Бугу чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

№ 177 (11675) | 1981 чылдың август 1, суббота | 1925 чылдан үнүп эгелээн | Өртээ 2 кәп

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИРИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ.

Дагестанда тараа культураларының ажаап алышкыны кидин тулук чоруп турар. Кизилюртово районнуң «Комсомолчу» совхозунуң механизаторлары арбай кезилдезин чедимишкиниг чорудуп турар. Комбайнер бүрүзү-ле бодунуң сорулгазын тодаргайы-биле билир, ынчангаш ажаап алышкын бөлүүнүң бүгү звеноларны тудуш холбаалыг, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Ында гектар санында-на 40—45 центнер тарааны ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: ажаап алышкында чарыштың мурнакчыларының бирээзи комбайнер Заир Гамзатов.

Р. ДИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП обкомунуң кыйгырыын деткивишаан

МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ ШАК БҮРҮЗҮН ЧӨП АЖЫГЛААР

ТӨЛЕПТИГ ХАРЫЫ

Чер-черде партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг чемнерин белеткээринче бүгү чонну болгаш машина-техника күжүн мөөнзээн. Бо чугула кампания СЭКП обкомунуң кыйгырыы үнгенниң соонда улам шапкынчаан болган ында хөй санныг кижи күжү база материалдыг курлавырлар хаара туттунган. Малга чем бүдүрериниң кампаниязы Чөөн-Хемчик районда канчаар чоруп турарының дугайында интервьюну кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги К.-М. Б. Сегленмейден бистиң корреспондентивис М. Ондар алган. Оон чугаалааны болза:

— Бо чылын республикага мал чеми бүдүрериниң талазы-биле чугула айтырыгны СЭКП обкомунуң ушку пленумунга чугаалашкан. Бистиң Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери пленумнуң материалдары-биле таныжкаш, ында айыттынган сорулганы күүседир дээш малга чем белеткээриниң ажылдарынга киржилгезин улам идепкейжиткен.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында район ниитизи-биле 26350 тонна сиген, 850 тонна витаминниг сиген далганы, 8840 тонна сенаж бүдүрер планныг. Мал чемин бүдүрер ажылда хаара туттунган эрес-кежээ ишчилер, сээлгү медээ-биле, 2773 тонна сигенни, 97 тонна витаминниг сиген далганын, 652 тонна будук-бүрүнү белеткээш, ол-ла ажылдарын уламчылап кылып турар.

Мал чеминиң курлавырларын көвүдедири-биле бүгү-ле хемчеглерни, болунар аргаларны ажыглап ышаан, мал чемин белеткеп болгу дег черлерден сиген-ширбиилдан кезеринче, будук-бүрүнү шарып-кургадыр белеткээринче бүгү чоннуң күжүн болгаш материалдыг курлавырларны мөөнзээр дугайында СЭКП обкомунуң кыйгырыын звеноларның, бригадаларның, ажыл-агыйларның бүдүрүлге хуралдарынга таныжып, чугаалашкан. Ук кыйгырыгны районнуң чурттакчылары изиг-биле чүүлдүгзүнген болгаш мал чеминиң белеткелин бедик кодурлүүшкүн-биле чорудуп эгелээш пенсионер кырганнарга чедир бүгү чон малга быжыг чем-суурну белеткээр кылырының кампаниязында хаара туттунган.

Бо чылын кандаашкынның болганындан чайгаар үнген сигенниң үнүжү куду болган болгаш чаңгыс чылдыг тарымал үнүш үнмейн барган. Ынчангаш сенаж кылыр продукция чок болуп турар. Оон түңнелинде бүгү күштү сиген, витаминниг сиген далганы, будук-бүрү белеткээринче углаан. Сиген белеткелиниң ажылдарында 38 бригадада 2966 кижи ажылдап турар. Арга-арыг иштинден, оруң, хемнер, хөөлбектер кыдыындан, девгелиниг шыпаалардан чайгаар үнген сигенни 1250 кижи хол кадыыры-биле кезип келген, чүге дээрге ажык черлерден сиген чегей үнген. Бо хайнышкынның иштинде 93 трактор, 47 косилка хаара туттунган.

Районнуң ажыл-агыйларындан «Алдан-Маадыр» совхоз 3200 тонна сиген бүдүрер планының 703 тонназын, «Чыраа-Бажы» совхоз 516 тонна сигенни, 101 тонна будук-бүрүнү белеткээш мурнакчыларның одуруунда кирген. Ук совхозтарда малга чемин белеткээриниң кампаниязында хөй кижи күжү болгаш машина-техника мөөнзеттинген. «Алдан-Маадыр» совхозта механизастаттынган 11 бригадада 425 кижи, оон иштинден 225 ажылчын хол кадыыры-биле, «Чыраа-Бажында» 9 бригадада 617 кижи сиген кезип ап болгу дег черлерден ниитиниң малынга үнелиг чемин белеткеп турар.

Бо чугула ажылче «Октябрь 30 чылы», «Искра» совхозтарда партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары чонну эки мобилизастаан. Ынчаарга район төвүнде бүдүрүлге болгаш албан организация, черлерин тус-тус совхозтарда быжыглаан. Олар чылдың кайы-даа үезинде кодээ ишчилерге дузазын көргүзүп келген. Мал чеминиң белеткелинге чылдың чылче дузалажып келген чаңчылы-биле бо кандаашкынның чылда сиген бүдүрүлгезинде, будук-бүрү белеткелинде олар база идепкейлиг киржип келгеннер. Ниитизи-биле 700 тонна сигенни ажыл-агыйларга белеткеп бээр хүлээлгелиг. Алган хүлээлгезин күүседир дээш сиген, будук-бүрү белеткелинге ажылдаар 15 муң тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Улуг-Хем районнуң суг алыр девискээринде алды совхозтуң ажыл-ишчилери болгаш хоорайдан 315 кижи будук-бүрү белеткеп турар. Оларның белеткээн продукциязын автомашиналар-биле ажыл-агыйларже сөөртүрге, ээзээш хемчээлдиг будук-бүрү машинага чүдүртүнер болганындан, ында силос комбайннарын чамдык совхозтар чедирген. Болбаазыраттынган продукцияны автомашиналарга чүдүрерге хөй кирер болгаш ажыл-агыйларга ажыктыг болур дээрзи чугаажок.

Ырак-узак черде будук-бүрү белеткеп турар ишчилерниң чемненилгезин, культурлуг дыштаныылгазын чогумчалыг организастаары-биле тускай штабты тургускан. Оон ажылын районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору Д. Ооржак билдилиг удуртуп келген. Мал чеминиң белеткелинде ишчилерге кежээ кино, агитбригадалар аалдап чедип, солун оюн-тоглаазын бараалгадып келген.

Бо чай кандаашкынныг болган-даа болза, ниитиниң малын келир кыштаң хүр-менди ажырары-биле четчир хемчээлдиг мал чемин белеткээр дээш районнуң ажыл-ишчилери бүгү күжүн мөөнзээн, олар бедик кодурлүүшкүннүг ажылдап турар. Партия обкомунуң кыйгырыынга чөөн-хемчиктилерниң төлептиг харыызының база бир көскү херечизи ол.

ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Мал ажыл-агыйы—бистиң Карл Маркс аттыг совхозтуң кол адырларының бирээзи. Ынчангаш ниитиниң малын келир кыштан хүр-менди ажырар дээш быжыг чем баазазын моон мурнунда-даа чылдарда кылып чорудуп келдивис. Бо чугула кампанияга совхозтуң ажылчыннары, малчыннар, өөреникчилер, хөй-ниити организациялары, агиткварталдар чурттакчылары идепкейлиг киржип келгеннер.

Бо чылын улуг кандаашкын болганындан сиген-ширбиил кезип ап келген черлеривистен чайгаар үнген оът-сигенниң үнүжү куду болуп, мал чемин белеткээринге берге байдалды тургускан. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, партия, комсомол организациялары машина-техниканы болгаш кижи күжүн сиген болгаш будук-бүрү белеткелинче мөөнзээн.

Сиген-ширбиилдиң орай үнгенин барымдаалааш, ооң кезилдезин июль айны сөөлзүредир эгеледивис. Ында үш бригада хаара туттунган. Оларның чамдыызы хол кадырлары-биле сигар-кооргалдар, сумун-бута ууннарындан, арыг иштиниң оюк-дилик черлериндеги үнген сигенни кескеш кургаткаш, удур сарааттап турар. Мал чемин белеткээр ажылга үр үениң дургузунда ажылдап келген дуржулгалыг бригадирлер М. Монгуш, Х. Коңгар, М. Монгуш ол бригадаларның ажылын эки организастаан. Оон түңнелинде баштайгы сарааттар салдынып, эки шынарлыг 25 тонна ажыг сиген белеткеттинген.

Сиген болгаш будук-бүрү белеткелиниң ажылында школачылар, пенсионерлер, суурнуң чурттакчылары, хөй-ниити организацияларының ажылдакчылары идепкейлиг киржип, боттарының үлүүн киирип турар. Ылаңгыя агиткварталдар чурттакчылары болгаш хөй-ниити организацияларының ажылдакчылары суббота, воскресенье хүннеринде болгаш хостуг үелеринде малга чем белеткээриниң шефтээшкиннеринге кызымаккай киржип келген.

Мал чемнериниң быжыг курлавырларын белеткеп тургузары-биле чүгле ажыл-агыйларның кижи болгаш техника күжүн мөөнзээр эвес, харын хөй-ниитиниң, школачыларның, пенсионер кырганнарның, бүгү чоннуң күжүн мал чемнерин белеткээринче мөөнзээрин партия обкомунуң кыйгырыында онзалап айыткаанын бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери изиг-биле чүүлдүгзүнүп деткээш, ук кампанияга киржилгезин улам идепкейжиткен. Ооң тодаргай херечизинге Улуг-Хем районнуң девискээринде будук-бүрү белеткелинде ажылдап турар звеноларны киирип болур. Комсомолчу-аныяктарның звенолары (удуртукчулары Клара Ондар, Шуурай Монгуш) кыйгырыгга сорук киргеш, 80 тонна будук-бүрү белеткээр планныг тургаш, бедиткен хүлээлгени алганнар. Олар 115 тоннаны кылгаш, будук-бүрү белеткелин уламчылап турар. Белеткеттинген будук-бүрүнү суурже ийи автомашина хүнде ийи катап сөөртүп турар.

Звенолар кежигүннери майгыннарда чурттап турар. Аъш-чем-биле оларны багай эвес хандырып келген. Ойнаар чүүлдер: волейбол, шыдырал, шашки болгаш оон-даа өске ойнаар херекселдер бар. Ынчалза-даа автолавка оларга барбайн, херегелдиң барааннары-биле хандырбайн келген. Кино база көрбейн турар. Будук-бүрү белеткелинде аныяктарга бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле совхозтуң дирекциязы, хөй-ниити организациялары чамдык хемчеглерни кылып эгелээн.

«Сесегениң ыраажызы» агитбригада аалдап баргаш, солун программалыг оюн-тоглаазын мал чеминиң белеткекчилеринге бараалгаткан.

Х. МОНГУШ,
совхозта ажылчын комитединиң даргазы.

Чөөн-Хемчик район.

ТЕМПИЗИ ШАЛЫПКЫН

«Май 1» совхозта мал чемин белеткээр алды бригада ажылдап эгелээн. Оларда дугуйлуг 11 трактор, оон алдызы грабль, аът-биле сиген кезер ийи машина болгаш үүрмек өске-даа дериг-херекселдер база кывар-чаар материалдарбиле четчир кылдыр хандырган. Чоокка чедир совхоз 180 га черниң сигенин кескен. Оон 66 газын бөлдүргеш, 63 тонна сигенни ажаап алган. Баштайгы он хонукта Арыг деп черде Александр Кыстайның бригадазы шынарлыг ажылдап, бирги черже үнген. Ийиги черни өөреникчилер бригадазы ээлээн. Оларга тус-тузунда чогуур шаңналдарны тывыскылаан.

Суурда будук-бүрү белеткелинде ажылдап турар херээженнер звенозу 28 тонна будук-бүрүнү кылгаш, сүт-бараан фермазынга сөөртүп чедирген.

Д. АЙР-САНАА.
Тожу район.

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылишчилери болгаш Ак-Довуракты чурттакчылары СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң доктаалын деткип, Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларының мал чемнери белеткелинде идепкейлиг киржип турар.

Бедик сорттуг рудадан дагдүгү арыглаар цехте улуг мастер Александр Лузанинниң № 5 комсомолчу-аныяктар ээлчээ үнелиг эгелээшкинниң бир дугаарында кылып, шефке алганы «Дөң-Терезин» совхозка будук-бүрү белеткээр даалгазын дыка ажыр күүсеткен. Ол-ла совхозка хоорайның милиция ажылдакчылары 18 тонна будук-бүрү белеткеп бээр планын 27 тонна чедирген. Совхозтуң дирекциязы шефчилерге өөрүп четтиргенин илереткен. Шеф ам-даа уламчылап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунда мал чеминин белеткели улам калбарган. Ооң темпизи бедик. Бүгү күшту ол чугула кампанияже мөөнзеп турар. Машина-техника барып албас черни сигенни хол кадыыры-биле кезип киржиккен.

Мал чеминин белеткекчилериниң аразында калбарган социалистиг чарышка дуржулгалыг механизатор Санаа Хертек эң эки түңнелди көргүскен. Ол хүн үлүүн үргүлчү 140—150 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТАРДА: механизатор Санаа Хертек; сиген кезилдезиниң үези.

А. КОДАН-ООЛДУН фотолары.

АГИТКВАРТИРАЛАРДА

Шуй суурнуң агитквартираларының кежигүннери янзыбүрү шефтерге идепкейлиг киржип келген. Ылангыя сезоннуг ажылдарның шефтеринден черле чыда калбастар. Ниитиниң малынга четчир чемнерин белеткээринче чурттакчы чонну массалыы-биле эвилелдээр дугайында СЭКП обкомунуң кыйгырыын калбаа-биле таныжып, анаа харыы кылдыр агитквартираларның кежигүннери дөгерези шалыпкын киржирин шиитпирлээн.

Дыштаныр хүннерде суурнуң чону массалыы-биле шефтеп турар Арыг-Үзүү деп чер бар. Ол черниң девискээринде муңгаш чыраалар арасындан чайгаар үнген ногаан сигеннерни кезип, будук-бүрүнү боолактап белеткээн. Бо ажылга № 8 агитквартираның кежигүннери бүрүнү-биле кирипкен. Олардан 246 кижи 7 тонна сигенни, 3 тонна будук-бүрүнү белеткээш, чогуур кыштагларында сөөртүп чедиргилээн.

Шефтиң түңнелин ажыл соонда үндүрүп, совхоз дирекциязы, ажылчын комитеди бирги черни № 4 агитквартира, ийигизин № 1 агитквартира ээлээнин илередип, тус-тус акша шаңналдарын тывыскылаан. Шефке Серенот Көк, Акан-оол Куулар, Көк-кыс Куулар, Оолак Саая, Чигден Донгак, Чылбак Шыыжыр, Адыг-оол Өрен болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен. Дыштаныр хүннерде шефтээшкиннер-биле сиген белеткээри ийи ай дургузунда үргүлчүлээр.

К. АРБАЙ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Студент тудуг отрядтарының бистиң республикавыска улус ажыл-агыйынга киирал турар үлүү улуг. Чүгле Улуг-Хем районда безин ам 14 отряд ажылдап турар. Оларның бежи Чаа-Шагаан-Арыгның тудугларында артып калган.

Хоорайның төп одалга тудуунда «Сызрань», «Аэлита», «Найырал» деп отрядтар ажылдап турар. Удавас ажылдалга кирер 300 ажыг өөреникчи өөренир школа тудуунда Куйбышев хоорайның ужар чүүл институдунуң «Аида» тудугжу отряды кызымак ажылдап, шалыпчыларның одуруунда чоруп орар. Ол-ла хоорайдан келген «Волжанка» деп тудугжу отряд эмнелге комплекизинде бедик бүдүрүкчүлүг чоруун көргүзүп, макталып келген.

Студентилер дыштаныр хүннерде мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турарлар. Оларның күжү-биле 15 тонна будук-бүрү белеткеттинген. СТО-нуң кежигүннери ам-даа 30 тонна мал чемин немей кылып бээрин хүлээгеннер.

(Бистиң корр.)

АРАЗЫНДА ЧАРЫШТЫГ

«Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының ажылишчилери мал чемин белеткээринге чаңгыс ай соруктуг киргеннер. Олар 1250 тонна мал чемин белеткээр хүлээлгелиг. Дуржулгалыг бригадир Долба Кызыл-оолга удурткан сигенчи бригада эрткен хонуктарда багай эвес ажылдаан, 228 тонна сигенни кескеш, сарааттаан.

Механизаторлар аразында чарыштыг. Олар тус-тузунда онаалда хүлээлгелиг. Чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрери доктаамал апарган. Механизастаан бригаданың кежигүннери сөөлгү он хонукта үре-түңнелдиг ажылдаан, шылгаар Кызыл тук болгаш акша шаңналын алган.

Партия Тыва обкомунуң кыйгырыын совхозтуң ажылчыннары изиг-биле деткип, анаа харыы кылдыр мал чемин белеткелинге идепкейлиг киржирин шиитпирлээн. Ниитизи-биле ийи механизастаан бригаданы, пенсионерлерниң болгаш өөреникчилерниң сигенчи звеноларын тургускан. Олар Сарыг-Хөлдүк, Кадаттыныга, Көк-Хаактың, Кадыг-Бажының сиген шөлдеринде мал чемин белеткеп турарлар.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

Кижи болгаш ооң ажыл-херээ

СААНЧЫДАН ДОКТОР ЧЕТКЕН

Саанчы чораан, амгы үеде Костроманың кодээ ажыл-агый институдунуң доцентизи Клавдия Васильевна Петровага эртем доктору атты тывыскан. Кострома уксаазының инектериниң эъткир угланыышкыныг чоруун улам бедидериниң дугайында ооң ажылдап кылган аргазын областың малды тургузу азырааары-биле ажылдап турары ажыл-агыйларынга ажыглап турар.

Кострома уксааның инектериниң эът-сүт угланыышкынныг кылдыр адап турза-даа, ону чүгле сүт саалдазының бедидериниң аргазы-биле өөренип көрүп турган. Эң бедик түңнелдер база мааа чедип алдынган: ол уксааның инектериниң рекордун «Послушница» деп инек саалда үезинде 16 муң килограмм сүт бергеш баскан! Инектерниң эъткир чоруун бедидер талазы-биле сорулганы К. Петрова бодунуң мурнунга бир дугаарында салган. Инектерни чемгерериниң ол эртемниг технологиязын ажыглаарының болгаш ону ажылдап кылырының талазы-биле чаарбы чыл негеттинген. Ынчан бүдүн чаптык карлыг эът молдургалар беш чүс килограмм деңзилиг апарган.

К. Петрованың эртемче оруу анаа-ла бедүүн эвес-даа болза, дүрүм ёзугаар болган. Дайын үезинде аныяк үезин эрттирген хөй-хөй специалистер ол орукту эрткен. Чедиги классты бежин дооспайн, «Караваево» совхозтуң конторазынга Клава 1943 чылда кээп турда, ол он беш хар безин четпээн турган. Күш-ажыл дугайында хоойлуну сагывайн, ону ажылга хүлээп алганнар. Клаваны ажылга хүлээп албазының аргазы база чок: авазы беш уруглуг, Клава эң улуу, ачазы — фронтуда. Баштай инек кадарчызынга, оон соонда — саанчыга хүлээп алганнар.

Эң дуржулгалыг ээнер — Ульяна Баркова болгаш Евдокия Грехова олар Клаваның дагдыныкчылары болганнар. Мал ажылының тергиннери. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадырлары ол ийи ишчиниң күш-ажылчы маадырлыг чоруунга тураскааткан «Караваевонуң» төвүнде эъер тураскаалдарны тургускан. Оларның ажыл-херээн салган алырын аныяк саанчы күзеп чораан. Беш чыл эрткенде ооң чедиишкиннерин Төрээн чурт бедик-биле үнелээн — К. Петровага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Оон соонда — кодээ ажыл-агый техникумунга өөренип киргени, Тимирязев академиязы, аспирантура, кодээ ажыл-агый институдунга башкылап ажылдааны. Кострома уксаазының инектерин тургускан эртемденнерниң ажылын К. Петрова школага өөренип турда-ла дажок сонуургап чораан. Ынчангаш малдың продуктуктуг чоруун бедидериниң айтырыглары ооң кол кичээнгейин туткан тавары эвес. Ол-ла айтырыг ооң кандидат болгаш доктор диссертацияларының темазы болган.

Мал ажылы — ол дээрге кодээниң ажыл-ишчилериниң шалыпчы фронтузу-дур дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Петрованың эртем ажылы хуннуң негелделеринге бүрүнү-биле дүгжүп турар.

В. ПАШИН,
СЭТА-ның корр.

АРГА-ДУРЖУЛГАНЫ УЛАМ БАЙЫДАР

Райкүскомнарның культура кизидистериниң эргелекчилериниң семинары Кызыл-Мажалыкка болуп эрткен. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле культура албан черлериниң сорулгаларынга дүүшкен чугула айтырыгларны семинарга чугаалашкан.

Баштайгы хүнде семинарның киржикчилери «Тыва даг-дүгү» комбинатче экскурсиялааннар. Хөгжүм-шии театрының кол режиссеру, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи С. Л. Оюннуң чугаалыкчы кежээзи болган.

Семинарның киржикчилери янзы-бүрү темалыг илеткелдерни ийи хүн дургузунда дыңнадылар. «Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин пропагандалаар болгаш чоннуң идей-политиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлериниң дуржулгазының дугайында» илеткелди СЭКП райкомунуң секретары Б. С. Шыырап, «Республикага клуб ажылын төптүдериниң перспективаларының дугайында» илеткелди республиканың культура министриниң оралакчызы А. Ф. Емельянов олар кылганнар.

Ажылчы чоннарның культура хандырылгазының талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң культура комплекизиниң дуржулгазы-биле семинарның киржикчилери таныжкан. Культура албан черлериниң хөй-ниити организациялары-биле харылзаазы, төптүткен библиотека системазынга ном фондуларын ажыглаары, республиканың культура албан черлериниң методиктиг удуртулгазын организастап турары дээш өске-даа янзы-бүрү айтырыгны семинарга сайгарган.

Кодээниң культура комплекизиниң ажылының арга-хевирлери, ол ышкаш агиткультбригадалар, автоклубтар, кызыл-өглер ажылының дугайын база чугаалашкан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизи совет культураның хөгжүлдезин болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге культура албан черлериниң ролюнуң дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен семинарның сөөлгү хүнүнде кылган.

Республиканың Культура министерствозунуң, эртем-методиктиг төптүң, республика библиотеказының болгаш чамдык партия, совет органнарының харысалгалыг ажылдакчылары, культура кидистериниң эргелекчилери, культура бажыңнарының директорлары семинарга илеткелдерни, дыңнадыгларны кылганнар.

Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңының улусчу «Хемчик» ыры, танцы ансамбли, Тываның күрүне филармониязының «Аян» ансамблиниң оюн-көргүзүглери болган.

Бистиң корр.

Тувинская республиканская

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

Нелерниң күш-дециилдези эки турда, эрте төрүттүнген хураганнар дүрген өзүүчел, кадык-шыырак болуруун дуржулга тодаргай бадыткааның барымдаалааш, совхозтарга хөй ооддашкынын эрте болгаш кыска хуусаада—декабрь, январь айларда — бүрүн доосказ турарын ынап-ла чедип алыр сорулганы СЭКП Тыва обкому шиитпирлии-биле салган. Ону боттандырарда, бир кол чүүл болза, төрүүр хойнуң эдержилгезин болгаш тарып боозадылгазын база-ла узамдыктырбайн, бир ай 15 хонук иштинде бедик дециелге органнастыг эрттирери болур. Бо чугула кампанияга районнар, совхозтар канчаар белеткенгениле? Ол дугайын республиканың уксаажыдылга каттыжышкынының начальниги К. Ш. ЯЛАКОВ мынчаар чугаалап турар.

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Бо чылын совхозтарга төрүүр 500 муң улуг болгаш тогду хойларны эдержилгеге киирери база тарып боозадыры көрдүнген. Оон иштинде 300 мунну чүгле тарып боозадыр. Ук ажылдарны чорударынга совхозтарда 11 муң 478 баш бүдүрүкчү кошкарларны белеткээн. Тарып боозадылганы барымдаалаваска, бир бүдүрүкчүге 43 хөй, а ону катай алырга 19 хөй онаажыр.

Хөй ажылында бо чугула кампанияны эгелээр мурнунда совхозтарга анай, хураган үзүлдезин органнзастыг чорудар ужурлуг. Ынчалзажок районнарның, ажыл-агыйларның, партия, кодээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары, мал ажылының специалистери өлче чогуур кичээнгей салбайн, ук ажылды узамдыктырып келгениндеп республикада ам-даа 97 муң ажыг анай, хураганны нелериндеп аңгылаары арткан. Ылаңгыя Тес-Хемниң совхозтарында 19,5 муң, Мөңгүн-Тайгада 19 муң, Өвүрде 14,8 муң, Чөөн-Хемчикте 13,9 муң анай, хураганны үзери арткан. Ол ышкаш Таңдыда «Коммунизмниң херели», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда бо ажыл база-ла багай чорун турар. Ынчангаш адаттынган районнарның, совхозтарының база өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери аныяк малдың үзүлдезин дүрген доозар талазы-биле дүрген хемчеглерни ап чорудары негеттинип турар-дыр.

Хойну эдержилгеге киирер болгаш тарып боозадып эгелээр мурнунда совхозтарның зооветспециалистери, селекционерлери болгаш тарыкчы техниктери-биле чөвүлел хуралдарны районнарга эрттиргилээш, ук кампанияны органнзастыг, бедик дециелге чорудар, хөй оолдаашкынын кыска хуусаада эрттирерин шиитпирлии-биле чедип алыр талазы-биле сорулгаларны оларның мурнунга салган.

Бо чылын хөй саныныг хойну тарып боозадыр болгаш ол ажылды ырак-узак черлерге база чедиишкиниг чорудары-биле чаа, эки шынарлыг үрени уксаажыдылга бүдүрүлгелериниң 6 салбырынга белеткээри көрдүнген. Оларга 32,5 муң хойну тарып боозадыр ужурлуг.

Бо хүннерде ук салбырлар чогуур дериг-херекселдер-биле болгаш бүдүрүкчү кошкарлар-биле хандыртынган.

Оларга бүгү ажылдарны кырүнениң уксаажыдылга каттыжышкынының специалистери органнзастап чорудар.

Июль 28-те алган медээ-ден республиканың совхозтарында бар 139 пункттуң чүгле 56-зы ажылдаарынга белен. Улуг-Хем, Таңды районнарда 12-12, Чөөн-Хемчикте 11, Каа-Хемде 8, Эрзин биле Тес-Хем 7-7, Барыын-Хемчик биле Кызыл районда 6-6, Бии-Хемде 5 пункт ам-даа септеп белеткеттинмээн.

Кызыл районда «Шамбалыг», «Тиилелге», Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездинин аттыг, «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Большевик», «Октябрь 30 чылы» совхозтар хойну эдериштирер болгаш тарып боозадырын эгелей берген.

Хойну тарып боозадыр ажылды чер-черлерде органнзастап турары куду дециелде дээрин хыналдаларда илерээн. Чижээ, Өвүрде «Кызыл тук», Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтарда 2-2 пункттулар септеттинмээн, сандаргай байдалда турбушаан.

Тес-Хем районнуң совхозтарында, Тока аттыг, Карл Маркс аттыг, «Дөң-Терезин», «Большевик» дээш өске-даа ажыл-агыйларда бүдүрүкчү кошкарларга немелде чем бербейн, эки азырап-хайгааравайн турары канчап-даа таарышпас. Ылаңгыя Тока аттыг совхозта хөй саныныг бүдүрүкчү кошкарларның өлгени ук ажыл-агыйның удуртукчуларының, мал ажылының специалистериниң дорт буруузу деп санаар апаар.

Амгы кол сорулга чүл дээрге, төрүүр хойнуң эдержилгезин болгаш тарып боозадылгазын кыска хуусаада органнзастыг, эки шынарлыг чорудар, хөй оолдаашкынын декабрь-январь айлардан узамдыктырбайн, бүрүн доозарын чедип алыр дээш специалистерниң, хойжуларның күжүн мооңнээри болур.

Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырын колдуу-ла дүккүр уксаалыг өшкү болгаш сарлык өстүрер кылдыр түскайлаан. Өшкүнүң уксаазын улам экижидер болгаш олардан бедик класстыг коданнарны көвүдедир четчелээр сорулга-биле Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дузалал пунктузун мында тургускан.

Салбырда өшкүнүң-даа, сарлыктың-даа саны чыл келген тудум өзүп, экономика талазы-биле улуг ажыкты берип турар. Эрткен чылын чүгле өшкү ажылы совхозка 76 муң рубльдиң орулгазын берген.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи С. Салчак биле «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Х. Күжүгеттиң өг-бүлези чээрби ажыг чылдарда өшкү кадарып ажылдап, дыка хөй малды совхозунга өстүрүп берген. Дуржулгалыг малчыннар эрткен чылдан бээр бирги класстың өшкүлерин кадара берген болгаш база-ла багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар.

ЧУРУКТА: Херелмаа Хууракповна Күжүгет.

Х-К. МОНГУШТУҢ фотозу.

БИРГИ ЧАРТЫК ЧЫЛДА

Республиканың хой ажылдыг совхозтарының чартык чылда хой ажылының талазы-биле чамдык көргүзүглери:

Совхозтар	100 хойдан алган хураган	Бир хойдан кыргып алган дүк кг	бүдүрген дүгү тонна	Бүдүрген хой эъди тонна
«Тээли»	80	1,17	13,6	41,9
«Бай-Тал»	83	0,67	10,9	18,8
«Кара-Хөл»	80	0,78	8,4	7,1
«Мурнаачы»	71	0,80	9,7	8,4
«Малчын»	71	0,45	13,2	14,9
«Мөген-Бүрен»	88	0,39	14,7	4,3
«Барлык»	87	0,84	17,1	34,1
«Шекпээр»	82	1,04	24,1	59,2
«Хемчик»	84	0,58	8,5	43,1
«Дөң-Терезин»	78	1,10	2,1	12,4
«Торгалыг»	70	1,39	35,9	21,6
«Кызыл тук»	75	0,94	20,6	25,1
«Коммунизмче оруук»	76	0,86	16,2	29,6
«Сүт-Хөл»	79	0,86	8,7	90,0
«Чыраа-Бажы»	93	1,94	36,6	47,1
СЭКП-ниң XXII съездинин аттыг	64	1,09	7,8	29,2
«Большевик»	66	1,79	47,0	36,4
«Алдан-Маадыр»	94	1,16	27,6	79,7
«Искра»	84	1,16	17,0	24,9
«Октябрь 30 чылы»	72	1,25	15,3	54,3
Карл Маркс аттыг	74	1,79	15,8	31,9
«Хөндергей»	66	1,00	6,7	21,7
«Найырал»	71	1,44	35,2	120,6
«ҮТКА 25 чылы»	74	1,17	30,1	23,1
«Улуг-Хая»	59	1,25	25,9	59,7
«Күш-ажылдың костуу»	72	2,47	27,2	38,9
Жданов аттыг	56	1,46	24,9	68,7
«Ак-Туруг»	64	1,85	44,8	55,2
Тока аттыг	37	—	—	15,1
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	76	0,52	6,6	31,8
«Революцияның чалбыыжы»	63	—	—	10,6
Дуржулга станциязы	58	—	—	23,6
«Коммунизмниң херели»	83	1,39	40,4	20,6
«Өөк»	61	0,28	7,5	30,8
«Саян»	89	—	—	21,2
«Кызыл тараачын»	79	—	—	29,9
«Хадын»	66	—	—	10,0
«Тоора-Хем»	92	2,40	11,4	3,7
«Бурунгаар»	71	0,90	5,8	5,8
«Кызыл тук» (Каа-Хем)	71	1,52	6,5	3,7
«Бүрен»	76	1,23	8,9	4,5
«Ленинчи оруук»	66	2,56	12,9	6,1
«Улуг Октябрь»	83	1,65	7,4	4,2
«Енисей»	77	1,76	9,1	3,9
«Тес-Хем»	76	0,72	8,9	40,6
«О. Шынаа»	92	0,91	23,0	13,7
«Кызыгаар»	85	1,42	19,1	68,7
«Чодураа»	71	0,88	11,6	36,1
Ленин аттыг	73	1,58	20,8	16,8
«Мөрен»	84	1,71	32,7	35,1
«Нарын»	85	1,39	46,5	66,4
«Чаа оруук»	91	1,41	35,6	12,7
«Кара-Хаак»	84	1,48	15,7	58,6
«Тиилелге»	79	1,52	20,3	16,8
«Шамбалыг»	81	2,39	20,1	9,3
«Х Улуг хурал»	78	1,51	31,2	70,5
«Тере-Хөл»	78	1,25	8,2	2,8
Ниити-биле	74	1,07	962,4	1815,7

РЕДАКЦИЯДАН: Бо таблицага кандыг-даа тайылбыр кылбас деп бодадывыс. Хөй ажылдыг совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге болгаш хойжуларынга байдал үстүнде сан-чурагайлардан илден-дир. Эвээш хураган, шоолуг эвес дүк ап турар ажыл-агыйлар моон чогуур түңнелди кылыр боор деп идегедивис. Бедик көргүзүгнү чедип ап турар черлер-биле арга-дуржулга солчулгазын кылыры ажыктыг болуру чугаажок. Мында аразында чаржып турар ажыл-агыйлар хөй. Кайызының канчаар ажылдааны моон-на тодаргай-дыр. Олар чарыжын түңнээрде, чогуур дециелгени, анализти кылыры эргежок чугула.

БИЛИР СИЛЕР БЕ?

моон соңгаар мындыг эге-биле бо арыннарга янзы-бүрү ажыктыг болгаш солун материалдарны доктаамал парлап эгелээр. Хөй ажылында чаа чүүлдерни болгаш мурнакчы арга-дуржулганы база парлаар.

ХОЙЛАРНЫҢ КОЛ УКСААЛАРЫ

Хойнуң санының талазы-биле бистиң чуртувус делегейде бирги черлерниң бирээзин ээлеп турар: 1979 чылдың январь 1-де 148,2 млн. хөй, өшкү санаттынып турган. Чуртта хойнуң 53 уксаазындан 23 уксаа — нарын дүктүг, 12 уксаа — чартык нарын дүктүг, 2 уксаа — чартык бөдүүн дүктүг, 16 уксаа — бөдүүн дүктүг хойга хамааржыр. РСФСР-де өстүрүп турар янзы-бүрү уксааның хойларының дугайын силерге дончуээ-биле таныштырар-дыр бис.

НАРЫН ДҮКТҮГ УКСААЛАР

Амгы үеде чуртта эң хөй саныныг хөй нарын дүктүг уксааларны болуп турар. Уксаа учёдунуң медээлериндеп алырга, 1974 чылдың эгезинде мындыг хойлар 52,99 млн. азы хойнуң ниити баш санының 63,9 хуузу болган.

Хойларның продуктулуун барымдаалап нарын дүктүг хойларны дүккүр, дүккүр-эъткир болгаш эъткир-дүккүр бөлүктерге хуваап турар. Дүккүр продуктулуг хойларның дириг деңзизиниң 1 кг-ынга 55—70 гр. чуттан дүк, дүккүр-эъткир угланыышкынның хойларынга — 40—50, а эъткир-дүккүр хойларга — чүгле 30—40 гр. арыг дүк онаажып турар.

ДҮККҮР ПРОДУКТУЛУГ УКСААЛАР

Дүккүр продуктулуг хойларга: грозный, ставрополь, сал уксаалар, азербайджан даг мериносу болгаш совет мериностарның чамдык бөлүктери хамааржыр.

ГРОЗНЫЙ УКСАА. Бо уксааны 1941-1945 чылдар үезинде «Червленные буруны» дээр уксаажыдылга заводунга (Дагестан АССР-ниң Кизляр хоорайы) ук черниң мериностарын австрали уксаа-биле хайнакташтырып тургаш тургускан.

Грозный уксааның онзагай чүвези—дүгүнүң элбээ (ылаңгыя чуттан волокноже шилчидерге) болгаш оон тергиин эки шынарлыы. Бо ийи шынары-биле грозный уксаа нарын дүктүг совет болгаш делегей хөй ажылында бирги черлерниң бирээзин ээлеп турар. Дүгү аажок сырый, узун (8-9 см), нарын (64-70-ги шынар), быжыг. Чуңгаа мындыг коңчуг хөй эвес, ынчалза-даа оон шынары коңчуг бедик.

Хемчээлиниң талазы-биле грозный уксааның хойлары нарын дүктүг хойларның эң-не бичези болуп турар. Ол уксааның хойларын нарын дүктүг хөй ажылдыг бүгү зоналарга чедиишкинниг өстүрүп болур. Мындыг хойлар соок черге, ылаңгыя Сибирьге шоолуг таарышпас. Өске уксааларның нарын дүктүг хойлары-биле оларны хайнакташтырарга, төлүнүң дүгү-нуң чуңгаа, сырыйы, узуну дыка экижиир, кыргаан база чуттан арыг дүгү хөй болур.

Грозный уксааның хойларының эң эки коданнары «Червленные буруны», «Шелковский» уксаажыдылга заводтарында («Дагестан АССР»), «Черноземельский» совхозта (Калмык АССР) турун турар.

БИСТИҢ ЧУРТТА

1980 чылда 461,7 муң тонна дүк бүдүрткүнген.

Өнгү беш чылда дүк бүдүрери тоску беш чылдагызындан 8 хуу улгаткан, бирги класстың дүгү бүгү дүктүң 51 хуузу турганындан 64 хуузу чедир көвүдээн.

Шээр малдың ниити түңү 1976 чылдың деңнелинде арттышаан: ниитизин — 117,8 миллион, хуу хөй, өшкү — 29,2 миллион. Бир хойдан-на 3 — 3,3 килограмм дүк алдынган.

Чыл бүрүзүнде бирээзи-ле 37 килограмм деңзилиг 23 — 24 миллион хөй күрүнеге дужааттынып турар.

1980 чылда төрүүр чүс хойга онаажтыр 90 хураган алдынган.

Казах ССР-де шээр мал 34,1 миллион баш, оон үш миллиону хуу. Республика чылдын-на 503—504 муң тонна эътти, 102—103 муң тонна дүктү бүдүрүп турар. Казахстанның хөй өстүреринге түскайлаттынган 586 совхозунда 20,2 миллион хөй турар. Ол ажыл-агыйлардан чылда 1 миллиард 137 муң рубль орулга кирип турар.

Ставрополь крайда Грачев районнуң Ленин аттыг совхозу 50 муң хойлуг, 2,5 муң инектиг. Ол ажыл-агый чылдын-на күрүнеге 14 муң тонна тарааны, 800 тонна эътти, 2100 тонна сүттү, 300 тонна дүктү садып турар.

Кызыл-Кумнарда Чимкент областың «Караузяк» совхоз 40 муң хире хойлуг. Эрткен беш чылда ол ажыл-агый хөй эъдин бүдүрерин чеди катап улгаттырган болгаш 237 тоннага чедирген. Дүк бүдүрери база көвүдээн.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары С. Абдыхаликов, К. Шамуратов, Р. Калдырбеков болгаш оон-даа өскелер чүс хойга онаажтыр 170-180 хураганны, а О. Исабеков 200-220 хураганны доруктуруп алган.

Ол-ла районда «Женис» совхозтуң хойжулары Б. Байбулатов, Ж. Сунуралиев, Ф. Утепов олар беш чыл дургузунда 180-210 хураганны чүс хойга онаажтыр ап келген.

Силерниң кичээнгейиңерге бараалгадып турар бо арында парлаттынган материалдарның утка-шынарының дугайында чүнү бодап турар силер база моон соңгаар бо арындан чүнүң дугайында, кандыг материалдарны номчуурун күзеп турар силер? Ол дугайын редакцияже бижиңер, эргим хойжулар.

Билип алыры артык эвес

КАНЧААР УДУЗА ЭКИЛ?

Чамдык кижилер хүндүс удууру ажыктыг, а өскелери — хоралыг дээр. Уйгузун хандыр, эки удуп алыр дизе, канчалза экил?

Бо айтырыгга харыылаарда, чүнүң-даа мурнунда чугаа чогуг кымның дугайында чорун турарын билип алыры чугула-дыр. Эмер чаштарга, школа назыны четпээннерге, аарыг болгаш кадым кошкак кижилерге, чөнүк кижилерге хүндүс удууру чүгле ажыктыг эвес, а харын-даа олар удуур ужурлуг. Кадык-шыырак улуг улуска хүндүскү уйгунуң херээ чок. Чамдыкта харын кижи дүне удуп алыр аргазы чок болгаш, уйгузун үргүлчү чедир удувас таварылгалар турун келир. Чижээ, чаш уруг ажиирер ава дүнеки шактарда доктааттынган режимге өөренмээн чашты хайгаарап олаар болгай. Ындыг авалар болгаш дүнеки ээлчегде ажылдаар кижилер хүндүс удуур ужурлуг. Улустуң хөй кезии уйгузун дүне хачдыр удуп ап турар. Кижиниң удуксаары чылдың үезинден (дыка хөй кижилер чазын болгаш чайын эрте оттур), кадыкының байдалындан болгаш организмниң онзагай талаларындан база улуг-биле хамааржыр. Чижээ, суралгыг американ чогаадыкчы Эдисон бүдүн дүнүн дургузунда чүгле 4 шак иштинде, I Петр — 5 шактан үр эвес удуур турган. Улуг улустуң хөй кезииниң эки удуп алырынга ортумаа-биле 7—8 шак четчир.

Кижиниң дүне эки удуп бышташып алырынга таарымчалыг байдалдар херек дээрзин билдиңгир: өрээлге караңгы чылчырыктадып турар чырык болгаш ыыт-шимээн чок турар болгаш, аргалыг-ла болза, дыка чымчак эвес орун-дөжек, арыг агаар бар болурга эң-не таарымчалыг. Өрээлдиң соңгазының азы форточканы ажыдып алгаш удууга, дыка эки удуттунар. Чыдып алыр мурнунда дүрген удуурунга ажыктыг чамдык чүүлдерни кылырын утпас херек: чунар, буттарын чуур (чамдык кижилер чылыг сугл ваннага кирерин-ге ынак), чага-ботка костуг иштики хепти (дүнеки хөйлеңни азы пижаманы) кедип алыр. Ынчаар чаңчыга берген болза, бичии номчуттунуп-даа болур-ла. Ынчалзажок удуур мурнунда кижиниң сеткил-сагыжын хайныктырар номнар номчуп, куженишкиниг угаан ажылы кылып болбас. Ындыг ажылды чүгле хүндүс кылыр херек. Харын-даа орайга чедир телевизор көөрү безин чамдык кижилерге хоралыг. Удуур мурнунда бажынга чиик ажылдар кылып, шимчеири, харын-даа арыг агаарга сергүстеп кылаштаары улам ажыктыг.

Удуурда холун арттар тоттур чемнениш болбас. Чүге дээрге уйгу дыш эвес болур болгаш ээдеп-ээзин коргунчуг дүштер костур чоруктуң чылдагааны ол. Ынчалзажок аш база-ла орта удутпас. Ынчангаш кежээки чемни удуурунга чедир 1,5—2 шак бурунгаар, углеводтуг-биле байлак кашаларны, сүттен кылган продуктуларны колдады чип алыр. Кежээ хөй суук чүүл болгаш кере системазынга дээр арага аймаа ижип болбас.

Бо бөдүүн хемчеглерни сагыырга, уйгу черле эки, дыш болур. Ол кижиниң кадыкшыл байдалының эки болурунга-даа ажыктыг. Бир эвес кым-бир кижи ол дүрүмнерни сагып-даа тургаш, удууру багай апаар болза, эмчиге баар херек. Бодуңарның тураңар-биле азы таныштарыңарның сүмези-биле эмнер ажыглап турбаш, уйгуну таарыштыр эдип алырынче чүткүвеңер. Ол харын-даа кадыкка хоралыг болуп, уйгуну эдип алырынга дәмей-ле дузалавайн барып болур.

А. ШИБАЕВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

ЭМ ШЫНАРЛЫГ КАТ

Кыш-кулаа — хөй чылдыг, кезээде ногаан чыдар чадаң үнүш. Бышкан катта дүрген шиңгээттинер чигир, колдуунда глюкоза болгаш фруктоза бар. Олар ылаңгыя яблок, лимон кислоталары-биле база өске-даа витаминниг чүүлдер-биле байлак. Көк-катка болгаш кадыткан кадынга деңнээрге, кыш-кулаанда С витамин, каротин болгаш ылаңгыя жарганың хелчок хөй. Ол каттың тәндилыы (кыш-кулаа суу) иштиде кижиниң сукталарын дүрген чадырар аксы суксуп кылдыр ажыглап турар. Чаа кылган хевээр, сугга өттүрген болгаш хайындырган кыш-кулааны гастритке, «куду олуртурунга» удур (киселька кылдыр хайындыргаш), ол ышкаш чүс аарыгларын эмнээринге ажыглап турар. Кыш-кулааның вареньезинден болгаш сосундан халыын аарыг кижилер ижер суксун кылыр.

Улус кыш-кулаа хандызыи эм суксун деп адаап, ону соокка алыскаңда ижер болгай. Оон ангыда кыш-кулааның кадын сидик келдиртир күштүг эм кылдыр база ажыглап турар.

Ындыг ажыглаары-биле кыш-кулаан маринадтар, компоттар, вареньелер кылдыр курлаваырлап ап болур. Ук каттың кадагалаттынары эки, чүге дээрге, мында бар бензойлуг кислота продуктуну үрелиишкинден камгалаар органы.

Ю. НЕМЕНОВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

(«СОВЕТСКИЙ КРАСНЫЙ КРЕСТ» журналдан кызыра очулдурган).

Адашкылар

1976 ЧЫЛДЫН кыжын Санаа Дондупович Чааңмай ам-даа сактып кээр. Ол 1948 чылдан бээр малчыннаан. Ам оон малчын стажы үжен үш чыл. Ынча хөй чылдарның дургузунда чайның изиин, кыштың соогун-даа, черле чүнү көрбээн дээр. Чут-даа, хүр-даа чылдар тургулаан. Ынчалзажок 76-ның кыжы, ышкаш мындыг берге кышты Санаа Чааңмай кажан-даа көрбээн. Кады мал малдажып чораан кадайы оон мурнунда чок апарган. Санаа Чааңмай чаш уруглары-биле чааскаан арткан. Мурнунда кадыг-бергени кадайы деңге үлежип турган. Чааскаан арткан соонда чаңгыс дузалажыр кижи — ээзи болуп, эр шаа чеде берген улуг оглу Андрей. Ол мырыңай бичиизинден эгелеп-ле хөй бажы досчуп, хөй кадарып өөренген. Адашкылар ийилээ кодан хоюн-даа шыдаш, өгде өскүс урут-дарыгны-даа түреттес турган.

1976 чылдың күзү. Андрей Чааңмайны шеригже келдирткен мындыг. Улуг Чааңмай чааскаан артар ужурга таварышкан. Ол 400 ажыг хураганнар хүлээп алган.

—Чааскаан мынча хөй хойну канчап кыштадыр сен, ачай? — деп, Андрей шериг албаны эрттирип чоруурда айтырган. — Азы, совхозтан дузалакчы кадарчы диләэр сен бе?

—Элдеп чүве-ле харын, оол —деп, адазы харыылаан. — Орта дузалакчы бээр бе, болар. Ол хамаан чок хөй кадартыр кижи тыппайн турар ышкажыл.

—Чааскаан кадарар деп мындыг ышкажыл?

—Оон өске арга чок-тур...

САНААҢ ЧААҢМАЙ ноябрь айда Нүгүртүде кыштагга барып хонуп алган. Удатпаанда кыштың чыккылама соогу-даа эгелээн. Кодан-ла арган-дорган чүвелер база бар. Күскээр кыжын күш-деңгели чүгээр турда, шуптузун кады кадарып турган. Чыл чаазындан ынай-ла байдал нарыыдаан. Хөй хураганның чамдыктарын шуут тургузу азыраар апарган.

ре бергенде совхоз дирекциязы бир кижини дузалакчылады чоруткан болган. Оозу чартык ай хире болганда-ла ажылдың аарынга шыдашпайн, дедир чоруй барган.

Оон соонда ийи чыл болган-да Андрей шериг албанындан халажып чедип келген. Оон эгелээш-ле оглу адазының дузалакчызы болуп ажылдай берген.

Андрей шеригге турган,

Санаа Дондупович эртен сыгыр дан бажында тургаш, шала-була шай ижипкеш, кажаазынга баар. Арган хураганнарны аңгылап үзер. Оларга сиген каап бээр болгаш хүндүс ижер суун чылыткаш, кажаа иштинде оңгачага кудар. Шала чүгээр күш-деңгелдиг хураганнарны кажаазындан үндүргеш, кадарып чоруптар. Чоруур бетинде бажын иштин соовазын дээш, печкага отту салып каар.

Кежээ келгеш, коданда хоюн суггарар, немелде чем каап бээр. Бажынын база чылыдыр одаар. Чааскаан хамык ажылды кылып доозуп турда-ла караңгы дүн дүжер. Хүннүң-не мындыг. Үргүлчү бут кырынга турар. Кыш орту ки-

ачазынче чагаа бижээн, санындан-ла айтырар чүвези малы. Ол халажып чедип кээрге, ачазы чааскаан хойжулавышаан, дузалакчы албаан болган. Оглу оон кайгап айтырган:

—Чааскаан канчап шыдап турганың ол? Ылаңгыя кыжын аттыг берге чүве-ле ыйнаан.

—Шыдашпас дээш канчаар боор, оол — деп оозу тоомча чок харыылаан. — Ниитиниң малын кадарган кижи харысалгазын хандыр медерен билир херек. Чогум-на ол медерелмээм кадыг-бергелерни ажып эртеримге дузалаан.

БО ЧАЙЫН Тока аттыг совхозка болган уксаалыг хойлар делгелгезинче чораан, «О. Шынаа» совхозтуң хоочун болгаш мурнакчы хойжузу Санаа Дондупович Чааңмай-биле ужуражып, оон ажыл-ижин сонуургап чугаалашкан мен. Боду топтуг-томаанныг, артык чугаа-соот чок, чүгле ажыл-херек дугайын хөөрээр, назыны кижи ортузу эрте берген, узун эвес сынныг, шилгедек мага-боттуг, хову сырынынга хүрерти доңнуккан арынныг эр болду.

Өнгү беш чылдың планныг онаалдазын Санаа Дондупович дөрт чыл дургузунда күүседкен. Беш чылдың чыл санында-ла төрүүр 100 хойга онаажтыр 100 чедир хураганны менди доруктуруп, тыва уксаалыг, бөдүүн дүктүг хойларның бирээзинден-не ортумаа-биле 1,7 кг дүктү ап келген.

Амгы үеде оглу Андрей Чааңмай-биле 300 ажыг хойну кадарып турар. Оң бирги беш чылдың баштайгы чылында адашкылар 100 хойга онаажтыр 91 хураган, хойдан-на 2 кг чедир дүк алган.

«О. Шынаа» совхоз хөй ажылдыг. Ам мында хойнуң баш саны 35 муң ажыг. Совхоз бо чылын ниитизи-биле төрүүр 100 хойга онаажтыр 92 хураганы менди алган.

Хойжу Санаа Дондупович-биле бистиң чугаавысты дыңнап олурган совхоз директору Начын-оол Донгакович Балчый-оол малчынга мындыг характеристика берди:

САНААҢ ДОНДУПОВИЧ дээрге чыткан хөй тургуспас деп хөөрем чок чугаалап болур, коңчуг томаанныг, биче сеткилдиг кижи. Кээргеттиннер хөөн чок. Ынчангаш бодунуң дугайын силерге шоолуг чугаалавайн олур ышкаш. Хөй ажылдыг бистиң совхозка Санаа Дондупович ышкаш мындыг малчыннар үнелеп четпес ужур-дузалыг. Мааа ону бадыткаары-биле чаңгыс чижектен ап көрээли-нер. Санаа Дондупович эрткен өнгү беш чылда совхозка 1656 баш хойну өстүрүп берген, 2805 кг дүктү киирген. Оон өртээ 69 муң ажыг рубль болган. Чаңгыс мурнакчы хойжунуң безин совхозка киирип турар орулгазы ол хире улуг-дур. Санаа Дондупович кедергей кызымак, малчын мергежилинге хандыкшылдыг кижи. Ол ээзи каш чылдарда 400 ажыг хойну чааскаан кадарып турду. Өске кижи ынчаар кылып шыдавас ийик. Моон алырга, оон чедиишкинниниң үндезини кежээ, кызымаанда-дыр.

Коммунист малчын Санаа Дондупович Чааңмай бистиң чугаавыстың түңнелинде мынча диди:

— Малчын кижиниң ажылы-ла хөй боор чүве. Бичии-даа ааай олурар чай чок. Чазын кыштагдан көжер мурнунда кажаа-хораазын септелгезин кылып кагдым, 10 тонна өдек база белдүнген. Черле чылдың мындыг кижи мен. Ам малга чем белеткээрин эгелээн. 10 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг, ону чайлыг күүседир мен.

Хойжу адашкыларның ажыл-ижи-биле таныштырарга мындыг-дыр. «Ындыг малчыннарның өртээ турбас» деп, совхоз директорунуң чугаалап олурганы коңчуг шын. Ол дээрге шынап-ла улустуң чугаалажыры ышкаш, алдын холдуг кижилер-дир.

К. АРАКЧАА.
Тес-Хем район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

БЕРЛИН. СЭКП-ниң XXV съездизиниң кылганы тайбынче угланган саналдарын Кипрниң Күш-ажылчы Улузунуң Депшилгелиг партиязы (АКЭЛ) долузу-биле деткип турар. Бистер совет инициативалар делегейниң бүгү улустарының, ооң-биле кады кипр улустуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турарынга бүзүрээр бис деп, АКЭЛ-диң чиңгине секретары Э. Папаиоанну Берлинниң «Хорицион» дээр неделя санында үнер солунунуң айтырыгларынга харыылааш, чугаалаан. Совет коммунистерниң съездизинге Л. И. Брежневтиң кылганы тодаргай саналдары Совет Эвилелинге кижи төрелгетенниң тайбың келир үези үнелиг деп чүвени херечилеп турар-дыр.

АФИНЫ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылган эгелекчи саналдары, а ол-ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыында-даа саналдар дыка чугула боор турарын Кипрниң президентизи Спирос Киприану Афиныга болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Ол эгелекчи саналдар — улустар аразының айыыл чок чоруун болгаш тайбынны быжыглаарынче Совет Эвилелиниң сеткилиниң ханызындан, чалбыыштыы-биле чүткүп турарының чаа херечизи-дир. Делегейниң амгы нарын байдалында ол совет саналдар Хельсинкиниң дугуржулгаларын ёзугаар чавырлыышкынны ханыладырын чедип алырынга күчүлүг идиг боор турар. ССРЭ-ниң саналдары делегейниң нити байдалын экижидеринче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче угланган. Ол саналдар эң-не тодаргай кылдыынган болгаш оларны Барыын чүк чурттарынга чүүлдүгзүнүп хүлээп алыр ужурлуг деп К. Киприану демдеглээн.

СТОКГОЛЬМ. Финляндияның «Суомен Сосиалидемокраатти» солунунуң корреспондентизинге Л. И. Брежневтиң харыызында айыттынган тайбың саналдар Европаның соңгу талазынга ядролуг чепсек чок зонаны тургузарынга чаа-чаа болдунар аргаларны ажыдып берип турарын Швецияның коммунистериниң даргазы Л. Вернер даштыкы херектер министри У. Ульстенге чоруткан чагаазында демдеглээн.

Европаның соңгу талазын ядролуг чепсек чок район болдурарының идеязы Соңгу чүк чурттарының улустарының улам калбак деткимчезин ап турар апарганын чагаада айыткан.

Швецияның чазаа Европаның соңгу талазынга ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дугайында айтырыг талазы-биле өске-даа соңгу чурттарның киржилгези-биле конференция эрттирериниң эгелекчи саналын кылыр ужурлуг деп ол документиде демдеглээн.

БОНН. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыы совет күрүнениң тайбың күзелдиг политиказының база бир херечизи-дир деп, ГФР-ниң сураглыг хөй-ниитичи ажылдакчызы профессор Г. Риддер СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылааш, чугаалаан. АКШ-тың амгы үеде чаа шериг талазы-биле артык күштүг болурунче угланган күш дээрзиниң политиказын чорудуун оралдажып турар. Ынчаарга ССРЭ ындыг политикага кыжаныышкын-биле эвес, харын аңаа-даа, ядролуг-даа чепсектерин кызырарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажыышкыннарны доп-дораан эгелээр дугайында тодаргай санал-биле харыылап турар ышкажыл деп Г. Риддер демдеглээн.

ЛИМА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыы бүгү делегейге тайбың дээш демиселге эң чугула чүүл боор турарын Культура харылзааларының перу-совет ассоциациязының даргазы Асунсьон Кабальеро-Мендес СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылааш, чугаалаан.

Ол документиде делегейниң чаа дайынының кыптыгып болурунуң айыылының үндезинин тодаргай айтып, чер-ле кырында дириг бүгү амытаннарның доозазының кырлып өлүрүнүң ындыг халаптыг айыылын баш удур болдурбазының аргаларын сүмелээн. Чаа совет саналдар дээрге, боо-чепсекти эндере бүдүрерин канчап-даа тургаш, дүрген соксадып ап болуруң деп тодаргай сорулганы, саналды делегейниң улустарының мурнунга салып турар.

Совет Эвилелиниң тайбынче чүткүлдүг кыйгырыын перу улустуң угаан-бодалынга чедир тайылбырлаар дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис деп, А. Кабальеро Мендес демдеглээн.

МАРН Төп Комитединиң доктаалы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Ында МАРН ТК «МАР биле РСФСР-ниң аразынга найыралдыг харылзааларны тургузарының дугайында дугуржулгага ат салганындан бээр 60 чылының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

1921 чылдың моол-совет дугуржулгазы моол улустуң төөгүзүнде эң-не баштайгы дең эргелиг керээ болганын доктаалда онзалап демдеглээн. Моолдуң революсчу араттары-биле Совет Россияның тиилээн пролетариадының аразынга аңы-дуңма ёзузун быжыглавышаан, ол керээ болза, бот-боттарын хүндүлээриниң, ёзулуг дең эргелиг чоруктуң, эш хуузунуң кады ажылдажылгазының болгаш бот-боттарынга дузалажырының принциптеринге ийи чурттуң аразынга харылзааларының политиктиг болгаш эрге-дүрүмнүг үндезинин салган.

МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң улустарының эчис сорулгаларының болгаш үзел-бодалдарының нити чоруу-биле сырый холбашкан бузулбас эвилели болгаш аңы-дуңма ёзузунуң найыралы аажок улуг тургузукчу болгаш чаартыкчы күш, социалистиг ниитилелди тургузарының оруу-биле МАР-ның шапкын хөгжүүрүнүң эң чугула фактору боор турар.

Эрткен алдан чылдар иштинде моол улустуң чедип алган бүгү чедиишкиннери Совет Эвилели-биле, социалистиг дем-каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле сырый найыралының болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазының түңнели боор турар.

Улусчу Моол биле РСФСР-ниң аразынга найыралдыг харылзааларны тургузарының дугайында дугуржулганың алдарлыг оюн уткуп тура, МАР-ның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, улуг Ленинниң партиязы — СЭКП-биле, Октябрьның чурту — Совет Эвилели-биле аңы-дуңма найыралын моон-даа соңгаар улам быжыглап, ханыладырынга, бүгү талалыг кады ажылдажылганы чайгылыш чокка калбартып, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга бүрүн шиитпирлиин документиде онзалап айтып турар.

Ол доктаалда моол болгаш совет улустарның амыдыралында ол кайгамчыктыг болуушкунну демдеглеп, байырлаарынга белеткелдерниң хөй-хөй хемчеглерин база көрген.

ПОЛЬШАНЫҢ КОЛ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). 1981 чылдың бирги чартыында Польшаның социал-экономиктиг байдалының дугайында дыңнадыгны Кол статистика эргелели парлап чарлаан. Үлетпүрнүң ниитилештирген секторунга сайгарган продукцияның өртек-үнези эрткен чылдың алды айларының көргүзүглеринге деңнээрге 12,5 хуу кудулаан. Ылангыя хөмүр-даш казып тывары, нефть сайзырады ажылдаары, кан, прокат бүдүрери онза кудулап баткан. Хереглел барааннарын кылып үндүрүп турары эвээжээн, чоннуң акша орулгаларының хемчээлиниң болгаш бараанныг массаның хемчээлиниң аразында карышкак улгаткан.

Чылдың баштайгы чартыында экспорт 17 хуу эвээжээн. Бо чылдың баштайгы алды айларында Польша чүгле 8,5 миллион тонна хөмүр-дашты үндүр саткан болза, чыл мурнунда ол 20 миллион тонна турган. Өске чурттарның мурнунга экспортчу хүлээлгелерин Польша Улус Республика күүсетпээн.

Кедээ ажыл-агыйда байдал 1981 чылдың июньнуң төнчүзүнге чедир тараалыг болгаш хөөп олуртур культураларның бүгү хевирлериниң талазы-биле чыл мурнунда турганындан дээре болган. Мал чемнери чедишпезиниң уламындан июньнуң төнчүзүнге чедир малдың баш саны дыка кызырылган, эът болгаш саржаг бүдүрери эвээжээн.

Кризисти ажып эртериниң болгаш чурттуң экономиказын чогумчударының талазы-биле чазак программазының допчулалын ПАП агентилел тараткан. Оон алыс сорулгазы — улус ажыл-агыйынга корум-чурум киирери, бүдүрүүшкүннүң болгаш национал орулгаының кудулаашкынын ара доктаадыры, даштыкы экономиктиг харылзааларның чыырлыышкынын болгаш чоннуң амыдырал деңнелиниң кызырлыышкынын болдурбазы, инфляцияның кыжаныын бичеледири болур.

Ажыл-агыйны чорударының куженишкининиң аргаларын ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, бүдүрүлге күчүлерин, материалдарны болгаш чиг-эттиг эки ажыглаарының эргежок чугулазын ол программада айыткан.

Программада киирген чүүлдерни алгаш көөрге, электроэнергияны болгаш одаар чүүлдү хереглээрин эвээжедиринче угланган структураны ханы чаарты тургузарын үлетпүрге боттандырар. Хөмүр-даш тывыжын өстүрерин улуг ужур-дузалыг кылдыр көрген, ону чедип алыр төлээде, дагтывыш үлетпүрүн материалдар, машиналар болгаш артык кезектер-биле хандырары кавудаар. Чээли политиказының болгаш чогуур хандырыышкынның дузазы-биле польша чазак чер-черниң чиг-эдин болгаш материалдарын эки ажыглаарынга идиг бээр.

ПУР-нуң чазааның бодалы-биле алырга, өртектер реформазы — рынокка байдалды дүрген экижидер болгаш амгы узамдыттыышкынның кризисти ажып эртер төлээде, ажыктыг кара чаңгыс орук-тур. Ук программа чоокку үш чылда капитал салыышкыннарны эвээжедирин, чурттал-га тудуун кызыгаарлаарын көрген.

Таарымчалыг даштыкы байдалдар турда болгаш амгы программаны чедиишкинниг күүсеткенде Польшаның даштыкы өрелери 6—7 чылдар эрткенде эвээжеп эгелээр кылдыр ПУР-нуң чазаа санап турар.

Хөмүр-даштың болгаш чиг-эттиң өске-даа хевирлериниң тывыжы көвүдеп, кедээ ажыл-агыйга байдал таарымчалыг болуп, экспорт улам өзүп, экономиктиг реформаны болгаш социалистиг чурттар-биле улам сырый демниг хөделиишкинниң чедиишкинниг нептерезир болза, кризистен уштунуп үнериниң үези кызырылган туруп болур деп программада демдеглээн.

БАНИСАДРГА ПОЛИТИКТИГ ХОРГАДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Эрткен айда күрүне баштыңы албан-дужаалындан иран парламентиниң дужуруп каапканы — Иранның президентизи турган Банисадрга Француз эрге-чагыргалар политиктиг хоргадал тывыскан. Францияның девискээринге политиктиг ажыл-чорудулга кылбас боор дээш, Банисадрга политиктиг хоргадалды тывыскан чүве деп, Францияның даштыкы харылзаалар министерствозунуң медеглелинде демдеглээн.

Париж чоогунда «Эврё» дээр шериг аэродромунга кээп хонган самолёт-биле июль 29-туң эртенинде Банисадр Францияга чедип келген. Француз найысылалдың чанында бир черге полицияның күш киирген камгалалы-биле ону чедире берген.

Банисадрны үдеп барган кижи — иран шериг-агаар күштериниң полковниги Моэзи аңаа болган парлалга конференциязынга дыңнадыг кылгаш, Иранның кырынга белеткел ужудуушкуну кылыр дээр чылдак-биле Тегерандан ужудуп үнген «Боинг-707» дээр заправщик-самолетка Банисадрның дезип үнүтерин бодун организастааны ол чугаалаан. Тегеранның шериг аэродромундан ужудуп үнүүшкүннүң биче мурнуу чарыында Банисадрны олурганы шыныглыг фургон машина самолетка чедип келген.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Парс агентилелдиң дыңнатканы ёзугаар алырга, дужурткен иран хаанның ужудукчузу чоразап полковник Моэзиниң Банисадрны олуртуп алгаш оорлап аппарганы «Боинг-707» самолетту иран шуургедекчи самолеттар сүрүп чорутса-даа, ону кызыгаар бетинден үзе кирип шыдаваан.

Күрүне мурнунга кем-буруулуг херектиг болган ужурунда президент турган Банисадрны Иранга эгидип бээрин Францияның чазаандан Иранның даштыкы херектер министерствозу албан хуузу-биле негээн. Иран даштыкы херектер министри Мир Хосейн Мусави-Хаменеиниң медеглээзин ёзугаар алырга, ол негелдени Францияның Тегеранда элчин черинге дамчыдып берген.

Мохаммед Фархад хостаалган

ДАККА. (СЭТА). Бангладештиң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Мохаммед Фархадты хоп-нугулчу буруудадыышкын-биле чыл ажыг үеде кара-бажыңнаан. Ону бурунгу хүн хостап үндүрген. Ону хостааны — Бангладештиң депшилгелиг партияларының, хамыктың мурнунда коммунистерниң, профэвилелдериниң, аныяктар болгаш өске-даа хөй-нииттиг организацияларының, интеллигенция төлээлекчилериниң, бүгү-ле демократтыг күштериниң, чонунуң эң калбак кезектериниң шудургу, могаг чок демиселиниң түңнели-дир. Ол демисел чоруп турарының үезинде БКП ТК-ның Чиңгине секретарын камгалаан массалыг митингилер болгаш хуралдар бүгү чуртка болуп, кыйгырыглар болгаш медеглелдер адаанга муң-муң ат салыышкыннарын чыгган.

Ынчалза-даа М. Фархадты шуут хоставаан. Аңаа удур көдүрген нугулдер, даап болдаан буруудадыышкыннар күштүг болуп артпышаан. БКП ТК-ның Чиңгине секретарының «херээ» дижир чүвениң Бангладештиң дээди судунга ам-даа көөр.

ЛИВАННЫ КАМГАЛААР

КАИР. (СЭТА). Бот-эргелиг Ливанга удур Тель-Авивтиң соксавайн турар агрессия үүлгедиишкиннерин барымдаалааш, чаңгыс аай шиитпирлиг туруш-бодалды ээлеп алырынче бүгү араб чурттарны Катарда парлап үндүрүп турар «Аль-Араб» солун кыйгырган.

Сионистерниң болгаш оларның өмээржикчилериниң сүлчээзиниң алыс сорулгазы — Ливанны аңгы-аңгы кезектерге башкаландырары болгаш палестин революцияны узуткап чок кылыры болуп турар деп, ол солун айыткан.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Боолаашкынны соксадыр дугайында дугуржулга чедип алдынган-даа болза, израиль аг-шериглер бот-эргелиг Ливанга удур өнчүк-чөңгээлиг халдаашкыннарын үргүлчүлевишаан. Агрессорнуң самолёттары ол чурттуң агаар делгемнеринче шургуп кирип турар. Олар ылангыя ливан найысылал кырынга, а ол ышкаш Соңгу Ливанның Триполи хоорайның кырынга кестүп кээп тургулаан.

Палестинаның ВАФА информация агентилелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, чурттуң мурнуу талазында агрессорнуң шериглериниң мөөңнежилгези үргүлчүлеп турар. Чижээ, Дейр-Мимас дээр чурттакчылыг чер девискээринге Клеи талазынче тос израиль куяктыг транспортёрлар чоруп, элээн каш израиль вертолёттар чурттуң Чер ортузу далайның эриинде Ал-Какура районунга ужуп турганнар.

Израильдиң июль 17-де эрээзинниг бомбалаашкынының түңнелинде чүс-чүс тайбың ливан чурттакчыларның өлген болгаш балыгланган черри — Фахани кварталдың (Бейрутттуң барыын кезээнде) чурттакчылары АКШ-тың элчин чериниң бажыңының чанынга массалыг чыыш кылганнар. Чыскаалдың киржикчилери сионизмни болгаш америк империализмниң израиль агрессорларын деткип турарын буруудаткан кыйгыларны салчып турганнар. Палестин болгаш ливан улустарга удур Тель-Авивтиң кылып турар бүгү үүлгедиишкиннериниң долу харыысалгазы Рейганның чазаанга онаажып турарын Фаханиниң чурттакчылары демдеглээннер.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Амгы үеде Ливанда боолаашкынны соксаткан чорукту Вашингтон түр үениң чүүлү кылдыр көрүп турарын» «Нью-Йорк таймс» солун демдеглээн.

Чоокта чаа израиль премьер Бегин ындыг соксадыышкынны чүгле чаңгыс неделя иштинде күштүг боор болурун чугаалаан.

АКШ-тың Компартиязының медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Компартиязы араб күрүнелерге удур Израильде агрессия политиканы шиитпирлии-биле буруу шаап турарын илереткен. Бейрут-биле катай-хаара ливан суурларны болгаш хоорайларны Израильдиң үзүк-соксаал чокка бомбалап турар үүлгедиишкининден чүс-чүс кижиниң амы-тыны өксүндүрген, херээженнер болгаш уруглар-биле кады муң-муң кижилерни бертик-бежел болдурганын ооң ында тараткан медеглелинде демдеглээн.

Палестин улусту шуут узуткаарынче чүткүп турар израиль чагырыкчылар американ империализмниң эң-не реаксылыг бөлүктериниң холунда чепсээ боор артпышаанын ол документиде онзалап демдеглеп турар. «Делегей терроризминге удур» демиселди бодунуң политиказының бирги чергелиг сорулгазы кылдыр салган хирезинде-ле АКШ-тың чазаа Ливанга удур израиль террорнуң үүлгедиишкиннерин буруудадырындан ойталап турар. Ливанда өлүрүкчү чоруктар «АКШ-ка кылган» деп таңмалыг боо-чепсектер-биле үүлгеттинген: америк чазактың америк боо-чепсектиң, чажыт болгаш ажык-даа, шериг болгаш дипломаттыг-даа, экономиктиг болгаш шивишкинчи-даа деткимчези-биле кылдынганын араб улустар болгаш делегейниң бүгү кижилери-даа кончуг шын демдеглеп турар деп ол медеглелде демдеглээн.

Ол девискээрлерниң бүгү күрүнелериниң девискээр талазы-биле бүрүн-бүдүн болуруң магадылаарын, Израильдиң эжелеп алганы бүгү араб девискээрлерин дедир эгидерин, оларның боттарының күрүнезин тургузары-биле кады Палестинаның араб улузунуң бот тодарадылгага болгаш хамаарышпас чорукка чарылбас эргелерин хүлээп көөрүн Чоокку Чөөн чүк айтырыгын шыныы-биле таарыштыр шиитпирлээринге көрген турар ужурлуг деп, АКШ-тың Компартиязы санап турар. Таарыштырылганың кандыг-даа бүгү делегей магадылалдарын хандырарынга АКШ-даа база ССРЭ-даа киришкен турар ужурлуг деп медеглелде демдеглээн.

Америк коммунистер, тайбынче-ле чүткүп турар бүгү кижилер, Израильге хамаарыштыр бодунуң политиказын өскертирин, Тель-Авивке агрессия үүлгедир арганы берип турар хөй миллиард доллар түңнүг шериг дузаламчызын бээрин соксадырын Р. Рейганның администрациязындан, конгресстен негеп, олче кыйгырып турар.

Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын сонуургалдыг бүгү талаларның киржилгези-биле чыылдырар дугайында ССРЭ-ниң саналын деткииринче америк чазакты медеглелде кыйгырып турар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Аңаада ажыл-херекчи байдалга алыскан, харын шала дүндүгүр Лондон бо таварылгада каастаныпкан. Төп кудумчулар национал туктар болгаш каастаараш чечектер-биле шиметтинген. Чугаа-сооду төнмес британ парламент безин чарлаан болгаш ооң кежигүннери тротуарларны шыва алган байыр киржикчилеринге каттышкан. Великобритания ол хүн ызыгуур салгаан тажы Чарльзтың леди Диана Спенсер-биле өг-бүле тутканын демдеглеп турганы ол.

УНДАРАНЧЫГ КУДА

Лондоннуң солуннарының редакция тайылбырлары болгаш делгереңгей чүүлдери ол болуушкунга тураскааттынган. Чүс-чүс фирмалар шай ижер аяктардан эгелээш идик шидиишкиннеринге чедир сан-түң чок хөй сүй-белектерни ол болуушкунга тураскаады үндүрген. Куда байырлалының хамыкчок-даа бичии чүүлдерин солуннар үрдүндүр бижип, өске кандыг-даа медээлер бербейн турар.

Буржуаз парлалга бодунуң номчукчуларының мээлерин төөредип, Великобританияның консервативтиг чазааның боо-чепсектерни эндере бүдүрери кол угланыышкын кылдыр салган политиказының хараазы-биле чуртту шыва алган эң чидиг кризистиң дугайын уттупсун деп сорулга салган-дыр оог.

Медээлер ёзугаар алырга, торинин кабинеди өгленгеннерге белекти оон-моон чыып тургаш сунган, а ол хиреде, кандыг-даа мактаар хөөн кирзе мактаттынмас, байырланчыг эвес байдалды кабинет тургускан. Ажыл чок үш миллион англичаннар чүү чүвеге өөрүүр боор. Бо чылда школаларны болгаш колледжтерни дооскан он-он муң аныяктарның өөрүүрүнге кандыг-даа барымдаа чок, чүге дизе оларның хөй кезии ажыл бээр биржаларга төнчү чок ээлчегге турар апаар.

Чогум-на ынчангаш Англияның болгаш Шотландияның 33 хоорайлары кижи-кижи-кижи... кылаңнаашкын-биле шыптыккан. Оларга чоокта чаа чурттуң төөгүзүнде турбут көрбээн хөлзээшкиннер болган. А куда хүнүнде безин Ливерпульдуң даштыкындан келген ажылчыннар чурттаар девискээри — Токстетте аныяктарның полиция-биле шимгылыг сегиржип алыышкыннары ушкуу хүн уламчылып турары ол.

А каттышкан королевствонуң өске кезээнде, Белфастың католик геттоларында бажыңнар азыгларында болгаш чагылдарда кажыдалдың кара туктары халайган турар. Ольстерниң кара-бажыңнаттырганнарының оларга политиктиг хоргадаттырганнар деп эрге бээри дээш демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазын ажылчын кварталдарның чурттакчылары илереткен.

Токстетте өрттер өшпээнде, ирландыларның «Европада севилгу концлагерь» деп адааны Лонг Кеште тенниг ымыргаң демир хериммер иштинде аш чарлаанныарның киржикчилери өлүп турда, Лондонда байырлалды карак чааң кылып турар.

АКШ-ТЫҢ КАРЖЫ ЫЙЫДЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

«Улуг чединин» — АКШ-тың, Англияның, Германияның Федеративтиг Республиказының, Францияның, Японияның болгаш Канаданың күрүнелер база чазактар баштыңнарының сан талазы-биле чедиги ужуражыышкыны чоокта чаа Канаданың Оттава хоорайында болган. Капиталистиг делегейниң «капитаннары» экономиктиг айтырыглар талазы-биле, а севилгү үеде, политиктиг айтырыглар талазы-биле база чаңгыс аай стратегияны ажыглап кылып алыры-биле 1975 чылдан бээр үргүлчү чыглып турар апарган. Капитализм кризизиниң ханылаашкыны болгаш АКШ-тың авантюристиг угланыышкынының түңнелинде делегей байдалының чидигленгени Оттавага чөвүлел хуралга ол айтырыгларны чугаалажырын онза чидиг шимчи киирген.

«Күш-биле албадаар» арганы ажыглааш, рейганчы администрация Оттавага ужуражыышкынны антисоветтиг угланыышкынче угландырарын оралдашкан. Политиктиг айтырыгларга хамаарыштыр ол ону чамдык черге-биле чедип алтар аргалыг болган. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин, милитаристиг политиканы ажылчы чоннарның амыдырал деңнелинче шавар халдаашкынга ажыглаарын «совет шериг кыжаныы» дээр хоозун чылдак-биле «чединиң» хүлээп алгар политиктиг медеглелинде агартып турар болган. Оттава ужуражыышкынынга АКШ-тың улам чидиглендирип алганы антисоветтиг дембээлээшкин байдалында безин ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт, Францияның президентизи Ф. Миттеран болгаш Италияның премьер-министри Дж. Спадолини олар парлалга дыңнадыгларын ёзугаар алырга ССРЭ-биле харылзааларга Барыын чүктүң элээн ээлтир турушту болуру дээш чугаалап турганнар.

Экономиктиг айтырыгларга кижээ, банк чээлизинге нимелле хуулар дугайында айтырыгга хамаарыштыр америк ыйыышкын Вашингтонның күзеп турганы ышкаш ындыг ажыкты бербээн. Чээлилер алганнардан банкыларның тыртып алыры ындыг онзашкыны — хууларны экономиктиг ажыл-чорудулганы болгаш ээгилдеде турар акша массазын таарыштыр башкарарының чепсээ, оон уламындан инфляцияга удур демиселдиң чепсээ кылдыр ажыглап турар. Ол хууларны АКШ-тың хемчээл чокка бедиткени болгаш оон соонда долларның өртек-үнезиниң улам улгатканы Барыын Европа чурттарының акша-валютазының үнезин кудулатдып, садыг балансыларын карышкактарын, инфляцияны, ажыл чокталыышкынын өстүрерин чедирип, экономиктиг кудулаашкынны ханыладып, ол-ла чүүлдерниң уламында амгы талазы-биле болгаш социал чөрүлдээлерни ханылаткан. Ол айтырыглар дугайында АКШ Оттавага бодунуң эвилелчилериниң талазындан чидиг шугумчулелге таварышкан. Ынчалза-даа бодунуң политиказын өскертиринден шуут ол ойталаан. Эвилелчилериниң экономика талазы-биле сулараашкыны оларны америк империализмниң кол эрге-ажыктарынга чагыртыр. АКШ-ты делегей экономиказында ооң чидирген туруштарынче дедир ээлдирер арганы бээр боор деп, Вашингтон идегеп турар. Ындыг хөөннер АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң аразында, хамыктың мурнунда АКШ-тың болгаш Барыын Европаның аразында экономиктиг чөрүлдээлерни улам ынай чидиглендирер.

ССРЭ-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле садыглажыышкын айтырыынга хамаарыштыр Оттавага шыңгыы чөрүлдээлер кестүп келген. «Нью-Йорк таймс» солуннуң состери-биле алырга, Вашингтонның негелделери тураскаан. Барыын-европейжиген ындыг садыглажыышкынны «кызырар хөөн чоктар». Ол чөрүлдээлерниң уламындан «улуг чедилер» удам ханылап орар экономиктиг болгаш валюта-сан кризизин, дөгжүп орар чурттар-биле конфронтацияны, социал чөрүлдээлерниң чидигленишкинин база АКШ — Барыын Европа — Япония үш булунда садыг «дайыны» чергелиг ындыг айтырыглар талазы-биле нити туруш-бодалдарны ажылдап ап шыдаваан нар.

Ындыг турбуже Оттава чөвүлел хуралының түңнелдерин Вашингтон рейганчы администрацияның шириин угланыышкынының «тиилелгези», Барыын чүктүң «чаңгыс эптиин» болгаш «сырый каттыжыышкынының» көргүзүү кылдыр көргүзеринче далажып турар. Ынчалза-даа оларның аразында оожургактырары бедик эвес эң чидиг чөрүлдээлер бары билдингир болгай.

И. АБЛАМОВ.
(СЭТА).

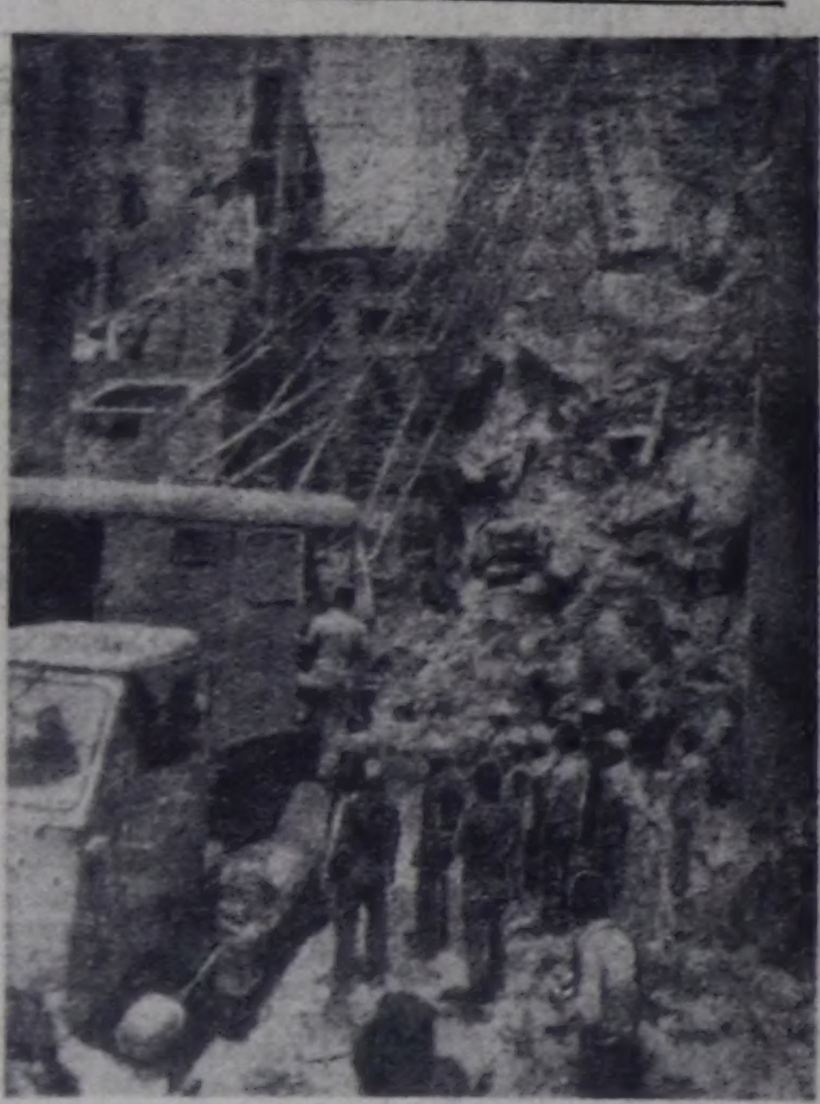

Израиль ужар чүүлдүң Ливанның найысылалынче чоокта чаа халдаашкынының түңнелинде тайбың чурттакчыларның аразында өлүрткеннер болгаш балыглатканнар бар. Америкага кылган самолёттар хоорайның хөй чурттакчылыг черлерин каш катап бомбалаан. Хөй-хөй бажыңнар бузулган.

ЧУРУКТА: дээрбечи халдаашкынның соонда Бейрутттуң кудумчуларында.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

Тель-Авивтиң шериг эрге-чагыргалары Ливанның мурнуу кезээнде байдалды чидиглендирип, чурттакчылыг черлерни үгер-боо-биле боолап, самолёттардан бомбалап турар.

ЧУРУКТА: израиль агаар дээрбечилериниң халдаашкынын ойтур шаварынга патриоттарның белеени көргүзеен.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

ОРТУЛУКТАР КАЖЫЛ?

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Индонезияны «үш муң ортулуктарның чурту» деп адаары чаңчыл апарган. Ол ортулуктар Азия болгаш Австралия диптерни тудуштурган дииңгилиг чиңчилер, кошкан чечектер ышкаш кылдыр сагындырар. Ынчаарга географтарның санап турары-биле алырга, индонезия архипелагта ортулуктарның саны оортан оравчок хөй — 13 муң 677 чедир санаттынып турар. Чурттакчы чонунуң санының болгаш сырыйының талазы-биле Ява ортулук бирги черде: чурттуң девискээриниң чүгле чеди хуузунга деңнежир шолдуг ол ортулукта Индонезияның 147 миллион чурттакчы чонунуң барык үштүң ийи кезии чурттап турар.

Күжүвүс—найыралда

АЗИЯ ТӨВҮ— ОРТААКЫ АЗИЯ

Кызыл — Алма-Ата — Фрунзе аразының дорт агаар оруу ажыттынга-ла ындыг үр болбаан. Кысна үе иштинде та чеже кижи ук маршрут-биле ужудуп, Аэрофлоттуң ажыын көрбээн дээр. Бо чүүлдүң автору база Ортаакы Азияда акы-дуңма улустарның аас-кежииниң амыдыралы, келир үези-биле чоок таныжар аргалыг болган.

Азия төвү — Ортаакы Азия. Бистиң авиамаршрудувусту чогум-на ынчаар адаза ажырбас. Тыва авиабүдүрүлгениң мурнакчы ужудукчуларының бирээзи Шуварин Ондарның командирлээни бистиң ЯК-40-ивис баштай-ла Казахстанның хөй санныг областарының бирээзиниң төвү Семипалатинскиге кээп хонду. Хоорайны долгандыр делегейде сурагжаан бур чер чаптылган. Та чеже-чеже километр. Ужу-кыдыы көзүлбес. Чер, дээр-биле түдүш. Алма-Атага хүн чүгүрүүнче кире бергенде ужудуп келдивис. Миллион чурттакчыга 7-ле муң чурттакчы чок четпес улуг хоорайны долгандыр Ала-Тау (Ала-Тоо) сыннары колдай куржаан. Ол бисте болза Саяннарга дөмейлешпек, бо даглар—казах улустуң чоргааралы. Сибирь черден келген кижи шыдажыр арга чок ханг-калымынга безин оон кырындан меңги харлар эривезин магадап көөр. Хоорай хөй салдар долган, ынчангаш «Алма-Ата» деп сөстү казах дылдан тывазынче очулдурарга «Яблоко адазы» дээниниң ужуру-даа мында. Чүгле мурнуу чүкке өзүп үнер кипарис чергелиг ыяштар, үнүштерниң мында чежезин ол дээр.

Хоорайда төөгүлүг черлер-ле хөй. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг кудумчу оларның бирээзи. Моон шөйүлген автоорук үш эвилелдешкен совет республикаларны тудуштурган: Казахстан, Киргизия, Узбекистан. Ынчангаш ук автоорук кожа чылар үш республикаларның акы-дуңма найыралын улам радыктырып быжыктырганы бо. Алма-Атада, Казахстанда, Совет Эвилелинде таваржыр барык бүгү-ле аймак-сөөк чон бир демниг ажылдап, чурттап турарлар. Оларның ол аас-кежии ылыктыг чаага чедип алдынган. Борта тураскааткан алдар мемориалы Панфиловчулар аттыг паркта тургускан. Политрук Клочковтуң тураскаалының адаанда сестер сеткилди хайныктырар: «Россия улуг, делгем. Ынчалзажок аткаарлап болбас, артывыста—Москва!» Ынаа хып чылар мөңге отту үш революцияның кавайы, маадыр-хоорай Ленинградта Марсово шөлүнден чедирип экелген.

В. И. Ленин аттыг шөл, Абай проспектизи, Казахстанның Компартиязының ээлчеглиг съездилериниң болуп эртери Ленин аттыг орду, найысылал чурттакчыларының «Дашта шуулгаа» дижири 25 каът Казахстан аттыг аалчылар бажыңы хоорайны уламна аян-шинчи киирер, катап-катап кедиксенчиг болдурар чорду. Бисте канчап «Тожуну көрбээн кижи — Тываны көрбээн» дижир ийик. Түс черде база бербес-четпес болза кижиниң көрген-билген чүүлдери долу эвес апаар бир чер бар. Ол Тянь-Шань сынында далай деңнелинден 1679 метр бедикте туттунган сурагдыг Медео катов. Борта делегейниң каңдыг алдар-аттыг конькичилери күжүн шеневаан, чурттар аразының маргылдаалары каш катап эртвээн дээр. Манаа чүгле делегей рекордтары безин 87 катап чаартынган.

Ынчаарга Медео 1972 чылда ажыглалга кирген. Оон тудуунга 350 дорбелчин метр бетон, 175 дорбелчин метр демир ажыглаттынган. Хары угда ол 10,5 муң көрүкчүнү сыңырып шыдаар. Коньки оруунуң узуну—400, калбаа—5 метр. Катокче кирер хаалгалар чанында 500-теп 10 муң метр чедир хемчээлдерге аңгы-аңгы чылдарда манаа тургустунгулаан рекордтарны даңзылаалап алган каан. Бистиң совет спортувустуң чоргааралы Т. Тарасовадан эгелээш билдингир америк рекордсмен Э Хайденге чедир аттар-даа, сан-чурагайлар-даа хөй-ле. Оон ондагай байдалы чаңгыс ол эвес. Катокту мында туттунган спорт комплекизиниң эң бедик черинде турар плотина-биле барык кожа тудуп каан. Оон өлүттарындан шала куду көөрге, эштир ажык бассейн, спорт шөлдери, хөй каът аалчылар бажыңы, садыг-магазиннер, даштыкы аалчылар чурттаар казах өглер адын оюнда дег тода көстүр.

Кызыл —Алма-Ата—Фрунзе аразында маршруттуң сөөлгү хоорайы — Кыргыс ССР-ниң найысылалы, чараш-чаагай хоорай-сад—Фрунзе. Ону мөңге ногаан ыяштар бүргээн. Ылангыя Тянь-Шань шивизиниң чаражы аажок. «Базарга-ла көк, эдерге-ле хек» деп чүве ёзулуг мында. Пролетариаттың улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинге тураскаал-биле кожа скверде доозур кара каракчыгаштарлыг ниңчигештер кижилеп ойлаар хамаан чок, холдан безин чемни ап турар кылдыр чанчыга берген.

Кыргыс чон шаг-шаанда Енисей (Улуг-Хем) унуундан үкталган бис дижир. Дыл-домаа, аажы-чаңы шынап-ла тываларга төрелдешкек, чоок. Театр чергелиг ордуларны каастап кылып, угулзалап кааны биске чүүлдеш. Кыргыс черден Ала-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Эвилелиниң 70 Маадырлары үнген. Фрунзе хоорайның төвүнде Киргизияның алдарлыг оглу, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Талгат Бегельдиновтуң хүлер херек тураскаалының баарындан дириг чечектер ыравас. Ук тураскаалдан ырак эвесте хоорайның төөгү музейи туруп турар. Эвилелдешкен совет 15 республикаларның быжыг найыралын, чаңгыс эвин илереткен улуг хевистен музейниң экспонаттары эгелээр. 4 орденниг республиканың культура, социал, экономиктиг тургузуушкунга хөгжүлдезин ында тодаргайы-биле чуруттунуп көргүстүнген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Бүгү-эвилел старостазы М. И. Калинин 1939 чылда Кремльге Кыргыс ССР-ниң алдарлыг артизи А. Бутубаевага Ленин орденин тыпсып турар төөгүлүг фоточуруктан эгелээш, билдингир совет чогаалчы, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Чингиз Айтматовтуң номнары дээш сонуурганчыг чүүлдер мында базым санай. Кыргыс найысылалга селгүүстеп чораан кижи бедик Киргизстан дээр аалчылар бажыңын, национал телевиделе-биле туттунган циркти, орус, кыргыс хөгжум-шии театрларын. Ортаакы Азияда база бир эң улуг дээн 4 каът «Ай-чүрек» дээр универмагты сеткил ханышкын-биле көөр, таныжар...

С. МОНГАЛ.

ПУШКИННИҢ УГБАЗЫ

Пушкин дугайында болуушкуннуң сактыышкыннарынга Анна Керн мынча деп бижээн: «Мен бодаарымга, ол ажаакчы энейинден база угбазындан өске кымга-даа ынак чорбаан ышкаш».

Ольга Сергеевна Пушкина дуңмазындан ийи хар улуг турган. Оларның чаш назыны ада-иезиниң бажыңынга уруглар ажаакчызы Арина Родионовнаның сагыш човангыр карактальнга эрткен. Ол бижик билбес тараачын кижи олар-о орус чугааның чажыттарын, буянныг сеткилдиг, кижизиг болурунга оларга дузалаан тоол делегейин ажыдып берген. Чайгы айларда олар Москва чоогунда Захарово суурже, кырган-авазы Мария Алексеевна Ганнибал сугже чоруй баар турганнар. Анаа өг-бүле аар кажыдалга таварышкан—шүлүкчүнүң биче дуңмазы Николенька 1807 чылда анаа өлүп калган. Болуунуң баштайгы бышпаан шүлүкчүгештерин Саша угбазынга номчуп бээр турган. Боду чогаадып, режиссерлап-даа, рольдарын күүседип-даа турган шиилериниң баштайгы болгаш кара чаңгыс көрүкчүзү база-ла ол турган. Угбазынга эргеленген шүлүктүг чагааларны Пушкин чаңгыс эвес-удаа бижип чораан:

Сарыг-сеткил чажыттарын
ажыдып бээйн,
Эргелелдиң өөрүшкүзүн
шаннап көрем,
Чалгааранчыг, хей-ле
хөлзээр чымышты каап,
Эргим өннүүм, чанынга
кээп дыштанзымза...

Шүлүкчүнүң библиотеказында Ольга Сергеевнаның ийи ному артып калган. Оларның бирээзинде: «Бо номнар Ольга Пушкинаның-дыр, бөгүн ол оларны лицейге номчуп таалазын дээш Александр Пушкинге белек кылдыр берди. Харалаан, олар стол кырында уттундуруп артып калган ышкажыл». Өг-бүлезинге алды чыл иштинде барбас ужурлуг болгаш (лицейжилерге төрелдеринге дыштаныш баарын чөпшээревес турган), Пушкин Царское Селога болуунуң ынак өннүү — угбазы Ольганың кээрин четтикпес манаар турган. Михайловскоеже шөлүлге үезинде Ольга дуңмазы-биле ада-иезин эптештирер дээш дыка-ла кызыдан. Ада-иези үге-чагыргалар мурнунга оларның адын оглу баксыраткан дел санап турганнар.

Ольга Сергеевнаның хуу да чуртталгазы аас-кежиилиг чок болган. Биче дужумет Павлищев-биле оон улгадып келгеш туткан өг-бүлези өөрүшкүнү бербээн. Честези Пушкинден үргүлчү-ле акша диленир чораан. Ольга Сергеевнаның Петербургта бай-шыырак эвес бажыңынга Мицкевич, Жуковский, Глинка, Дельвиг суглар бо-ла келгилээр. Анаа бот-тывыжыр кончерттер-даа болгулаар. Пушкинниң өннүү, шүлүкчү, П. А. Вяземский Ольга Сергеевнага шүлүктээн чагаазынга мынчаар бижээн:

Душкандывыс таварылга
болган-даа бол,
Тура-хөннүм шагдан
тура сенче четкен:
Шүлүкчүнүң ынак өннүү,
угбазы — сен
Чүрээмге чоок, бодум
кижим апаржык сен
Сеткил-чүрээм ханызында
уттундурбас
Дуңмаң мени хей-аът
киирип чурттап чор;
Дуңмаң дээштиң сенээ
ынак апаржык мен:
Сээң ужун дуңмаң менээ
улам эргим.

О. С. Пушкина — Павлищеваның бажыңынга Арина Родионовна назылап кыраан, ол 1828 чылда анаа өлген. Адазын, авазын база ийи оол дуңмаларын (Александр, Лев) оскуйган соонда, Ольга Сергеевна кыраан назынында чааскаан арткаш, үргүлчү аарып чораан, барык-ла чүве көрбестээн. Дуңмазының соонда безин дыка үр чурттааш, ол 1868 чылда мөчээн.

Л. ЛОБАРЕВ.

ЧУРУКТА: О. С. Пушкина.

С.-Б. ҮЯНҮККЕЙ дужуруп чураан.

ЕРЕВАНГА ОЙНААРЛАР

«Хөм мячик» клубтуң шаңналы дээш Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк зоназының 12-13 харлыг оолдарның маргылдаазы бистиң республиканың найысылалынга бир неделя үргүлчүлээш доозулган. Ук маргылдааның канчаар эртип турганының дугайында материалдарны бистиң солундан номчаан силер. Ам оон түңнел оюннарының дугайында каш сөс.

Зонаның чемпиону ат дээш оюнда Амур биле Томск областарның бичии футболистери ужурашкан. Олар эң-не баштай боттарының бөлүктеринге бирги черни алгаш, чартык финал оюнда бөлүктерниң чемпионнары-биле ойнааш, ам кээп түңнел оюнга киржир эргени чедип алганнар.

Маргылдааның эгезинден тура Амур областан келген школачылар эки белеткелдиин, техника болгаш тактика талазы-биле мергежилдиин көргүзүп, удурланыкчызының хаалгазынче удаа-дараа халдап-ла турганнар. Оон соонда олар бир санны кирр тепкеш, 1:0 санга Томск облазының командазын утканнар.

Ынчангаш Амур облазындан келген футболистер «Хөм мячик» клубтуң шаңналы дээш Бүгү-эвилел маргылдаазының түңнел оюннарынга киржир эргени алган. Ол маргылдаа август айның 10-дан 20-ге чедир Ереван хоорайга болуп эртер.

Болуп эрткен зона маргылдаазынга Кызылдың № 3 бажың эргелелиниң «Метеор» деп командазы арай-ла чедиишкин чок ойнап, сески черни ээлээн. Олар ниити белеткел талазы-биле өске командалардан бичии-даа дудак чок ойнааннар. Ынчалза-даа шак мындыг улуг хемчээлдиг оюннарга бир дугаар киржип турар болгаш оюн үезинде сүрээдеп, хаалга чанынга келгеш кирр тевер ужурлуг мячиктерин шын эвес ойнаан таварылгалар элээн хөй болган.

Моон соңгаар шак мындыг улуг хемчээлдиг оюннарга киржир командаларның ниити белеткелин күштелдирип, оларны өске хоорайларже чорудуп, ол черлерниң футболистериниң арга-дуржулгазын өөренип ап турар болза, Тываның бичии футболистери эки түңнелдерни чедип алыры чигзиниг чок.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

Шүлүк кыдыраажындан

Д. НАЦОГДОРЖ.

ЧИҢГИР АК-КӨК КӨСТҮП КЕЛИР

Чиңгир ак-көк көстүп келир, оой-ээй,
Чечен бүрүлүг даглар чүве, оой-ээй,
Чиге бышкыг бодай бөрзе, оой-ээй,
Серген таалаар даглар чүвейн, оой-ээй,
Аларанайнып көстүп келир, оой-ээй,
Айлим-яблоко чимистиг даглар чүве, оой-ээй
Амыраптар амы-тиндүг, оой-ээй,
Амырап-ла чурттаар даглар чүвейн, оой-ээй.
Аржаан булак арыг суглар, оой-ээй,
Аразындан агып чыдар, оой-ээй,
Арзылаң, пар аңы-меңи, оой-ээй,
Арбын көвей өзүп хөгжээн, оой-ээй,
Терен, хаагы хемнеринде, оой-ээй,
Десин чараш саглалчыңнаан, оой-ээй,
Эткир үннүг хектер куштар, оой-ээй,
Эртен эрте ырлажып тур, оой-ээй,
Ары чарык анай хаагы оой-ээй,
Алдынналган, меңгүнелген оой-ээй,
Эргим чаңныг чараш кыстар, оой-ээй,
Эрес, оман ойнап турлар, оой-ээй,

Моолундан очулдурган С. САРЫГ-ООЛ.

АК-КӨК КАРАКТАР

Соңгу чүкте бир-ле хоорай вокзалынга
Соок кыжын бораанныг хүн сеңээ душтум.
Кудай-дээрни кежегелээн харлыг шуурган
Кудумчуга улуп-каңзып турбажыкпе.
Сээң ажык баштан-хеглүг аажыңдан
Сеткил-чүрээм, домнапканзыг, серген келген.
Үрде таныш эңнүнтер дег, хөөрежир дээш
Үе-шактың эртенин-даа эскербээн бис...
Кала-даа-ла чораанымда дүне, хүндүс,
Каанда-даа, бүргегде-даа оол менче
Хаяланган күзелим дег, ак-көк дээрни —
Карантарың эргелелдиг кайгап чорлар.

А. ҮЕРЖАА.

Тес-Хем районнуң төвү — Самагалдай суурда чурттап турар Петр Артемонов ажыл шагындан хостуг үезинде шыдыраа бодалгаларын тургузарынга кончуг ынак. Ол чоокта чаа үш кештен мат кылыр бодалганы тургускаш, бистиң солунче чоруткан. Ынчангаш ук бодалганы хостуг үеңерде бодап көөрүңерни силерге сүмелеедивис.

Шоодуг

ЧЫРГАЛЫН ОЮНГА ОРНААННАР

Матович биле Сотович кожалар болуп, хоорайга үр-ле чурттааннар. Таан кончуг өңтала-даа эвес, анаа-ла боттарын хүндүлежир, адазыны-биле адажыр улус турган.

Бир-ле катап шакты «чайгы үеже» чылдырыпкан соонда, кожаларның амыдыралынга аажок улуг өскерлиишкин болу берген. Ажыл шагының соонда хостуг үе көвүдээн, оон кырынга ийи дыштаныр хүннер база бар болганда, чеже-ле телевизор «таныктыдап» азы солуп тудуп алгаш, диван кырынга хөлестеп чыдып келир боор, чүү-даа чүве өйлүг-ле болгай.

Матовичиниң бажынга бодал кире хонуп келген. Улуг үнелиг ажыдышкын уттундура бээр ийне дээш, ол кожазы эжинге дораан маңнап четкен:

— Хе, тарымал чечек эвес, чеже-ле телевизор мурнунга кожайып алгаш олурар боор. Бир-ле ойнаар херексел садып алыр-дыр, Сотович.

— Чогум-на сагыышка кирбес, саазынга бижиттинмес саналды киирдиңер! Ол дээш изиг байыр, Матович!— деп, Сотович амырап хөөрөп үнген.

— Даалы садып алыр бис бе, Сотович?

— Чо-ок!— деп, ам Сотович чугааны үзе кире берген.— Амна тып кааптым. Шыдыраа болбас ийикпе! Бис ышкаш угааныгларга чогум-на... Матович хөрээниң иштинде хилледир каттырыгылаан:

— Хе-хе! Ажырбас-тыр. Катгыжар-дыр мен. Эмеглежип садып аалы харын.

Кожалар бирде бирээзиниң бажыңнарынга кожуп туруп ойнаар бооп дукуржуп алганнар. Ойнаар столдары база белен. Баштайгы үелерде кадайлары база ашактарының оюнунга тааржып, ону сонуургап турганнар:

— Кым утту?— дижирлер.

Удуп алганының кадайы чазгайы аажок кылдыр хүлүмзүрүп каар.

Баштайгы оюннарда хөйүнде Матович удуп турган. Сотовичиниң кадайларзыг дыйылаалуну база ында-хаая өөрүшкүлүг сүргей дыңналгылаар:

— Оглум үнду! Ферзе!

Матович боданыл олурар хевирлиг, кезек ыыт чок үе. Доо-ла үе-шаг болганда, ол шыдыраа хөлүн «шак!» кылдыр кошкен, а Сотович ам хомудап алгыра берген:— Аа, халак! Аа, халак!

— Че, дүрген тур! Ам ана ооңнуңны кызыл-даваннальып алгаш, хөлдү бир кырыг сывыртааш, оол содунга олуртур мен. Ам сени ааштагаш, удар мен.

Матович демин чыдыпканынадан арай өске, шору чииг адак ковайып тургаш, киигиредир химиренгилээр:

— Хе! Хоранныг чоор бо! Сени терге мадынга олуртур мен!

— Чо-ок! Шыдавас сен! Дүрген олур харын. Оол со... Кезек када кайызы-даа ак хар ашпааннар. Чүгле шыдыраазы кошкени дыңналыр: «Ток! Ток! Ток!» Ынчап чоруй ол дааш улам-на куштелип олурар: «Ток! Ток!! Ток!!! Ток!!!!»

Матович черле арай оожум кижи. Сотовичиниң ол сагындыргылаар-даа:

— Дыка хөл удава! Шыдыраалар андарлы бээр чүве-дир.

— Сен база!

Оюнну шала киигленип келген бо үезинде олар хүндүлежип адашпастай бээрлеп. Чүгле «Сен!», «Сен!» дижирлер.

Элээн хонуктар эрткенде, оларны чеже-ле хүндүлеп орар боор, кадайлары база столдан тургузу сывыртап турар апарган. Ынчалза-даа эрес эрлер ойнаар чер мунзаарлар боор бе, кедерезе оруга-даа баартактаныл чыдыптар апарганнар.

Ийиги ай үнүп чорда, оюн улам чидигленип, ам мырыңай көпеектер салып алгаш, ойнаар апарганнар.

Сотович ам Матович-биле ачыр-дачыр салыр апарган. Харын улам деңдеп, чамдыкта хөөкүй Матовичиниң мырыңай ору хүн көргүспейн, уламчыр уткаш-даа туруп бээр дивес силер бе!

...Сотович ол кежээ шаанга кирр уттургаш, сөөлгү салыгда кожу экижип келирге, оруң кирип, улам кыйгылептеш, Матовичиниң терге мадынга олурдурда, тергениң дуувунче тарбыдааш, ону Матовичиниң улуг хаваанга таңмалападыр үстүргеш:— Мат!!!—деп алгырган.

Матович холунга туттунуп келгеш бир шыдырааның дувунче тарбыдааш, ону Сотовичиниң хаваанга хары кылдыр таңмалаар дээш көдүрүп орда, Сотович дезип тура халаан. Ийи эр туттунчуп алгаш, «хүрежип» үнерде, шыдыраалар хөлү-биле кады столдан киңгырадыр-киңгиредир андарлып-ла баткан. Сотовичиниң кадайы дырбаш-дарбаш хыйланып тура халаан:

— Бо канчап бардыңар?!

Ол-ла дүвүрээзиндеи Матовичиниң кадайы база бо кире халып келген.

— Сөөлгү үеде черле көрүшпес, үргүлчү одажып-дузажып чоруур апарган кулугурлар бо!

— Черле чеже шыдыраалаар ашактар чүвел бо!— деп, Сотовичиниң кадайы эжинге улажы берген.— Бажын иштиниң кара ыш кылдыр таакпылап эзирлар-дыр. Чаш ажытап боларын ажыг ижин тынар!

— Чыргалын оюнга саткан амытаннар ышкажыл! Хостуг шактарында бичии өйлүг ойнааш, кинолап, концерттеп, оюн-тоглаага барып, ном номчуп орза.

— Харын аан! Өйлүг ойназа. Шынап-ла чыргалының оюнга саткан улус-тур бо. Сотович эртен соганайның оттуп келир кижи-дир.

— Матовичиниң эртен кижи, чаш уруг дег, пат боорда тургузар-дыр. Ажыл шагы чоокшулаан тудум, ыт мышкаш дыржып-дыржып, үдүүру дамзе-даан.

Ол дүнден эгелээш, эжишкилериниң оюну ара соксап калган дээр чораан.

М. ЭРГЕП.

Теле Видение

АВГУСТ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 —«Синявкат-2». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 10.10 «АБВГД-ейка». 10.40—«Ада-иелер, силерге». 11.10 — Чадарынга ССРЭ чемпионады. 11.40 —«Радуга». Улустуң уран чогаадылгазының телепрограммаларының 4-кү улустар аразының фестивалы. «Таңшыда вектер». (Сингапур). 12.05 — Архитектура. Олимпиаданың тудуглары. 12.35 — «Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 12.45 — «Ужуражылышкыннар». Совет чогаалчыларының чечен чугаалары. 13.30—Орус улустуң Н. Осипов аттыг күрүнениң үлегерлиг оркестриниң концерти. 14.15 —Бөгүн делегейде. 14.30 — «Хуулгаазының серип». Мультфильм. 14.45 —«Бузурелчиг-даа болза, шынзыктынмас». 15.45 — «Чүгле ортулукту бодунга албас сен» Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.50— Политиктиг хайгааракчы А. П. Бекетовтуң беседазы. 17.20 — «Часкы чаржалажылышкын» Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 18.00 — «Бо меңге чырыкты камна» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 19.00 —19.15 —Чапсар. 19.15 — Казахтан улустуң ниити ыры бөлүүнүң концерти. 19.40 —«ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Амдызында даглар турда » Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Мээн бодум сеңээ кесту бээр...» И. С. Тургенев. Фильм-концерт. 23.00—00.55 — Бут бөмбүүнге чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ — Атлетико». Мадрид (Испания). Теңгенде — телемедээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Алдагдаар эрге чок». Документалдыг фильм. 14.50 — «Музыка киоскузу». 15.20 — Мультфильмнер программазы: «Сапыктыг мыыт». «Чажыттыг хомдужугаш». 15.50 — Совет ырларының аныяк күүседикчилериниң Днепропетровск хоорайга болган Бүгү-эвилел конкурузунуң түңнел концерти. 17.35 — С. Михалков—«Көвүк». Москваның шоодуг театрының фильм-концерти. 19.35— «Ынакшыл дугайында монологтар». Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кускежиктиң ырыжыгажы». Мультфильм. 20.15— «Калымчы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 — «Крепостной актриса». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге үргүлчүлелдиг эвес чаъстаар. Мурнуу-чөөн чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаар 18—23 градус чылыыр.

Кызылга мурнуу-чөөн чүк угланыышкынныг хат секундада 9—14 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы 21—23 градус изиир.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

КИНО

АВГУСТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сөөлгү аът чарыжы» 9.30, «Террор» операцияның буураны» (2 сериялыг) 11.20, 14.10, 17.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночылынды 9.30 шакта, «Каммыы таварты сылдыстаржe» (2 сериялыг) 11.00, 15.10, 20.30 шактарда. «Чурттаар ужурлуг сен» 18.10 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Оон ынакшылы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мөңгүннелчек хааргаанар ужар черде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Айлашкан дээш кым талээрил» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-78 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17868. Чагыг № 1795

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01189

Бугү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 178 (11676) | 1981 чылдың август 2, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттингеа | Өртээ 2 кап.

Л. И. Брежневтиң Н. Чаушеску-биле найыралчы ужуражышкыны

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев РКП-ниң Чиигине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле июль 31-де Крымга ужурашкан, ол Совет Эвилелинде түр үеде дыштаныр келген.

Л. И. Брежнев биле Н. Чаушеску беседазының үезинде совет-румын кады ажылдажылганың эң чугула угланыышкыннарынче дыка улуг кичээнгейни салган.

СЭКП биле РКП аразында харылзааларны моон соңгаарда калбартыр болгаш шыңгарын бедидер, деңэргениң, хамаарышпас чоруктуң, национал бот-эргени хүндүлээриниң болгаш социалистиг эп-сеткил каттыштырылгазының принциптеринге үндезилээш, совет-румын найыралды улам быжыглаар бодалдыг.

Амгы беш чылда ССРЭ-ниң болгаш РСР-ниң аразынга бараан саарылгазы мурнуундагы беш чылдыынга деңнээрге барык ийи катап өзерин манап турар. Ынчалзажок экономиктиг кады ажылдажылганы ханыладырының эвээш эвес курлавырлары база бар. ССРЭ-ниң девискээринде газ дамчыдылгаларының, мурнуу-украин атомнуг станцияның, демир-рудазын казып тывар бүдүрүлгелерниң болгаш өске-даа объектилерниң тудуунга Румынияның киржилгези Совет Эвилелинден газты, электроэнергияны болгаш өске-даа продукцияны немей алыр арганы ааа берип турар. Совет Эвилелинден Румынияга нефть садарының аргазының дугайында айтырыгны база чугаалашкан.

Л. И. Брежнев биле Н. Чаушеску делегей политиказының эң чугула айтырыгларын база чугаалашкан. Делегейде байдалдың амгы чиигленинишкинин бүгү чурттарның болгаш бүгү дистериниң эрге-ажыктарынга дээп турарын олар онзалап демдеглээн. Делегей байдалының дорайтаашкынынга удурланыштыр туржуру, тайбыңның, дүшкүүрлуг чорукту чавырылдыларының, кады ажылдажылганың политиказын дагын чорударын болгаш уламчылаарын, күрүнелер аразында маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алыры эргежок чугула.

Ортумак ыракшылдың чаа ядролуг чепсээн Европага сайгара тургузар дугайында НАТО-нуң шиитпири боо-чепсектерни улам ынай эндере бүдүрериниче аппар чыдар. Ол чорук улустарның эгиннеринге аар үүрге болуп, оларның тургузукчу күжениишкиннеринге, өйү келген чугула айтырыгларны шиитпирлээринге шаптыктап турар. Боо-чепсекти, бирги ээлчегде ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарының болгаш соксадырының айтырыгларын хынамчылыг болгаш харысаалгалыг көөр, бүдүрежириниң хемчеглерин боттандырар болгаш шериглерниң талазында хүшкүүрлуг чорукту чавырылдырар — даштыкы политиктиг идепкейниң амгы үеде бирги ээлчегде угланган турар ужурлуг чүүлдери ол-дур. Шериглерниң удурланыштыр туржуруун деңэргениң болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принциптеринге үндезилээш кошкадырынга чедирер чаңгыс-даа инициатива кичээнгейден дашкаар артпас ужурлуг.

ССРЭ биле РСР алдыгы чылы бо хүннерде демдеглеттинип турар Хельсинкиге төөгүлүг чөвүлел хуралга чедип алдынган принциптерни болгаш дугуржуп алышкыннарны амыдыралга бүрүн болгаш чугаажок боттандырарының быжыг талалакчылары болуп турар. Түңнел актыга ат салган күрүнелер ужуражыышкын киржикчилери күрүнелерниң аразынга харылзааларны хөгжүдер дугайында, бүдүрежириниң хемчеглериниң болгаш чепсегленишкинниң дужурериниң талазы-биле Европа конференциязын чыылдырар дугайында, Хельсинкиге эгелээн ажыл-херекниң салгалып уламчылаарын хандырар дугайында хүгүржүүшкүн Мадрид ужуражыышкыны ажылын дагын эгелээнинниң үезинде чедип алдынзын дээш бүгү чүүлдерни кылыр бээр деп идегел илергейлеттинген.

Янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң эрте-техниктиг болгаш өске-даа аргаларын каттыштырары энергетика айтырыын шиитпирлээринге байлак болгаш үре-түңнелдиг түңнелдерни берип болур ийик. Ол чорук бар күчүлерни улам чаа ажыглаар болгаш энергияның үнер чаа дестерин шиңгээдип алыр ажылдарны дүргедедир арганы бээр ийик.

Ооң-биле холбаштыр энергетика талазы-биле ниити европа чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында социалистиг чурттарның саналдарының чугула болуп турарынче кичээнгейни угландырган, ындыг хурал эң чоокку болгаш ыраккы келир үеде девискээрниң тудушкак бүгү-ле энергетика айтырыгларын көрүп болур. Совет Эвилели биле Румыния ындыг конференцияның чедиишкинниг болуурун хандырарынга улуг-хуузун киирериңге белен.

Л. И. Брежнев биле Н. Чаушескунуң ужуражыышкыны найыралчы, ижин-кара чок байдалга эрткен.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, РКП ТК-ның Политкомиссиязының кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң даштыкы херектер министри Ш. Андрей, РСР-ниң Президентизиниң чөвүлекчизи К. Митя олар киришкен.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Шалыпчы бир ай арткан

НОГААН КОНВЕЙЕР

— Амгы үеде кайда-даа ажыл хайныккан. Совхозтуң ажыл-ишчилери-даа, Кызыл хоорайның мында шефтеп келген коллективтери-даа дыка кызымаккай ажылдап турар-дыр — деп, «Шамбалыг» совхозтуң кол агроному К. Хертек чугаалады. Ооң сөстериниң тодаргай бадыткалын шынап-ла базым бүрүзүнден көөр аргалыг болдувус. Витаминниг далган белеткеп турар АВМ-нерде, суур чоогунда арга-арыгларда, мал чеми белеткээр кылдыр тускайлаттынган үшкү бригаданың девискээринде — кайда-даа чымыштыг иш түлүк.

Витаминниг далган белеткээр агрегаттар, аразында чарышкан чүве дег, динмиттиг дааш-шимээнниг ажылдап турлар. Оларның чанында дөңнели берген будук-бүрүлерни элээн каш кижи хээндектээр КУФ-1,8-тиң, эът тырттар машина өзээ ышкаш, долгаар өзээнче бөлүк-бөлүү-биле киир октаарга, хээндектелген артынчыны АВМ-нер витаминниг далган кылдыр хоюглап, үндүр бүлгүртүп-ле турлар. Эрес-шимченгир эвээдн оолдар, кыстар саазын шоодайларны долдургаш-ла, аксын дуглап, быжыглааш, чоогунда серм адазынче дажыглап, беле салып турлар. Чайгы дыштаныылгазын күш-ажыл-биле холбап, ниитиниң бо чугула херээнге боттарының шыдаптар үлүг-хуузун киирерин шиитпирлээш, улуг улустан дудак чок ажылдап турар бо школачыларның аразында Саид Бүрбү, Саяна Биче-оол, Саша Мылдык, Настя Ондар дээн ышкаш мурнакчылар хөй болду. АВМ-нерниң дуржулгалыг операторлары Монгуш Сандың, Ондар Манлай-оол дээш өскелер-даа аныяк дузалакчыларынга аргасүмезин бербишаан, боттары база-ла эрес-кызымаккай ажылдап турарлар. Ээлчегде 2 тонна далган белеткээр нормазын олар чамдыкта 4—5 тонна чедирип тер.

— Ажылга чамдыкта турупкаар шаптыктыг чүүлдер эвес болза, темп бо-ла хевээр уламчылаар болгаш малга, ылаңгыя чаш малга онзагай ажыктыг, хоолулуг бо чемни четчири-биле бүдүрүп ап болур арга бар-дыр ийин — деп, фуражир А. Монгуш чугаалады — Кызылдың шефчи организацияларының Улуг-Хем унундан кескен будук-бүрүзүнүң дыка хөйү шынар чок болду. Ооң уламындан хегдирер мурнунда бүрүлүг будуктарның хөлүн эрттир чоонарын ангылай каар артык ажыл база кылып тур бис. Ынчап турувуста-ла хээндектээр херекселивистиң бизи сынгаш, ажылывысты дыка саадатты. Бо хөй будук-бүрү база ынчангаш оваалаңы берген ол-дур.

База бир айтырыг: витаминниг далган савалаар шоодайларның чедишпейн турары.

— Совхозтарга үлээвин ёзугаар алган эвээш санныг шоодайларывыстың сөөлгүлери бодур. Складта оон ынай чок. Оларны долдурган соонда, та чүге далган урар чүве? Кызылдан сураглааш тыппадывыс, ындыг шоодайлар чок-тур. Ол бистиң ажылывыска шаптыктаары чугаажок апарган болгаш совхозтуң удуртулгазындан кандыг-бир хемчегни дүрген алырын негеп келген.

Бо дүвүрээзин шынап-ла үндезинниг-дир. Чүгле сава чогундан бо ногаан конвейерниң ажылын, түр-даа бол, соксадып, ниитиниң малынга чем белеткээри ышкаш чугула херектиң бир кол участогун «аксадыр» эрге кымда-даа чок. Ынчангаш чүгле «Шамбалыгда» эвес, харын өске-даа ажыл-агыйларга ындыг таварылгалар болу бергенде, Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехниканың» күрүне комитединиң база бо айтырыгга дорт хамаарылгалыг өске-даа организацияларның удуртукчулары дүрген хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Ам дээрезинде витаминниг далган белеткээр талазы-биле шамбалыгжыларының көргүзүү эрткен чылдаазындан элээн бедик: 80 ажыг тонна далган белен. Ам оон изип үрелирин болдурбазынче, шын шыгжап кадагалаарынче улуг кичээңгейни салыры чугула.

Кызыл хоорайның шефтеп келген организацияларының Шамбалыг суурнуң ажыл кылып шыдаар бүгү чурттакчылары будук-бүрү белеткээриниң темпизин кошкатпайн, АВМ-нерни чиг-эт-биле болур-чогуур-биле хандырып турар.

Х-К. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: Саяна Биче-оол биле Ира Монгуш витаминниг далганны шоодайлап турлар. Будук-бүрүнү КУФ-1,8-те хээндектедип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СОРУКТУГ СИГЕНЧИЛЕР

Эртенгиниң 8 шак четкелек турда, сигенчилер чогуур черлерин шагда ээлепкен, кызыг-чай чок ажылдаан турлар. Механизатор Шожал Көшкендей долдур будук-бүрү чүдүрген кожуглуг тракторун деңзиде тургузупту.

— 1480 килограмм-дыр. Малчын Хандываа Дөнениң белеткээн будук-бүрүзү-дүр — деп, ажыл-агый эргелекчизи, коммунист Анай-оол Бадынам чугаалай-дыр.

Арга-арыг даамылдарының айтыышкын, чөпшээрели ёзугаар будук-бүрүнү белеткеп турар. Боодалдаан будук-бүрүнү дораан тус-тус черлерге сөөртүп чедирери организастыг. Салбыр эргелекчизи Х. Серин будук-бүрү белеткээннерге бир машинаны, тракторну быжыглааның, хоочун тракторист Шожал Көшкендейниң шалыпкын ажылдап турарын демдегледи.

Чамдык суггаттыг болгаш шык черлерниң сигенин кескенден бээр ай четкен. Механизастаан бригаданың кежигүннери 169 тонна сигенни кестиргеш, бөлдүрүп, сарааттаан. Будук-бүрүнү 62 тоннаны белтекээш, хойжу кыштагларының, инек фермаларының сарайлар адаанда аскылаан. Ол ажылдарга ясли-сад эргелекчизи Валентина Чолдак-оолдуң, Арыскан сес чыл школазының директору Даржай Очурнуң, Кодээ культура бажыңының директору Сергей Мунзуктуң удурткан звенолар эки киржип турар.

Партия Тыва обкомунуң кыйгырыын суурнуң чону бүрүнү-биле деткип турар. Суурда пенсионерлер, херээженнер урут-дарыы-биле демнежип, будук-бүрү белеткелинге киржип келген. Маадыр-ие Хандыжаа Ооржак уруглары-биле 2000 кг будук-бүрүнү белеткээш, хүлээткен. Сүт-бараан фермазындан бызаа азаакчызы Чолдак-кыс Хавандай, Уйнук Сарыг-оол олар 5 тонна чыгы будук-бүрүнү белеткээш дужааган.

— Ниитиниң малынга четчир санныг сиген, будук-бүрүнү белеткээринге салбырның ажыл-ишчилери организастыг киирген. Кижи бүрүзү үе-шагын четчир кылдыр чеп ажыглаан турарынче кичээнгейни угландырган бис — деп, партия эге организациязының секретары Суузун Миковна Хаваа сонуургаап айтырыымга ыпчаар харылады.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ДЕМНИГ ИШТИҢ ТҮҢНЕЛИ

«О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери бирги чартык чылда багай эвес ажылдаан. Барык-ла сес муң баш, тодаргайлаарга, 7943 хойну — чамдык совхозтарның хою ол хире — планда көрдүнгениниден хөйнү өстүрген. Азы хой бажын 26180 чедирер тургаш, 34123 чедирген болгаш бо талазы-биле планы 132 хуу күүсеткен. Совхозтуң 36 хойжу коданының чүгле 6-зы планын күүсетпээн. Мыйыстыг бода мал өстүрер план 127 хуу күүсеттинген азы 113 инекти — бүдүн ферманы хире — планда көрдүнгениниден ажыр өстүрген. Олар-биле чергелештир күрүнеге дүк садар план 130 хуу, эът садары 170 хуу күүсеттинген. Бо чедиишкин совхозтуң дирекциязының партия, Совет болгаш өске-даа хөй-нииити органнарының демниг ижиниң түңнели-дир.

Бирги чартык чылда мал бажының хорамчазы база эвээш болган. Хойнуң 98 хуузу, инектиң 99,3 хуузу камгалап алдынган. Төрүүр 100 хойга онааштыр доруктуруп алган хураганның саны 92,6 баш болган. Комбу-Сүрүн Достак-оол, Чоодду Күр-оол, Өлекней Доктугу, Эренчин Кутузов болгаш өске-даа хойжулар кызымак ажылдаан. Мурнунда сула ажылдап турган ужен хире хойжу мурнакчыларның өдүрүүнда немешкен. Ынчангаш чартык чылдың түңнелинде социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар чүс ажыг малчын 4300 хире рубльдиң өртектиг бараанныры-биле, үш малчын мотоцикл садып алыр талон-биле шаңнаткан.

Ам хүннүң кол айтырыы — мал чеминиң белеткели. Ону совхоз директорунуң мал чеми белеткээриниң талазы-биле оралакчызы Виктор Янзоо харылап турар. Контора, ясли сад, садыг ажылдакчылары, школа, машина-трактор мастерскаязының коллективтери, тудугжулар болгаш агитквартиралар телээзлери — кижи бүрүзү мал чеминиң белеткелинде киржип турар. Мал чеминиң белеткелинде механизастаттынган тускай бригада база бар. Санал Сүге-Маадыр удурткан ук бригада Ак-Чыраада чедиишкинниг ажылдап турар. Ол бригада эрткен чылын база планын ажыр күүсеткеш, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп шыдаан.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында совхоз күрүнеге 46 тонна дүктү, 340 тонна эътти күрүнеге садар. Бо сорулгаларны хуусаа бетинде күүседир, кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенир дээш совхозтуң ишчилери ам шудургу ажылдап турар.

С. АРТЫНА.

Дузалал ажыл-агыйның ачызы

Ленинградтың Владимир Ильич Ленин аттыг оптика-механика каттыжыышкынының дузалал ажыл-агыйы ажылчыннар столоваяларын, школа назы четпээн уругларның албан черлерин, пионер лагерин болгаш пансионатты эът, сүт, чаа ногаалар болгаш картофель-биле чылдыы өттүр хандырар чаагай таңчылдыг.

Каттыжыышкынның Карелия мойналында Тарасово суурда турар кодээ ажыл-агыйның аъш-чемин бүдүрер бо цегинде сүт-күр малдың болгаш малды семиртир чемгерериниң фермалары, куш азыраар ферманы механизастаан, оон ынай мында ногааларны чылыдылга-биле өстүрер комбинат, картофель болгаш огород плантациялары бар. Мал фермаларын дузалаар ажыл-агыйның бодунуң бүдүрүп белеткээн мал чемнери-биле хандырар.

Кырында чурукта: Ленинградтың оптика-механика каттыжыышкынының пансионадының аъш-чем белеткекчизи Г. Н. Удалованың дузалал ажыл-агыйга өстүрген чаа ногаалардан салаттарны белеткеп турары.

Ортузунда чурукта: каттыжыышкынның дузалал ажыл-агыйының продукциязын ажылчыннарга инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албанзаакчыларга садып сайгарар магазин.

Адаанда чурукта: каттыжыышкынның дузалал ажыл-агыйының сүттүг мал кодаңы чайгы лагеринде.

М. Блохинниң фотолары.

СЭТА-ның фотохроникази.

Хүлээлге күүсел̆дезин хынап тур бис

ПЛАН КҮҮСЕТТИНМЭЭН ЧҮГЕ?

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын суурнуң адаа талазында үш каът бажың бар. Ында Кызылдың даараныылга фабриказының салбыры болур тускай цех бар. Ол ажыттынгандан бээр дөрт чыл чедип турар. Оон үстүкү болгаш адаккы каъттарында ийи бригада ажылдап турар. Биргизин аныяк коммунист Майя Салчак, а ийигизин — дуржулгалыг мастер Валентина Головкова удуртуп турар. Оларның кылып, бүдүрүп турар продукциялары дөмей эвес болгаш күш-ажылчы көргүзүглери база ангы-ангы болуп келген.

— Бисте № 2 бригада комсомолчу-аныяктарның деп санаттырып турар. Эп-найыралдыг, эки ажылдыг коллектив чүве. Бирги чартык чылда продукция бүдүрер планын ол бригада 101 хуу күүсетти. Цехти өрү тыртып турар чаңгыс коллектив ол... А бирги бригада дугайында мактаныптыг дег чүвевис чок — деп, Хову-Аксының ажылчын суурунда даараныылга цегиниң директору коллективтиң ажыл-херээн ынчаар таныштырып эгелээн.

Ол цехке чоруп турган, ажылчыннар, мастерлер-биле чугаалажып, четпестерниң тып-тып кээп турар чылдагааннарын тодарадырын оралдашкан мен. Ында кижи кайгадыпкы дег опза чүве чок болду. Шиитпирлеттинместээн хемчеглер эрги айтырыгларга ускеш, оон ыңай чылбайн баар. Тодарадып көрейн.

Дуржулгалыг ажылчын В. Н. Головкова баштай база-ла бирги бригадага ажылдап турган. Эгезинде даараныкчы, оон соонда мастер апарган. Аңаа ол дөрт ай ажылдаан. Оон соонда Валентина Николаевна ийиги бригадаже шилчип алган. Удаваанда ону удуртуп эгелээн. Ам ол бригада ай, квартал планнарын күүседип турар. Ол эки-ле ыйнаан. А мурнакчы ажылчын бирги бригаданы чүге каггаш чоруй барганыл? Хожудап турар ол бригаданы чүге өрү тыртып, мурнакчыларның деңнелинге чедир удуртуп шыдавазыл?

Бо таварылгада чүгле цехтиң дирекциязының турушттуг болбайн барганын айтыр апаар. Бир эвес мурнакчы ажылчынны хевээр арттырган, оон негелдени күштелдирип, бригада кежигүннериниң ортузунга политик-кижизидилгелиг ажылды улам дээштиг чоруткан болза, байдал өлүг точкадан чайлай бээр чадавас турган.

Ниити цехтиң ай, квартал планнарын күүсетпейн келгениниң кол чылдагааны — бирги бригаданың хожудап турарында. Бүдүрер продукцияның хөй кезин база ол бригадага онаажып турар. Олар фуфайкалар даараар планнарын сөөлгү айларда күүсетпейн келген. Бригада июнь айның планын 83 хуу күүсеткеш, 1142 рубльдиң орулгазын киирбээн. А бирги чартык чылда ол бригада бүдүрүлгеге 11.900 рубль каражаны болдуруп багай ажылдаан. Ындыг четпестерниң болдуунуп турар чылдагааннары эвээш эвес болган. Бирээде, ол цехте ажылчын күш чедишпес. Хуиде цехке 60—64 кижи доктаамал ажылдаар турбуже, чамдык ажылчыннар боттары азы уруглары аарый бергеш, ажылче үнмейн баар таварылгалар хөй. Чамдык аныяк кижилерин өөредип алырга, бичии ажылдап чоруй, ажылын каапкаш баар чижектер бар. Цехте чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, харысалга чок даараныкчылар база бар. Оон ыңай, бүдүрүп турары продукцияның ассортиментизи барык өскерилбейн турарындан даараныкчыларның сонуургалы куду болуп, оларның күш-ажылчы тура-соруу кудурулбейн турар. База бир чылдагаан болза, Кызылдың даараныылга фабриказындан эккеп турар фуфайка даараар дээш бызып, белеткеп каан чүүлдериниң чамдыктары брак болуп турарында.

Нээг суг чок болганындан, ылаңгыя чайгы үеде цех иштинге ажылдаары дыка таарымча чок. Өрээлдер ишти ышкам, нээг. Оон ыңай даараныр машиналар үрели бээрге, база-ла бергелерге таарыжып турар. Чүге дээрге, мында слесарь-септекчи Борис Евгеньевич Ванягин ажылынга харысалга чок. Техниканың баш удур үрели бээрин болдурбас талазы-биле кандыг-даа профилактика ажылын чорутпайн келген.

Он бирги беш чылдың бирги чылының ийиги чартыында Хову-Аксының даараныылга цегиниң дирекциязының, ында партия организациязының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Хожудаашкындан уштунар дээш бар арга-курлавырларны ажыглаары, ажылчын күштү шын хуваап тургузары, даараныкчылар ортузунга социалистиг чарышты эки организастаары, кижизидилге ажылын күштелдирери олардан негеттинип турар. Бо айтырыглар долузу-биле шиитпирлеттинер болза, чүгле ынчан коллективтиң социалистиг хүлээлгезинде бижээн: «Үлетпүр продукциязы бүдүрер планы 1981 чылдың декабрь 30-де 100 хуу күүседир!» — дээн сөстери амыдыралга боттанып болур.

Ш. ДОРЖУ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

КОЛ АДЫРДА

Мал ажылы — кедээде шалыпчыг фронт деп СЭКП-ның XXVI съездинге онзалап демдеглээн. Партияның ол кыйгырыынга харыы кылдыр кижениишкинниң плannарын ёзугаар, күш-ажылчы коллективтер, түс-түс кижилер хууда социалистиг хүлээлгелерлиг ажылдап, партия организацияларының болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының бо хүннерде чылдың бирги чартыында кылдынган ажыл-херекти бүгү талалыг анализтеп көрүп турар. Ол анализ ана бир чүве эвес, ажылдың эки талаларын үнелеп көрүүн, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередириниң бир чугула чүүлү болур. Кедээ ажыл-агыйның бүгү адырларын, ооң иштинде мал ажылын интенсификастаар, ооң ажыктыын бедидериниче угланган ажылдарны Чөөн-Хемчик районда кичээнгейниң төвүнге тургускан.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш малчыннарның кызымаккай күш-ажылының, партия, профэвилел организацияларының органзакчы болгаш политиктиг ажылының түңнелинде мал продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планнарын районда 10 совхоз шуптузу ажыр күүсеткен. Чартык чылда район күрүнеге эът садар планын 112,5 хуу, сүттү 113,7 хуу, дүктү 125,8 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинге деннээрге районда сүт садары 7,1 хуу, дүк садары 18,3 хуу өскен. «Искра», «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хөл», «Хөндергей», Карл Маркс аттыг совхозтар мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын эрткен чылдың бирги чартыының деңнелинден көвүдеткен.

Эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге бо чартык чылда район эът, сүт, дүк бүдүрерин элээн көвүдеткен. Ылаңгыя «Октябрь 30 чылы» совхоз эът бүдүрерин 51,7 хуу, «Сүт-Хөл» совхоз 34,3 хуу, «Большевик» 81,9 хуу көвүдеткен. Сүт бүдүрер талазы-биле «Искра», Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтар элээн өзүлделиг болган.

Районнуң сүт-бараан фермаларының планныг онаалдаларының күүседиринге чугула рольду ойнап турар. Ниитизи-биле 11 СБФ-лериниң 6-зы чартык чылда сүт садарының талазы-биле хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырган. А саар бир инекке онааштыр сүт саап алыр хүлээлгелерин 8 ферма күүсеткен. «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Даш фермаларының коллективтери сүт бүдүрер болгаш сүт саар талазы-биле хүлээлгелерин күүседип, сөзүнге ээ болганнар.

Чартык чылда районнуң 36 саанчылары сүт бүдүрер база саар бир инекке онааштыр сүт саап алыр хүлээлгелерин кызымаккайы-биле күүсеткеннер. Оларның 17-зи бир инектен-не 1092—1616 кг сүттү саггаан. Саар инекке онааштыр: «Большевикте» Т. Д. Кара-Сал 1616 кг, Б. Б. Кара-Сал 1576 кг, А. Б. Иргит 1384 кг, Ч. И. Куулар 1320 кг, СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозта А. С-Б. Монгуш 1515 кг, Д. Д. Ондар 1414 кг, Ш. У-С. Куулар 1412 кг, «Искра» совхозта К. Н. Монгуш 1258 кг сүттү саап, эң бедик көргүзүглерлиг ажылдааннар. Олар ышкаш мурнакчылар социалистиг өнчүге, күш-ажылга ак сеткилдиг чоруктуң үлегерин көргүзүп келгеннер. Мурнакчыларга деннежир дээш чарыштың оду бо хүннерде улам хайныккан.

Продукцияның шынарын экижидери планныг онаалдаларда кол черни ээлээн. «Искра» совхозтуң күрүнеге саткан сүдүнүң 99 хуузу, «Чыраа-Бажы» совхозтуң 97 хуузу бирги болгаш ийиги сортуу болган. СЭКП-ның XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтарның саткан сүдүнүң 46—55 хуузу бирги сорттуу болуп турар. Ынчалза-даа продукцияның шынарын экижидер дээш районнуң ажыл-агыйлары ам-даа улуг ажылды чорудары негеттинип турар.

Кедээниң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилин хайныктырып турар бир чугула айтырыг — ниитиниң малының баш санын өстүрери, оон чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыры. Бо талазы-биле социалистиг чарышты организастап, ооң дээштиниң бедидериниң хемчеглерин ап чорутканының түңнелинде чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Чыл планынга удур мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрери 101,9 хуу, инектериниң — 97,1 хуу, хой болгаш өшкүнүң — 120,7 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге мыйыстыг бода мал, хой, өшкү элээн өзүлделиг болган. Малдың аныяк-бүрү чылдагааннарындан өлүп-чидер чоруу эрткен чыл-биле деңнээрге кызырылган.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр дээш районнуң малчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип ап, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг хойжу бригадазы—106, Оргу-Шөл — 103, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Хая хойжу бригадазы — 101 хурганны төрүүр чүс хойга онааштыр камгалап алган. Өске-даа бригадалар эки көргүзүглерлиг ажылдаан.

Районда 73 хойжулар болгаш өшкү кадарчылары малдың чаш төлүн камгалап алыр дээш малчыннар ортузунда социалистиг чарышка эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Олардан 29 кижи төрүүр чүс хойдан болгаш өшкүден 100—125 анай, хурганны менди ап, доруктурган. Оларның иштинде «Сүт-Хөл» совхозта Н. Сат, М. Дугаар-оол, О. Чамзырын, «Алдан-Маадыр» совхозта М. Сюрюн-оол 116, О. Шолбан-оол, О. Маадыр-оол, Д-Н. Ооржак, «Октябрь 30 чылы» совхозта К. Шагдыр, «Искра» М. Кертик-оол олар төрүүр чүс хойдан 105—125 чедир анай, хурганнары түс-түс камгалап алганнар.

Күүсеттинмээн планнар, чедир бербээн продукция — ол дээрге улуг чидириг-дир. Ынчангаш кедээниң ажыл-ишчилери күш-ажылчы коллективтерде ажыл-херектиң байдалын шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көрүп, четпестерни чайладырының сорулгаларын чартык чылда түңнээн хуралдарынга дугурушканнар. Чартык чылда күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының планын шупту ажыл-агыйлар күүсетсе-даа, эрткен чылдың бо үезинге деннээрге ону кудулаткан. СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхоз сүттү — 2, эътти — 19,6 хуу эвээжеткен. Эът садарын «Алдан-Маадыр» совхоз 25,9 хуу, «Тыва» совхоз — 35,6 хуу кудулаткан. Сүт бүдүрерин «Чыраа-Бажы», «Большевик», эът-бүдүрерин «Искра», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ның XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтар кудулаткан.

Ынчангаш сорулга болза бо четпестерни чылдың ийиги чартыында шиитпирлиг чайладырының бүгү хемчеглерин алыры болур. Чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглавышаан, улам бурунгаарлаар продукцияның бедик шынары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш демиселди коллектив бүрүзүнге калбартыры чугула.

Ол ышкаш малдың ажаалда-кададының технологиязын, зоотехниктиг негелделерни хажыдып, чамдык малчыннарның харысалгазын бедитпейн турарындан малдың өлүп чидери ам-даа хөй. Чартык чылда районда 563 баш мыйыстыг бода мал, 6840 хой, өшкү, 232 хаван, 57 чылгы өлүп хораан. Чүгле «Октябрь 30 чылы» совхозта 1095 баш хой хораан. Малдың чаш төлүнүң хорамчазы «Искра», «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозтарда хөй. Малды төтчеглепсамчыгдаар чоруктар районда эвээш эвес. Бо дээрге негелде, контрольду кошкак тургусканының бир херечизи болуп турар.

Малдың аныы-бүрү чылдагааннардан өлүп-хоралар чоруун, ону чидирер, самчыгдаар, төтчеглээр чоруктарны болдурбас талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорудары негеттинип турар.

Четпестерни чайладып, он бирги беш чылдың болгаш ооң баштайгы чылының планнарын чедиишкинниг боттандырары районда партия, профэвилел, хөй-ниити организацияларының политиктиг болгаш органзакчы ажылын улам күштелдиреринден улуу-биле хамааржыр.

Н. ДАЖИНМАП,
«Шынның» корр.

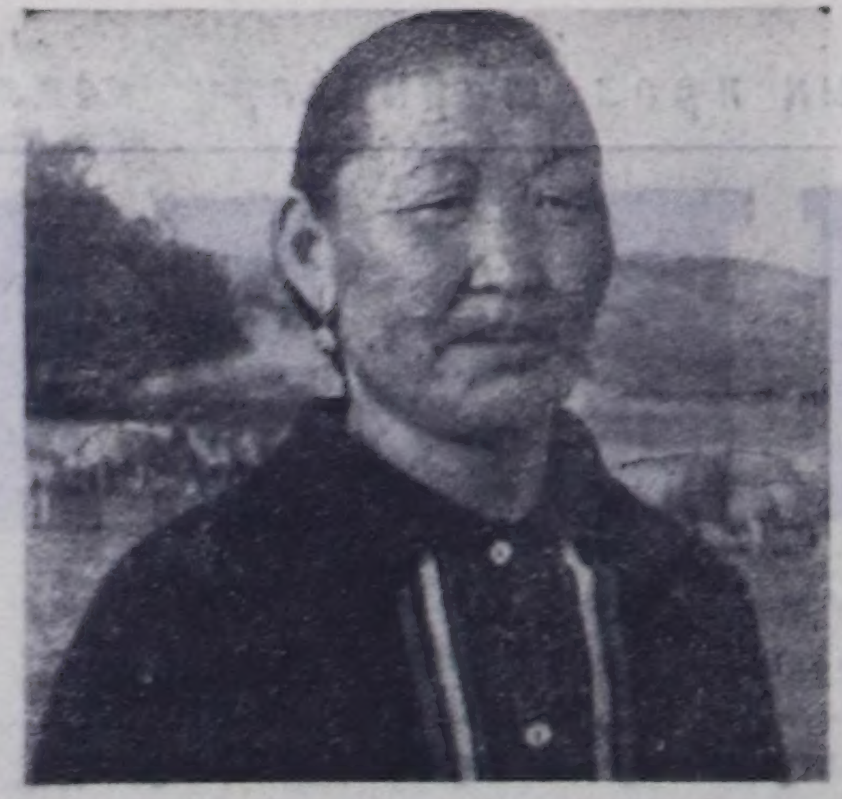

ЧУРУКТА: Куулар Дугаржык анаяк коммунист. Ол Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозта хойжу. Өөнүң ээзи Куулар Балы-Назын-биле он ажыг чылдың дургузунда ол ажыл-агыйга малчынап, чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чүске онаашты 115 чедир хураганны менди доруктуруп ап келгеннер. Оларның бо чылгы көргүзүү база бедик болган. Малчыннарның чарыжының тиилекчилериниң бирээзи болган хойжу Куулар Дугар-кыс эрткен айда шаңнаткан халас путёвказы-биле Москва чедип, Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин сонуургап көргеш келген. Куулар хой малдарындан аңгыда, бо хүннерде мал чемнериниң белеткелинге идепкейлиг киржип, кышкы үеде малга бээр будук-бүрүнү белеткеп турарлар. Сигенниң база боттары белеткеп алыр сорулгалыглар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришпишаан, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының цехтери ажылдың ажыктыг чоруун бедиткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырганындан бо чылдың ийиги кварталының даалгазын база чедиишкинниг боттандырганнар. Улуг ээлчээнде бедик сорттуг даг-дүгүн бүдүргеш, алган хүлээлгезин ажыр күүседир дээш шудургу ажылдап турар цехтер фабрикада эвээш эвес.

С. Гайдуллинниң удуртканы цех мурнакчы ажылдыг коллективтерниң санынга база хамааржыр. Олар бо чылдың баштайгы чартыында багай эвес көргүзүглерни чедип алгаш, планныг даалгазын ажыр күүсеткен. Эрткен чартык чылда план ёзугаар 27400 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар хүлээлгезин 27644 тоннага боттандыргаш, чарыштың мурнакчыларының одуруун баштап турар.

Планныг онаалдаларны ажыр күүседип келген-даа болза, арыглакчыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап келген чүүлдер бар. Оларның күш-ажылын организастаанының деңнели куду болуп артышаан база дериг-херекселдериниң дең-дески эвес ажылындан ана туруушкуннар бо-ла болгулай бээр. Чамдык тавармалгада арыглаар механизмнериниң үрелгенинден руда бээри үзүктелир ийикпе, азы арыглаттынган даг-дүгүнүң шынары куду болур. Ээлчег үезинде болгулай бээр шаптыктаашкыннар ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудулаткаш, план күүселдезинге багай эвес салдарны чедирип турар дээрзи билдингир.

Бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтиң ажылчыннары болгаш специалистери таваржып турар четпестерни шудургу ажыл-иши-биле ажып эртпишаан, үлүг-нормазын ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдап келген. Ооң түңнелинде эрткен алды айларның планы ажыр боттанган. Ук цехтиң коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерин социалистиг чарышты дээштиг организастааш, ооң түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни хөйге дыңнадып келгенинден чедип алган.

Бо чылдың үшкү кварталының онаалдаларын ажыр күүседир дээш күш-ажылчы чарыш амгы үеде ында калбарган. Партияның XXVI съездизиниң делегады Үйнукпан Түлүшовна Монгуш чарыштың эгелекчизи болбушаан, күш-ажылчы чаагай чаңчылын аныяктарга дамчыдып, алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар.

Улуг мастер Даш-Мөге Ондарның удуртканы № 1 комсомолчу-аныяктар ээлчээ бо чылды эки эгелээш чартык чылдың планын ажыр күүсеткеш, соглаан сөзүн ээлээннер. Олар 5631 тонна бедик сорттуг даг-дүгүн арыглаар даалгазын 5746 тонна чедиргеннер. Мурнакчыларның одуруунда хүлээлгезин 104 хуу боттандырган Александр Лузяниниң болгаш Шалбачы Кужугеттиң ээлчеглери база бар.

Бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи ийиги чартык чылдың планын хуусаазындан эрте доозар дээш шудургу ажылдап турар.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТЕ

ХООРАЙНЫҢ АРЫГ АГААРЫ

Чаа эмнелге комплекизиниң турар черин Амурск хоорайда тодараткан. Хоорайның камгалалдыг чери — арга чоогунда девискээрге ол турар.

Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудуу-биле үндезилеттинип тургустунган ол аныяк хоорайның девискээри улуг. Ынчалза-даа ооң кудумчуларында ажыглал чок чыдар черлер көзүлбес-даа: метр чер бүрүзүн тудуг шөлүнге ажыглап турар. Хоорайның төп кезээнде бедигээштерден безин тудуг ажылдары калбарган. Амурск хоорайның чурттакчыларының дыштанылгазынга ажыглап турары арга-арыг чоогунуң девискээрлеринге хоорай тудуун таарыштыр кылып турар. Ында бүгү-ле үлегерлиг бүдүрүлгелерин хоорайның девискээриниң даштында тудуп тургускан.

Төрээн чериниң дугаайында хоорайжыларның сагыш салыышкыны эки түңнелдерге чедирген. Аныыр ажылдакчыларының болгаш балык инспекциязының дыңнадыын ёзугаар алырга, Амурск чоогу — аныы-бүрү аңнар болгаш балыктар-биле эң байлак девискээрлиг.

М. ДОВЖЕНКО.

КӨШКЕН БАЛЫКТАР

Приморьениң Лучегорск электростанциязының сут шыгжамырында сазанның чартык миллион ажыг оолдары өзүп турар.

Балык ажыл-агыйының болгаш океанографияның Оожум океан институдунуң ажылдакчылары балыктарны ол байдалга азырап өстүрериниң талазы-биле улуг дузаны энергетиктерге чедирген. Балыктарны ажаап өстүрериниң талазы-биле мурнакчы технологияны олар чогааткаш, бүдүрүлгеге ажыглаан. Суг шыгжамырында тургускан инкубация цегиниң дузазы-биле чылдың кайы-даа үезинде балык оолдарын оон ап болур. Ол чоруң балык тывыжының сезонунуң хуусаазын узадып, барааның продукцияны хөйнү алырынга дузалаар.

А. ПРОЗОРОВА.

СЫЫК СУГЛАРГА ЛЕДОКОЛ

Финляндияга тудуп тургускан «Капитан Хлебников» деп ледокол Арктиканың чөөн талазынче чорупкан. Ол Ыраккы Чөөн чүктүң далай пароходствозунуң флодунга хамааржыр.

Күштүг шимчедикчилерлиг болбушаан, ол ледокол бир онзагай хевирлиг — сугже шоолуг ханылап кирбес. Чукотканың хөй-хөй порт пунктуларының сыык суглуг черлеринге судноларны үдеп чедиреринге ону ажыглаарынга таарымчалыг.

Н. МОИСЕЕВ.

ГАЗ-53 маркалыг 48-04 дугаарлыг самосвал машинаны башкарган чолаачыны «Кара-Хаак» совхозтуң оруктарынга ургулчу көрүп болур. Ол дээрге—совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи Сарыгбай Кара-оол Эннапенович чүгле мурнакчы чолаачы эвес, а совхозтуң идепкейлиг спорчуларының бирээзи. Тыва хүреш талазы-биле Кызылга болгулаан спортчу маргылдааларга ол хөй удаа киржип, совхозтуң спортчу алдарын камгалап келген.

ЧУРУКТА: чолаачы К. Э. Сарыгбай.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭР

Улуг-Хем районнуң тудуг организацияларының арaзында он бирги беш чылдың баштайгызы — 1981 чылдың эрткен 6 айларында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан коллективтер бар. Районнуң тудугжулары ниитизи-биле чартык чылда 5027 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Тудугжу 7 организациядан «Тыва суг тудуг» трестиң № 3 көжүп чоруур мехколоннаазы болгаш районнуң септелге-тудуг участогу бедик көргүзүглерни чедип алганнар.

Бо чылдың эрткен чартыында «Тыва суг тудуг» трестиң № 3 КМК-зы 196 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында ол онаалдазын 258 муң рубль чедирип, алды айларның даалгаларын 131,6 хуута күүсеткеш, тудугжу организациялар арaзында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,6 катап бедиткеш, эки түңнелди чедип алганнар.

Районнуң септелге-тудуг участогунуң көргүзүглери өске артканнарындан база ыракта бедик. Олар база кол чагыглар күүседир талазы-биле планын 100,7, а боттарының күжү-биле бүдүрерин 100 хууга күүсеткеннер.

Тудуг организацияларында чартык чыл планын ажыр күүсеткен бригадалар эвээш эвес. Оларга «Тыва суг тудуг» трестиң № 3 КМК-зындан В. Клязовтуң, «Абаканэргопромстройнуң» № 3 КМК-зындан В. Кызыл-оолдуң, «Шагонартяжстрой» трестиң № 20, 18 КМК-ларындан Д. Маргашвилиниң болгаш Т. Воронинаның база СТУ-дан Н. Нестоевтиң удуртган бригадаларының көргүзүглери мактанчыг. Олар планныг онаалдаларын дараалаштыр 129, 122, 126,4, 113,8 болгаш 173 хууларга күүседип, өске бригадаларга күш-ажылчы үлегерин көргүскен.

Районда тудугжу бригадалардан эң бедик көргүзүгнү № 20 КМК-да бригадир Н. Головконуң бригадазы чедип алган. Олар тудуг-монтаж ажылдары кылыр даалгазын 232 хуу чедирип, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,3 катап улгаттырган. СЭКП райкому, райкүүском болгаш ВЛКСМ райкому тудугжу бригадалар арaзында шилчиң чорууп ыммел-биле кады 100 рубль шаңналды ол бригадага тывыскан.

Айыттынган чедиишкиннер-биле кады районнуң тудуг организацияларында эңтежир аргажок четпестерни барып 1981 чылдың бирги чартыының түңнелдери көргүскен. Тудугжу коллективтер ниитизи-биле алды ай иштинде 9470 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрер тургаш, ооң чүгле 50 хуузун шиңгээдип алган. Боттарының күжү-биле шиңгээдип алза чогуур ажылдарның 68,1 хуузу кылдынган. Үстүнде адаттынган ийи организациядан аңгыда эрткен 5 коллективтер чартык чылда бүдүрзе чогуур онаалдазын күүседип шыдаваан. Чаа Чаа-Хөлде № 2 болгаш Чаа Шагаан-Арыгда № 8 көжүп чоруур мехколонналарның көргүзүү эң-не куду.

Ийи дугаар КМК-ның тудугжулары эрткен үениң иштинде 2460 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында түс-түзүнда 801 муң болгаш 947 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, планын чүгле 32,5 база 41 хуу күүсеткилээннер. Тудугжу коллективтерден дыка хөй бригадалар планныг даалгаларын күүседип шыдаваан.

Район тудуг ажылдарының талазы-биле планын чүге күүсеплээнил, ооң чылдагааннары чүдел? Планның барык чартык кезиини күүсеттинмээниниң чылдагааны, чүнүң-даа мурнуунда, тудуг организацияларында күш-ажылды организастаанының кошкаанда, материал болгаш механизмнер-биле тудугжуларны чедир хандырбайн келгенинде. Коллективтерде эң ылаңгыя хожудап турар бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун чогуур негелдеге ам-даа дүгүнес. Ажылчыннар ортузунда политика-кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдар куду деңнелде тургустунган. Бригадалар арaзында социалистиг чарышты организастаан куду деңнелде. Ооң дээштиниң болгаш түңнелдин чедип алдынмаан.

Районнуң тудугжулары колдуунда аныяктар. Ындыг турбуже оларның хостуг үезин шын организастаарынче, дыштанылганың культуразын бедидериниче тудугжу коллективтерде комсомол, профэвилел организациялары, спорт чөвүлелдери чогуур кичээнгей салбайн келген.

Бо бүгү четпестерниң түңнелинде кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылбаан, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктарның барындан ажыл шагының үзүүшкүнү ам-даа хөй болуп артпышаан.

1981 чылдың ийиги чартыының болгаш бүдүн чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир төлээде тудугжу коллективтерде партия, профэвилел, комсомол организацияларының удуртукчулары бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглап, социалистиг чарыштың дээштиин чедип ап, ажылчын күжүн план күүселдезиниче мөөңнээр ужурлуг.

О. ДАҢГАА.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫНЫҢ БАШКАРЫКЧЫ РОЛЮ

Агитаторларга, политинформаторларга

СЭКП-ның XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев совет улустуң коммунизм тургузуушкунунга чедип алган төөгүлүг чедиишкиннерин сайгарып тура, партияның эрткен съездилерге ажылдап кылганы кол-кол угланыышкыннары шын болган болгаш бүзүрелдиг-биле боттанган деп бадыткаан. Шынап-ла, 70 чылдарның дургузунда бистиң чуртувус экономиктиг, эртем-техниктиг, культурлуг сорулгаларны шиитпирлээр херекке чаа-чаа базымнарны кылып, чонунуң чаагай, байлак амыдыралын хандырарынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ол чедиишкиннерниң алыс утказы чүл дээрге, хамыктың мурнунда ленинчи партияның удуртукчу мерген политиказында болгаш бистиң сайзыраңгай социалистиг ниитилеливистиң башкарыкчы күжү болур маадырлыг совет ажылчын аңгының ажыл-херээниң түңнели-дир.

В. И. Ленин марксистиг өөредиини бүгү тала-биле хөгжүткен болгаш байыткан, а ынчаарга бистиң ленинчи партиявыс хөгжүлдениң амгы үе-чадазында бодунуң болгаш өске-даа акы-дунмалышкы партияларның, чурттарның база революстуг шимчээшкинниң арга-дуржулгазын, практиктиг херээн өөренип тура, марксистиг-ленинчи өөредиини улам-на байыдып, ону чаа-чаа түңнелдер-биле сайзырадып турар. Ажылчын аңгының бүгү делегейге төөгүлүг ролюнуң дугайында өөредиини К. Маркс биле Ф. Энгельстиң ажылдап кылганы марксизмниң эртемниг коммунизмге хамааржыр кол айтырыгларының чугула черин ээлеп турар деп, Ленин айтып чораан.

Бистиң бо хүннеривисте ленинизм ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның үндезини, бүгү-ниити эрге-ажыктарының илередикчизи, хей-эът киирикчизи, тиилээттирбес тугу болу берген. Партияның XXVI съездизинге 109 чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын, революстуг-демократтыг, социалистиг партияларының база организацияларының 123 санныг төлээлекчилериниң киришкени ленинизм болза ажылчын аңгының чаңгыс аай, доктаамал хөгжүп турар өөредии апарган дээрзин херечилеп турар барымдаа-дыр.

Ажылчын аңгы болза ниитилелде эң-не хөй санныг, бедик организастаттынган, мурнакчы аңгы болур. Бөгүн чер бөмбүрзээнде ажылчын аңгы канчаар-даа аажок улуг күчүлүг социал болгаш политиктиг күш болуп турар. Бүгү делегейге ажылчын аңгының ниити саны бо хүннерде 630-640 миллион хире кижи чедип турар. Социалистиг чурттарда 200 миллион хире ажылчыннар санаттынып турар. Үлетпүр-бүдүрүлге талазы-биле бедик хөгжүлделиг 27 капиталистиг күрүнелерде 240 миллион ажыг ажылчыннар бар. Политиктиг хамаарышпас эргени чаалап алган Азияның, Африканың, Латин Американың чурттарында бөгүн 200 миллион арай четпес санныг ажылчын аңгы бары билдингир. Бир эвес 80 чылдар бурунгаар делегейге 30 миллион хире ажылчыннар санаттынып турган болза, амгы үеде оларның саны көвүдеп, чурт бүрүзүнде оларның хөй-ниити, социал ролю өзүп турарын үстүнде санаар херечилеп турар.

Бир эвес капиталистиг чурттарда пролетариат бодунда бичии-даа өнчү-хөреңги чок, чонунуң эң-не дорамчылаттырган, дарлаттырган база мөлчүттүрген кезээ болуп артпышаан турар, социалистиг чурттарда ажылчын кижи чаа ниитилелдиң кол күжү, тургузукчузу болуп, ажылчы чоннарның өске бүгү бөлүктерин социалистиг болгаш коммунистиг ниитилелди тургузарынче удуртуп башкарып, бодунуң марксистиг-ленинчи партиязынга баштадып алгаш, марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле эчис сорулганы — коммунизмниң тиилелгезин дээш демиселди организастап, баштап орар.

Совет ажылчын аңгы Лениниң айыткан оруу-биле бүгү нацияларның болгаш национал улустарның сырый каттыштыргаш, чурттуң социалистиг индустриязын, кедээ ажыл-агыйны коллективизастаарын база культура революциязын боттандырарын, национал айтырыгларны шын болгаш чөптүг шиитпирлээрин долузу-биле хандырып, Төрээн чурттуң камгаланыр күжүн бүрүнү-биле чедип алган. Моон түңнелинде кыска хуусаа иштинде Совет Эвилели күчүлүг, сайзыраңгай бүгү чонунуң социалистиг күрүнези болу берген.

Бистиң сайзыраңгай социалистиг ниитилеливисте ажылчын аңгы кол бүдүрүкчү күш болуп турар. «Ниитилелдиң амыдыралынга ажылчын аңгының ролю бедип турар. Оон саны өзүп турар. Ам чуртта ажылчыннар 80 миллион хире — ажыл кылып турар чонунуң үштүң ийи кезээ. Ындыг болганда, бисте ажылчын аңгы ана-ла хөй санныг аңгы эвес, харын күш-ажылчы чонунуң хөй муруузу апарган-дыр.» — деп, эш Л. И. Брежнев XXVI съездиге чугаалаан.

Ынчангаш СЭКП-ның XXVI съездизи бышкан социализмниң мурнакчы, башкарыкчы күжү болур ажылчын аңгының ролюн улам быжыглаары, ооң идей-политиктиг, эртем-билиин база профессионал арга-мергежилиин болгаш ниити культуразын бедидери, келир үениң аныяк салгалын ажылчыннарның революстуг, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидери партияның доктаамал кичээнгейинде турарын айыткан болгай.

Совет ажылчын аңгы Коммунистиг партияның херээнге бердингени-биле, коммунизм тургузуушкунунга бедик күш-ажылчы идепкейи-биле, социалистиг патриотизм база интернационалчы чоруу-биле сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң бүгү улустарының хүндүткелин болгаш авторитедин чаалап алган, чонунуң өске бүгү кезектеринге бодунуң идей-политиктиг салдарын чедирип турар.

Совет ниитилелдиң удуртукчузу болгаш башкарыкчы күжү, оон политиктиг системазының, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының өзээ Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болуп турар деп ССРЭ-ниң чаа Конституциязында айыткан. Сайзыраңгай социализмни тургузуп турар үеде ажылчын аңгының партиязы бүгү совет улустуң авангарды болу берген деп өөредиини партия тодараткан. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла чүгле Коммунистиг партияга баштаткан ажылчын аңгы масса чонну сырый эвилелдеп, каттыштырып шыдаар болгаш коммунизмниң херээн камгалап, быжыглап, ону ужурунда барып тургузуп болур деп улуг Лениниң өөредии бистиң чуртувуста ынчаар боттанганы ол.

Бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң мурнунда туруп турар социал-экономиктиг сорулгалар-биле тудуш харылзаалыг ажылчын аңгының ролю совет ниитилелдиң чаңгыс аайжыдарын улам күштелдириринче, хоорай болгаш кедээниң, күш-ажыл биле угаан-бодал ажылының арaзында бар ылгалдарны чөөртү чидиреринче, чурттуң бүгү нация болгаш бичии национал улустарының чайгылыш чок чоокшулажыышкынынче, оларның акы-дуңмалышкы найыралын, чаңгыс эвин быжыглаарынче угланган социал политиканы долузу-биле шиитпирлээринге база-ла илеретгинип турар.

Ажылчын аңгының башкарыкчы ролю оон чүгле кол бүдүрүкчү, тургузукчу күш болуп турары-биле эвес, харын эртем-билииниң, мергежилииниң, арга-дуржулгазының, хөй-ниити идепкейиниң талазы-биле база тодараттынып турар болгай. Партияның масса чон-биле харылзааларының быжыгып турарының бир херечизи болза, ооң составының ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарының база улусчу интеллигенцияның мурнакчы төлээлекчилериниң саны-биле өзүп, быжыгып, калбаалып турарында. СЭКП-ның XXVI съездизинге партия ТК-ның Отчёт илеткелинде амгы үеде партияның хүрээлелинде 17 миллион 480 муң коммунистер бактаап турар. Оларның 43,8 хуузу — ажылчыннар, 12,8 хуузу — колхозчулар, 43,8 хуузу — техниктиг, эртем болгаш чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери, чырыдыышкынның, кадык камгалалының, культураның, эргелел аппаратының ажылдакчылары, шериг албанныглар болуп турарын демдеглээн. А бистиң республиканың партия организациязының составында ажылчыннарның хуузу — 40,7 болуп турар. Профэвилел болгаш комсомол база ажылчы чоннарның өске-даа хөй-ниити организацияларында ажылчын аңгының киржилгези, ролю улам-на калбарып, ооң идей-политиктиг, ажыл-херекчи салдары чыл келген тудум-на күштелип турар чоруң совет ниитилелдиң политиктиг системазының хөгжүлдезинге эң чугула фактор болу берген.

Күрүне эрге-чагыргазының бүгү-ле органнарының ажыл-чорудулгазынга ажылчын аңгының удуртукчу киржилгезин хандырып бээр талазы-биле партия бот-тут хемчеглерин ап турар. Ажылчын аңгының доктаамал өзүп турар политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи, хөй-ниити болгаш күрүне херектерин чугаалажып көөрүнге, шиитпирлээринге ажылчыннарның Советтер органнарынга, хөй-ниити организацияларынга киржилгези улам-на калбарып, совет демократияның хөгжүлдезинге, сайзыраңгай социализмниң бүгү политиктиг системазын сайзырангайжыдарынга оларның идепкейи улам-на күштелип турар. Манаа хамаарыштыр 1980 чылдың февральдың 24-те болуп эрткен чер-чер Советтеринге соңгулдалардан чамдык саннарны ап көрээл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинге соңгуткан депутаттарның 50,76 хуузу ажылчыннар, а республиканың район, хоорай, кедээ болгаш суур Советтеринге соңгуткан депутаттарның 65,9 хуузу база-ла ажылчын аңгының төлээлери болуп турар.

1945 чылда Тываның бүгү чурттакчы чонунуң 9,4 хуузу ажылчыннар болгаш албан-хаакчыттар, 19,6 хуузу — колхозчулар, а 70,8 хуузу — хуу ажыл-агыйлыг кошкуң араттар болгаш өске-даа социал бөлүктер болуп турган. Совет эрге-чагырганың чылдарында улуг социал-экономиктиг болгаш культура чаартыгаларының түңнелинде Тываның чонунуң составы болгаш тургузуу үндезиниң-биле чаартынган. Ам ажылчыннар биле албан-хаакчыттар чурттакчы чонунуң 78,7 хуузу болу берген, а ажылчыннарның чартык кезии тывалар болуп турар. Совет ажылчын аңгының тыва отрялы тыва нацияның моон соңгаарғы чечектелиишкининиң база акы-дуңмалышкы өске нациялар-биле улам-на чоокшулажырының херээнге чугула социал-политиктиг күш болу берген.

Совет Тываның экономика, культура хөгжүлдезинге, эртем-техниканың чедиишкиннеринге база республиканың хөй-ниити болгаш политиктиг амыдыралынга ажылчын аңгының киржилгези, оон ролю улам-на күштелип турарын үстүнде чижектер бадыткап турар.

Сайзыраңгай социализмниң үезинде, кажан тургузукчу ажыл-чорудулганың хемчээли калбарып, сорулгалары нарыдап база медереллиг чогаадыкчы ажылче чонунуң калбак массаларын улам-на хөйү-биле хаара тудуп турар байдалда, чаа ниитилелдиң башкарыкчы, бүдүрүкчү кол күжү болур совет ажылчын аңгының ролю, ооң авангардылыг салдары болгаш ат-алдары хажык чок күштелип турарын партияның XXVI съездизи демдеглээн. «Коммунизм тургузукчузу ажылчын аңгының башкарыкчы ролю ооң ниити культуразының, эртем-билииниң, политиктиг идейлиг чоруунуң өзүп турары-биле кады улам-на быжыгар»—деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

В. ОЧУР,
төөгү эртемнериниң кандидады.

1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тыпсыры-биле киирген

КАМЧАТКАНЫҢ ТУДУГЖУЛАРЫ

Петропавловск-Камчатскийде Советтер бажыңының архитектуразын тургусканы дээш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тыпсыры-биле Камчатканың бөлүк архитекторларын болгаш инженер-тудугжуларын киирген. Ленин шөлүнде бажыңның телевилелин чогаадып тургузарда Камчатканың болгаш оон чоок-кавызының географтыг болгаш агаар-бойдус байдалдарын ыяк барымдаалап көрген.

Чурукта (солагай талазындан оң талазынче) автор коллективиниң удуртукчузу архитектор В. Е. Круглов, инженер-тудугжу А. Т. Рипа инженер Н. А. Синетов болгаш архитектор В. С. Кулигин.

И. Вайнштейнниң фотозу.
СЭТА-ның фотохроиниказы.

ЧААГАЙ САКТЫЫШКЫН

Вариарскиниң № 8 кедээ профессионал-техниктиг училищезиниң доозукчулары Чувашияның хөй-хөй ажыл-агыйларында сад, ары, ногаа өстүрүкчүлери болуп ажылдап турарлар.

Ол училищениң 1953 чылдагы доозукчузу Галина Николаевна Ергаева-биле чугаалаштым. Чапаев аттыг колхозтуң звено удуртукчузу, күш-ажылы дээш Төрээн чурттуң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан, беш уругларның иези ол кижи училищеге өөренип турганы чылдарын чылыг-биле сактып чугаалаар. Ылаңгыя башкы Зоя Ивановна Осипованың дугайында хөй-хөй чылыг сөстерни ол чугаалады.

— Бис өөреткен сургуулдарывысты утпаан болгай бис — деп, ЧАССР-ниң профтехөөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы З. И. Осипова чугаалай-дыр.— Чылдың-на баштайгы кичээлдерин эрткен үеже улуг эвес экскурсия-биле эгелээр мен. Сээң олуруп турарың столга Тоня Антипова олурган. Ол ам дуржулгалыг ногаа өстүрүкчүзү апарган. Күш-ажылдың Кызыл Түк ордени-биле шаңнаткан болгай дээрзин чаа өөренип келген оолга азы урууга чугаалап турар мен. А сээң олуруп турарың столга Устинья Кузьмина олурган чүве. Ол ам автономнуг республикада сураглыг садчы болган.

«А келир үеде бистиң дугайывыста база чугаалаар силер бе?» — деп, сургуулдарывыс менден бо-ла айтыра бээрлер. Ынчанмайн канчаар, бир эвес силер черге ёзулуг ынак болур, боттарыңарның ажылыңарның ёзулуг мастерлери болур болзуңарза, силерниң дугайыңарны ыяап-ла чугаалаар апаар мен деп харыылаар-дыр мен.

Училищеге моон мурнунда өөренип чорааннар уругларын маңаа безин эдертип келирлер. Мында болгаш өскерилгелерге оларның сеткили хаваар. Профтехучилищеде арылар азыраар чер, сад, оранжерея, гараж-даа бар. Чаа столоваяны болгаш общежитиени тудуп тургускан.

Бүгү кабинеттер амгы үениң техниктиг херекселдери — кинопроекторлар, диапроекторлар-биле, программчыткан өөредилгениң херекселдери-биле хандыртынган. Чувашияның суурларының эң эки ажылчылары чалап келдиргеш, олар-биле кады эрттирген практиктиг кичээлдер аажок солун эртип турар.

Чүгле мергежилдиг специалист болурунга эвес, а чогаадыкчы кижи болурунга база кижизидип турар. Чер ажылдыгларының ажыл-ишчи чоргааралыын, оларның күш-ажылының ажык-дузазының дугайында диспуттарны, беседаларны училищеде эрттирип турар.

— Эң эккилерниң үлегер-чижээ кезээде билдингир болгай. Олар — бистиң доозукчуларывыс-тыр — деп, № 8 профтехучилищениң коллективи чугаалаар.

(СЭТА-ның корр).

Бомбуурзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛИЗМНИҢ ХЕРЭЭ ДЭЭШ

Дайын кыжанынга удур, тайбыңны быжыглаар дээш, улустар аразының дүшкүүрлүг чорууну чанырылдырарын ханыладыр дээш демиселге социалистиг күрүнелерниң улам быжыгып орар сырый каттыжыышкыны болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы амгы үениң делегей хөгжүлдезиниң эң чугула факторларының аразында бирги чергелиг черни ээлеп турар. Акы-дуңма чурттарның аразынга харылзааларны чайгылыш чок хөгжүдериниң, делегей арназынга оларның хөделиишкиннерин аайлаштырарының ажыктыг хевирлериниң бирээзи Крымга дээди деңнелге чаңчылчаан ужуражыышкыннар апарган. Чүректиң ханызындан, эш-ёзунуң байдалынга эртер ол ужуражыышкыннар үезинде социализм чурттарының харылзааларын хөгжүдериниң перспективаларын, делегей политиканың кол айтырыгларын чугаалажып, келир үеже сорулгаларны айтып ап турар. Ол ужуражыышкыннар, оларның киржикчилериниң бүрүн билчиишкини-биле болгаш үзел-бодалдарының чаңгыс эгтии-биле, коммунистиг болгаш ажылчын акы-дуңма партияларның демниг хөделиишкиннерин үргүлчү сайзыраңгайжыдарынче шынчы сеткилдиг чүткүл-биле тодаргайлаттынып турар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле болгаш ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар-биле 1981 чылдың июльда Крымга болган ужуражыышкыннары оңу база дагын бээүрелдиг көргүскен. Л. И. Брежневтиң ол ышкаш Афганистанның Улус-Демократтыг партиязының ТК-зының Чиигине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль-биле база ужуражыышкыны болган. Акы-дуңма партияларның болгаш чурттарның удуртукчулары-биле чаа ужуражыышкыннары ам-даа болур.

Хамыктың мурнунда АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң хөделиишкиннериниң уламындан сөөлгү үеде дыка чидиглеңген амгы үениң делегей байдалын Крымга ужуражыышкыннарының үезинде Л. И. Брежнев тодарадып көргүскен. Ол бөлүктер дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын баксырадырынче, дайынзырак дембээрээшкинни үрдүндүреринче болгаш боо-чепсекти улам эндере бүдүреринче угланган авантюристиг шугумну чорудуп турар.

Бистиң хүннеривистиң кол айтырыы — боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукту боллурбазы болур дээрзин Крымга амгы ужуражыышкыннарга бадыткаттынган. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары ылаңгыя Европага талаларның шериглериниң удурланыштыр туржуп турарының деңнелин кудуладырынга чедирип болгу дег практиктиг дуугржуушкуннарны чедип алыр дээш туржуп турарын ужуражыышкыннарның киржикчилери база дагын медеглээн. Чаа америк ракета-ядролуг боо-чепсекти Европа дипке сайгара тургузар дугайында АКШ-тың болгаш НАТО-нуң пландарын боттандырыын чорудар чорук социализм чурттарынга чөөгээ болуп, оон-биле кады чаа америк чепсекти эккеп тургузарын болдап турар ындыг күрүнелерниң айыыл чок турарын болгаш делегей турушкаарын баксырадырынга чедирип, оларны Вашингтонуң ядролуг төгдунуушкуннарынга шаалдалар берикчилери болдуруптар ийик деп, олар айыткан.

Афганистанда Апрель революциязы-биле социализм чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазы Крымга ужуражыышкыннарга бадыткаттынган. АДР-ниң чазааның сураглыг саналдарынга үндезилээш, ол каавы девискээрге политиктиг таарыштыр шиитпирлээшкинниң чугулазын онзалап демдеглээн. Израиль агрессорларны кыйгыктырбазының, Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш бүгү талалыг таарыштыр шиитпирлээшкинни чедип алырының эргежок чугулазын база ужуражыышкынның киржикчилери айыткан.

Крым ужуражыышкыннарының түңнелдери — социализм чурттарының кады ажылдажылгазын улам ыңай ханыладырынга, тайбың, айыыл чок чорук болгаш социал дептилге дээш оларның дем катап демиселин идепкейжидеринге чаа улуг салыышкын болур.

В. МАТЯШ.
(СЭТА).

ТӨӨГҮЛҮГ ДОКУМЕНТ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА-ның корр.). Европаның 33 чуртунуң, ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың дээди албан-дужаалдыг күрүне ажылдакчылары Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызын — «Тайбыңның хартиязы» кылдыр чөптүг-биле адап турар төөгүлүг документини алды чыл мурнунда Финляндияның найысылалынга боттарының ат салыышкыннары-биле быжыглааннар. «Хельсинкиниң ёзузу» дээн сөстерни политиктиг дылче шилчидерге аңгы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбыңның болгаш дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының политиказын калбартырының эрге-ажыктарынга таарыштыр кады ажылдажылгазының ёзузу дээни ол-дур.

Түңнел актының кол экземплярын Финляндияның күрүне архивинге кадагалаары-биле алды чыл мурнунда дамчыдып берген.

Бистиң үевистиң эң чугула документилериниң бирээзи болу берген документиниң — амгы үениң эң чугула айтырыгларынга — тайбыңның, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың бүгү-ле айтырыгларынга хамаарышкан документиниң Рауханкату кудумчузунда — Тайбың кудумчузунда архив бажыңында мөңге кадагалалда чыдары кайгамчык солун-дур деп, Финляндияның күрүне архивиниң директору Тойво Палопоски СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Делегей байдалын калыкшыдарынга улуг ужур-дузалыг «Тайбың хартиязын» кадагалаары — тайбыңга ынак политиказы эки билдингир Финляндияга аажок улуг алдар-дыр деп, Т. Палопоски онзалап демдеглээн. Финляндияның күрүне талазы-биле хамаарышпас чорууну хүлээп көөр дугайында В. И. Ленинниң ат салганы төөгүлүг Декрет, Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында 1948 чылдың совет-финлянд керээзи ышкаш, совет-финлянд харылзааларның хөгжүлдезинге кол эдек болур ындыг документилерниң бистиң архививисте кадагалаттынып чыдарынга база чоргаарланыр бис.

Нийти-европа чөвүлел хуралының Түңнел актызында айыттынган ол принциптер Совет Эвилелиниң болгаш Финляндияның аразында харылзааларда он-он чылдар дургузунда боттанып келген деп, Финляндияның улузунуң демократтыг эвилелиниң парламент фракциязының даргазының оралакчызы Э. Лайне медеглээн.

Ийи чурт кайызынга-даа ажыктыг хөй талалыг кады ажылдажылганы калбартып, улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн быжыглаар дээш, чепсеглениишкинниң дүжүрериниң айтырыын боттуг-биле шиитпирлээр дээш туржуп турар деп, фин парламентарий демдеглээн. Боттарының политиктиг, экономиктиг болгаш социал системаларындан хамаарылга чокка күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доктуннаарының принциптеринге үндезилээш чурттарның аразынга кады ажылдажылганы калбартырынга боттуг дептилгени болгаш улустар аразының дугуржулгаларын чедип алыр арганың барын бүгү делегейге бүзүреткен Түңнел актының негелделерин боттандырар дээш демиселдиң эргежок чугулазын ол айыткан.

А. ГОРБУНОВ.

ПАКИСТАННЫҢ ЧОНУ КАЖЫЛ?

ИСЛАМАБАД. (СЭТА). Сөөлгү чизениң албан хуузу-биле үндүрген түңнелдерин ёзугаар алырга, Пакистанның чурттанчы чону бо чылдың мотта 83 миллион 800 муң кижи болган. Оларның 82.7 хуузу—көдээ черлерниң чурттанчылары болган.

Пакистанның эң хөй чурттанчылыг хоорайы —Карачи. Ында беш миллион ажыг кижи чурттап турар. Найысылалында — Исламабад хоорайда — ийи чүс муң ажыг кижи чурттап турар.

ПРОЛЕТАРЖЫ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМНИҢ ЧЫРЫТКЫЛАНЧАК ИЛЕРЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Көдээ ажыл-агыйның дериг-херекселдерин кылыр талазы-биле Кубада эң-не улуг дээн заводту ажыглалга киирип, ажылдадып эгелээри-биле холбаштыр Ольгина хоорайга болган митинг пролетаржы интернационализмниң принциптериниң тиилелгезиниң чайынналчак көргүзүү болган.

Бөгүн бистерниң ажыглалга киирип турарывыс завод социализмниң аажок улуг артык күштүүнүң, ЭДЧ кежигүнү чурттарның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының дугайын бадыткалдыы-биле херечилеп турар-дыр деп, Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро ол митингиге чугаалаан. Бо бүдүрүлге черинге нарын, амгы үениң болбаазырангай дериг-херекселдерин хожудангай чер ажылдыг чурт тургаш, социалистиг тургузуушкунну эгелээн акы-дуңма Болгарияның биске кылып бергени онзагай чүүл боор турар-дыр. Ол индустриалдыг хөгжүлдезинге ындыг улуг чедиишкиннерни Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа күрүнелериниң бүгү талалыг дузаламчызының ачызында чедип алган. Амгы үеде Кубада национал үлетпүрүнүң элээн хөй улуг-улуг бүдүрүлге черлериниң туттунуп турарын Ф. Кастро демдеглээн. Олар шуптузу социалистиг чурттарның деткимчези-биле кылдынып турар.

Бистер боттарывыстың мурнувуста сорулгаларның нарыын бүрүнү-биле медереп билип турар бис, бистиң мурнувуста хожудангай чорукту узуткаарының ур болгаш белен эвес оруу туруп турар. Ынчалза-даа бөгүн безин бистиң кызымаккай ажылывыстың түңнелдери көстүп турар апарган. Ындыг түңнелдер кубаларның келир үеде салгалдарынга оон-даа артык көскү болур. Бөгүн оон ады-биле адап турарывыс чаа бүдүрүлге черинин — Монкаданың маадырлары чогум-на ол дээш эрес-маадырлыг чорууну кылган деп куба удуртукчу демдеглээн.

БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Пено Таков Совет Эвилелинге баштаткан социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының улустарының найыралының болгаш кады ажылдажылгазының харылзааларының быжыын онзалап демдеглээн. Ол чавырлыышкын дээш, дайын айыылынга удур демиселди улам калбартырының чугулазын демдеглээн. Социалистиг чурттарның улустарынга, бүгү кижи төрелгетенге быжыг тайбың херек. Чогум-на оон ужурунда бистер СЭКП-ның болгаш Совет чазактың делегей байдалын экижидеринче угланган тайбың дугайында эгелекчи саналдарын изии-биле деткип турар бис деп, П. Таков медеглээн.

ГАМБИЯ БОЛГАШ ЭРГИЛДЕ

Гамбия — Африкада британ эзлел чери турган чурт. Оон хамаарышпас чорууну 1965 чылда чарлаан. Бо дээрге Африка диптиң барыын талазы эриг кавызында 10.4 муң дөрбелчин километр шөлдүг улуг эвес күрүне-дир. Чурттуң чонунуң саны—600 муң кижи, оларның 85 хуузу—мусульманнар. Республиканга кол орулгаларны арахис, балыктаашкын, ол ышкаш туризм берип турар.

Бо чылдың июль 30-ның дүнезинде ол барыын-африка чуртка күрүне эргилдези болган. Оппозиция удуртукчуларының бирээзи — Кукли Самба Саньяиг баштаан национал революстуг чөвүлел эрге-чагырганы киргеи. Ук чөвүлелдиң составында үш шериг болгаш тос хамаатын кижи кирген. Эргилдениң бүгү удуртукчулары Гамбияның моон мурнунда чажыт ажылдап турган революстуг социалистиг партиязының кежигүннери-дир деп, Гамбияның радиозу айыткан.

Гамбияда кара чаңгыс боо-чепсектиг күш болур ниити саны 500 ажыг кижилиг жандармерия — каргыс шагдаа — күжү-биле эргилдени боттандырган деп, ол-ла радио дыңнаткан. Эргилдениң ийиги хүнүнде чурттуң найысылалы — Банджулга чепсектиг мөгүлдежиишкиннер болуп, өлүрткеннер, балыглаттырганнар-даа бар болган. Конституцияны түр күш чок болдурган, парламентини тарадыпкан, политиктиг бүгү партияларның ажыл-чорудулгазын хораан.

Чурттуң президентизи турган Д. Джавара эргилде үезинде Лондонга кудага турган. Садар-кээлиизер болгаш социал чөптүг эвес чоруктарны чуртка нептередип турганы дээш эрги чазакты Гамбия радиозунуң дамчыдылгазынга буруудаткан. Чонну аъш-чем-биле хандырарында бергедээшкиннер тыптып келген, оон түңнелинде найысылалга чоокта чаа чыскаал-даа болган деп база сагындырган.

Франс пресс агентилелдиң Дакардан дамчытканы ёзугаар алырга, Сенегалдың шериглерин — агаар десантызын Гамбияже октаан. Чурттуң иштики херектеринге шериг холгаарлаңы кылып турар дээш Сенегалды Гамбия радиозунга дамчыткан медеглелинге Гамбияның революциязының дээди чөвүлели буруудаткан. Сенегал шериг кезектерин доозаан үндүре бээрин чөвүлел негээн. «Дужур октаттырган президент Джавараның ёзу-чурумун деткип турар «Сенегалдың үүлгедиишкиннерин буруу шаварынче Африка чаңгыс-эп организациязының болгаш КНО-нуң кежигүннери бүгү чурттарны ол чөвүлел кыйгырган. Бо эргилде империализмге болгаш неоколониализмге удур угланганын Гамбия радиозу дамчыткан.

Шериг дузаламчызының дугайында Гамбияның болгаш Сенегалдың аразында эрткен чылын чардынган керээге дүүштүр «президент» Джавараның хууда дилээн ёзугаар сенегал шериглер Гамбияда барган деп, Гамбияның Великобританияда элчини Абдулла Бояяиг дээрзин Лондонга медеглээнин Франс пресс агентилел дыңнаткан.

Политиктиг хайгааракчыларның санап турары-биле алырга, Африканың барыын талазында болуушкуннар ол кавыга боттарының турарын кандыг-даа арга болгаш чүүл-бүрү чылдактар-биле хандырып алыр дээр империалистиг күрүнелерниң оралдажыышкыннарының дугайын херечилеп турар.

(СЭТА).

Пентагон бодунуң агрессчи даштыкы политиктиг угланыышкынының аспаанче Японияны кийир тыртарын уламчылавышаан. Япон ортулуктарны шериг-далай болгаш ужар чүүл баазаларының четкизи-биле хүрээлээш, АКШ оларны ядролуг арсенал болдурарын оралдажып турар. Сөөлгү үеде сойгалап илереткен дыка хөй чүүлдерни алгаш көөрге, сөөлгү 20 чылда Каттышкан Штаттар Японияның либерал-демократтыг чагырыкчы партиязының еула салыышкынын ажыглап алгаш, Японияның девискээринче ядролуг чепсекти чедире берген болгаш ында складтап алган.

Япон милитаристерниң океаннар кежилдир «эвилелчилериниң» шак ындыг үүлгедиишкиннерин япон демшилгелиг хөй-ниити ханы хилеңнээшкин-биле көрүп турар.

ЧУРУКТА: Окинаваның Наха дээр черинде баазада АКШ-тың далай чадаг шериниң боттарының чуртунда чүве дег ажылап турарын көргүскен.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

ССРЭ-ниң болгаш Индия Республиканың аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 10 чылынга уткуштур

ССРЭ—ИНДИЯ: найырал—чоннуң чаңчылы

«Бистиң найыралывыс Бхилаиниң чаңы дег шак ындыг быжыг болзун» дээн сөстерни ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш техниктиг деткимчези-биле Индияның Мадхья-Прадеш штадының Бхилайде туттунган металлургия комбинадынче кирер черниң дужунда тураскаалда сийлбип бижээн. Ол сөстерни хамаарышпас Индияның баштайгы премьер-министри Дж. Неру чугаалаан. Совет Эвилели-биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы ол бодунуң чуртунуң — Мурнуу Азияда эң улуг күрүнениң даштыкы политиказының кол чүүлү кылдыр санап чораан. Хөй миллион индий улус Индияның хосталгазы болгаш дептилгези дээш ол шылгараңгай демиселчиниң чагыынга шынчылар.

ССРЭ-ниң болгаш Индия Республиканың аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 10 чылын байырлалдыг демдеглээринге бо хүннерде чурт белеткенип турар. 1971 чылдың август тоста ат салдынган ол төөгүлүг документ ийи күрүнениң аразынга кады ажылдажылганы улам ханыладырынга калбак перспективаларны ажыдып, ийи талалыг харылзааларны хөгжүдүлгениң шынар талазы-биле чаа, улам бедик чадазынче көдүрген деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга Индий-совет культура ниитилелиниң (ИСКН-ниң) Национал чөвүлелиниң чиигине секретары С. Наранин медеглээн. Совет Эвилели-биле найырал дээш шимчээшкин Индияда алызындан бүгү улустуң характерлиг болу бергенин онзалап демдеглээн. ИСКН—амгы үеде чурттуң бүгү булуңнарында ийи муң ажыг салбырлардыг массалыг организация-дыр. Оларда 300 муң чыгам активчилер ажылдап турар.

Найыралдың чыл бүрү болур айлары Индияга өскерлиш чок чедиишкинниг эртер. Миллион-миллион ажылчыннар, тараачыннар, албанхаакчылар, студентилер, школачылар ында киржип турар. Август-сентябрьда болур найырал айының үезинде керээниң 10 чылынга болгаш республиканың хамаарышпас чоруунуң 34 чылынга тураскааткан массалыг митингилер, семинарлар, конференциялар, кинофестивальдар, фотоделгелгелер болур. Чаңчыл ёзугаар ол байырлалдарже совет хөй-ниитиниң төлээлекчилерин чалаан. Айны эрттиреринге белеткел бо чылын онза калбак хемчээлдиг болу берген деп, С. Наранин демдеглээн.

Делиде, Калькуттада, Бомбейде, Мадраста болгаш Тривандрамда ажылдап турар совет культура төптери Индияның болгаш ССРЭ-ниң аразынга найыралды база кады ажылдажылганы быжыглаарынга улуг салыышкынын киирип келген. Тамилнаду штаттың административтиг төвү — Мадраста А. С. Пушкин аттыг литературлуг клуб тургустунган. Оон кежигүннери семинарларны, номчулга конференцияларын, литература кежээлерин үргүлчү эрттирер. П. И. Чайковский аттыг музыкалыг клуб база ында ажыттынган, ында хоорайның эң эки артисчи күштери катышкан. Совет культура төвүнүң чанында орус дылдың курстары ажылдап турар. Оларга кичээлдерни совет башкылар эрттирер. Курстарга өөредилгени чылының доозулганынга тураскаатчан концерт майның төвүзүнде индий найысылалдың төп залдарының бирээзи — «Тривенига» аажок улуг чедиишкинниг эрткен. Байырлал кежээзинге чыылган чүс-чүс көрүкчүлер сураглыг совет ырчыларны, ат-сураглыг шулукчүлерниң шүлүктерин дыңнаан.

ССРЭ-биле найырал дээш шимчээшкинни Индияга 40 чыл мурнунда тыптылган, ынчан улуг индий чогаалчы Рабиндранат Тагорнуң иниционативазын ёзугаар Совет Эвилелиниң өңнүктери ниитилелди чуртка тургускан. Фашистиг агрессияны ойтур шапкан делегейде баштайгы социалистиг күрүнеге дуза көргүзери-биле акша-хөреңги чыыр деп Индияның улузунга кыйгырыг оон ап чорукта баштайгы хемчээ болган.

Совет Эвилелиниң өңнүктери ниитилелди бо чылын катап тургускан. Ол организацияның тургузукчу конференциязы Делиге болган.

— ССРЭ-биле найырал дээш шимчээшкин шагдан бээрги төөгүлүг, ынчангаш бөгүн-даа Совет Эвилели-биле боттарывыстың найыралывыска чоргаарланыр бис — деп, Индияның премьер-министри И. Ганди парлалга конференциязынга медеглээн. Барыын чүкте чамдык күштер ол дээш бистерни шугумчуларын оралдажып турар. Оларның саналдарының аспаанче бистиң бүрүн долу турарывысты олар кузээрлер. Өске чурттарже удуп угланмаан болганда, ССРЭ-биле найырал биске кончуг чугула. Совет Эвилели — Азияның, Африканың болгаш өске-даа диптерниң хөй-хөй чурттарынга ак сеткилдиг дузаламчыны көргүзүп турар тайбыңга ынак күрүне-дир. Индия ону бодунуң дуржулгазындан-на билир. Хамаарышпас экономиканы, бирги ээлчегде аар үлетпүрнү тургузарда Совет Эвилели бистерге үнелеп четтинмес деткимчени көргүскен. Оон херечизи — Бхилаиде, Бокарода металлургияның кайгамчык улуг бүдүрүлгелери, индий-совет кады кылган өске-даа объектилер-дир деп, И. Ганди чугаалаан.

Индияның соңгу талазында ыдыктыг Ганг хемниң агып батканы Гималай дагларының эдээнде улуг эвес Хардвар хоорайдан ырак эвесте аар электро-дериглерниң заводунуң — Азияда эң улуг дээн заводтуң корпустары бедип үнген. Амгы үениң ол бүдүрүлгезин ССРЭ-ниң деткимчези-биле туткан. Оон продукциязы — турбиналар-гидроагрегаттар, конденсаторлар республикада эң калбак сурагжаан. Үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга Совет Эвилелиниң деткимчези-биле индий черге ниитизи-биле 70 ажыг объектилерни туткан ийикпе, азы тудуп турар. Оларның аразындан 50 чыгамны ажыглалга бүрүн киирген ийикпе, азы ажыглалга бүрүн кииреринин кырында келген. Үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, эртем-техниктиг болгаш культурлуг солчуушкуннуң талазынга ССРЭ-ниң болгаш Индияның кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылгазының бүгү угланыышкыннарын санап четтири берге.

Индияның политиктиг болгаш хөй-ниитичи көскү ажылдакчылары ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга таарыштыр ССРЭ-биле найыралды бүгү хемчег-биле быжыглаарынче кыйгырып турар. Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ-биле он чыл мурнунда быжыглаттынган сырый харылзаалар Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңның база ооржургалдыг чоруктуң чугула фактору болуп турар деп, Совет Эвилелиниң өңнүктери ниитилелдиң чиигине секретары Н. Р. Ганеш Индияның болгаш ССРЭ-ниң аразында харылзааларга хамаарыштыр медеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң 1980 чылдың декабрьда Делиже албан хуузунда найыралчы аан-чоруу ийи чурттуң аразында харылзааларны калбартырынга чаа күчүлүг идиглиг берген. ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында янзы-бүрү талалыг харылзааларның утказын ол аан-чоруу байлакшыдып, делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарынга дыка улуг черлиг идиглиг берген.

«Совет-индий найырал бистиң ийи чуртувуска чоннуң дозылдаанган чаңчылы апарган деп, СЭКП-ның XXVI съездинге эш Л. И. Брежнев медеглээн. Ол сөстерни амыдырал бүзүрелдиг бадыткап турар.

С. СПИЦИН. СЭТА-ның корр.
Дели.

РЕПЕРТУАРЛЫГ БУЛУҢ

ТАЙБЫҢ АЛБАН СОЛДАТТАРЫ

Дайын биле тамы аксын дуглап туг
Тайбың биле чаяалганы тудуштурар
Тала, өннүк, акы-дуңма көвүрүүнүн
Тавааң салган буяннылар уктап ора.
Ленинниң кымны муриай Ленинниң
Ленинниң Тайбың чарлаан Декредин
сактыр-тыр мен.

Гитлерниң ханныг сапы кырлып эрткен
Кижилерниң ышкындырган амы-тынын,
Ады-сураа ис чок барып өлгеннерни.
Ам-даа дилеп, тып турар дириглерни
Четче ыглап төтпейн барган карак чажы.
Чээрби бирги чүс чыл үнүп хаяалааже,
кургавайн-дыр

Ногаандыктың холу сүге арнып турда,
Номун бижип, дайын биле дайзын каргаан
Чех Фучик, татар Муса Джалилдиңи
Чарлык шажы дою болган хүнну, шакты.
Кюри канчап амызынга четтикенин
Күрүнелер, диптер чону уттур хире
шаг-дүп болбаан.

Негр Робсон эрге-шөлээ алдаржыдып,
Неруда-даа Хосталган ырлап чорду;
Неруунуң беш угуулгазы — Панча-Шила,
Нетонуң-даа шүлүктери—Тайбың турду;
Ыраажы-даа, чогаалчы-даа, политик-даа
Ындаар тулчуп, дайынга удур дайынчылар
болуп чорду.

Шуурган ышкаш хайым, улуг шуулганнарга
Чуртум үнү, иидири боор сураа алгаан
Тихоновту, Симоновту, Корнейчукту,
Турсун-Заде, Полевойну, Шолоховту...
Тайбың албан солдаттары, элчиннер деп
Даштыкыда эштер туржук дайзыннар-даа
билир чүве.

Биледи чок коммунистер дугайында
Бир-даа партия уставында биживаан бол.
Чаңдаңы большевик деп адапсымза.
Чандыр-соора барбас боор деп бүзүрээр мен.
Ленин орден анаа шаңнал, хүнду болду.
Ленинниң идеалы — делегейге
Тайбың болгай!
Чеди баштыг чылбыга дег, ында-мында
Чедир сокпаан дайзын бажын ковайткылап.
Черде чаа хан, айыыл-ондак чыды киткеп,
«Серемчилиг болуңар!» — деп кый деп турда
Бистиң партия, улуг Ленин партиязы,
Брежнев дарга тайбың тугун холда туткан
идегел ол!

Салчак МОЛДУРГА.

БАЙЛАК ЭРЗИН

Сөзү С. САРЫГ-ООЛДУУ. Аялгазы Б. ЧАМБЫТТЫЫ

Экти бедик тандылардан
Зэрлип, дүрлүп шурап баткан,
Эгээртинмес эртинелиг
Эрзин хемим — чоргааралым.
Улуг чоннуң хөй он сүрүү
Угулзалаан хээзи болган
Уран ырлар үнү долган.
Узун Эрзин — омак хемим.

Куду шынаа, ховулары
Кулузун дег үнүш шыпкан.
Машиналар ыры долган
Магаданчыг байлак Эрзин.
Бойдузунуң чараш-каазын
Боду чаяап чаартып алган.
Чогаадыкчы күштүг чоннуң
Чоргааралы байлак Эрзин

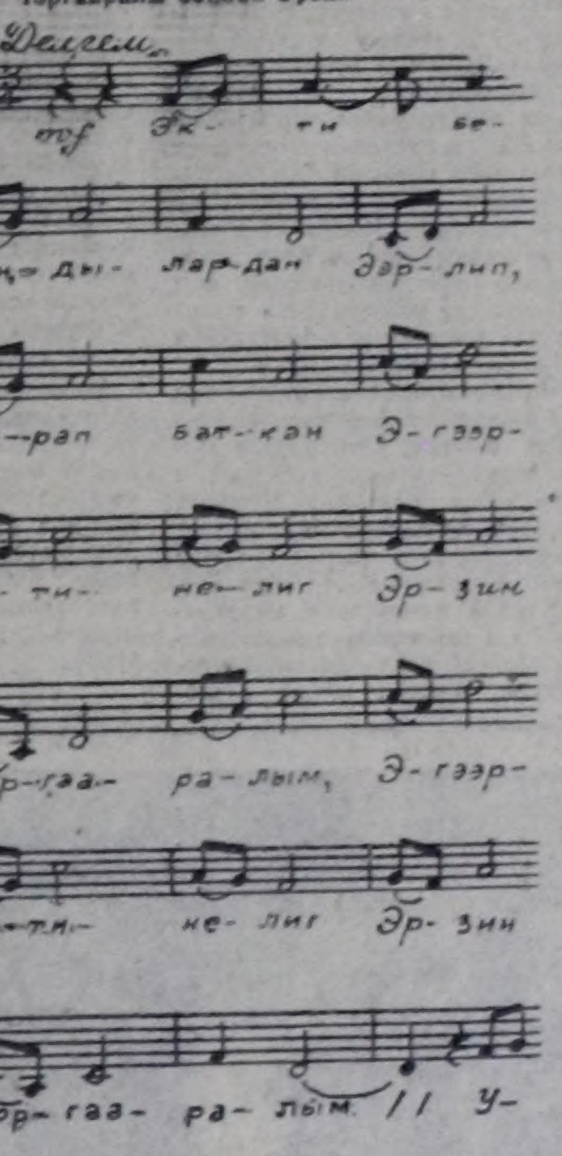

ӨРЕ

Бистиң трестиң инженери Адыг-оол-биле бирде базаарга, бирде магазинге картошка оочурлаан улустар аразынга бо-ла ужуражы бээр бис. Ам канчаар, бир талазында кадайларывыстың даалгалары боол келир, ийи талазында кызыл хырын ынаар кылаштаарынче чайгаар албадай бээр. Бир катап оочурга турувуста кижим санал киирген:

— Мынчап шак эрттирип чорбайн, картошкадан тарып алыр-дыр. Улустан дора эвес бис. Чазын тарып кааш, күзүн ажаап алыр, ол-ла-дыр.

Ындыг эки сүмени деткивейн, чүнү деткиир боор — тарыыр деп дугуржуп алган бис. Майның ортан үезинде картошка тарыыр улустарның даңзызынга бис ийиниң аттарывыс база турган.

— Силер даарта барып олуртур силер, белеткениp алыңар! — деп, местком даргазы бисти сагындырган. Адыг-оол-биле аъш-чемивисти суп ап тура, үрезиниивис чок деп чүвени чүгле ам кээп сактып каан бис. Ол-бо айтыртыныв маннашкан — мээң кады ажылдап турарым. Балдан бистерниң девидеп турарывысты билип кааш:

— Ийи шоодай үрезинни берейн. Күзүн ол хирени савалааш, эккеп бээр силер — деп бо.

Биске ол четчир турган, алгаш барып тарып каан бис. Чайын картошкага барган улус чашпаннарны чулуп, довураан улгаттырып турган. Адыг-оол-биле бис бойдустуң хайырлаарынга ынангаш, ынаар-даа барбайн, шоодайлар тыптынып ап базып турган бис. Ажаап алыышкын үезинде барган: мээң картошкам шору үнген хире, ынчалза-даа ону өске улус мурнап «ажаап» алгаш барган болган. Адыг-оолдуң диливдээн чашпан тудуп чипкен. Бүдүн хүн иштинде каскап, чаңгыс шоодайны арай боорда долдуруп алган бис. Оовусту деңге үлежип алгаш, чаныпкан бо-ла. Базаардан ийи шоодай картошка садып алгаш, Балданга өревисти төлеп берген бис.

МӨГЕ САЛЫКЧЫЗЫ

КЫЗЫЛ. «Хүреш» стадиону. Үрер хөгжүм байырлалдыг ойнаан. Наадымга хүрежир мөгелерни содаглааш, майгын чанында чыскаапкан. Көрүкчүлер стадионнуң олуттарын долдур ээлепкен.

— Тываның Совет Эвилелиниң улуг өг-бүлезинге киргенинден бээр беш чыл болганын байырлап демдеглээринге тураскааткан эң шыырак ал-дан дөрт мөгениң хүрежи эгелээри-дир бис! — деп, хүреш эрттирериниң улуг шииткекчизи чарлапкан.

Мөгелер чыскаалган аайы-биле стадионну бир долгандыр марштааннар. Ону көрүп, адыш часкап олурган кижилерниң чугаазы янзы-бүрү:

— Доо ол чоржак эттиг аныяк оолдуң мойнунуң чоонун аа?

— Каа-Хемниң Момбуудак дээр аныяк мөгези-дир...

Мөгелер хүндүлел марыжын кылып доосkaш, база катап майгын чанынга чыскаалыпкан.

Үрер хөгжүм ойнап эгелээн. Мөгелерниң ниити тевии эгелээн. Олар чалгыннарын херип алган ээирлерниң ушканы ышкаш, эптиг, ээлдек карбанып үнүпкеннер. Кижилер бир-ле черде сыын эткени ышкаш үнү дыңнап кааннар.

— Хаак! Кым деп салыкчызының үнү ындыг чаагай чоор?

— Доо ол шляпазын тудуп алган чоргаар базып чоруур ашак-ла ышкаш-тыр.

— Ала карак бо! Амыргалаар даай-дыр!—дээш, Николай Ондар ону танып кааш, ынаар халып чеде бээр чыгыы алгырган.

—Бо канчап бардың, Николай?

— Мээң бир чугаалап олурарым аныыр хайгыылчызы кижи ол боор.

— Каа-Хем бажы чурттуг бе?

— Ийе, ол.

— Сыын-на-дырам, кулугур.

— Ам база мөге салып үнүп кээр боор аа?

Николай Ондар байырлал мурнунда, ийи хонук бурунгаар эм наадымда мөге хүрежи көрүп, күдээзи Борис-биле Кызылга келгеш чугаалажып олурганы ол. Ынча үениң иштинде Амыргалаар даайга ужурашпааны аажок хомудап олурган. Ол бодунуң районунда аныыр чурумун канчаар тудуп турарын башкызынга шагда-ла чугаалап бериксеп чораан, ынчалза-даа чаңгыс хоорайга келгеш, хайгыылчының эге базымын кады кылып өөренген черинин кижизинге ужурашпайн барган.

Шынында Николай Амыргалаарны тыппас-даа турган, чүге дээрге Амыргалаар бодунуң районунуң хүрежир мөгелерин болгаш чарыштырар аъттарын Көк-Тей арыынга чедирип келгеш, анаа «лагерь» кылгаш, белеткенип турган. Амыргалаар биле Николай чаңгыс хүн Кызылга келген-даа болза, ужурашпааннар. Амыргалаар Момбуудак баштадыр беш мөгезин белеткел кылдыр хүрештирип, девиирингe өөредип турган. Чарыштырар аъттарны таарыштыр чемгерeринге болгаш өъткарарынга база Амыргалаар мастер. Ол чарышка салыр аъттарны хүннүң-не бичии-бичиик үзүүргедип каап турган.

Амыргалаар мөгелерниң чанынга кончуг чиик маңнап чеде бергеш:

— Аймаанга алдарлыг, сумузунга сураглыг Каа-Хем кожууннуң кашпагай ээзири мөге Момбуудактың онаан үндүрүп-э-э-эр! —деп кый дээш ындыныыг ырлай аарак алгырып үндүрген.

Ынчанмайн канчаар, алдан дөрт мөгениң иштинден бодунуң районунуң мөгези туткан билединге таваржып кээрге, ону хей-аът киирип салыры чөп.

—Содак-шудак сыымайндыр оо!

Момбуудактың онаа шынап-ла тутса мөге-даа, турза узун-даа эр болган. Оон адын Донгак дээн.

— Демги бир түвениң утпа! Ылап-ла кыл!

— Буттаар хире кижи болду, кичээн!

Момбуудак серемчизин ышкынган кижи боор, он талакы будун онаанга бүдүү сунуп каап турган, бирээзи ону сезингеш, албайн турган. Донгак солагай талакы холун хостуг тургузар сагыштыг хүрежип турарында ужур-ла бар, ынчангаш бирээзи ол холду кедеп турган.

Ынчап тургаш, Момбуудактың он талакы буду караш дээн соонда, бирээзиниң будунда барып оразжы-ла берген. Дуржулгалыг мөге дегээледипкенин билип кааш, моюн дөзүнден доңгайтыр базар дээш, холун эккел чорда, Момбуудак өжегээр аткаар ужуп баткан кижи боол бар чоруй, агаарга хеп-хеверте андарылгаш, онаан чая долгааш, эрыг октап алган.

— Кулугурнуң мөге алгап кый деп турарының аянныын аа!

— Бойдус хайырлаан үнү ындыг өткүт кижи-дир. Ады безин Амыргалаар! Чогум ады шаанда өске чораан, Амыргалаар деп шолазы келзе-келзе, ат апарган дээр чүве — деп, Николай изиг чугаалаан.

— Моолдарның мөге салыры база ындыг. Мөге салыкчызы янзы-бүрү шимчээшкиннер кылырынче сагыш салбас, а мөгени алгап-йөрээрин кол кичээр. Бо кижи база ындыгдыр. Эр хей!

— Кайы чер чурттуг силер, акым?

— Эрзинниң Төре-Хөл чурттуг Даваа деп кижи мен. Кожа-хелбээ болгаш, ол улустуң мөге хүрештерин көрүп чораан болгаш чугаалаарым ол тур ийин.

— Ойт, дее ол бир аныяк оолдуң мөге салып турарының хирелиин көрүңерден: хей-ле атпаннадыр халыгылаар-даа, курлуп далып аараан-да чүве ышкаш, сирилээр чүзүл?

— Демги ол эткен сыын ышкаш, аянныг мөге алгаар кижини көрүнер даан: шляпазын тудуп алган чоргаары кончуг мөгезиң йөрээп базып чораан чүйүк.

Алдан дөрт мөгениң иштинден ийи ужүүртээн мөге арткан. Ол мырыңай элдептиг болган. Бора-Тайганың мөге Сарыглар биле Каа-Хемниң — Момбуудакты хүреш эгелээр мурнунда-ла көрүкчүлер эскерип турганнар.

Мөге салыкчылары сес кижи дөрт-дөрт кылдыр үстүп алган, ийи мөгениң чанында.

Хүреш чорун турда, мөгелер боттарының арга-туружун көржүп ап турганы чугаажок. Ужүүртээн ийи мөгениң хүрежи үр-даа болбаан. Аныяк мөге Момбуудак Сарыгларны чаа баштааш, хеңзиг черден ызырындырган, оозу детперли хоңгаш, күдүктээш, Момбуудакты өрү кедүрүп уңдүргеш, октап каан.

Шуулгеп мөге-биле ужүүр былаашкан ийи мөге девип турда, Амыргалаар шынап-ла сыын эткени ышкаш ырлап турган.

Найырлаан хөй чон Кызылдың ипподромунче сөктүп чоруп каан. Мөге хүрежи, аът чарыжы болбаан чыышты наадым деп санавас. Ол дээрге тыва чоннуң шаг-төөгүден бээр доктааган чаңчылы. Кара-Хемден, Тандыдан, Бии-Хемден, Улуг-Хемниң чамдык черлеринден дөртен ажыг чүгүрүк аъттарны чарыштырган.

Мөөрей тикпээн-даа болза, маргышканнар эмгежок. Бии-Хемчилер «Үжар-кула», тандыжылар «Казыргы-шилги», улуг-хемчилер «Ээрр-кара» дишкеш маргышканнар.

— Аъттар кел чор!

— Кандыг чүзүнүг аъдыл?

— Агаранмаар мал-дыр.

Маргышканнарның кайызының-даа аъды эртип чорупп ор-ар малга дөмей эвес.

Амыргалаарның арны чырып дээн. Оон кожуунунуң даргазынга баргаш:

— Бистиң!—дээн.

Шынап-ла Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозтуң Ак-боразы аал коданы чыгым ушта халып, мурнап келген.

Ыя аразында Амыргалаарны Сергелен деп бир кижи кый дээн. Оозу тура душкен. Каа-Хем чурттуг обком секретары Амыргалаарның холун силгээн:

—Эш Сергелен, сен бо хүн эр хей болдуң! Сээң мөге салганыңны аалчылар магадады. Аъдыңар база эртип келди бе? — дээн.

— Ийе, дарга, аъдывыс эртип келди, мөгевис ужүүр былаашты. Мени ам Сергелен дивес апарган ийин, дарга!

— Ам кым дээр чүвел?

— Амыргалаар дээр ийин.

— Амыргалаар, Амыргалаар, адыр, аныыр хайгыылчызы ийик сен бе, эш Сер... ох, эш Амыргалаар?

—Ийе, дарга.

С. ТАМБА.

БӨРТ

Май-оол Кызыл хоорай кирип чорааш, бажын моюноваар-биле шарып алган чанып келген. Кадайы Серенмаа ону көрүп кааш, элдепсинип кайгап, бо канчап бардың дээш, чанынга барган. Демгизи шыжыкан аянныг кылчаш кылдыр көргеш, идиин, тонун ыыт чок уштуп кааш, печка чанынга кээп олуруп алган.

— Хулиганнарга таварышкаш, чүгле тыныыг үнген динмес сен бе — дээш база катап шимээн барган.

Марттың кежээки соогунга доңган ашаа отка чылынып олурар аразында Серенмаа столга аъш-чемин салыпкан.

— Дадайым ай ана, харын-даа амы-тыныыг, арны-бажын бүдүн үнген кижи-дир сен — деп, кадайы оожум чугаалаан.
— Кажан, кая халдап турганнары ол ынчаш?—деп айтырган.

Май-оол чемниг столга барып олуруп алгаш, чугаалап эгелээн:

— Баргаш, херектерим шуптү чогуткаш, кежээки автобус-биле бадар билет садып алган мен. Автовокзалче чоруур деп тургаш, канчангаш сактып кээримге, сээң ол баш дыдырааартыр бигуди дээр чүвелериңни садып албаан болган мен. Дүвү-далаш-биле улуг магазинге четкеш, хаар мурнуу чарыында сада тыртып алгаш, ам-на автовокзалче базыпкан мен. Артымдан улус келгенин безин ожаваан мен: чушкууже чык-ла кылган — карактарым оду кызаш дээш, тротуарга шөйлү берген мен. Бажым соолаш дээнин эскерип каан мен, бөргүм уштуп алгаш барганы ол. Туруп чадап чыткыжемче кайда боор, арлы бергеннер. Сээң эрткен күзүн чаа даарап берген диниң кежи бөргүмден ынчаар чарылдым— дээш, артында улуг тынып каан.

— Бигуди-багуди деп алган мени-даа ынай. Ол деп чорааш улус холундан баар часканың ол-дур. Харын-даа оон ынай үптеп каалтаан-дыр. Бөртту чоор сеп ону, дүгде диннерим кештери бар, белен эттеп каан, үлтекчилерниң өжүмде үш хонук четпейн чыткаш кончуг бөрттен даарап берейн.

Кадайының чазык чаңы, чаагай чеми Май-оолду сергедипкен. Шынап-ла, ийи хонгавда диник кежи чаа бөрттү ол кедипкен. Бо бөргүмнү кымга-даа алыспас мен деп, Май-оол дангырак берген ышкаш чугаалап олурган.

Май-оол Кызылга аалчылар бажыңынга школага кады өөренип чораан эжи Сайын-оолга таваржы берген. Ужурашканын демдеглеп, арага ижер дээрге кайызында-даа артыкшылдыг кокшул чок болган. Сагыңгыр кижи Сайын-оол тургаш, сээң бөргүңнү саарыпкаш, водкадан садып алыр-дыр деп сүмелээш, эжиниң бөргүн тудуп алгаш, чоруткан соонда улуг саадавайн-даа дөрт кызыл акша тудуп алган базып келген. Оон ону-биле ийи шилди алгаш, хөөрежип ижип алганнар. Арткан үжен акшаны Май-оолга берип каан. Бо бөгүнүң дугайын Май-оол кадайынга чугаалаваан. Үжен акша ооң чажыт карманынче кире берген. Даразында хоорай киргеш, тонну «оорладып» алыр болза, чеже акша ап болурун ол бүдүү санап олурган.

В. МОНГУШ.

УТКАЗЫ—КИЖИЗИДИЛГЕЖЕ УГЛАНГАН

Утка-шывар талазы-биле аңгы-аңгы темаларга бижиттинген кандыг-даа номдептерлер бисте арбын, ынчалзажок бөгүнгү эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп артышаан турар мораль, кижизидилге темазынга бижиттинген номнар хөй-хөй номчукчуларының сеткилин ам-даа доюлдуруп турар. Чүге дээрге эртем-техника хөгжүлдези бистиң чуртта шапкынчаан тудум, ук экономиктиг депшилге кижилерниң мээ-медерелинге база дээштиг салдарын чедирип турар.

Ооң хараазы-биле эргинни биске арттырып каан уржуу болур аргалаашкын, таакпылаашкын, эвилең-ээлдек эвес чорук, чазый-чалбы сеткил болгаш өске-даа четпестерниң илерели чамдык кижилерниң аразында ам-даа бар. Бо бүдүлүк эң хоралыг чаңчылдарны канчаар айып эртериниң аргаларын, оруктарын академик Федор Григорьевич Углов бодунуң «Кижилер аразында кижи» деп чаа номунда тодазы-биле бижип турар.

Көскү совет эртемден академик Ф. Г. Углов «Кезер эмчиниң чуруу» деп хөйге билдингир номнуң база автору, ынчангаш социалистиг ниитилел үезинде кижилерниң бот-боттарын хүндүлежип харылзажырының херээнге кижизидилге ажылының эң ажыктыын чаа номунда хамыы-биле угааткан.

Бистиң совет ниитилелдиң кежигүннериниң кадык-шыырак чурттаары —үнелеп четтинмес чаагай кежик болур төлээде, «Чон аразында кижи» деп мораль темазынга тураскааткан бо чугула номну аныяктар ортузунга идепкейлиг пропагандалаары чугула.

Мораль этика темазынга холбаштырган «Чон аразында кижи» деп үнелиг номну С. С. Паву тыва дылче тыындыр эки очулдурганын демдеглээри артык эвес.

С. САНДЮ.

«УТКА 25 чылы» совхозтан Белек-оол Ооржак күүселде үезинде.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КИНО

АВГУСТУН 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сөөлгү аът чарыжы» 9.30 шакта, «Террор операциязының бууреаны» 11.20, 14.10, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночымыдызы 10.30 шакта «Мөгүннелчек каарганнар ужар черде» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Аайлашкан дээш кым төлээрил» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТУН 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Каңмыылдар таварты сыдыстарже» 9.30, 12.30, 17.30, 20.30 шактарда «Кремльге байырлал концерти» 15.30 шакта.

«ВОСТОК»: «Соктай берди, эжиннер ажыдыңар!» 10.30 шакта «Мээң ачам идеалист» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Максим Перепелица» 10.00, 12.00 шактарда «Террор» операциязының бууреаны» 15.00, 18.00, 21.00, шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Москваның аныяктарының болгаш студентилериниң хорунуң концерти. 9.25 — «Будильник». 9.55 — Совет Эвилелинге бараан боол тур мен». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.15—«Көдээ шак». 13.15 — Музыка киоскузу». 13.45 — «Кур-черниң чаңчылы». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. (Алма-Ата) «Коммунистер» деп циклден. 14.15 — Таджик ССР-ниң улустуң артизи Н. Рахматова ырлаар. 14.50 —«Амыдыралче путёвка». 15.35 — Кино аян-чорукчуларының клуву». 16.35 — «Бөгүн — Демир-орукчунуң Бүгү-эвилел хүнү» ССРЭ-ниң орук-харылзаа министри И. Г. Павловскийниң дамчыдылгага киржир. 16.55 — Демир-орукчунуң Бүгү-эвилел хүнүнге тураскааткан концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45. Чапсар. 18.45 — Цирк ареназында. 19.30 —Дж. Патрик —«Элдептиг миссис Сэвидж». Күрүнениң Моссовет аттыг үлегерлиг театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Элдептиг миссис Сэвидж» фильм-концерттиң уламчызы. 23.40—Бут бөмбүгүнүң дугайында. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Ча адарының ССРЭ чемпионады. 14.45 — Радуга». Улустуң уран чогаадылгазының телепрограммаларының чурттар аразының 4-кү фестивалы. «Карифеста». (Куба). 15.15 — «Кинооруукчузунуң оруктажы». 16.00 — Концерт. 16.45—«9-ку студия» Дамчыдылганы политиктиг хайтааракчы В. С. Зорин чорудар. 17.45 — Куртизаннарның «Бай-шыырап болгаш ядамык-түреңгизи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. О. Бальзактың дөмей аттыг романындан. 2-ги сериязы. (Франция). 19.05—«Рафаэлла Карра Москвада» Эстрада программазы. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Лукошконуң тоолдары». 20.15 — Чиик атлетика. Хөй хевирге маргылдаа. ССРЭ—АКШ. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — «Ашактарның бажының дүгү эрте-ле көгерер». Уран-чечен фильм.

АВГУСТ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 —Уругларга фильм. «Капитан мөге баштыг» 1 болгаш 2-ги сериязы. 11.15 —Телемедээлер. 11.20 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Литваның телестудиязының документалдыг фильмнер программазы: «Вильнюс», «Костас Корсакс». 15.25 — «Пионержи чайның оруктары-биле». Куйбышевтен дамчыдылга. 16.05 — «Дагдыныкчы». Тележурнал. 16.35 — «Телестадион».17.05 — Ямайканың национал байырлалы—Хамаарышпас чоруктуң хүнүнге. 17.35 — «Бистиң сад».

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Чогаалчы болгаш амгы үе». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, критик М. А. Хадаханэниң чугаазы. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга). 18.45 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглери».

МОСКВАДАН

19.05 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни — амыдыралга». «Сибирь черде». 2-ги дамчыдылга. Томскиниң нефть-химия комбинадының социал хөгжүлдезиниң дугайында. СЭКП Томск обкомунуң бирги секретары Е. К. Лигачев дамчыдылгага киржир. 19.35 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов ойнаар (дошпулуур). 19.50 — Хөй сериялыг уран-чечен «Синдикат-2» деп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.25 — Узбек ССР-ниң А. Навои аттыг опера болгаш балеттиң күрүнениң үлегерлиг театрының артистериниң Останкинонуң концерт студиязынга концерти. Төнгенде Бөгүн делгейде деп информастыг үндүрүлге.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 9-14 метр чедер. Хүндүс агаар 20-25, дүне 10-15 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас. Хүндүс агаарның температуразы 23-25, дүне — 10-12 градус чылыг болур.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң күрүнениң автоинспекциязының демдеглел-шылгалда салбырының ажылдаарының үезинге август 3-тен эгелеп өскерилгениниң дугайын КАИ салбыры дыңнадып тур.

Автотранспортту демдегледир, эле бижидер болгаш учёттан уштур документилерни вторник, четверг болгаш суббота санында-ла 9-00 шактан 12-00 шакка чедир хүлээп алыр.

Чолаачы шынзылгаларын болгаш сагындырыг талоннарын солуурун среда болгаш суббота санында-ла 9-00 шактан 12-00 шакка чедир кылып турар.

Воскресеньеде болгаш понедельникте документилер хүлээп албас.

ТЫВА АССР-НИҢ ИХМ-НИҢ КАИ КИЛДИЗИ.

Тыва АССР-ниң харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелели даразында специалистерни ажылче чалап тур.: радио болгаш телевидение бөлүүнүң инженери, демир удазын харылзаазының инженерлери, хамааты камгалал инженери, күш-ажыл камгалаарының болгаш айыыл чок болурунуң техниказының улуг инженери, улуг бухгалтер, экономист, почта харылзаазының инженери, администрация-ажыл-агый килдизиниң начальниги.

Айтырар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 53, телефон № 2-48-12.

КАДР КИЛДИЗИ.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың уран чүүл училищези 1981-1982 өөредилге чылында клуб болгаш библиотека салбырларынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Училищеге өөренири-биле 30 хар чедир назылыг эр-херээжен хамаатыларны хүлээп алыр. Клуб салбырынга болгаш библиотека-даа салбырынга чүгле ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Училищениң адыга киирер билдириишкинге даразында документилерни кожар:

Билииниң дугайында аттестат (боду-биле), № 286 эмчи шынзылгазы, кадр килдизиниң азы бүдүрүлге чериниң удурткучузунуң ат салганы күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, 8х4 хемчээлдиг 4 фото-чуруk.

Училищеге өөренири-биле чедип келген кижилер төрүттүнгениниң дугайында херечилелди азы паспортту, шериг билединин азы киир бижээн херечилелди боду көргүзер.

Ортумак школаны дооскаш училищеге кирип турарлар даразында шылгалдаларны тудар: клуб салбырынга специальнозунга (дыңнаары, шиигээдиичели, ритм), орус дыл болгаш литератураға (чогаал); ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

Кирериниң шылгалдаларын ортумак тускай өөредилге черлеринге хүлээп алырының чурумунга үндезилээш, 1981 чылдың августуң 20-ден эгелээр.

Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр. Стипендияны ниити чурум-биле бээр. Тыва национал ажылчыннарның уруглары өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылгалыгда күрүнениң долу хандырылгазынга турар.

Училищениң адрези: Кызыл, Ленин кудумчузу бажың № 27 Телефон № №2-25-79, 2-29-26.

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет күрүзү килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17968. Чагыг № 1796

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01191

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 179 (11677) | 1981 чылдың август 4, вторник | 1925 чылда үндүрлеттинген | Өртээ 2 көп

ПЛАНГА НЕМЕЙ 20 ТОННАНЫ

«Ак-Туруг» совхозтуң төвүнде машина-трактор мастерскаязының ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге республиканың бүгү ажылчы чонунга СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыын деткип хүлээп алган. Олар төрээн совхозунга 30 тонна сигенни кыска хуусаада кезип белеткээш дужааган. Механизаторлар ам-даа 20 тонна сигенни немей кезип хүлээдири-биле ажылын уламчылап турар. Эрес-кежээ бо сигенчилер кадыыр-биле сиген кезип алкы дег черлер бүрүзүнүң сигеннерин кезип ап тургаш, бо онаалдазын база-ла күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Бо ажылды Ужар-Маадыр Ондарның удуртуп турары эки.

С. СОТНАМ.

ЧААГАЙ ЧОРУК ДЭЭШ КАМНАЛГА

Делегейде камналганың ангы-ангы аргалары туруп турар. Оларның хөй кезин биске таарышпайн турар. Бистер өөредилгеге болгаш кадык камгалалынга-даа, чурттаар чер-дер тудуунга болгаш ниитиниң транспортунга-даа чарыгдалдарны кызырар дивейн турар бис. Бистиң күрүневис чылдан келген тудум-на улам хөй акша-хөреңгини социал айтырыгларны шиитпирлээринге тускайлап берип турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чиг-эт, одалга-энергетиктиг болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнаарының болгаш таарымчалыг ажыглаарының талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» чоокта чаа хүлээп алган доктаалында база ол-ла сорулгаже — хамаатыларның чаагай чорууң бедидеринге күрүнениң тускайлап турар акша-хөреңгизин көвүдедиринче угланган боор турар.

Бо беш чылда эрткен беш чылдыынга деңнээрге, бистиң чурттуң экономиктиг хөгжүлдези шапкын болур, ынчалза-даа оон курлавырларын хандырар немелде өзүлде (ажылчыннар саны, капитал салдынышкыннар, оттулар чүүлдү болгаш чиг-этти тывары) элээн оожумнаар. Баштай көөрге, ындыг бот-боттарындан ылгалдыг болуушкуннарны чүгле чаңгыс арга-биле: чуртта-ла бар бүгү чүүлдерни улам долузу-биле, камналгалыг ажыглап тургаш, дең-деске кылып ап болур ышкаш сагындырар.

Камналганың кол-ла курлавыры — техниктиг депшилге болур. Бо талазы-биле бо бөдүүн чижек: эртем-билигниң амгы үеде бүгү чедиишкиннери-биле тургустунган металлургия заводун тудуп алыр болза, ол завод элээн каш чылдар мурнунда кылган төлевилелдерни ёзугаар бөгүн тудуп турар эң дээре заводтардан 40 хуу чиик өртек-үнелиг болур. Оон-биле кады ол беш-алды катап хөй бүдүрүкчүлүг болбушаан, ажылдаарының байдалы олардан ыраккта эки болур.

Бөгүн ажылдап турар бүгү техниканы чаа ажыглап эгелээн түрээ деңнелинге чедир «кедүрер» болза, оларның бээр ажыы дөрт-беш катап улгадырын специалистер санап тургаш, тодараткан.

Эртемниң фундаменталдыг чедиишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглаары оон-даа артык улуг ажыкты бээри билдингир.

Ынчалза-даа бүгү техниканы «кедүрери», эртем шиңчилелдериниң түңнелдерин шуптузун бүдүрүлгеге ажыглаары — белен эвес сорулга болур, ынчангаш ону чаңгыс-ла чылдың иштинде үзе шиитпирлеп шыдавас. Оон ужурунда бо айтырыгларже кичээнгейни кошкатпайн тургаш, бисте турар бүгү курлавырларның эң-не долузу-биле, тыг ажыглаары негеттинип турар.

Национал орулганың ...ция саны бүрүзүнге онзаштыр чарыгдалдар талазы-биле делегейде эң дээре көргүзүглерге, ССРЭ-де оон хөй чиг-этти болгаш энергияны чарыгдап турарын доктаалда айыткан. А ынчаарга делегейде ол эң дээре дээн көргүзүг безин тулган түңнел болбайн турар болгай.

Чылдың-на бистиң чуртта 6,5 миллиард тонна ажыктыг байлактарны казып тып турар. Оларның 2,5 миллиард тоннази чедип турар, ооң иштинде 0,5 миллиард тоннаны бүдүрүлгениң амгы үеде байдалында чидирбейн барып болур таалыг. Бир эвес ол чартык миллиард тоннаны акшаже шилчидер болзувусса, бистер КамАЗ-ты тударынга чарыгдаттынган түңнүг хөй акшаны алыр бис.

Совет Эвилели индустрия талазы-биле хөгжээн өске кандыг-даа чурттан эки кылдыр одалга чиг-эт курлавырлары-биле хандыртынган. Ынчангаш бистер ону чүгле бөгүн ажыглаар дээш эвес, харын база улам шапкын хөгжүүр дээш камнаар ужурлуг-дур бис.

Энергия-биле чиңгелделиг хандырылга, бисте хереглекчилерниң электри энергиязын болгаш оттулар чүүлдерин чиик болгаш туруштуг өртек-биле ап турары, өг-бүлелерге ындыг чарыгдалдарның аар эвези — чугаа-даа чок эки чүүл болбайн аан. Ынчалза-даа олар база-ла энергия айтырыының талазы-биле бергелерни тургузуп кээр деп чугаалап болур. Чижээ, архитекторлар соңгу районнарга таарышкан бажыңнарны төлевилээрде, дыка-ла үр үениң дургузунда шилди болгаш чиик бүдүштүг материалдарны хөй ажыглаарынче хандыкшып турганнар. Оон түңнелинде ындыг бажыңнарны чылыдарынга оттулар чүүлдү деңдии хөйнү чарыгдаар ужурга таваржып турган.

Камналга — база-ла хөй чарыгдалдарлыг херек болгай, ынчалза-даа чаңгыс-ла тонна оттулар чүүлдү камнап алыр арганы берип турар хемчеглерниң чарыгдалы ону тыварының шак-ла ол хире көвүдеңинден үш катап чыгы чиик чарыгдалдыг болур.

«Экономиканы интенсификастаарының, оон ажыктыг чоруун бедидерниң бир эвес ол формуланы практиктиг ажыл-херекке дылынче шилчидер болза, бүдүрүлгеге дыка эвээш курлавырларны ажыглап тургаш, оон хөй чүүлдү чедип ап болур дээни ол-дур» деп Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаалаан.

Бистиң курлавырларывыс улуг, ынчалза-даа олар кызыгаар чок эвес. Бистер оларны канчаар ажыглап шыдаар бис, оон оон экономиктиг-даа, социал-даа түңнелдери хамаарыжыр апаар.

Курлавырларны камнаанга дээш шаңнал-макталдың болгаш ажыл-агыйжы эвес, төгүчеглекчи чорук дээш харысалга хүлээдириниң немелде хемчеглериниң бүдүн системазын бистиң чугаалажып турар доктаалывыста база айтып турар. Бүгү-ле деңнелдерге — түс-түс ажылдакчылардан бүдүрүлге черинге, каттыжыышкынга болгаш бүдүн адырга чедир шаңнал-мактал хемчеглери-даа, харысалга онаарылдаа мурнундагызынга деңнээрге арга чок шыңгыы болуру чугаа чок. Чижээ, онза ховар курлавырларны 100 рубльге камнап алган ажылчын кижи 1982 чылда ол дээш 75 рубль түңнүг шаңналды ап болур.

Доктаалда айтып турар сорулгалар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идеяларын улам хөгжүдүп турар. Оларны амыдыралга боттандырары — ниити-партийжи болгаш ниити-күрүне херээ, 80 чылдарда социал-экономиктиг хөгжүлдениң чарылбас кезээ боор турар. Бистиң экономикавыс совет кижилерниң амыдыралының деңнелин бедидериниң эрге-ажыктарынга бараан болур төлээде, камналгалыг болур ужурлуг.

А. ГУБЕР.
(ПМА).

Ажылчынга сөс

харысалга деп чүве ол ышкажыл. Оон ынай Борис Михайлович Копчиковту адаайн. Ол база-ла бистиң бүдүрүлгеде хөй чыл ажылдап келген. Тускай мергежили — аккумуляторщик. Ортумак тускай эртемниг. Мооң мурнунда мастерская начальниги болуп ажылдааш, техника талазы-биле шыырак билиглиин көргүскен кижи. Ол чоокта чаа «Өнгү беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Коммунист Хөвеңмей Сат—мурнакчы ажылчын. Ол чаңгыс эвес удаа шаңнадып-мактадып келген.

БЕДИК ШЫНАР — КОЛ СОРУЛГАВЫС

Кызылдың пассажирлер АТБ-зи — республика найысылалында улуг коллективтерниң бирээзи. Бо бүдүрүлге чериниң инженер-техниктиг ажылдакчылары, хөй санныг ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкинниг ажылдап турарлар. Олар он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле эрткен айларда багай эвес ажылдааннар. Ылаңгыя бистиң дөрткү участоктуң күш-ажылчы херектеринге тодаргай доктаар болган-дыр мен.

Бригадада ангы-ангы мергежилдиг кижилери ажылдап турар. Оларның аразында электриктер, аккумуляторщиктер, карбюраторщиктер бар. Шупту он бир кижи бис. Ажылчыннар ангы-ангы ажылдарны кылып турар-даа болза, олар ниити участоктуң ады, болуну, ажылчын ады дээш чаңгызы хөйү дээш, хөйү — чаңгызы дээш ажылдап турар. Бот-бодунга бүзүрел болгаш идегел эки түңнелдерге чедирген. Кижи бүрүзү төрээн коллективиниң мурнунда салдынган сорулгаларны хуусаа бетинде күүседиринче, бүдүрер ажылдың шынарын экижидеринче кол кичээнгейни угландырган.

Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң дөрткү участок ай, квартал плааннарын доктаамал күүседип келген, пассажирлер АТБ-зиниң өске участоктарын ажыл, социалистиг чарышка чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп турар. Эрткен айларның планын үргүлчү 110—115 хуу күүседип келдивис. Участокта колдуунда-ла арга-дуржулгалыг, мергежили бедик ажылчыннар бар. Олар аныяк эштеринге хууда үлегер-чижээн көргүспүшаан, чамдыктары оларның дагдыныкчылары болуп ажылдап турар. Бистер Николай Константинович Константиновка чөргаарланмас аргазыс чок. Ол бо бүдүрүлгеге чээрби ажыг чыл ажылдап турар. Кызыл хоорай Совединиң депутады, Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи. Үлегерлиг дагдыныкчы. Николай Константинович хөй-нитти ажылынга доктаамал киржип келген. Ооң ол ажылы улуг үнелелди алган. Ол ам Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур. Бодунуң шилип алган мергежилинге бердинген, бедик харысалгалыг чугаалап болур.

Участоктуң кол өзээ дуржулгалыг ажылчыннардан тургустунган болгаш кылып, бүдүрүп турар ажылывыс шоолуг брак болбайн турар. Септелге албанының ажылы бедик шынарлыг болган тудум чолаачы бүрүзү чедиишкинниг болуру албан. Оон ынай карбюраторнуң шын ажылдаарындан, бензинниң деңнели чаңгыс аай болурундан база-ла хөй чүүлдер хамаарылгалыг. Карбюраторну эки таарыштырып алыр болза, кывар-чаар материалдарның чарыгдалы эвээш болур, ооң ажыктыы көвүдээр. Бистиң участоктуң ажылчыннары ол бүгү чүүлдерни чүгле эки байдалга тургузар, механизмнерниң шын ажылдаарын таарыштырар сорулгалыг ажылдап турар.

Бистиң ажылывыста четпестер чок деп болбас. Ажылывысты коллективте улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери неделяда ийи-бир удаа хынап турар-даа болза, частырыглар бо-ла туруп келир-дир. Чижээ, ындыг чижектер аныяктарның талазындан болуп турар. Аныяк оол Александр Черноусов ажылдап турду. Ол хүлээнген ажылынга харысалгазын кудуладып, чамдык хүннерде эки түра-хоон чок ажылдааш, ону шынары чавыс кылып каар чижектер чаңгыс удаа эвес болган. Ооң соонда ооң дагдынчызы кылдыр Виктор Истоминни бижыглаан. Ам ол аныяк ажылчын чоорту эттинип, мергежилинге элээн чаңчыга берген. Ол ышкаш күш-ажылдың сагылга-чурумун урей бээр таварылгалар база тургулаан. Ийи-чаңгыс ындыг кижилер-биле участок кежигүннериниң чугаазы шыңгыы болган. Ам чурум урекчилери барык чок апарган.

Чаа беш чылдың бирги чылы ам беш ай болгаш доостур. Үе эвээш арткан. А оон маңы дүрген болгай. Ынчангаш хүн бүрүде ажылдың шынарын улам экижидип, бедик бүдүрүкчүлүг болур чорукту чедип ап, бо чылын алган хүлээлгевисти амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш ажылдап турар бис.

В. АБЧИТАЕВ,
Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде 4-кү участоктуң ажылчыны.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИН УЛАМ ШАПКЫНЧЫДААЛ

ШАМБАЛЫГНЫҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

«Шамбалыг» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазының механизаторлары бо хүннерде улуг күжениишкинниг ажылдап турарлар. Сиген кезер машиналар кошкан тракторларның, жаткалыг комбайннарның дааш-шимээни эртенден кежээ орайга чедир хову-шөлдерден дыңналып, чымыштыг иштиң хайныышкынын херечилеп турар.

— Шөлдерни долгандыр көөрге делгем-даа болза, сиген орта үнмээн, тас чүве дийин. Дужүт бир гектардан деңгүле 2—3 центнер чедип турар-дыр — деп, бригадир Д. Ооржак чугаалады.—Ындыг кыска сигенниң бөлери база дыка берге, техника албас-тыр.

Мал чеми белеткээринде ажылдап турар механизаторлардан косилка башкарыкчызы Сергей Ооржак, пресстекчи Эрес-оол Сарыглар, комбайнер Чудур Куулар дээш өскелерdaa онза кызымаккай ажылдап, хүнде кылыр нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Үшкү хову бригадазының девискээринде шөлдерден сигенни бо айның 10-га чедир бүрүн кезип, ажаап доосқаш, силос салырынче шалыпкын кирер сорулганы механизаторлар боттарының мурнунда салган.

Ниитиниң малынга четчир чемчерни бүгү бар аргалар-биле белеткээр дугайында партия обкомунуң кыйгырыынга боттуг ажыл-херек-биле харыылап, чүткүлдүг туржуп турар кижилерниң күш-ажылчы энтузиазмын бүгү талалыг деткиир, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузар төлээде, амыдырал, культура, садыг хандырылгазын чогуур деңнелге организастаары чугула. Ындыг турбуже Шамбалыг суурдан каш-ла километр черде турар бригадада телевизор ажылдавас, кожер кинону маңаа чаңгыс-даа эккелбээн, кодээ Культура бажыңының чанында бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң артистери база-ла келбээн. Бо талазы-биле негелде-дилегни чаңгыс эвес удаа кылганын совхозтуң удуртукчулары болгаш культура ажылдакчылары ону мынчага чедир тооп көрбээнин механизаторлар хомудап чугаaладылар. Чөптүг хомудал-дыр. Мал чеми белеткээриниң шалыпчы ийи айының бирээзи эрткижеге кээп чадаан кино ам кажан келирил? Бүдүн ай дургузунда шимчеп чадаан артистер кожазында бригада төвүнге ам кажан моорлап келирил? Совхозтуң удуртулгазы, ында партия болгаш ажылчын комитеттер бо айтырыгга хамаарыштыр кандыг туруштуг?

Х.-К. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: мал чеми белеткээр бригаданың мурнакчы механизаторлары М. Монгуш, А. Сарыглар, Б. Кендикпаа, М. Монгуш.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

Сал-бөлүмнүң Улуг-Чыл деп черде Владимир Кыргыска удурткан № 3 звенозу хол кадыры-биле сиген белеткеп турар. Ол звенода 25 кижи бар. Оларның белеткээр сигени 120 тонна. Партия Тыва обкомунуң кыйгырыы-биле таныжып кааш, звенонуң кежигүннери изин-биле чүүлдүгзүнүп деткиншаан, планнаан дээр кылдыр 20 тонна сигенни немей кылырын хүлээнгеннер. Амгы хүннерде олар херек кырында 65 тонна сигенни белеткеп алкан. 10 сараатты тургускаш, удур кажаалап алган.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты организастаалы дээштиг. Чарыштың негелделерин ёзугаар мурнакчыларны беш хонгаш-ла тодарадып, шаңнал-макталдарны тыпсып турар. Звено июльдуң бирги декадазында ийиги, а ийигизинде бирги черни ээлээш, шилчилир вымпел болгаш өртектиг бараннар-биле шаңнаткан. Комсомолчу Слава Данзын, хоочуннар Делгер-оол Баазакай, Дадар-оол Сендажы, Болат Эник болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылдыг.

Ажыл-ишчилерниң аъш-чемин белеткеп турары таарымчалыг. Звенонуң ажылдакчыларынга повар Алевтина Араптан амданныг чемнерни кылып берип, оларның өөрүшкүзүн чаалап ап турар. Бо дээрге Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында бир звенонуң ажылчыны-дыр.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

Ажыл ам-даа шуудаваан

Чөөн-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозу бо чылын 1900 тонна сигенни белеткээр планныг. Бо хүннерге чедир чүгле 152 тоннаны белеткеп, планын 8 хуу күүсеткен.

Бо чылын совхозтуң девискээринде, ылаңгыя суурнуң алдыы талазында алаактарда сигенниң үнгени эрткен чылдан дудак чок. Амгы үеде ийи бригада, 14 звено ажылдап турар. Оларда, ниитизи-биле 182 кижи хаара туттунган.

Билчиир-оол Моңгушка удурткан сиген бригадазы 70 ажыг тонна сигенни кезип, бөлүп, сараатаан. Ол ышкаш хойжулар Кавал Куулар 10 тонна, Чамзырын Сат 7 тонна сигенни боттарының күжү-биле кескен. № 5, 6, 10 агитквартираларның чурттакчылары 8—18 тонна чедир сигенни кезип, бөлгеш, сараатаан. Хөндергей ортумак школазының Чамыян Ондарга удурткан 10 кижи составтыг звенозу база сигенде ажылдап турар.

Ындыг-даа болза, чайгаар үнген сигенни чидириг чок ажаап алыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер кошкак. Хараганнар, чыраалар аразында үнген сигенни кезериниче кичээнгей салбайн турар. Чамдык черлерде кескен сигенни чогуур өй-шаанда бөлүп албаанындан үрелип, баксыраш, карарып калган чыккылаар.

Район төвүнүң чамдык албан организацияларны ол совхозка мал чеми белеткээри-биле шефке алган. КМК-3 əяаа сигенни кескеш, ийи неделя болган. Ону чогуур өй-шаанда бөлүп, сараатаваанындан база-ла үрелген. Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи, харылзаа белдири, союзпечать дээн ышкаш организациялар кандыг-даа дуза көргүспээн.

— Бистиң совхозта мал чеминиң белеткелиниң оожум темпилиг чоруп турарының кол чылдагааны болза, хөй санныг кижилер өржааннарже чорутканында. Соолгу үеде чаъс, чаашкын үргүлчү болуп турарындан ажылга улуг шаптыктаашкынны таварыштырган. Оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кудуу. Бистиң санап турарывыс-биле алырга, 66 тонна сиген черде болдунмаан чыдып турар. Ол ышкаш 10 малчын ам-даа мал чеминиң белеткелинче кирбээн. Оон чылдагааны— амгы үеде тайгада чайлаглап, дузалакчы кадарчылар чок болуп турарында. Ол малчыннарны ам киирерин организастаар бис — деп, совхоз директору Моңге Сат чугаалады.— Совхозта белеткээн сигенни хүлээп алыр тускай комиссияны тургускан бис. Белеткээш, сараатаап сигенни кажаалавас болза, база хүлээп албас. Будук-бүрүнү 20 тоннаны белеткээн.

Моон алгаш көөрге, көдээ Советтиң күүскомунуң болгаш совхоз дирекциязының талазындан, ылаңгыя будук-бүрү белеткээр ажылче, кичээнгей салбайн турар болгаш ону ажаап-кадагалаарын база ол ажылче кижилерни хаара тударын четпес тургусканы илдең-дир.

Көдээ Советтиң девискээринде Хөндергейниң дузалал школазы база бар. Ол школаның чүгле башкылары болгаш техниктиг ажылдакчылары 70 ажыг кижи. Ук коллектив мал чеминиң белеткелинче ам-даа хаара туттунмаан. Чамдык агитквартиралар ол ажылче кирбээн. Совхоз витаминниг сиген далганы белеткээр ажылды организаставаан.

Совхозта мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар кижилерниң аъш-чем хандырылгазын багай организастаан. Бригадаларда тускай поварларны тургуспаан. Ында ажылдап турар кижилер ээлчег ёзугаар боттары поварлап турар. Районнуң талазындан ол совхозче хлебти соолгу каш хонуктарда сөөртүп чедирбээнин ында ажылдап турар кижилер хомудап чугаалап турар.

Мал чеминиң белеткелин эгелээнден бээр агиткультбригада-даа, кожер кино-даа район төвүнден, совхозтан кээп көрбээн.

Бригадалар, звенолар турлагларында туг, лозунгнар, плакаттар астынмаан. Хүн бүрүде бригаданың планныг даалгаларны күүседип турары, кылган ажылдың өртек-үнезин билдинмес, көргүзүг самбыралары чок. Агитхуудустар үнмейн турар. Айыттынган четпестерни чайладыры-биле хемчеглерни алыры чугула.

Н. ДАЖИНМАЙ,
«Шынның» корр.

Тожу районнуң Азастың № 112 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязының дыңнадыы

Тожу районнуң Азастың № 112 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар 1981 чылдың август 2-де болган.

Ук соңгулда округунга соңгулдаларга соңгукчулар чүс хуу киришкен.

Депутаттың кандидады Дадар-оол Сангыр-оолович Моңгуш дээш соңгукчулар чүс хуу бадылаан.

Тожу районнуң Азастың № 112 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ДЕПУТАТТАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр боттарының болгаш үстүкү органнарның үндүргени шиитпирлериниң күүселдезин контрольдаар база хынаар талазы-биле улус депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээн.

Ол айтырыг талазы-биле улус депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы И. У. Успуннуң илеткелин хуралга дыңнаан. Илеткелди дыңнап база сайгарып көргеш, район Совединиң күүскому СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Советтериниң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң негелделерин күүсетпишаан, районнуң партия организациязының удуртулгазы-биле боттарының болгаш үстүкү органнарның үндүргени шиитпирлериниң күүселдезин боттандырар талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турарын республиканың Дээди Совединиң Президиуму демдеглээн.

Ол айтырыг талазы-биле Тес-Хем район Совединиң күүскомунда четпестерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны аңаа айыткан. Ук ажылда четпестерниң тургустунуп келгениниң кол чылдагааны — хүлээп алдынган шиитпирлерни, доктаалдарны амыдыралга боттандырарынче угланган организакчы ажылды кошкак тургусканында. Оон түңнелинде оларның хөй кезии амыдыралда чедир күүсеттинмейн турар. Доктаал, шиитпирлерниң чогуур хуусаазында амыдыралга боттандынышкынын контрольдаар чаңгыс аай ажылдап кылдынган тодаргай система чок. Чамдык доктаал, шиитпирлерниң күүселдезиниң талазы-биле оон күүседикчилеринден дыңнадыглар кирбейн турар. Советтиң болгаш оон күүскомунуң шиитпирлериниң күүселдезин хынавайн турар. Район болгаш көдээ Советтерниң күүскомнары доктаамал комиссияларның, депутаттар бөлүктериниң, бот-башкарылгалыг хөй-нитти организацияларының күүселде-хыналдазынга контроль чорударын кошкак тургускан. Чамдык доктаамал комиссиялар, депутаттар бөлүктери хүлээп алдынган шиитпирлерниң, сүмелерниң күүселдезин контрольдавайн турар.

Район болгаш көдээ Советтерниң күүскомнары депутаттарның сессияларга, депутаттар-биле соңгукчуларның ужуражылгазының үезинде оларның саналдарын, сүмелерин, шүгүмчүлелдерин кичээнгейге ап, оларның күүселдезин хандырарынче угланган хемчеглерни ажылдап кылырын кошкак чорудуп турар болгаш оларның күүселдезин депутаттарга доктаамал дыңнадырын чедип албайн келген. Күүскомнарның, райкүүскомнуң килдистериниң болгаш эргелелдериниң отчёттарын тургузуп турарының деңнели чавыс. Депутаттарның негелделерин ажыглап турары кошкак. Ажылчы чоннарның чагаа, билдириишкиннерин өй-шаанда өөренип көөр айтырыгны тургусканы негелдеге дүүшпес. Район Совединиң күүскомунуң чанында тургустунган шиитпир күүселдезин контрольдаар инспекцияның көскү ажылы чок.

1980 чылдың мартта район Совединиң сессиязынга «Районнуң чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы, чаагайжыдылганы экижидер талазы-биле хемчеглер» дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ук сессияга хүлээп алдынган шиитпирлерниң боттанышкыны кошкак. Чижээ, Самагалдай, Ак-Эрик, Берт-Даг суурларга чыл санында хөй санныг тарымал үнүштерни олуртуп турар. Ажаалда-сугарылганың багайындан оларның хөй кезии кургап өлүп турар. Чурттакчылыг черлерге уругларга спортшелчүгештерни тургузар талазы-биле сессияга хүлээп алдынган шиитпир база күүселде чок артпышаан. Чаагайжыдылгага көрдүнген акша-хөреңгини чөп ажыглавас чоруктар бар.

Район, көдээ Советтерниң күүскомнары СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың май 25-те «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң көвүдедириниң талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле практиктиг сорулгалар дугайында доктаалын кошкак боттандырып турарындан каш өг-бүле чеже хире огород, хуузунда каш мал тудуп турарын көргүскен сан-түң чок.

Берт-Даг, Самагалдай, Чыргаланды болгаш чамдык өске-даа көдээ Советтерде боттарының-даа, үстүкү-даа органнарның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин ала чайгаарлааашкынче кириштурар таварылгалар бар. Ук күүскомнар Советтерниң шиитпирлериниң күүселдезин боттандырар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайын сессияларга депутаттарга доктаамал дыңнадырын чедип албайн келген.

Планныг онаалдаларның болгаш хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдезин дээш албан-дужаалдыг кижилерниң талазындан шыңгыы контроль, кичээнгей чогу районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарының күүсеттинмейн барырынга чедирип турар. Чижээ, эрткен беш чылда үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш саарарының планныг онаалдаазы күүсеттинмээн. Чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери дең-дескин ажылдаваан. Ылангыя көдээ ажыл-агыйында план күүселдезин багай күүсеттинген дээрзин хуралга айыткан. Районнуң ажыл-агыйларында малдың баш санының янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хораар чоруу эрткен беш чылда элээн хөй болган. Амгы үеде районнуң совхозтарында мал чеминиң белеткелинге бар аргаларны, күштү долу ажыглаарынче чогуур кичээнгей салдынмаан.

Үстүнде четпестерниң тургустунуп келгениниң чылдагааны — район Совединиң күүскомунуң талазындан планныг онаалдалар, хүлээп алдынган шиитпир күүселдезиниң, харыылап турар участогунда ажыл-иш дээш харысалга чок чорук талазы-биле көдээ Советтерниң күүскомнарындан, ажыл-агыйларның болгаш албан организацияларының удуртукчуларындан, райкүүскомнуң килдистериниң ажылдакчыларындан негелдениң кошкаанда.

Республиканың министерстволарының, эргелелдериниң болгаш ведомстволарының СЭКП XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр культура-амыдырал, ажыл-агый бараанарының бүдүрериниң планының күүселдезиниң, оларның шынарын экижидер талазы-биле хемчеглериниң дугайында айтырыгны база Президиум хуралынга дыңнаан. Ол талазы-биле дыңнадыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Садыг, хөй-нитти чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының даргазы А. И. Стрельников кылган.

Үстүнде айтырыгны Президиум чугаалашкаш, кылдынган чүүлдерни демдеглевишаан, ында бар четпестерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны шыңгыы айыткан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Экономика камналгалыг болур

ХӨЙ АЖЫКТЫ АЛЫР

Ажыктыг чорукту бедидер болгаш экономиканы интенсификастаар талазы-биле партияның ажылдап кылган угламышкынын бүдүрүлгениң түңнелдери аңаа чарыгдалдан дүрген өзүлделиг болур аргаларны бериш турар. Бо таварылгада эвээш курлавырлар чарыгдап турган хөйнү бүдүрүп ап болур.

Продукцияның шынарын экижидип турган күш-ажылчы чамдык коллективтер энергияны, одаар чүүлдү, материалдарны, чиг-этти камнап алырының эки дуржулгазын шиңгээдип алганнар. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинады кобальт концентрадынга мышьяктың хемчээлин экижедип турган, чылда хөй түңнүг экономиктиг ажыкты алган. Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң коллективи база-ла багай эвес түңнелдерин чедип алган. Мында хөмүр-даштың хүлдениир шынары планда көрдүнгенинге деңнээрге 0,2 хуу кудулаан. Ол дээрге, 1600 тонна хөмүр-дашты немей казып алырынга ндолдуунда деп. Оон кадында транспортка хереглекчилерниң хөй чарыгдал үндүрерин эвээжедир арганы база берип турар.

Тураның шаш белеткээр участогу бүдүрүлгениң ажыктыг болурун эки органзастап турар. Ол коллектив бүдүрген чүүлдерниң артынчыларындан чурттакчы чонга болгаш бүдүрүлгениң бодунга ажыктыг штакетниктерни, оттулар ышты болгаш өске-даа материалдарны үндүрүп алырын оралдажып турар. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агый удуртукчулары экономика чурумун сагыыр дугайында сагыш салбас, курлавыр-камналгалыг технологтуг чорудулгаларны шиңгээдип алырын бодавас чижектер бар. Ооң чижээнге «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының бүдүрүлгелерин ап көрээл.

Бо чылдың бирги чартыында ол каттыжышкынның ийи заводу — Кызылдың болгаш Элегес-Аксының туүйбү заводтары 838 муң туүйбуну үрей кылып, шынарын кудулаткан. Ооң түңнелинде ол коллективтер 61 муң рубль карышгалыг болган. А ол бүгү продукция технологтуг чорудулгаларны таварып эрткен болгай. Ону бүдүреринге хөй кижиниң күжү кирген, чиг-этти ажыглаан турган.

Амгы үениң бүдүрүлгезинде продукцияның шынары, камналга айтырыглары — ол чүгле чамдык коллективтерге хамааржыр хуу айтырыг эвес-тир. Бир коллективке үрей кылдынган продукция өске-зинге чидириглерин болдура бээри албан. Чижээ, «Тудуг кезектери» комбинаттың бүдүрүп үндүрген кылыгларының шынары куду болуп турар. Маңаа чүгле бүдүрүлге чери эвес, а хереглекчилер база каражадаар апаар. Бо чылдың эрткен беш айларында № 48 тудуг эргелелиниң тудугжулары 4357 дөрбелчин метр шөлдүг шаланы катап эде кылыр ужурга таварышканнар. Аңаа олар 47 дөрбелчин метр шала малаазын, 2500 метр дилиг материалдарын, 100 дөрбелчин метр соңга болгаш эжик блоктарын чарыгдааш, 10 муң рубль карыгалыг болган. Олда үе дургузунда «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң тудугжулары 7,8 муң дөрбелчин метр шөлдүг дээвиирни катап малгаштап кылган. Ынчан чүгле ажылчыннарның шалнынга безин 2,8 муң рубльди чарыгдаан.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта үндүрген «Чиг-эт, одалга-энергетика болгаш материалдыг өске-даа курлавырларны камнаар база чөп ажыглаар талазы-биле ажылды күштедир дугайында» доктаалында үлетпүрге, тудугга, көдээ ажыл-агыйга бүгү талалыг камналганы чедип алыр дээш демиселди чорударының делгем программазын идип үндүрүп турар. Дилиг материалдарын, цементини, шилди, тудуг конструкцияларын болгаш өске-даа курлавырларны камныг ажыглаарын ол доктаалда айыткан. Шынында, бисте ол материалдарның камналгазы ам-даа чогуур негелдезинге дүүшпес болгай. Чамдыкта туүйбуну тудуг шөлдеринге эндере дүжүрүп каап тар таварылгалар бар. Ынчангаш оларның аңаа үрелип, бустуру хөй. Ындыг чижекти Элегес-Аксының туүйбу заводу көргүзүп турар.

Демир-бетон кылыглар бүдүрер заводтуң цемент шыгжаар складтары хирлиг, боктуг. «Тудуг кезектери» комбинатта ону деңзилевейн турар. Дыка хөй хоюдулга-бетон белдирлеринде хемчээкчилер үрелик. Хөй-хөй тудугларда чазанылга кылыгларын кадагалап турары багай.

Ыяш болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерниң мурнунда бүдүрүлгениң артынчыларын ажыглаарының, ону комплекстиг ажылдап кылырының сорулгалары туруп турар. Амгы үеде ол бүдүрүлгелерде болбаазыраттынып турар ыяш материалдарының 40 хире хуузу артынчылар болуп, ажыглаттынмайн октаттынып турар. Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агый чериниң, Балгазын ыяш ажыл-агыйының, Шуурмактың ыяш пункизунуң девискээрлерин артынчылар дола берген. Ында чудуктар, хыртыңнар, хирээндилер эндерик чыткылаар.

Цехтер калбак хереглелдиң кылыгларын эвээшти бүдүрүп турар. Ону ээ ёзу-биле чиг-этти, материалдарны ажыглап турган бүдүрүлгениң артынчыларындан кылып ап болур. Ынчалза-даа чамдык кылыгларның шынары куду болуп артпышаан. Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң бүдүрген продукциязының шынарын хынаан. Планда көрдүнген 20 кылыгларның орнунга 12-ни бүдүрүп үндүрген. Ынчалза-даа оларның шынары дыка куду болган. Ол ышкаш Кызыл, Таңды ыяш ажыл-агыйларынга кылган балды сыптары хемчээлинге дүүшпес болганындан ажыглаттынмайн барган.

Стандарттарның эртем-техниктиг деңнелин экижидерин ук доктаалда база айтып турар. 1981-1982 чылдарда чиг-этти, материалдарны камнаарынче, продукцияның шынарын экижидеринче угланган хемчеглерниң доктааттынган көргүзүглериниң бүгү техниктиг негелделерин эде көөрү планнаттынып турар. Ол негелделер амыдыралга практиктиг хөгжүлдени алыр ужурлуг. Ылангыя ону Сельхозтехкүрүкомиун, автосептелге заводунуң бүдүрүлгелери бодур-чогууру-биле амыдыралга боттандырар апаар. Тываның автосептелге заводу «КамАЗ» дээр автомобильдериниң прицептерин кылып эгелээн. Ындыг болза-даа ону кылып турган ооң деңзизин улгаттырыптар, хөй материалдар ажыглап, аңаа киире бээр таварылгалар бар. Ол бүгү тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын, ону ханызы-биле өөренип көөрүн негеп турар.

Бистиң байлаавыстың камналгалыг, ажыктыг ажыглаар дугайында, миллион-миллион кижилерниң күш-ажылын камнаар, продукция бүдүревин көвүделир, ооң шынарын экижидер дугайында ол доктаалда сагыш салып турарын демдеглээр херек. Шак ол негелделерин күүседири — чоннуң чаагай чоруун бедидеринге кижи бүрүзү бодунун эвээш биче-даа бол улуг-хуузун киирери ол болур.

Г. ТУТЫНИНА.

стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле Тываның күрхайгаарал лабораториязының килдис начальниги.

ТОКАРЬ АКУЛОВ

Дуъш үези четкелек. Улуг болгаш делгем цехтиң иштинге кирип кээривиске дааштыңмазин аажок болду. Бисче кичээнгей салыр кижи чок. Ажылчын бүрүзү түс-түс станоктарын ээлепкен, ол хүнүнүң чагыгларын кылыр дээш чай-хос чок ажылдаан тур. Чүгле цехтиң ындыы ужунда ушдарт хире кижи чыглы берген бир-ле чүве дугайын маргыжып, сүмележип турары илдеп. Цехте колдуунда токарьлар ажылдап турар. Оларның аразындан дилеп чорааныывыс Александр Максимович Акуловту тып алдывыс.

Ындыг кончуг мөге-шыырак кылдыр көзүлбес, чазык шырайлыг, ортумак сыныг, бажының дугүн он талалынче чая дырап алган ажылчын бистиң айтырыгларывыска харыылаан, эш-өөрүнүң дугайын чугаалап эгеледи:

—Бөлүм Алма-Ата хоорайдан келген мен. Ховү-Аксынга келгеш баштай АТБ-ге ажылдап турганым, оон соонда маңаа кирип алдым. Бистиң бригадавыста он ажыг токарьлар бар. Оларның хөй кезии, үр чылдарда ажылдаан, арга-дуржулгазы улуг, мергежили бедик кижилер чүве. Бистер Алексей Наумовка, Владимир Горбатюкка, Яков Ивановка чөргаарланып турар бис. Олар кандыг-даа чагыгны дүрген кылып каарлар. Ол эштериниң кылган чүүлдерин чүгле эн бедик шынарлыг кылдыр чагыкчылар хүлээп ап турарлар.

—Кандыг-кандыг чагыглар хүлээп ап турар силер? —

Беш чылдың кижилери

деп айтырдым.

—Ялыы-бүрү. Эң хөй чагыгны комбинаттың гидрометаллургия цеги киирип турар. Черле цех бүрү чаңгыс-даа хүн чагыг киирбейн барбас. Бистер ол чагыгларны айыткан хуусаазында эки шынарлыг күүседир дээш ажылдап турар бис.

Александр Максимович бодунуң дугайын шоолуг чугаалавайн барды. Шынында, цехтиң удуртукчуларының бодалы-биле алырга, ол бедик мергежилдиг токарьларның бирээзи болуп турар. Ховү-Аксының автотранспорт бүдүрүлгезинге ажылдап турган, ол токарь мергежилин кагбаан. Аңаа Акулов алдыгы разрядтыг турган. Автотранспорт бүдүрүлгезинге ол багай эвес ажылдап, чаңгыс коллективте эштериниң хүндүткелин чаалап алган. Бедик мергежилдиг токарь амдаа Ховү-Аксында «Тыва кобальт» комбинадының септелге-механиктиг цегинде бешки разрядтыг ажылчын. Оон өру разряд мында чок болганы-биле ону ынчаар хүлээп алган.

Баштай ол слесарь болуп ажылдап эгелээн. Оон удаваанда ону токарь кылдыр шилчиткен. Бир эвес ол цехке баргаш, кымның канчаар ажылдап турарын сонуургаар болза, баштай-ла оон адын адаар. Мында хөй чылдагганнар бар. Ооң ак сеткилдиг, кызымак ажылы дээш ындыг. Цехке, ылангыя ооң бодунга хүлээткен чагыг бүрүзүн, бедик шынарлыг бүдүрүп, бээк кылбааны дээш адаарлар. Аныяктарның кижизидикчизи — дагдыныкчы хүлээлгезин улуг харыысалгалыг күүседип турары чоргаарал-дыр. Адактың соонда төлептиг чаны. Планныг онаалдаларны ай, квартал санында ажыр боттандырып келгени дээш чылыг сөстерни чугаалаар эргелиг.

Александр Максимович ынчаар ажылдап-даа келген. Ол бо цехке келгеш токарь мергежилинге аныяк оол Александр Гафаровту өөредип каан. Оон өөреникчизи ам тускайланып ажылдай берген. Ол үшкү разрядтыг токарь. Акимов бодунуң өөреникчизин утпаан. Аңаа бо-ла дузалажы берген турар. Аныяк кижиниң билбейн барган чүвезин айтып берип, сүме кадарын дагдыныкчы хүлээлгеан кылдыр санап чоруур.

Тос чугаар класс дооскаш, чайгы дыштанылгазының үезинде септелге-механиктиг цехке тур ажылдаар дээш Салават Ямесынов чедип келген: «Дуржуган чаыг, мергежилиң бедик болгай, Максимович. Бо оолду хүлээп ап көр. Ажылчын мергежилди шиңгээдип аазын. Ол ооң амыдыралынга херек апаар», — деп цех начальниги дилээн. Акулов ойталаваан. Оолду хүлээп алган. Салават ам токарь кижиниң мергежилинге чанчыгып бар чоруур.

Цехте бир эки чүве бар. Ол болза, пропаганданың бир хевири — бөскү агитация-биле оон иштин дерип, кылганы болур. «Бүдүрүлгеге ажыктыг чорукту, продукцияга — бедик шынарны!» деп кыйгырыг ажылчын бүрүзүн бөгүн дүүнгүзүнден эки ажылдаарынче чайгаар-ла кыйгыра бээр. Цехте көргүзүг самбыразы, мурнакчыларның чуруктары бар. Самбыраларда бригада бүрүзүнүң ай дургузунда кылган ажылын түңнеп турар. Соолгу түңнел ёзугаар күш-ажылчы маргылдааның тиилекчизи В. Г. Елоховка удурткан слесарьлар бригадазы болган. Оларга 70 рубльдиң шаңналын тывыскан. Хууда чарышка А. М. Акулов, В. Е. Лебедев, А. Н. Дамбовцев олар тиилекчилер кылдыр санатканнар.

Цехтиң ажылчыннарының ортузунга кижизидилге ажылын күштедирип келгениниң соонда күш-ажылдың сагылгачурумун үрээр ажылчыннар шуут чок болган. Ындыг байдал ай, квартал планнарын доктаамал күүседип турар арганы бүдүн коллективке берген.

Комбинатта септелге-механиктиг цехтиң коллективиниң мурнунда кол сорулга болза, чаа беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседири болуп турар.

Дүштеки чем үези четкелекте цехтен үнген бис. Улуг болгаш делгем цехте чондурар станоктарның дааш-шимээни бисти үдеп каан. Ынчан июль айның эгези чүве. Ажылчын бүрүзү коллективтиң ол айда алган даалгазын күүседиринге улуун киирер дээш шудургу ажылдап турар.

Ш. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: токарь А. М. Акулов ажыл үезинде.

З. АЛЕКСАНДРОВТУҢ фотозу.

АЖЫЛЧЫННАР КОНКУРУЗУ

Эрткен субботада «Тыва тудуг» треске хамааржыр тудуг организацияларының, өске-даа черлериниң ажылчыннарының бирги республика конкурузу болуп эрткен. Аңаа дашчылар, чазаныкчылар, шилдекчилер, бульдозеристер, штукатур-малярлар, плита салыкчылары, крановщиктер киришкеннер. Орта «1981 чылдың мергежил талазы-биле тергиини» кижилерни илереткен. Конкурс Кызыл хоорайның аңгы-аңгы тудугларының девискээринге болган.

Эртенгиниң сес шак. Конкурстуң киржикчилерин, оларга дузалаар ажылчыннарны хуваапкан. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң дашчыларының конкурузун эргелел начальниги А. Д. Моңгуш ажытты. Кол судья, эргелелде участок начальниги А. Н. Дьячков маргылдаа киржикчилеринге конкурстуң негелделерин таныштырган. Оон соонда тудугжулар түс-түс ажылдаар черлерин ээлеп алдылар. Туүйбү белен. Хоюдуг материалдарын улуг «ящиклерде» кудуп каан. Краннар башкарыкчылары олуттарын ээлепти.

Маргылдаа эгелээн. Конкурста 6 звено киржип турар. Звено бүрүзүнде ийи кижи бар. Шупту 14 дашчы. Кайызын кандыг дээр! Туттунгур, шалыпкыны аажок. Бир звено дөрт шак дургузунда конкурстуң негелдезин ёзугаар бир делиңканы, азы дөрт кубометр туүйбуну салыр. Хөй эвес үе эртпээнде чамдык эрлер талыйты салыптар чорду. Ылангыя дуржулгалыг дашчылар, бүдүрүлгениң мурнакчылары Идам Моңгуш, Владимир Дамбар, Петр Седигүр суглар өске эштерин оранчок мурнай бергиледи. Аныяк ажылчыннар Дмитрий Дываажык, Виктор Файзе олардан тудак чок чорул орлар. Идам Моңгуш моон мурнунда эрткилээн конкурстарга тиилекчи болуп турган.

Хоюдуг белеткекчилери — дөрт кижи база-ла чай-хос чок ажылдаан тур. Чүге дээрге, дашчыларның бүдүүгүр, шалыпкын ажылы, олардан кончуг хамааржыр. Хоюдуг бичии-ле саадай бээрге, звено кежигүннери мааар ужурга бо-ла таваржы бээр болду.

—Үе чоруп тур. Улусту дүргедедип көрүңер — деп, бир дашчы шагынче айыткаш, жюри кежигүннеринден негээн тур.

—Хоюдуг чок он ажыг минута олуруп тур бис — деп, ийи аныяк ажылчынның бирээзи Павел Лагаа хомудайдыр.

Маргылдаа үезинде ындыг четпестер бо-ла туруп кээр болду. Ынчалза-даа, ол туруушкуннары кол үеге киир санавайн демдеглеп ап турар бис деп жюри кежигүннериниң бирээзи менээ тайылбырлады.

Геологтар чурттаар бажыңның үстүү талазының адакы каъды хөй эвес үе иштинде ээзи бедий берди.

Конкурстуң өске кежигүннери — Дамтыг-Хадакта бешки микрорайоннуң алды дугаар бажыңынга ажылдааннар. Хөй каът бажыңның эң кырынга эш Сарыгларга удурткан чер ажылдарын кылыр тудуг эргелелиниң тудугжулары база-ла чай-хос чок ажылдаан турда чеде бердим. Тудугнуң прорабы С. В. Мордвинцов ниити байдал-биле каксы таныштыра каапты.

—Ам 10 шак 30 минута-дыр. Көрүңер даан, звено бүрүзү-ле талыйты сала бергендир. Эш Сарыгларның бригадазы бо айның планын 118 хуу күүседип алган чүве. Бо ийиги конкурс-тур. Биргизинге — Анатолий Семис-оол биле Александр Саңгы-Бадыраа тиилээш болдур ийин. Конкурсту органзастыг эгеледивис. Ам Сергей Сарыглар биле Седен Бавуу мурнап чоруп ордар. Олар бистиң мурнакчыларывыс чүве. Бо оолдар бригадир Сарыгларның звенозундан тудавайн турлар.

Репортаж

Ол-ла бажыңның иштинге Е. С. Бизяева удурткан штукатурлар база ажылдаан. А бригадир эш Воронинге удурткан тудугжулар № 3 школада иштир бассейн тудуунга маргышканнар.

Ниити түңнелди № 3 школаның чаңынга үндүрген. Республиканың бирги конкурузунга 170 ажыг кижи киришкен. Ол хуң тудугжулар эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан ың оргкомитет демдеглээн. Даш салыкчыларының аразындан «Кызыл тудуг» эргелелдиң тудугжулары Ортун Назын биле Николай Суур-оол чемпион болган. Кызылдың № 48 тудуг эргелелиниң чазаныкчылары иштер Войтюк биле Пяткин олар тиилээн. Ийиги черде Д. Томураштың звенозу болган. Штукатурлардан суруглуг бригадир Е. С. Бизяеваның звенозу, малярлардан В. Борбак-оолдуң звенозу чемпионнар болган. Ол ышкаш өске-даа мергежилдерге түс-түс тиилекчилерин илереткен. Чемпионнарны, ийиги болгаш үшкү черлерни ээлээн ажылчыннарны шаңнап, өртектиг барааннарны тывыскан.

Конкурсту органзастап эрттиргенинде четпестер бар болган. Маргылдаа үезинде хоюдуг саадай бээр турду. Конкурс үезинде ажылчыннарның чаңгыс аай хептиг эвези, оларга шаңналдар тыпсып турда база-ла «шокар» хептиг турганы, түңнел үндүрерде улуг саадал болганы болгаш өске дээ чүүлдер бо конкурска «аскак» талаларның бар болганын бадыткаан. Дараазында конкурстар эрттирерде үстүнде четпестерни катаптавазы күзенчиг.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Д. С. Моңгуш бригадир Е. С. Бизяеваның чемпион болган звенозунга ленталарны баглап берип тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Кооператорларда

ТӨЛЕПТИГ ИЖИ-БИЛЕ

Районнуң хереглекчилер ниитилелинге келгеш, коллективтиң, ооң ажылдакчыларының ажыл-ижи-биле таныжар болза, районнуң мурнакчыларының аразынга Соскарбаа биле Бүрбү Серенерни албан адаар.

Серенер садыг шугумунда ажылдаан 20 чылдың иүрүнче кирген. Олар бо хүннерде Торгалыг суурда үлетпүр бараанаар магазининде ажылдап турарлар.

Садыгның өг-бүле ай, квартал санында планның онаалдазын чедиишкинниг күүседиишкен, чаңгыс чер чурттугларының садыг-биле хандырылгазын экижидери-биле магазинде бар бараанарны четчелээрице чугула кичээнгейни угландырып турар. Ынчангаш магазинде бараанның ассортиментизи элбек. Оон-биле кады олар садыг алыкчыларының негелде-хереглелдерин чагыг ёзугаар хандырарынче, бараанарны сезон айы-биле садарынче кол кичээнгейни угландырган. Садыг алыкчыларга дыңнангыр, кичээнгейлиг-биле олар чаңгыс чер чурттугларының хүндүткел, бүзүрелин чедип алганнар.

1981 чылдың бирги чартыы доозулган. Серенер эрткен ийи кварталда кызымак ажылдааш, социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырганнар.

Бүрбү Серен — Чаа-Суур көдээ Совединиң депутады. Ол аңаа ийи чылында улаштыр соңгуткан. Депутат хүлээлгезин Б. Серен база ак сеткилдиг күүседип турар.

Садыгчы өг-бүлениң херээжен ээзи Соскарбаа Серенни совхозтуң Ирбитей өшкү бригадазынга бо-ла чедип келген турарын көрүп болур. Ук бригаданың малчыннарының амыдырал хандырылгазын хынаа, доктаамал хайгааралга алырын аңаа даскап. Ынчангаш малчыннарның ажыл-ижи-биле амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып, бригадага ол бо-ла келир. Бригаданың амыдырал хандырылгазы ниитизи-биле эки. Аңаа Соскарбаа Серенниң киириштирии турар үлүү улуг.

Торгалыгның ышчи садыгжылары төлептиг ажылы-биле чаңгыс чер чурттугларының бүзүрелин ынчаар чедип алган.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

КОЛЛЕКТИВТИҢ МУРНУНГА

Республика эмнелгезинде иштики аарыглар салбырының эргелекчизи А. Д. Жебрецова мында улусчу контроль бөлүүн удуртуп турар. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда айыткан эргелерни ажыглааш, он сес кижи составтыг ол бөлүктүң канчаар ажылдап турарын сонуургап, бөлүктүң даргазы-биле беседалаштывыс.

—Партия организациязы-биле дугурушкаш, квартал санында ажыл планын тургузуп, кол кичээнгейни салбырларда эмнээшкинниң чогуур деңнелге чорудуп турарының, эмнерниң кадагалалы болгаш шын чарыгдалы, аъш-чемниң шынары болгаш аарыг улусту чемгериң турарының байдалы, санитарлыг деңнел, өске-даа айтырыгларже угландырып келдивис — деп, ол чугаалады.

Күштүг эмнерни болгаш наркотиктерни кадагалап база чарыгдап турарын, республика эмнелгезиниң урология, хирургия, травматология салбырларында эмчиниң айтышкынының ёзугаар эмнээшкинниң янзы-бүрү аргаларын шын чорудуп турарын контролёрлар хынаан. Ылангыя наркотиктер чарыгдалында хөй четпестер илерээн. Хыналдаларның материалдарын сайгарарын болгаш буруулуг ларга хемчег хүлээдирин администрацияга хайгыылчылар саналдаан. Оон түңнелинде администрация тускай дужаалды үндүргеш, коллективке чарлап дыңнаткан.

Бүгү салбырларда херигхерекселдерниң ажыглал-кадагалалын, эмнелгеде янзы-бүрү аарыгларга хамааржыштыр иштики консультацияның байдалын, хеп чуур черниң ажылын, онкология диспансеринде аарыгларны баш удур тодарадыры-биле диагностика тургузуп турарын, аарыг улустуң аъш-чем хандырылгазын, чемниң витаминниг шынарын контролёрлар база хынаан. Ооң түңнелдерин бөлүктүң хуралынга чугаалашкан. Хыналда материалдарын ёзугаар «Массаның контролунда» деп хуудусту үндүрүп келген. Бөлүктүң хуралынга сайгарып көрген айтырыгларны коллективке ылап-ла дыңнадырын чурумчуткан.

Бөлүктүң кол дааныр күжү — секторлар. Олар түс-түс ажыл планныг. Эмнээшкин талазы-биле секторнуң ажылын харыылап турар эмчи А. А. Балчый-оол, ажыл-агый секторунуң даргазы коммунист Л. М. Шандрова, бухгалтер экономист В. Т. Останина, сестра А. Л. Бозлова, массажист В. Г. Берликова олар ышкаш контролёрлар хыналдаларны принциптиг, бедик мергежилдиг-биле чорудуп, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиин көргүскен.

Активчилерге даянгаш улусчу контроль бөлүү бо чылдың эрткен айларында он ажыг хыналдалар чорудкан. Оон 10 хирезиниң түңнелдерин кол бөлүктүң хуралынга, 6-зын күш-ажылчы коллективке чугаалажып көрген. Илерээн четпестер талазы-биле буруулуг 3 кижиниң тайылбырын бөлүкке дыңнаан, 2 кижиге хөй-ниитиниң хемчээн онааган.

Республика эмнелгезинде партия организациязы (секретары С. Д. Моломдай) улусчу контроль бөлүүнүң 1981 чылдың бирги чартыында ажылының дугайын партия организациязының коммунистериниң ажык хуралынга чугаалашкан. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуга дүүштүр хыналдаларның дээштиин улам бедидип, удуртукчулардан, специалистерден, харыысалгалыг кижилерден негелдениң бедидериниң сорулгаларын аңаа дугурушкан.

В. МААДЫР.

ШООЧАЛЫГ

Ажылым экспедиция-биле холбашкан болгаш бажыңга олурбас, бир-ле черже уйун хуусаалыг аъттанып тар мен. Бо удаада база ындыг болган. Бөлүүвүс Эрзин районга ажылдаары-биле келген.

Орук кижизинге таарымча чок кандыг чүүлдер таварышпас дээр. Ботинка идимимниң уалдуну турлу берген. Саңык идим база үрелген. Ону септедип алыры-биле Нарын суурда идик септээр черге келдим. Идиктеримни маңаа сайт чокка септедип алгаш кедир боор мен деп бодап чораан идетелим өшкен. Мастерсканың эжиин шоочалап каан болду. Маңагзынгаан, кым-даа келбес сураг. Оон сураглап чораш, идиң септээр мастерлерниң бирээзинге ужурашкаш, келгени херээм ужурун тайылбырладым. Мастер ону дыңнааш, мастерсканың эргелекчизи Д. Мумбалдайның ажылдаар черин шоочалап каан, аржаанлап чоруй барганын тайылбырлады. Элдептиг-ле чылдагаан. Эргелекчиниң мастерсканы шоочалап каапкаш чорупканындан дөрт мастер ажыл чок олурар. Ындыг харыысалга чок болуп болур бе? Д. Мумбалдайның шөлээзиниң дургузунда хандырылга чери хагдынчак турар бе? Оон бээр каш хонганда дыңнаарымга, чугаалажып турганым демги мастер Эрзин райкүүскомда таныылдай берген болду.

Чонунуң хандырылгазын экижидеринче чугула кичээнгей салдынып турда, Эрзин районнуң амыдырал хандырылга комбинады, көдээ Совет ол суурда идик септээр мастерсканың ажылын көрүп тура-ла чүге кандыг-даа дээштиг хемчег албаан ирги?

А. ОНДАР.

„Шынга" харыы

КОНТРОЛЬДУ КҮШТЕЛДИРГЕН

Бо чылдың июль 3-те үнген № 154 «Шын» солунга «Кеземчени хүлээткен» деп эгелиг редакция чүүлү парлаттынган. Ында ниитиниң малының, ылангыя фермаларда турар малдарның безин кадат-таныылдааштынга багай, ооң ужурунда хөй баш инек оорлаан улуг түңнүг херек үүлгедип болур аргалыг болганын база бөлүк оорлар бүдүрүлге, албан организация черлериниң автомашиналарын оорлаашкынга ажыглап турганын айыткаш, ооң мурнунда-ла ол четпестерин илереткен «Кеземчеден чайлавас» деп чүүлге шугумчулелге таварышкан районнарның, совхозтарның болгаш организацияларның кандыг хемчеглер алганының дугайында харыызы чок болганын демдеглээн турган.

Малдың кадарын болгаш хайгааралын кошкак тургускан ажыл-агыйларның болгаш машина-техниканың ажыглалын, кадагалалын багай контрольдап турар районнарның аразынга Кызыл районнуң ады база кирген турган. **Улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазы А. К. Бакулин** аңаа хамааржыштыр «Шын» солунга харыы чорутказ, дараазында чүүлдерни дыңнадып турар.

Кызыл районнуң чер-чер Советтери малды оорладыр, самчыгдадыр чоруктарны болдурбас талазы-биле хемчеглерни ап чоруткан. Мал оорлаар чорукка удур демисел чорудар район комиссиязын чаартып, ооң даргазынга райкүүскомнуң даргазының оралакчызы, көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги А. Н. Семеновту томуйлаан. Комиссия бодунуң ажылын идепкейжиткен. Совхозтарның алыр мал өрелерин эгидер талазы-биле чамдык хемчеглерни алганындан 72 муң рубль түңнүү эгиттинген. Малды оорлаар, тетчеглээр чоруктар кызырлып турар.

Автомашиналарның ажыглалын экижидер болгаш оларның ажылын контрольдаар талазы-биле райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң ажылын күштедирген. Дыштаныр хүннерде автомашиналарны гаражтан үндүрүп, ажылдадырын чүгле совхозтар директорларының болгаш организациялар удуртукчуларының дужаалы-биле, оларның харыысалгазынга чөшпээреери чурумчуттунган. Чер-черде улусчу болгаш тускайжыткан дружиналарның ажылын экижидеринче кичээнгей база салдынган.

«Шын» солун редакциязынга Кызылда чурттап турар улусчу контролёр Д. С. Ондардан чагаа келген. Ук чагаада Кызылдың аъш-чем садыының № 9 магазининде (төп гастрономда) ажылдап турар кижилер магазинге орулга эвээш кирип турар деп өкпелеп турарын айыткаш, ооң чылдагааннарын бижээн.

ЭКИЖЭЭН

Авторнуу-биле алырга, тудаакшаның магазинге эвээш кирип турары аңаа садыг алыкчыларының эвээш кээп турарында эвес, харын ында кассаларның ажылын шын эвес организастаанында болуп турар. Ол, ылангыя, улус хөй келир үелерде безин магазинниң 4-5 кассаларының чүгле 2-3-ү ажылдап турарын шугумчулаан.

Авторнуң чагаазын редакция хынап көргеш, чогуур хемчээн алыры-биле Кызылдың аъш-чем садыының директорунче чоруткан. **Садыгның директору М. Д. Еремцова** ол чагаага харыы чоруткаш, улусчу контролёрнуң бижээн фактылары шын болуп бадыткаттынганын, ол айтырыгны № 9 магазинниң коллективиниң ниити хуралынга сайгарып көргенин редакцияга дыңнаткан. Магазинниң администрациязы бар четпестерни чайладыр, болгаш чоннуң эолчегге үр турарын болдурбас, оларның хереглелдерин хандырарының культуразын бедидер талазы-биле хемчеглерни алган, байдал ынчангаш мурнукузунда экижээн дээрзин директор харыызында айыткан.

Чаа өөредилге
чылынга уткуштур

БЕДИК НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП-ның XXVI съездиниң шииткирлеринге [illegible] ..лап чуп орар салгалдың өөредилгезин болгаш коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай сайзырангайжыдарының сорулгаларын [illegible] беш чылдың түңнелдери-биле холбаштырып [illegible] ның школа коллективтери, улус өөредилге органнары боттарының ажылынга анализти кылып турарлар. Эрткен беш чылда улус өөредилгезиниң мурнунда салдынган улуг сорулгалар чедиишкинниң күүсеттингенин партияның съездиге демдеглеттинген. Чугула үе-чада — бүгү-нити ныап-ла ортумак өөредилгеже шилчилге доозулган.

Бистиң республиканың ажыл болза үстүнде сорулгаларга дүүштүр чугула айтырыгларны амыдыралга боттандырарын шиитпирлээн. Ону чедип алырынга партия, совет, хөй-ниити органнарының салыышкыны база киргеи. 1980-1981 өөредилге чылында сес чыл бурунгаар бирги класска хүлээп алганнарының 89,9 хуузу сес класстарын дооскан. 1979-1980 өөредилге чылында үк сан 80 хууга [illegible].

Кадээ анныктарның бүгү-нити ныап-ла ортумак өөредилгени чедип алырынга ниити билиг школазының ролю улгаткан. Тоску класска өөредилгезин уламчылап турарларның саны чыл санында өзүп турар. 1979 чылда тоску класска республиканың школаларындан сес класс дооскаңнарның 68,9 хуузу, 1980 чылда — 72,5 хуузу тоску класска өөредилгезин уламчылаан. 1981 чылда үк санны 75 хуу чедирери көрдүнген.

Өөредилге-кижизидилге ажылының сайзырангайжылдар талазы-биле башкылар коллективтери, улус өөредилге органнары улуг ажылдарны боттандырган. Педагогика эртемнери бурунгаар улуг базымны кылган, ылангыя амгы үениң ажылчынга негелде улуг. Кижиниң мөзү-шынарының хевирлеттинеринге, бот-тускайлаң онзагай чүүлдеринге ол ужур-дузалыг. Кичээлдерни эрттиреринде сайзырангайжыдарынче бисте база чугула кичээнгейни салып турар. Мурнакчы арга-дуржулганы практикага ажыглаар, билиглерни [illegible] чүве, оон амыдырал-биле харылзаазынче чугула кичээнгейни салып келген. Эрткен өөредилге чылының түңнели-биле [illegible] ларында 1844 класс база 2325 [illegible] чүс хуу дооскан.

Часкы экзаменнерниң түңнели-биле алырга, өөредилгениң дециели 99 хуу болуп турар. Бии-Хем (99,5 хуу), Таңды (99,4 хуу), Бай-Тайга (99,2 хуу) районнарының школаларында өөредилге дециели бедик. Өвүр, Тес-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарның школалары боттарында бар арга-күрлавырларны чедир ажыглаваанындан түңнел кошкак.

Эге класстарга өөредилгеже онза кичээнгей салыр [illegible] биле сайзырангай кижини хевирлеп кижизидеринге ол үе-чаа онзагай болур. Уругларның школага баштайгы базымы канчаар эгелээнинден, моон соңгааргы өөредилгезиниң чедиишкиниг болуру хамааржыр. Бичии уруглар, шынап-ла бүгү чүвеге чаңчыгып чадап болгай. Ынчангаш ол үеде [illegible] чорукка, хүлээлгезин билиринге бичии уругларны чаңчыктырып кижилери эң-не таварымчалыг. Ол ышкаш [illegible] га кандыкшылга, эки, багай [illegible] ны өөредип кижизидер ужурлуг бис. Эге школада ажылдап чоруур өөредилге-кижизидилгениң бедик мастерлери бисте хөй. Эге класстарның дыка хөй башкылары сөөлгү каш чылдар уламчылыр чүс хуу өөредилгени чедип ап турарлар. К. С. Намчыл (Бай-Тайга), М. Д. Ховалыг, Ч. Н. Сендажы (Чөөн-Хемчик) дээш өске-даа башкылар чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, эртемнерни өөредириниң методиказын кончуг эки билирлер.

1980-1981 өөредилге чылында республиканың 36 школазынга алды харлыгларны белеткел класска өөредип турган. Л. Т. Дамба-Хурак (Эрзин), В. Х. Монгуш (Чөөн-Хемчик), А. С. Сарыглар (Бай-Тайга), Н. П. Танова (Улуг-Хем) дээш өске-даа башкылар алды харлыглар-биле чедиишкинниг ажылдаанын демдеглеп болур.

Тыва дыл [illegible] аразында ёзулуг мастерлер бисте хөй. Г. К. Ондар (Шамбалыг), З. С. Куулар (Кызыл), К. С. Чанизоо (Ак-Довурак), К. Н. [illegible] (Солчур) дээш өске-даа он-он аттарны адап болур. Кружоктарның [illegible] бедидеринге тыва дыл болгаш литература кабинеттери улуг ужур-дузалыг. Амгы үеде республикада шак ындыг 45 кабинет бар. Тыва дыл башкыларының аразында билиг-мергежилин бедитпес, чаа ёзу-биле ажылдавас, амыдырал-биле харылзааны кошкак чамдык башкылар база бары хомудаачалыг. Шак ындыг эштерни түс-түс школа удурткукчулары, ылангыя чаа өөредилге чылында бир янзы көрүп, негелдени күштелдирери чугула.

Литература башкылаашкынының байдалы, экзамен ажылдарының түңнели өөреникчилерниң хөй кезин программада көрдүнген чогаалдарның идей-теоретиктиг утказын билирин көргүзүп турар. Литература кичээлдери өөреникчилерниң чүгле чараш чүүлге өөредиринден аңгыда, ламаатыг мөзү-шынарга кижизидип, [illegible] дүлеп көөрүнге чаңчыктырар ужурлуг. Литература кичээлдеринге доозукчуларның күш-ажылга кандыкшылдар сорулгазы [illegible].

Класстан дашкаар номчулга [illegible] совет [illegible] мадырлыг күш-ажылының дугайында чогаалдарны сайгарып көөрүн практикалап турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Күр чер» деп номнарын литература кичээлдеринге өөредириниң ужур-утказы кончуг хаңы. Уран-чечен чогаалдың утказын хаңы сайгарып билип алырынга, билиглерни болгаш фактыларны шиңгээдиринге арга-методтарның чогумчалыг ажылдап турар И. А. Добычина, С. А. Стремоусова, Т. А. Рабоненко (Кызыл хоорай), Л. Г. Яковлева (Хову-Аксы), Л. Г. Собольева (Шагаан-Арыг), Е. В. Пинова (Тоора-Хем) ышкаш литература башкыларын мактал-биле адап турар бис.

Үстүнде көргенивис эртемнерден аңгыда орус дыл, математика [illegible] эртемнеринде Т. Ф. Куулар (Барыын-Хемчик), А. В. Чамбырык, Ч. К. Дугар-оол (Тес-Хем), М. Н. Лукасевская (Таңды) дээш өске-даа он-он аттарны чоргаарал-биле адап болур. Мурнакчыларның [illegible] жургазын бүгү башкылар ажыглаарынче, ылангыя чаа өөредилге чылында, онза кичээнгейни салыры чугула. Чердиле ынчалза аңгы-аңгы эртемнер айы-биле методика каттыжыышкыннарының ажылын чер болганга бедик деңнелге чорудуларын чедип алыр.

Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазы, ниитиге ажыктыг күш-ажылга школачыларны белеткээри эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп артып-ла тур. Күш-ажыл өөредилгезиниң баазазын быжыглаары, ону чогумчалыг организастаарын чедип алыры база кол чүүл болуп турар. Бо талазы-биле кылза чогуур ажылдар хөй. Уругларның профессионал угланыышкынының байдалы болур-чогуурун биле ам-даа шиитпирлеттинмейн турар. Чаа өөредилге чылы эгелээже чедир артпан үеде бүдүрүлге, өөредилгениң баазазын быжыглаар, дериг-херекселдер-биле четчелээр, башкы кадрларны таарыштыр тургузар дугайын шиитпирлээрин [illegible] салыр.

Өөреникчилерниң ортузунга [illegible], техниктиг конструкция кылырынче сагыш салырын школа бүрүзүнге боттандырар. Ону чедип алырынга таарымчалыг байдалды тургузар. Өөреникчилерни алаа хандыкшылдар, техниканы, механизмнерни хаңы билип алыр кылдыр өөредиир чугула. Шак ынчаар чедип алдынган билиглер кедизинде барып улам хандыр өөренирин. Оон соонда практиктиг ажыл-херекке ужур-дузалыг болуру чугаажок.

Чаа өөредилге чылынга бүгү талазы эки белеткеп 1981-1982 өөредилге чылының чедиишкинниг болурунуң үндезинин салыр дээрзин утпаза чогуур.

А. КОШКАРОВА.
Тыва АССР-ның чырыдыышкын министрниң оралакчызы.

Хову-Аксы суурда дааранылга негиниң № 2 комсомолчу-аныяктар бригадазы июнь айның бүдүрүлге планын 109.1 хуу күүсеткен. Даараныкчылар аразында тергиин мастерлерниң бирээзи Гусария Плашенко болуп турар. Ол июнь айның планын 171 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгеге нийги черин ээлээн.

ЧУРУКТА: Г. Плашенко ажыл үезинде.
А. КОЛАН-ООЛДУҢ фотозу.

БҮГҮДЕНИҢ БУЯННЫГ ХЕРЭЭ

Бистиң чурттуң хөй-ниити органнзацияларының инициативазы-биле 1961 чылда Тайбынның совет фондузу тургустунгаш, оон бээр бо чалгай херектиң талазы-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган. «Тайбынны быжыглаары дээш, национал хамаарышпас чорук болгаш хостаалга дээш, улустар аразынга найырал база каны [illegible] ри, ядролуг чепсектиң бүгү [illegible] сектерин хоруурулу дээш, чепсегленииишкинни бүгү-нитти болгаш бүрүн дужурерин чедип алыр дээш [illegible] турар организацияларга, [illegible] чээшкиннерге база кижилерге акша-херенги талазы-биле деткимче көргүзери ол фондузун кол сорулгазы» деп оон Уставында айыткан.

Тайбың фондузун тургускаңның совет кижилер изиг чүгааргазырын-биле деткип база бүрүн билиишкин-биле хүлээп алган. Амгы үеде бистиң чуртувуста 75 миллион ажыг кижи совет фондузунуң киржикчилери болуп турар. Үлетпүр бүдүрүлгелерде, турлугларда болгаш колхоз, совхозтарда, албан организацияларда, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде, Тайбынның совет фондузунга дуза чедирер 360 муң ажыг комиссиялар ажылдап турар. Оларның идепкейлиг ажылының ачызында Тайбың фондузунга акша-херенги салыышкынының хемчээли чыл бүрү көвүдеп турар.

Азия болгаш Африка чурттары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының совет комитеди база Совет [illegible] комитеди-биле кады Тайбынның совет фондузу эртен чылын Камбочия улус республиказынга [illegible] болгаш аъш-чем барааннарын чедирген. Абы-дужма Вьетнам улуска интернационалчы деткимчени көргүзерин уламчылаан. Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдери [illegible] «Вьетнамның уругларынга» деп хемчеглерни эрттирген. Кызыл агрессиядан [illegible] Вьетнам районнарының чонунче барааннарны чорудуп берген. Совет тайбың фондузунуң акша-херенгизи-биле Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организацияларынга (СВАПО) аъш-чем барааннарын болгаш эмнерни чорудуп берген. Израиль агрессиязын дээрбечи халдаашкыннарындан каража-дап турар Ливанның [illegible] талакы районнарының чонунга дузаны көргүзүп келген.

Тайбың фондузунга ажылчы чоннарның киржилгези янзы-бүрү бооп турар. Чижээ, кайы-бир коллективтиң ажыл-ишчилери бир хүннүң ажыл төлевирин ол фондуже дамчыдып бээрини, азы чогаалыкчы ажылдакчылар кандыг-бир чогаалының гонорарын (чертээн), азы концерт көргүскеш оон кирген акшазын [illegible] ның киреринин практиказы нептерээн.

Тайбынның совет фондузу Тывага 1967 чылда тургустунган, оон бээр күш-ажылчы коллективтер, түс-түс хамаатылар анаа идепкейлиг киржип келген. Амгы үеде Тайбың фондузунга дуза көргүзер талазы-биле республиканың районнарында, хоорайларында болгаш суурларында 900 кижи составтыг комиссиялар ажылдап турар. Ол комиссияларның идепкейлиг, организакчы ажылының түңнелинде эрткен чылдарда 344 муң 600 ажыг рубльди чыылдыргаш, Тайбынның совет фондузунче шилчиткен.

Патриотту, интернационалчы буянныг ол ажыл-херекке чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол органнары болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары, ниитилелдер улуг үлүүн киирип келген. А бо чылдың бирги чартыында ниитизи-биле 25250 ажыг рубльди чыылдыргаш, ол фондуже чорудкан.

Сөөлгү үеде, ылаңгыя ССРЭ-ниң Дээди Совединиң [illegible] ажыл-херек [illegible] СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ол сессияга чугаазын, «Делегейниң парламенттеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыгын [illegible] нарның бедик бадырылгазын... нуг эрткилээн хуралдарынга 12700 ажыг рубль чыылдырган, ону база-ла Тайбынның совет фондузунче киирген. Ындыг хуралдар эртип турар үеде Шагаан-Арыг автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи 800 ажыг рубльди, Бай-Тайганың «Тээли», Мурнакчы, Чөөн-Хемчиктиң «Алдан-Маадыр», «Тыва», Таңдының «Россия» совхозтарының [illegible] лары 300-тен 700 чедир рубльди чыылдырганнар. Ол ышкаш Таңды райкүүскомунуң коллективи 400 ажыг рубльди, Кызылдың республика, Чаа-дааның төп эмнелгелери 300-тен 400 чедир рубльди, Бай-Тайга райкүүскомунуң улус өөредилге килдизиниң, В. И. Ленин аттыг «Тыва даггүгү» комбинаттың ажылчын [illegible] коллективи эвээш эвес рубльди чыылдырганнар.

РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим биле Кара-кыс Мунзуктар ажылчы чоннар коллективтеринге боттарының көргүскен концерттеринден кирген акша-херенгини ол фондуга киирип турарлар. Кызыл хоорайның № 2 бажың эргелелинге хамаарыш [illegible] коммунистерниң бир хуралынга бо чугула айтырыгга холбаштырган. Ынаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары С. Т. Танов, С. С. Назаров, А. И. Гаврилова, Е. Я. Микова, А. Г. Роголева болгаш өске-даа эштер идепкейлиг киржип, ол фондуга боттарының хире-шаа-биле үлүг-хуузун киирген.

Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем районнарның башкылар коллективтери, школачылары Хандагайтының уруглар албан черлериниң ажылдакчылары Тайбың фондузунга акша чыылдырарынга идепкейлиг киржип турарын демдеглээр херек.

Оон-биле чергелештир автономнуг өске республикаларга болгаш областарга деңнээрге бистиң республикада Тайбың фондузунга [illegible].

Районнарда, хоорайларда болгаш күш-ажылчы коллективтерде, албан-организацияларда, өөредилге черлеринде тургустунгулаан Тайбың фондузунга дуза көргүзериниң комиссиялары ажылын улам [illegible] пропагандазы болгаш агитация-массалыг ажылды күштелдирер турар. Тайбынның совет фондузун немеп өстүрериниң улуг үлүг-хуузун киирери эргежок чугула. Бо буянныг чалгай херекке идепкейлиг киржири кижи бүрүзүнүң, бүгүдениң хүлээлгези чорааш болур.

М. ОНДАР-ООЛ.
Республиканың тайбың камгалал комитединиң органнзакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга 1975 чылда Хельсинкиге ат салган хүнден бээр август бирде алды чыл болган. Европа диити тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын харылзааларының девискээр районну болдурарының перспективаларын ол чөвүлел хурал ажыткан.

СОФИЯ. Европаның месилдежиишкиннериниң, демиселдиң болгаш узуткаачы дайынның чери турганындан тайбың, чаагай кожа-хелбээ болгаш боттуг бүдүштүг харылзааларның девискээри болдурарының перспективалары Хельсинкиге Түңнел актыга ат салганы-биле ол диитиң мурнунга ажыттынган деп, БКП ТК-ның органы «Работническо дело» солун бижээн.

Европага политика талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының, база талага ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күжениишкиннинг кады ажылдажылганың херээ Хельсинкиге эгелээн.

Ынчалзажок кургуннер аразында маргылдааларны тайбың чепсектер-биле шиитпирлээр деп Хельсинкиге алдынган хүлээлгелерин үреп турар АКШ-тың үүлгедиишкиннери ол боттуг этелээн чорудулганы сөөлгү үеде кыжаныышкынның адаанга тургузуп кан.

Европа диикэ улустарның тайбың аргыжып, харылзажыр чорууи үзер болгаш Европаны ядролуг дайынның аренаазы болдурар дээр бүгү-ле оралдажыышкыннарга удур демиселге европейжи улустар каттыжып турарын «Работническо дело» солун демдеглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга ат салганының соонда эрткен чылдар дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээ быжыг үндезинде хөгжүп турарын көргүскен деп, Финляндияның хөй-ниитичи кезиг ажылдакчызы, Васа хоорайда түс чериниң «Финляндия тайбың [illegible]» дээр организациязының даргазы **Т. Осник** СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Европа чурттарының аразында бүдүрежилге быжыккан, харылзаажылгалар болгаш кады ажылдажылга өскен. Хельсинкиге чөвүлел хурал эртиреринниң өелекчилериниң бирээзи болган Совет Эвилелиниң ол херекке улуг салыышкынныг болганын Т. Осник онзалап демдеглээн.

Ындыг болза-даа АКШ-та болгаш НАТО-да империалистиг белүктер Европага боттарының негелделерин албадаар, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң политиказын чорудуп ону дыннангыр чепсек болдуруп алыр дээр оралдажыышкыннарын кагбааннар. Ортумак ыраккыл дыңнадың чаа америк ракеталарын Барыын Европаның чамдык чурттарынга сайгара тургузар дугайында шиитпир харын ол дугайын херечилеп турар. Тайбыңның херээнге айыылдыг ындыг янзылыг пландарга Европа чурттарының тайбынга ынак хөй-ниитизи улам улуг-биле удурланып турарын Т. Осник айыткан. Совет Эвилелиниң делегейде дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырыышкынның быжыглаарынче угланган тайбың сөөлгү инициативаларының чугула ужур-дузалыын ол онзалап демдеглээн.

ПРАГА. Хельсинкиге болган ниити-европа чөвүлел хуралының Түңнел актызының принциптерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырып чорударын эргежок чугула деп, «Руде право» солун онзалап демдеглээн.

Ындыг турбуже АКШ ол дугуржуп алыышкыннар анаа хамаарышпас чүве дег ажылдап турар-дыр деп ол солун демдеглээн. Түңнел актыны АКШ хуралп көрбейн аза ооргап анаа чүгле ажыктыг чүүлдү алырын күзеп турар. Түңнел актының адаанга ат салган АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чамдык чурттарының хоралакчы үүлгедиишкиннери Мадридте ужуражыышкынга дыка улуг моондакты чедирип. Европага [illegible] Хельсинки дугуржулгазын амыдыралга боттандырарынче боттарының кириишкиннерин социалистиг чурттар алды чыл дургузунда улашкаарын көрген. СЭКП-ның XXVI съездинге көргүскен саналдар [illegible] ужур-дузалыг болган. Ол эдаргаар болгаш боттуг бүдүштүг саналдарга Европада тайбынга ынак бүгү күштер байыр чедирген. Тайбың дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш чепсегленииишкинни дүжүрер дээш демиселдиң уламчылаарынга олар быжыг үлегерни ол саналдарда киргенин, деп олар көргеннер.

Ындыг болзажок АКШ дээрге боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдирер, социалистиг чурттар-биле харылзааларны чидиглендирер, идеологтуг хоралаашкынны күштелдирер [illegible] Хельсинки [illegible] «Руде право» бижээн. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказы чүгле Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга ажыктыг дээр үзел бодал биле АКШ-тың агрессиви бөлүктери ол политиканы хаалап турар. Ол дээрге уруглуу чуулгурушкун-дыр [illegible] чавырылдырары, тайбынны камгалаары [illegible] өөредилге [illegible] тарынга таарыжыр деп «Руде право» онзалап демдеглээн.

(СЭТА)

СЪЕЗДИНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Коммунистиг партиязының [illegible] болур V съездинге алдар кылдыр социалистиг чарыштың калбартыр дугаында доктаалды Вьетнамның профэвилелдер федерациязының күүскому хүлээп алган.

Идепкейлиг онзаландарын күү [illegible] рын бедидеринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле профэвилел организацияларының сорулгалары ында тодараткан. Социализмниң материал-техниктиг баа[зазын] [illegible] талазы-биле Вьетнамның Коммунистиг партиязының [illegible] программазын амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржиринче күш-ажылчы чонну Вьетнамның профэвилелдер федерациязы кыйгырган.

ОЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛДЕЖИЛГЕЗИ

ЭЛЬ-ДЖАЗАИР. (СЭТА). Шериг объектилерин тургузары-биле совет дээрлерни америк дайынжыракторның аргезинге бээр дээн президент Садаттың шиитпирин Алжирниң «Аш-Шааб» солуну шыңгыы буруу шапкан.

Каттышкан Штаттарга шериг чаңгылдарын Азияның болгаш Африканың улустарының хосталгазынга база ха[лдаар] [illegible] маарышпас чорукче удур угланган агрессив америк пландарын Садаттың бүрүнү деткип турарының база бир бадыткалы дээн ол солун айыткан. АКШ-биле шериг талазынга кады ажылдажылга Египетти бо булуңдаа девискээрге АКШ-тың хоралакчы үүлгедиишкиннерин улам ыңай улгаттырарынга таарышкан чер болдурган.

НАЦИОНАЛ КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Практикага нептереткенниң экономиктиг ажыы 20 миллион чыгам [illegible] 200 ажыг эртем темаларын Хошимин хоорайның политехниктиг институдунуң башкылары болгаш студентилери чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап [illegible] да тургустунган бо институт Вьетнам Социалистиг Республиканың инженер-техниктиг кадрларын белеткээриниң эң чугула [illegible] эртем шинчилелдериниң улуг баазазы апарган.

«САЛАНГ» — АМЫДЫРАЛДЫҢ ОРУУ

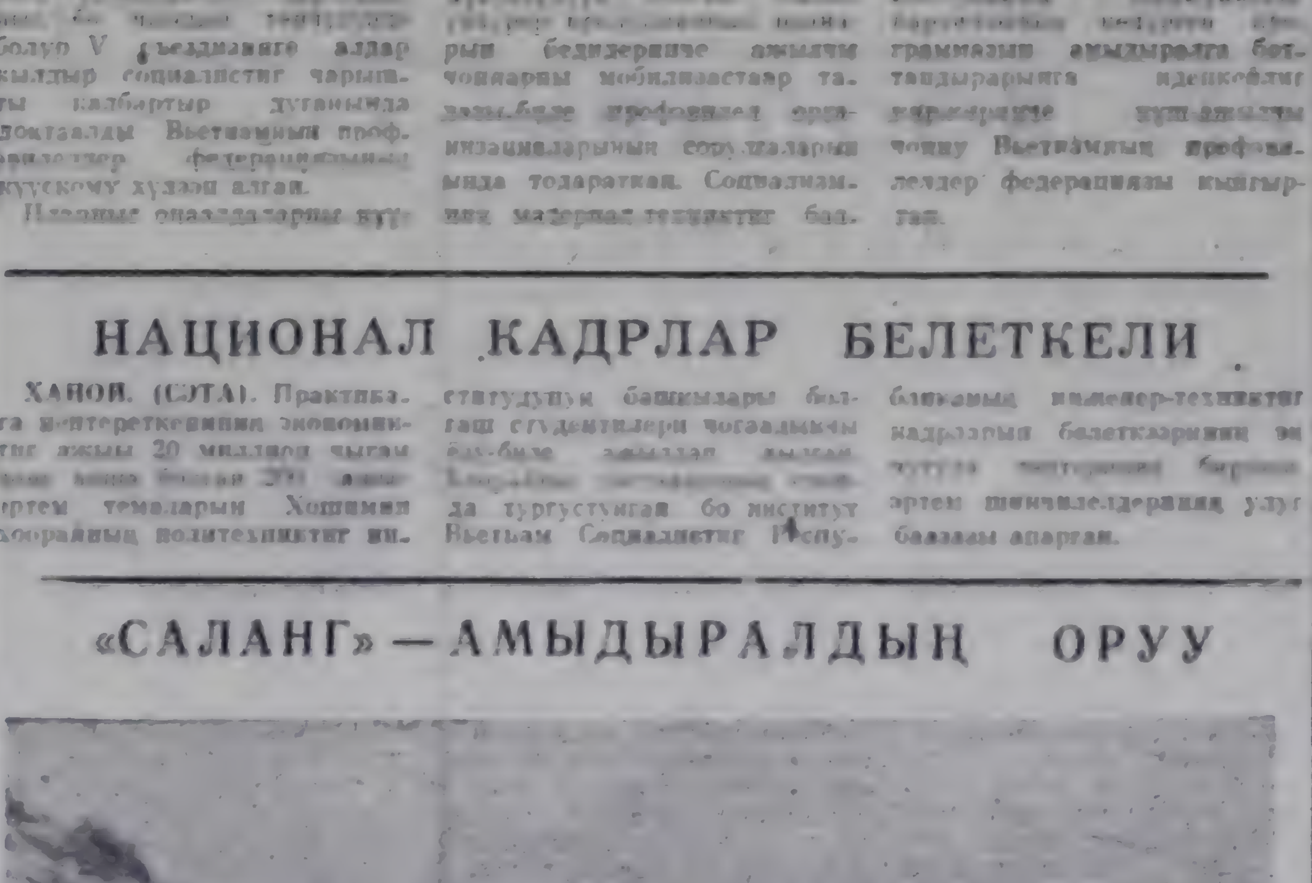

Афганистанның транспорт системазының чедиишкиниг ажылы аныяк республиканың экономиктиг хөгжүлдезиниң чарлып болбас эң чугула чүүлдериниң бирээзи-дир. Чуртта херек кырында демир-оруктар чок, чүъктериниң кол кезиин автотранспорт-биле сөөртүр. Эң ырак-узак районнарның чурттакчыларынга аъш-чем продуктуларын, хептерни, нефть продуктуларын оон дузазы-биле чедирип, можулар тогеринче дериг-херекселдерни, машиналарны сөөртүп турар.

Афганистанның эң сураглыг оруу — Пяндж хемде Шерхан порт-биле Кабулду тудуштурган болгаш Гиндукуш сынның таварты эртген «Саланг» дээр автооруктур.

Салангының арт-сынын ажыдыр оруктуң тудуун 1959 чылда Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле эгелээн. Ол тудуг беш чыл уламчылаан. Оон бээр-ле совет болгаш афган специалистер оруктуң илегелдиг ажылдың байдалга турарын хандырып турар.

ЧУРУКТА: Саланг арттың кырынга орук участоктарының бирээзинде орук шывыын чаартып турары.
Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

А К Ш — К Ы Д А Т:
стратегтиг харылзаалар

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр). Азияга дүшкүүрлүг чорукту улам чидиглендиреринче, делегей байдалын нарыыдадырынче, Совет Эвилели-биле социалистиг дем каттыжыышкыны-биле удур турушкуну күштелдиреринче, Афганистанга болгаш Кампучияга удур чарлаттынмаан дайынны кады чорударынче угланган Кыдат-биле «стратегтиг харылзааларны» Каттышкан Штаттар улам калбартырынче чүткүп турар. Ол дугайын президент Рейганның Пекинде АКШ-тың элчини кылдыр чоокта чаа томуйлаан А. Хаммелдиң сенаттың даштыкы херектер талазы-биле комиссиязынга чугаазы [illegible] турар [illegible] рикаларның амыдыралдыг эрге-ажыктарынга» дүгжүп турар деп санаан.

Вашингтон биле Пекинниң аразында «эрге-ажыктарның дүгжүлгези» бар, оларның аразында улам «чүректиң хандыындан харылзааларны» хөгжүдүп турар. АКШ Кыдатты [illegible] күрүнээ деп санаар апаар деп, [illegible] бүдүредирин сывыткан. Амгы үениң америк боо-чепсектерин Пекинге садар дугайында Рейганның администрациязының шиитпири «америк-кыдат харылзааларының улуу болгаар хөгжүлдезиниң» болгаш деп, ол анаа медеглээн. Оон сестери-биле алырга, боо-чепсектерниң кандыг-кандыг хевирлерин Пекинге бээриниң дугайында айтырыгны Вашингтонда «хайгааралдыг өөренип көрүп турар».

Ынчап кээрге чаа америк элчинниң чугаазындан илередиир чүл дээрге, америк-пекинчи эвилелдежилгениң хөгжүлдезинде тайбыңның херээнге амгы үеде, ылангыя шериг кады ажылдажылгазының талазы-биле эң айыылдыг үе-чаа тургустунган. Элчинниң Кыдат-биле «онзагай шериг харылзааларын» тудары АКШ-ка ынаттыг эргежок чугула апарган деп сөстери кыжаныглыг-даа ышкаш дыңналып.

Пекинче томуйлаашкынын Хаммел демократтыг Афганистанга удур чарлаваан дайынны [illegible]. Пекинниң [illegible] турумнуг [illegible] АКШ-тың болгаш Кыдаттың «ниити сорулгазының» онзалап айыткан.

Афганистанга удур чарлаваан дайынны улам күштелдирер талазы-биле Вашингтонда болгаш Пекинниң [illegible] жениишкиннерин каттыштырарынче чүткүлүн Хаммел [illegible] деп ында үнелеп көрген. Афган контрреволюция бөлүктерин америк шериг чуудаглын улгаттырарын мында чеде берген афган хоозуннарның удурткуучуларының чедип алганы база анаа эвес. Партизаннарны мергежилин бедидер, ырактыг амер722 боо-чепсек-биле хандырар эм бедиир 10 миллион доллар [illegible] болгаш улам көвүдеп турар.

П. ПАХОМОВ.

Школа болгаш амыдырал

АЖЫЛГА ДАДЫГАР

Бистиң республикада өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының аразында Тураннын № 1 школазының бригадазы эң баштай тургустунган болгаш чээрби ажыл чылдарының иштинде чыл бүрүде бедик дүжүттү өстүрүп, быжыглаттынган совхоз [illegible] ... дузазы чедирип келген. Аңаа ажылдаан [illegible] ... культураларын кадаар өстүрүп, ажаарын херекжыргынга өөренип ап, чамдыктары трактор, машиналарны боттары башкарып, оң [illegible] ап келгеннер.

Бо бригадага чыл бүрүде тарааны, картофельди, кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп келген. Оон аңаа ажылдап чораан өөреникчилерден трактористер, чолаачылар, агрономнар дээш өске ажыл[illegible] ... алгаш ажылдап чоруурлар хөй.

Бо чылын өөреникчилер бригадазының участогунда 100 гектар шөлдү ажылдап турар. Ында картофельди 50, кукурузаны 40, капустаны 3, свекла болгаш морковьту бир-бир гектарга тарып өстүрүп турар. Ол тарып өстүрүп турар культуралардан алыр ужурлуг дүжүдүнүң планы база амыр эвес. Ук шөлдүң гектар бүрүзүнден картофельди 100, кукурузаны 150, капустаны 110, свекланы 70, морковьту 50 центнерни өстүргеш, ажаап алыр ужурлуг. Ол дээш улуг ажылды уруглар башкыларының удурткалгазы-биле кылып чорудуп турар. Картофельдиң үнүжү багай эвес, мында чаңгыс-даа бок үнүш казулбас, кукурузаа база багай эвес үнүп турар. Эң-не [illegible] ... үнүштерни өстүрүп турары мында ажылдап турар [illegible] ... херекке[illegible].

Бо хүннерде өөреникчилер бүдүк-бүрү белеткелинде ажылдап турарлар. Бригада [illegible] тонна бүдүк-бүрүнү белеткээш, ону боттары чүдүргеш, АВМ-че чедирип берип турар. — Ниитизи-биле 5 машинаны чедирип бердивис — деп, бичии тракторист оол хөөрей-дир. Бүгү унунда талдар дээр[illegible] ... бүдүк-бүрү белеткээн [illegible] ... ажылдаан турар. [illegible] ... бүдүктары [illegible] калыр.

— Өөреникчилерден эң-не идепкейлиг ажылдап турарлар хөй-ле ыйнаан, а оларның иштинде эң-не тергиининиң адап көрүңерем? — деп, бригадада башкылардан айтырдывыс.

— 5-ки класстың өөреникчизи Ира Степанова бүгү ажылга тергиидеп турар — диди. Шыдап-ла шокар хейлеңниг бичии ак урут тал бүдүүнүн аразында кестүркөзүлбес ажылдап тур.

Шөлде трактор дагжап чоруп тур. Бамын доза чеде бердивис. Кабинада чазы ваажок ийи [illegible] олурлар. [illegible] руль артында. Олар бисти мурнай-ла [illegible] ваажок мендилештилер. Ол дээрге бригадада эң мурнакчы трактористерниң бирээзи 9-ку класстың Сергей Васильев биле 7-ги класстың Сережа Степанов [illegible] ... көрүп, бедап турарга сеткилге чоргаар[illegible]. Кайы-даа районнуң школалар бригадаларында [illegible] ... уругларын ажылдап турарын байдалып көргеш, аңаа өөрүвес аргажок. Олар кандыг-даа ажылды кылып турар.

Ындыг болза-даа чамдык суурларда, мыя бо чамыешта Туран хоорайдан [illegible] ... Уруглары кушажылга өөредип чаңчыктырары-биле [illegible] ... бир [illegible] база [illegible].

Тураннын № 1 ортумак школазының өөреникчилериниң «[illegible]» бүдүрүлге бригадазының ажыл-ижи көөргe мындыг-дыр. Оларның ажылының тогум [illegible] уулбас кестүр кээр.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТА: 5-ки класстың өөреникчизи Ира Степанова; өөреникчи-трактористер Сергей Васильев болгаш Сергей Степанов олар ажыл үезинде.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Довженко аттыг киностудияга Евгений Шерстобитовтуң тургусканы чаа кинону бистиң республиканың көрүкчүлери онзагай сонуургал-биле хүлээп алыр боор. Б. Воробьевтуң тоожуузун ёзугаар тургускан «Бодувуска хүлээнип ап тур бис» деп кино Ада-чурттуң Улуг дайынының база бир болуушкунун таагүп турар.

...Олар чүгле тос кижи. Командылал чериниң онза даалгазын күүседир болган. Эрес-дидим, кайгамчык-ла оолдар. Дайынның тывызыкка [illegible] ортулукта баргаш, гидросамолёттарны болгаш от туружун чок кылыр ужурлуг. Ол операцияның чедиишкиниг боттандырганындан дараа десантылыга оруп ажыттынар, муң-муң кижилерниң [illegible] камгалаттынар.

Эрес-кашпагай, тудуушкур, карак көскү эрлер. Оларның чамдыызы ээп келбээн. Ынчалза-даа оларның аттары кажан-даа уттундурбас арткан. Оларның аразында улуг матрос Мунко Ламцуп база бар. Ооң овур-хевирин кижиниң сеткиливиге артып каар болгаш уттундурбас. Ук овур-хевирни бистиң чаңгыс чер чурттуувус, Тываның хөгжүм-шии театрының артизи А[illegible] Ооржак тургускан. Артистиң [illegible] ойнап турарын көргеш, боттарыңар үнелээр силер. Кинону үндүрүп эгелээр мурнунда артист-биле ужуражылгаларны база организастаар.

«Ленфильмге» тургускан бир кинонуң сюжеди нарын болгаш будулчак. Ужурашкаларлыг кино деп чүве силерге билдине берген боор. «Тужанда ийи ууун мезэ» деп кинода [illegible] ... чорутпайн турар. [illegible] ... рынга таарымча чок. Болуушкун теплоходта болуп турар, мында пассажирлер саны кайы-ла кижи. [illegible] ... онаажып турар. Ынчангаш көрүкчүлер ниизи-бүрү болуушкуннарга киржип, истеп, хынап, догааштырып [illegible] галытаар.

АВГУСТА КӨРҮҢЕР

Буржуазия ниитилелге кижилерниң аразында харылзааларын шиичилээринче угланган база-ла ужурашкаларлыг «Ферфакстың миллионнары» деп кинону Довженко аттыг киностудияга тургускан. Ында база-ла билдинмес өлүрүкчү чорукту истеп турар...

«Кыстар душтуктарын чалап тур» деп кинонуң ады безин комедия ааннын. Аня Позднякова — эки кижи. Ооң чурттап турар черинде бүгү кижилер хүндүлээр. Ынчалза-даа уругнуң хуузунда амыдыралы чогуваан. Кижи көөртерантимиден, хөглүг, ажылгыр-ла кестүр. Удавас үжешнээр Серге[illegible] алегели база оскундурган...

Аня ооң соонда-ла аас-кежиин сурап чоруп каан. Кара далайта келген. Ындыг безин чүве байып турар, алдептиг төөгүлерге-даа таваржыккан. Ийи кижиниң аразында бот-боттарынга ынакшыл чокта аас-кежик-даа, өг-бүле-даа турбас дээрзин Аня ам-на утаап билип алган. Ооң ролюн Марина Неёлова ойнаан. «Мосфильмге» үндүрген бо кинода Леонид Куравлев, Николай Караченцов, Татьяна Борисова олар база тырттырганнар.

«Чаавче дажышкын» («Арменфильм» киностудия) деп кинонуң болуушкуну ырак суурда болуп турар. Ажыл-төл чок Григор болган ооң кадайы Гурванда өскүс оол азырап алган. Топтуг ааккы-чаңныг оолдуң өзүп келгеш, канчаар кадайланып турарын кинода көргүскен. Кинода Софико Чаурели, Фрунзе Мкртчян, Галина Беляева ышкаш сураглыг артистерниң ойнап турары кымга-даа солун болуру чугаажок.

«Мээң ачам — идеалист» деп кинонуң кол маадыры музыкалыг комедия театрының артизи Сергей Петров. Ооң амыдыралындан чаңгыс хүннүң дугайын кинода көргүскен. Ооң аныяк кадайы Алена от хүн божуур ужурлуг. Артистиң 20 харлыг эмчи оглу Борис адазының кижилерге ачы-буянныын ам-на билип каар. «Ленфильм» киностудияга кинону үндүрген.

Бистиң үениң аныяк херээжен кижизиниң арыг чымчак сеткилиниң дугайын лириктиг кинотоожуунун ады «Улуг хемниң эриинге». Сибирьниң улуг тудуунга ажылдап келген Настя Тимофееваның ажыл-херектерин, мөзү-шынарын кинодан көөр бис.

Азербайджан кинематографистер «Ооң хандыштыг ынакшылы» деп лентазында амгы үеде бүдүрүлгениң башкарарының эң чугула айтырыын көдүрүп турар. Дааранылга фабриказында эрги ёзу-биле ажылдаар дээш туружуп турар чамдык кижилерниң дугайын кинодан көөр бис.

Н. БОЛЬШИНИНА.
кинопрокат конторазының улуг редактору.

АВГУСТ 4-ТЕН 6-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТУҢ 4

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Синдикат-2». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 10.10 — «Таллинниң аялгалары» кино чечен чугаазы. 10.20 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 11.20 — Телемедээлер (орус дылга). 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер (орус дылга). 14.35 — Тудуг ажы хүнүнге уткуштур эртем тайлбырлыг фильмнер программазы: «Тудугга материал хемчээлин экономчедири», «Үлетпүр бүдүрүлгелеринге агаарны арыглаары», «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 15.30 — Уруглarga фильм «Чай читкен». 16.45 — «Каны — найыралдың өг-бүлези». 17.15 — «Буратинонуң делгелгези».

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннары мал чемнери белеткелинде. Дамчыдылга. 18.15 — «Мал чемин белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Афганистанның хүннери». Республиканың бо хүннериниң дугайында [illegible]. 19.20 — «Синдикат-2». Хөй сериалыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Москваның күрүне филармониязының [illegible] симфония оркестри. Н. Шпратуктуң [illegible]. 22.35 — «[illegible]». Эртем-тайлбырлыг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.15 — Бут бөмбүрүнге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — Уруглarga фильм. «Бажында кым-даа чок». Хөй сериалыг уран-чечен фильм (ЧССР) — 7—14 сериялар. 13.15 — Мультфильмнер программазы. 13.45 — Чаа өг-бүле болганнар телеклуву. 15.00 — Н. Мясковский. Үрер хөгжүмге ойнаар 19-ку симфония. 15.35 — ССРЭ-ниң та[illegible] чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Төнмес [illegible]». Уран-чечен телефильм. 17.35 — «[illegible]».

МОСКВАДАН

18.15 — «Хөглүг ноталар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга). 18.50 — «Чайлагда». Уран-чечен телефильм. 19.20 — «Шимчээшкинниң айыыт [illegible]».

МОСКВАДАН

19.30 — «[illegible]». Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг ударлар, чаштар!» «Хөгжүм шако». 20.15 — Литва ССР-ниң ырының болгаш танцының «Летува» деп күрүнениң эртемниг аалдарлыг ансамбльниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Кызыл скрипка». Уран-чечен фильм. 23.05 — 23.35 — Москваның күрүне филармониязы[illegible] ... ырлаар улегерлиг симфониялыг оркестри совет композиторларның чогаалдарын күүседир.

АВГУСТУҢ 5

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Синдикат-2». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 10.10 — «Чаа тоол». Мультфильм. 10.25 — «Билдинип-даа болза, бүдүреттинмес». 11.20 — Телемедээлер (орус дылга). 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер (орус дылга). 14.35 — Латвияның телевидение студиязының документалдыг фильмнер программазы. 15.35 — «Орус чугаа». 16.05 — «Объектив». 16.35 — Концерт. 17.10 — «Гордистер, харылаңар!». 17.40 — «Хөл шыдыраа школазы». «Тыныжыңар, хөл шыдыраа». 1-ги дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Мал чемин белеткелиниң хүн демдеглели». 18.20 — Телемедээлер. 18.30 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ажык чугаа». 19.30 — «Ромео биле Джульетта». Н. И. [illegible] ... та фильм-балет. 19.50 — «Синдикат-2». Хөй сериалыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 6-гы серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Тайбының болгаш найыралдың ырлары». Концерт. Тенгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уруглarga фильм. «Оон арның топтай [illegible]». 1-ги серия. 12.50 — «Маргылжаар клуб». 13.50 — Москваның аныяктарының болгаш студентилериниң Ленинче комсомол аттыг шаңналдың лауреады [illegible]. 14.10 — «[illegible]». 14.40 — Камерный музыка концерти. 15.10 — «ПТУ-ну чүү чүвеге база ...чаар өөредирил?» Раздольноениң Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры П. Ангелина аттыг № 10 КПТУ-нуң дугайында. 15.40 — «Салоннат — чалыы [illegible] хорайы». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Бөгүн манежте». Цирк программазы. 17.00 — Телефильм. 17.15 — «Мал ажылын [illegible] ажылдажылга». Документалдыг фильм. 18.05 — Чорлалдар.

МОСКВАДАН

18.30 — «[illegible]». Мультфильм («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «[illegible]». Тыва АССР-ниң культура министрииниң [illegible] А. Ф. [illegible] ... киржир. 19.30 — «[illegible]».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг ударлар, чаштар!» 20.15 — Р. Щедрин. Ийиги симфония. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Манеж хаалгазы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.15 — Бут бөмбүрүнге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Нефтчи» (Баку).

АВГУСТУҢ 6

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Синдикат-2». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 6-гы серия. 10.15 — «Хүрен адыг дугайында». Документалдыг телефильм. (Пермь). 10.40 — «Ырак болгаш чоок ырлар». 11.20 — Телемедээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Эстонияның телестудиязының документалдыг фильмнер программазы. 15.45 — В. Крапивин — «Хат тадыыр талада». Телешии. 1-ги кезээ. 17.10 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». 17.20 — «Орлёнок» [illegible].

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Мал чемин белеткелиниң хүн демдеглели». 18.15 — «Делегей байдалының дончугаа». 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Европа [illegible] ... ның тоннаг таласы биле ужбогу. ЦСКА (ССРЭ) — «Бриксес» (Швеция). Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Музыка дугайында чугааны [illegible] «[illegible] черинде». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35—23.35 — «[illegible]». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уруглarga фильм. «Оон арның топтай [illegible]». 2-ги серия. 12.55 — Мультфильмнер программазы. «[illegible]». 13.35 — «Хүнзээрээ үнэ» [illegible]. 14.00 — «[illegible]». 15.30 — РСФСР-ниң [illegible] артизи А. Н. Болдуревтиң [illegible].

КЫЗЫЛДАН

16.00 — Документалдыг фильмнер программазы: «Домнаң шараан удаазында», «Чүс-чүс чылдарның дүмбеилдери». 16.40 — «Хендрик Крумн ырлаар». Фильм-концерт. 17.20 — «Бистиң [illegible] бажыңнарын билеңер». Телефильм. 17.50 — «Серенада». Уран-чечен телефильм.

МОСКВАДАН

18.00 — «Хиросима». Документалдыг телефильм («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга). 18.50 — «Чапсар». 18.50 — Тудугжу хүнүнге уткуштур. «КПСС-тиң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралче». 19.30 — «Мээң бо [illegible] деп чугаалап турарын». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг ударлар, чаштар!» 20.15 — «Кырганың [illegible] саламыны дугайында чугаа». Телевизионный фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Он ыңдыг сөөк». Уран-чечен фильм. 23.10—23.30 — «Улуглу талантылар». Бараннаның бот-тывынгыр [illegible] коллективтериниң концерти.

БЕРИНГИНИҢ ҮГЕР-БООЛАРЫ

(Дилээшкиннер, тывышкыннар)

Бо үгер-боолар шудургу [illegible] ... болган [illegible] ... туруп [illegible]. Олар Беринг ортулуктуң мугулдурунуң [illegible] ... ортулук чедип [illegible] ... Ынчалза оларның дугайын хөй-тоо тоолчургу чугаалар, рассказтар-биле холбаалыг болган. Ол дугайында тодаргайы-биле чугаалаарга мындыг.

1741 чылда Камчатканың [illegible] экспедициязының киржикчилери ол ортулукка кыштааныксы соонда «Св. Петр» деп, пакетботтуң (далайлап почта дажыглаар чиик пароход) артынчызындан улуг эвес корабльди кылып алгаш, [illegible] ... Оларның аразында үш ааалыг тос, ийи ааалыг беш шой үгер-бооларны шеңнээниң эриинге арттырып каан.

Далайжыларның турган черинге оон бээр хөй-хөй экспе[illegible] ... болгаш аңчылар чорааннар. Ынчалзажок складче баар оруктуң чиктен болбаан [illegible] ...

...оларның чамдыызы база кадаа кестүп келген. Оларның ужун оон эккелгеш, ийнзиин Данияның чазаанга белеккe бериикен болгаш ааарны Берингиниң төрээн чери Хорсенс хоорайда кадагалаан, а бирээзин Петропавловск-Камчаткада областың чурт-шинчилел музейинге тургускан. Арткан үгер-бооларның хуу салымы билдинмес турган. Ынчаарга оларның дугайын чоокта чаа тодаратkан болгаш тыпкан.

Ыраккы Чөөн чүк улустарының төөгү, археология болгаш этнография институдунуң экспедициязының киржикчилери археолог В. Д. Леньковтуң удурткалгазы-биле тускай приборларны ажыглап тургаш, каът-каът кылын алe[illegible] чыткан хөй демир эдилел херекселдерниң барын билип алганнар. Олар колдуунда-ла ийи метр хире ханы черге чыткааннар. Хол-биле казып тургаш оларны алыр арга чок. Каш шак иштинде казарга-ла оңгарны суг долуп каар турган. Никольск суурнуң чурттакчылары оларга дузазы чедирип, улуг эвес экскаватор [illegible] ...

[illegible] ...

...тургаш бистиң бо дааш туруп [illegible] ... «Св. Петр» пакетботтуң [illegible] арттырып каан чер [illegible] ... тывылган.

— Оон тураелдери бистиң бодап турганывыс ышкаш болган — диди, археолог Г. Л. Силантьев ышкаар уламчылаан: — Кончуг кичээнгейлиг көрүп тургаш, шыгжаан [illegible] ...

...бүдүк хөй эдилел херекселдер, үрелген пароходтуң чамдык кезектери, [illegible] ... Экспедиция бодуунуң мурнуга салдынган сорулгаларны күүсеткен. Командор мугулдурундан чорупкан. Орус далайжыларының Оожум океанның сонгу кезиин шинчилдип алырынга холбашкан географтыг ажыдыышкынчарының төөгүзүнге база бир чаа арын ажыттынган.

И. ТИТОВ.
Камчатка области.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ «Аас-кежиктиг чаш назын» деп фотоэтюду.

Күш-ажыл органнары «Шагонарттажстрой», «Тыва тудуг» трестерге болгаш «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туран хоорайда, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурларда тудуг черлеринге, а ол ышкаш Элегест[illegible] ... ажылдаар кижилерни организастыг чыып турар.

Ажылдакчыларга чурттаар черлерни, ажылдаар хептерни бээр болгаш бүдүрүлге черлеринге өөредип, чаа профессияларга өөредилгени организастаар.

Организастыг чыгган кижилерге 200 рубль түңнүг акша дузаламчызын бээр. Организастыг чыылда-биле ажылдаар күзелдиг кижилер күш-ажыл дептерин, паспортту болгаш шериг биледин көргүзер. Мурнунда чурттап турган черинден ушта бижидип келир ужурлуг.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

Агаар

[illegible] ... чедээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязып каап турар агаар болур. Чөөн чүкче угланыышкынныг хаттың түргени секундада 9-15 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы хүндүс 20-30, дүне 10-15 градус чылыг.

Кызылга база-ла бүргеп, аязыр. Хүндүс агаарның температуразы 22-24, дүне 10-13 градус чылыг болур.

Республиканың автоорук [illegible] чүвениң көстүрт аки.

КИНО

АВГУСТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шантараазынныр товарыш [illegible]» 9.30, 12.30, 17.30, 20.30; «Кремльге байырлал концерти» 15.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээң ачам идеалист» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАҢГЫ»: «Мөңгүннелчек клаартаннар ужар черлер» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Максим Перепелица» 10.00, 12.00, «Террор операциязының буураазы» (2 сериялыг) 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң күрүнениң автоинспекциязының демдеглел-шыгаалда салбырының ажылдаарының үелиг шагының август 3-тен эгелеп өскерилгелериниң дугайын КАИ салбыры дыннадып тур.

Автотранспортту демдеглээр, эзе бижидер болгаш учёттан уштур документилерни вторник, четверг болгаш суббота санында-ла 9.00 шактан 12.00 шакка чедир хүлээп алыр.

Чолаачы шиңзылгаларын болгаш сыгындырыг талонналарын солуурун среда болгаш суббота санында-ла 9.00 шактан 12.00 шакка чедир кылып турар.

Воскресеньеде болгаш понедельниктe документилер хүлээп албас.

ТЫВА АССР-НИҢ ИХМ-НИҢ КАИ КИЛДИЗИ.

Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинге [illegible] ... ажылдап [illegible] ... кадр килдизиниң [illegible] ...

Айтырар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 53, телефон № 2-48-12.

КАДР КИЛДИЗИ

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 2. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-73, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьлатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, сурагжылар килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн бергенде 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17868 Чагыг [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң таласы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—21425

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 180 (11678) | 1981 чылдың август 5, среда | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 2 кап

Төрээн чуртувуста

ВЛАДИВОСТОК. (СЭТА) Соңгу далайның оруу-биле эжиндирииشкини эгелээн.

Ногаан [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] келген. Оларны Мурманскиден болгаш Архангельскиден Мурманы Чоол [illegible] «Капитан Хлебников» пароходтар [illegible] чаа [illegible] эккелген. Ол-ла рейс-биле Заполярьенин [illegible] аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын, тудуг материалдарын, автотранспорттуң техниказын чедирип берген.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезиниң дугайында Дурумну бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму [illegible] таалыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезиниң дугайында Дурумну бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың июль 30.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ҮШКҮ ОН ХОНУК: ТЕМП АМ-ДАА ООЖУМ

Июльдуң үшкү он хонуунда мал чемнери белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының дугайында доктаалды СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому хүлээп алган.

Мал чемниң белеткелиниң идепкейлиг киржириинче республиканың бүгү ажыл-ишчилеринге СЭКП обкомунуң Кыйгырыынга харыы кылдыр мал чеми белеткээр дыка хөй бригадалар болгаш звенолар баштаар органнарыны чорукту болгаш күш-ажылды шын организастаарының үлегерин көргүзүп турар дээрзин ук доктаалда демдеглээн. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары мал чеми белеткээриниң темпизин үшкү он хонукта бедидип, мал чеминиң өзүлдезин (чемгериилге единицазы-биле) он хонукта түс-түс 11,3, 4,5 болгаш 11,9 хуу чедирген.

Ооң-биле чергелештир дыка хөй совхозтарда мал чеминиң белеткелиниң темпизи ам-даа кудуу болуп артып-тыр.

Август 3-те байдал-биле республикада сиген — 38,2 муң тонна — даалганың 17 хуузу, сенаж — 10,4 муң тонна — даалганың — 17,4 хуузу, витаминниг сиген далганы — 2,5 муң тонна — даалганың — 23,7 хуузу. болгаш 11,4 муң тонна бүдүн-бүрү белеткеттинген. Бай-Тайга, Тожу болгаш Кызыл районнарда сиген белеткели органнас чок чоруп, ону белеткээриниң даалгазы чүгле 7—8 хуу четкен. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарда сенаж салыышкыны багай. Витаминниг-сиген далганы белеткээр агрегаттар бүдүрүкчүзү эвес ажылдап турар, ооң хонукта бүдүрүп турар даалганы 2 тонна-дан ашпайн турар.

Чамдык районнарның болгаш совхозтарның партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнары отрядтарның, бригадаларның болгаш звеноларның, а ол ышкаш мал чемин хол-биле белеткеп турар кижилерниң ажылын таарыштырып, бедик бүдүрүкчүлүг болдурар талазы-биле ноцпаан ажылдап, бүдүрүкчүлерниң болгаш организацияларның ажылчыннарының база албан-хаакчыларының күжүн мал чеминиң белеткелинче, ооң темпизин бедидеринче мобилизаставаан турар.

Дыка хөй ажыл-агыйлар белеткеттинген мал чеминиң [illegible] чарлаар салбаан, сигенни кезери биле бөлериниң аразында үениң узадып, сенаж салырының болгаш витаминниг далган белеткээриниң технологиязын үреп турар. Ниитизи-биле республикага хынаттынган сигенниң 10 хуузу, витаминниг сиген далганының 20 хуузу болгаш сенажтың 30 хуузу стандарттың негелделеринге дүшпейн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал чеми белеткээр талазы-биле июльдуң үшкү он хонуунда социалистиг чарыштың тиилекчилерин дараазында черлер деп санаан:

— төп зонадан — КАА-ХЕМ район;

— барыын зонадан — БАРЫЫН-ХЕМЧИК район;

— мурнуу зонадан — ӨВҮР район.

Каа-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Өвүр районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчидир Кызыл туктарын болгаш 200—300 рубль түңнүг акша шаңналын тывысыр.

Мал чеми белеткелчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылын хандырар дораан немелде хемчеглерни алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга. Кедээ ажыл-агый министерствозунга, «Сельхозпром» трестке, районнарның кедээ ажыл-агый эргелелдеринге парткомнарга, партия, профсоюз болгаш комсомол эге организацияларынга, кедээ Советтерге ажылчын комитеттерге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге даалган. Мал чеминиң белеткелчилериниң бүдүрүлге болгаш культурлуг амыдыралынче, хөглүг, хүн болгаш хонук даалгаларын күүседир болгаш ажыр күүседир талазы-биле социалистиг чарышты [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чемин бедик шынарлыг чедип алырынче кол кичээнгейни угландырган.

Л. И. Брежневтиң Э. Хонеккер-биле найыралчы ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ГСЧП ТК-ның Чиргине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле август 3-те Крымга ужурашкан, ССРЭ-де ол тур дыштанып келген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ГСЧП-ниң X съездизиниң шиитпирлери Совет Эвилелиниң болгаш Германия Демократтыг Республиканың бүгү талалыг калы ажылдажылгазының хөгжүлдезинге чаа калбак аргаларны ажыттынып кайы партияның болгаш күрүнениң удуртукчулары демдеглээн.

Хамыктың чурттарда эртем-техниктиг дециилелени тодаргалып алыларга бүдүрүлге кооперациязын беттүү-биле калбартыры амгы беш чылда телевидилеттинген. Микроэлектрониканы болгаш робот тудуушкунун хөгжүдер талазы-биле калы ажылдаарынче онза кичээнгейни салыр. Совет чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн чаарты дериирингe, ол ышкаш социалистиг дем каттыштырылга чурттарының экономиктиг херекледерин хандырарынга чугула ужурлуг болур төлөөде. ССРЭ-ниң девискээринге газ дамчыдылгазының болгаш өске-даа объектилерни тударынга ГДР киржир. Атом болгаш ол-ла-биле ажылдаар электростанцияларны база өске-даа бүдүрүлгелерни тударда ГДР-ге Совет Эвилели техниктиг дузаламчы көргүзер.

Харылзаа байдалдарын хөгжүдүпшаан, ССРЭ биле ГДР социализм чурттарының боллективтиг институттарын — Варшава Керээзиниң организациязын болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелин быжыглаарынга моон сонгаар-даа салыышкыны киирер шиитпирлиг соруктуг. Акы-дуңма чурттарны холбаштырып тудуштурган сырый харылзааларны баксырадыр дээр кандыг-даа оралдажыышкынны шиитпирлиг ойтур шаавыышкынга таваржыр.

ССРЭ болгаш ГДР даштыкы политиктиг кол сорулгазы делегейниң улам өзүп, орар дүшкүүрлүг чоруун ажыы эртери болгаш делегей харылзааларын орталандырары кылдыр санап турар.

70 чылдарда Европа дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыырарының хиви болган. Европа ам-даа болза, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыырарынга идиг берип, делегейге политиктиг байдалды чымчадырынга инициативаны ролюзу ойнап шыдаар аргалыг. Европага океан ындыындан боо-чепсектер аймаан немей алыры эвес, харын хамыктың мурнунда ядролуг боо-чепсекти киириштир боо-чепсектиң бүгү хевирлерин кызыгаарлаары болгаш боо-чепсектерни эдере будурери шеглээри негеттинип турар. Европага шериглерни удурланыштыр тургузарының деннелиин бодилери эвес, харын ону кудулдадыры [illegible] [illegible] ажыктыг тайбың калы ажылдажылганы калбартыры херектиг.

Европага ядролуг боо-чепсек [illegible] [illegible] тырыглары дугайты Совет Эвилели-биле ажыл-херекчи [illegible] [illegible] [illegible] АКШ алак соонда нодереп билип, чепсеглениашкынның дүрген [illegible] [illegible] [illegible] даа талага таарышкан кандыг-даа шиитпирлерни хилеп тывары будулдурарының практикалыг ойталаар боор деп идегелин Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер илергейлээн.

Улустар аразынга калбак солчуушкуннар, янзы-бүрү социал системаларлыг чурттарның күрүне удуртукчуларының аразынга боттуг политиктиг харылзажылгалар амгы нарыыдаан байдалда онза үнелиг болгаш эргежок чугула болуп турар деп, беседаның киржикчилери санаан.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш улустарның демиселин-биле ССРЭ болгаш ГДР эп-сеткилин каттыштырып, империализм болгаш гегемонизм политиказының бүгү [illegible] [illegible] шиитпирлиг буруу шаап турар. Кыдаттың болгаш АКШ-тың каржы дергилии шыышкынынга таваржып турар Вьетнамны, Лаосту болгаш Кампучияны ССРЭ биле ГДР быжыы-биле деткип турар. Шериг талазын киириштир-даа Пекинниң болгаш Вашингтонунуң чоокшулажыышкыны Азияга база бүгү делегейге [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ажыктарынга чөрүшпес болуп турар.

80 чылдарга хамаарыштыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүргени Тайбың программазының [illegible] [illegible] хөделбишаан. ССРЭ биле ГДР делегей херектеринге угааннарылдың болгаш чөптүг чоруктуң тиилелгезин боттарының эвилелчилери-биле, бүгү-ле харысаналыг политиктиг болгаш хөй-ниитичи күштер-биле калы чедип алырын чайгылыш чок оралдажыр.

Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккерниң ужуражыышкынының түңнелин харыысалга ээ бүрүн [illegible] байдалынга арткан болгаш бүрүн билчиишкин-биле хөлзергейлаттынган.

Ол ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, ГСЧП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы Бруно Малов олар киришкен.

(СЭТА).

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезиниң дугайында ДУРУМ

Тыва АССР-ниң Конституциязының 157 чүүлүнге дүүштүр Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдези РСФСР-ниң Күрүне сүлдези болур, мында хан хереелдериниң үстүү талазында, алдық тарая сынтарының иштинде «РСФСР» деп орус ооң сылда, «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп сөстерни орус болгаш тыва дылдарда. «РСФСР» деп сөстүң адаанда, бичии хемчээлдиг үжүктер-биле «Тыва АССР» деп сөстерни орус, тыва дылдарда бижээн. Сүлдениң үстүү талазында — беш адыр сылдыс бар.

Тыва АССР-ниң Күрүне сүлдезин өңнүг кылдыр көргүскенде кызыл болгаш часка, хүн болгаш сыптыг тараа алдын, сылдыс кызыл, ону доолгандыр алдын өң-биле богаалаан.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезин азар черлер болза:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бажыңнарынга, министерстволарга болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне комитеттеринге, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң органнарының ведомстволарынга чагыртпаан өске-даа черлеринге, Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң бажыңнарынга, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң бажыңнарынга, улусчу контроль комитеттериниң бажыңнарынга (оларның агенин биржээн черлерге);

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралдары, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң сессиялары болур залдарга, Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң суд хуралы чорудар залдарынга, а ол ышкаш кижи тергиттингениниң база ол-ла туткаар байырлалдарын-биле бүрүткээр черлерге;

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, министерстволарының болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне комитеттериниң, Тыва АССР-ниң органнарының ведомстволарга чагыртпаан өске-даа черлериниң, Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң таңмаларынга болгаш документ кылдыр баар тускай майыктарынга, а ол ышкаш түс чер чагыргалыг бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар ССР Эвилелиниң, РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң хоойлуларын ёзугаар таңмаларынга болгаш документ кылдыр баар тускай майыктарынга сүлдени киирер эргелиг болур;

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тускай таңмаларынга, саавырларынга.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезин моон өске-даа таварылгада Тыва АССР-ниң хоойлузун ёзугаар киирери база көрдүнген.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезин, ону кандыг-даа хемчээлге кылганы хамаан чокка, бо Дурумнуң бичии-даа хажывас, өңнүг кайыкпе азы ак-кара өңнүг болур ужурлуг.

Бо Дурумнуң ажыглаарының чурумун Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели үндүрер.

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМ БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ ЧУГУЛА БЫРА — СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ

Шалыпчы ай чоруп тур

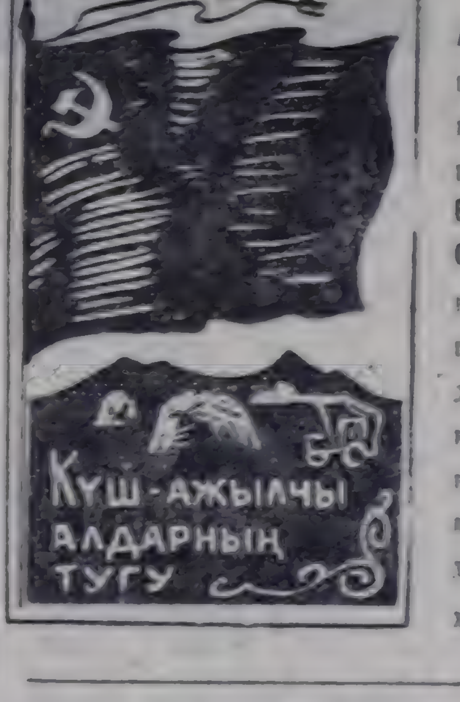

«Шын» солунунуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР» тугун бөгүн Бай-Тайга районунуң «Мурнакчы» совхозунда хол кадыры-биле сиген кезип турар Виктор Донгакович АЛТАЙ-ООЛГА удурткан бригаданың күш-ажылчы [illegible] [illegible] ге тураскаалып көдүрген. Чедип кижилиг бо бригада 30 тонна сиген кезип белеткээр планын 40 тонна кылдыр күүсеткен болгаш ооң кырынга ам-даа 20 тоннаны белеткээрин хүлээнген, аки ажылдап турар.

ИЙИ ЧАРТЫК КАТАП

Ниитиниң малынга чемнер белеткээр коллективтерден бо хүннерде машина-трактор мастерскаязы болгаш совхозта автопарк коллективтери шалыпчы ажылдап турарлар.

«Сүт-Хөл» совхозта МТМ-ниң сигенчилери 150 тонналыг белеткээр онаалдазының ба [illegible] [illegible] [illegible] алганнар, а автопарк коллективи 10 тонна сиген кезер планың 25 тонна кылдыр ажыг күүседип, чолаачылар бо чугула кампаниягa шалыпчы [illegible] [illegible]. Сиденге белеткеп тургусунган сарзатторның бис дугаары база [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шаларның кызымаккай тура-соруктуг ажылдазының демдеглевес арга чок. Коллективтиң кежигүннери ийи хүннүң шенни боттарының күсели-биле организастап, бүдүрүкчү чан [illegible] [illegible] [illegible] көргүскен Совхозта өске-даа коллективтер — эмнелге, Сүт-Аксы ортумак школазы, контора, ажылчын кооперациязы сиген кезер онаалдаларын бо [illegible] [illegible] турар. Кес [illegible] сигенниң [illegible] [illegible].

Б. САТ.

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЗЫНДА

Кызыл-Даг ортумак школазының бөлүк өөреникчилери «Ак-Туруг» совхозтуң ногаа өстүрер бригадазында ажылдап турар. Школада пионер дружиназының улуг вожатыйы Палина Сат, башкы Мария Арапчор олар бо ажылды билдилиг удуртуп турар.

Школачылар үш [illegible] үстүн алган аразында чарыштыг ажылдап, ногаа айнаазының болгаш картофельдиң чашпанын аштап, чөрүүн [illegible] [illegible] турар. Бо удаада Орлан Биче-оолдуң звенозу тиилекчи болган.

Олар ажылдап хостуг шагында янзы-бүрү оюннарны ойнап, хостуг [illegible] [illegible] эрттирип турар. Кызыл-Дагжылар Улуг-Хем районунуң Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчилерин чайгы [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] социалистиг чарышка кыйгырганнар.

Н. ДҮВЕНДЕЙ.

КҮҮСЕТТИНГЕН

Районнуң кедээ ажыл-агыйының ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң мал ажылының ажылдакчыларының мурнунга салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш он биргн беш чылдың бирги чылының чартык чыл планын күүседиринге шудургузун көргүскен. Ооң түңнелинде малдан алыр продукцияларны күрүнеге садарын эътти — 890 тоннаның орнунга 1074 тоннаны, азы планны 114 хуу, сүттү 1620 тоннаның орнунга 1804 тоннаны азы 111,3 хуу күүсеткен. Дүкту 150 тоннаны дужаар турган 209,4 тоннаны күрүнеге садып, планны 139,6 хуу чедирген.

Мал продукттуг [illegible] [illegible] садарының планын күүседиринге [illegible] ажыл-агый районда [illegible]. Мэлегей «ХТКА-25 чылдыг» совхозу (директору [illegible] СЭКП-ниң XXVI съездизиниң [illegible] М. Г. Гончарова) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] эътти 20 тонна, сүттү 12,9 тонна, дүктү 1,1 тонна хөй садып, ажыл-агыйлар аразынга калбарган социалистиг чарышка тиилээн. Бо [illegible] эът планын күүсе[illegible] «Күш-ажылдың хостуу», «Найырал» совхозтар [illegible] алган. Олар эът планын 118,6 хуу, 111,5 хуу, түс-түзүнде күүсеткен. Сүт планын күүседиринге «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарның киирген [illegible] улуг. Ук совхозтар түс-түзүнде планын 125,2 хуу, 113,5 хуу боттандырган. Күрүнеге дүк дужаарынга «Күш-ажылдың хостуу» совхоз эки түңнелдерни көргүскен. Совхоз 20 тонна дүк дужаар планын 44,7 тонна чедирип, 223,5 хуу кылдыр күүсеткен.

Районга хой кыргылдазы организастыг доозулган соонда, малчыннар өттүр-көктүг чайлагларынче көжүүлээн. Малдың бүрүзү [illegible] одарны [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чеглерни организастыг чорудуп турар. Ооң-биле чергелештир олар сиген белеткелинче база дөгерезин кирген.

Мал чемниң белеткели СЭКП обкомунуң республиканың бүгү [illegible] чарлааны шалыпчы ийи айның эгелээниниң соонда, Улуг-Хем районда улам шаккылчаан.

О. ДАНГАА.

ХӨЛБЕЛЧИҢНЭЭН НОГААН ШЫКТА

Репортаж

Дүдүскектиг тылыгыржо шаптыктыг шимээн [illegible] тайгаларның [illegible] [illegible] эдектери Дапсы хемниң ол-бо талаларын аян киир каастаан. Хемниң кыдыын өрү өскен сыгыд-чиңгиледерлиг, кидирээштиг оруук-биле оожум, тавар чоруп орган машинавыс, оң талаже адырлып чоруткан оруукче элпти. Элээн үр чорупорган. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] келгеш, ооң кыдыында суладай үнген чаңгыс дыттың баарында салгын аайы-биле хөлбеңнедир эстеп кииксээн кыжыл тукту кайы ырактан-на эскерип кагдывыс.

— Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң сигенчи бригадазының [illegible] [illegible] эвес бис бе? — деп, чолаачывыс [illegible]. [illegible] одагже элпти. Одагга четкелек чорувуста, олурган улус аразындан бир кижи туруп бисче углай базыпты. Ортумак сыныныг, бежен хар чоокшулап чоруур хире назылыг кижи бистиң-биле хол тутчуп [illegible], [illegible] чаалады. Кады чораан эжим ооң-биле дажок таныжар кижи болду. [illegible] [illegible] малчыны. Күш-ажылдап Кызыл Туг болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» [illegible] [illegible] рының профэвилелдериниң Төп Комитединиң кежигүнү Көк-оол Евралович Маныкайдыр дээрзин эжим меңээ чугаалады.

Одаг чанында чаңгыс дыттың баарында хөлбеңнээн Бриг[illegible] алдар тугун 24 болгаш 10 тонна сигенни белеткээн хойжулар коммунист Хүдер-оол Чорумал биле СЭКП кежигүнүнге кандидат Эрес-оол Ооржак оларга тураскаадып көдүргенин туктуң сывында аштыккан бижиктен номчааш, билип алдывыс.

Бичии када-ла ажыл-агыйжы чутаа чайгаар-ла шуудай берди. Совхозтуң малчыннары сигенчи ийи бригадага үстүп алгаш, боттарынга алгаан хүлээлгези — 10 тонна сигенни бүрүн күүседип белеткээр дээш демнежип ажылдап турарын малга чем белеткээриниң талазы-биле учётчик-бригадир Сергей Маадыевич Бүрүней дыңнатты. Хойжуларның № 2 сигенчи бригадазында он сес малчын бар. Олар ол хүн Көк-оол Маныкайның 10 тонна сиген белеткээр планын 15 тоннага боттандырар дээш бачым ишчиң тевиинге алдыккаш, бир дем-биле ажылдап турары ол. Пенсия[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны аттыг [illegible] Кидис-оол Торлукович Маады сиген белеткекчилеринде база аалдап чедип келген болду.

— Болдуунар аргаларны ажыглап тургаш, малга быжыг чем баазазын белеткээринче бүгү чонну болгаш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыын бистиң совхозтуң ишчилери изиг-биле деткээн болгаш бо хүннерге чедир ниитизи-биле 152 тонна сиген, 800 тонна бүдүн-бүрү, 200 тонна сенаж кылдынган — деп, С. Бүрүней тайылбырлады.

Хоочун хойжу Көк-оол Евралович өөнүң херээжен эжи-биле наан аяс хүнде содаглаңын каапкаш, хөлбелчиңнээн ногаа шыктың сигенин кадыр-биле кезип турар он беш тырыя эрге аъш-чемни белеткээр [illegible].

Бис-даа сиген кезекчилеринин кылган ишин сонуургаар дээш чорувуттувус.

— Майның [illegible] Орук чайла! — дээш омак-хөглүг [illegible] [illegible]. Чергелештир чыскаалыпкан малчыннарның шыңганнары быржаңайныыл. Чайгы хүннүң хедиринге калыыр биле чаңгаан сиген чалгыгландыр чыдып каан чор. Ажыл шуудаан — ал кодан хире шөлдүң сигени кезери артпаан.

Элээн ырак хавак кырында чаңгыс өг, ооң чанында кыдын кара саазын-биле дуглаан чадыр. Онаалда сигенни кестирип турар малчынның кодани ол. Хоочун хойжу К. Маныкайның уруглары кодан союн одарже үндүре берген. Малчыннарның ажы-төлү бичиизинден-не ада-иезинге дузалажы бээр. Чымыштыг иштин кижилеринге ол-даа болза хол аралча. Ажы-төл малчынның хулаттткелдиг ижинге чажындан тура дадыгып мергежириинде багай чүве чок. Өзүп келгеш ада-иезиниң угун уктап малчыннарынга база бир магадылал ол.

— Чайгы хүн чүгүрүүнче кирген. Сиген кезип турган хойжулар [illegible] [illegible] чалаптарга, одагже шууржуптулар. Олар бөгүн алдарлыг малчын К. Маныкайның үлүг-нормазын күүсеткен. Ооң соонда хойжулар Өчүр-оол Балган биле Макар Балган оларның онаалда сигенин кезерлер. Ниитиниң малын кежир кыштаар хүр-менди ажырар дээш сиген кезип турар малчыннар-биле байырлашкаш, орукка [illegible] [illegible].

М. ОНДАР.

ХРОНИКА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму эш В. П. Сургутановту Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри албан-хүлээлгезинден [illegible] [illegible].

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге

ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

[illegible]

ЭКОНОМИКТИГ [illegible]

ОН БИРГИ [illegible]

В. САТ.

Прибайкальениң Иркутскиде тургустунган арга-ыяш улетпурунуң ишчилери тайгада беш миллион ажыг гектар черни шинчилеп көргеннер.

Амгы үеде арга-ыяш шинчилээр ажылдар Байкал-Амур магистралын дургаар чорупп турар. Оон сорулгазы—арга-ыяштың курлавырларын, оон порсдазын болгаш хар-мазының тодарадыры, кандыг черге санитарлыг арыглаашкын кылырын, ачыг ак ыяштарны тарыырын планнаары болур.

ЧУРУКТА: арга-арыг шинчилеп, тайгада ажылдап турар бөлүктерниң идегелдиг «хөлгези» — вертолет.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

[illegible]

А. САРАПУЛОВ.
Каа-Хем суур Советиниң күүсекомунуң даргазы.

Специалистиң сүмези

СЕНАЖ БОЛГАШ ООҢ ШЫНАРЫ

РЕСПУБЛИКАНЫН агрохимлабораториязының мал ажылын химизастарының [illegible]

[illegible]

КЕВИРГЕН [illegible]

Е. АНОШИНОВА,
республиканың агрохимлабораториязының улуг агроному.

ОЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

[illegible]

М. ООРЖАК.

КАЙЫЗЫ-ДАА МУРНАКЧЫ

[illegible]

Д. ОНДАР.

КӨВҮРҮГЛЕР СЕПТЕТТИНГЕН

[illegible]

Ш. ДЕВЕК.
Улуг-Хем район.

„Шынга" харыы

ХЕМЧЕГЛЕР ХҮЛЭЭТКЕН

[illegible]

«БАРЛЫКТЫҢ» НОГААЖЫЛАРЫ

Ногаа өстүрерынге тускайлаттынган «Барлык» совхозтуң ногаажылары сөөлгү чылдарда эки көргүзүглерни чедип ап турар. Эрткен чылын олар гектардан-на 200 центнер чедир дүжүттү өстүргеш, планнаттынганындан ажыр элээн хөй тонна продукцияны бүдүргеннер. Ногаадарны күүсеге садарының даалгазы база-ла ажыр күүсеттинген.

Барлыкчылар он бирги беш чылдың баштайгызында база белен зээс сорулганы мурнунда салып, 7000 ажыг тонна эки шынарлыг продукцияны бүдүрерин хүлээнгеннер. Ону боттуг ажыл-херек-биле бадыткап, 70 гектар черде тараан ногааларның чайгы ажаалдазын агротехниканың бүгү негелделеринге дүүштүр чорудуп турарлар. Чаа дүжүттүң чаагай огурецтерин барыын-хемчикчилер июль айда-ла магазиннерден садып ап эгелээн.

Ногаажы бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннеринде оон бригадири Анатолий Александрович Тёнун үлүү улуг. Ол ногаа өстүрериниң өзүлүг мастери, тааланнылыг организаторы, специалист. «Барлык» совхозта ол элээн каш чылдарда уламчылыр ажылдап турар болгаш бодунуң билиг-мергежилинге хөй ниитилерни өөреткен.

ЧУРУКТА: бригадир А. Тё.
Х-К. МОНГУШТУҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛГАНЫНДАН

[illegible]

М. КУЗЬМИН.

МААДЫРНЫҢ КУДУМЧУЗУ

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, аалдарлыг ужудукчу шылганчы Степан Супрун аттыг кудумчунуң байырлалынга Сумының хей-хей чурттакчылары чыглып келген. Ынныг байырлалды эрттирери бо хоорайга чаңчыл апарган.

...1940 ... Кремльге Степан Павлович Супрунга Маадырның Алдын Сылдызын тывыскан. Ынчан Москвага Маадырның бажыңынга төрелдери болгаш эш-өөрлери чыглып келген. Оон адазы, иези, акылары база дуңмалары: Григорий, Александр, Федор. Олар ... Степан Алдын Сылдызын ... алгаш, ачазынга база авазынга ... ...

— Бистерни өөредип, ажылдаар, кижизиг өзү-биле чурттаар ... ... дээш эң-не кадыг-берге оруку эрткен болгай силер, ону бис эки билир бис. Бо Алдын Сылдыс шиңнээш силерге база хамаарышкан деп ...

Бо чүс чылдың эгезинде ... ... Степанның адазы чиңир заводунуң эзинни шөгринге хелеп ... ... ол ушаштыр-уламчылыр торуттунган. Оон ал турганы арга-жок эвээш ажыл төлевири-биле чурттаары кончуг берге ...

...дерни кылган. Чаа самолеттарны шылгап, оларны хөй-үзүн ... ... дүрген ужуглар куузун шуурге декин самолеттарны дайзыннарга удур агаарга ... дайынчы техника кылдыр баштаан.

Аалдарлыг ужудукчу Валерий ... ... чоруун чорааан. Оон-биле ол 1933 чылда чаа самолеттар ... ... га таныжа берген. Ынчан ужудукчуларның бригадазы беш моторлуг бомбардировщиктерни ... ... дүрген. Чиик ийи самолеттарның башкарар черинге Чкалов биле Степан чораан.

ЭЛЭЭН КАШ чыл эрткенде Соңгу полюстуң эң берге, халаптыг орнатарын тиилээн кайгамчык эрес, маадыр ужудукчу ... ... салырга. Валерий Павлович баштактаның ... чаар харылаан: «Мени эң-не ... ... сагап тур силер бе? Чо...»

...шүүргедекчилер сес-ое ... ... солдаттары болгаш ... ... шүүргедекчилер ... ... Полк командири ... ... чаа бир-демен, кирген ... ...

Дайынның ужение хүн ... ... Командир ... ... бодуг ... Супрун баштаан дүрген ужудапшуургедекчилерниң бомбардировщиктерни ... Командир бодунун ийи эжебиле кады булут ... ...

...

А. ХОРУНЖИЙ.

(«Правда» солуундан).

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Социалистиг интеграцияның артык күштүг

ПРАГА. Пльзень хоорайда машина ... В. И. Ленин аттыг «Шкода» комбинадының машина тудукчулары күш-ажылчы улуг ... ... Венгрияның Пакшта атомнуг ... ... заводунда реакторнуң ВВЭР-440 деп четтиг блогун чорутканнар. ЧССР-те ... бир тугаарында атомнуг электростанцияга херегжер комплекс ... ... тар ажыл оон-биле доозулган.

Чехословакияның ... ... Совет Эвилелиниң ... ... «Шкода» ... Ладислав Лавичка СЭТА-ның корреспондентинге чугаалаан ... ...

...атомнуг электростанцияларга ... ... апарган. Бо дээрге социалистиг экономиктиг интеграциязының ... ... артык күштүүн бадыткап турар ...

Малевтиң чартык миллион пассажири

БУДАПЕШТ. Венгрияның «Малев» авиакомпаниязы чыл ... ... бир чартык миллион пассажирлерни аргыштырган.

Венгрияга хамааты ужар ... ... агаар ... ... венгр-совет ... ...

Бир демниг күжениишкин-биле

УЛАН-БАТОР. Чурттуң ар... ... ... тудуг ажыл-агыйының ... ... МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы ... Т. Майдар чугаалаан.

Моол эртемденнер ... ...

...

Харылзаачыларның чедиишкини

ПНОМПЕНЬ. Улусчу Кампучияда харылзаа ... ... Почта салбыгларының, телефон болгаш ... ... Провинция төптери биле ... харылзааны ... ... 170 муң хире ...

ЯКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ТОКИО. (СЭТА). Ясон ... ... Япониянын Коммунистиг партиязының ТК-... ...

ЯКП ТК-ның Президиумунуң даргазы К. Миямото пленумга түңнел чугаалаан ... ...

СТРАТЕГТИГ КУРЛАВЫРЛАР ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). ...

ГАМБИЯДА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). ...

ПАРИЖ. (СЭТА). ...

ЛОНДОН. (СЭТА). ...

ПАРИЖ. (СЭТА). ...

Р. Раоның парлалга конференциязы

ДЕЛИ. (СЭТА). ...

УРУГВАЙДА ДЕРЗИИЛЭЭШКИННЕР

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Шериг эрге-чагырганарының чурттуң демократтыг күштеринге удур өскүдүп ундурген дерзиилээшкиннериниң чаа чаагы Уругвайда чаттыгып берген.

«Уругвайның ... фронтузу» деп чажыт ... ...

Социалистиг дем каттыжылгазы

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ АЧЫЗЫ

Вьетнам Социалистиг Республиканың ЭДЧ-де ... ... ВСР-нин Премьер-Министриниң оралакчызы эш Хюинь Тан Фат ПМА-ның тайылбырлакчызы Драбининиң айтырыгларынга харылаан.

АЙТЫРЫГ: ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның кады ажылдажылгазын улам ханыладырының болгаш сайзыраткайжыдарының база социалистиг экономиктиг интеграциязын хөгжүдериниң комплекстиг программазын ...

ХАРЫЫ: ...

АЙТЫРЫГ: ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар-биле ВСР-ниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларын хөгжүдерге социалистиг экономиктиг интеграция кандыг салдарлыг чедирген?

ХАРЫЫ: ...

(ПМА).

«Тайбыңдан бедик артык чүве бар» деп, америк империализм бөгүн тенип турар. А чогум ол чүү деп «чүвел» дээрзин Вашингтон 36 чыл мурнунда көргүскен болгай. Ол чүл дээрге, япон ортулуктар Хиросима болгаш Нагасакиже атомнуг бомбаны октааны болур. Японияның ажыл-ишчилери, ... бир демей. Чер кырында тайбыңдан артык чүве чок дээрзин сеткилиниң ханызындан медерел билип турарлар. Ол хамыгаалдыг хүннүн чоокшулап орар үезинде японнар Хиросимаже болгаш Нагасакиже тайбының чыскаалын кылып, чурттуң бүгү булуңнарындан ап турарлар. ... ... ортулуктарны Пентагонның ... базалары болгаш саалдары ... сонагазын ... ... турарлар.

ЧУРУКТА: Акиттан рас ... ... тайбың ... ... удеп турары.

СЭТА-ның фотозу.

ССРЭ-нин Күрүне шаңналынга киирери-биле

КИНОДОКУМЕНТИГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ

Узбек ССР. «Афганистан. Революция уламчылавышаан» деп фильмни 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киирген. Ол долу метражтыг документалдыг фильмниң тургузукчулары Узбек республиканың кинохроника студиязының бөлүк мастерлери — режиссёр, ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Каюмов, сценарист А. Бовин, операторлар Т. Надыров, Ш. Махмутов олар.

Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш демисешкен афган улустуң дугайында ол кинода бар фактылап киирген. Объективте — амгы үениң дүвүрээзиннинг болгаш сагыш-сеткилди хаара тудар хроникасы.

Тыстырылга бөлүүнүң удурткукчузу Малик Каюмов (чурукта) — хаанның Россияның эң кыдыг болгаш бүдүүлүг турган булуңнарының бирээзи Туркестан крайда чаа амыдыралдың тургустунганын көргүзүп турар «Паранджа» болгаш «Чер реформазы» деп кинолары дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынче кирген. Дуржулгалыг мастер Малик Каюмов удавас чеден харлаар-даа болза чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавышаан.

Амгы үеде ол белорус кинооператор Татьяна Логина-биле кады «Шулукчулер хоорайы» деп чаа кинону белеткеп турар. Ол дээрге Ташкент дугайында фильм-дир.

Р. ШАГАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ШКОЛА ТУДУГЛАРЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Чаа өөредилге чылы эгелээринге чедир ай четпес үе арткан. Бо өөредилге чылында элээн каш районнарга бүгү талазы-биле дериттинген чаа школаларны ажыглалга киирер ужурлуг турган. Ол талазы-биле доктаал, шиитпирлерин хойну хүлээп алгылаан.

Бүдүрүлге, социал-культура болгаш чурттакчылга 1981 чылда тудугларын ажыглалга [illegible] дугайында СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың апрель 6-да доктаалы турбуже, Тыва АССР-ниң Чырыдылганың министерствозунуң чагыын ёзугаар школалар, уруглар албан [illegible] тудугларының чаа өөредилге чылынга үткүштүр ажыглалга кирер хуусааларын үстүрүнүм кырында келген. Тодаргайлаарга, бо [illegible] дылаттынган 723,4 муң рубльдиң чүгле 25 хуузу тудугларга чарыгдаттынган, оон ужурундан «Тыва тудуг» трестиң болгаш «Тыва совхозтудуг» каттышкылыышкынының кереэ-биле тудуп турар школаларның тудугларын ажыглалга кирер хуусаазындан ыракта озалдап турар. Ол болза бирги ээлжеге ажыглалга кирер Кызыл хоорайда 784 (№ 3 школаның арткан тудуу) болгаш Эрзинде 700 кижи өөренир школаларның тудуглары болур. Школа тудугларының чорупу турар байдалы дыка ооржум, аңаа көрдүнген акша-хөреңгини кончуг ээзешти шиңгээдип ап турар. Чижээ, [illegible] возу бо чылын 2772 муң рубльди шиңгээдир турбуже, чартык чылда чүгле 445 муң рубльди шиңгээткен азы 17-ле хуу болуп турар. Кара-Хаак суурда, Шамбалыгда болгаш өске-даа школа, уруглар садтарының тудугларының чогуур өйүнде ажыглалга кирери бергедеп турар.

Ол ышкаш Чаа Шагаан-Арыгда 312 кижи өөренир школаны III кварталда «Шагонартяжстрой» трест ажыглалга кирер турган, амга чедир мында түүйбү салыышкылар өртле доозуп.

Школаларның чаа тудугларын ажыглалга кирериниң планы өске-даа районнарда бар. Кызыл районнуң Баян-Колда 624 кижи өөренир школа тудуунга көрдүнген акша-хөреңгиниң чүгле 12,8 хуузу. Кызыл хоорайда 280 орунлуг уруглар садының тудуунуң акша-хөреңгизиниң 10,5 хуузу шиңгээттинген, а Хандагайтыда школа тудуунга шуут кирбээн.

Мындыг байдалдыг ажылдап турар чүве болза, бо чылын ажыглалга кирер тудугларның хүүсеттиинери үстүп болур. [illegible] пиялар школалар тудуун чогуур үезинде ажыглалга кирери дээш шыңгыы хемчеглерни алыры хүнүн чугула айтырыы болуп турар.

Н. ШИРАП.
Чырыдылганың министерствозунуң тудуг секторунуң эргелекчизи.

РОССИЯ-БИЛЕ ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДАРДА

«Казахфильм» студияның тургусканы «Россия-биле чүс-чүс чылдарда» деп документалдыг, чавыт фильми [illegible] казах улустуң [illegible] салым-хуузунуң дугайында тооюуп турар. Олжас Сулейманов биле Евгений Евтушенко олар [illegible] совет улустарының найыралын алгаан [illegible] лары экранда чаңгыланыр.

Казахстанның Россияга акы-дуңма биле каттышкан сыртын бээр 250 чыл оюнга тураскааткан ол фильмни тургузуп тура, оон авторлары Москваның, Ленинградтың, Алма-Атаның, чурттуң өске-даа хоорайларының архивтеринде болгаш музейлеринде муң-муң документилерни ажып көрген. Оларның, хөй кезии фильмге кирип, казах болгаш өөн сонгу чүгүнде турар улустарының хөй-хөй чүс чылдар дургузунда экономика, политика болгаш культура харылзааларының дугайында тооюп турар.

Чүс ажыг национал болгаш улустарның [illegible] ре найыралдыг чаңгыс ог-бүледе чурттап турар бо республиканың амгы [illegible] [illegible] черин база өөреп турар. Оларның тургузукчу ажылының [illegible] чайгылыш болгаш [illegible] Казахстан хөй алыры [illegible] республика апарган.

Алма-Атаның кинематографистери-биле кады ук кинону «Мосфильм», «Ленфильм» студияларының документалдыг фильмнерниң төп студиязының мастерлери тыртырганнар. Олар казах өнүктери-биле [illegible] кады ажылдап турарлар.

(СЭТА-ның корр.).

АЖЫЛ БИЛЕ ЫРЫ ТУДУШ

Студентилерниң тудугжу отрядтарының 250 дайынчылары Барыын-Хемчик районнуң [illegible] тудугларында, Ак-Довурак хоорайның болгаш «Тыва асбест» комбинаттың тудуг участоктарында ажылдап турар. Ташкенттиң автоорук институдунуң «Азия» отряды комбинаттың сеңтелге тудуг эргелелиниң планынга кириштир 130 муң рубльдиң иштиг тудуг ажылдарын кылыр. Ол ышкаш ук институттуң «Авангард» отрядының дайынчылары «Шагонартяжстрой» трестиң «Тыва дагдүгү» тудуг эргелелинде, а Тольяттиниң «Альтаир-3» отряды Чыраа-Бажында бедик вольтулуг электри шугумунда ажылдап киргилеп кеннер. Районга ажылдары-биле шуптузу 7 отряд келген.

Бо күш-ажылдыг семестр дургузунда студентилер чуртталгы чонга солун программалыг концерттерни көргүзер, лекция, беседаларны кылыр болгаш өске-даа культура-массалыг ажылдарны чорудар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

АВГУСТ 7-ДЕН 9-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 9.35—«Ол ындыг оюн». Уран-чечен фильм. 11.10 — [illegible] Документалдыг телефильм. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — ССРЭ-биле Индияның аразынга Керээге ат салганының 10 чылынга [illegible] — Дели». Кинопрограмма. 14.55 — Индияның артистериниң концерти. 15.30 — В. Крапивин. — «Хат хадыыр талаже». Телешии. 2-ги кезээ. 16.30 — «Анна Ивановна — кандыг кижи?». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Күрүне [illegible] лауреады тудугжу А. П. Илларионова дугайында документалдыг фильм. 17.15 — Концерт. 17.45 — Москва комсомолунуң ажылчылары. 12.40 — Концерт. 13.15 — «Спортлотонуң» 32-ги тиражы. 13.25 — «Дем каттыштырылгазы». 13.55 — Чурттар аразының конкурузунуң лауреады В. Ересько ойнаар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Кезээде-ле демисел». Александр Блоктуң амыдыралы». 15.40 — Бөгүн Күш-культуражыныц Бүгү-эвилел хүнү. ССРЭ-ниң Спорт комитединиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 15.55 — «Бистиң спортчу туктарывыс адаа-биле». Концерт. 16.15 — Урут-тарга фильм. «Капонердеп ооддар». 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.00 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.30 — «Кинопанорама». Москваның XII делегей фестивалы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — [illegible] Эстрада программазы. 22.22 — «Центрнаучфильм» студияның [illegible] фильмнериниң программазы. [illegible] — Бүт бөмбүүге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). Телеңгиз — телетермоя.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Мал чеми белеткелинде хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылда).

МОСКВАДАН

[illegible] — Бөгүн делегейде. [illegible] — «Улус чогаадыкчылары». [illegible] — «[illegible] амыдыралы». 20.10 — «Ыраккы чайның шораалы». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү (Япония). 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—21.50 — Европа чемпионадының хоккейге кубогу. «Ильвес» (Финляндия) — [illegible] (ССРЭ). [illegible] — Бөгүн делегейде. Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Эжинкилер-өнүктер». 13.15 — «[illegible] болгаш ыржылары». 13.45 — [illegible] Москва областың [illegible] программазы. 15.10 — «Илья Николаевич Ульянов». 15.40 — Профсоюзтарның (Кострома хоорай) улегерлиг хору ырлаар.

КЫЗЫЛДАН

[illegible] — «[illegible] фольклорлуг концерт». Телефильм. 17.20 — «Шыдаттандалар [illegible]». Телефильм. 18.00 — «Малышок».

МОСКВАДАН

18.15 — «Айыыл». Мульт-фильм. [illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылда). 18.45 — «Тываның экраны».

МОСКВАДАН

19.00 — «Үш. кйи. бирээ. тик...» Израильге, Мурнуу-Африка Республиказынга, Пакистанга ядролуг чепсектиң кылып алганының дугайында документалдыг телефильм. 19.50 — «Арфаларның ырлары чаңгыланып-ла эгелээр». 20.00 — «Тамчыктыг уруглар, чаштар!». 20.15 — «Мениң ырымы бөлүреттем». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Фаворит». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серийлар.

АВГУСТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.30 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Москваның [illegible] оркестри орус композиторлар чогаалдарын [illegible]. 9.25 — «АБВГДейка». 9.55 — «Ада-иелер, силерге». 10.25 — «Челээш». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүгү-делегей фестивалы «Мавриканың ырлары болгаш таңцылары». 10.50 — «Совет чурукка уран чуруктар». «В. А. Фаворскийниң мастерскаязында». 11.50 — «Ону кылып шыдаар силер». Аныяк чогаадыкчылар концерти.

АВГУСТ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Концерт. 9.20 — «Будильник». 9.50 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 10.55 — «[illegible]». 11.40 — «Эртенги почта». 12.10 — «Совет Эвилелиниң дааштыы аалчыларның чарлаа-биле». 12.25 — «Кадар [illegible]». 13.25 — «Далай ыңдарызы музей». И. К. Айвазовскийниң чуруу делегейде. 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 — «Чаагай ат». Документалдыг телефильм. «Коммунистер» деп циклден. 14.45 — Европа чемпионадының хоккейге кубогу. ЦСКА (ССРЭ) — «Ильвес» (ФССР). 16.05 — Бөгүн — Ту[illegible] хүнү. ССРЭ-ниң [illegible] чөлээ бис [illegible] болгаш [illegible] районнарында тудуг министри С. В. Башилов-биле беседа. 17.00 — «Бистиң [illegible]». 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.00 — 18.15 — Чапсар. 18.45 — «Кино аяңчыларының клуву». 19.30 — «[illegible] — [illegible]». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — [illegible] (Япония) [illegible] ырлаар. 22.00 — Документалдыг фильмнер программазы: «Тундра дугайында чугаалар». «[illegible] арка[illegible]». 22.30 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тиилекчилер». Фронтуң [illegible] клуву. [illegible] хоорайларының [illegible]. 15.30 — Күрүнениң Н. Осипов аттыг орус улустуң улегерлиг оркестриниң концерти. 16.30 — «Куртизанкаларның бай-шырае болгаш ядыы-түреңии». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. О. Бальзактың [illegible] романындан тургусканы. 3-кү серия (Франция). 18.00 — Документалдыг телефильмнер программазы: «Тамбов», «Качканар». 18.45 — «Цыганнарның ырлары болгаш таңцылары». «Ромэн» театрның артистериниң киржилгезин-биле концерт программазы. 20.00 — «Тамчыктыг уруглар, чаштар!». «Хуулгаазынныг экран». 20.15 — «[illegible]». Документалдыг фильм. 20.35 — А. Кольцовтуң шүлүктеринге романстар болгаш ырлар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Албан [illegible]». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Бүт бөмбүүге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — СКА (Донда Ростов).

Ном-билиглерниң үндезини

МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТАР ДУГАЙЫНДА

Совет номчукчуларның күзел-чүткүлдерин илередипшаан, «Политиктиг литература» ном үндүрер чер Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында, немец фашистиг ажылдакчыларга удур совет улустуң демиселиниң чугаалыг кысказы-биле бижип, таныштырып турар. Ук номнар «Дайын. Чон. Тиилелге» деп ат-биле парлаттынгылаан. Оларның авторларының аразында ат-суралыглар-даа, хөй номчукчуга шоолуг билдинместер-даа бар.

Ук бөлүктүң ушку ному база-ла «Дайын. Чон. Тиилелге» деп адаан. Ону номчуттунар чыш [illegible] хүлээп алганнар. Ында сураглыг шериг начальниктери, политиктиг ажылдакчылар, командирлер болгаш солдаттар, партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар, завод директорлары, [illegible], [illegible] лар хөөш кымнар кирбээн дээр! Оларның кижи бүрүзү тиилелгениң дажын, хоочун ажыг хөөмчүп дайынга шылгаланы эрткен.

Чаа номнуң эгезинде Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол Политиктиг эргелелиниң начальнигга армия генералы А. А. Епишевтиң чүүлү парлаан. «Тулчуп турар партия» деп эгелиг чүүлде дайынның баштайгы хүннеринден-не бистиң партияның илеңкейлиг организакчы, идеологтуг ажыл-чорудулгазын көргүскен. Чурттуң материалдыг болгаш угаан-бодал күрлавырларын [illegible] ажыглаарын СЭКП хандырган.

«Тиилелгениң майга чедир» деп сактыышкыннарында генерал Е. Е. Мальцев Висла — Одер операциязынга дайынны чынча шапканын, Европаның улустарын фашизмден хостааны көргүскен.

Дайынның баштайгы хүннериниң дугайында материалдар черле оннгай солун болуп турар.

Өөрге болгаш Силезияга [illegible] дугайында сактыышкыннар онзагай солун. Берлин дээш тулчууштуңнары [illegible] турган эпизодтары база ында кирген. Австрияга тулчуп турган совет агаар кезектериниң дайынчыларынга дайынның тенгерни база бижээн. Ынчан аңаа мен агаар-десант кезектериниң [illegible] чайгер турдум.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Алексей Иванович Шахуриннин сактыышкыннары черле кайгамчык. Дайын чылдарында ол ужар чүүл үлетпүрүн баштап турган. Ужар чүүл заводтарын кайы хире берге үеде тылче көжүрүп, ону бүт кырынга тургузуп, шериг самолёттарны бүдүрүп эгелеп турганы ында көргүскен.

Дайынның тиилээринге бүгүле чугула чүүлдерни тулчуп турар шериглерге бистиң тылывыс берип турган. Тылдың маадырлыг чорууну үнер [illegible] утказын айытпышаан, В. Белокриницкий «Катюшалар печинде» деп сактыышкынында чынча деп бижээн: «Херээженнерниң, [illegible] [illegible] кады ажылдап турган бүгү-ле эш-өөрүмнүң маадырлыг карак [illegible] күш-ажылының дугайында тураскаал, ол дээрге эрткен дайынның чылдарында совет улустуң улуг тиилелгезиниң [illegible] дугайында тураскаалы — бистиң үнелеп четпес байлаавыс болур.

«Дайын. Чон. Тиилелге» деп ушку ном Ада-чурттуң Улуг дайынының ангы-ангы талаларын улам тода көргүзүп турар.

А. ГОРЯЧИЙ,
курлавырда полковник, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ ПАНОРАМАЗЫ

ШАШКИ БОЛГАШ ШЫДЫРАА. Делегейниң херээженнер аразынга шашкага [illegible] делегей чемпионадының база делегейниң шыдырааныкчыларының Ригага болур маргылдаазының байырлыг ажыдыышкыны Ригаңың академиктиг уран чүүл театрының ийи сценазынга болган. Театрның биче сценазынга аң шыырак дээш он шашкичилер чемпион ат дээш демисежирлер. Оларның аразында делегей чемпиону Елена Альтшуль (Минск), оон [illegible] чаңгыс чер чурттуг делегейниң экс-чемпиону Людмила Сохненко база ССРЭ чемпиону Ольга Левина (Харьков) олар база бар. Чаа чемпионнуң ады август 13-те билдинер.

Ол-ла үеде театрның улуг сценазынга сес чурттуң 16 шыдырааныкчызының маргылдаазы эгелээр. Оларның аразында гроссмейстерлер Андраш Адорьян (Венгрия), Евгений Ерменков (Болгария), Борислав Ивков (Югославия), Лотар Фогт (ГДР), Олег Романишин (Львов), Виталий [illegible] (Краснодар), Владимир Багиров, Айвар Гипслис болгаш Михаил Таль (Шупту — Рига) олар база бар. Маргылдаа август 29-ке чедир уламчылаар.

ФУТБОЛ ССРЭ-ниң [illegible] [illegible] «Атлетико» (Мадрид) клуб-биле Москвага ужурашкаш, 4:2 санаа удуп алган. Оон эгелериниң санын Блохин (үштү) болгаш Бадачев олар киирген- нер, аалчылардан Матенсос биле Кабрера олар саннар киирген.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Европа кубогу дээш Ленинградта болуп турар маргылдаага Фрунзе чурттуг Шамиль Аббасов [illegible] 816 см. көргүскен болган. Ол дээрге совет калыкчыларның аразында аң эки түңнел болур.

БАЙДАРКАГА БОЛГАШ КАНОЭГЕ ЭЖИНДИРИИШКИННЕР. ССРЭ-ниң бирги чери дээш Тракайга доозулган маргылдаага Украинаның [illegible] [illegible] тиилекчи болган. Регатаның сөөлгү хүнүнде Галиц хоорай спортчулар үш комплект шаңнал дээш 4×500 метр черге демисешкеннер. Оларның ийилин украин спортчулар чаалап алганнар. Байдаркага эстафетада херээженнер — Светлана Сергунь, Нина Грицун, Нина Шинкаренко-Дорох, Людмила Белякинова болгаш каноэге эр улустан Николай Попович, Василий Береза, Виталий Бакланенко болгаш Анатолий Кошавов олар тиилекчи болганнар.

Чаңгыс кижи эжиндирер байдаркаларга литов эжиндирикчилер тиилээннер.

АВТОМОДЕЛИЗМ. Минскиге болган Европа чемпионадының сөөлгү хүнүнде Болгарияның төлээлеринге үш [illegible] [illegible] команда аайы-биле база тиилелгени чедип алганнар. А Антон Младенов биле Петр олар 1,5 болгаш 5 куб. см. класстарлыг моделдерге Европа чемпионнары болганнар. Олар делегей рекордчуларын база [illegible].

[illegible] болган чемпионаттың түңнелинде бүгү-ле класстарның моделдеринге 15 хире өскерилгелерни киирген. [illegible] Владимир Дорфман биле француз Селестен Дюран олар делегей рекордтарын тургусканнар, чаалап алганнар.

Тарып алган чечектерим
Таалда чараш сеглеп-сеглеп!
В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Агаар

Бөгүн республикага бүргек, аязыр. Чамдык черлерге туманнаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. [illegible] 24—29 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттуг, чагбас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаар 27—29 градус чылыг.

Эмчиниң сүмези

АРЫГ-ШЕВЕРНИ САГЫҢАР

Чай — хадыышылды быжыглаарының эң таарымчалыг үези. Ынчан хүн, ногаа, кат болгаш бүгү чүве бедеп турар. Чайын үениң хөй кезиин кижи арыг агаарга эрттирер. Организмниң дадыктырарынга оон дузазы улуг. Аан-чоруктар, олаг чанынга кежээлер, хемнерге эштири — кижи бүрүзүнүң күзели. Шагның дөрт эргилдезинде оон эки үе чок ышкаш. Ынчалзажок ол үени чеп ажыглаары чугула, чамдык дүрүмнерни сагывас болза, ол магалыг үе кижиге багай саллар база чедирип болур.

Чайын мындыг таварылгаларны бо-ла көрүп болур. Кудумчуга бир кижи кат садып турган. [illegible] өске кижи оон кат садып алган. Хүн караанга кылаңайнып турар кызыл каттарны көрген уруг авазын алан кылып туруп берген: «Бичиидени берем, авай, мнаайдан-на!». Ындыг чаптанчыг уруунга канчап бербес боор, адыжынга каап берген. Бо чорукту шеглезе чогуур: оон халдавырлыг аарыг тыптып болур. Кандыг-даа катты чииринин мурнунда чуур албан.

Бир катап эмнелгеге аарыг уруг экелген. Эмчилер шинчип көөрге, уруг дизентериялаан болган. Кайын, чүүден халдааныл? Ону истеп, шинчилеп көөрге, уругнуң бажыңының чанында бок төгер оңгар арыглаттынмаан, ымыраа сээк дойлуп турар болган. [illegible] гыш чок. Чүге дээрге уругнуң бажыңының ажык соңгазындан [illegible] аяк-шыпак кырынга хонуп турган. Чайгы үеде арыг-силигни сагывазының ужуу ол.

Изигде кымны сүксавас дээр, ынчан оваарымчалыг болур чугула. Таварыштан-на сугну кайы хамаан чок ижип болбас. Ижип болуруун хынаваан суг, ылангыя шалбаа, хөлбээ, хөлчүк чергелиг турум суглары ижери эң-не айыылдыг. Ындыг сугларга аңаа эштирге безин янзы-бүрү аарыглар халдап болур. Ынчангаш аян-чорук кылыр улус хайындырган сугну ап алыры чугула. Чамдык дизентерия халдаан кижилер аарывайн чоруур таварылга турар. Оон уламындан аарыг өөскүдүкчүзү микроб организмге үр чурттап, долгандыр турар чүүлдерже хостуг халдап, [illegible] ажыглаар [illegible].

Эмнелгеге чыдарындан түрексирээш, чамдык ынчаар аарааш кижилер эмчилерге чыгатпайн баар. Оон уржуундан ижин-шөйүндү аарыындан [illegible] [illegible] кирлер. Ылангыя ындыг чиик дизентериядан хөй-ниитиниң чемненилге чериниң азы уруглар албан черлериниң ажылдакчылары аарыырга айыыл дыг. Аарыгның [illegible] [illegible] уламчылавышаан, халдавырны нептередип болур. Чайгы үеде ижин-шөйүндү аарыының кол профилактиказы — кара-сээкти баш бурунгаар узуткаары. Ижин-шөйүндү аарыының база бир чугула профилактиказы — хуузунда арыг-шеверни сагыыры болур. Чемнениринин бетинде холдарыкарны эки дааш чуур утпанар.

Кадык чоруурунга дараазында чүүлдерни күүседири берге эвес:

— ногаалар, фруктулар болгаш кат-чимис ажыглаарының бетинде, оларны эки суга чуур ужурлуг;

— таварышкан-на чиг сугну ишпеңер;

— чыналда эртпээн, хайындырбаан чиг суг ажыглаваңар;

— аъш-чем аймаа болгаш аяк-саваны кара-сээктен камгалап, дуглаглыг черге шыгжаңар;

— тыртпаан эът, чаа копаан кылган салаттарны, аарыжыны, сметананы зоги-кирелиниче [illegible];

— арыгланыр бажыңга кирген соонда, холдарыңарны савандап чуурун утпаңар.

Бир эвес ижинде аартып, ууук чок куду олурупун, эмнээн утпаткан таварылгада [illegible] [illegible] [illegible]. Аарыг кижиниң эмчиге чедирип шыдавайн барганда, бажыңга профилактиктиг хемчеглерни алыры чугула. Чижээ, аарыг кижиге аяк-саваны, орун-дөжекти, чоттунар аржыылды тускайлап бээр. Ол-ла бүгү херекселдерни хлораминниң бир хуу эзилдиминге чуур ийикпе, азы хайындырып дезинфекциялаар.

Ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыын болдурбазы — чурттакчыларның культуразындан, арыг-шеверниң бедиин дүрүмнерни сагыырындан онза хамааржыр.

Л. КОМЛЕВА,
республиканың санитар чырыдылганың бажыңының инструктору.

КИНО

АВГУСТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуутгуун боттарывыс харылаар бис» 19.00. «Кижиылдар таварты сыдалыстарже» (2 сериялыг) 9.30, 12.30, 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чурттаар ужурлуг сен» 15.00, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Регланда кижи» 15.00, 16.30, 18.40, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Максим Перепелица» 10.00, 12.00. «Террор» операцияның буураалы» 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«ЧАПГЫ»: «Мээң ачам идеалист» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези дараазында мергежилдиг ажылчыннарны доктаамал ажылдары-биле чалап тур:

1. Даг ажылдарының участогунга — 2СБШ—200 өрүмнээр станоктарның машинистерин болгаш оон дузалакчыларын;
2. Транспорт цехинге — БелАЗ—540 автосамосвалдар чолаачыларын, бульдозеристерни;
3. «Каа-Хем» участогунга — сантехниктерни, хемчээкчилерни, [illegible]-машинакчыны, техник-картографты.

[illegible] төлевири шаңналдыг, 1,3 район коэффициентилиг [illegible] [illegible]-биле ол ушку шалыңны, хөй чыл ажылдааны [illegible] немелде төлевирни бээр. Халас хөмүр-даш-биле [illegible] [illegible] [illegible] ажылдаар [illegible] чурттаар [illegible] [illegible].

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-[illegible], 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, [illegible] килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадрлар ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, [illegible] килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1794.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. [illegible] ТС-[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 181 (11679) | 1981 чылдың август 6, четверг | 1925 чылда үндүрлеп эгелээн. | Өртээ 2 көп.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

Краснодар крайның ажыл-агыйлары күрүне шыгжамырларынга бо чылын чартык миллион тонна ажыг чаагай дүжүттүң тараазын урупту, саваалап. Шиитпир-биле алырга, бо чылдың дүжүдүндең Торээн чурт Кубаньның 4 миллион 360 муң тонна тараазын хүлээп алыр ужурлуг.

Кубаньның ажыл-агыйлары-ның шөлдеринде тараа ажаап алырының ажылы хүн келген тудум-на улам калбарып келчыдар. Ында чаа аргаларның бирээзи — комбайн — шай — элеватор аразынга үзүк-соксаал чокка бүгү машина-техниканың ажылдаарын чер болганда калбаа-биле ажыглап турар. Хей чүък сөөртүр автомашиналар ол үш черниң аразында үзүк-соксаал чокка шуужуушаан, тараа хүлээп алыр черлерже дүн-хүн чок чоруп турар.

Тарааның чидирипин болдурбас хоош автомашиналарның хааржактарын болгаш кожуттарын брезентилер-биле чырыктаан болгаш бедиткен.

ЧУРУКТА: Усть-Лабинскиниң шыгжамыры — элеватору тараа хүлээп алыышкынының үезинде.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ТЕМПИНИ КУДУЛАТПАС

Секретарьга сөс

«Ак-Туруг» совхоз эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге бо чартык чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен. Шээр малдың, боданың, чылгының баш саны элээн өскен. Чартык чылда күрүнеге эът садар планын 123 хуу, сүттүң 200 хуу, дүктүң 115,7 хуу күүсеткен.

Чедиишкиннерни улам быжыглаары кыштаглаашкынга бүгү талалыг белеткелден, ылангыя оон чем-сүүрүн быжыглаарындан кол хамаарлыын, шиитпирлеп чогуур өске-даа айтырыгларны совхозтуң бүгү коммунистериниң хуралынга чугаалашкан.

Мал ажылында чамдык эки көргүзүглер чедип алдынза-даа улуг четпестер бар. Ылангыя чаш төлдү бо чылын камгалап алганы чүгле 65 хуу болган. Ак-Хемде № 2 хойжу бригада (бригадири Э. Б. Седен) төрүүр чүс хойга онаашкыр 58 хураганны камгалап алган. Чамдык малчыннарда көргүзүг бо деңнелден-даа кудуу болган.

Бо четпестер дугайында чиңгир шүгүмчүлелдер партиялыг-даа, малчыннар-даа хуралдарынга болгулаан. Оон бир кол [illegible] малдың [illegible] рударны амга чогуур өйүнде. Кыштаглалыг белеткелден хамааржырын чамдык специалистерниң, малчыннарның уттуп, ону четпес чорудуп келгенинде дээрзин бүгү талалыг [illegible] [illegible] үндүрүп турар бис.

Кыштаглаашкынны хүрээлгей эрттирериниң кол магадылалы — малдың чем-сүүрүн четчир-биле белеткеп алыры. Ынчангаш бо сорулга-биле 4480 тонна сигенни, 1060 тонна сенажты, 8400 тонна силосту совхоз белеткээр планныг. Ону чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү күштү мобилизастаан. Сиген кезип белеткээр, силос, сенаж салыр механизастаан бригаданы, хол-биле сиген кезер 15 звенону тургускан. Саваң пресстээри-биле Омскиже бир звенону чоруткан. Улуг-Хемниң ортулуунда будук-бүрү белеткээнде бир звено, школачыларның күжү-биле будук-бүрү белеткээр 2 звено ажылдап турар.

СЭКП обкомунуң кыйгызын болгаш бо чылдың сентябрь 10-га [illegible] [illegible] чем белеткээриниң малчыны айы айын чарлаан [illegible] [illegible] кааш, ону совхозтуң ажыл-ишчилери бүрүнү-биле чүүлдүг-зүрүп деткээн. Бо хүннерде [illegible] мал чеминиң белеткелчилери улуг кужениишкин-биле [illegible] турарлар. Чоокку хүннерге чедир 835 тонна сигенни, 205 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Механизастаан бригадада кестирикчилер С. Самба, В. Лопсан-Чыдан, А. Калындүү, А. Сайгылгаан, болукчулер К. Кендең, В. Конгарак олар хүн нормазын 140—185 хуу күүседип, эш-өөрүнге үлегерлиг [illegible]. Ыңчаа-биле сиген кезер звенолар-даа ажылдың темпизин база шапкынчаан. Ылангыя Булуң-Терек ортумак школазының өөреникчилер звенозу 60 тонна [illegible] [illegible] 63 тонна кылдыр күүсеткеш, ам-даа 10 тонназы немей кылырын хүлээнген. Ында А. Хайдып, Р. Дыртыкпан, Ю. Монгуш, А. Будаакай олар болгаш өске-даа үстүкү классчылар хол кадыыры-биле сиген кезеринге ӗзулуг мергежээннер. Звенону башкы Д. Х. Бужаакай билдилиг удуртуп, өөреникчилерниң чайгы [illegible] ажылын солун эрттирип турар.

Мал чеминиң белеткелинде [illegible] [illegible] социалистиг чарыштыг. Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчилер звенозу (удуртукчузу О. Д. Кыргыс) Булуң-Терек ортумак школазының өөреникчилер звенозун социалистиг чарышка кыйгырган, 34 тонна сигенни саараттааш, дужааган. Бо звенода школачылар В. Бегзи, А. Бегзи, С. Сумбаа, Р. Номдак, О. Ширин-дуу, С. Бурбужук олар хол-биле сиген кезеринге эр-хейлер диртиң, 70 тонна сигенни [illegible] [illegible] ажылдап турарлар.

Ниитиниң малынга чем-сүүрүнү тургузар дээш ажылга [illegible] [illegible] киирип турар улуг бисе эвес. Совхозтуң тудут, МТМ коллективтери, ажылчын комитети, Ак-Туруг ортумак школазының башкылар коллективи, Булуң-Теректе «Малчын» аттыг агитквартира, Тайбың кудумчузу сиген, будук-бүрү белеткээр пландарын күүседир чоокшулай берген. Ынчалза-даа оруктажыглал участогу, ышш ажыл-агыйы, Ак-Туруг суурнуң чамдык агитквартиралары сиген белеткелинге киржиринче организастыг чок чоруун көргүзүп, четпес ажылдаан. Сигенни кезип, ажаап турарының шынарында четпестер бар. Ол четпестерни чайладырынче улусчу контролерларның, хей-ниитиниң күжүн угландырары чугула болуп турар.

Улуг-Алаак шынаазының дөңгеликтиг, чаш талдарлыг черлерни чүгле хол кадыыры-биле кезип турган сиген белеткелин көвүдедир сорулга салдынган. Совхозта техника-биле сиген кезер улуг шөлдер чок болганда бөле кичээнгей салыры чугула болуп турар. Хөй чылдыг сигеннерден 390 га люцернаның баштайгы кезилдезин дооскан дораан суггарылганы чоруткан, ам оон ийиги кезилдезин бо айның ийиги чартында чорудуп болур, оон үнүжү эки.

СЭКП обкомунуң үжүкү пленумунуң [illegible] [illegible] удуртулга болдурганы, бүгү-ле арга-курлавырларын, күштү мал чеминиң белеткелинче бо хүннерде угландырып, бодунар-ла бүгү чүүлдерни [illegible] ниити күжүвүс угланган. Шалыпчы ийи эйда айыттынган [illegible] [illegible] совхозтуң дирекциязы, партком болгаш кедээ Советтиң [illegible] тодаргай [illegible] ажылдап кылгаш боттандырар хемчегин ап турар. Бо чугула ажыл-херекке коммунистерниң, депутаттарның, специалистерниң харысалгазын болгаш инициативазын бедидип турар бис.

Р. ХУНАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунда партком секретары.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

«Торгалыг» совхозтуң Көк-Хаакта, Ак-Талда, Арыг-Бажында, Кадыйда сигенниң үнгени чүгээр. Торгалыгжылар мал чеми белеткээринче массалыг киргенден бээр элээн үе эрткен. Август 1-ге чедир олар 1120 гектар черниң сигенин кескеш, оон 800 ажыг тоннаны саараттаан.

Мал чеми белеткээринде хойжу дөрт бригаданың малчыннары болгаш суур чурттакчылары — 225 кижи хаара туткан. Олардан 86 кижи сигенни хол кадыыры-биле кезип турар.

Совхозтуң Чаа-Суур салбырының ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелин шалыпкын чорудуп турар. Август 1-ге чедир олар 385 тонна сигенни кезип, саараттаан. Ында Долба Кызыл-оолга удурткан сигенчилер звенозу чарыштың мурнуку одуруунда чорук турар. 22 кижилиг ол звено 320 тонна сигенни белеткээн.

Кадый-Бажының, Ирбитейниң, Чозаның, Кара-Талдының хойжу бригадаларының малчыннары сиген белеткээринге массалыг киржип турар. Анаяк хойжу комсомолчу Михаил Доржукай Чозаның он бир аныяк хойжуларын баштап алган, Кадатты ховузунда сиген кезип турар. Олар 32 тонна сигенни кургадып, саараттаан.

Мал чеми белеткээринде трактористер Н. Майынды, Сереэ Байыр, Мерген Сүтежик олар онза кызымак ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турарлар.

Чаа-Суур болгаш Торгалыг суурларда пенсионерлерниң [illegible] сигенчи бригадаларын [illegible] тургускан.

Болат-оол Дук «Торгалыг» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи. Оон участогунуң сигени аажок үнген. Малчын оон 7 тонна сигенни кезип, саараттааш кыштаанда дүжүрүп алган.

Д. НАЙГЫН.

ШООДАЙЛАРДА «НОГААН ДАЛГАН»

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга быжыг чем-сүүрүн тургузар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген доктаалы-биле таныжып база СЭКП Тыва обкомунуң республиканың ажылчы чонунга кыйгырыын таныжааш аңаа харыы кылдыр бодунуң ажылдарын организастап чорудуп турар.

Ниитиниң малынга чем-сүүрүн белеткээринче масса чонну эвилелдеп, оларны деткиир талазы-биле совхозта партия комитеди болгаш дирекция, профэвилел комитеди сооңгу хүннерде шудургу ажылдаан. Совхозта албан организация черлери, эмнелге, амыдыралчы кооперациязы, школалар, контора, машина-трактор мастерскаязы, автопарк коллективтериниң ажыл-ишчилерин киирген. Ол ышкаш суурларда мал чеми белеткелдеринге агитквартиралар чурттакчылары база-ла сиген кезилдезинче киирген. Совхозтуң парткому, профэвилелдиң, ажылчын, комсомол комитеттери болгаш совхоз дирекциязы-биле каттышкан партбюрозу эрттирген, аңаа ажыл-агый, албан организациялар, бригадалар зайы-биле даалгаларны онаалган. Тос кижилиг мал чеминиң белеткелиниң штабын болгаш чеди кижи составтыг ажыл-ишти организастаар, агит-массалыг ажылды чогуу чорудар комиссияны тургускан.

Бо хүннерде мал чеминиң белеткели кидин түлүк чорук турар. Бирги он хонуктуң түннелинде 27 тонна сиген белеткээн О. Хүр-оолдуң звенозу болгаш машина-трактор мастерскаязының сигенчи бригадалары шылгараан. Ол ышкаш витаминниг сиген далганы белеткээр звено 41 тоннаны белеткээш шоодайлаан. Белеткеттинген будук-бүрүнү агрегатка үзүк чокка эккеп тыртып турар. Ону сөөртүрү-биле кожуглуг бир трактор, бир автомашина [illegible] белетке[illegible] ашылар [illegible]. Операторлар С. [illegible] бөлүк ... [illegible] будуру[illegible] хандырып турар. Агрегатче будук-бүрү шуудар О. Дытыр, белеткеттинген продукцияны шоодайларга саваалаар М. Кыргыс, шоодайлар аксын даараар Х. Чодар болгаш хоочун ажылчын С. Сенне-оол олар база-ла кылган ижинге кызымгай көргүзүп турарлар. Витаминниг сиген далганының шынарын, оон чогуур деңнелин хынаарын совхозта улусчу контроль бөлүү шыңгыы-биле чорудуп турар. Агрегаттың бүгү ажылчыннары ижин чеңниг столовая-биле [illegible] хандыртынган. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чорудуунун бедидерин [illegible] социалистиг чарышты [illegible] хоюуткан үндүрерин организастаан.

Б. САТ.

УЛАМЧЫЛААР

Сургуун-оол Монгушович Чодур-оол Өнүрде «Торгалыг» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи. Ол Совет Армияга албан эрттиргеш келгеш, төрээн совхозунга ниитиниң малын өстүрүп, хойжулап эгелээн. Оон бээр ам 14 чыл болуп турар. Хойжуларның социалистиг чарыжынга ол өске өөрү-биле бир деңней киржип, он бирги беш чылдыңың баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онаашкыр 93 хураганны камгалап алган болгаш бир хойга онаашкыр 2,5 килограмм дүктү кыргып алган.

— Кышкы үеде хойнуң түктүк ооддаашкынының үезинде хураганнарны дорустурар, оътка киир ажаарынга чедир ажыл кончуг чымышттыг. Ол бергеге, бачым ажылды хойжу кижи чүгле боду шыдаштым дээр болза шын эвес болур. Он ажыг чылдарда төрүүр хой кадарып, оон төлүн менди-чаагай ап келгенимге ужуру болза сакманчыларымның кызымак күш-ажылы болуп келгенин демдеглээксээр мен. Бо кыжын Кара-ыс Май-оол, Валентина Тюлюш, комсомолчу Света Донен олар 85-тен 115 бажа чедир хураганнарны дорустуруп, кайгамчыктыг дуралыг көргүскеннер — деп, хойжу С. Чодур-оол чугаалап орар.

Амгы үеде малчын 8 тонна сигенни кескен, кыштаа Кызыл-Хаяга чедирип алган. Сиген кезерин ам-даа уламчылап турар.

Н. ДАМДЫН.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эгелелинде Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи Калдар-оол Кужугеттиң бригадазы 60 аал чурттаар геологтар бажыңының тудуунда ажылдап турар. Бригадада он бир чыл тудугжулаан дашчы Пётр Седигүр күш-ажылчы эки түңнелдерни көргүзүп келген. Ол ай планын үргүлчү ажыр күүседип турар. Дашчы П. Седигүр күш-ажылчы чедиишкиннери дээш «Тыва тудуг» трестиң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТАРДА: дашчы П. Седигүр. Тудугда ажыл.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СУГГАРЫЛГАНЫ ДООСКАН

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун суггатчызы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Кызыл-оол Балчый-оолович Тюлюштүң удурткан звенозу быжыглаан 97 гектар люцернадан бедик дүжүт алдынган. Ол болза дуржулгалыг, кызымак звенону бо кандаашкынныг чайда шөлдүң суггарылгазын чедимчелиг чоруткан херечилеп турар. Звено кежигүннериниң Михаил Сесен, Долгар-оол Шоюн болгаш өскелер-даа кылган ажылының шынары, бүдүрүкчүлүү дээш кызымак ажылдап келгеннер. Оларның ажылдап кылган шөлүнден механизаторлар 850 тонна ногаан массаны кезип ажаагаш, витаминниг сиген далганы кылыр цехке дужааган. Кезип алдынган шөлдең ийиги дүжүттү алыр дээш чоруткан суггарылганы звено амгы үеде дооскан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг амы-бүрү мал чемнерин белеткээр ажыл «Май 1» совхозта бо хүннерде массалыг. Июль ондан эгелээш суурнуң чурттакчылары өреге бүрүзү 530 кг будук-бүрүнү белеткээр дээш квартал айы-биле бөлүк-бөлүк звеноларга үстүп алган шалыпкын ажылдап турар. Июль 16-га чедир суур чурттакчылары 2000 тонна будук-бүрүнү белеткээш, хүлээткен.

Будук-бүрү белеткээринге пенсионерлер Мөңгүр Ак, Сесен-Долгар Бараан, Көктегел Ак, аныяктар Мария Бичик, Өлеңжик Кол, Бичен Бараан олар эң-не үлегерлиг ажылдап турар. Оларның кижи бүрүзү 200—300 кг будук-бүрүнү белеткээн.

Районнуң райпо, культура килдизиниң ажылчыннары, албан-хаакчылары 21 тонна будук-бүрүнү ол-ла үелерде белеткээш, чогуур ажыл-агыйларынга хүлээткен. Совхозта мал чеминиң белеткелин уламчылап, шалыпкын темпиде чорудуп турар. Сигенчилерни специалист Д. Сорунай удуртуп турар.

Д. АПР-САНАА.
Тожу район.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Бистиң районнуң чамдык үлетпүр, бүдүрүлге, тудуг, транспорт организациялары чартык чыл планын чедир болгаш ажыр күүсеткен. Район үлетпүр продукциязын бүдүрерин 101, ону саарарын 102 хуу боттандырган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге продукцияны бүдүрери 6,2 хуу өскен азы 628 муң рубль көвүдээн, ону сайгаразы база өскен, азы 1 млн 65 муң рубльге көвүдээн. Плаңнап ажыр 1065 кит-шак киловаттың чылыг энергиязын, 150 муң кезек түлбүүр, [illegible] муң [illegible] [illegible] тоннаны [illegible] 36 кубометр үнелиг материалдарны күрүнеге берген.

Тудуг-монтаж ажылдарының чартык чыл планын Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участогу, № 1 КМК, № 2 оруктуг тудуг участогу күүсеткен. Чонга бараан саарылгазының планын «Тыва даг-хүүр» комбинадының ажылчын хандырылга килдизи 101, райпо 100 хуу кылдыр күүсеткилээн. Ак-Довурактың АТБ-зы, коммунал ажыл-агыйы чери база чартык чылдың планын чогуур хүүсээзинде чедир күүсетпээн.

Чамдык «Тыва даг-хүүр» комбинады, Ак-Довурактың амыдырал хандырылга комбинады, хлеб заводу, № 741 КМК, «Тыва даг-хүүр» тудуг эгелели эрткен алды айларның планныг даалгаларын чедир күүсетпээн. Бо коллективтер ийиги чартык чылда бүгү күжүн, арга-курлавырларын мөөңнеп тургаш, чыл планын чогуур хүүсээзинде күүседир дээш амдыгаштан тыптынгыр, чогаадыкчы ажылдаар болза эки.

Р. ДАВЫН-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Күрүне тугунуң дугайында дүрүмге өскерилгелер болгаш немелделер киирер дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1978 чылдың ноябрь 10-да Чарлыы-биле бадылаан Тыва АССР-ниң Күрүне тугунуң дугайында дүрүмге Тыва АССР-ниң Конституциязынга дүүштүр өскерилгелерни болгаш немелделерни киирбишаан, оон чаа редакциязын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың июль 30.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне тугунуң дугайында ДҮРҮМ

I. Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне тугу. Тыва АССР-ниң Конституциязының 158 чүүлүнге дүүштүр, сывының узун дургаар туктуң бүгү доразында узун дуртунуң 1:8-и болур [illegible] [illegible] [illegible] эъл пөс болуп турар РСФСР-ниң Күрүне тугу болур. Кызыл пөстүң солагай талазы үстүү булуңунда алдын кадырыны болгаш масканы чураан болгаш оларның кырында алдын шугум-биле долгандыр чуруткан кызыл беш адыр сылдыстыг, а оларның адаанда алдын үжүктер-биле «Тыва АССР» деп бижимелди орус болгаш тыва дылдарга бижээн турар. Туктуң калбаа узунунуң 1:2 дирезин болур.

Кадыыр болгаш маска туктуң калбааның 1:4 кезээ болур кылдыр дөрбелчинней бижиттинер. Кадырының шиш бажы дөрбелчинниң үстүү талазында турар. [illegible] болгаш масканың сиптары дөрбелчинниң адакы булуңунга белдирлежир. Сиптыг масканың узуну дөрбелчинниң узун дуртунуң 3/4-ү болур.

Беш адыр сылдыс, дөрбелчинниң үстүү талазынга, туктуң калбааның 1:8-и болур диаметрлиг долгандырыг кылдыр чуруттунар.

Сылдыстың, кадырының болгаш масканың доора дургаар [illegible] [illegible] сыптан эгелээш туктуң калбаанче 2,5 [illegible] [illegible] Туктуң [illegible] [illegible] сылдыстың ортузунга чедир хемчээли туктуң калбааның 1:8 кезээ болур.

«Тыва АССР» деп орус болгаш тыва дылда бижик [illegible] [illegible] [illegible] тарының адаанга туктуң калбааның 1:20 кезээ хемчээлиниң олуругай доора турар. Үстүкү олуругунуң узуну туктуң калбааның 1:8 кезээнге [illegible] болур. Бижиктиң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар [illegible] солагай талазы доора талазы-биле дүүжүп турар. Үжүктерниң бедии болгаш бижиктиң одуругларының аразында хемчээли туктуң калбааның 1:20 [illegible] [illegible] болур.

II. Тыва АССР-ниң Күрүне [illegible] [illegible]:

1). Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиялары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң сессиялары эртер бажыңнар кырынга — [illegible] болур бүгү үезинде;

2). Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүседикчи комитеттериниң бажыңнарының кырынга — доктаамал;

3). Тыва АССР-ниң [illegible] [illegible] Күрүне [illegible] [illegible] болгаш ведомстволарының, өске-даа күрүне болгаш хей-ниити [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], албан болгаш организация черлериниң бажыңнарының кырынга, а ол ышкаш чурттакчыларның бажыңнарының кырынга — февраль 23-те, март 8-те, апрель 22-де; май 1 болгаш 2 хүннеринде, май 9-та, октябрь 7-де, ноябрь 7-де болгаш 8-те, декабрь 30-де. Тыва АССР-ниң Күрүне тугун бо чүүлде айыттынган бажыңнарга өске-даа байырлал болгаш турескаал хүннерде база азар.

4). Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң айтыышкынының ёзугаар:

Тыва АССР-ниң Күрүне тугун күрүне болгаш хей-ниитиниң органнарының, бүдүрүлге, албан болгаш организация черлериниң эрттирер ёзулалдар болгаш өске-даа байырлыг хемчээлдер үезинде база көдүрүтүнген турар болур.

III. Тыва АССР-ниң Күрүне тугун ССРЭ-ниң Күрүне тугу болгаш РСФСР-ниң Күрүне тугу-биле хары утда көдүргенде Тыва АССР-ниң Күрүне тугунуң хемчээли ССРЭ-ниң Күрүне тугунуң болгаш РСФСР-ниң Күрүне тугунуң хемчээлдеринден улуг болбас ужурлуг.

IV. Тыва АССР-ниң Күрүне тугу болгаш оон хевири-даа [illegible] [illegible] [illegible] ка бо Дүрүмде көпсырлаштырган ооңнуг болгаш схематиктиг хевиринге кара чаңгыс кылдыр дүүшкен турар ужурлуг.

V. Бо Дүрүмнү ажыглаарының чурумун Тыва АССР-ниң [illegible] [illegible] [illegible].

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ МАЛЫ

Мөңгүн-Тайга район сарлык мал-биле байлак. Амгы үеде совхозтарда 4020 ажыг, а чоннуң хууда 2800 ажыг сарлык бар.

Ажыл-агыйларның күрүнеге садып турар продукциязынга сарлык эъди база кол черни ээлеп турар. Чижээ, эрткен чылын «Малчын» совхоз 381 тонна, «Мөген-Бүрен» 280 тонна сарлык эъдин саткан. Оон ангыда Каргы болгаш Мөген-Бүрен кедээ Советтери [illegible] 60 тонна сарлык эъди [illegible].

Районнуң совхозтарында [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] рып, белен эвес бо [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ылангыя «Мөген-Бүрен» [illegible] кадарчы, [illegible] [illegible] [illegible] эдилекчизи Михаил [illegible] «Малчын» совхозтуң кадарчылары Боратан, Достан Очурлар, Чылбак-оол Сюрюн дээш ышкаш мурнакчыларга тайгыс чер чурттугдары чоргаарланыр.

С. САМБУУ.
Мөңгүн-Тайга район.

[illegible]

Улусчу контроль

ПРИНЦИПИАЛДЫГ, ИДЕЦКЕЙЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

С. ОНДАР,
Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Кызыл районга «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыннары [illegible] малынга 2500 тонна будук-бүрү мал чеми белеткээр планны: [illegible] 700 тонна чедир күүседип бергеннер. Төп шаңда үр үеде ажылдап келген эдикчи мастер Иван Гаврилович Ломкин [illegible] нормазын ажыр күүседип турар мурнакчыларның [illegible].

ЧУРУКТА: И. Г. Ломкин.

В. Кара-Салдың фотозу.

АК-ЧЫРААНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

С. МААДЫ.

Көскү агитация

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

В. САТ.

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

В. ТАМДЫН-ООЛ.

«Тыва кобальт» комбинаттың цехтериниң аразында гидрометаллургия цехиниң ажылы база мактаардыг. Мурнакчы ажылдыг цехтиң ажылчыннарының ортузунда социалистиг чарышка улуг аппаратчик А. М. Ондар хөй удаа тиилекчи боор келген.

Дуржулгалыг аппаратчик цехтиң № 3 участогунда В. Проселованың [illegible] чыл дургузунда ажылдап келген. Коммунист А. М. Ондар [illegible] ажылының ёзулуг мастери болуп, аныяктарга [illegible] үлегерин көргүзүп, оларга билиг-мергежилиниң чажыттарын айтып берип чорууп.

ЧУРУКТА: улуг аппаратчик А. М. Ондар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ӨЗҮЛДЕНИ ЧЕДИП АЛГАН

СЭКП-ның XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың баштайгы чылында [illegible] оналдаларын күүседир дээш, «X Улуг хурал» совхозтуң малчыннары [illegible] ажылдаан. Ону чылдың баштайгы [illegible] көргүзүп турар.

[illegible] 97 хуу [illegible] алган. Эрткен чылын 1730 баш хой, өшку өлүп хоралап турган-болза, бо чылын ол сан 530 болган. 1980 чылда [illegible] 292 баш мал [illegible]. Совхозтуң хойжулары он бирги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр 100 хойга онаалдыр 82 хураганы мендн доруктурган, а эрткен чылын чүгле 57 хураган алган турган.

Хойжу бригадалар аразынга калбарган чарышка № 1 бригада тиилекчи болуп, төрүүр 100 хойдан 90 хураганы менди камгалап алган. Совхозтуң 17 хойжузу 100 хойга онаалдыр 90-дан ору, 112 чедир хураганы доруктурган. Чижээ, Ш. Десин-оол 112, А. Содунам 110, Ч. Чигжит-оол 106, А. Кара-оол 103, К. Даргын-оол 111 хураганы менди өстүрген.

Амгы үеде хөй кыргылдазы доозулган. Хойжулар хойларын чаглап, аңаа [illegible] саарлыглаар [illegible] болгаш [illegible] мал чемин белеткээринге хадаа туттунган ажылдап турар.

С. ДУВАА.

Кызыл район.

НИИГИ КЕЗИЛДЕЖЕ КИРЕР

С. БИЧЕ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

Пропагандистерге, агитаторларга

СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕНИҢ

Төрээн чуртувуста

САЛГАКЧЫНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Цаган-Ол суурда совхозтуң хой кадарар малчыны Б. Содномовка эш-өөру кээп бүдүп чедирген. Ол төрүүр чүс баш хойга ооргазынга 152 хураганны ап, Агинск-Бурят автономнуг округта эң бедик көргүзүглүг болган. Ооң мурнунда мындыг бедик көргүзүгнүң ооң адазы, күш-ажылдың хоочуну О. Содномов чедип ап турган.

Бальджинниниң ажылчын намдары кыска: ниш чыл мурнунда ол шериглер халажыл келген, механизаторлаар ажылдай берген. А ооң адазы хойну хүлээп алырын саналдаарга, чажыл диван. Чаштан тура мал кадарып, эът мунуп өскен болгаш, ол ажылды күзелдиг-биле хүлээп алган.

Эвээш-бичедаа болза, ооң дуржулгазы эм негеттинип келген. Чогум берге өйле дуржулгалыг... ол сүмелеп, айтып бээр.

ЗАПОЛЯРЬЕДЕ ПОРТТАР

Ямал-Ненец автономнуг округтуң хемнери транспорттуң улуг белдири апарган. Аңаа хары угда дыка хөй порттарны кылган.

Оларның эң улуу Надымда — Барыын Сибирьниң газ тывар эң-не аныяк черинде. Ынаар кирер оруктарны тудугжулар дооскаңнар, ...

Лабытнакта болгаш Уренгойда ол ажылдар чедиишкиниг чорупп турар. Материал-техниктиг базаны быжыглап алганындан хемчилер сөөртүр чүъктерин ийи катап көвүдедир аргалыг болган.

ДАГДА ГОСТИНИЦА

«Теберда» туристер базазының ... ийи кижи чурттаар чаа гостиницаны ажыглалга киирген. Ол ам чыл санында-ла ... 20 муң кижини хүлээп ап шыдаар.

«Тебердага» келген кижилер шупту Соңгу Кавказтың турасалдыг черлери-биле таныжар ... дуржулгалыг инструкторларының удуртулгазы-биле ... шимтинген арт-сыннарны ажып, Кара далай зонизинге хүннээректээн черлерге чадаг чедип турарлар.

СЫЫН МЫЙЫЗЫНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Даг Алтайның ... сыын мыйызының белеткелин ... доосканнар. «Абайский» совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Поповтуң бригадазы ол талазы-биле рекорд тургускан. Ол коллектив бирээзи-ле барык он ийи килограмм ... мыйыстарны дужаатканнар.

«Алтайзверопром» каттыжыышкынының дыка хөй ажылдакчылары ол талазы-биле планның онаалдаларын ... Оларның ... Шебалинниң ... мыйыстыг ... эртемденнериниң ... дап турарынга.

Бо чылын эм белеткээр бүрүнгеледир ... чорударын олар планнап турар. Ол дээрге, бистиң чуртувуста бүдүрүп турар ол үнелиг чиг-эттиң барык чартык кезии болур.

(СЭТА-ның корр.)

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ХИРОСИМА КИЧЭЭНДИРИП ТУРАР

Ядролуг чепсекти хоруур дээш делегей хүнүн Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар бүгүн эрттирип турар. Американ атомнуг бомба Хиросима хоорайның чер-биле деңнештир оргулапканының 36 чыл мурнунда ол хүн кижи төрелгетен дыннааш, эът-кежи сооллаш дээн. Ооң соонда үш-ле хонганда шак-ла ындыг хуу-салым Нагасакиге таваржыкан. Ол хоорайларны узуткааны кандыг-бир шериг-стратегтиг негелделер-биле болдунмаан, чүге дээрге милитаристиг Японияга удур дайынның кандыг түңнелдиг болуру шуут ол-ла шиитпирлеттинип берген турган. Хиросима болгаш Нагасакиниң атомнуг бомбалар-биле бомбалаар дээш шиитпир АКШ-тың делегейге тергиидели чүткүл салып турган чагырыкчы бөлүктериниң боттарының күчүзүн көргүзер, Совет Эвилелин болгаш өске-даа чурттарны коргуп дээш оралдажылгазының болган.

... күштүүн ССРЭ шеглей бээрлерге, Ак бажың ядролуг боо-чепсектерин ... дээр уламчылгазының ...

Амгы үеде дайынчырак хардаачылар, НАТО-нуң дерээн ... АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ракета-ядролуг күчүзүн чүгүлдүг өстүрүп, дайын айыылын күштелдирип турар. Совет Эвилелинден шериг талазы-биле артык күштүг турарын чедип алыры Рейганның чазаа эң чоокку чылдарда болуруң бирги ... сорулгазы кылдыр чарлаан. «Американың шериг күчүзүн улгаттыварынга болгаш Совет Эвилелинден артык күштүг болурун чедип алырынга негеттинер болгу дег бүгү чүүлдерни чарыгдаар бис» — деп АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер ыяк чокка-ла ажыы-биле чугаалап турар апарган. АКШ-тың шериг бюджети ... чок улуг түң четкен. Шериг чарыгдалдарынга барык эрткен 12 чыл дургузунда чарыгдааны ол — 1,5 триллион долларны чоокку беш чылда шериг херекке ... планнап турар. Стратегтиг болгаш өске-даа чепсектерни ... эстүрерин, ... атомнуг ракеталыг хемелерниң ... дээр ракеталарын, стратегтиг чаа бомбардировщиктерниң болгаш стратегтиг чаалаарының ракеталарын чаа хемирлерин дүрген кылырын көрүп, «шаттле» дээр космос системазын дайын ... таарыштыр кылып турар.

Боо-чепсекти эдере бүдүрериниң калбак программазын сурталдап чаап-чажыр ... биле Вашингтон «совет шериг кыжаныы», «АКШ-тың шериг ... » дээр хоозун чүвени чулчурбушаан. Ол болалдарның ... АКШ-тың болгаш ... ат-сураглыг кижилер безин бүрүү шаап турар. «Бүгү-ле ... да баштай менээ чамдык ... шак негеттинген — деп, кеңеку американ эртемден, АКШ-тың Эртемнер академиязының оралакчы президентизи чораан Д. Кистяковский чугаалаан. — Ооң соонда чүвениң бүгү-ле мегезин, ракета талазы-биле ... чувениң мегезин билип кааш мен. Ракета талазы-биле ...

... деп турар. Барыын Европага ... чугаалаар ... тургузар ... Хиросиманың ... ССРЭ-ниң XXVI съездизиниң ... Л. Брежнев ...

Совет Эвилелинге ...

«Ракета-ядролуг боо-чепсектерни эдере бүдүрериниң ...

И. ЛАПИЦКИЙ.
(СЭТА).

Япон найысылалда делегей конференциязы

ТОКИО. (СЭТА). Ядролуг чепсекти хоруур дээш делегей конференциязы ... найысылалда ажыттынган.

32 чурттуң тайбың талалакчыларының болгаш делегейниң 13 организациязының төлээлери 500 ажыг делегаттар ол конференцияга чыылган. Тайбын камгалалының совет комитединиң делегациязын ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының оралакчы президентизи А. С. Павлов баштап барган.

Тайбын дээш ... делегей шуулганының киржикчилеринге байыр четирбишаан, Японияның профэвилелдериниң Чиигиниң чөвүлелиниң даргазы М. Макиэза тайбынның быжыглаарынын, ядролуг кыжаныышкынны болдурбазының ... хемчеглерин ... чыып тавары конференцияның чугула ужур-дузазын айыткан.

Делегейниң амгы конференциязын атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хоруур дээш Бүгү-япон чөвүлелии, ядролуг чепсекти хоруур дээш япон национал конгрессти, Японияның херээжэннер, аныяктар болгаш өске-даа организацияларының ... эрттирип турар.

Ядролуг чепсекти бүрүн хоруур дээш демиселдиң, КНО-нуң Кол Ассамблеязының ... киржикчилери чугаалашкан турар. «Хибакусага» — Хиросима ...

... Ук конференция август 9-та Нагасакиге ... 1945 чылдың август 6-да ол хоорайны американ ...

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

СОФИЯ. Одаар чугулу, ...

ДЕЛИ. Индий найысылалда англи элчин чериниң бажынының баарынга удурланыышкынның массалыг чыскаалы болган митинг болган. Англияда кеп-сеек ыттакчыларының колчаарааткынынга идиг бериш турар англи эрге-чагыргаларының реакциялыг политиказын оларның киржикчилери шиитпирлиг буруу шапкан. Кеп-сеек ыттакчыларының үлгедиишкиннериниң ... шаварын, кежиниң ... хамаарылга ... англи хамааты... эргелериниң хүнзүлем ... британ эрге-чагыргаларындан чыскаалчылар негээн.

ЧУРУКТА: ... С. КАРМАЛИНОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникадан.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). Аңаа ПКАП ТК-ның пленуму боол. ПКАП-тың IX онза съездизиниң программазын бөлгениргин чорудуларының айтырыгларын чугаалашкан. Ол ... чуртта амгы үеде социал-экономиктиг байдалды база чугаалашкан.

Хурал дугайында дыңнадыгда кедээ ажыл-агый продукцузунун садып алыышкынның ... бооп турар ...

ПКАП ТК-ның Политбюрозу ...

ВАРШАВА. (СЭТА). ...

болгаш политинформаторларга

ЧАМДЫК СОРУЛГАЛАРЫ

... ЧОННУҢ ...

М. СМИРНОВА.

РЕВОЛЮЦИЯ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). ...

ДХМ-НИҢ МЕДЕГЕЛЕИ

ХАНОЙ. (СЭТА). ВСР-ниң ...

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

ХАНОЙ. (СЭТА). Социалистиг Вьетнамның күш-муң бүдүрүүге коллективтери Вьетнамның Компартиязының ам болур V съездизинге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегде туруп каан деп Топ Не минтэзиниң социалистиг ... ты организастаар талазы-биле дыңнадыынга чугаалаан. Вьетнам коммунистериниң бо чыышкы ...

Пионержи аксаут чай эртип турар. Уруглар пионер лагерьлеринге дыштаныр, ойнап-хөглеп, туристиг походтар чорупр, янзы-бүрү маргылдааларр эртирип, солун ужуражылгаларга-даа киржип турарлар. Совет Тываның школачылары чайын база солун эртирип турарлар. Дыка хөй уруглар ниитиге, ажыктыг күш-ажылга киржип, бүдүрүлге бригадаларында, күш-ажыл каттыжыышкыннарында ажылдап чайлап турарлар. Ниитинин малынга чем белеткелинге бо хүннерде хөй уруглар киржип турар. Удавас чаа өөредилге чылы келзэр чайгы дыштанылга соонда ээзыгып быжыккан школачылар база катап-ла парта артынга олуруптарлар.

ЧУРУКТА: Тываның пионерлерииң аалчылары моол пионерлер Володя Дубинин аттыг пионер лагеринде.

В. УГЛИКТИН фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

ТУРИСТЕР СЛЁДУ

Пионерлерниң болгаш школачыларның Бүгү-россия-ның чөөн зоназының 14-кү туристиг маргылдаазы Иркутскиге болуп эрткен. Ол маргылдаага Тывадан — республиканга болган 27-ги туристиг слеттуң тиилекчилери — ортумак болуктен Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр школазының командазы, а бичии болуктен Кызылдың № 4 школазының командазы киржип эрткен алганнар.

Чөөн зонаның Бүгү-россия маргылдаазынга Бурят, Тыва, Якут, АССР-лер, Красноярск, Хабаровск, Приморск, Алтай крайлардан болгаш 10 облас... [illegible]

...ортумак болук үшкү черни, бичии болук 1-ги черни алгаш, маргылдааның 60 хевирнинге Тыва АССР 1-ги черге... [illegible]

[illegible]

Ч. ШИЛОВ,
турорганизатор, Шекпээр школазының башкызы.

БАМ-ГА ӨҢНҮКТЕШКЕН

Францияның коммунистиг аныяктар шимчээшкинниниң болук активчилери чаа-даа өңнүктериниң адрестерин Байкал-Амур магистралындан алгаш чуртунче чанып турарлар. Ол оруктуң этте салып турарларының бригадаларынга олар ай чыгын ажылдааннар.

ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединге болуп эрткен пресс-конференцияга олар боттарының көрген-билген чүүлдериниң дугайын чугаалап бергеннер.

— ВЛКСМ Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының бо улуг тудугже бисти чорутканы кончуг ажыктыг болгаш солун болду — деп, Францияның коммунистиг аныяктар шимчээшкининиң чиигине секретары П. Зарьа чугаалады. — Совет өңнүктер-биле ынчыг ужуражылгалар кады ажылдап турганывыс бот-боттарывысты эки билчип алырывыска, силерниң чуртуңарның дугайын эки билип алырывыска дузалады. [illegible]

[illegible]

(СЭТА-ның үрүү).

УРУГНУ ШКОЛАГА БЕЛЕТКЭЭРИ

[illegible]

К. ИРГИТ,
башкы.
Каа-Хем район.

ФИДЕ-НИҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНДА

ВАШИНГТОН. [illegible]

[illegible]

КАДЫКШЫЛГА КЛУБУ

Ленинградта С. М. Киров аттыг төп культура паркынга [illegible]

[illegible]

СЕРГЕЙ НЕНАШЕВ.
(ПМА)

Эмчиниң сүмези

ПАРОДОНТОЗ

[illegible]

С. ЛЕДЕЯН,
эмчи.

АРАГАНЫҢ ХАЙЫ-БИЛЕ

[illegible]

Я. ХОВАЛЫГ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТУН 6

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Время». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Связь-2». Хөй сериалыг үргүлчүлээн телефильм. 6-гы серия. 10.15 — «Аурел алыг дугайында». Документалдыг телефильм. (Пермь). [illegible]

[illegible]

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

[illegible]

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Агаар

[illegible]

КИНО

АВГУСТУН 6-ДА

«ПАМЫРАЛ» [illegible]

«КАА-ХЕМ» — «Террор» [illegible]

«ПИОНЕР» — [illegible]

«ЧАВГЫ» — [illegible]

«ВОСТОК» — [illegible]

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, [illegible] килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегүр килдизиниң 2-31-75, [illegible] 2-41-27 информация килдизиниң 2-30-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17868. [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгларының херектериниң талазы-биле күрүнениң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). [illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 182 (11680) | 1981 чылдың август 7, пятница | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 2 көп.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Агитатор кажан-даа, кайда-даа партияның политиктиг дайынчызы болур. Партияның шиитпирлери болгаш даштыкы политиказын массага тайылбырлаар улуг үлегерлиг агитаторга көргүскен.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия организацияларын тодаргай хемчеглерни ап турар.

Чөөн-Хемчик районда шупту 734 агитатор ажылдап турар. Оларның иштинде 471 коммунистер, 165 комсомолчулар бар. 250 кижи дээди эртемниг. Партия организациялары агитколлективтерниң ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, агитаторларның составын эде көрген болгаш ында политиктиг болгаш нийти билии шыырак, ажыл-агыйның экономика айтырыгларын хандыр сайгарып билир, арга-дуржулгалыг коммунистерни, мастерлерни, бригадирлерни, специалистерни немей киирген. Парткомнар агитколлективтиң удуртукчуларының, агитаторларның, пропагандистерниң семинарларын чер-черлерге эрттирген. Агитаторлар боттары съездиниң материалдарын, идеяларын хапызы-биле өөренип, ону чонга пропагандилээр талазы-биле хөй ажылды чорудуп турарлар.

Агитаторлар-биле ажылды «Тыва», Карл Маркс аттыг, «Алдан Маадыр» совхозтарда эки тургускан. Бо черлерниң агитаторлары сүт-бараан фермаларында, хойжу болгаш трактор-хову бригадаларында, чонnuң чурттап турар черлериниң айыы-биле ажылчы чоннарның ортузунда съездиниң материалдарын хапызы-биле тайылбырлап турарлар. Амгы үеде агитколлективтерниң ажылының кол чугула айтырыы — мал чемнери белеткээр турар бригадаларның, звеноларның ажыл-ишчилериниң ортузунче угландырган. Олар чүгле беседалар кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн агитхуудустарны үндүрүп, алдар чедиишкиннерни мактап бижип, четпестерни шүгүмчүлеп турар.

Агитаторлар беседаларны дыңнакчыларның ажылдап турары коллективтерниң мурнунда салдынган планныг онаалдалары, ажыл-ижи, амыдыралы-биле холбап, кол кичээнгейни шиитпирлээр ужурлуг ажыл-агый, кижизидилге айтырыгларынче, ажылдаттынмайн турар кырлавырларже, мурнакчы дуржулганы нептереdиринче угландырып турар. «Искра» совхозтан Өтүр Саая, Хапык-оол Тудар, «Тыва» совхозтан башкы Лина Сат, Карл Маркс аттыг совхозтан Доржушпан Сат, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан Дакпай-оол Монгуш болгаш өске-даа чон ортузунга агитмассалыг ажылдарга үргүлчү идепкейлиг киржип чорууп агитаторларны хөйү-хөйү-биле адап болур.

Агитаторларның чон ортузунда чорудуп турар ажылында четпестер чок деп болбас. «Хөндергей», «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хөл» совхозтарда агитаторларның ажылы кошкак. Ол партия организациялары политиктиг агитацияны партияның XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр тургузуп ажылды өжүп боттандырбайн турар. Ынчангаш чоннуң чурттап турар черлеринде, малчыннар кыштагларында, сүт-бараан фермаларында, хову турлагларында, сиген белеткээр бригадаларда, звеноларда агитаторлар четпес ажылдап турар.

Агитаторнуң ажылы харысалгалыг, ол хөй күштү, үени негээр. Ынчангаш партия организациялары агитаторларының ажылдааржынга таарымчалыг байдалды тургузар, ону өске хөй нийти ажылы-биле чардыктырбас. Шак ынчаар ажылдаваас болза политиктиг агитацияның дээштиин чедип алырынчас.

Д. ООРЖАК.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

«Искра» совхозтуң сиген шөлдеринде хоорайның албан организацияларының ажылчыларын мал чемнин белеткелин үргүлчүлевишаан. Оларның аразында боттарының планныг онаалдаларын ажыры-биле ашкарлыг болгаш арттыр күүседип турарлар бар. Чижээ, Чаданың коммунал ажыл-агый чериниң ажылчыннары совхозтуң девискээринде арыг иштиниң, харагапнар аразының сигенин хол кадыыры-биле кезип, беш кижи составтыг звено шалыпкын ажылдап турар.

Звено 10 тонна чайгаар үнген сиген белеткээр планныг турган. Олар бар арга-курлавырларын ажыглап тургаш, планын 15 тонна чедир күүсеткен. Звено кежигүннеринде хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар Б. Ооржакты, С. Монгушту онзалап демдеглеп болур.

К. СОТПА.

Чөөн-Хемчик район.

Хүн демдеглели

ТЕХНИКАНЫ БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫГЛААР

Совхозтарның ажылчыннары, хоорайларның болгаш суурларның чурттакчылары бо хүннерде нийтиниң малынга чемнер белеткелинде нүженииишкинниг ажылдап турар.

1981 чылдың августуң 4-те медээ-биле алырга, 69,3 муң гектарның сигенин эрткен болгаш оон 63,2 муң гектарның сигенин бөлүп алган. 48,9 муң тонна сигенни белеткээн, ол — планның 17,3 хуузу. Тырып боодалдаан сиген 14,1 муң тонна.

Бир эвес эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле деңнээр болза, кескени 7,3 муң гектар, бөлүп алганы — 10,5 муң гектар, белеткээн сиген — 6,6 муң тонна хөй болуп турар.

Сиген белеткелин Мөңгүн-Тайга (29 хуу), Барыын-Хемчик (26 хуу), Чөөн-Хемчик (23 хуу), Тес-Хем (22 хуу), Өвүр (20 хуу) болгаш Улуг-Хем (19 хуу) районнарның ажыл-агыйлары эзээ организастыг чорудуп турар. Бо чугула кампанияны Тожу, Бай-Тайга, Кызыл болгаш Тес-Хем районнар (7—10 хуу) кончуг оожум темпи-биле, организас чок чорудуп турар. Айыткан районнарда чемнер белеткелиниң темпизи чарлаттынган шалыпчы айларда турза чогуурунга канчап-даа дүүшпейн турар.

Сооңгу хүннерде чемнер белеткелиниң темпизи эзээм дүргелээн. Ынчалзажок сигенниң кезери биле бөлериниң аразында үзүктелииишкин амдаа улуг болуп артпышаан. Чижээ, республикада нийтизи-биле кестинген 6,3 муң гектарның сигени ам-даа бөлдүнмээн. Эң-не хөй бөлдүнмээн сиген шөлү Бии-Хем (1100 гектар), Улуг-Хем (1000 гектар), Бай-Хем (820 гектар), Таңды (550 гектар), Кызыл (550 гектар), Тожу (500 гектар) болгаш Барыын-Хемчик (400 гектар) районнарның ажыл-агыйларында бар болуп турар. Үр бөлдүнмейн чыткан сигенниң [illegible] шынары баксыраар, кууракты кадып каар азы шуут-ла ирип үрелир. Айыткан районнарның совхозтарының удуртукчулары болгаш специалистери ону билбес бе? Бар сигенни кезип кааш, ону бөлүп, ажаап алырын соңгаарлап, харын-даа шуут үрелириинге чедир чыдырып турар шыдыг кижилерден шыңгыызы-биле айтырар чугуул.

Витаминниг сиген далганын республикада нийтизи-биле 2550 тоннаны белеткээн. Ол — планның 36 хуузу болуп турар. Чемниң эң-не хоолулуг бо хевирин бүдүрерин Кызыл (52 хуу), Барыын-Хемчик (45 хуу), Бии-Хем (45 хуу) районнарның ажыл-агыйлары шалыпкын чорудуп турар. Оон-биле чергелештир витаминниг далганның шынарынче онза кичээнгей салыры эргежок чугула. Чамдык районнар АВМ агрегаттар бар хирезинде-ле оларны долу күчүзү-биле, ийи ээлчеглиг кылыр ажылдатпайн, хоолулуг чем бүдүрерин эптежир арга чок оожум темп-биле чорудуп турарын демдеглээр херек. Чижээ, Эрзин район витаминниг сиген далганы бүдүрер планын доңгун-ле 2 хуу, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга 16, Тес-Хем 20 хуу чедирген. Витаминниг сиген далганын арбыдады бүдүрериниң болдунар аргазын бүрүну-биле ажыглаары эргежок чугула.

Республикада шупту 11,5 муң тонна сенаж салдынган азы план күүселдези 18 хуу болган. Кызыл районнуң ажыл-агыйлары бо чүлүктүг чемни хөйнү белеткеп алырынче улуг кичээнгейни салгаш, планын ам безин 81 хуу күүседип берген. Сенаж салырын Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйлары 47 хуу, Таңдының — 24, Бай-Тайганың — 21 хуу чедирген. А Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Баа-Хем районнарда сенаж салыышкыны шоолуг эвес болуп турар.

Нийтизи-биле 86 муң тонна будук-бүрү белеткээр планның оруунга 12,5 муң тонна кылдынган азы планның 13 хуузу. Кызыл районда 3,8 муң тонна будук-бүрү белеткеттинген. Ол — онаалданың 19 хуузу болур. Кызыл хоорай 3,3 муң тоннаны белеткеп, планын 33 хуу чедирген. Ынчалзажок «Шамбалыг», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» болгаш «Бара-Хаак» совхозтар 1000 тонна хире будук-бүрүнү Кызыл хоорайның бүдүрүлгелеринден, албан организацияларындан ам-даа хүлээп албааны четпес. Чал чемипиң ол хевирлерин белеткээн черлерден хүлээп алырын болгаш дажыглап чедирерин бригадаларынче кичээнгей салза чогуур. 3,7 муң тонна ногаан массаны силос кылдыр салган.

Допчулалды Кодээ ажыл-агый министерствозунуң специалистери белеткээн.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ЧЕДИИШКИННИҢ ДҮЛГҮҮРҮ

Чөөн-Хемчик районнуң төвү Чадаана хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында мяш ажыл-агый чери ийиги кварталдың социалистиг чарыжынга тиилекчи болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатқан. Мурнакчы коллектив бо чылдың баштайгы чартымында барааныг продукция бүдүреринин даалгазын 100,7, оон сайгарылгазын — 101 хуу боттандырган.

Чаңгыс каът мяш бажың, оон баарында шевергин деритинген стендиде коллективтиң 1981 чылда социалистиг хүлээлгезиң, ай, квартал аайы-биле оон күүселдезин, мурнакчыларның күш-ажылчы чедиишкиннерин бижээн, ажан. Ол болза мяш ажыл-агый чериниң конторазы-дыр. Оон девискээринче кире бээрге, мяш дилер, чазаныр цехтерде дериглелерниң [illegible] күш-ажылчы ээлчегниң кидин түлүк чорул турарын херечилеп турар.

Чадааның мяш ажыл-агый чериниң кол инженери Борис Николаевич Зяблицевтиң чугаалап орары-биле алырга, тус-тус бригадалар, ажылчыннар бо чылды эки эгелээш, дең-деңги ажылдап келгеш ай, квартал даалгаларын доктаамал күүседип келген. Ынчангаш олар чартык чылдың планын кол көргүзүглер талазы-биле база күүсеткен. Ук коллектив колдуунда тудугга херек материалдар бүдүрүп турар болганда планныг онаалдаларының күүселдези — мяш аймаа-биле үзүк чок хандырылгадан база хамаарлжыр дээрзи билдингир.

Орук-чирин берге, ырак-узак тайгадан чудук сөөртүрү ындыг-ла белен эвес ажыл. Маңаа бедик мергежил, арга-дуржулга, даанган ижинге бот-карыыштаалга негеттинер. Чогум-на ындыг кижилерниң бирээзинге мяш сөөртүр автомашина чолаачызы Фахредин Ашуров хамааржыр. Ол ук ажыл-агыйда [illegible] чолаачыларының бирээзи, ынчангаш эдилээн [illegible] камныг, эш-өөрү-биле эп-найыралдыг. Мурнакчы чолаачы ай планын доктаамал 130-140 хуу күүсетпишаан, тудуг материалын белеткээр айының мяш айлазы [illegible]. Июнь айда мяш сөөртүр чолаачылар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи боол, шаңнал-макталга төлептиг болган.

Ук коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннериниң бир дөзү — социалистиг чарыштың дээштиг организастаттынып турары. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелин ай, квартал сайын үндүрер. [illegible] күш-ажылдың алдар тугун турасқаадып көдүрери чаагай чаңчылдарының бирээзи. Тиилекчи цехке, бригадага шилчиир вымпел-биле акша шаңналын тыпсып турар.

— Моральдыг болгаш материалдыг деткимчени билдилиг ажыглап келгенивистен бүдүрүлгениң мурнакчыларының саны көвүдээш, эки ажыктыг чорууру бедээш, алыс продукцияның шынары база экижээн — деп, кол инженер чугаалады. — Амгы-амгы мергежилдиг ажылчыннарының аразында күш-ажылчы маргылдааның түңнелин үндүрериниске токарь Виктор Кочулин, каннакчы Гаврил Волошин тиилекчи болганнар.

Чазаныр цех. Оон бир [illegible] бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннериниң херечилери — хүндүлел бижиктери, шилчиир вымпелдери ханаларда аскан. Ында он кижи бригаданы коммунист Виктор Монгуш удуртуп турар. Оор июнь айда продукция бүдүреринин даалгазын 103,1 хуу боттандырган, чарыштың бирги одуруунда келгеннер. Мурнакчы бригаданың кежигүннери «Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы» деп бедик атты 1968 чылда чедип алгаш, бо хүннерге чедир ол адын төлептиг-биле эдилеп чоруур.

Бригадир В. Монгуш [illegible] чылдың [illegible] кежигүннер [illegible] шаңнал-макталыкар-даа арбын-на-дыр. Ажылга кижилерни танывышырып көрүнерем? — деп сонуургадым.

— Бис колдуунда шала маңзазы, штакетник, эжик, соңга блоктарын бүдүрүп турар бис. Холушкак мергежилди шупту өөренип алган болгаш онаашкан ажылын кижи бүрүзү күүседип турар, ынчалза-даа мурнакчыларны адаар апаарзыр мен — дээш, бригадир В. Монгуш өөрүн одурту көргүзүп, тускай уламчылай берди. — Бо цехте он чыл чедир ажылдап келген, коммунистиг күш-ажылдың мөөрүнчүлери, коммунист Борбак-оол Хovалыг, Хүрээ-оол Ооржак өске төлептиг үлегерин көргүзүп, улуг-нормазын 130-150 хуу чедир күүседип турар.

Ук цехтиң үстүнде адаттынган хоочуннарындан дуржулганы дагдыныкчылар база бар. Олар боттарының ажык мергежилинге аныяк комсомолчулар Б. Ховалыг, В. Монгушту база өөредип каан. Ам оларның кайызы-даа [illegible] разрядтыг болгаш холушкак мергежилдиг чедип алган.

Алган хүлээлгезин күүседип турар цехтер, бригадалар мяш ажыл-агый черинде хөй. Ынчангаш ук коллектив ай, кварталдың планныг даалгаларын [illegible] күүседип келген.

О. МИНИ-ООЛ

МУРНАКЧЫЛАР АЛЛЕЯЗЫ

1981 чылдың бирги чартымында республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымак ажылдааннар. Оон түңнелинде дыка хөй мурнакчылар бо чылдың эрткен алды айларының берлинген онаалдаларын ажыр күүсеткен. Оларның иштинден эң эки көргүзүглерни чедип алган үжен кижиниң чуруктарын Мурнакчылар аллеязында киирген. Ол аллея Кызылдың Гастелло аттыг парыгында турар.

Мурнакчылар аллеязында киргеннерниң аразында Мөңгүн-Тайгада «Мөген-Бүрен» совхозта сарлык кадарчызы Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны М. Ч. Кожа, Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу М. Д. Доое, Эрзинде «Нарын» совхозтуң чылгычызы У. Д. Динга, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниинде үттээр станоктуң машинизи К. Ч. Ооржак, Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң шаң эргелекчизи О. Н. Цыбина, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи А. С. Коңгар, Кызылдың шоссежир АТБ-зиниң чолаачызы Ю. П. Иванов, «Тыва кобальт» комбинаттың рудниинде ажылчын А. С. Литовский болгаш өскелер-даа бар.

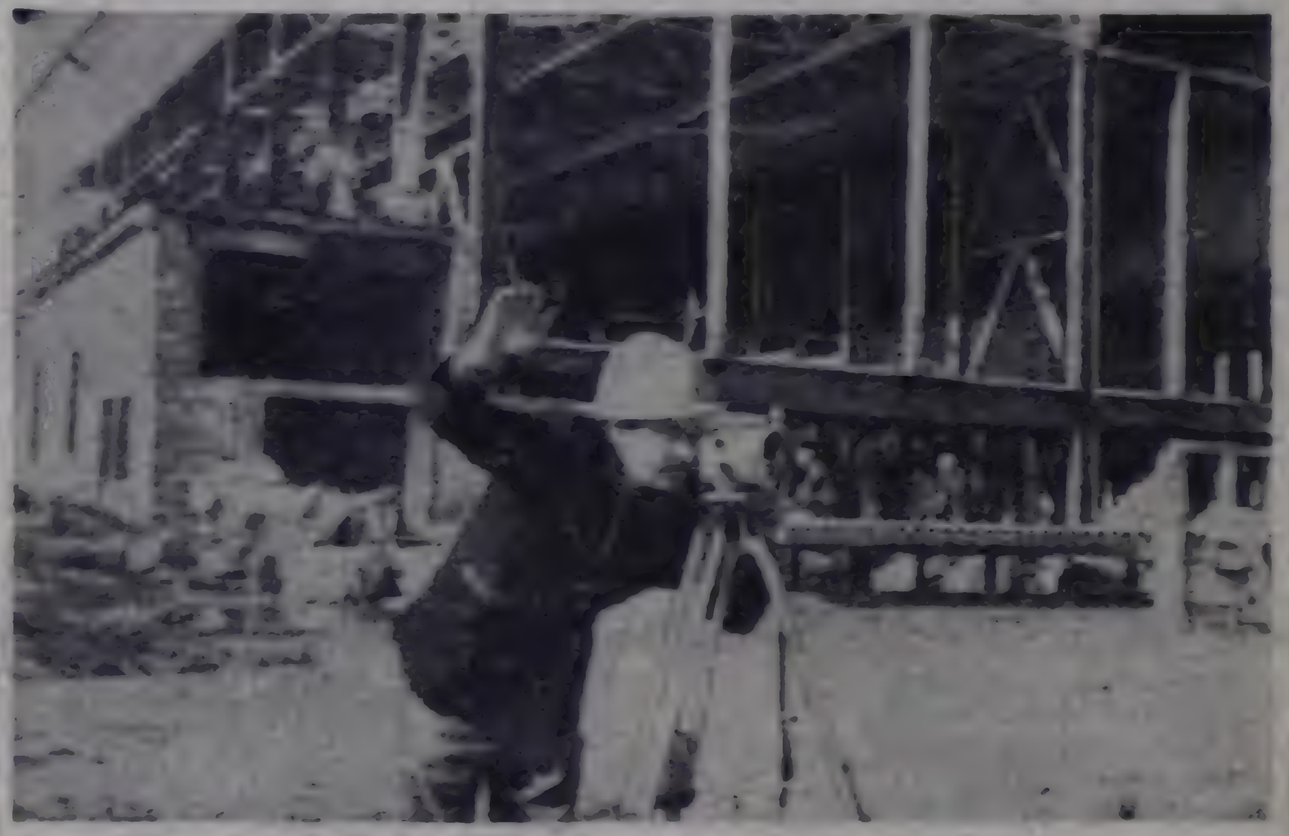

Чаа Шагаан-Арыг — хүнден хүнче шалыпкын өзүп орар

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

Чаа Шагаан-Арыг — шалыпчы тудуг

ВОРОНИНАНЫҢ БРИГАДАЗЫНДА

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу Чаа Шагаан-Арыг хүнден хүнче улам өзүп, сайзырап орар. Ам чаа хоорайда ол-бо талаларын тарымал ыяштар, чечектер, бажыңнар чаңының ногаалары каастаан хөңү, демем кудумчулар көвүдээн. Ында дыка хөй албан организация черлери, чурттакчы тудугтары бедип үнгүлээн. Оларның аразында 140 олуттуг уруглар садизи, ийи столовая, аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын садар дөрт садыг, хары угда 60 кижи чунар болгаш ээлчегде 500 кг хеп чуур чунар-бажың комплекизи дээш амыдырал хандырылгага эргежок чугула өске-даа объектилер бар.

Комсомолчу шалыпчы тудугнуң ажыл-ишчилери колдуунда аныяктар. Орус, тыва, грузин, армян, украин, хакас дээш хамаарылыг национал төлээлери ында чок дээр. Олар шупту чаңгыс кежээ ... ыш сонгар дег найыралдыг, аразында чарыш салган бир демниг ажылдап турарлар.

№ 18 КМК-да он ажык тудугжу бригадалар бар. Оларның аразында күш-ажылчы чарышты он бирги беш чылдың баштайгызы 1981 чылдың бирги чартымы-биле түңнээн. Адаа хоочун тудугжу, аныяктар бригадазының бригадири, дагдыныкчы Тамара Петровна Воронинаның бригадазы база бедик көргүзүглерни чедип алган. Ук бригада бо чылдың бирги чартымында 4872 муң рубльдуң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 6294 муң рубль чедирип, онаалдазын 113,8 хуу боттандырган. Оларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планда көрдүнгенинден бедиин.

Тамара Петровнаның бригадазы бо тудуг организациязында тудугжу бригадаларының аныяа. Ол 1980 чылдың августа организастаттынып, тургустунган. Красноярск крайның тудугларында 15 чыл ажылдаан бешки разрядтыг дуржулгалыг тудугжузунга колоннаның удуртукчулары тудугжу арга-мергежили чок 16 аныяк оолдарны даандыргаш, оларга практиктиг дузаны чедирип, тудугжунуң мергежилинге өөредирин идегээн. Олар ынчан хоорайда база бир улуг тудугларның бирээзи болур 65 аал иштиг чурттаар беш каът чуртталга бажыңының тудуунче киргеннер. Оон бээр чыл безин четпес үе эрткен. Дуржулгалыг дагдыныкчының удуртулгазында бригаданың аныяктары кыска үениң иштинде ийиги, үшкү разрядтың тудугжулары апарган. А нийти бригада эрткен чылдың төнчүзү база бо чылдың [illegible] айларында [illegible]. Бригаданың кежигүннериниң дугайында сонуургаар болза Тамара Петровна мынчаар харыылаар.

— Бригадамның кежигүннери күш-ажылга кызымак улус. Оон ачызында эрткен айлар, кварталдарның онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келдивис. Аравыста найыралывыс база быжыг. Ажыл шагы үзер болдамыштар бисте турбаан. Ылангыя А. Бармин, Р. Фарфудинов, П. Заврыгин, А. Собольев хүн нормазын доктаамал 105-110 хуу күүседип, кады ажылдап турар эштеринге үлегерин көргүзүп турар.

Тудугжу бригадалар аразында социалистиг чарыш бистиң хей-аъдывысты көдүрүп келген. Эрткен чылдың түңнели-биле эки көргүзүглерни чедип алгаш, чарыштың негелделерин өзүгээр Кызылче тускай автобустуг экскурсиялааш келдивис. Кымның мергежили бедик болдур, оон ажылының бүдүрүкчүлүү бедик, шынары эки болур. Бис бо [illegible] бригаданың мергежилин ам-даа бедидери. Бо чылдың төнчүзүнге чедир 10 кижиниң мергежилин үшкү разрядка чедирер бис. Оларга бодум практика талазы-биле, а тудугнуң инженер-техниктиг ажылдакчылары теоретиктиг дузаны чедирип турар.

Бригадирниң өөнү чаа Иван Никитич Воронин база тудугжу кижи. Ол дөртку разрядтың каннакчызы. Иван Никитич база-ла ол мурнакчы бригадада ажылдап, хүн нормазын 115 хуу күүседип турар.

Мурнакчы тудугжу Т. Воронина бригадазы-биле моон соңгаарты сорулгаларын тодараткан. Бажыңның чамдык кезээниң тудуг-монтаж ажылдарын бо хүннерде бүрүн дооскан. Арткан 35 аал иштиг чурттаар бажыңның кезиин чыл төнчүзүнге чедир эки шынарлыг кылдыр доозар.

СЭКП обкомунуң мал чемниң белеткелинге бүгү чонну хаара тудар дугайында кыйгырыын бригаданың кежигүннери чуулдургузуп, деткээн. Амгы хүннерде бригаданың ишчилери ол чугула кампанияда киржип, будук-бүрү белеткелинде ажылдап турар.

Күш-ажылга ындыг бедик харыысалгалыг, нийтиниң херээн бодунуңундан артык үнелеп билир — Т. П. Воронина ышкаштар-биле чурттуувус байлак турда, чаа хоорайлар туттунуп, амыдырал улам чечеглеп турбайн канчаар.

О. ДАНГАА.

Республиканың бөлүк тудугжуларынга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле өчүлзырлыы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Валентина [illegible] **Барбан-оол** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң [illegible] бригадири.

Шойдар-оол Санчитович **Күжүгет** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 741 кожуун чорууур механизастаттынган колоннаның комплекстиг бригада бригадири.

Балдар-оол Бүргенович **Мүнгет** — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелинде дашчылар бригадири.

Григорий Илларионович **Леонтьев** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 4 кожуун чорууур механизастаттынган колоннаның тудугжулар бригадири.

Петр Иванович **Устюгов** — «Тудуг белеткери» комбинаттың чазаныкчылар бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың август 6.

Республиканың бөлүк тудугжуларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин-биле шаңнаары болза:

Николай [illegible] **Ильченко** — Кызылдың № 1 септелге-тудуг өрүк эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

Владимир Александрович **Семёнов** — «Строймеханизация» трестиң № 14 механизация эргелелиниң бульдозер машинизи.

Геннадий Андреевич **Тупупов** — «Тыва септелге тудуг» трестиң хоорайның септелге тудуг эргелелиниң чазаныкчызы.

Валентин Егорович **Шебалин** — Кызылдың ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң арматурщиктер бригадири.

Кан-оол Степанович **Ооржак** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 463 кожуун чорууур механизастаттынган колоннаның комплекстиг бригадазының бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың август 6.

ТҮҢНЕЛИ ЭКИ-ДАА БОЛЗА...

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартымында Чаа Шагаан-Арыгда № 29 КМК-ның ажыл-ишчилери безин эвес ажылдаан. Ук коллектив мурнунда кожудаңгайларның саны турза-даа, эрткен чылдардагы четпестерден түңнелдерни үндүрүп, көргүзүглерин экижидип, ай, квартал планнарының күүселдезинче улуг кичээнгейни салып турар апарган. Тодаргайлаарга, 1981 чылдың бирги чартымында колонна 3943 рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону херек кырында 5319 муң рубль түңнүг боттандырып, планның онаалдазын 134,8 хуузу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 2 катап хөй. Ылангыя Н. Головко биле Д. Маргошвилиге удурткан бригадалар планның онаалдазын чедиишкинниг күүседип турар.

Ынчалза-даа бо коллективте ажылчыннарның күш-ажылчы сагылга-чурумун кошкак байдалда тургузуп турар. Чүгле бо чылдың эгезинден тура бо организацияның ажылчыннары (шупту 171 кижи) 1188 кижи-хүннерин үскен. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге ук сан үш катап көвүдээн. Ол чүве дээрге, тудуг организациязының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ажылчыннарның күш-ажылчы сагылга-чурумунче кичээнгей салбайн, чурум үрээшкиннерин болдурбас талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн турарында. Ынчангаш коллектив чүгле план күүселдези-биле кызыгаарлаттынбайн, ажылчыннар ортузунда быжыг сагылга-чурумну тургузар, ажыл шагы үзер чорууктарны болдурбас дээш чогуур хемчеглерни бодун алыры чугула.

Л. [illegible]

ХРОНИКА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Т. З. Хурамшинни өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр РСФСР-ниң нефть продукциялары-биле хандырылга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы албан-дужаалындан чайлаткан.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМ

Бистиң бригадавыста бирги, ийиги курстуң тос сургуулу бар. Башкыларывыстың, мастерлеривистиң өөредип каапы теоретиктиг билиглерин практиктиг ажыл-херек-биле холбап шеверлекчиниң мергежилин шиңгээдип ап келдивис.

Арга-дуржулгавыс, билиг [illegible] болганындан баштайгы үеде бергедээн [illegible]. Хаваларны, дөңгүрлерни дескилей чаттап хоюдувус онгуларгы болуп, кылган ажылывыстың шынары баштайгы үеле куду болуп турду. Кады [illegible] турар [illegible] эш-өөрүвүстен, мландыын отрядтың комиссары, мастер Татьяна Нурсаттан арга-сүмени ап, [illegible] өөренип ап келгенивистен шеверлел ажылдарының [illegible] чаңчыгып, бүдүрген ажылывыстың шынары база экижип эгелээн.

Алдан кижи чурттаар общежитиениң үшкү каъдының шеверлел ажылдарын дооскаш, дөртүк каътче кирдивис. Бистиң бөлүгде чаңгыс кижи деп [illegible] отрядтың [illegible] чаржып бижи херли хаарап. Өөрүп уругтар чүгле ажылдаарынга эвес, оңнап-дыштаарынга база кончуг ынак. Хостуг үевисте теннис, волейбол ойнаарынга, арыг агаарга сейгүүстээринге, [illegible].

Ниитиниң малынга чем бе[illegible] база чыда калбайн, дыштаныр хүннеривисте [illegible] кылыр кууседип келдивис.

Чайгы дыштаныышкында студентилерниң тудугжу отрядының кежигүнү болуп тудуг объектилеринге ажылдаары [illegible] шиңгээдип алган мергежилинге чаңчыктырып, оон [illegible] арга-дуржулганы шиңгээдип [illegible]. Оон-биле кады коллективтиг ажыл бистиң [illegible], [illegible]. Кыш-ажылчы коллективтиң демниг болза, кылган ажыл [illegible], планныг даалгаларны [illegible] күүселдениир [illegible]. Кыш-ажылчы [illegible] мергежилинге баштайгы базымывыс [illegible].

М. БАЛЧАКБАН,
№ 4 ПТУ-нуң «Найырал» отрядта шеверлекчилер бригадири.

Студентилерниң куш-ажылчы семестри

ТУС-ТУС ОБЪЕКТИЛЕРДЕ

Кижи күжүн болгаш материалдыг курлавырларны мооңнеп турар, дооступмаан тудугларның санын кызырарын партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Чамдык тудуг объектилерин ажыглалга кииреринге студентилерниң тудугжу отрядтарының дайынчылары төлептиг үлүүн киирип келгеннер. Чурттуң янзы-бүрү ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң сургуулдары, студентилери бо чылдың үшкү куш-ажылчы семестрин республиканың тудугларынга эртемнери-биле чедип келгеш, тус-тус объектилерде ажылдап турарлар.

Студентилерниң тудугжу отрядтары бо хүннерге чедир 780 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорутканы. Ийи ада ниити чурттаар ийи бажыңның иштериинге хүлээткен болгаш оларның 90 хуузу республиканың ажыглалга кирер ужурлуг объектилеринде ажылдап турар. Чижээ, дөрт отряд Чаа-Шагаан-Арыгның котельнаязында, бир отряд ында школа тудуунда ажылдап турар.

Кызылдың автоорук техникумунуң «Тудугжу», Тольяттиниң политехниктиг институдунуң «Альтаир-7» отрядтар Хайыракан суурда школа тудуун, Куйбышевтиң инженер-тудуг институдунуң студентилери найысылалда 65 квартиралыг чурттаар бажыңның ажыглалга кииреринге хүлээнгеннер. Оон ыңай Баа-Хем суурда ногаа эстүрер комбинат тудуу элээн чижектиг объектилерин чогуур хүүлээлдиге кылгаш, [illegible] кызымаккай ажылдап келген тудуг отрядтары хөй.

Студентилерниң тудугжу отрядтары куш-ажылчы семестринде 3 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын шиитпирлээш, ында турасказтакан комсомол хурааларын эрттиргеш, бедиткен хүлээлгелерни алгаш, ону болгандырары-биле тус-тус объектилерде шудургу ажылдап турар.

СТО-нуң дайынчылары малчыннарның бөлеткелиинге база багай эвес киржип келгеннер. Ниитиниң малынга бижыг чем [illegible] белеткел алырынче материалдыг курлавырларны болгаш бүгү чоннуң күжүн [illegible] талазы-биле СЭКП обкомунуң кыйгырыын студентилерниң тудугжу отрядтары база деткээннер. Бо чугула үулеге киришкеш, 50 ажыг тонна бөдүк-будуун кылгаш, малзырынге хүлээткен-нер. Ынаа Куйбышевтиң Күрүне университединиң «Импульс», Кызылдың № 4 ПТУ-нуң «Найырал» болгаш оон-даа өске отрядтар идепкейлиг киришкеннер.

Республиканың бүдүрүлгелери тудуг отрядтарын чогуур хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдары-биле бо чылын эки хайгыраан-даа болза, чамдык бүдүрүлгелер оларга ажылдаар объектилерни тодарадыы тургузбайн [illegible]. Оларның санынга «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 1 БМК-зы, № 633 тудуг эргелели болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Чон ортузунга культура-массалыг хемчеглерни чорудаарынга олар элээн эвес үлүг киирип келгеннер. Агитбригадаларның кежигүннери солун программалыг концерттерни белеткээш, чурттакчы чонга баралгаалап база оларның ортузунга лекцияларны номчуп, [illegible]. [illegible] организастап турган. Ыттан [illegible] школачылар-биле оларның найыралы быжыг. 2 муң ажыг [illegible] белекке берген.

Студентилерниң тудугжу отрядтарының ажыл-ишинде [illegible] чамдык четпестер бар-даа болза, ам-даа чедир кылыр шиитпирлер ужурлуг чүүлдер хөй. Ак-Довуракта отрядтар ниитиниң малынга чем белеткээриниң ажылынга хаттарының үлүүн кииришитирбейн келгени — тургузуунуң келген байдалдарның негелдезинге канчап-даа дүүшпес. Чон ортузунга лекция, беседа номчулгазы ам-даа чогуур деңнелге чедир чорутпаайн турар. Чамдык отрядтар чурттап турар черин, ажылчын девискээрин кадагтап дериваан. Айыттынган четпестерни дарый чайладыр дээш СТО-нуң кежигүннери, оларның комиссарлары, командирлары хемчеглерни кылып чорудар ужурлуг.

Студентилерниң тудугжу отрядтарының дайынчылары тудугжунуң профессионал бадылгалыг [illegible] хемчеглер дээш кызымаккай ажылдап турар.

К. МОНГУШ,
студентилерниң тудугжу отрядтарының область штабының командири.

АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР ДЭЭШ

Кызылдың С. К. Тока аттыг кудумчузунда № 1 ПТУ-нуң алды түс сургуул чурттаар общежитиези — бо чылдың декабрьда ажыглалга кирер. Маңа тудуг-монтаж болгаш шеверлел ажылдарын [illegible] тудугжулары биле ПТУ-нуң сургуулдары кылып турар. Келир үениң дадтычылары, [illegible] [illegible] кылдыртырган отрядтың ады — «Найырал». Оон составында бирги, ийиги курстарның 32 оолдар, кыстары бар. Оларның [illegible] тудуу биле [illegible] аревиери [illegible] ларны, дөңгүрлерни [illegible] [illegible] шеверлээн.

Сургуулдарның бешки куш-ажылчы семестри июнь 29-те эгелээш, августуң 25-ке чедир уланчылаар. Бо үениң дургузунда 24 муң рубль түңнүг ажылдарны кылыр. Ажылынга 2420 рубльдин олар шиңгээдип алган. Отрядтың кежигүннери теоретиктиг билиглер-биле четпес-даа болза, оларның мергежилин [illegible] арга-дуржулгазы [illegible]. Ынчангаш дуржулгалыг мастерлер Татьяна Коваленко (отряд командири), Татьяна Нурсат сургуулдарынга арга-сүмезин бо-ла бээр болгай.

Бир кежи угуулар [illegible] бир [illegible] маргынзаан. Оларга командир Т. Нурсат [illegible] [illegible] ажылдарын [illegible] магадап таныштырган.

— Студент тудуг отрядының кежигүннериң тус-тус бригадаларга дугаар үскээп. Ынчангаш бригада бүрүзү бодунуң мергежилиниң дайы-биле ажылдап турар. Шеверлел ажылдарын Узай Шалык-оол биле Марта Балчакбан оларның бригадалары кылып келген. Олар аразында социалистиг чарышты чарып алгаш алган хүлээлгелериң ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Шилип алган мергежилинге ханызы-биле бердинген, [illegible] [illegible] [illegible] дирбээнде соодургаам ажылдар «Найырал» бар болду. Комсомолчу шеверлекчилер Ира Чамбурек, Светлана Шалык, Мария Мыдлай-оол, Светлана Монгуш оларның кылган ажылының шынары эки.

— Эки ажылдап турар [illegible] [illegible] ажылдарның [illegible] бистиң аразында бар — деп комиссар Т. Нурсат тайылбырлады. — Оларның ажыл аразында [illegible] отчугаш биле [illegible] эрес-кежээлериниң [illegible], шилип алган мергежилиниң ханызы-биле шиңгээдип алыр [illegible] ажылдаар дээрин бүрүзүнүң үлүг.

Тудуг материалдарын дуужалыг чарыгдавас чүүлдер барын эскердивис. Үнелиг тудуг материалы — хоюдуг шала кырынче тогулгеш, калып калган чылдар. Цементилиг хоюдуг дээрге, тектип чыдар элезин эвес-ле болгай. Ону сөөртүрүнге болбаалырадын белеткээринге хөй херекти [illegible] турар болгай. Камналгазыг чарыгдал — продукцияның бо үезин чиигедир болгаш ажылдың ажыктыг чоруун, куш-ажылдың бүдүрүмчүзүн бедиир [illegible].

Хүлээлге күүселдезиниң шыгаадылгыг бырызы — социалистиг чарышты студентилерниң тудугжу отрядында эрештей организастап келгени илереди. Сургуулдарның алгаш хүлээлгелериниң [illegible] хемчээлин, мурнакчыларының куш-ажылчы чедиишкинин айтып көргүзер стенд девискээрде көзүлбес болду. Ажылдың түннелин үндүргеш, тиилекчилерин илеретпеш, оларга [illegible] болгаш материалдыг деткимче [illegible] келген. Оон түңнелинде студент тудуг отрядының чамдык кежигүннери [illegible] ажылын хол дашты-биле кылып, алган хүлээлгезин боттандырбайн келген.

Планныг онаалданы күүседип элээн дооза 600 сургуул чурттаар общежитиени ажыглалга кирер хуусааны улам чоокшулаар. Ынчангаш [illegible] онаалдазын чогуур үезинде эки шынарлыг кылыр дээш шудургу ажылдаар ужурлуг.

М. ОНДАР

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) келир үениң тудугжулары Мергей Оюн биле Константин Куулар ажыл үезинде; (адаанда) мурнакчы бригаданың кежигүннери: (солагай таладан) М. Мыдлай-оол, Б. Данзы, У. Оюн, (ийиги одуругда) Т. Байкара, С. Семисей, С. Шалык, М. Балчакбан (бригадир), С. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

АГИТШӨЛДЕРДЕ

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле политиктиг агитация — партия комитеттериниң кол сорулгаларының бирээзи. Коммунистиг кижизидилгеде аарсаарлаар чүве чок, ону бүгү талалыг, комплекстиг аргу-биле шиитпирлээр. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында ынчаар айтып турар.

Хоорайның микрорайоннар бүрүзүнде агитшөлдер, уруглар клуву, бедугчудулга бол туттунган спорт шөлдери албан турар ужурлуг. Олар чурттакчы чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударының бөдүүн тову болур. Хостуг үени ажыктыг кылдыр эрттиреринче чурттакчы чоннуң идепкейин бедидери, микрорайоннарга моральдыг, психологтуг таарымчалыг байдалды бижиктирери чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле бот-тывынгыр хөй ниитиниң организацияларының ажылын чогуур деңнелче көдүрери — кижизидилге ажылының кол уткаышкыны ында. Амгы, чайгы үеде хоорайда агитшөлдер ажылдап турар. Ында эртип турар ажылдар СЭКП хооркомунуң пропагандага болгаш агитация килдизиниң баш удур тургускан планы ёзугаар чорун турар. Партия, совет ажылдакчылар, бүдүрүлгелер болгаш организация удуртукчулары, хоорайның «Билиг» ниитилел организациязының лекторлары, хоорай Совединиң депутаттары, корум-чурум хайгаалаар органнарның ажылдакчылары чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылынга идепкейлиг киржип турар. Чурттакчыларның дилээн барымдаалап ужуражылгаларны, беседаларны организастап, оларның [illegible] күүселдезинге болдунар аргаларны ажыглап турар бис.

Чоокта чаа СЭКП Кызыл хоорромунуң III пленуму болган. Ында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыны чугаалашкан. Пленум болган соонда агитшөлдерге кем-херек үүлгедир чорукту болдурбазының дугайында лекцияларны милиция начальниги Е. С. Ключников, милиция начальнигиниң оралакчызы Е. С. Огаренко, профилактика килдизиниң начальниги В. Е. Раптин олар номчаан. Арага-дарганың удур профилактика ажылының дугайын, ол ышкаш чурттакчыларның хөй санныг айтырыгларынга долу, билдингир харыы бээрин-даа айтыда ол лекторлар пленумнуң материалдары-биле база [illegible] таныштырган.

«Билиг» ниитилелиниң лекторлары эргелер-биле холбашкан темалыг лекцияларны, беседаларны номчаан.

Агитшөлдерге эрткилээн айтырыглар болгаш [illegible] кежээлери чурттакчыларның сеткилинге таарышкан болгаш оларның сонуургалын хайныктырган. 12 дугаар кварталдың чурттакчылары-биле Аныяктар-хандырылга министерствозунуң ажылдакчылары ужуражып, салган айтырыгларга [illegible] харыыларны берген. Бежээни ук министерствоның партия организациязының секретары Л. А. Агбан ажыткаш. Аныяктар хандырылга министерствозунуң ажылының, оон алыраларының, келир үеде планының дугайын чугаалап берген. Кижи билбес болган.

Ужуражылгалар-биле ёзулуг ажыл-херекче чугаа 2-ги кварталдың агитшөлүнге болган. Чурттакчыларның дилээ-биле Хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы В. И. Осипов, коммунал ажыл-агый эргелелиниң кол инженери В. Е. Болдур-оол, «Тыва тудуг» трестиң начальнигиниң оралакчызы В. А. Патюков олар чалаткан. В. И. Осипов хоорай чаагайжыдылгазының, [illegible] тудуунуң дугайын сонуурзатканы. Бо ужуражылгага база чон хөй чыгылып, сонуургаан айтырыгларынга чогуур харыыны алган.

Беш дугаар агитшөлге чурттакчылар хоорайның социал хандырылгазы килдизиниң эргелекчизи Н. А. Птицына-биле ужурашкан. «Хөй уруглар ог-бүлелерге күрүне [illegible] дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы-биле ол таныштырган. Ужуражылга соонда «Геолог» Культура бажыңының [illegible] артистериниң концерти болган.

Куртелерадио ажылдакчылары-биле ужуражылга база солун эрткен. Күртелерадионуң даргазының оралакчызы В. В. Журавлев тыва телевидениениң, радиономчулгазының ажылының дугайын сонуурзаткан. Кызылдың телестудиязының тургустунганындан бээр 15 чыл болганынга тураскааткан бо ужуражылгага телевидение болгаш радионуң симфониктиг оркестриниң концерти-биле дооскан.

Агитшөлдер ам-даа чогуур деңнелге чедир дериттинмээн. Оларны дириглерни чугула айтырыг кино көөр экраннарлыг, чарлал аар самбыралыг, радиожуттунган болур ужурлуг. Агитшөлдерниң ажыл [illegible] [illegible] концерттерни. Пионерлер бажыңының, уруглар клубтарының планы-биле холбаалыг болур турда, ол кылдынмаан.

Микрорайоннарга масса-политиктиг, культура ажылдарының чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле [illegible] шөйүделди уланп-баштаар ужурлуг.

З. СААЯ,
СЭКП Кызыл хоорромунуң инструкторы.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле

ЧҮТКҮЛДҮГЛЕР

Студентилерниң тудугжу отрядтарының дайынчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржир, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге тудугжу ажылчын коллективтерге болгаш көдээниң ажылчынчыларынга кыйгызы-биле ажылдап киришкен. Студентилер ингейнүр ажылдап, чурттап тура, хажыкчын, куш-ажыл талазы-биле быжыгып, ажылчын эш-өөрүнден эки чаңчылдарны шиңгээдип алырлар.

Ниитилиг түңнелдери-биле алырга, Шагаан-Арыг зоназының отрядтары 500 муң рубльдиң ажылын кылган. Район [illegible] тудуунда үш отряд ажылдап турар, ийи отряд Хайыракан [illegible] [illegible] чурттаар бажыңнарының бо чылын ажыглалга кирер тудуглары. Армян ССР-ден келген Раздан-ның индустриал-[illegible] отряды болгаш Кызылда Курбушев [illegible] институдунуң «Алес» отряды Чаа Чоннун-Хайде уруглар садының, суурнуң тудугларында ажылдап дыштан [illegible] чаа туттунган бажыңнарның шеверлел ажылдарынче шилчип кирипкен. Отряд бүргүү ишти [illegible] семестрде кылза чогуур ажылдарын чедир кылыр [illegible] ажылдап турза-даа, оларның хүлээп алган организацияларның талазындан ажылга саат болдуруп, чугула херек материалдар-биле чогуур үезинде четчир [illegible] турар. Чижээ, «Гулдамарын» студентилери [illegible] материалдарын [illegible] бетонну чорудуп [illegible] [illegible] хүн ажыл чок турбаан. Отрядтың [illegible] «Красиалс» ГЭС тудуунуң ол № 1 БМК-ның [illegible] чудин-биле туруглуп келзе-даа, ол четпестер ам-даа чайлаттынмаайн турар.

Ол ышкаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң электродажчыларының [illegible] ажылдап турар «Саяно» отрядының дайынчылары база элезинден тура-ла шак ындыг байдалга таваржыкан. [illegible] «Кодаа электрик тудугу эргелелин» ону шалыпкаан шиитпирлээн болгаш бүрүүлүг болган [illegible].

Үе манавас болгай, куш-ажылчы семестрниң доостурунга чедир чаңгыс ай четпес үе арткан. Тудугжу отрядтарны хүлээп ап турар организацияларның ажылдарының удуртукчулары ноон соңгаар шак ындыг байдалдарны чаттырбас, чайгы ажылдарның [illegible] даа ажыл хүнүн чидирбейн-биле беш бүрүнзаар шак бедеткелдиг болур, студентилерниң бүдүрүмчүзү ажылдаарынга оон кичээнгейни улгадырары ажыктыг.

Районга отрядтарның келгениниң баштайгы хүннеринде оларны чурттаар чер, [illegible]-биле хандырарының талазы-биле четпестер база турган. Ол бүгү чоорту шиитпирлеттинген. Амгы үеде студентилер турар [illegible] иштин, даштын самбыраарлыг база алгаштыпкан, [illegible] нарда хана солун, плакаттарны ноокту кылдыр аскан. Студентилер чүгле ажыл-биле [illegible] [illegible] ажылдап турар [illegible] чурттакчы чону-биле [illegible] туткан. Оон херечизи — эртем кызыкта үе дургузунда бежин районнуң чурттакчы чонунга он [illegible] [illegible] [illegible]. Тудуг отрядтар хоорайның болгаш суурларының школаларын уруглар садтарын [illegible] алган. Чижээлээрге, «Раздан» отряд Чаа Таа-Хөл школазының өңгү класстарының доозукчу кежээзинге чораш, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] база [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Олар амгы үениң чугула кампаниязы — ниитиниң малынга чем белеткээринге киржип, шефтерин организастап турарлар.

Студентилерниң куш-ажылчы тура-соруунуң болгаш хайгыыжын турары [illegible] удуртукчуларының [illegible] ажылында баштайгы [illegible], оларның аразында социалистиг чарыш улам калбарган. [illegible] [illegible] [illegible] турар. Ол мурнунда чылда база кээп турган болгаш тудугжу бирээ черин ап келген. Отряд [illegible] капиталчиле 1500 муң рубльдиң ажылын шиңгээткен. [illegible] дайынчылары ам районнуң [illegible] [illegible] ажылдап турар болгаш беш [illegible] он хонуктуң дургузунда 100 муң ажыг рубльдиң капитал салыышкынын [illegible].

Шагаан-Арыг зоназының отрядтары бо куш-ажылчы семестрде дайынчы [illegible] хүлээлгелерин бо-ла күүседир болгаш он бирги беш чыл планының күүселдезинге эргээр [illegible] ажылдап турар.

З. МӨНГҮШ.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ КУРЛАВЫРЫН — БЕШ ЧЫЛГА

ОН БИРГИ беш чылда ыяш ажыл-агый болгаш ыяш болбаазырадылга кылыр үлетпүр организацияларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар.

1981—85 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеле ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарынга [illegible] продукция бүдүрериниң ниити хемчээлин 17—19 хуу улгаттырарын, куш-ажылдың бүдүрүкчүзүн 16—18 хуу бедидерин, дээстиң херелгел баазаарын бүдүрериниң хемчээлин [illegible] турар.

[illegible] интенсификациязын болгаш ажыктыын [illegible] [illegible] [illegible] рын бедидериниң негелделери амгы үеде салдынып турар. Бистиң министерствовус бо беш чылда база күженниг ажылдаар. 1981 чылда ыяш материалдарын сөөртүрүнүң хемчээлин [illegible] 27 хуу улгадыр. Ыяшты [illegible] 172 муң кубометр, үелиир 40 муң кубометр дилиг материалдарын бүдүрер. 65 муң кубометр ыяшты салдадып базар [illegible] ажылдың улам бедидер бис.

Бо беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш калбартан социалистиг чарышка киришкен. Оралга үлетпүр министерствозунуң [illegible] кижилери чедип алгылаан. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң чартык чыл планы 103.1 хуу күүсеттинген. Товаралааргга 1980 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер турган, 2027 муң рубльди кылдыр боттандырган. Ниитизи-биле 1977 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Ол планнаан турганындан 122 муң рубль хөй. Министерство 127 муң рубльдиң орулгазын киирип алган. Ол ышкаш эрткен чартык чылда [illegible] материалдары бүдүрер, [illegible], бараан сайгар, олар материалдар сайгарар [illegible] база хуу [illegible] [illegible] чедиреринин планын 102.9 хуу күүсеткен.

Ыяшты болбаазырадып кылыр, ону белеткээр талазы-биле чамдык ажылдарының [illegible] [illegible] улам сайзырадыыр [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бичээнгейни салып турар. Оон ыңайында хол-биле кылыр ажылдар эвээжээр, куш-ажылдың бүдүрүкчүзү бедидер дээн.

Бо беш чылда чоннуң херелгел бараанарының бүдүрериниң [illegible] сорулга-биле Кызыл хоорайда чылда 500 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер [illegible] тударын. Черниң кол ыяш делгерер [illegible] [illegible] ыяш [illegible] ле кылыр [illegible]. Оон-биле кады [illegible] [illegible] бүтүрерин ажыглалга кирер.

ЭКОНОМИКАНЫ хөгжүдериниң кол курлавырларының бирээзи бүгү материалдыг курлавырларны камналгалыг, [illegible] ажыглаары болур турар. [illegible] [illegible] [illegible] чыл эттин, отлаар [illegible] [illegible] бүгү материалдарны чон [illegible] — ол херек кол [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] курлавыры-дыр. Ындыг ыяш бээр чериниң [illegible] ажылдаар [illegible] [illegible] [illegible] алыр, ону дилдирер үезе тудуг ыяжының болгаш дилиг материалдарының хөй үлүүн чедир алыр чорук элээш чарыгдалдарын үндүрүп турган немелде продукцияны хөйү алыр арганы бээр.

Ангы хүннерге чедир ыяш дилдирер болгаш ону болбаазыдарындан [illegible] [illegible] хыртыннар, дирээлилер, чылгап ыяштар артынчылары бо-ла хөйү-биле чыткылаар. [illegible] чон ажылзар болза, улуг ажыл-агыйынга чугула ажыктыг продукцияларны — база ыяш тудуунуң детальдарын, [illegible] херек драчелаарны, отттуг ыяшты немей ап болур арганы бээр. Ол дээрге белеткеп алган ыяшты долу ажыглаарын айтыр-ла, оон бо эки болгаш комплекстиг болбаазырадыышкынга ажылдаар.

Ол ышкаш ыяш [illegible] [illegible] [illegible] чедир бертуп [illegible] үлүг [illegible] [illegible] бар болур [illegible]. Ындыг ыяшты сиг-биле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] болуп турар. Гол айтырыглар [illegible] талазы-биле ажылдап кылыр [illegible] хемчеглерни күүседир болза, ыяш бүдүрүлгезиниң экономиктиг ажыл оранчок бедидир болгаш улуг ажыл-агыйынга 1—2 муң кубометр ыяшты немей берип болур аргалыг. Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы күскү-[illegible] [illegible] [illegible] белеткээн бүгү ыяшты ажыглап кылгаш, ону бирээ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чедирер хемчеглерни алыры күзенчиг. Бүдүрүлгелерге байдалды [illegible] [illegible] тургузарының [illegible] [illegible] ажылдарын улуг [illegible] кол кичээнгейни угландырар херек.

КҮШ АЖЫЛДЫҢ ажыктыын бедидери дээш кайгамчык социалистиг чарышка массалыг киржилге — улуг немелде курлавыр ол-дур. Бо [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шиңгээдип ап, чолдалыкчы чорукту деткип, чаа [illegible] тургузуп, чаа беш чылда алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип ап болур.

Б. НЕЧАЕВ,
Тыва АССР-ниң ыяш үлетпүрүнүң министри.

Социалистиг интеграция боттанышкында

ЭДЧ ЧУРТТАРЫНЫҢ ДЕМИР-ОРУКТАРЫНДА

229 муң чыгыы километр (оон 140 муңу ССРЭ-де)— ЭДЧ кежигүнү чурттарның демир-оруктарының узун дургунун хемчээли ындыг. Даштыкы садыгның бараан эргиделиниң бештиң үш хуузу, а иштики бараан эргиделиниң дөрттүң үш хуузу демир-орук-биле дажыттынып турар.

ССРЭ-ниң акы-дуңма социалистиг чурттар-биле 80 чылдарда демир-орук харылзаазының талазы-биле кады ажылдажылгазының перспективаларының дугайында чугаалап бээрин ПМА-ның корреспондентизи Юрий Синяков ССРЭ-ниң Орук харылзаа министерствозунуң Даштыкы харылзаалар талазы-биле эргелелдиниң начальниги Анатолий Короткийден диләән.

—Бистиң чургувустуң демир-орук транспорту чүък дажыырының болгаш [illegible] [illegible]

— Доктаамал комиссияның хуралынга оон өске кандыг чүгүлә айтырыглары чугаалашканыл?

[illegible]

Бистиң Доктаамал комиссиявыстың [illegible]

(ПМА).

ДЕМНИГ ИШТИҢ АЧЫЗЫНДА

[illegible]

(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БЕРЛИН. ГДР-ниң парламентилер арасының бөлүү «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыының тайбыны камгалап арттырар дээш демиселге чаа күчүлүг киирг кылдыр көрүп турар деп, ГДР-ниң ол бөлүүнүң даргазы Г. Фехнер мэдеглээн.

АКШ-тың агрессиви политиказының уламындан делегей байдалы чидигленип берген [illegible]

ХЕЛЬСИНКИ. «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң [illegible]

КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

Дээди Совединиң Кыйгырыы — ракета-ядролуг бөө-чепсек-тиң [illegible] нейтронн чепсектиң [illegible] АКШ-тың агрессиви [illegible] Моданатра мэдеглээн.

Барык чуктуң чурттары [illegible]

ДЕЛИ. Тайбының камгалалы [illegible]

КАНБЕРРА. [illegible]

(СЭТА).

ХАРЫЛЗААЛАР БЫЖЫКПЫШААН

ДЕЛИ. (СЭТА). [illegible]

НАРЫН СОРУЛГАНЫ ШИИТПИРЛЭЭН

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың мурнуу талазында Риза хоорайда металлургия комбинады нарын сорулганы — тиг чиң хоолайлар кылып үндүрерин шиңгээдип алган. Оларны бүдүрери прокат комплекизинде — социалистиг экономиктиг интеграцияның объектизинде шиңгээдип алган. Ону тударынга ГДР, Польша, Совет Эвилели болгаш Чехословакия киришкен. Оң аи цехтеринде совет болгаш польша дериг-херекселдер — кадыны сексеен чиң шуткуур машиналар, кайгамчык улуг белеткээшкиннерни кезүрүп шыдаар аргалыг манипуляторлар, программа башкарылгалыг шуушуугурунга шугумнары дөлү күчүзүнде ажылдап турар.

Чаа прокат комплекизи ГДР-ниң улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг. Чүге дээрге метала хоолайларга республиканың херээлели чыл бүрүде 3 хуу өзүп турар. Улус ажыл-агыйының чурттарга болгаш үлетпүр тудуу, химия болгаш транспорт машина тудуушкуну ышкаш ындыг адырлары хоолайлар-биле хандырарын ол комплекс эккээр.

Бүдүрүүшкүнүң севиги он чылда 30 ангыг хуу калбарткан ол комбинатка чоокку мээр үеде улам ындыгы чааргыттаны чөрүдарын телевизызы. ССРЭ-ден, акы-дуңмалыңыы өске-даа чурттардан эш-өөрлери-биле кады ажылдажып тура, ол чаартылгыны ГДР-ниң специалистери беттандырар.

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр химиктериниң Саазхаломбатто хоорайында ангы уениң Культура өргээзи ажыттынган. Чырык, делгем бажыңда библиотека, номчулга залы, кинолекторий бар. Нефть сайзырадыр ажылдаар комбинаттың социалистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүннери өргээниң баштайгы келикчилери болган.

Бо беш чылда Венгрияның үлетпүрлүг районнарынга культураның чүс чыгаан өргээлери болгаш завод клубтары тудар. Культура-чырыдылганың албан черлериниң четкизин калбартырынга беш чылдың төнчүзүнге чедир чартык миллиард чыгаан форинт акшаны бээр.

ГАМБИЯДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

ПАРИЖ. (СЭТА). [illegible]

ПАНАМА. (СЭТА). Сальвадорнуң иштики херектеринге АКШ-тың соксаал чок чепсектиг холгаарлаашкынынга удурланыышкынның магаттыг чыскаалы панама пайызы-лалынга болган. [illegible] Сальвадор [illegible] Вашингтондан ойлап четтер.

БУУРАП ДҮШКЕН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). [illegible]

Парлалга медээлериниң агентилелиниң корреспондентизи дыңнадып тур

«НГАНГАССОЛ»—КӨДЭЭ-АЖЫЛ-АГЫЙГА КАДРЛАР БЭЭР

— Кажан бис, бөлүк совет специалистер [illegible]

«Нгангассол» ундаңде [illegible]

[illegible]

Владислав ДМИТРЕНКО.
ПМА-ның тускай корр.
Маланже—Луанда.

АКШ. Бо чылдың онзагай чүвези чуп дээрге, америк хоорайларда байдалдың улам дорайтап турарысы болур. Ылаңгыя Чикагода саң-хөө кризизи кушталган. Улусту эң улуг хоорай дижири ол хоорай уваас ааорааа четкен.

Хой-ниити транспорту база бөрге байдалда: дыка хой метростанциялары хагдынган, автобустарның болгаш хоорай чоогунуң поездилериниң шимчээшкини сөксээн. Кижилер ажылаазар чорааарын саны улам кызылып турар.

ЧУРУКТА: Чикаго чоогунда күш-ажыл биржазынга ээлчег. Бо кижилер ажылын ажыр ужурга таваржып чүге дээрге хоорайның ээгачыгынга чорааарлар.

АП—СЭТА-ның фотозу.

«АРЫГ ЕНИСЕЙ» ДЕП ПРОГРАММА

Бөмбүрзектиң он-он хемнери кирип чыдар Енисейниң бассейнин үлетпүрнүң шапкын хөгжүлдезинге улуг идигин берип турар. Чаа беш чылдың эгезинде Сибирьниң эртемденнери «Арыг Енисей» деп улуг хемчээлдиг программаны ажылдап кылганнар.

Ону чүге кылганы? ПМА-ның бо айтырыынга специалистер мынчаар харыылап турарлар.

Иосиф ГИТЕЛЬЗОН, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү:

—Чер кырында бүгү чомнуң барык чартык кезиинге арыг суг чедишпейн турар. Ол хуузураашкынныг факт чүвү көргүзүп турары дээрге, кижи болуушун кылып чорудуп турар ажыл-агыйынга суг курлавырын эмин эрттир хойну ажыглап турарындан улавас энергия курлавырының чедишпестей бээри ышкаш суг база ховартаары-дыр.

«Арыг Енисей» программазын тургускан чорук хемнерниң арыг болур чоруун чедип алырынче эртемденнерниң болгаш практиктерниң күжениишкининиң мөөңнээри болур. Бирги ээлчегде ол-бо черлерниң экономиктиг хөгжүлдезиниң [illegible] [illegible] кыштың кандыг-даа соогунда доңмас апарган. Гидротудугжулары ону баш удур бодап шыдаваан, чүге дээрге, ындыг күчүлүг станция делегейде эң бир дугаарында туттунган болгай.

Ол доңмас хемниң чоогунда черлерниң агаар-бойдузу өскерилген. Өл-шык апарган. А чаа программада ону өөренип көрген, тудуг кылган соонда суг биеэгизиндеп өскерилбес, хевээр артар кылдыр кылыр апарган. Енисейде чаа күчүлүг станциялар — Саян-Шушенск, Ортаа-Енисей, Туруханск. Ыңар болгаш өскелерин-даа төлевилеп тура, специалистер Красноярск ГЭС-тиң дуржулгазын ажыглап турарлар.

Енисейниң чоогунда үлетпүр бүдүрүлгелериниң бок арыглаар черлери база ажылдап турар. Ындыг турбуже ук программада он бирги беш чылда бүгү үлетпүрлериниң хемнер чоогундан ыратып [illegible]

Енисей ааза эртпейн чыдар. Мурнуу чүкке алган чылыг агымын Төп Сибирьниң дургаар, Тундрага чедир тарадып чыдар. Секунда бүрүзүнде Енисей Соңгу Доштуг океанга 17 мун кубометр суг-ну берип турар. Енисейниң энергия бээр күчүзү база улуг: ол 600 млрд. киловатт-шак энергияны бериш шыдаар. Аңаа Красноярск ГЭС дег үжен станцияны тудуп болур ышкажыл.

Улус ажыл-агыйынга сугнуң херээ улам өзүп орар болганда специалистер суг курлавырларын ажыктыг ажыглап, аңаа хора чедирбезиниң талазы-биле айтырыгларны шиитпирлеп турар. «Арыг Енисей» программа база Енисейниң суун арыг турарын чедип алыр дээш [illegible].

Степан ФОМИН, Енисейниң хем пароходствозунуң начальниги:

— Енисей хемнеп суг оруу 10 мун километр шөйүлген. Чыл санында Сибирьниң хадыт-доштуг агаар-бойдузунга сугга аргыжылга 140 хонук дургузунда үргүлчүлээр. Үе эвээш, а сорулгалар — улуг. Ынчангаш, чүък сөөргүр [illegible]

Борис ИВАНОВ. (ПМА).

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

ХӨЙ-НИИТИ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА ДАЯНЫР

Бойдус байлаан камгалаар болгаш болуунуң мурнунга салдынган планныг онаалдаларын күүседир дээш Тес-Хемде күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый болгаш күрүнениң аңныыр хайгаарал организациялары чамдык ажылдарны чорудуп келген.

Районда [illegible] ниитизи-биле штаттан дашкаар 30 ажыг аңныыр инспекторлары ажылдап турар. Бирги чартык чылда Тес-Хемниң аңныыр-тывыш ажыл-агыйы 87 мун рубль орулга киирер планныг турган, 87.675 рубль кылдыр күүсеткен. [illegible] сезону эгелээни-биле холбаштыр эң эки 15 сыын мыйыыын хүлээп ап, курганын белеткээн. Ол-ла үеде малдың болгаш аң-меңниң [illegible] дайзыны 10 улуг бөрүнү 35 бөрээктерни аңчылар өлүрген [illegible]

[illegible] мнан, тооруу база хамааржыр. Эрткен чылын район девискээринге тооруктуг хөй үнген. [illegible] ри, Хадын, Иртиш чоогу ол ынчаар тооруктуг хөй болганы-биле кераэ чарып албаан кижилер келгеш, тоорукталп, аң-меңнин тургаш тургаш шагында [illegible]. Бо чылдың июль эгезинде Красноярск чурттуг Василий Федоров өөрү-биле кады 2 тонна ажыг тоорукту сайлааш, ону хүне када трактор-биле машина оруунче киирип ап, Красноярскиже улуг орулга [illegible]

пунктузунуң чанында талгаа 6 адыр сыын мыйызын азып каан турган. Ону билир кижи эштер ол төтчеглекчилерин илередир талазы-биле дузалашпаан.

Чамдык кижилер чинк ажыл сүрүп, кандыг-бир черге таныыл болуп кирип алгаш, аң-меңни-биле сүрүп оларны янзы-бүрү арга-биле өлүрериниң ораллажыр, оларга дыш бербес чоруктарны болдуруп турар. Оон чижээнге [illegible] пионер лагериниң танныылы Д. Даваа кирип болур.

Чоокта чаа, июнь 20-ниң хүнүнде, О. Шыдааның Өнгеш бажыңга хайырга билдинмес кижилер эрги аң боозу-биле бир аңнык мыйтакты боолап [illegible]

Т. САНДАН.

Тес-Хем район.

ДИДИМ БОЛГАННАР

[illegible]

Л. САТ.

ОСВОД-туң Кызыл хоорай [illegible]

КЫРГЫС ССР. «Гидропроект» институттуң комплекстиг шинчилел экспедициязының Ортаа-Азия салбырының ажылдакчылары келир үениң Таш-Кумыр ГЭС-тиң турар черинде — Нижне-Нарын деп черниң аваа талазында шинчилел ажылдарын чорудуп турарлар. Гидроэнергостанция турар черниң довурзаңның физика-механиктиг байдалдарын, Нарын хемниң агымын олар шинчилеп турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) геодезистер И. Котова, С. Горбучева, Н. Волкова болгаш улуг техник-геодезист В. Усов.

М. АШИРБАЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨРТ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

Хову-Аксы суур Соведи, «Тыва кобальт» комбинаттың [illegible] өрт [illegible] талазы-биле улуг ажылды кылып келген. Ылангыя комбинаттың гидрометаллургия цегинден, № 18 геология-шинчилел партиязындан ажылчыннар өрт өжүрериниче бөлгүлэп, аңаа ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

Өрттер болдурбаа [illegible] кел чок арга-арыг кирген кижилерни, ылаңгыя уругларның от-биле кичээңгей чок чоруундан болгулаан болур. Оларны илередип, истелге чедирер [illegible] Хову-Аксының лесничество Фрининиң ажылдакчылары боттандырып турар. Өрттен чеже-чеже гектар черде үнелиг ыяштарның, тооруктуг, каттың, эм үнүштерниң, аң-меңниң, куштуң турлагларын [illegible]

[illegible] санаары берге. А чүгле ол өрттерни өжүрерин-ге бээриг кургаңнедиш чеже ак-[illegible] херек.

Арга-арыгларны өрттен камгалаары — кижи бүрүзүнүң Конституцияда [illegible] Хову-Аксы лесничество черинниң ажылдакчыларының мурнунда кол сорулга — бар өрттерни дүрген өжүрүп, чаа өрттү болдурбазының хемчеглерин баш удур алыры болур. Ол сорулга-биле арга-арыгларже барган оруктарда десниктерниң, дружинниктерниң, милиция ажылдакчыларының [illegible] аныяк лесниктерниң бөлүктериниң дежурныйлаашкынын организастаан. Арга-арыгларже октябрь 16-га чедир кирер [illegible] лесничество черинден чөпшээрелдиг болурун, а ындыг чөпшээрел чок аргаларже киргеннерни 10-дан 50 рубльга чедир штрафтаарын чурумчуулуп, ону амыдыралга боттандырып турар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

МЕТРО: келир үеде хөгжүлде

Бүдүн-чартык ийи миллион чурттакчылыг болгаш шак сан-ында-ла 40 мун кижиниң ынай-бээр чоруурун хандырып болур апарган хоорайларга метрополитенни тудар болза, эки деп санап турар. Ол бо хүннерде бистиң чуртувус сес хоорайларында — Москвада, Ленинградта, Киевте, Тбилисиде, Бакуда, Ташкентиде, Ереванда, Харьковта метролар ажылдап турар. Оон оруунуң ниити хемчээли 370 километр (234 станциялар) чеде берген. Главтоннельметро тудуг черинниң начальниктиң оралакчызы Казимир Ганчевскийниң медээ чугаалааны-биле алырга, амгы үеде метрону Минск, Горький, Новосибирск, Куйбышев, Свердловск, Днепропетровск хоорайларда тудуп турар, ынчаарга ону тударынга белеткел Алма-Атада, Ригада белеткенип, келир үеде — [illegible] Ростовка кылырын айыткан.

— Он бирги беш чылда чуртка ниитизи-биле 100 ажыг километр чер иштиниң оруун кылыр ужурлуг — деп, К. Ганчевский чугаалады. —Ону тудар черниң хамаарыштыр бир километр оруук 20 млн. [illegible]

[illegible] бир станцияны кылып, улуг эвес участокка ажылдап турарлар. Москвада болза, чер иштиниң ажылы он-он километрге хары угда чоруп, хары угда он-он станциялар ажылдаарга кирип турар. Ол дээрге, беш чылдың ажылы-дыр. Москвага эрткен беш чыл иштинде чер иштиниң 20 километр шугумун ажылдаарга киирген, бо беш чылда ам-даа 30 хире километрин тударын айыткан. Метрополитенни тудары дээрге, чүгле транспорт айтырыын шиитпирлээри ол эвес, харын база [illegible] ажыл-агыйын аныяксыдары база ол боор турарын чугаалап каайн. Орук аайы-биле чер иштиниң түңнелдерин база чаартып турар болгай. О[illegible] онза чугула.

Бистиң чуртта метрону кал бак хемчээлдиг тудуп турарындан специалист кадрлар талазы-биле чамдык берген тургузуун көөп турар. Ындыг [illegible] Будапештиниң, Бухарестиниң, Загребтиң, Софияның, Варшаваның, Хельсинкиниң [illegible]

Дмитрий САСОРОВ, ПМА-ның корреспондентизи.

КАИ экраны

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГ ЧОГУНДАН

[illegible] бир хемчег [illegible] Улуг-Хемде [illegible] тудар кижилер [illegible] Ол-ла кижилерниң кижи аңаа чаңгыс өвес удаа [illegible] Оон-биле кады чолаачыларның [illegible] транспортту [illegible] Бо бетий [illegible] районнуң «Коммунизмче орук» совхозунуң [illegible] бар. Бо хире чай чок сезоннуң ажыл тезинде харыысалгазын уттупкаш, арагаже сундугуп, транспортту эзирик башкарып чоруп турары кончуг-ла таарымча чок. Ындыг арагалаашкын соонда чамдык чолаачылар машиналарын ажыл чок тургузуп [illegible] Ындыг таварылгалар районда [illegible]

[illegible] КАИ боттуг кандыгдаа хемчег албайн турары кайгап-даа таарышпас.

Райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң КАИ-зиниң инспектору О. С. Маадыр-оолдуң чолаачылар-биле ажылы кошкак. Орук шимчээшкиннериниң чурумун хажыдар чоруктар болдурбазынче угланган кандыг-даа хемчеглер алдынмайн турар. КАИ-ниң хапа сойгуну удуртулгазынын, профилактиктиг хемчеглер алдынмайн турар.

Транспорт [illegible] районнуң [illegible] Оларның [illegible] КАИ-[illegible] чок [illegible] чамдык [illegible] турар.

Н. МОНГУШ.

Өвүр район.

Агаар

Бөгүн республиканың [illegible] турар [illegible] чамдык черлерге чаъстаар. [illegible] Соңгу чүктен [illegible] 9—14 метр чедер. Агаар хүнзүс 22-27, чамдык районнарда 15—20 градус чылыг болур.

Кызылга [illegible] хат кошкак. Агаар хүндүс 24-26 градус [illegible].

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Эмчиниң сүмези

КУРГУЯК

Кургуяк — кештиң мыйыстыг хевирлиг кагт-кагт кадыржыы-дыр. Оон тыптып келир чылдагааны — баш кежи [illegible] болур. Щелочулуг саван, хирлиг, химиктиг бүдүктер база кургуяк тывылдырар. Чемнериниң чурумун өскерилгенде, витамин четпестээрге (витамин А), нерви болгаш иштики бестерниң башкарылгазы үрелгенде база кургуяктаныр.

Кургуякты кургаг болгаш өстүг деп ылгаар. Кургаг кургуяк [illegible]

[illegible] чуур. Ол ышкаш «Яичный» азы «Ломдестраль», «Лондалин» деп шампуньнарны ажыглаары чугула. Саван орнунга дөгаа чуургазының сарыг чүвүлүн база ажыглап болур. Олу хемчээлдиг сугга эзилдиргеш, ол баш дүгүнге дескилештир чаап алыр. Элээн болганда арыг суг-биле каш катап эгидир чуур.

Чуурунуң бетинде 2 шак бурунгаар чылдып каан үнүш үзү-биле баштың кежин чаггаш, волиэтиленден кылган [illegible]

Бир эвес баш дүгү үстүг болза, кандыг-даа [illegible] шампунь-биле чуп болур. Чуурунуң бетинде 15-20 минута [illegible] баштың кежин дүрбүп, чаар, оон соонда саванныг сугга башты чуурга база дузалыг.

Кижи бүрүзү тус-тузунда дыргактыг болуру албан. Ындыг [illegible] болгаш дыргактарын ажыглап болбас херек.

Үстүнде сүмелеп бээр [illegible]

[illegible] эвес баш дүгү кургаг болза, 10—14 хонгаш чаңгыс катап «Косметическое», «Детское», «Оникс», «Русский лес», болгаш өске-даа саваннар-биле [illegible] Казырык оңгагай хөй апарган таварылгада сульсен саваны болгаш пастаны ажыглаары чугула. Оларны-биле айда 2—3 катап чугза эки [illegible]

В. РУБИНА, медицина эртемнериниң кандидады.

телевидение

АВГУСТ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. [illegible] — Эртен гимнастика. [illegible] — «Уругларга [illegible]» [illegible] «Ыңнаар [illegible]» [illegible] «Индияның найысылалы — Дели». Кинопрограмма. 14.35 — Индияның артистериниң концерти. 15.20 — В. Крапивин.— «Хаг тадыыр талаа». Телешии. 2-ги кезээ. 16.50 — [illegible]

[illegible] 19.40 — «Эртемнин амыдыралы». 20.10 — «Ыраккы чайның шораавы». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. (Япония). 21.00 — [illegible]

«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.35 — Европа чемпионнарының хоккейге кубогу. «НФ» (Финляндия) — ЦСКА (СССР). Чашсерда — Бөгүн дэлегейде. Информастыг уругурда. [illegible]

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.15 — [illegible]

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн [illegible]

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Ленинград филармониязынга концерт». Телефильм. 17.20 —«Шыгтагдаазар [illegible]». Телефильм. [illegible]

МОСКВАДАН

15.15 — «Айыыл». Мульт-фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

15.30 — Телемедээлер. [illegible] — Телемедээлер (орус дылга). 18.15 — «Тываның экранынарында».

МОСКВАДАН

19.00 — «Ум, ийи, бирээ...» [illegible] 20.15 — «Меңээ мыйыс бүзүреткен». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Фаворит». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

КИНО

АВГУСТУН 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ыванның темазынга фантазия» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Террор» операцияның буурааны» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда: «Киночыыжы» 10.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Ретламда кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыыжы» 10.00 шакта. «Мичман Панин» 11.40 шакта. «Улуг хемниң эриинде» 14.20, 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

«ЧАПГЫ»: «Чурттаар ужурлуг сен» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторга 2-24-62, редакторнуң оралакчыларынга 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьга 2-22-35, секретариатка 2-23-36, партийжи амыдырал болгаш совет тудуу килдистеринге 2-37-15, пропаганда килдизинге 2-21-75, культура килдизинге 2-23-54, чедиг ажыл-агый килдизинге 2-21-47, үлетпүр килдизинге 2-31-75, чагаа килдизинге 2-41-27, информация килдизинге 2-20-60, корректорларга 2-27-41, бухгалтерияга 2-12-45, солун кол бөлүүнче 2-32-75 телефоннаар долгаар.

Тиражы 17968. [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эгелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). [illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 183 (11681) | 1981 чылдың август 8, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

ТУДУГЖУНУҢ ХҮНҮНГЕ

[illegible] Кызылдың хөгжүм-[illegible] театрынга Тудугжуларның хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал болган. Ук хуралга партия, совет органнарының удурттукчулары, хоорайның [illegible] мурнакчы ажылчыннар киришкен.

Бо чылдың бирги чартыында республиканың тудугжуларының [illegible] ажылының дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң тудуг [illegible] И. А. Остапец кылган.

Эрткен чартык чылдың социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен, бедик бүдүрүкчү [illegible] болуук мурнакчыларга шаңналдар тывыскан.

Бистиң корр.

ЧУРТТУҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

● **ВОРОНЕЖ.** Карл Маркс аттыг колхозтуң механизатору А. Шербатых Терново районунуң [illegible] комбайнерлериниң социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Ол сезон үезинде беш муң центнер тарааны бастырган. Аңаа БЛКСМ райкомунуң доктаамал туругускан шаңналы — оон ачазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Шербатых аттыг шаңналды тывыскан. Воронеж областың 81-ниң тараа ажаап алыышкынынга үш чартык муң хире аныяк комбайнерлер киржип турар.

● **БУХАРА.** Ромитано районунуң Энгельс аттыг колхозунда [illegible] бедик дүжүттү ажаап алдынган. Колхозтуң тараажылары гектар санындан-на 127 центнер алдын-сарыг кукуруза [illegible]. Шыдыг чаагай дүжүттү алыышкынга үнүштерин хевек өстүреринге ажыглап турары ышкаш, тааржыр арга дузалаан.

● **ЧИМКЕНТ.** Чимкент областың ажыл-агыйлары тараа ажаап алыышкынын доозупкан. Облaска үреүнчү-ле [illegible] таалыкынаар боор турган-даа болза, бүгү дүжүт чидиг чок ажаап алдынган. Ажыл-агыйларның хөй кезиинде [illegible] диспетчер албан черлериниң [illegible] ажаап алыышкынының бүгү техниказын үзүк-

соксаал чокка, түргүш холбаалыг башкарар аргалыг болган.

Күскү чаштырыышка кылыр шөлдерин ынак белеткеп турар. Аңаа тускайлаан бүгү шөлдүң үштүң бир кезиин [illegible].

● **БЕЛГОРОД.** Областың он сес районнарының ону арте [illegible] тараан дыштыг тастың ажаап алыышкынын доозупкан. Арткан районнар сөөлгү муң гектарларда тарааны кестиргенде, бастырып турар. Күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын ажыглаашкындан ажаап алыышкынның чедиишкинин [illegible] турар.

Ажаап алыышкынга [illegible] [illegible] солчуп турган, үзүк-соксаал чокка ажылдаар аргалыг ажыглап [illegible] совхозтар болгаш совхозтар тарааны ажаап алырын 13—15 ажылчын хүннеринде-ле доозуп-каан.

● **ОРЕЛ.** Орёлдуң партияның XXII съездизи аттыг колхозунуң тараажылары тараа ажаап алыышкынның дүрүмзазын ийи катап кызыраан чедип алган.

Колхозтуң тараа ажаап алырының транспорт отрядтарының кежигүннери мурнунда оон ийи хүнүнүң эртип ажылдап хонук иштинде 800 гектар шөлдүң тараазын кезип, бастырган болгаш аяктың саваазын арыглап четтигипкеннер.

(СЭТА-ның корр.).

СПОРТ — АЖЫЛ-ИШКЕ ДУЗАЛАКЧЫ

Бөгүн — Күш-культуржунуң бүгү-эвилел хүнү. Ол чалыы назынның, күштүң, эрес-кашпагай чоруктуң, кадыкшылдың байырлалы.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринде күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга сайзырадып, ону массалыг болдурарының талазы-биле улуг кичээнгейни салган. Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёдунда мындыг одуруглар база бар: «Күш-культура болгаш спорт совет кижилерниң хүн бүрүдеги амыдыралынга улам-на калбаа-биле кирер...»

Партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр совет күш-культуржулар спортту массалыг болдурар хемчеглерни ап, боттарының мергежилин хүн бүрү бедидип, делегей, Европа чергелиг маргылдааларга эң-не бедик шаңналдыг черлерни ээлеп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары болгаш спортчулары Күш-культуржунуң бүгү-эвилел хүнүн база чедиишкиннииг уткуп турар. Республикада спорт-массалыг ажылды ажылчы чоннуң күш-дамыр кижизидилгезиниң экижидеринче, кадыкшылын быжыглаарынче угландырган. Кол көргүзүг — спортту массалыг болдурарынче, материалдыг баазазын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ап чорудуп турар хемчеглерниң түңнелинде республиканың күш-культура коллективтериниң, оон кежигүннериниң саны чыл келген тудум-на өзүп орар.

Амгы үеде республикада күш-культураның болгаш спорттуң 288 эге коллективтеринде ниитизи-биле 89038 кижи хаара туттунган. Оларның иштинден 26380 спортчулар назы-харының аайы-биле ГТО-нуң нормаларын чедиишкиннииг дужааганнар. Массалыг күш-культураны чон ортузунга пропагандалап, сайзырадыр ажылга Эрзин, Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарның спорт комитеттери база Кызыл [illegible] күш-культура болгаш спорт комитеди багай эвес түңнелдерни чедип алганнар.

Кайы коллективтиң партия, совет, профэвилел, спорт, комсомол организацияларының кол ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажылчы чоннуң кадыкшылын [illegible] экижидеринче кичээнгей салып турар болдур, ында спорт-кадыкшылга ажылын багай эвес чорудуп турар. Оларга «Тыва кобальт» комбинады, Улуг-Хемде Жданов аттыг, Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтар, Кызылда, № 4 профессионал-техниктиг училище болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр.

Сөөлгү үеде спортчуларның мергежили база бедип турар. 1978 чылдан 1980 чылга чедир республикага спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге ниитизи-биле 20 кижи ССРЭ-ниң спорт мастери деп бедик атты чедип алган, а 21 кижи спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастерлери болганнар. Ол-ла үениң иштинде мастерге кандидат аттарны 115 кижиге тывыскан. Массалыг разрядтыг спортчуларның саны чылдан чылче өзүп турар.

Бодунуң спортчу мергежилин мөгаг-шылаг чокка бедидип, маргылдааларга шаңналдыг черлерни доктаамал ап, өскелерге үлегерин көргүзүп турар спортчулар бисте эвээш эвес. Оларга ча адырынга ССРЭ-ниң спорт мастерлери Раиса Тутатчикова, Галина Огнева, хүрешке Александр Доржу, Николай Сынан-оол, чиик атлетикага Виола Михайлова, Дмитрий Кудрявцев болгаш өскелерни-даа улуг чоргаарал-биле адап болур. Аныяк спортчуларны белеткеп, оларга боттарының бедик арга-дуржулгазын дамчыдып берип турар хөй-ниитичи тренерлер В. П. Павлов, Х. С. Аракчаа, Е. Н. Манзанов, С. А. Пономарев оларның спортту массалыг болдурар дээш кылып турар ажыл-ижи улуг.

Күш-культураны болгаш спортту хөгжүдер талазы-биле [illegible] бар-даа болза, чедир кылдынмайн турар чүүлдер барын бо байырлал хүнүнде айтыры чугула. ГТО-нуң нормаларын дужаарынга белеткелдерниң болгаш ону дужаап турарының байдалы бисте амгы үениң негелдезинге четпес. Ынчангаш бо чугула ажылды экижидери-биле чогуур хемчеглерни республиканың спорт комитеди, чер-черлерде спорт ниитилелдери алыры негеттинип турар.

Спортту чогуур деңнелге чедир хөгжүдеринге, ону массалыг болдурарынга, күш-культуржуларның мергежилин бедидеринге кол рольду ойнаар материалдыг бааза ам-даа дыка кошкак. Стадионнарны, спорт шөлдерин болгаш залдарын чөп ажыглавайн турар. Ол черлер чамдыкта [illegible] турар. Күш-культуржуларның мергежили чавыс, оларны белеткээр дуржулгалыг тренерлер эвээш, оон уламындан спорттуң чамдык хевирлеринге бистиң көргүзүглеривис кудулап артпышаан. Күш-культураның эге коллективтериниң ажылы четпес, оларга практиктиг дузаны, деткимчени чер-черде спорт организациялары, ол ышкаш республиканың спорт комитеди, эки тура спорт ниитилелдери чедирбейн турар.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде массалыг күш-культураны болгаш спортту хөгжүдерин чугулалап айыткан. Ону күүседир дээш чер-черде спорт организациялары амгы үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаары — хүннүң бир чугула сорулгаларының бирээзи.

ЧАНАГАШ ШЫНААЗЫНДА

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажыл-ишчилери бо берге, каңдаашкынныг чылда ниитиниң малын кыштан хүр-мендин ажырар дээш бедик кызымаккай-биле ажылдап турарлар. Совхоз сиген-ширбиишкин белеткелинге июль айның бирги он хонуундан эгелеп кирген. Мал чемин белеткээр күштүң кол дөзүнде совхозтуң хоочун механизаторлары болур Саян Доржунуң удурткан № 1, Хемер-оол Ондарның баштааны № 2 механизастаттынган бригадалар ажылдап турарлар. Оон аңгыда совхозтуң хөй-нийти организациялары, Теве-Хая суурнуң 9 агитквартиралары, хол кадыыры-биле кезер 3 звенолар база ажылдап турар. Мал чемин белеткээринге бо чылын ниитизи-биле 250 кижи хаара туттунган.

Бригадалар аразында социалистиг чарыш организастаттынган, бригадалар ажылдап турар черлерде кызыл туктарны аскылааш, кылыр ажылдарының сан-түңүн айыткан адрестерин база бижиглеп каан. Политмассалыг ажылды парткомга балылаттынган программа ёзугаар чорудуп турар. Социалистиг чарыштың түңнелин понедельник санында үндүрүп турар. Саян Доржуга удурткан № 1 бригада шилчип чоруур Кызыл тукту июль айда ийи удаа чаалап алган. Бо мурнакчы бригада июль айда 345 тонна сиген белеткээр планын 378 тоннага чедиргеш база бирги черже үнген.

Баштайгы шалыпчы айда башкы Мамай-оол Монгушка удурткан школачылар бригадазы хөй сиген белеткээни дээш бир удаа шилчиир Кызыл тукту чаалап ап, ай планын ийи катап ажыр күүседип, совхозка 90 тонна хире сигенни кескеш сараттап бергеннер. Шынар талазы-биле хол-биле сиген кезер М. Монгуштуң бригадазының ажылын эки деп санаан. Баштайгы шалыпчы айда совхоз ниитизи-биле 850 тонна мал чемин белеткээн, 1380 га черниң сигенин кестинген.

Эрткен чылын Чанагаш-Аксы шынаазындан совхоз 900 тонна сигенни кезип ап турган. Ам бо сиген дүжүдү куду чылда безин оон баштайгы айда 800 тоннадан хөй сиген белеткеттинген. Ийи дугаар шалыпчы айда «Тыва» совхозтуң ажылчыннары идепкейжин бедик темпизин чавызатпайн ажылдаарын хүлээнип турарлар.

Ч. ДОСПАН.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИНГЕ

Кызыл хоорайның чаагайжыдылгазының болгаш ногаанчыдылгазының талазы-биле бо чылдың бирги чартыында социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шаңналдар тывыскан [illegible] турар [illegible] киржип, совет болгаш хөй-нийти [illegible] байырлыг хуралы СЭКП хоорkомунуң туралдаар залынга болуп эрткен.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы Ш. Д. Куулар сөс алгаш, 1981 чылдың бирги чартыында кайызылалдыг чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдар дээш кандыг ажылдарны кылганын чугаалаан. Бо чугула сорулганы боттандырар талазы-биле хоорайның ажылчы чоннары биче эвес ажылды кылганын демдеглээн. Ленин, Кочетов, Советская, Рабочая кудумчуларын эде кылып турар. Найысылалга эрткен алды айда 5,5 муң ыяшты тараан, 300 муң чечектерни олурткан болгаш өске-даа ажылдарны кылган.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле социалистиг чарышка бо чылдың бирги чартыында Кызыл үлетнур салыы тиилекчи болуп үнген. Аңаа СЭКП хоорkомунуң болгаш хоорkүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле акша шаңналын тывыскан. Ийиги черни онкология диспансериниң коллективи алган, аңаа партия хоорkомунуң болгаш хоорkүскомунуң шилчиир вымпел, акша шаңналын берген. Үшкү черни Тываның транспорт эргелел [illegible] коллективинге дипломну тывыскан.

Хоорай чаагайжыдылгазынга болгаш ногаанчыдылгазынга идепкейлиг киришкен республиканың Иштики херектер министерствозунга, № [illegible] магазинге, № [illegible] училищеге болгаш өске-даа коллективтерге СЭКП Кызыл хоорkомунуң болгаш хоорkүскомунуң хүндүлел бижиктерин тывыскан.

«Тыва тудуг» тресттиң [illegible]-ки тудуг эргелелиниң Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжуз Валентина Борбак-оолга удурткан комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазының кежигүннери боттарының профессионал байырлалы — Тудугжунуң хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турарлар. Он бирги беш чылдың эрткен айларында ол бригадазын коллективи элээн каш тудугларны ажыглаалга кииреринге идепкейлиг киришкен.

Бо хүннерде алдарлыг тудугжунуң бригадазы республика найысылалының 3 дугаар ортумак школазының арткан корпустарын өөредилге чылы эгелээринге чедир ажыглаалга кирер дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар.

ЧУРУКТА: бригада кежигүннери (солагай таладан оң талазынче) Р. Бараан, П. Базыр, Д. Седен-оол, З. Баир болгаш Н. Опей-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Августуң 6-да Москвага болган совет болгаш даштыкы журналистерге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының парламентиг конференциязын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга кыйгырыын» база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга чугаазынга холбаштыр [illegible].

[illegible] Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң [illegible] кыйгырыг делегейниң бүгү [illegible] [illegible] бис деп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң [illegible] А. П. Шитиков чугаалаан.

[illegible]

[illegible]

Европаның, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың парламент комитеттери, политиктиг партиялары

болгаш хөй-нийти организацияларының кыйгырыгны деткиирин илередип турганнар.

Ынчалза-даа аңаа өске янзының тарыызы база турган деп А. П. Шитиков ургуулекчилеп чугаалаан. Элээн хөй күрүнелерниң, хамыктың мурнунда НАТО-нуң кол-кол чурттарының чазактары, информациның чамдык органнары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эгелээшкининиң ужур-дузазын биживилдир, ону «Кремльдиң пропаганда чүүлү» кылдыр көргүзери дээш базымнарны кылганнар.

Бистер оларның девискээрлери, чонунуң саны, экономиктиг аас шериг күүш-шыдалы хамаан чокка бүгү-ле улустарга болгаш бүгү-ле күрүнелерге тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң камгалалын бээрин күзеп турар бис. Кижилериң эргелери оон эң чугула эргелинден — амыдыраар эргелинден эгелээр деп санап турар бис. [illegible] ССРЭ-ниң Дээди Совединиң даргазы түңнелинде чугаалаан.

Парламентиг конференцияга киришкен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары ССРЭ-ниң ЭА-ның АКШ болгаш Канада институдунуң директору Г. А. Арбатов, «Правда» солуннуң кол редактору В. Г. Афанасьев, ВЦСПС-тиң секретары А. М. Субботин, парламентиниң «Новости» агентствозунуң башкаракчы чериниң даргазы Л. Н. Толкунов.

(СЭТА).

Малга чем белеткели — бүгүдениң херээ

БҮГҮ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Республиканың өске бүгү черлеринде ышкаш, Эрзинниң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары малды быжыг чем-суур-биле хандырар талазы-биле СЭКП обкомунуң ушку пленумунуң шиитпирин даянычы программа кылдыр хүлээп алган. Районнуң партия организациялары ол пленумнуң шиитпирлерин [illegible] боттандырарынга [illegible] хемчеглерин ажылдап кылгаш, оларны күүселдиринче совет, ажыл-агый болгаш бүгү хөй-нийти организацияларының база коммунистериниң, комсомолчуларының, ажылчы [illegible].

Малдың баш санын өстүрери, оон продуктулуун бедидериниң болгаш күрүнеге садарының [illegible] ажыл-агыйлар кыштаглаашкынның кайы хире организастыг, хүр чаагай эртиперинден улуг-биле хамааржыр дээрзин амыдырал бадыткап турар. Оңгу беш чылдың бирги чылының баштайгы чартыында Эрзинниң колхоз ажыл-ишчилери күш-ажылдаашкынның чедиишкиннииг ажылдааш, сүттү база эътти бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының пландарын ажыр күүседиген, а [illegible] талазы-биле чыл планын бүрүн күүседипкен. Малдың өлүп хораары эвээжээн, төрүүр чүс малга өзээштир чаш төлдү алырын көвүдеткен, 100 хойдан-на 86 хураган алдынган.

Республиканың районнары аразында [illegible] социалистиг чарыжынга чылдың бирги чартыында мурнуку тогаага бирги черни алгаш, район СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдерниң болгаш БЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун

болгаш акша шаңналын алган. А «Мөрен» совхозтуң ажыл-ишчилери ол зонада ажыл-агыйлар аразында чарыжынга тиилекчи болгаш шаңналды алган.

Ынчангаш ам сорулга чүл дизе, чедип алдынган чүүлдерни быжыглаар, ниитиниң малынга четтир чаңныг чемни белеткээр дээш, ниитизи-биле 1981-82 чылдарның кыштаглаашкынын [illegible] чогуур үезинде шынарлыг чорудар талазы-биле республиканың бүгү малчыннарынга Эрзинниң колхоз ажыл-ишчилериниң кыйгырыында берген сөстү ээлээр дээш бүгү чүүлдерни [illegible].

Малга чемнер белеткээриниң эгезинде-ле СЭКП райкомунуң бюрозу партийжи база [illegible] тиң киржилгези-биле бо чугула кампанияның үелинде партия организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының соңгаарладып болбас сорулгаларының дугайын бүгү талалыг чугаалажып көрген. Ажыл-агый бүрүзүнге, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга маңаа хамааржыр план-даалгаларны, мал чеминиң белеткелчилериниң ортузунга чорудар партийжи организастыг болгаш политмассалыг ажылдарны улам күштелдирер талазы-биле хемчеглерни тодараткаш, оларның күүселдезин чер-черде организастап турар.

СЭКП обкомунуң III пленуму болгаш республиканың [illegible] партия обкомунуң кыйгырыының соонда мал чеми белеткээр талазы-биле ажылды партия организациялары улам идепкейжиткен. Амгы үеде чемнер белеткелинде доктаамал ажылдаар 700 ажыл кижини хаара туткан, олардан 356

кижи хол кадыыры-биле сиген кезип турар. Сигенчи бригадаларда, звенолорда [illegible] чугула машина-техниканы быжыглаан, олар аңаа турууш кыл чок, үзүк-соксаал чок ажылдаар турар кылдыр ажылчы херекти ынчаар туругускан. Мурнундагызынга бодаарга бо чылын чемнер белеткээринге эки чүүл чүл дизе, кестинген сигенни кургаткаш, удурта пресстааш сөөртүп турар. Ол болза оон шынарын экижидеринче, учёт-отчётту шын туругуларынга болгаш төтчет-[illegible] улуг ужур-дузалыг.

Кедэ ажыл-агыйның бо эң чугула кампаниязында чамдык ажыл-агыйларның директорлары, партия организациялары бедик харыысалга-биле көрүп, бүгү күштерин олче мөөннеп, бар-ла аргаларны ажыглап турар. Чиңге «Чаа оруук» совхозта (директору Д. Чопуй, партбюро секретары А. Барым) мал чеми белеткээр ажылдар эрткен чылдың деңнээзинден мурнап турар. Ол ажыл-агыйда № 4 хойжу бригада (бригадири коммунист Б. Севилбаа) малга бедигии чемнер белеткээни [illegible] хөй күүседип алган.

Бо чугула ажыл-херекке район төвүнде болгаш суурлар-за бүдүрүлге, албан организация черлериниң коллективтериниң киржилгези улам идепкейжиткен. Ылангыя район эмнелгезиниң (кол эмчи Э. Пирдей) 20 тонна сиген [illegible] 25 мал эмнелгезиниң коллективи 10 тоннаны белеткээр турган 13 тонна чедирген. Ытыргу-ла коллективтер малга чемнер белеткээрин ам-даа угу-[illegible].

Мал чеминиң белеткелчилериниң ортузунга партийжи-

организастыг болгаш политмассалыг ажылды кылыг-тылдырар сорулга-биле чер-черде партия-комсомолдуң тур болгаш депутаттарның бөлүктерин туругускулаан. Ажылдың организастыг, [illegible] белеткээн чемнерниң шынарын болгаш учёт-отчётун контрольдаан хынаары-биле тус-тус бригадаларда, звенолорда улусчу контрольдуң тур постулары, комсомолчу прожекторларның штабы ажылдап турар.

Сигенчилерниң садыг, ажылчын хандырылгазын эвилелдер дээш райпо баштаар черлерниң графиги-биле кезилдаар автомагазиннерни ажыл-агыйларда бызыгаан.

Мал чеминиң белеткелчилеринге лекция, беседа чорударын, тус-тус бригадаларга кино, концерт көргүзерин партия организацияларының кылган план-графиги ёзугаар чорудуп турар. Ол бүгүнүң күүселдезин СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи доктаамал контрольга алган.

Районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары [illegible] берге байдалынга удуртандыр деминнеп турган, бүгү аргаларны ажыглавышаан, чарлаттынган шалыпчы ийи айда ниитиниң малынга [illegible] чемнер туругуушкун шиитпирлээннер. Ынчангаш бо чугула ажыл-херекке районда чурттакчы [illegible] кириштирген. Чингели малчын эрте берээ 15 тоннадан эвээш эвес бедуун чемнерни белеткээш, кыштаанга чедирип алыр. Суурларда агитквартиралар болгаш агитпарталар бо талазы-биле алган даалгаларын август 25-ке чедир күүсеткеш, совхоз-

тарга дужааган турарын четир алыр. Оон аңгыда пенсионерлерни болгаш өске-даа ка[illegible] турганчыларны бо чугула кампанияга хаара тудар талазы-биле организастыг хемчеглерни база ап турар.

Оон [illegible] чугаалаарга бо чугула ажылдың темпизин районда ам-даа кошкак. Августуң 6-да медээ-биле алырга район сиген белеткээр планын 20 хире хуу, сиген дазганы белеткээриниң чугле 10 хуу күүсеткен. Моон ап көөрге районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларындан ам-даа ажык улуг [illegible] ажылды чорударды негеттинип турар.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларның директорлары, парторганизациялары мал чеминиң бүдүрерин [illegible] холбаштыр СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны боттандырар талазы-биле [illegible] кошкак чорудуп турар. Ылангыя Ленин аттыг совхозта (директору З. Баазай, партбюро секретары К. Седип) ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң темпизи дыка кошкак. Бо ажыл-агый ниитиниң малынга 3650 тонна бедуун чемнерни белеткээр ужурлуг, а августуң эгезинге чедир чүгле 629 тонна белеткеттинген.

Оон кол чылдагааны сигенчилер ортузунда политмассалыг ажылды кошкак чорудуп, чарышты [illegible], [illegible] кылдыр организастап шыдавааны. Ол ышкаш олар эргежок чугула техника база [illegible] дериг-херекселдер-биле [illegible]. Оон аңгыда мында ажылдап турар кижилерниң ажылдаа-

рынга [illegible] [illegible] база кошкак. Ол бүгү айтырыглар хамыктың мурнунда ол совхозтуң [illegible], мында партбюроның кичээнгейиниң төвүнге чаңгыс-биле туругуспастыр үжүрлүг. Ол ышкаш «Мөрен» совхозтуң дирекциязы, мында партбюро бо чугула [illegible] коммунистериниң болгаш ажылчыннарының күжүн кошкак мөөннээн. Политмассалыг [illegible] туругуспаан. Мында база мал чемнери белеткээриниң темпизи эрткен чылдың бо үезинден дыка хожудап турар.

Бо чугула ажылдың эгезинден бээр амга чедир кылдынган ажылдың түңнелдери районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары амгы берге байдалдар турза-даа, малга чем-суурну туругуар дээш бүгү аргаларны ажыглап, эргежок чүүлдерни кылып турарын көргүскен. Сорулга чүл дизе, мал чеминиң белеткелчилериниң ортузунга партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылды улам күштелдирип, социалистиг чарышты [illegible], [illegible] кылдыр организастап, бүгү-ле бар аргаларны ажыглап турган ажылдың темпизин база шынарын улам бедидери, бо талазы-биле бердинген план-даалгаларны долдур болгаш ажыр күүседири болур. Амгы үеде районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының бүгү хөй-ниитиниң [illegible] ында оон чугула сорулга турбас.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге органинзацияның ажылының дуржулгазындан

ДАЙЫНЧЫ ӨЗЕК БОЛУР ДЭЭШ

Хөй [illegible] улуг [illegible] партия эге [illegible] ажыл [illegible] болгаш оон [illegible] салдары [illegible] база [illegible] эвес болур. Эге организациянын дайынчы арга-шинээзи оон коммунистеринин [illegible] идейжи-политиктиг, ажылга харыысалгалыг [illegible] хамаарылгазындан [illegible] бооп турар. Бистиң Кызылда № 48 тудуг эргелелинде партбюро [illegible] түңнүг туругузуп келген.

Элээн каш чылдар мурнунда бистиң организациявыска коммунистерниң саны элээн турган. Ынчангаш тудуг коллективиниң [illegible] участоктарынга партийжи салдарны күштелдирери, тудугжулар аразында [illegible] деңнелге тургузуп берге турган. Ону барымдаалааш, бүдүрүлгеге мурнакчы болгаш хой-ниити ажылынга идепкейлиг, бүгү талазы-биле тепилиг ажылчыннарны партияже чаңчыктап шилип ап турган бодунуң хүрээлениниң өзүлдезиниң доктаамал сагыш салып келген. Сөөлгү бүдүн чартык чылда СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган 13 кижиниң 12-зи комсомолду дамчыдыр кирген [illegible].

СЭКП-те хүлээп алыышкынга [illegible] барымдаалаашкынын [illegible] кандидат стажы эрттирерин [illegible] турар бис. Ол үеде кандидат-биле эп хуулгазының беседаларын ай-бүрүде кылырын, олар [illegible] партбюрога, коммунистерниң хурал [illegible]

[illegible]

Бистиң партия организациязынга [illegible] коммунистерниң хөй янзы [illegible] ажыл-херектиң [illegible] партбюро [illegible] бир парторганизаторлары [illegible] кыраан болгаш [illegible] мурнунда салдынган сорулганы бедик харыысалга-биле билип, инициативалыг ажылдап турар.

[illegible] Е. С. Бияева удурткан [illegible] партбөлүктүң оон чижээзиге кирип болур. Мында чеди коммунист [illegible] бүгү ажыл-херектиң органчызы [illegible] баштакчылары. Партбөлүктүң саналы-биле бо чылдың бирги кварталының планын бригада СЭКП-ның XXVI съездизиниң [illegible] деп инициативаны үндүрген [illegible]. А чылдың бирги чартыының [illegible] бирги черни алган. Партбөлүк, оон коммунистери ажылчыннар ортузунга организакчы болгаш идей-политиктиг ажылды күштелдирбишаан, коллективти сырый каттыштырганының түңнели ол-дур.

Черле ынчаш тудуг эргелелиниң кайы-даа участогунда ажылдап турар болза, бисте [illegible] билдилиг удуртуп, партия ор[illegible] бедик харыысалга-биле билип, [illegible]

[illegible]

И. СЕРМАВКИН.

№ 48 тудуг эргелелинде партия эге организациязының секретары.

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — республика типографиязында ажылдаан [illegible] хөй-ниитичи ажылдар хөй. Оларның бирээзинге өрүү-шегиниң өрүкү [illegible] Назыты хамаарыжыр.

Ол Новосибирскиниң полиграфия училищезин [illegible] бүдүрүлгеде ажылдаанындан бээр үр болбаан. Шилип алган мергежилинге ынак, ажылгыр ыяк Елизавета Назыты амыда үе [illegible] ажылының чажыттарын билип ап, [illegible] даалдарын 100 хуудан ажыр күүседип, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Оон чуруун бүдүрүлгениң түңнүлел самбыразында [illegible].

ЧУРУКТА: Е. Назыты

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТҮҢНЕЛДЕР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында кол-кол тудугларның темпизин [illegible] ажылгалыче кирери — «Шагонартгидрострой» трестиң ажыл-ишчилериниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының кол сорулгазы болур. Ылангыя бирги чартык чылда Л. Кужугет, Д. Куулар, Г. Коляда, З. Салчак, Т. Воронина, Н. Головко, Д. Маргошиллаге удурткан тудугжу бригадалар багай эвес көргүзүглерни чедип [illegible]. Мында кижи бүрүзү планының онаалдаларын күүседир дээш шудургу ажылдап, социалистиг чарышче улуг кичээнгейни салып турар.

[illegible] трест чартык чыл планын шуглаа 52.6 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының боттарының күжү-биле кылырын 48.3 хуу күүсеткен. Планның онаалдаларын күүсетпейн барганының кол чылдагааны болза күш-ажылды кошкак организастаанында, туттунуп турар объектилерни тудуг [illegible] хандырбайн турарында. Инженер-техниктиг ажылдакчылар [illegible]

[illegible]

ужурлуг ажылдар ам-даа хөй. [illegible] бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг 324 өөреникчи өөренир школа, эмнелге, район котельназы дээш өске-даа тудуглар хамаарыжыр. Трестиң мурнунда [illegible] дыр онаалдалар улуг, чүгле бо чылдың төнчүзүнге чедир [illegible] муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

А. ОНДАР.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРГЕН

База бир чугула кампания болур хой кыргылдазын Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхоз бо хүннерде доозуп турар. Ажыл-агый эгезинде хой [illegible] келдиг болуп, ооң кирген [illegible]. Ынчалза-даа совхозтуң удуртукчулары [illegible] чыткаш, ол ажылды чорумчалыг күүседип, күрүнеге дүк дужаар планын боттандырарының [illegible].

Совхозтуң 54 малчын кодаңнарын үш бригадага чарган. Олардан Ишкин-Хем бригадазы (бригадир Т. Дугар-оол) дүк кыргып алыр планын ажырган. А эгиш-агы малчыннардан С. Монгуш бир хойдан 3 кг 200 грамм дүк кыргыыр планныг турган, 4 кг дүктү кыргып алган. Б. Тулуш 3 кг 200 граммны алыр планын 3 кг 700 грамм кылдыр ажыр күүсеткен.

[illegible]

Л. МОНГУШ.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар цехинде заалган ажылын ав сеткилдиг-биле күүседип келген ажылчыннар хөй. Оларның санынга үш бүдүрүлгеде хөй чылдарның дургузунда ажылдап келген Ольга Сидукова база хамааржыр. Арыглаар цехте регулировщиктиң хүлээлгезин күүседип келген. О. Сидукова кады ажылдап турар өөрүнге үлегерни көргүскүштээн, башкарып турар херилгелеринге түрүшкүннарны болдурбайн, бедик сорттуг даг-дүгүн бо-дунуң үлүг-залчакче болбаажыраазып арыглаарынга тепилиг үлүүн киирип келген. Мурнакчы ажылчын алган хүлээлгезин ай, кварал санында ажыр күүседип келген, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын О. Сидукова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДУГУРУШКАН

[illegible] кол адыры — мал ажылын хөгжүдүпшаан, оон ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартыын багай эвес доосхан. Күрүнеге мал ажылының продуктуларын садыг планын ажыр күүсеткен. Малдың баш саны өскен.

Мурнакчылар саны көвүдээн. Чижээ, хойжулар К. Хертек [illegible] бызаазы [illegible] онаапштыр мендн камгалап ап, өстүрген.

Ынчалза-даа кышкы үеде малдың хорамчалы, ону оорга алзыр чорук хөй болган. Малдың чем-суурү, ылаңгыя бодуун болгаш концентраттыг чемнер бар турда-ла, ону чеп чарыгдаваан. Мал ажылының специалистери, бригадирлер малчыннардан негелде, контрольду кошкак тургусканы. Эрткен чайын малды тайгаладып семиртирин, күскү, чайгы хонаштарны таарыштыр организаставаан. Бо болгаш өске-даа четпестер малдың хорамчазының бир кол чылдагааны болганы ноокта чаа совхозтуң [illegible] четпестериниң чорук түңнелдерин үндүрген.

[illegible] ошку малды өстүрерин дыка таарымчалыг турбуже, ошку малды өстүрериниң планы чылдан чылче күүсеттинмейн, оон продуктулуу кудулап турар. Бо айтырыгны дугуржиин-биле көөр үе келген.

Үстүнде четпестерин чайлатпаш, бо ажыл-агый чылын [illegible] турар [illegible] тургузарын ниити хуралга дугурушкан.

Малды серин оъттуг тайгаларже бүрүн-биле үндүрген, олар солуп семиртир, сиген кезип болгу дег черлерниң сигенин бүрүн кезер. Сиген болгаш будук-бүрү белеткелиниң талазы-биле даалганы малчын бүрүзүнге берген. Мал чемиииң белеткели амгы үеде ниит-түлүк чорупт турар.

Х. САМДАНЧАП.

Бай-Тайга район.

АЖЫЛГА АЖЫКТЫГ

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт бараан фермазының ажыл-ишчилери СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Амгы үеде ферманың турар чайлаанда оът-сиген чүгээр үнген болгаш сүт саалдазы багай эвес: хүнде бир инектен 9 килограмм чедип турар. Инектерге немелде чем бээриниң тускай рационун тургускан болгаш ону хажытпайн сагып турар. Оон түңнелинде сүт саалдазы эрткен чылдың ынчангы деңнелинден бедик болуп, совхоз бирги чартык чылда күрүнеге 95 тонна сүт дужаар планын 134 тонна 8 центнер кылдыр азы 141.9 хуу күүсеткен.

Коллективтиң бо бедик көргүзүглерин чедип алырынга мурнакчы саанчылар Боралдай Минчин, Галина Саая, Хирлиг Хомушку, Лидия Саая, Алевтина Хомушку оларның киирген үлүг-хуузу улуг.

Оон-биле чергелештир бистиң ажылывыста четпестер база чок деп болбас. Чижээ, күрүнеге садып турар сүдүвүс колдуунда ийиги сорттуу болуп турар. Мында Чадааның сүт комбинадының буруузу база бар деп дорт чугаалаар херек. Ол сүттү хүлээп ап тура, температуразын болгаш кислоталыын бедидер чүүлдер бар. Комбинатта центрафуга ажылдавайн турда-ла, апрель айда дужааттынган сүттүң үскүрүн кулуладып турган таварылгалар база бар. Чүгле апрельде саткан продукциядан үскүрү четпес дээш 770 килограмм сүттү херек кырында тургаанынга чедир биживаан.

Май айда комбинаттың дериг-херекселдери үрелген дээш 850 кг сүттү хүлээп албаан. Оон хөй сүттү Ак-Довуракты, Кызыл-Мажалыктың столоваяларынга, уруглар албан черлеринге дужаар ужурга таварыштывыс. Чамдыкта «сүт ажыл калган-дыр» дээш хүлээп албайн-даа тургулаан.

Бистен сүт хүлээп ап турар комбинаттың ажылында бо айыттынган четпестер эвес болза, ферманың коллективи оон-даа бедик көргүзүглерни чедип ап болур турган ийик.

А. МОНГУШ.

«Хемчик» совхозта Ыйгылак сүт-бараан фермазының бригадири.

ДУРЖУЛГАГА ДАЯНМЫШААН

Культура болгаш амыдырал

Бо чылдың июль төнчүзүнде Тываның улуг районнарының бирээзи — Барыын-Хемчик [illegible] Кызыл-Мажалык [illegible] районнарының болгаш хоорайнуң сомоннарының культура албан-хаакчыларының эргелекчилериниң республика семинары болуп эрткен.

[illegible] XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле культура албан [illegible]

кежээ Кызыл-Мажалык Культура бажыңынга РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, республиканың хөгжүм-шии театрының кол режиссёру С. Л. Ооржак чогаадыкчы кежээзинге киришкен болгаш культура албан-хаакчыларының эргелекчилери [illegible] чогуур харыыларны алганнар.

[illegible] Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен эге сөс чугаалааш, «СЭКП-ның XXVI [illegible]

[illegible]

Д. ЕНДАН

САННАР, ФАКТЫЛАР

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

А. МОНГУШ,
Чаа-Хөлдүң районнуң спорт комитединиң даргазы.

Тыва хүреш — бистиң республикада спорттуң эң-не массалыг хевирлериниң бирээзи. Кандыг-даа улуг байырлал хүреш маргылдаазы чокка эртпес.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

Бистиң республиканың девискээринде каас-чараш бойдус чурумалдыг черлер хөй. Ынчангаш муң-муң кижилер төрээн чери-биле таныжып, аныя шагындан хостуг үезинде, шөлээзинде селуң туристчи петевэтарже чорупп турар.

ЧУРУКТА: туристерниң шапкын хемни кежериниң эргэзарын өөренип турары.

АЖЫЛДЫ СПОРТ-БИЛЕ ХОЛБАП

Б. МОНГУШ-ООЛ,
Улуг-Хемде Ждановтуң аттыг совхозтуң директору.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

БЕРЛИН. (СЭТА).

БОО-ЧЕПСЕКТИ ЭНДЕРЕ БҮДҮРЕРИНГЕ УДУР

ЖЕНЕВА. (СЭТА).

ФЕДЕРАЦИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА).

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП

АГРЕССЧИ БОДАЛДАРНЫ БУРУУ ШАПКАН

ГАВАНА. (СЭТА).

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕККЕ УДУР

(СЭТА).

Виктор БОКОВ.

ТӨРЭЭН ЧУРТ

Төрээн чуртум — Россия бо.
Төрээн чуртум — Кавказ биле Молдавия.
Эпчок туруг — ийи бажы дээрде шаапкан
Эльбрус деп чоргаар даглыг оран ол-дур.
Төрээн чуртум — калбак Днепр, чараш хемим
Шевченко мээң төрелим-дир.
Төрээн Волгам эриин орта өскен болза,
Чеже ырны кады ырлаан турар ийик бис.
Төрээн чуртум — Алма-Ата,
Айдыс чыттыг чечек шыпкан ховулар-дыр.
Акы-чаным дожкан — буян сеткил
Төрүмелден чаяаттынган, мендеи калбак.
Славяннарның ырлары
Ада-өгбе салгап келген — таалап чор мен.
Сырынналган аялгазы пдегел боор
Армяннарның ыры-шоору мекээ эргим.
Россияның оол, харын, ховуларын, бедик дээрин
Ырлап чоруур шүлүкчү мен.
Совет чуртта кандыг-даа өөк кижи бүрү
Чоок өңнүүм, ынак эжим, төрелим-дир.

ХОЛДУҢ ОН САЛААЛАРЫ

(Моолдуң улустуң ыры)

Холдуң он ак салаазы
Хоочу чок хөңүлейн, шуу.
Холда суккан билзектер
Холумак чок чыжыр чүве.
шуу.
Онмас хүрен торгуну
Оорук минчээн ужуру чүл,
чээ.
Өске кожууң оол сенээ
Өөренген ужурум чүл. чээ.

Кара өңнүг торгуну
Хаажылгалаан ужуру чүл.
чээ
Хары кожууң оол сенээ
Хандыкшааным ужуру чүл.
чээ.

Моолчудан очулдурган
Степан САРЫГ-ООЛ.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ДАЙЫН СӨӨЛҮНДЕ БАЛЫГЛАР

Евгения Жигуленко дайын үезинде ужудукчу, дүнеки бомбардировщик командири турган. Ол 24 харлыында Совет Эвилелинин Маадыры апарган.

«Дээрде — дүнеки диирениер». Чоокта чаа экраннарже үнген уран-чечек чаа фильмни ынча деп адаан. Ол Евгения Жигуленконуң дугайында. Тамаңның 46-гы херээженнерниң гвардейжи ужар чүүл полкузунга тулчуп турган ооң фронтучу эш-өөрүнүң дугайында, кажан-даа читпес айтырыглар — ак сеткилдиг чоруктуң, чаагай болгаш кара сагыштың дугайында, ынакшыл дугайында фильм-дир.

Фильмниң режиссёру болгаш сценарийниң чогаадыкчыларының бирээзи — Евгения Жигуленко.

Бистер-даа ужуп-ла, ужуп-ла, ужуп-ла турдувус, ынчалза-даа дайынның төнчүзү көзүлбес турган — деп, Евгения [illegible].

Ол хүнүң, шыны-биле чугаалаарга, [illegible] гипкен бис. Диплээн боо даажындан оттуп келген мен. [illegible] шуптузундан адып турган. Тиилелге! Тиилелге деп чүве бо-ла болгай!

Бистер кыстар, чүге фронтуже чоруп турган деп бис? Бистерниң фронтуже чүткүп [illegible] уламдыгып туруп бээрин кым [illegible] боол турган. Ооң хүн бүрүзүле уламна улуг үрегдээшкиниг, эраатэзыг ышкаш кылдыр сагындырар турган. Бистер ынчан [illegible] рип турган болгаш ону, [illegible] байырлал кылдыр билип турдувус. Чижээ, мен бодум дирижабльдер чогаадып, музыкага өөренип күзелдиг турдум. Мен аът мунуп, хаак чарыжынга чемпион болуксап чораан мен. Ынаам [illegible] турдум — ындыг кижи дээрге мээң эң дээре [illegible], ынчан ыракты Чээн чүкке кызыгаар шериинге албан эрттирип турган.

Ол бүгү чүүлдерге дайын [illegible].

Медицина [illegible] кыстарны [illegible] болганда, бистер ону бүгү-ле [illegible] лап тургаш, чедип алган бис. Ат-сураглыг ужудукчу Марина Раскованың чечелеп турганы ужар чүүл бөлүүнге барып киргеш болган-дыр бис.

Эшелон дүне када чорупкан чүве. Бистер ынчаарда дээрже Москваның кырынче көвүп чораан бис. Дыка хөй кыстар [illegible] катап көрүп чорааны [illegible].

Ужуп үнүүшкүн бүрүзүнүң [illegible] билир турган бис — ол дээрге, амы-тынныг [illegible] турган. Ынчалза-даа багай чүвеге бүзүревейн турган бис. Дыка-ла чурттаксап, чоок кижилеривиске [illegible] ныывыс ол-дур ийин. Балыгларывысты экиртип ап, бойлаан таварылгалардан ыдап үнүп-даа турдувус. Дайын үезинде ол хире хөй ханны төп тургаш, ооң соонда угаан-сарыылдыг тайбың болгаш кайгамчык чараш чурттаарга мөңге болур ужурлуг деп бодап чораан бис...

Бистиң У-2 дээр [illegible] -биле кандыг-даа агаар үезинде, ынчалза-даа чүгле дүне када ужуп турган бис. Хүндүс болза, чөржаң самолеттуга [illegible] дайынга шупту-ла диригге [illegible] бис. Бистер [illegible] фашист самолеттарны, [illegible] эшелоннарны чаабуза бомбалап кааптар бис. Бистерни «дүнеки диирениер» деп адап турган фашистер бистерден коор хөй чоокка коргар турган болгаш дужуп [illegible] демир крест ап турганы [illegible].

2 ужудукчулут — командири-биле штурманныг — У-2-лер кара кежээден эгелээш, даң атаржеге чедир ааэродромдан ийи минута болгаш-ла ужуп үнүп турганнар. Чиик ужудуушкуннар чок турган, ол ышкаш оожургалдыг дүнелер база барык чок болур чүве. Эң [illegible] Крымга турувуста берге болган.

Ооң соонда Бичии черде [illegible] дуалап — ок-элементи, чемнерин, эм-таңны октап бериш турдувус. Чер-ле болганда дайзын турар болганда [illegible] чер кыры-биле «суйбадыр» ужудар бис.

Байдал кандыг-даа аар-берге болза, ол бүгүге чанчыгар арга чок болур, ынчалза-даа [illegible] апарып болур чораан. Зениткаларны болгаш прожекторларны-даа Бодуннуң У-2-ниң чалгыннарында октар изи ойбактарны-даа. Ужудуушкун соонда эриннерин [illegible] арга чок, ийи буттуң балдырлары сириңейнип турары-биле-даа. Ол хамаан чок сээң эжиң чанып келбейн [illegible]. Чүгле: ол дириг, черле дедир [illegible].

Бомбалап [illegible] тыпкан [illegible] ле турган [illegible], суурларның орнунда — [illegible] тарып [illegible] берген тургулаан. А оруктар амыдыгларында чүк[illegible] кыргап [illegible]. Оларның-биле кожа — сарыг баштыг бичии урут турган. Кедип алган хөйленчигежиниң чени халая берген турар. Азы [illegible] ыяш-биле будуп боду-ла кылаштаарынга дузалап чоруур. Олар боттарының чер кырында чок төрээн суурларынче чанып бар чорааннары ол-дур.

Ону көргеш, кижиниң иштинбаары ажыннаар чораан. А оларга чүнүң-биле дузалап болур турганыл? Ол бүгүнү [illegible].

Үжен алды чыл иштинде дайын чокка чурттадывыс. Үжен алды чыл Ол үе иштинде хоорайлар-даа тургустунган, оңгарлар-даа бүде берген, уруглар өскен, амыдырал-даа өскерилген. Дайынның дугайын уттуп болур бе? Чок. Чүге дээрге, сээң киирген совет өг-бүлең бүрүзүнүң барык шуптузу — дайын-биле холбашкан айыылга таварышкан болур-дур. Дайын чүгле фронтучуларны [illegible] эвес, ол ам-даа бистиң уругларывыска болгаш уругларывыстың [illegible] дарлыг. Бистер ол дээш сагыш-туң чок чидириглеривис-биле ам-даа самашпышаан бис. Ол дээрге, чаңгыссыраан кижилер-дир, [illegible] ганнар-дыр. Уругларның адалар чокка өскен-дир. Уругларының уруглары ам кырган-аалар чокка өзүп турары ол-дур.

Польшаның дээринге Вера Белик биле Таня Макарова өрттенип бердилер. Ол кыстар [illegible] арткан картадан хемчээринге ынак турганнар. Таня дайынның төнерин онза манап турган — ашакка баар деп [illegible].

Мээң ашаам дайынның каргыштыг уржуундан дайын соонда кээп мөчээн.

Ынчан штурман чораан Руфина Гашева база-ла [illegible] мээниң ышкаш база-ла балыындан өлген.

Штурман Саша Попова олза олчаан ашакка барбаан. Ооң ынаан дайынга өлүрүп каапкан.

Бистиң полкутуң командири — уругларының сес уругларының кырган-аваазы Евдокия Вершанская — үргүлчү-ле дыка берге аараан чоруур.

Ол дээрге чүгле мээң эш-өөрүмнүң дугайы-дыр. Бузээттирген Ленинград кайы хире ийик? Сталинградка чүү болчук? Крымга, Белоруссияга, а ол ышкаш эң-ле хөй кадайлар [illegible] вулаага таварышкан Төп Россияга кандыг болганыл? Бажың бүрүзүнге кирерге-ле дайынга [illegible] портреттери турар.

Мен дайынны көөр-даа хөңнүм чок. Чогум-ла ынчангаш кино тырттырып турар мен. Ол бүгү база катаптавас ужурлуг. Черле катаптавас ужурлуг.

Наталья КРАМИНОВА бижээн.

(«Московские новости» — ПМА).

Элдептиг аң

Шоодуг

Күскү аңныыр сезонунуң кылын түлүк үезинде үш аңчы боо-хевээн, күш-хүвезинин чүктенгеш, шала кежээликтей үнүпкен. Эртенги одарда аңнаары-биле олар одагланып олурупкан.

— Мында бир-ле ойбак бар чүве, анаа элиттер эштп-ле өттаа турар чер — деп, Кортук-оол өөрүнге хөөрээн.

— Кайда ойбак боор ол?

— Мын мында, ырак эвесте чүве.

— Оон элик өлүржүк сен бе?

— Бирээни алган-на мен.

— Адын алганың ол бе, азы өлүп калган аң тып алганың ол бе?

— Өлүп калган ак чораан ийин.

— Канчап?

— Мендеш хойгаш, утаавыт чок дезип маңнааш, дытка бажын чара шанчып алгаш чорааи.

— Уваа, белен-не олча тып алган-дыр сен, але! — деп, өөрү кейткээн.

Дээрниң чөөн чүк талазында кылыындан даңның сарыг чаязы чаа-ла чайнап келген. Аңчылар чорунтарынга белеткени бергеннер. Оларның бирээзи олурган айтырган:

— А Кортук, демги ойбааңче баар сен бе?

— Ынчан-чаар!

— Ам база-ла баштыг бүдүк хүлбүс тыдыр эвес деппе — дашкеш, өөрү каттырышкан.

— Магат-ла чок — деп, Кортук-оол серте чок харылаан.

— «Хүлбүс аткан черин хүннүң аңнаар» дижир чүве болгай. Сен база-ла ол медитиг апарган-дыр сен але, Кортук?

— Чок, кайын ындыг боор! Мен ол ойбакты апаа-ла аңнап чанчыкпаан бергеш кижи мен.

— Че, чугаа көвүдеди, элик арга кирди! Дүрген чоруптаалыңар.

Үш аңчы үш чүкче бөлүп каннар.

Кортук-оол [illegible] көрге имиртип болган. Бир-ле черде сиген шылырт дээн дыңналган. Өвдейгеш, долгандыр көргүлээн. Чүү-даа чок. Аңчы бодунга мегезинеш, папирозун кывсып тыртта берген. База-ла даап дыңналган. Кортук-оол боозун сегирип алган. Канчангаш-ла мурнунче көрге, тулган улуг хүлбүс дөө ол өттаа турган.

Кортук-оол арай-ла сүрээдексей берген. Дем чаа-ла кургадыр чодуп каапканы дер база катап хаваанган, думчуунуң бажындан ыйлайып үнүп келген. Канчаары ол чүве ийик, аныяанда чаа-ла аңнап эгелеп чоруур үезиндеги чанчылы ам-даа артып калганы ол ийикпе, бүткүр боду чымзырт кынны берген. Демги хүлбүс ол-ла черинде турбушаан мыйыы.

А мырынай чанында, өг дег бөөбек хая баарында, подергеп улуг адыг Кортук-оолче удур көргеш, келеп чыдып алганын ол эскерип каап, аңгадай-ла берген. Хүлбүс көргеш безин сүрээдеп турган Кортук-оол ам мырынай аңгадап калган, арны ыйбагар ак апарган. Кортук-оол дүргеп-не сыгыр-октуун [illegible] тыпкаш, [illegible]. Сыгыр-октуг-биле адарга, кончуг дагырган кайын тоор, харын удур халып каар, а чаштын чорууп дээрге артында улуг хая бар, ону эртер арга чок. Кортук-оол ынчаар берге байдалга таварышкан. Адыг биле аңчы удур-дедир көрүшкеш, кайызы мурнаар дээш маңнашкаш олурупкан. Кортук-оолдуң [illegible] болган. Ынчаар-ла бир шак эрткен. Оол чер тырлыы, бүгүле чүве тодаргай тайылттынып турар апарган. Адыг шимчевээн. Манап чыдыпшаан. Аңчы база-ла шимчевейн, адыг канчаар ирги дээш, олурбушаан. Даглар баштарынга хүн шалып, янзы-бүрү куштар чоглуут ыылдыр ырлажы бергенде, ынчан харып Кортук-оолдуң чөнү чыдалып. кортканы намгарап, «ам халып-даа келзе, хүндүс черле барыктыг ыйнаан» деп бодааш, адарын шиитпирлеп алган. Удур көрүп чыткан адыгның холунга сыртангаш бажын орта сыгыр-октуу-биле чыкла кызган. Адыг шимчевээн.

— Дала бээрги ол бе? — деп чугаалаанмыштаан Кортук-оол база-ла аткан. Адыы чыпшыпаан. — Азы мындаагы хүлбүс дег, бажын дашка туура [illegible] алган адыг эвес ирги бе?

— [illegible] Шимчевээн. Өлген ол-дур деп бодааш, Кортук-оол ол-бо дээритлеп чорааш, адыгның чанынга келеп чеде берген. Адыг деп бодаан чүвези черзе чудук болган. Удур ушкан, өрген, [illegible] бажын адыг ылдыр [illegible] кел. Чудукта ок дегген бе дээш көөрге, кеңгүс куруг болган.

— Элдептиг аң-дыр аа! — деп, Кортук-оол чаасказ чугаалангаш, долгандыр көргүлээн. Демги хүлбүзү шагда-ла арлы берген боор-тур.

Б. АРАКЧАА.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Хоорайларның кудумчуларынга азар чаа шактарның баштайгы бөлүүн янзы-бүрү электриниг шактар, электронунг секундомерлер кылыр прибор тудуушкун заводу бүдүрүп үндүрген. Оларның бирээзин даштыгаа азары көрдүнген, оон даштыңы эвери чарааш, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалынга ажылдап шыдаар.

ЧУРУКТА: мындыг шактарны Одессаже, Донецкиже, Кзыл-Ордаже чорудар. Ооң циферблады — 3×3 метр.

Ю. БЕЛОРЕЗОВТУН Фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«УЛУ СЫЫРЫПКАН»

Хүн-даа кааң, дээрниң хиндиинде чир-даа чок канн-даа чер шоору турган. Кым-даа [illegible] болгай, мен-даа база-ла албан чериниче дадамып бар чор мен. Дорам дораан чедип кел дээн мындыг болган. Албан шагы шагда ажып, ол шак чоокшулап турган чүве болгай. Оэалдаарым ол-дур дээш, дажкырым-даа кончуг...

Кандаай чиктиг чоор, [illegible] кел [illegible] чер [illegible] кирип, имиртиңнеп-даа кел чораан ышкаш. Демги ынаг кайы боор, серинден-даа кел чоруур. Бажым-даа дескииниксээр, кускум-даа келиксээр аян бар. Арага-дары-даа амзавас: кадым-даа апаа [illegible] болгай мен, ам канчап баарым ол, дадайым ай — деп, дүргеп-дүргеп базып тур мен.

Албан чериниң эжиинде хөй-ле улус өру тарап алган, хелчок-ла хөөрешкен турлар.

Ам көөрүмге, улустар кара шиилер карааша тудуп ап алган, [illegible] хараан турар.

— [illegible] хуу чеде берди! — дээш дижип.

— [illegible] куштар [illegible] ышкаш апарды-даа дижир.

Чер имирерээ, имирерип-ле кел чоруур. Серниң-даа хелчок апарган.

— Температура куду бадып, 15-ке келди — деп, бир кижи хелээш тур.

Мен бир [illegible] дээн апарган, улус өттүнүп, база-ла хүнче шыгаай бердим: Аайакайым, Хүннүң бир чартыы шуут чок, чартык айзый берген, оозу безин хап кызыл апарган болду. Катап-катап көрүп-ле тур мен.

— Өршээ дадай, ол канчап барганы ол? — деп, чоргужемге чеп ам шуут карангылап бажым дам дескинип, кускум катып-ле эгеледи.

Улустарның мыт-шимээни, алгы-кышкызы кыткеп-ле үнүр. Чанымда турган ирей аштыра-дыр:

— Өршээ хайыракан, бурган өршээзин! Улу сыырыптарын ол-дур! Бир кижи [illegible] мынча дижир бооруган. Эштинде кара мөңнүг эр кара чаңгыс кижиден кускуннадылар!

— Кызыл-кадыдар ыттап зартидар! — деп, бир кижи алгырды.

— Ойт, чайда [illegible] туруп [illegible] сарыг [illegible] алгыртынар!

— Өршээ дадай, алгыржыңар, кышкыржыңар, ха-дуңма! — деп, бир кадай аа-чааза кускуннап тур.

— Аттыг-ла чүве-дир але, үе, чүрээм, чүрээм! — деп, бир аныяк уруг хелээш тур.

— Хүн хайыраканны Улу сыырыптарга, улус кускуннажып, алгы-кышкы үндүрүп турган — дижип, шаанда улус ынчаар чугаа чораан.

Ам бойдустуң ол бир янзы болуушкунну — хүн туттуруушкунун улуг эртем өзүү-биле билир апарган. Бо чылын июль 31-де болган Хүн туттуруушкуну бистиң Тывага база көзүлген. Ол туттуруушкун эртен 10 шактан 11 шакка чедир эрткен. Ону шупту-вус көрдүвүс.

Хүн биле Черниң аразынга Ай таварышкаш, Хүнүү дуглай бээрге, ындыг туттуруушкун болу бээр деп ам-на билдим. Чурээм ам-на чогуур орнунга кээп албан чериниче кускунеп бердим.

— Хүннүң ындыг туттуруушкуну ам 2026 чылда, 45 чыл болгаш болур деп эртемденнер шагда-ла санап каапкан-дыр ийин — деп, чанымда эр хөөрээш тур.

Ол хүнзедир, кежээ дургу, харын эртенинде-даа ол Хүн туттуруушкунунуң канчаар көргенин улус дыка-ла хөөрежип тургулаан.

Л. ЧАДАМБА.

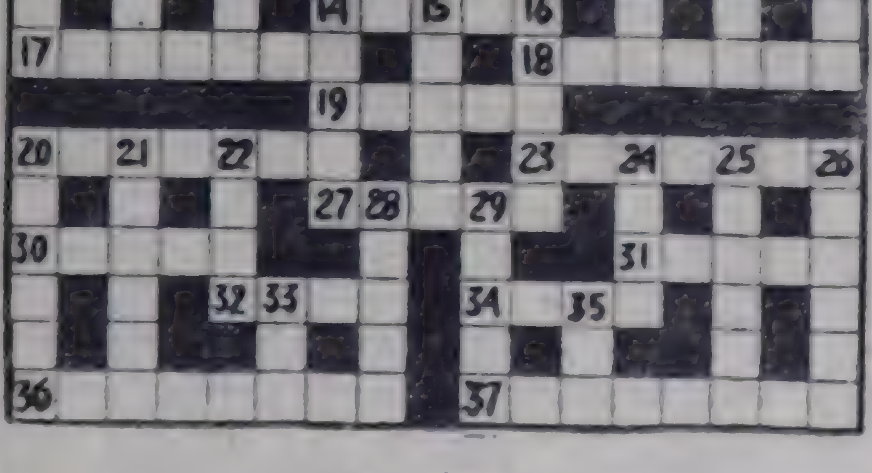

ДООРА ДУРГААР

1. Драматург В. Көк-оолдуң сураглыг шиизи. 5. Хову кужу. 9. Бодундан улуг кижиниң хүндүлеп адаары. 10. Культурлуг тарымал үнүш. 12. Приморьеде хоорай. 13. Чалым хаялар аразы, арттынмаа чер. 14. Хүндүлээнде сунар торгу ады. 17. Часкы хову ажылы. 18. Тывада суур. 19. Химиктиг элемент металл. 20. Тывада хоорай. 23. Үе-шевер тыва херээженниң фамилиязы. 27. Сүттен кылган чем. 30. Чуга демирден сава. 31. Ур үеде кадагалаар сүттен кылган чем. 32. Бажыңның адакы талазын адаары. 34. Куш. 36. Хыналза эртерде адаары. 37. Частың баштайгы чечээ.

УЗУН ДУРГААР

1. Бөлүп каан сиген, саванның адаары. 2. Кандыг бир мергежилдиң чедип алганда адаары. 3. Молдавияның ырытанцы ансамблы. 4. Үр хайындырар чем аймаа. 5. Даргаңның херексели. 6. Ыяштың бир хевири. 7. Демирни тудуштурупу хайылдырары. 8. Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы. 9. Енисейниң бир адыры хем. 10. Казахстанда улустуң ада чогаалчызы, шүлүкчүнү адаары. 11. Маллы ажаап-тежээрниң бир хевири. 15. Дириг амытанның чан оруу. 16. Дириг амытанның бир органы. 20. Бойдустуң бир чурумалы. 21. Арга-ыяш хайгаарачызы. 22. Хемчиктиң бир адыры. 24. Теве ады. 25. Аас-кежиктиг, таныттыгда адаары. 26. Аттажып адаары. 28. Хакасияда хоорай. 29. Бедик тайгаларда эм үнүш. 33. Бөлүк өглерни адаары. 35. Тывада бир ансамбльдың адаары.

Руслана САРЫГЛАР

Барыын-Хемчик район.

[illegible]АШТЫКЫ БАШТАКТАНЫГЛАР

— Ясек, көрүнчүк мурнунда караан шийип алган чүге турарың ол?

— Узун чыдырында канчаар постурумну билип алыксаар-дыр мен...

• • •

Официантыга кафеге келген аалчы ынча дээн:

— Стаканымда кара-сээк салдап чор.

— Хөй чүве-дир! Ол ламой хөйну ижер эвес...

А. БОРИСОВ.

ЯПОНИЯНЫҢ УЗУН НАЗЫЛЫГЛАРЫ

Амгы хүннерде Японияда 100 хар ашкан узун назылыгларның саны 968 четкен. Оларның эң-не кырганы Сигечийо Идзуми. Ол чоокта чаа 116 харлаан. Ук кырган кажан АКШ-ка хамааты дайыны төнгенде, 1865 чылдың июнь 29-та төрүттүнген. Ооң бажыңы Японияның мурнуу чүгүнде Токуносима ортулукта турар. Ылангыя ол чер амытаннарның аян-чорук кылып турисраа черн болу берген. Чамдык хүннерде аян-чорукчулар 200 кижи чеде бээрин оон төрелдери чугаалап орар.

• • •

КЫМЫСКАЯКТАН-ДАА БИЧИИ

Японияда уругларга ле-не бижик [illegible] бүдүрүп үндүрген. Ооң хемчээли кымыскаяктан-даа бичии болган. Ол номнуң 20 арын арыннарында [illegible] болгаш кымыскаяктар дугайында чаптарга ийи ырны парлаан.

Теле Видение

АВГУСТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Москваның курунениң симфониялыг оркестри орус композиторлар [illegible]. 9.25 — «АБВГД-ейка». 9.55 — «Ада-иелер, силерге». 10.25 — «Челзон». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүгү-делегей фестивалы: «Маврикияның ырылары болгаш танцылары». 10.50 — «Совет чуруулга урап чүүлү». «В. А. Фаворскийниң мастерскаазында». 11.50 — «Ону ылып шыдаар силер». Аныяк чогаадыкчылар конкурузу. 12.40 — Концерт. 13.15 — «Спортлотонуң» 32-ги тиражы. 13.25 — «Дем каттыштырылганы». 13.55 — Чурттар аразының конкурузунуң лауреады В. Ересько ойнаар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Кезээде-ле демнежип». Александр Блоктуң амыдыралындан». 15.40 — Бөгүн Бүгү культурлукуң Бүгүэвилелиниң хүнү. ССРЭ-ниң Спорт комитединиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 15.55 — «Бистиң спортчу тунтарывыс удаа билее». Концерт. 16.15 — Уругларга фильм «[illegible] солдары». 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Политиктиг хайгаарачы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.20 — «Кинопанорама». Москваның XII делегей фестивалы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 22.15 — «Центрнаучфильм» студиязының эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы. 23.00 — 00.[illegible] — Бут бомбугуге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). Тиггеле — [illegible].

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Амыдыралче [illegible]. 15.05 — «Бо — Украина-дыр». Документалдыг фильм. 15.35 — Ф. Шиллер — «Мария Стюарт» ССРЭ-ниң Москвада М. Горький [illegible] академиктиг театрының фильм-шиизи. 18.30 — «Музыкалыг киоск». 19.00 — «Кино аян-чорукчулар клуву». 20.00 — «Тамныктыг удукар, чаштар». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Чүрээ үш неделя». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзи бүүгээр алырга, бөгүн республикада бүргеп, аазыр, чамдык чөөлерге бичии чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 20-25 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын [illegible] хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 23-25 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшыл темазынга фантазия» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 19.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бергелер таварты сылдыстарже» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.[illegible] шактарда.

«ВОСТОК»: «Террор» операциязының буурлавы» 15.30, 17.20, 20.40 шактарда (Польша — ССРЭ, 2 сериялыг).

«ПИОНЕР»: Киночылында 10.00 шакта, «Мичман Панин» 11.40 шакта, «Улуг хемниң эриинде» 14.20, 16.20, 18.20 болгаш 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Регланың кижи» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«Шын» солунуң редакциязынга кирбеслеп чыылдаар ниилер негеттинмес турар.

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-73, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, хуулер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17868. Чагыг № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң [illegible] Тыва АССР-ниң [illegible]. Заказ [illegible]

ТС—01440

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 184 (11682) | 1981 чылдың август 9, воскресенье | 1925 чылда үндүнүп эгелээн | Өртээ 2 көп

УЛАМ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Тываның малчыннарының болгаш мал чемнери белеткекчилериниң мурнунда белен эвес сорулга тургустунуп келген. Чылдың кандааштынныг болганы-биле мал ажылдакчылары экп одар-белчинир сүргеш, ырак тайгаларже, хемнер баштарынче көшкүлээн, оон-биле кады олар малынга чемнерин база белеткеп турар. Үнүш-дүжүттүң хирелиг болуп турары-биле мал чемнериниң белеткелчилери ырак-узак черлерже чоруп, арга-арыглар, шынаалар эдерти ажылдап турар. Бо чугула кампанияда хоорайлардан болгаш суурлардан киржип турар кижилерниң бригадалары, [illegible] кайы-даа чылдаазынылан дыка көвүдээн.

Мал чеми белеткеп турарларның болгаш малчыннарның ажылын шын организастаары, оларның ортузунга политиктиг ажылды күштелдирери, ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле чергелештир, оларның садыг-биле хандырылгазын экижидер дээш улам күженишкинниг ажылдаары садыг организацияларының, бирги ээлчегде республиканың кооперация садыының бо хүннерде эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Чайлагларда хойжуларны, фермалар ажылдакчыларын, семиртилгеде малдарның кадарчыларын болгаш мал чемнери белеткеп турар кижилерни бараан болгаш аъш-чем-биле хандырарын Кызыл райпозу, Бии-Хем райпозу, «ҮТКА 25 чылы» совхозта рабкооп, Каа-Хем райпозу болгаш өске-даа чамдык хереглекчилер ниитилелдери мурнуҡузундан дыка экижиткен. Ол черлерниң автомагазиннери хандырып турар малчыннарынга, ырак черлерде мал чеми белеткеп турарларга доктаамал барып, чаа хлеб-булочка кылыгларны безин садыглап турар. Бо хереглекчилер ниитилелдери чайгы үеде малчыннарга болгаш мал чемнериниң белеткелчилеринге, дүжүт ажаакчыларынга садыглаар бараанарның фондузун тускайлап алганындан оларның автомагазиннеринде, көдээ черлерде магазиннеринде бараанарның саны-даа, ассортиментизи-даа элбек болуп турар.

Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик райпологы, «Өөк» совхозта рабкооп болгаш өскелер-даа мал чемнериниң белеткелиниң эгелээни-биле холбаштыр көдээ черлерде магазиннерниң ажылдаар шактарын таарыштыр тургускулаан, арага аймаан садыглаарының чурумун шыңгыыраткан. Бригадаларже, фермаларже, мал чемнериниң белеткекчилеринче үнүүшкүнүг садыглаашкынны организастап турар черлер көдээ ишчилерниң макталын чедип ап турар.

Моон-биле чергелештир ырак-узак оларларда малчыннарны, мал чемнери белеткеп турар кижилерни чугула хереглелдиң бараанары-биле хереглекчилер ниитилелдериниң хандырып турарында четпестер хөй дээрзин демдеглээр херек. Ол болза СЭКП обкомунуң III пленумунуң доктаалында болгаш СЭКП обкомунуң кыйгырыында малчыннарның болгаш мал чемнериниң белеткекчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында айтышкыннарның чамдык хереглекчилер ниитилелдериниң шүшпен күүседип турарының херечизи-дир.

Ыракты оларларда малчыннарга, фермаларга, сигенчи бригадаларга автомагазиннер ийикпе садыгжылар неделя-неделязы-биле барбайн баар, суурларда аъш-чем магазиннери эртен орай ажыттынар, [illegible] эрте [illegible], ынчангаш малчыннар, сигенчилер ону манааш, хөй үе-шакты чидирип турар. Тожу районнуң ыракта малчыннарын, фермаларын, ылангыя ивижилерни садыг-биле багай хандырып турар. Мурнуу районнарның мал чемнери белеткээр хөй бригадалары болгаш кижилери ажылдап турар Ак-Чыраа девискээринде чоннуң садыг-биле хандырылгазы орта шиитпирлеттинмээн.

Чамдык кооперациялар чайгы үеде малчыннарга болгаш мал чемнери белеткеп турарларга садар бараан курлавырларын таарыштыр шилип албаанындан чамдык автолавкаларда болгаш магазиннерде чугула хереглелдиң бараанарының ассортиментизи кызыы, харын-даа чамдыктары чок болуп турар. Чижээ, Барыын-Хемчик райпозунуң чамдык магазиннеринде эзер, чүген, хомут, хендир, дага, шалыыш, таптааш, дээн чергелиг бараанар чок болган.

Малчыннарның болгаш мал чемнери белеткеп турар кижилерниң бараанарга хереглелдерин хүн бүрү үзүктел чок хандырары амгы үеде кооперация садыының дорт хүлээлгези болгаш оон ажылдакчыларының алдарының херээ. Амгы байдалда илереп турар четпестерни дораан чайладыр хемчеглерни хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлери дарый алыр ужурлуг. Манаа бүгү-ле арга-хевирлерни ажыглап, автомагазиннерни чөп ажыглаар, үнүүшкүнүг садыглаашкыннарны, харын-даа дерги садыын организастаар херек.

Көдээ Советтер күүскомнары болгаш совхозтар директиялары-биле сүмележип тургаш, көдээ магазиннерниң ажылдаар чурумун үениң негелдезинге дүүштүрер херек. Хөй чоннуг ырак черлерге, ылангыя Ак-Чыраага садыг хандырылгазын Респотребсоюз, райкүүскомнар, райпо баштаар черлери автомагазиннерни ээлчештир чорудар азы ларёктар ажыдар дээн ышкаш аргаларны ажыглап тургаш, үзе шиитпирлээр үе келген. Бо болгаш өске-даа айтырыгларны шалыпкын, боттуг шиитпирлеп тургаш, кооператорлар малчыннарның, мал чемнери белеткекчилериниң чымыштыг ажылынга улуг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

«СЭКП Төп Комитединиң Чыгиие секретары эш Л. И. Брежневтиң айтышкыннарын [illegible] болгаш бодунуң база чугулуг мал чемнерин белеткээрин көвүдедир талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр [illegible] партия, совет болгаш көдээ ажыл-агыйы органнарының органнарының дугайында [illegible] III пленумунга чугаалашкаш, амгы мал чемнерин белеткелиниң программазын ажылдап кылган. Пленумнуң шиитпирлерин Барыын-Өөрчингиниң «Дон-Терезин» совхозтуң ажылчыннары, специалистери болгаш [illegible] нуп дээш, ажыл-ишке программа [illegible] Совхозта он бирги беш чылда мал чемнери белеткээриниң план-хемчеглери ажылдап кылдынган, [illegible] хемчеглерин ап турар.

Бо чылын агаар-бойдус каан болуп турарындан мал чеминиң белеткелинге онза кичээнгейни салырын СЭКП обкому айыткан. Ол айтышкынны күүседир дээш совхозта партия комитеди партия эге органнзацияларынга, партия бөлүктеринге, бригадаларга, суурда хой-ишти организацияларынга хуралдарны эрттиргеш, амга хүннүң чугула айтырыы—мал чеминиң белеткелиниң дугайында чугаалашкан, бүгү ажылчы чоннарны олче мобилизастаар талазы-биле ташылбыр ажылын чорудуп каан.

Мал чеминиң белеткелиниң бүгү участоктарында 51 коммунистер, 36 комсомолчулар бо ажылдаан бис. Сиген белеткелинге киржир бригадаларның ажылдаар участоктарында коммунистерни томуйлаан. Ийи партбөлүктү тургускан.

Мал чемнериниң белеткелиниң республикага чарлаан шалыпчы ийи айының баштайгы хүннеринден эгелээш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чорду орар. Олар чүгле боттары эки ажылдап турар эвес, өскелерни бо чугула кампанияже хаара тудуп турар.

Социалистиг чарышты шын, ажыктыг организастаарының кол кичээнгейни салган бис. [illegible] онаалдаларны [illegible] чуулдери оон-биле хамааржыр. Партия комитеди, профэвилел, комсомол организациялары, дирекция сүмележип тургаш, социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнаар-мактаарының [illegible] ажылдап кылган. [illegible] бедиглерин, күш-ажылды организастаарың экижилерин чугулалап көөрүн негелдеде айыткан. Оон-биле чергелештир хожудап турарлар чок ажылдаар сорулганы салган, ынчангаш ортумак ажылдап турарларны мурнакчыларның одуруунче киирер. Быжыглаан машина-техниканың, эт-херекселдерниң эдилелин, кывар-чаар материалдар камналгазын көөрү база негелдеде киирген.

Бригада, звено бүрүзүнүң белеткээр ужурлуг сиген, сиилос, [illegible] онаалдаларын чарлаштыр [illegible] черлерге [illegible] бар, көргүзүг самбыралары кылдынган.

Социалистиг чарыштың түңнелин беш хонгаш үндүрер коммунист О. Базан-оолга удурткан комиссияны тургускан. Ук комиссия чарыштың нетелделерин ёзугаар түңнелдерин үндүргеш, мурнакчыларны [illegible] киирип турар. Совхозтуң түңнелинде В. Сааяга удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы 52 тонна сиген белеткеп, [illegible] «Тамырак» агитквартагының кырттактылары бежи тонна сиген, сарлык кадарчылары Күжүгет Дамбыра, Ооржак Сереэдар 10-10 тонна сигенни белеткээш, социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Оларга партия комитединиң, дирекцияның профэвилел, комсомол организацияларының вымпелдерин, акша шаңналдарын тывыскан. Оон аңгыда эки ажылдыг механизаторларга, сиген бөлүкчүлеринге, хол-биле сиген кезип турарларга болгаш өскелерге-даа шаңналдарны тывыскан турар.

[illegible] Күш-ажылдың чурумун үрээрлерин шыңгыы шүгүмчүлээр. Күш-ажылдың алдар тугун көдүрүп турар Агитуудустарны үндүрер, көргүзүг самбыраларын доллугар агитаторларның бригада, звено бүрүзүнге быжыглаан. Культура бажыңының «Эдегей» агиткультбригадазы сигенчилерге концертти көргүзүп чорып турар. Мурнакчыларны мактаан, чалгааларны, арагачыларны шоотчан номерлер программада киирген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери оът-сигенниң үнгени багай-даа болза бүгү-ле күштү, аргаларны ниитиниң малынга хөй чемнерни белеткеп алырынче угландырган. Хол-кадыыры-биле арга-арыглар иштин, хараганнар аразын, бута-сумун кыдыгларын, дөңгелиглиг черлерни кезип турар. Августуң 1-ге чедир медээ ёзугаар алырга, ажыл-агый 440 тонна сигенни белеткээн, азы планныг онаалдазының 21 хуузу болган. Бүгү-бүрүңү 640 тоннаны белеткээн. Мал чеминиң белеткелиниң темпизи бедик деп санап болбас. Чамдык эштер ажылга орай келир, эрте чоруй баар таварылгалар бар. Күш-ажылды организастаарын экижидер хемчеглерни совхозтуң партком, дирекциязы, профэвилелдиң ажылчын комитеди ап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелинге ам-даа идепкейлиг киржип, келир кышка үлегерлиг белеткенир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырлар.

М. САРЫГЛАР.
«Дон-Терезин» совхозта партком секретары.

Бөгүн — Тудугжунуң хүнү

«Кызыл тудуг» эргелеледе Анатолий Дмитриевич Воронинниң удурткан тудугжулар бригадазында он тос кижи доктаамал ажылдап турар. Оларның аразында арга-дуржулгалыг улуг тудугжулар, амыдыралга оруун чаа эгелээн аныяктар-даа бар. Бригада моон мурнунда чурулга мастерскаязының тудуунга ажылдап турган. Ам олар Кызыл хоорайның мурнуу барыын талазында хавак кырында № 3 ортумак школаның эштир бассейнин кылыры-биле чедип келгеннери ол.

Бригада кежигүннери ачыы хүннерде тудуг-монтаж ажылдарын бедик темп-биле чорудуп, организастыг ажылдап турар. Хоочун тудугжулар О. Назын биле Н. Сүүр-оол өске эштеринге үлегер-чижээн көргүзүп, мурнакчыларның одуруундан үнмейн келгеннер. Оларның кылган ажылының шынары эки болуп турар. Ортуп Байкараевич биле Николай Түлүшович хүнде кылыр ажылдың нормазын үргүлчү ажыр күүседипшаан, аныяк тудугжуларга боттарының арга-сүмезин берип турарлар. Күш-ажылдың хоочуннары Тудугжу хүнүн чаа чедиишкиннерлиг уткуп алганнар.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда) тудугжулар О. Назын биле Н. Сүүр-оол; школа тудуунда бөлүк ажылчыннар.

А. ЗАЙЦЕВТИН фотолары.

ҮҮЛЕ БҮДҮНГҮР

Бора-Хөлдүң Хараган — СЭКП-ниң XXII — съездизи аттыг совхозтуң сиген кезер шөлдериниң бирээзи. Оон сигенчилер кандыг-даа каң чылын эвээш эвес мал чемин ажаап ап келген. Агаар-бойдузу берге, чаъс чаашкын чок болгаш изиг болган бо чылын безин Хараган хөвүзүнда сарааттарны көрүп болур. Ол сарааттарның чамдызы — совхозтуң тудугжуларының демниг ажылының түңнели.

Александр Кара-Сал удурткан тудугжулар бригадазы бо чылын 15 тонна сиген белеткээр планныг. Оон 9 тонназын олар август 5-ке чедир белеткеп алганнар. Ам артканын бо хүннерде белеткээр дээш, кызымакай ажылдап турарлар.

Л. И. Брежневтиң Т. Живков-биле найыралчы ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң БКП ТК-ның Чиигине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле ужуражыышкыны август 7-де Крымга болган, ол Совет Эвилелинде түр дыштанып келген.

СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң политиктиг-организакчы болгаш идеологтуг ажылының дугайын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш БКП-ниң XII съездизиниң шиитпирлериниң канчаар боттандырып турарының дугайын Л. И. Брежнев биле Т. Живков бот-боттарынга дыңнаткан.

Социализм — эшаапкын хөгжүлделиг ниитилел. Ол доктаамал хөгжүлдеде турар. Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунну чорудулгазында тыптып келир чаа сорулгалар партияларның харын чогаадыкчы көрүлдезин болурунга негээр. Тодаргай чурттуң национал онзагай чүүлдериниң барымдаалаары социалистиг хөгжүлдениң дүрүм ёзугаар ниити чүүлдери-биле дүгжүүшкүнүг болганда ол чогуур түңнелдерни баар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Софияга болган 35-ки сессиязы социалистиг күрүнелерниң аразынга кады ажылдажылганы калбартырының чаа перспективаларын ажытканын демдеглээн.

Экономиктиг талага ССРЭ-ниң болгаш БУР-нуң кады ажылдажылгазын ханыладыр талазы-биле чаа хемчеглер ужуражыышкын үезинде тоденилеттинген. Металлургиязын хөгжүдүп алырда, болгар индустрияның бүдүрүлге күчүлерин долу күчүзүнге ажылдадырда Совет Эвилели Болгарияга деткимче көргүзер. Совет Эвилелинге көдээ ажыл-агый продукциязын садарын Болгария көвүдедип, ССРЭ-ниң девискээринге газ дамчыдылгазын, даг-руда арыглалының бүдүрүлгелерин болгаш чамдык өске-даа чугула бүдүрүлгелерни тударынга идепкейлиг киржир.

Л. И. Брежнев биле Т. Живков делегейниң чугула айтырыгларын чугаалашкан.

Делегей хереклерин империализм ёзу-биле көөрүн ССРЭ биле БУР бүрүү шаап турар. Чер кырынга политиктиг кадык байдалды деткип тургузары — улуг-даа, биче-даа күрүнелерниң ниити сагыш салыышкыны-дыр. Тургустунган байдалдарда тайбыңче угланган дүрүүр — боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээри болгаш чепсегленишкинни үе-чадалап дужурери-дир. Ядролуг боо-чепсектерни-даа, өске хевирлерниң боо-чепсектерин-даа кызыгаарлаар талазы-биле ажыл-херекчи, шыңгыы чугаалажышкыннар дээш чайгылыш чок туржуп турар ССРЭ-ниң туружун Болгария шиитпирлиг деткип турар.

Дүжүүрлүг чорукту кошкадыры Балканнарны киириштир Европаның чамдык районнарынга ядролуг чепсээ чок зоналарны тургузарынга эки бараан боол болур ийик деп, ССРЭ биле БУР санап турар. Балкан чурттарының аразынга кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүдер талазы-биле Болгарияның боттуг политиказынга Совет Эвилели каттыжып турар.

ССРЭ биле БУР кижи төрелгетенниң мурнунда турар эң кол айтырыгларны шиитпирлээринге бүгү күрүнелерниң күжениишкиннерин каттыштырарының талалакчылары болуп турар. Амгы үениң деңнишкезиниң байдалдарында долгандыр турар бойдусту, экологияны камгалаарының эң-не айыылдыг аарыгларны ажып эртериниң, делегей океанның шиңгээдип алырының болгаш оон-даа өскелерниң дугайында чугаа чоруп турары ол.

Ынчалзажок делегей байдалының нарыылдаашкыны, боо-чепсекти мөөңнээрин уламчылап турары, делегей харылзааларынга бузурешпес чорукту болгаш оваанежилгениң байдалын империализмниң оон-биле чиигтендирип турары тайбың кады ажылдажылгага шаптыктап турар. Капиталистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда НАТО агрессти шериг-политиктиг чаа бөлүглежиишкиннерни тургузар болгаш оларның эргилерин калбартыр даар оралдажыышкыннарны кылып турар.

Ынчалза-даа тайбыңны быжыглаары бөлдүвар аргалыг. Ону улустар күзеп турар. Оларның тура-соруу херек сеэйн барып болбас. Дүжүүрлүг чорукту чаяырылдыырынче, бузурежиринче болгаш дүгүржүүшкүнүг болурунче угланган тодаргай оруку СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүрген 80 чылдарның Тайбың программазында тоденилеттинген. Бир эвес өске-даа күрүнелерниң күжениишкиннери делегейниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга, дайын кыжаныышкынын чайладырынга бараан болур болза, социалистиг чурттар оларны болур-чогуур-биле үнелеп көөр.

Л. И. Брежневтиң болгаш Т. Живковтуң ужуражыышкыны найыралдың болгаш акы-дуңма ёзузунуң байдалынга эртип, чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайында үзел-бодалдарның бүрүн чангыс эткин-биле демдеглеттинген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, БКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы С. Правчанов ужуражыышкынга киришкен.

(СЭТА).

«Интеркосмос — Болгария 1300» ужудуушкунда

(СЭТА-ның дыңнадыы)

1981 чылдың август 7-де Совет Эвилелинден «Интеркосмос — Болгария 1300» спутникти салып үндүрген. Спутникти салганының кол сорулгазы Черниң ионосферазында болгаш магнитосферазында физиктиг байдалдарны өөренип көөрү болур.

Спутникте тургускан эртем аппаратураларын Болгария Улус Республиканың эртемденнери болгаш специалистери совет эртемденнериниң дузазы-биле ажылдап кылган болгаш белетиэзн, ону:

— ионосфераның плазмазын болгаш зарядтыг частицаларының бедик энергетиктиг агымнарын;

— доктаамал болгаш өскерилип турар электриктиг болгаш магниттиг шөлдерни;

— атмосфераның даштыңы картын спектриниң ультрафиолеттиг болгаш көстүр талазынга чырыдарын шинчилээр кылдыр салып үндүрген.

Эртем аппаратуразындан аңгыда, «Интеркосмос — Болгария 1300» спутникте: спутниктиң Чер-биле харылзаазын доктаамал хандырып турар система хүн; батареяларының хүнге автономнуг ориентацияның электрохандырылга системазы; орбитаның элементилерин эң шын тодарадыр радиосистема болгаш борт аппаратураларының ажылының дугайында медээлерни Черже дамчыдар радиотелеметриктиг система бар.

Телеметриктиг хемчээлдерниң медээлеринден алгаш көөрге, спутниктиң борт системаларының ажылы эки.

Совет Эвилелиниң команда-хемчээл комплекизиниң Чер кырында станциялары спутниктен кээп турар эртем медээлерин доктаамал хүлээп ап турар.

Алдынган медээлерни Совет Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың эртем организацияларынга сайгарып ажылдаар болгаш анализтээр.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Чурттуң бүдүрүкчү күчүзүн улам улгаттырар, чонга таарымчалыг чурттаарга бажыңнарын [illegible] совет тудугжулар боттарының кол сорулгазы кылдыр көрүп турар. Оларның маадырлыг күш-ажылының ачызында Сибирьниң хемнеринге күчүлүг электростанциялар туттунуп, тайга, сын ажыр Байкал-Амур магистралының оруу шөйлүп, картага чаа-чаа хоорайлар болгаш суурлар көстүп келп турар.

Эң чугула тудуг объектилеринге капитал салыышкыннарны болгаш материалдыг курлавырларны мөөңнээр дугайында чугаа Тудугжунуң хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралга болган. Ук хурал Москвага болган.

Президиумга — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Э. Дымшиц, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, хөй-хөй министерстволарның болгаш ведомстволарның удурукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлери олурганнар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. Т. Новиков илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын [illegible] бүгү күжүн мөөңнээрин байырлыг хуралдың киржикчилери бадыткааннар.

(СЭТА-ның нарр).

КУРЛАВЫРЛАР БАР

ПАРТИЯНЫҢ XXVI съездизиниң [illegible] шиитпирлерин амыдыралга боттандырар [illegible] тудугжулар социалистиг [illegible] [illegible] [illegible] ажылдап турар. Он бирги беш чылда капитал салыышкынын 12—15 хуу өзерин Кол угланыышкыннарда айтыпкан болгаш ооң иштинде түңү 711—730 миллиард рубльге деңнежир, ол болза онгу беш чылдыңдан барык 100 миллиард рубль хөй. Бо беш чылда капитал салыышкынының ажыктыг чорууну улгаттырарынга улуг бурунгаарлаашкынны чедип алыры көрдүнген болгаш ону бүдүрер чорук-биле шиңгыы демиселди чорудуушаан, капитал салыышкынының ажыглалга кирер тудугларга [illegible], чаа объектилерни тудуп доозарының [illegible] XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. [illegible] амыдыралга боттандырары-биле тудуг организацияларының удуртукчулары, партия болгаш хөй-ниити организациялары дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Бо чылдың бирги чартыында материал-техниктиг [illegible] талазы-биле чамдык бергедээшкиннер турза-даа, республиканың тудугжулары багай эвес [illegible] ажылдааннар. Эрткен алды айлар дургузунда кол фондуларны шиңгээдип алыры эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 10 миллион рубль хөй болуп турар. Капитал салыышкынының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли база өскен. Ажыглалга кирген бүдүрүлге күчүлериниң санынга Кызылдың электростанциязының дөрт дугаар [illegible] — шакта 75 тонна бүс бээр № 10 котел, 100 километр узун дуртуг электри шугуму, [illegible]-биле 660 автомашина кирер гаражтар немешкен.

«Тыва кодээ тудугу» трестиниң демир-бетон кылыглар заводунда чаа технологтуг шугумнуң тудуу база [illegible].

Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин коммунал, чурумалдыг, [illegible] болгаш кадыг тудугларында база өскен. Ажыглалга 784 олуттуг школа, 102 орунну уруглар сады, 100 орунну эмнелге [illegible] дужаадынган. Республиканың чурттакчылары эрткен чылдан 13 муң дөрбелчин метр чурттаар шөлүн алган. Алды айлар дургузунда чурттаар [illegible]ге 10 миллион рубль тудуг капитал салыышкынын шиңгээткен.

Эвээш эвес ажылдарны кодээ тудугжулары кылып чорудуп турар. Совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга 22,6 миллион рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алдынган. 1980 чылдың бирги чартыынга деңнээрге ажыглалга 38,5 хуу хөй [illegible].

КАПИТАЛ тудугунуң чартык чыл планын Бай-Тайга районнуң тудугжулары хуусаа бетинде күүседипкен, эки көргүзүглерни чедип алганнар. Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнар тудуг ажылдарының [illegible] биле чамдык чедиишкиннерин чедип алганнар. [illegible] эрткен чылга деңнээрге Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Эрзин районнарда, Кызыл [illegible] тудуг ажылдарының темпиниң [illegible] [illegible] капитал [illegible]ларының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли [illegible].

Бирги чартык чылда [illegible] тудуг организацияларының [illegible]-биле республикада 37,7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган, ол болза эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 12,6 хуу хөй. Алды айларның планын [illegible] болгаш социалистиг хүлээлгелерин «Тыва септелге тудугу», «Тыва суг тудугу» тресттериниң, Тыва автоорук бүдүрүлге эргелелиниң, № 1070 КМК-ның, кодээ электри тудуг эргелелиниң болгаш оон-даа өске коллективтер чедиишкинниг күүседиккен.

Социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип, кушажылдыын бүдүрүкчүлүүн бедидип келген бригадаларга «Тыва тудугу» тресте А. Д. Воронинниң, К. К. Кужугеттиң, Е. С. Бизяеваның, «Тыва кодээ тудугу» тресте Ш. С. Кужугеттиң, Х. Д. Сүүр-оолдуң, «Тыва совхоз тудугу» каттыжыышкынында Г. Н. Леонтьевтиң, «Шагонартяжстрой» тресте А. Ф. Ягодинниң, Кызыл ТЭС тудуг эргелелинде В. Е. Шебалинниң, Тыва автоорук бүдүрүлге эргелелинде Н. П. Ильченконуң бригадалары хамааржыр.

ЧАМДЫК чедиишкиннер-биле чергелештир капитал тудугда четпестер болгаш шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа бар. Бо чылдың бирги чартыында капитал тудугнуң темпин планнаашкындан хоюдадап турар. Алды айларның [illegible] [illegible] планы 67,3 хуу күүседиттинген. Капитал салыышкыннарының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планнары база күүседиттин[illegible] мээн. Чартык чылда ажыглалга кирер ужурлуг чурттаар шөлүнүң 24 хуузу дужаадынмаан.

Он бирги беш чылда тудугжуларның мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар салдынган. Республикада капитал тудугнуң хемчээли [illegible]. Тудуг-монтаж ажылдары барык 1,5 катап көвүдээр. Бо чылын 102,7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүнген, ол болза эрткен чылдың деңнелинден 35,1 хуу хөй. Ажыглалга «Көк-Тей» совхозта ногаа өстүрер комбинатты, Чаа-Шагаан-Арыг хоорайда район котельнаязын болгаш чылыг [illegible] четкилерин, Шушенское — Кызыл аразында электри шугумун, Кызыл хоорайда автовокзалды, ниитизи-биле 128 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттаар бажыңнарын, 3724 [illegible] школаларны, 741 орунну уруглар албан черлерин болгаш өске-даа тудугларны [illegible] көрдүнген.

[illegible] сорулгаларны чедиишкинниг күүседири бар турар бүгү аргаларны долузу-биле ажыглаарындан улуг хамааржыр. Бирги ээлчегде материал-техниктиг курлавырларны [illegible] ажылчын [illegible] долу ажыглап, оларны камналгалыг ажыглаарын чедип алыры чугула. Республиканың хөй-хөй тудугларында капитал салыышкыннары, материал-техниктиг курлавырларны чөп ажыглавас, [illegible] [illegible] ам-даа бар. Тудуг объектилеринге [illegible] материалдарны камналгалыг ажыглаары чедип алдынмаан.

РЕСПУБЛИКАДА бригаданың керээлиг ажылдаар аргазын сөөлүнде вептередип турар. Амгы үеде ол арга-биле 77 бригада ажылдап турар. Оларның хөй кезии тудуг материалдары-биле багай хандырттынган, удуртукчу кадрларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан чогуур деткимчени албайн турар.

Иштики курлавырларны долу ажыглап тургаш, объектилерни тударының хуусаазын ээзэжедип, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин [illegible] турар аргалар бисте бар. Ынчангаш бар турар бүгү курлавырларны долу болгаш камналгалыг ажыглаары удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш тудугжу кижи бүрүзүнүң сорулгазы болур. Оңче партия болгаш хөй-ниити организацияларының кичээнгейин доктаамал углап, ландырган турар ужурлуг.

Ажылчын кадрларны белеткээри [illegible] [illegible] үнер-кирер чорууну кызырары, доктаамал [illegible] ажылчын коллективтерни тургузары тудугнуң база бир кол айтырыгларының бирээзи боор турар.

КАПИТАЛ тудугнуң улам ыңай хөгжүлдезин тудуг организацияларының [illegible] бүдүрүлге баазазының, тудуг индустриязының болгаш тудуг үлетпүрүнде бүдүрүлге черлериниң күчүлеринден хорт хамааржыры билдингир. Он бирги беш чылдың чоокку чылдарында тудуг материалдарын [illegible] [illegible] хемчеглерни алыры көрдүнүп турар. Бо беш чылда [illegible] [illegible] бүдүрер комбинатты, цемент заводунуң «Тыва совхоз тудугу» каттыжыышкынының кодээ тудуг комбинадын, «Тыва кодээ тудугу» трестиниң [illegible] [illegible] тудуп болгаш өске-даа бүдүрүлге черлерин тудуп чорударын планнаттынган. Республиканың тудугжулары профессионал байырлалын үткүп тура, ажылдың ажыктыг чоруун болгаш куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, ажыглалга кирер объектилерде тудуг-монтаж ажылдарының темпин улам шапкынчыдар [illegible].

В. САЛЧАК,
СЭКП Тыва обкомунуң инструктору.

Чүлдүм-оол Чылбай-оолович Доңгак — Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу. Ол «Кызыл тудугга» 19 чыл ажылдап келген. Ам Кызылдың № 3 школазының тудуун кедир өөредилге чылынга доозар дээш оон бригадазы бо түннерде кызымаккай ажылдап турар. 2 өөредилге корпузу, теплица, бассейн тудуу дооступ, шеверлээр ажылдар чорупун турар.

Сөзү: чуруу С.Б. УЯНУКЭЯНИН.

48 дугаар тудуг эргелелинде В. Борбак-оолдуң малярлар бригадазы колдуунда-ла аныяктардан тургустунган. Ында 15 комсомолчу бар. Оларның комсоргу Валентина Монгуш. Ол бодунуң мурнакчы ажылчын. Тудугжу хүнүнге тураскааткан шашкин маргылдаазынга киришкеш бирги, а шыдыраага — ийиги черни [illegible].

ЧУРУКТА: В. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Чаа беш чыл тудугжуларга шыңгыы шылгалда болур. Оон онзагай талазы чүл дээрге, продукция бүдүрериниң эң хөй немей өзүлдезин хандырар бүдүрүлгелерни доозарынче болгаш ажыглалга кииреринче күштерни бүгү хемчеглер-биле мөөңнээри, кызыы черлерни узуткаары болур. Ындыг угланыышкынны шилип алган болгай бис, ону чайгылыш чок боттандырар херек.

(СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелинден).

ОЛАРНЫҢ СОРУЛГАЗЫ ЧАҢГЫС

«Кызыл тудуг» эргелелде А. Д. Воронинниң удурткан тудугжулар бригадазынга ажылдаар чаа эгелеп турда чеде бердивис. Бригадир бодун автокранны быжыг [illegible] кылдыр эде тургузарынга дузалашкан тур. Өске ажылчыннар түс-түс турумуштарын ээлепкен болду. Дашчылар туувйбу салган, каннакчылар каннаан, чамдыктары хендуг [illegible] турлар. Анатолий Дмитриевичиден [illegible] [illegible] дугайын сонуургаарывыска ол дораан мынча дей-дир:

— Бо турганнар чүл. Бистиң чемпионнарывыс. Чугаалажып көрүңер.

Ол туйбу салып турган ийи ажылчынче айтып кагды. Бригадирниң [illegible] [illegible] ал идеп көзүлдү. Тудугжуларны танып кагдым. Чоокта чаа болган республика конкурузунга киришкеш, дашчылар аразынга чемпион болганнар болду. Оларның бирээзин — Ортун Назын, өскезин — Николай Сүүр-оол дээр. Кайызы-даа хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг тудугжулар. Чай аразында оларның [illegible] [illegible]-биле таныжып четтигипкен. О. Назын — куш-ажылдың хоочуну, 17 чыл стажтыг мергежээн тудугжу. Ол дөрткү разрядтыг дагдынчы.

— Өөреникчим бо турар олдур — дээш узун болгаш шилгедек ажылчынны кый дейдир.

— Андрей Хүрбе — деп, аныяк кижи ат-сывын адап кагды.

Андрей ажылдааш үр болбаан. Чаа-ла ийи чыл ажып чорууру. Ол шериглээ халашкаш, үр-даа болбайн, бо бригадага ажылдай берген. Ам ол ат-сураглыг тудугжу акыларындан ажылга туруп келир билдинмес айтырыгларны билип ап, ажылга дадыгып бар чорууру.

Үстүнде чугаалааным Николай Сүүр-оол тудугга он чыл ажылдаан. Ол Кызылдың дөрт [illegible] [illegible] доосканы. Ам дөрткү разрядтыг [illegible] бижиктери-биле чаңгыс эвес удаа шаңнаткан. Оон эжи Ортун Назын Тываның Совет Эвилелиниң составынга киргенден бээр 30 чылының бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ол «Онгу беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Дуржулгалыг тудугжу бодунуң дугайын каксы чугаалады, эш-өөрүн адап, оларның ажыл-херээн сонуургатты. Биргадада Николай Велигодский, Анатолий Игошин олар өске эштери-биле бир демей. Тудугжу хүнүн [illegible] [illegible] чедиишкиннер-биле үткүп турарлар.

— Ажылывыс ам бүдүнгүрдүр. Ынчалза-даа эки чүүлдер-биле чергелештир чамдык четпестерни бөгүн чугаалаары артык эвес. Көрүңер-даан, бо туувйбу кандыг-дыр. Хемчээли улуг, дең-десии эвес. Чамдыктары бузук, тиглиг болгулаардыр. Оон кадында үзүктели бээр таварылгалар база бар — деп, Анатолий Дмитриевич хомудады.

Ол шын. Ында шөлүгеште бузук, урелик, тиглиг туувйбулар хөй. Ындыг туувйбуларны эптеп салыры берге, хөй үе-шак үнерин чугаалажып турган [illegible] [illegible] айтып турдулар. Ажылда ындыг чижектер бар-даа болза бригада кежигүннери Тудугжу хүнүн чедиишкиннг үткүп алганнар. Олар Кызыл хоорайның № 3 школазының эштир бассейниниң тудуун сентябрь 1-де бүрүн доозарын хүлээнгеннер.

Ол-ла школаның тудуунда № 48 тудуг эргелелинде В. Борбак-оол удурткан шеверлекчилер бригадазы база ажылдап турар. Олар школаның [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] эгелээн. Бисти бригадир хөглүг оюн-баштаа-биле үткүп алды.

— Ам бистер гимнастика залын, кухняны чугайлап, будуп тур бис. Ону доосааш, школаның дааштыг чугайлаар бис. Кылыр ажылдарывыс школаның чүгле адакы кадында арты — деп, Валентина Бисеолова чугаалады.

— Мурнакчылар [illegible]

— Барык шупту. Ылангыя Надя Ооржак, Аля Чыргал, Тамара Шыырап, Тамара Көк-оол эки ажылдаар улус. Оларның [illegible] [illegible] [illegible]ры үргүлчү эки болуп келди.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) № 3 школада эштир бассейнин тудуунда ажылчыннар; бөлүк тудугжулар ажылдап тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ТӨЛЕПТИГ УТКААН

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында бистиң № 463 КМК-ның мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Бо чылын план ёзугаар 708 муң рубльдиң барааннг продукциязын бүдүргеш, 1986 дөрбелчин метр шөлдүг чурттаар бажыңнарын ажыглалга кирери көрдүнген. Чаа беш чылда чурттаар тудугларын, ылангыя кодээ черлерде тудуг объектилерин улам калбартырын партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Аңаа хамаарыштыр чамдык ажылдарны бистиң № 463 КМК-ның тудугжулары кодээ суурларда кылып чорудуп турар.

Кодээ черлерге чурттаар бажыңнарын болгаш өске-даа тудуг объектилерин тударының талазы-биле арга-дуржулгалыг апарган бригадаларның бирээзин Дуран-оол Доңгак удуртуп келген. Хоочун тудугжунуң бригадазы «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннарындан тургустунган болгаш ук ажылакыйның девискээринде элээн хөй объектилерни туткаш, ажыглалга кииргенн. Олар бо чылын ийи аал иштиг чурттаар бажыңны ээлеринге хүлээткен. Ындыг хевирниң бир бажыңның тудуун эгелээннер.

Бистиң бригада бригаданың керээлиг ажылдаар аргазы-биле ажылдап келген. Ынчангаш тудугжу бүрүзү тудуг материалдарын хумагалыг чарыгдап турганы, кылган ажылын чогуур хуусаазында эки шынарлыг күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар. Оон түңнелинде бригаданың тудугжулары СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта ийи квартиралыг бир бажыңны, «Большевик» совхозта ийи бажыңны ажыглалга кииргени. «Сут-Хөл» совхозта ийи аал иштиг чурттаар үш бажыңны кылдывыс. Ол бажыңнарга шеверлел ажылдарын тускай бригада кылып доозарга, ээлеринге хүлээдип бээр.

Амгы үеде СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 25 автомашина кирер гаражтың тудуунда ажылдап турар бис. КМК-ның болуунуң баазазы кошкак. Машина-техника чедишпес. Ынчангаш тудуг материалдарын ырак-узак черлерден үзүктелиишкинниг сөөртүп турарындан ажылга саадаашкыннар база тургулай бээр. Оон түңнелинде чамдык объектилерниң ажыглалга кирер хуусаазы узай бээр таварылгалар бар.

Бистиң бригаданың тудугжулары профессионал байырлалын Тудугжунуң хүнүн төлептиг үткүвүшаан, кылып турарывыс гаражтың тудуун чогуур үезинде ажыглалга кирер дээш шудургу ажылдап турар.

С. ХОВАЛЫГ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, бригадир.

ТУРГУЗУКЧУЛАР ЧУРТУ

Улуг Октябрьның 64 чыл оюнда ажыглалга кирерин көрген Саян-Шушенское ГЭС-тиң алдыгы агрегадының кол бөлдирлерин эштеп доозупкан. Тюменьниң база бир келир үеде хоорайы — Нягандa баштайгы чурттаар бажыңнарын тудуп дооспан. Витебсктиң ук-трикотаж фабриказының чаа цегин хуусаазындан беш ай бурунгаар дужаагаш, дериг-херекселдерин графиктен мурнай ажыглалга кирип, ажылдадып турар ол бүдүрүлге чериниң коллективиниң чедиишкиннерин кады үлешкеннер. СЭТА-ның телетайптары тудугжуларның шалыпчы ажыл-ижиниң дугайында ындыг он-он дыңнадыгларны эккеп турар. Ындыг болуушкун бүрүзү-ле — Советтер чуртунуң экономиказының бурунгаар база бир базымы болур. Тудугжу хүнүнүң бүдүүзүнде ССРЭ-ниң Күрткулуунуң даргазының бирги оралакчызы А. А. Боровой СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээни ёзугаар он бирги беш чылдың тудуг программазының онзагай чүүлдериниң дугайында чугаалаан.

Совет Эвилели капитал тудугнуң хемчээлиниң талазы-биле делегейде бир дугаар черде турарын Күрномитеттиң удуртукчузу сагындырган.

Чүгле онгу беш чылда улуг-улуг 1200 ажыг үлетпүр бүдүрүлге черлерин тургусканн, 530 миллион дөрбелчин метр чурттаар бажыңнарын ажыглалга кирген.

Чаа беш чылда тудугжулар нарын программаны боттандырар апаар. Оларның ажылдаар черлери — Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк, Ортаакы Азия болгаш кара эвес хөрзүннүг чер, Украина болгаш Кавказ. Дыка хөй улуг-улуг бүдүрүлге черлери ажылдап эгелээр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң айыткан ышкаш, он бирги беш чыл «... тудугжуларга шыңгыы шылгалда болур».

— Капитал тудугга национал орулганың барык бежиң кезиин ажыглаар дээн. Бо беш чылда капитал тускайлаашкынының иштиг хемчээли 12-15 хуу көвүдээр болгай. Ындыг хөй акша-хөреңгини долузу-биле ажыглаар дээш канчаар ажылдаарыл?

— Оларның хөй кезиин бирги ээлчегде бүдүрүлге черлерин чаартып, техниктиг [illegible] [illegible] ринге чарыгдаар.

Москваның, Ленинградтың база Куйбышев, Иваново, Запорожье областарның дуржулгазы акша-хөреңгини канчаар ажыглаарының экономикага дыка ажыктыг болурун бадыткап турар. Чижээ, Ивановонуң пөс-тааныкчылары сөөлгү беш чыл иштинде чүгле бүдүрүлге черлерин чаартып тургаш, продукция бүдүрерин 800 миллион рубльге көвүдеткен болгай.

Ындыг болганда, чаа-чаа тудугларның саны [illegible], акша-хөреңгини тудуп турар бүдүрүлге черлеринге чөп ажыглаар арга тургустунар.

Экономиканың үндезини — [illegible] [illegible] боор турары билдингир. Ынчангаш чурттуң Европа кезиинге атомнуг энергетиканы [illegible] [illegible] көрдүнген. Ынчаарга чурттуң чөөн районнарынга чылыг болгаш суг-даа [illegible]-биле ажылдаар электри станцияларын тургузары үргүлчүлээр.

Барыын-Сибирьниң нефти болгаш газ тывыштыг черлериниң хөгжүлдеринче, Канск-Ачинскиниң болгаш Экибастузтуң хөмүр-даштыг черлеринге үндезилээш, чылыг-биле ажылдаар электри станцияларын тургузарынче улуг кичээнгей салыр.

— Капитал тудугнуң ажыктыын улгаттырарынга ол азырны углап-башкарарын улам сайзыраңгайжыдары салдар чедирер апаар. Ол ажылдың кол-кол угланыышкыннарының дугайын чугаалап көрүңерем:

— Ол дээрге, хамыктың [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] улуг-улуг каттыжыышкыннарга [illegible]лерни апаар. Корттугтааны [illegible] чаа системаны ажыглаар. Ол талазы-биле кол [illegible] [illegible] болгаш ажыглаттынган акша-хөреңгии эвес, а бүдүрүлге черлери болгаш тудугларны ажыглалга кирген, [illegible] [illegible] бедээни болгаш арыг орулга болур. Ол даалгаларның канчаар күүседиттинген-биле тудугжуларның ажылын [illegible] [illegible], экономиктиг идиг [illegible] [illegible] ажыглаар апаар.

Тудугларны ажыглалга дужаары дээш чагыкчыларның болгаш керээлиг [illegible] организацияларының харыысалгазын улгаттырарының хемчеглерин база көрген. Ындыг системаның дыка ажыктыын ону шенеп турган черлер — Белоруссияның болгаш Литваның тудугжулары [illegible] [illegible].

—Бир ай бежин четпес үе иштинде чүс-чүс муң кижилерге чурттаар бажыңнарын тудуп берип турар Совет Эвилелин чаа бажыңнар чурту деп адап турары-даа чөптүг болгай. Совет кижилериниң чурттаар байдалдарын улам экижидериниң программазы кандыг ирги?

— Чурттаар тудугнуң темпин [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: 1985 чылдың төнчүзүнге чедир 530 [illegible] миллион дөрбелчин метр чурттаар шөлүн ажыглалга кирери ужурлуг.

Совет чылдарда чурттаар бажыңнарның тударына [illegible] рыгдалдарның өзүлдези ажыглалга кирип турар шөлдерниң өзүлдезиндем мурнап турар апарган. Ол черле чептиг: квартиралар улам-на дээштиг, [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]ларның каастал-шимелдези болгаш шевер-ле-даа экижээн. Чаа хоорайларның болгаш чурттаар районнарының-даа архитектуралыг овур-хевиринче, микрорайоннарга бүгү чүүлдер бар кылдыр тударынче улуг кичээнгей салып турар. Ынчангаш чурттаар бажыңнар-биле кады-ла школалар, уруглар садтары, магазиннер, амыдырал хандырылгазының [illegible] [illegible] кылчерлери дужаатттынарын чедип алыр. Ындыг квартира күрүнеге аар-даа болур болза, чурттаар чер хөлезин делегейде эң чиик боош, мурнуку-бе хевээр артар.

А. А. Боровойнуң түңнелинде [illegible]:

— Чурттуң экономиктиг күчүзүн улам [illegible], совет кижилериниң амыдыралының материал культуралыг деңнелин бедидери дээш демиселге боттарының ролюнуң хире улуг дээш чувени тудугжулар эки билир. Бригаданың [illegible] [illegible] ажылдаарын, өрелчүлерниң [illegible] [illegible], «ажылчын эстафетазын» арганың [illegible]-биле [illegible] [illegible] [illegible] болгаш [illegible] бедидери дээш социалистиг чарыштың [illegible] [illegible] тудугжулар партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын ылап-ла күүседири-биле бүгү күжүн бээрлер.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы ... СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болзаг:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Мария Павловна **Губерняк** — Тываның автосептелге заводунуң ...

Любовь Григорьевна **Давыдкина** — № 10 школаның башкызы.

Алефтина Ивановна **Дудина** — башкылар билиин бедидер институттуң методизи.

Николай Артемьевич **Калинкин** — «Каа-Хем» разрезиниң электрослесары.

Мария Павловна **Мельчакова** — Кызылдың үлетпүр бараалгал ... ажылчыны.

Валентина Яковлевна **Рябоненко** — республиканың агрохимлабораториязының ... химии.

Надежда Матвеевна **Санникова** — № 14 школаның башкызы.

Марфа Никифоровна **Смертина** — республика типографиязының ... эргелекчизи.

Тимофей Кириллович **Чистяев** — тууйбу заводунуң ажылчыны.

Тамара Гавриловна **Шалыгина** — № 3 автобудуурулгениң диспетчери.

Зинаида Афанасьевна **Якушина** — Тываның автосептелге заводунуң ...

Анна Павловна **Кундузакова** — Кызыл-Мажалык ортумак школазының интернатта улуг кижизидикчи башкы.

Екатерина Георгиевна **Кушкалова** — «Тыва даг-дугу» комбинадының ... электромонтер.

Долчук Кадыг-ооловна **Ооржак** — «Тыва даг-дугу» комбинатта салгынналдыр херекселдер машинизи.

Согааш-Дажы ... **Монгуш** — пенсионер.

... **Монгуш** — «Барлык» совхозтуң хойжузу.

Мария Ивановна **Пингина** — «Тыва даг-дугу» комбинатта КЧМ складының эргелекчизи.

Анна Васильевна **Пузырева** — «Тыва даг-дугу» комбинатта АХК-ның № 2 столовайзының повары.

Чанчый Ортаншаевна **Саая** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чочаш Кендиновна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Амбаш Куяк-ооловна **Салчак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Таймаан Кенденовна **Соян** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Фатьма Исматуловна **Стратилатова** — районнуң төп эмнелгезиниң сестразы.

Елизавета Аверьяновна **Тас-оол** — Кызыл-Мажалыкта № 1 ортумак школаның башкызы.

Өшку-Саар Хертековна **Хомушку** — Ак-Довурак хоорайда № 1 поликлиниканың санитаркажы.

Валентина Павловна **Цибитская** — Ак-Довуракта ... бухгалтери.

Екатерина Михайловна **Шарданова** — «Тыва даг-дугу» комбинадының ...

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН
(«Кара-Хөл» совхоз)

Кужугет Чанчыпович **Буура** — почтачы.

Хертек Санчаевна **Долчанмаа** — пенсионер.

Делгер Даргановна **Иргит** — пенсионер.

... **Кужугет** — пенсионер.

Дугар Баянчукович **Кужугет** — пенсионер.

Дук-Хап Борашовна **Монгуш** — ажылчын.

Серенмаа Сандыковна **Саая** — Кара-Хөл ортумак школазының ...

... **Сарыглар** — ажылчын.

Хертек Будаачыевич **Седип** — тиңчы.

... **Хертек** — почтачы.

Долзат Намчыловна **Хертек** — пенсионер.

Мыныраа Калзанович **Хертек** — пенсионер.

Өлей Чыргалович **Хертек** — ажылчын.

Чөрзэл Хертекович **Хертек** — пенсионер.

Чымба Балашович **Хертек** — пенсионер.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Конгар Балдановна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

... Каракоевна **Куулар** — Чадаананың № 2 ортумак школазының ...

Анна Парфиловна **Михайлова** — Чадаананың № 2 ортумак школазының башкызы.

... **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ...

Авангарты Орус-ооловна **Настыкова** — Чадаананың ...

Бопуяк Тас-ооловна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Дуктуг-Бора Алдын-Хереловна **Ондар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Кысымдак Сугулеевич **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

... **Ондар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ...

Борбак Баазановна **Ооржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Дамба Кылын-оолович **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу.

Чамаа Намдакович **Ооржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ...

Мария Акимовна **Герашенко** — Кинопрокаттың Чадаана ...

Василий Балчинович **Узеп** — Улус депутаттарының районнуң ...

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Дарья Ивановна **Андрюшина** — «Тыва даг-дугу» комбинадының ...

Палагея Андреевна **Голубь** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың гостиницазының дежурлуу.

Лидия Никифоровна **Зинорова** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың АХК-ның № 4 магазининиң улуг садыгжызы.

Галина Андреевна **Козлова** — «Тыва даг-дугу» комбинадының ...

Мария Николаевна **Крашенникова** — «Тыва даг-дугу» комбинадының ... машинизи.

Клавдия Александровна **Кузнецова** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың энергосеттелге ...

(Уламчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Бөгүн — ССРЭ биле Индияның аразынга тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 10 чылы

ССРЭ — ИНДИЯ: бузулбас найырал

Августуң 9-у — улам-на быжыглап, үе-шаг-биле шыңгаттынган совет-индий найыралдың төөгүзүнде турас-калдыг хүн. Бо хүн, он чыл мурнунда, Делиде президентиниң «Раштрапати Бхаван» ордузунга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээже ат салган. Ол ССРЭ биле Индияның аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың бүдүрүлдиг бадыткалы болган. ...

... В. МАТЯШ.

САЛЬВАДОРДА

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадор, гватемала болгаш гондурас солдаттардан тургустунган тускай «шимчеңгир бөлүктерни» Рейганның администрациязының ... өңүү турар Сальвадорда тургусканы деп. Национал достаалганың Фарабундо Марти аттыг фронтузу (НХФ) дыңнаткан. Патриоттуг күштерге удур берге байдалдарда онза чугула операцияларны олар боттандырып чорудар сорулгалыг. Вашингтоннуң бодалы-биле алырга, ол бөлүктер чүгле бистиң чурттуң улустарынга удур эвес, харын Төп Американың болгаш Кариб бассейнинниң өске-даа күрүнелериниң, оларның аразында Никарагуаның болгаш Кубаның улустарынга удур база хөделир ужурлуг деп, фронтунуң чарлап парлаан документизинде чугаалаан.

НХФ-ниң дыңнатканын бөдүүлээр алырга, Гуасапа вулканының районунга сальвадор патриоттар диктатуржу шериглиң бөлүк солдаттарын болгаш офицерлерин тудуп алган. Тура халышканнарга удур хунта шериниң бүгү-ле тайың чорудулгаларын АКШ-тан шериг чөпчүлечилер удуртуп турарын олар өчүп берген. Американнар бистерин ыттардан хора дажылап турар деп, туттурганнарның бирээзи медеглээн.

Вестмагта дайын чорудуп турганының дуржулгалыг американ «ногаан бөрттүглериниң» кайы-даа келгентери Сальвадорнуң демнексорунда дайылдажып чорун турар деп. Сальпресс агентизи бадыткаан. Оларның ужу Гондурас-биле кыйыгтаар районнарда, а аңгызы — Сальвадорнуң чөөн-бүрү районнарында туруп, партизаннарга болгаш тайбыи чонга удур демиселдиң аразынга хунта шериин өөредип турар.

ВЕНГРИЯ УЛУС РЕСПУБЛИКАЗЫ. Кижилер болгаш чүъктер севертүр «Махарт» даар вешр судно-шингелениң далай-болгаш дем флотилиязында чаа судно немешкен. Бо тайбың Дунайдан, Будапешт болгаш Демеш аразынга Совет Эвилелинден барган селгүүстээшкин теплоходу ажындирип эгелээн.

МТИ — СЭТА-ның фотозу.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

ПРАГА. (СЭТА) Социалистиг чурттарның дайын болгаш антифашистиг шимчээшкин ветерааннарының организацияларының төлээлекчилериниң чөвүлел хуралы Прагага болган. Болгариядан, Венгриядан, ГДР-ден, Польшадан, Румыниядан, ССРЭ-ден, Чехословакиядан делегациялар аңаа киришкен.

...

«81 ЧЫЛДЫҢ ТАЙБЫҢ МАРЫЖЫ»

ПАРИЖ. Ракета-ядролуг боо-чепсектерни ... Европага ядролуг чепсээ чок зонаны тургузар, боо-чепсектерни кызыгаарлаары болгаш чепсегленишкинниң дужуурерн дээш хөй-ниити улуг манифестация — «81 чылдың тайбың марыжы» Парижке барып доозулган. Оон муң-муң киржикчилери — хөрээжен болгаш эр улустарны, аныяктар төлээлекчилери ...

«Ядролуг бомба чок делегей дээш!», «Боо-чепсекти эндере бүзүрерин соксаадыр!», «Америк ракеталары соксаазын!» дээн сөстерни ... транспарантылар, плакаттар, лозуңнар колонналарның мурнунга чалгып чораан. Манифестацияның ортузунда — Чер бөмбүргэзиниң тайбыңның кеге-бугалыг улуг македи.

... (СЭТА).

КУР: маоизм экономиканы суларадып сандараткан

Соңгу чээрби ажыт чылдарда кызыгаар маоизмниң частырылгалыг ... Кытадың экономиказын ...

... М. ЯКОВЛЕВ.

АКШ-тың чалчазы — Жан-Клод Дювальениң диктатуржу ... болдаам. Гаитадан дезип чоруткан кижилер Америкадан чурттаар эргe тып алырын оралдажып турар. Флориданың эриктеринге чедир муң километр оруктуу чаржынып ... ЧУРУКТА: Гаитадан дескен бөлүк кижилер ... Флориданың эриктеринге чеде берген үези.

АП — СЭТА-ның фотозу

БИЛИГЛЕРНИҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ХООРАЙЫ

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин техниканың болгаш эртем-билиглериниң университеди деп адап турары чеп.

Совет эртемденнериниң болгаш инженерлерниң чедиишкиннерин УАЧД-ниң 78 павильонунда көргүскүлүшаан, бистиң чуртувуска социал-политиктиг улуг чаартылгаларның ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга совет кижилерниң чедиишкинериниң дугайында чугаалап турар. Делгелгеде 100 муң ажыг экспонаттарны делгээн. Эвилелдешкен аңы-дуңма республикаларның экономиказының бедик деңнелге хегжээнин, хөй националдыг курунениң чечектелиишкинин олар тодаргай бадыткап турарлар.

Хоорайның 220 гектар черинде чаптылган ол бичии хоорай чыл санында он миллион хире кижини хүлээп ап турар. Экспонаттар көөрүнге болгаш дыштаныышкынга эптиг болзун дээш павильон бүрүзүнге, долганчак панорамаже, эстрада театрынче, ресторанче азы кафеже каш-ла минута дургузунда чедирип шыдаар иштики транспортту ында тургускан.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң девискээри (үстүнде).

УАЧД-ниң эң улуг экспонаттары ажык шөлде делгеттинген. Маңаа амгы үениң совет авиалайнерин, космостуң октаргайже баштай ужуткан «Восток» корабльди көрүп болур.

В. Яцин биле Лизуновтуң фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИРИГ СУГ

Чечен чугаа

Дус-Хөлдү долгандыр чүзүн-бүрүн сай дажы дег хөй майгыннарны, машиналарны кижи көөр. Хөлдедаа, эрикте-даа кижи-ле кижи. Черле кыжы чок дээр. Ужатура халып чоруур бичиилерден улуг назылыг кырганнарга чедир эмненип турар.

Даваа адышкылар маназ келге-ле чедип хона бергеннер. Баштайгы хуусаа төнгени ол. Даарта чанар дижип, таалыкының бир чартыын артык хеп-сыпы-биле иштеп алганнар. Стакан иштиг ак саржаг, чартык хлеб, хап дүвүнде хоорган арбай далганы-даа эске хүнеэнни база үстүп келген. Хеймелеп каан хөй эъдиниң артыын муң кылып пискеннер.

Шалы [illegible] баргыны [illegible] дөрге шаштыныш кызыл доозун келген соонда, хадып эгелээн. Элезин-довурак садыргайның майгыннар, шывыттарны хайыра чок силгээш турупкан. Сугтур чаъс кудуп эгелей бээрге, шуурган ам харын вамдыш кылынган. Хол кыжында хелзеп дюжлаган чалгыглар чоорту чавырлып, тавактыы дег чалбак эриктерни, эргеленген чүве дег, бирде анар часкап, бирде чыгай каап чыткан. Эрик дургаар даш чигир дег чаджит ак көвүүтер чоржайтыр оваалаваны бергилээн. Салгын аайы-биле күтүрээр чыт хире-хире кээп турган.

Ийи адашкы майгынынга чаа [illegible] эпчи[illegible] хериип-костүп. са-ла удааннар.

Дүүнгү хат. чаашкын чүзергей дээп [illegible] чүп каапкан —хиндиинде хир артпаан болган. Терезин бажы шимчедиптер сырын безин чок. Агаарның арыын каанаар.

Оң ийи шактын автобузун доозар дижип, тавар шай хайындырып, эртенги чем чигеннер. Хол-биле байырлашкаш ийи удаа эштип, хүнге дөгеленип, кезек чыткан нар-даа. Оон майгынын бускаш, путлак-дөжээ-биле кады чүъктээр, тударда эптиг кылдыр шарып алганнар.

— Аалда багай нешкилер та канчап орлар, ыйнаан — деп, Даваа таалыкының бир чартыын иштеп ора, бодалын чайтаар-ла сөглей каапкан.

— Дунмаларым сакты бердим, а сен, ачай? — деп, Мергенниң сонуургаа ваклыг эвес, хууда хөңнүн чажырбайын, догаашпырган.

— А мен хойларым сакты бердим, оглум — деп, Даваа оглунуң кичээнгейлиг карактарынче хүлүмзүрүп каап.

Даваның хөй кадарар ээлчээ база чоокшулап келген. Удавас чурт солуп, сиңиг оъттуг черже көжер даштен улус чүве-дир. Аалда дем, биле бар, ынчалза-даа улуг хойжу Даваа чоокта, кештү утлап баштаар кижи бар эвес. Эрте дизе бөгүн, орай дизе даарта аалга ыяп-ла чедер апаар.

—Ам каш шак ирги? Приемниктин ап алыылы диген мен ийик — деп, Мерген чемелээн аянныг ачазынче көрген.

—Аартыктадым ийин, оглум. Чадаг улус ону ыяк чүък кылып чоруур бис. Амдыы чылын-на болзун ам, кожактыг мотоцикл садып алыр бис. Чүнү-даа аартыктан чытпас, дөгере сыңчы бээр бис.

—Экизин аа! — дээш, Мерген алыжын часкай каапкан.— Авамны база, дунмаларымны база ап алыр бис.

—Чүү-даа чүве ойлуг дижир болгай, өйү чедип келир — машина-даа садып ап болбас бе.

—Ийе. Эки ажылдааш — машина садып алыр бис — деп, оглу улуг кижизиг немээн.

—Ээ, ам автобусче кылаштажып орауваса ажырбас боор. Мен кожавыс майгынга шак айтырыптайн, сен оваавыска дыргак дег-даа бок арттырбайн чыып бөлгеш, ээ онгарга хөөп каавыт шүве.

Адашкылар автобус доктаар черге келген. Кижилер [illegible]. [illegible] арай озалааш олурган боду. биле үе аныяк эрниң чанынга [illegible] мелдеп [illegible]. [illegible] таалыкын черже селеш кылдыр бадырыпкан. Кожазы — шаараш ак хөйлениг, шаараш сарыг майыктаашгыг [illegible] Деритнени аажок. хумдук [illegible] биле бирде чаабыт-тинип, бирде чоттуна каап орган.

—Автобус келгиже чеже хире үе арткан ирги, эжим? — деп, Даваа база-ла хаваанда дерин ширбиш иткилеп айтырган.

—Чорук кижизи шак чокта бут чок-биле дөмей-ле болгай, оол — деп, кожазы Даваны чүү мындыг кижи тып-ты берди дээнзиг, шак адай кааптаан [illegible] чүве ышкаш. элээн болганда хөөн чок кемээн: — Беш минута.

—Дыштаныып турдунар бе?

—Ийе. А силер?

—Бис база. Эмнениип турдувус. Оглум бүдүнга кезиишкин эртпээн кижи, бөрамбей бээргенде дискээмейлээр. Чалгар ирги бе дээш келген улус бис. Шору чогужуп тур ышкаш ийин. Тоор чүве чок, халып-ла турар кижи-дир. Чеди хондувус. Харалаан шагым база үрелген.

— Кайы, «черликтерэ» силер бе?

—Ийе-ийе — деп, Даваа ук сөстүң утказын улустан дыңнаан болгаш, каттырымзап харыылаан.

—Мен ышкаш путевкадан ап алыр-ла болгай. Ийи неделя болдум. Аъш-чеми-даа, [illegible] эки-дир.

«Мен ышкаш» деп сөс Дааванын [illegible] ам-на чүве[illegible] кан ышкаш болган. «Увай, улустан дорайтай бергеним ол чоор бе? Кижилер бот-бодунга дөмешлешпес чүве [illegible] генде, сонуургалы база аңгы-аңгы» кылдыр бодап, иштинде чөрүшкек хөңнүн база аарак ыыт чок олурган.

Ол аразында автобус келир шак үшчок ажа берген. Ында-мында [illegible] даа дыңналган.

—Орта чоор бе .мырыңай чартык шак маңап келдивис...

Даваа. дем чаа кожазынга [illegible] сөзүн [illegible] хона берген. катап-ла чугаа эрээн орган:

—Хоорайдан келген силер бе?

Ийе. Тудугжу кижи мен. А силер?

—Хойжулап, тур мен. Хоорайга-ла чедип алзывысса, ырлывыс оон ынай ырак эвес. чүгүржү бээр бис.

—Мындыг аныяк кижи бо хире улуг оолдуг. элээн эртелеткен хире-дир силер але? Каш дугаарда кижи?

— Үшче шилчээн кижи — дээш, Даваа, кожазының аксы чештиннер хире кыңнып кээрге, ооруй каап немээн: — Шериг [illegible] ды[illegible] тир ийин. Өгде база ийи кижи бар.

—Мен чаңгыс оолдуг мен. Болгай аан. Кым билир боларны, кижиге дузаалаар орнунга дужамык болу бериш [illegible]

Даваа оглунуң бажын суй бай [illegible]

—Дөө оолдар-биле баргаш ойнавас сен бе, Мерген — диген.

Үе эртип-ле турган. Чамдык улус автобуска ыңай-мынай, машиналар дозуп, арлы бергилээн. Чорук кижилерниң дей кезин манавышаан. Чогел төткеш, эштип, серииткенни аар дээш хөлче кылаштажып-даа турарлары бар. Даваның кожазы улуг сумказын ужени берген. Үстелчек саазын уштуп салып-са-ла — быжырып каан хой эъди. Ийи шил газтыг суг база бар. Бирээзин Мергенче сунган:

—Беттинде шил баарды. Кайгал. Суксаан боор сен.

Мерген, та чоонган [illegible] ийик, бажын чайган.

—Акызы сартык суну орда, тудар-ла болгай, Мерген —деп, адазы эпчоксунуп, шилди боду сегирип ал часкап хиреде, туттунуп, биргээр агартыпкан: — Ындыг тел болгай, газтыг сугга тура чок. Оода «четтирдим» дээн сөзүн [illegible]?

—Четтирдим — дей каапкаш, оол ам-на оолдарже халып ыңай болган.

Элээн болганда Мерген бо чүгүрүп келгеш, ачазынга эгени чорүй сымыранган:

—Ачай, суксаанчылып. Суглап эккээйин бе? Одагда кожаларывыстан сава тып аптар мен. Автобус та кажан келир.

—Ынчал че. Дыка чүгүрбес сен, оглум. Багай будун камнап чор.

Мерген бедик хавак артынче ажыт кире бээрге, автобус бо кестүп келген. Улус автобусче сынмарлажып-ла кирген. Чаңгыс Даваа даштын арткан. Чолаачыны далажып турары илден, оруңга саназып аар дээш ийикпе, билет-даа сатпайн, эжиин хаар дей берген.

—Каш-ла минута маңап көрүңер, эжим чолаачы — деп, Даваа кире душкеш дилээн. — Оглум суглап чоруту, суксааны аажок.

—Каш-ла минута? Девиинге чүнү кылып турган силер? График трелип тур, манаар харык чок.

Даваа [illegible] болгур ирги бе деп чаңны аарак көргүзген. Оозу душтедаа чок, мурнуу олутта шаараш сарыг майыктаашкарын хере тепкен, дайынмышаак олурган.

—График-даа мындыг-ла ыйнаан, бичии маңапардаан — деп, бир аныяк херээжен кижи болушкан.

Анаа улаштыр база бир ашак:

—Бичии оол маңапкаш, чүзен дудай бээр силер —дээн. Демги кожазы олурган:

—Келбес оолду чеже манаар. Шак эрти — деп чугаалаан.

Даваага халаадыг апарган. Оглунуң соондан халыыр бо-лаза-даа, соксап, чүг-хөөн дужургеш, хомудалыг чаңныра аарак чугаалаан:

—Че, силерни тутпайн көрейн. Чедизи чаңгызын маңавас чүве дээш. Сооңардан чеде бергей бис аан.

Автобус чорупкан. Чугле [illegible] ызы хоюшкан изиг [illegible] арткан.

Даваа дурту үг майгыны сандайлангаш. [illegible] олуруп калган. Каш минута эрткенде, оглу хавактан бо чүгүрүп ажып орган. Элейин артып келгени ачазын көрүп каап, оол тура душкен. Кезек аланзып тура, хөөн чок [illegible]

—Автобус чоруй барды. Ажырбас оң, оглум, удаараш чоор сен, дөмей-ле хап чана бээр бис. Бо суг дээрге диріг суг болбазыкпе —дээш, ачазы оглунуң эккелген шилизе [illegible] пактай берген.

—Мээң буруум — деп, Мерген дерин чоттунуп, бачыдаан тыныжын тыртып чадайчадай билдирген.

—Чок — чок. Мерген. Кайывыстың-даа буруувус эвес-ле боор — деп, ачазы эриннерин чодуп, оглунуң девин чаа эскелиг чаннап органының ужурун сурун айтырган: — Кижи чурттап чораш ынап-ла бергелерге таваржы бээр чүве. Демги акың газтыг суг бээрге, чүге ал ишпезиң ол? Бергениң алыр. оон кедерээрге дилениp-даа ужурга таваржыр-ла болбес.

—Аа, хей чүве! Мени чүге дужамыкка дөмейледи. Доруудаа эвес-тир мен. Авам, ачамга дужамык болбас мен — дээш. Мерген [illegible] ген.

Даваа мытавайн барган. «Кижини [illegible] деп мыдаваас херек — деп ол бодангаш. — Оон башка чаңгыс сөс-биле, чаңгыс [illegible] чам-биле оон чүрээнге [illegible] болуунун-да [illegible] сойталадып алыр сен. Барык-ла арыг бүрүзүнге [illegible] аржаан, эмнер хөй-ле боо-лур. Шак мындыг ийи[illegible] [illegible] эмнээр ажаан, курорт [illegible] болза магалыг-ла болур ийин. Ийи кадында «Москвич» бо [illegible] [illegible] кижилиг [illegible] улус болган.

Мерген эрзин аажок тура калааш, каш халып чор[illegible] [illegible] Машина [illegible]

Кең-оол ЧАМЫЯН.

СПОРТ БАЗА МЕРГЕЖИЛ ШИЛИП АЛЫЫШКЫНЫ

Угаан-бодал, мөзү-шынар, эстетика болгаш күш-дамыр кижизидилгезинден кижи хевирлеттинер. Кижизидилгениң үстүнде адааныыс хевирлери бот-боттарын немеп, байлакшыдар. Күш-дамыр кижизидилгени кижиниң кадыкшылының улуг ужур-дузалыг. Ылангыя эртенги сула шимчээшкинни доктаамал кылып, спортчу маргылдааларга үргүлчү киржирге кижиниң чүрээ эки, өкпези кадык болур болгаш организмге кислород четчир апаар, топ нерв системазының ажылы экижир. Ол бүгү чүүлдерден кижиниң ажылдаар аргазы улам экижир, үр үеге калык болур.

Чаштарның күш-дамыр кижизидилгезин эртежик эгелээни дээре. Уруглар садыынга-ла чаштар спортчу мергежилдерниң эң бөдүүнү-биле (бөмбүк ойнаар, бассейнге эштир) таныжып эгелээр. Бир эвес чаш кижини күш-культурадан чарбас-ла болза, ол элээн апаргаш, ону болу кагбас апаар. ынчан оон чүрээниң ажылдары тергиин эки болур. Бистиң чевисте школачыларның шимчээшкини чок эрттирер үези хөй болганда күш-культураның ажыктыг дугайында чугаалааны черле артык, кижи бүрүлүнге билдингир болгу дег. Күш-культура болгаш спорт биле өөнүктешпес, шимченгир эвес школачыларның сыгганнары күш-шыдал чок, чүрээлиг болуруун шиичилеллер бадыткаан. Чамдык таварылгаларда күш-дамыры сайзыраваан оолчугаш кандыг-бир мергежилге шилип алгаш, кадыының байдалы-биле оон ойталаар ужурга база таваржып турар болгай. Оон уржуундан демги оол мунгараар, нерв системазы үрелир.

Бир эвес күш-дамыр талазы-биле кижи сайзыраңгай болур болза, кандыг-даа мергежилди чиик шилип алыры база бадыткаттынган. Чижээ, үүрчек кезектер чыыр мергежилди шилип алырда чүгле карааа кескү болур эвес, кезектерин дүрген аңгылап база билир херек. Чамдык медээлерден алгаш көөрге, баскетбол, волейбол, стол теннизи ойнаар, кыска хемчээлге маңнаар кижилер ол талазы-биле өске улустан чедиишкинниг болур ышап турар. Спортчу кыстар чыыкчының мергежилин. спортка ынак эвес өөрүнге бодаарга, белен шингээдип алыр.

Өске база солун хайгаарал бар: спортчу гимнастика, акробатика, хүреш дээн ышкаш чүүлдер-биле холбашкан кижилер бедик черже үнер монтажчы кижиниң мергежилин доразы шингээдип алыры илерээн. Штукатур-шевер-лекчи мергежилге өөренип турарлар спортчу гимнастика, волейбол, баскетбол, чадаг-терге спорту-биле өөнүктежип турар болза кажан эки. Оон-биле чергелештир спорттуң хевирин шын эвес шилип алыр болза, мергежил шилип алырынга база шаптыктыг болур таварылгалар тургулаар. Чижээ, улуг күштүг штангист кижиге бичии. эң шын хемчээл шеретир ажылдарны кылыры берге. Шак чылыкчылары, электриктиг сана-ла машиналарының эптеткичилери штанга көдүрбес, ужудукчулар, аңаа-бүрү нарын системалар операторлары бокска киришпес болза эки. Ындыг түрбүже бокс трактористтерге, комбайнерлерге, бульдозеристерге аажок ажыктыг.

Профтехучилищелерде амгы үеде мергежил аайы-биле түскай күш-культура белеткелин чорудуп турар. Нити билиг школаларының башкылары мергежил шилип алыышкынының үезинде боттарының кижизидип турар кижилериниң келир үедеги мергежилин өөренип көрүп турган, спорттуң таарышкыр хевирин [illegible] чүгаа.

Күш-дамыр сайзыраңгай талазы-биле ниити билиглиг ниити билиг школаларынга күш-дамыр кижизидилгезиниң дугайында Дүрүмну ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозу биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелдиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди 1979 чылда бадылаан. Ук дүрүмде школачы бүрүзү үргүлчү шимчеп турарын айтып-пызаан. оон хүн бүрүзүн режимин тодараткан. Школаларга хүнүн-не эртенги сула шимчээшкинге. арыг агаарга ойнаарынга 30 минутаны чарыыр. күш-культура [illegible] ды-биле бажынга онаалга күүседир үе көрдүнген. Уруглар спорт школаларының чанынга күш-дамыр белеткелиниң бөлүктери чүгле келир үениң спортчуларынга эвес шупту чаштарга ажылдап турар. Ол Дүрүмну амыдыралга боттандырарывыска бистиң келир үедеги чаштарывыстың ажылгыр-даа чоруу, кадыкшылдаа эки болур.

Т. КРИВОРУЧКО.
медицина эртемнериниң доктору

МОЛЧАНОВКАДА БАЖЫҢ

Малая Молчановка кудумчузун хөй каът бажыңнар долган. чүгле кудумчунуң эгезинде чаңгыс каът (ырында бичии каъттыг) ыяш бажың душ бооп артнан. Кара хүрең мрамор самбырада: «1830—1832 чылдарда маңаа М. Ю. Лермонтов чурттап турган» деп бижип каан.

Сургаал шүлүкчү ол чылдарда, шынап-ла маңаа чурттап, Москва университединге өөренип турган. Бо бажыңда оон кырган-авазы садып алган, Михаил Юрьевичиниң [illegible] [illegible]-ла [illegible] берген болгаш, ону кырган-авазы хейтаарып чораан.

Амгы үеде үстүнде бажыңда М. Ю. Лермонтовтуң мемориалдыг музейин ажыттынган. Шүлүкчүнүң бодун боду чураан кавказ буркалыг портреди маңаа келгеннер дораан-на эскерер. Портретти 1837 чылда Кавказка чураан. Чалыы чылдарында шүлүкчүнүң чоок кижилериниң бирээзи турган Варенька Лопухинага белекке берген. Бо чурук үр үе иштинде Германияга турган. Чүгле 1963 чылда шүлүкчүнүң чогаал ажылын болгаш амыдырал-чуртталгазын ханы өөренип чоруур Ираклий Андроникиниң [illegible] ачы-дузазы-биле Москвада музейде экчен салдынган.

Лермонтовтуң кырган-авазының өрээлинде үш озул кудумчу талазында. Ортаазы тонга дужунда төгерик стол. ында даа салыр колдулар. номнар. будук-шала, демир-ужук. Елизавета Алексеевнаның чагаазы чыдар. Хана чоогунда кушетка. чымчак сандайлар. даараныр столчугаш. Арсеньева ынчаа аадан хар чоокшулаан-даа болза оңак-сергек. Лермонтовтуң өөредилгезин кичээнгейлиг хайгаарап. бүгү-ле ажыл-херектерин сонуургаар турган. Шүлүкчүнүң өөнүктери бо-ла келир. Номнар, бодуушкуннар сайгарлыдып чугаалажырлар. Шыдыраа-даар. музыка ойнаарлар.

Аалчылар хүлээп алыр улуг өрээлде рояль турар. Ында нотала. Лермонтовтуң ойнап турганы скрипказы. Аныяктар аңаа танцылаар-даа, ырлажыр-даа турган. Мария. Елизавети. Варенька Лопухина угбашкылар бо бажыңга доктаамал каап турганнар.

Өске ийи өрээлде М. Ю. Лермонтовтуң уран чурулга болгаш графика талазы-биле ажылдары бар.

Чамге ыяш чада-биле үстүкү бичии каътта үш соңгалыг өрээлче кире бээр бис. Лермонтовтуң өрээли ол. Солагай талазы хана — ыяш орун-диван. Оң талазында соңга баарында — бижик столу. Маңаа шүлүкчү чүгле университетке кичээлдеринге белеткенип, номнар номчуп турган эвес, харын хөй-хөй сураглыг шүлүктерин. шүлүглелдерин бижээн.

Москва, шынап-ла. бодунуң шылгарангай оглунуң дугайында тураскаалды камныбиле кадагалап чоруур. Кызыл хаалгалар чанында шөлдү оон ады-биле адаан. Шүлүкчүнүң төрүттүнген бажыңында тураскаалды тургускан. Метрополитенниң бир станциязын база ынчаар адаан Чоокта чаа. чартык чыл бурунгаар. Москвада М. Ю. Лермонтовтуң музейин ажыттынган.

А. АШМАРИН.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргег, аязыр, чамдык черлерге биче чаар. Чөөн-барыын чүк углаан-кыныг хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 20-25 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк углаан-кыныг хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 22-24 градус чылыыр.

телевидение

АВГУСТ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе» Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Концерт. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!» 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.10 — «Совет Эвилели даштыкы аалчыларының көргени-биле». 12.25 — «Кедээ шак». 13.25 — «Далай иштинде музей». И. К. Айвазовскийниң чурук делгелгезинде. 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 — «Чаагай ат». Документалдыг телефильм. «Коммунистер» деп циклден. 14.45 — Европа чемпионадының хоккейге кубогу. ЦСКА (ССРЭ) — «Польди» (ЧССР). 16.45 — Бөгүн —Тувузуужунуң хүнү. ССРЭ-ниң Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Забайкалье районнарында тудуг министри С. В. Башиловбиле беседа. 17.00 — «Бистиң байырывысты хүлээп ап көрүңер». 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Каш ааг чоруктарның клуву». 19.50— «Экранда — киноkомедия» «Подкидыш». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Бони Делькстың (Япония) квартеди ырлаар. 22.05 — Документалдыг фильмнер программазы: «Тундра дугайында чугаалар». «Затон аргазының эртени». 22.50 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тиилекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. Кара далай флодунун хоочуннарының ужуражылышкыны. 15.50 — Күрүнениң Н. Осипов аттыг орус улустуң үлегерлиг оркестриниң концерти. 16.40 — «Куртизаннарның бай-шынараа болгаш ажы-түреңгизи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. О. Бальзактың домей аттыг романындан тургускан. 3-кү серия (Франция). 18.00 — Документалдыг телефильмнер программазы: «Тамбов», «Качканар». 18.45 — «Цыганнарның ырылары болгаш танцылары». «Ромэн» театрның артистериниң киржилгези-биле концерт программазы. 20.30 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуурайлааның экраны». 20.15 — «Бойдустуң чажыттары». Документалдыг фильм. 20.35 — А. Кольцовтуң шүлүктеринге романстар болгаш ырылар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Албан хүлээлгени күүседип турар». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Бут бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — СКА (Дондаа Ростов).

АВГУСТ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Чаш чораачындан чарылгаш». Уран-чечен телефильм. 10.20— «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.20 — Телемедээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Бооп турар чер — Сибирь». Документалдыг телефильм. 15.25— «Чалыыларның уран чогаадылгазы». 15.55 — «Авамның шлотазы». 16.25 — «Аныяктар адрези». 17.25 — Гнесиннер аттыг музыка-педагогика институдунуң улусчу инструментилер факультединиң педагогтарының болгаш студентилериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

17.55 — «Мал чеми белеткээниниң хүн демдеглели». 18.15 — Телемедээлер. 18.25— Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.30 — Бут бөмбүүнүң дугайында допчулал. 19.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери — амыдыралга». «Бригада керээзи. Шиитпирлер айтырыгларын болгаш келир үези». 19.30 — О. Уайльд — «Дориана Грейниң портреди». Телешиин. 1-ги кезээ. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Дориана Грейниң портреди». 2-ги кезээ. 22.40 — Бөгүн делегейде. 22.55 — 23.45 — Мотоспортка делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00— «Анаа-ла ыдыг». Уран-чечен телефильм. 13.15 «Амыдыралче путёвка». ПТУ тургузуулдарының болгаш оолачыларының Ала-Чурттуң Улуг дайынының киржикчилери. фронтунуң болгаш тылдының-даа маадырлары-биле ужуражылышкыны. 14.15— Орус композиторларының непереңгей симфония музыказы. Москваның Күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестри күүседир. 15.00 — «Москва комсомолунуң ажыл-херектери». 15.30— «Улусчу инструментилерниң оркестриниң концерти» 15.55 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Ажык кичээл» Телефильм.

МОСКВАДАН

17.55 — Мультфильм. («Орбита-2»).

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 —Телемедээлер (орус дылга). 18.30 — «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга 19.00 —Чарлалдар. 19.05 — Документалдыг телефильмнер программазы: «Гафурнуң бажыңы», «Кайсын Кулиев».

МОСКВАДАН

20.00 — «Дуне тамчыктыг удунар, чаштар!» «Скворушка». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Узак чоруушкун». Уран-чечен телефильм. 22.45—23.30 — «Улус чогаадылгазы».

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

АВГУСТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшыл темазынга фантазия» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыдынды 11.00 шакта, «Бергелер таварты сыдыметаржже» 12.10, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Террор» операциязының бууразы» 11.20, 15.15, 17.00, 19.30 шактарда. Киночыдынды 10.00 шакта.

«ПИОНЕР»: Киночыдынды 16.20, 18.20, 21.00 шактарда. 10.00, «Мичман Панин» 11.40, «Улуг хемниң эриинде» 14.20.

АВГУСТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Мультфильмнер чыындызы 9.30, «Кадди» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара албыччының бедик» 10.00, 11.30, 12.50, «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.20, 17.10, 18.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Регланда кижи» 18.30, 20.30 шактарда.

«Шын» солунунуң редакциязынга курьерлеп ажылдаар кижилер негеттинип турар.

Редакцияның адрези: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуу килдыстерниң 2-37-13, пропаганда килдыстың 2-31-75, культура килдыстың 2-23-54, кадр ажыл-агый килдыстың 2-21-47, үлегер килдыстың 2-31-75, чагаа килдыстың 2-41-27 информация килдыстың 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17868. Чагыг № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыглыгы херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 185 (11683) | 1981 чылдың август 11, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кеп.

ИПАТОВОНУҢ ТАРААЖЫЛАРЫНЫҢ РЕКОРДУ

ИПАТОВО. (Ставрополь край), (СЭТА-ның корр. Н. Стажкин). Ипатовонуң тараажылары күрүнениң шыгжамырынга тараа урарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгезин августуң сесте-ле күүседипкен. Чыл планын ёзугаар 150 муң тоннаның орнунга 250 муң тонна кызыл-тасты болгаш арбайны күрүне элеваторларынче чүдүрүп чоруткан. Ол район чыл бүрүзүнүң тараа ажаап алыышкынын күш-ажылчы тиилелгелерниң доозары шуут чаңчыл апарган. Ынчалза-даа ипатовчулар тараа ажаап алыышкынынга бо чылын ышкаш, шак ындыг улуг чедиишкинни агаар-бойдузу таарымчалыг чылдарда безин чедип ап көрбээннер.

Мооң мурнунда чылдарда чүгле ийи-чаңгыс ажыл-агыйлар, бригадалар болгаш салбырлар үжен центнер чедип турар тараа бастырыышкынын чедип ап келгеннер. Ипатовчуларның бо чылдын ажаап алыышкынының түңнели — гектар санындан-на 30,6 центнер тараа болган. Дужуттуң чыл санында немей өзүлдезинге техниканы ажыглаарын комплекстиг-биле көөрү дузалап турар. Ипатовчулар мооң-биле ам беш чыл улаштыр тараа шөлүнге ону чаштырарындан эгелээш, ажаап алырын-га чедир бүгү-ле ажылды улуг-улуг кылдыр каттыштырган механизастаттынган отрядтар-биле кылып келген.

Ол ышкаш крайда Карачаево-Черкесс автономнуг облазының болгаш хову черин бүгү районнарының чартык кезии база-ла күрүне шыгжамырынга тараа урарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүсеткилээн.

Ставропольенин колхозтары болгаш совхозтары шиитпир-биле мурнунда алган социалистиг хүлээлгелеринден 400 муң тонна хөй тарааны Төрээн чуртка берген.

Тараа дужаары уламчылавышаан.

АНЫЯАНДАН АДЫҢ КАМНА

Чаяны назын! Ол дээрге амыдыралдың эртеми, аныяк кижиниң делгем ак оруkче киргениниң, эрес-маадырлыг чорукту кылырының, чаагай үүле-херекти бүдүрериниң, чогаадылгаже шымныгып кирериниң кайгамчык үези-дир. Кайда-ла чалбыыштыг чүрек, соруккур угаан, хей-аъттыг болгаш эгелекчи, эрес-маадырлыг чорук, шалыпчы күш-ажыл херек болдур, ында хоочун аныктери коммунистер-биле кады бистиң алдарлыг аныяктарывыс мурнап турарының хөй-хөй чижектерин тоогу бадыткап турар.

Партияның херээнге шынчызын. Төрээн чуртка кызыгаар чок бердингенин кала-даа: дайын шөлдеринге-даа, чаа амыдыралды тургусчурунга-даа, тургузукчу күш-ажылга-даа, эртем-билиг эртинелерин шиңгээдип алырынга-даа, космосту штурмаарынга-даа совет аныяктарның бүгү салгалдары бүзүределдиг бадыткаан. Оларның эрес-маадырлыг чоруун, кайгамчык үүле-херектерин партия-биле чон кезээде бедик-биле үнелеп келген. ВЛКСМ XVIII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Бистиң хүннеривистиң совет аныяктарын хоочун салгалдың коммунистери бедик-биле үнелеп турар. Аныяктар коммунизмге бүзүрелдиг, партияның херээнге, Ленинниң херээнге ханы бердинген кылдыр өзүп турар. Миллион-миллион аныяк оолдар болгаш кыстар Октябрьның идеяларынга шынчызын, туруштуун, эрес-маадырлыг чоруктуң үлегерчижээн көргүзүп турар».

Партияның болгаш Төрээн чурттуң кандыг-даа даалгаларын ленинчи ёзу-биле күүсетпишаан, аныяк салгал амгы бо хүннерде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың баштайгы чылының даалгаларын күүседир дээш бүгү улустуң демиселиниң бирги одуруунда туржуп турар. Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республикада «Аныяк өскеннерниң шалыпчы күш-ажылын, билиглерин, инициативазын болгаш чогаадылгазын — он бирги беш чылга!» деп патриоттуг эгелээшкин улам калбарган. Ында комсомолчу-аныяктарның үш чүс хире коллективтери, 35 муң ажыт аныяктар идепкейлиг кирип, бүгү-нийити херекке төлептиг салыышкынын киирип турар.

Черле ынчаш, Тываның делгемнеринде одарлаан бар-бар малды, ховуларда тарааны ажаажып өстүржүп, дагларда эртине-байлакты касчып, ажыглалга киирип, хоорайларны база суурларны тутчуп, агаар делгемнеринде ужудуп, күчүлүг Улуг-Хемге эжиндирип, аныяк салгалды кижизидип, чоннуң кадыкын камгалажып турар кижилер дээрге-ле бистиң аныяктарывыс-тыр. Боттарының шудургу күш-ажылы, кончуг эки өөредилгези, төлептиг мөзүзү-биле чонунга хүндүткелиг, ат-алдарны чедип алганнар оларның аразында эвээш эвес. Оларның аразында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Тыва АССР-ниң депутаттары Хеймерен Куулар ны, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың регулировщиги Николай Сарыгларны, «Чодураа» совхозтуң саанчызы Оюмаа Батканы, республика типографиязының ажылчыны Вера Доржуну база Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, «Нарын» совхозтуң хойжузу Антонина Баяновану болгаш өске-даа хөй аныяктарны чоргаарал-биле адап болур. Нийтиниң ажыл-херээнге чедиишкиннерни-даа, хуузунда агс-кежиктиг-даа чедип ап чоруур аныяк кижилер чоннуң «Аныяаңдан адың камна!» деп уран мерген үлегер домаан кезээде бодап чоруурлар.

«Аныяаңдан адың камна!», «Кижи болуру чажындан...» дээн чоннуң мерген угаанныг үлегер домактарында ханы утка сиңниккен. Ооң утка-шынары амгы үеде улам күштелген. Ол дээрге аныяаңдан-на эрес-кежээ, ажыл-ишчи, төлептиг мөзү-шынарлыг, аажы-чаңныг болур дээни ол-дур. Ылаңгыя амгы салгалдың аныяк кижилери партияның херээнге шынчы, Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингенин, ёзулуг патриот кылдыр кижизиттинмишаан, хамыктың мурнунда бодунуң хамааты ат-алдарын, коллективиниң, ада-иезиниң, эш-өөрүнүң, өг-бүлезиниң ат-алдарын, арын-нүүрүн кажан кезээде, кала-даа бедик харыысалга-биле бодап, ону хумагалаар ужурлуг. Аныяк кижи бүрүзү коммунистиг бүзүределгелиг, хөй-нийтичи идепкейлиг болуп, бодунуң ажыл-херээн чоннуң мурнунда улуг сонуургал-биле ханы хөлбаштырар, Төрээн чурттуң мурнунга харыысалганы бедик-биле медерел билир ужурлуг.

Ынчалзажок бистиң аравыста чамдык ийи-чаңгыс аныяк оолдар, кыстарның аныяандан адын-даа камнавас, өөренип, ажылдап турар коллективиниң, эш-өөрүнүң, ада-иезиниң алдар-адын-даа бодавас чоруктарның бары хараадаңчыг. Оон кедерезе олар нийтилелге ажыктыг күш-ажылдан оспансыраар, кала-даа өөренмес, ада-иезинге азырадыксаар, хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, оорлаар, кем-херекти безин үүлгедип бээрлер. Чамдык аныяк кижилерниң аразында ындыг чоруктар найысылал Кызылда-даа, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда ам-даа узуткаттынмаан.

Кижизиг, төлептиг мөзү-шынарга база аныяандан-на ат-алдарлыг болурунга кижизиттинери нарын айтырыг. Маңаа хоочун эштерниң дузазы эргежок чугула апаар. Бистиң төлептиг аныяк салгалывыстың өзүлдезиниң дугайында партия организацияларга болгаш Советтер, профэвилелдери, комсомол, школалар, дээди база ортумак өөредилге черлери, күш-ажылчы коллективтер болгаш өг-бүле, уран чүүлдүң, литератураның база парлалганың ажылдакчылары, бүгү хөй-нийти сагыш салып турар. Ынчалзажок аныяк кижи бүрүзүнүң ылаптыг дадыгып кижизиттинери хамыктың мурнунда бодундан, амыдыралдың делгем оруунче бодунуң энергиязын болгаш угаан-бодалын билдилии-биле угландырып билириндең кол хамааржыр апаар.

Аныяаңдан адың камна! Чоннуң мерген угаанныг, чалгыныг бо сөстери анаа-ла чугаалаттынмаан-на болгай. Аныяк кижи бүрүзү бүгү улустуң нийти үүле-херээнге төлептиг үлүүн киирбишаан, кажан кезээде, кала-даа Төрээн чурттуң херээнге кызыгаар чок бердинген, бүгү тала-биле сайзыраңгай, ёзулуг патриот болур ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң механизаторлары он бирги беш чылдың баштайгызында ийи чүс тонна витаминниг сиген далганын бүдүрер. Оларга Кызыл хоорайның чурттакчылары улуг дузаны көргүзүп, бо хүннерге чедир дөрт чүс тонна будук-бүрүнү белеткеп берген.

Совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр агрегады тура дүшпейн ажылдап турар.

ЧУРУКТА: витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттың оператору Ондар Маннай-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БЕШКИ ЭЭЛЧЕГНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Александр Лузгинге удурткан комсомолчу-аныяктар ээлчээ бедик сорттуг руладан даг-дүгү арыглаар цехте ажылдап турар. Олар дыштаныр хүннерде «Дөң-Терезин» совхозка мал чеми белеткээр ажылдарга идепкейлиг киржип, боттарының алган планын ажыр күүсеткеннер.

Бешки ээлчег ол ажылдарга мурнакчы болганы таварылга эвес. Ол коллектив үргүлчү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, ай болгаш квартал планын күүседип ап келген. Ында хоорай Совединиң депутады, ээлчегде комсомол удуртукчузу, регулировщик Римма Басаткина, улуг регулировщик Александр Полухин, аныяктарның дагдыныкчызы, дериглеглер машинизи М. Н. Шеломина болгаш өске-даа мурнакчылар ажылдап турар.

Барыын-Хемчик районунуң совхозтарынга Ак-Довурак хоорайның өске-даа коллективтери улуг дузаны көргүзүп, нийтиниң малынга чем курлавырларын тургузуп бээр дээш организастыг ажылдап турарлар. «Дөң-Терезин» совхозтуң чоогунда будук-бүрү белеткеп турган хоорайның милиция салбырының ажылдакчылары кончуг эки ажылдааннар. Олар 18 тонна будук-бүрүлү белеткээр планныг турган. Ажылче организастыг үнгеш, ол коллектив планын 27 тонна кылдыр күүсеткен. Мал чеминиң белеткелинге А. Ооржак, М. Куулар, Э. Саая, А. Макаров, О. Салчак болгаш өскелер-даа кызымак ажылдааннар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи совхозтарга 1060 тонна будук-бүрү белеткээр планныг. Ооң 410 тоннаны арыглал фабриказынга онаажыр. Ол белен эвес сорулга. Ынчалза-даа дыштаныр хүн бүрүзүн чоп ажыглап турган, комбинаттың ажылчылары ол планын доңгур болгаш ажыр күүседир күзелдиглер.

(Бистиң корр.).

ОНААЛДАЗЫН БОТТАНДЫРАР

«Тыва шевейбит» каттыжыышкынның хууда чагыглар хүлээп алыр «Востоктаг» ательезиниң ажыл-ишчи коллективи бо чылдың үшкү кварталының баштайгы айының планын даалгазын [illegible] күүседипкен. Хожудап турарлар чок ажылдаар дээш ажылдап келген коллектив иштиг айда чагыкчылардан хүлээп алган чагыгларын бүдүрген. Ону сайгарарының планын 100 хуу боттандырган. Алган хүлээлгени долдур күүседиринге тус-тус цехтерниң, бригадаларның аразында социалистиг чарышты дээштиг организастаан. [illegible] бүдүрүнген болгаш сайгартынган чагыгларының хемчээлин айыткан сан-чурагайларны көргүзүр самбыразынга бижээш, мурнакчы ажылчыларның аттарын коллективтиң кежигүннеринге дыңнадып келген.

Бо эрткен айның түңнели-биле бригадалар аразында чарышка Ольга Касимованың бригадазы тиилекчи бооп шыгараан, шаңнал-макталга төлептиг болган. Ук бригадада хөлүшкак мергежилдиг он бир ажылчын бар. Бедик мергежилдиг ажылчыннардан тургустунган бригада эрткен айда хүлээп алган чагыгларын күүседириниң планын 125 хуу боттандырган. Олар чагыкчыларның киирткени даштыкы хеп болгаш чүвүр аймаан септеп турар. Киирген чагыгларны күүседириниң талазы-биле бодунуң херээниң мастерлери апарганнар бо бригадада хөй. Оларга дуржулгалыг [illegible] Ирина Ендан, Нина Чеснокова, Валентина Чижова хамааржыр.

СИГЕНЧИЛЕРГЕ

Эрзинниң Культура бажыңының «Хүлүмзүрүг» агиткультбригадазы неделяның ажыл-ишчилеринге чугула кампанияларның үезинде солун программалыг концертти көргүзүп, оларны бердинген планныг онаалдаларны күүседириниче сорук киирип келгеннер. Агиткультбригада чоокта районнуң совхозтарының Ак-Чыраада сиген белеткеп турар бригадаларынга баргаш, концерт көргүзүп бергеннер. Н. Санчы-Сүрүңнүң, С. Дамчааның болгаш өскелерниң-даа номерлерин көрүкчүлер сонуургал-биле уткаан.

Лектор С. Маадыр-оол чурт иштинде, делегейде болуушкуннар дугайында чугаалап берген.

Д. АНАЙ-ООЛ.

• • •

Ийиниң кодээ Культура бажыңының агиткультбригадазы совхозтуң ажыл-ишчилеринге оюн көргүзүглерин бо-ла бараалгадыр. Ажыл-иштиң сезонунг үелеринде олар концерт программазын таарыштыр тургусчаш, чонга бараан болуп келгеннер. Амгы үеде бачым-чымыштыг иш — нийтиниң малынга чем белеткелиниң үезинде олар база-ла анаа олурбайн, ырак-узак бригадаларга ээлдеп барып турар.

Совхозта партком секретары Валентина Моңгуштуң удуртулгазы-биле Ак-Хемде мурнакчы бригадага олар чоокта чаа ээлдеп чорааннар. Беседаны чоруткаш, концертти база көргүскен.

Д. АЙР-САНАА.

Тожу район.

СЕМИНАР

СЭКП Кызыл хоорком партия организацияларының секретарьларының семинарын эрттирген.

СЭКП обкомунуң пропагандада болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы, партия обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын [illegible] П. М. Саморков СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ынай сайзырадылгайлыдар дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле хоорайның партия организацияларының сорулгаларының талазы-биле илеткелди ангаа кылган.

СЭКП Кызыл хоорнкомунуң [illegible] эргелекчизи В. А. Подругин анаа чүве чугаалаан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГЛЕРИ

ВОРОНЕЖ. Нижнедевицк районунуң тараажылары шөлден комбайн үнерге-ле, андазынны хөрзүнче киирип турарлар. Олар күзүн чажып тарыыр тараа шөлдерин облазка бир-ле дугаарында белеткеп доосканы. Агаарның байдалын барымдаалааш, олар эртемденнерниң сүмелээни ёзугаар бүтү шөлдү үлдүреткеш, дораан-на илиирткээн.

Верхнехавское, Репьевское, Хохольское болгаш облазтың өске-даа районнарының механизаторлары шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Күзүн чажар шөлдүң үштүң ийи кезии үрезиннер хүлээп алырынга белен.

⊙

БРЯНСК. Ол облазтың ажыл-агыйлары эрте бышкар картофельди ажаап ап эгелээн. Чурттуң үлетпүрлүг черлеринче бо чылдың чаа картофелин чүдүрген эшелоннар чоруткан.

Бо чылын кандаашкынныг, куругаг агаар картофельдиң үнерин саадаткан. Картофельчилер ындыг-даа байдалда эки дүжүттү алыр дээш дыка хөй ажылдааннар. Одуруглар аразын хөй катап үлдүреткен, минералдыг чемиштелгелерни тогкен, хоралакчылар болгаш аарыгларга удур болбазыраткан. Дыка делгем шөлдерни суггарарын организастаан. Климовское районнуң «Большевик» колхозунда гектар санындан-на 135 центнер картофельди ажаап ап турар. Облазтың ажыл-агыйлары августа айда күрүнеге дөрт муң тонна ажыг, [illegible] — [illegible] үш муң беш чүс тонна картофельди чорудар бир деп шиитпирлээн.

⊙

МАРЫ. Мургаб шынаазының ажыл-агыйлары люцерна үрезинин ажаап ап эгелээн. Иолотан районнуң колхозтарындан баштай ажаап алган үрезиннер дужааттынган.

Бо чылын Мары облазтың тараажылары ол үнелиг мал чеми культуразын эрткен чылдыңдан-даа хөй — 3000 центнерни белеткээрин шиитпирлээн. Байрам-Али районунуң чүгле «Ленинизм» деп тускай совхозундан безин күрүне шыгжамырынче 2000 центнер ажаар материалды чорудар деп турар.

⊙

АЛМА-АТА. Чаа ногаалар болгаш картофель-даа хүлээп алыр пунктуларга болгаш белеткел баазаларынга-даа доктаавайн, Казахстанның найысылалынга чедип турар. Хоорай чоогунуң ногаа ажылдыг тос ажыл-агыйлар ында боттарының магазиннерин ажыткан.

Дөрт харылзаа механизмнерниң дузазы-биле ажаап алыр болгаш сөөртүрүнге эптиг таарымчалыг томаттар болгаш огурецтер сорттарын өстүрерinche ногаажылары албадапкан. Оларны хоорайже даарта хүн кайы хире хем-чээлдиг херегин, ол хире санныг кылдыр шууд-ла шөлден чүдүрүп чорудуп турар. Ол чорук дүжүттүң чидиирин дыка кызырткан.

⊙

СЫКТЫВКАР. Коми АССР-ниң мурнуу районнарының ажыл-агыйлары картофель казыышкынын эгелей берген. Бо чылын ында картофель шөлүн бир муң ажыг гектарга калбарткан. Мурнакчы ажыл-агыйлар гектарындан-на 270 центнер чедир картофельди ап турар. Ол дээрге, пландан бедик ийи катап хөй-дүр. «Ийети тараанык» дужулдун Полар ындының дагжылдарынче болгаш [illegible] чорудуп берип эгелээн.

⊙

ЛИПЕЦК. Липецкиниң Димитров аттыг колхозунуң комбайнери Е. Курганников беш муң центнер тарааны бастырган. Ооң ажаап алыышкын отрядының он ийи аныяк механизаторлары база-ла боттарының дагдыныкчызындан оралдавазын оралдажып турарлар. Комсомолчу В. Жаворонков бир-ле дугаарында ажаап алыышкынга кирип турар, ынчалза-даа ооң ажылы [illegible] машиназының [illegible] дөрт муң центнер тарааны урун чоруткан. Ол ышкаш И. Кутиновтуң болгаш Г. Курганниковтуң оглу — Александрның түңнелдери база бедик. Олар мурнакчыны шууд-ла чыырты чедер деп бүзүреп турар.

Облазтың ажыл-агыйлары [illegible] ажаап алдыкан. Шөлдерде бо хүннерде 400 ажаап алыышкынны-транспорт комплекстери ажылдап турар.

⊙

РЯЗАНЬ. «Кошалаңның шолу — өскениң эвес» — деп ындыг сорук-биле Рязаньның «Россия» колхозунуң механизаторлары ажылдап турарлар. Боттарының тарааны ажаап ап, шыгжамырга урган соонда, комбайнерлер кожазы «Рыбновский» совхозтуң шөлдеринче машиналарын киирипкеннер. Механизаторлар Ю. Романов, А. Самсонов болгаш өскелер-даа ээлчег [illegible] хүүседип турар. Оларның үлегерин ёзугаар Ленин аттыг, Карл Маркс аттыг болгаш районнуң өске-даа ажыл-агыйлары тараа ажаап алыр техниказын бир меге кылдыр каттыштырып алгаш ажылдап турар.

⊙

КАЛИНИНГРАД. Гурьевское районда чарлаттынган тараа ажаап алыышкынынга шалыпчы ажылдаарының неделязы облазта эң бедик демиселдиг [illegible] бүдүрүкчүлүүн чедип алыр арганы берген. Гурьевскиниң комбайнерлери чылдың-на 700—800 гектар тарааны ажаап алгаш, бастырып турарлар. Оларның эң дээрелери — хүнүң-не үжен ажыг тонна тарааны бастырып турар.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИН БАР-ДАА БОЛЗА...

Чөөн-Хемчик район он бирги беш чылдың баштайгы чылында 23670 тонна сигенни, 850 тонна витаминниг сиген далганын, 8820 тонна сенажты, 50 муң тонна силосту, 15 муң тонна будук-бүрүнү белеткээр. СЭКП Тыва область комитединиң «Совхозтарның, бүдүрүлгелерниң база организастарның коммунистеринге болгаш комсомолчуларынга, ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга, студентилерге болгаш сургуулдарга, республиканың бүгү ажылчы чоннарынга кыйгырыынга» хей-аът кирген ишчилери ук сорулганы күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар. Оларның аразында калбарган социалистиг чарыштың дугайын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис К. ЧООДУ кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы Болат Дугаржапович Моңгуштан дилээн.

СЭКП обкомунуң кыйгырыын районнуң ажылчы чоннары бүгү бүдүрүлге коллективтеринге болгаш албан организацияларынга таныштырган болгаш ооң-биле деткээн. Тывызынга [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] будук-бүрү белеткеттинген. Мурнуку чылдарны бодаарга ажыл шалыпкын. Бүдүрүлгелер болгаш организастар чамдыкта партия, совет, комсомол, ажыл-агый болгаш өске [illegible] [illegible].

[illegible] бригадаларга болгаш районга-даа чеди хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Тиилекчи болган совхозка СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ болгаш профэвилел райкомнарының шилчиир Кызыл тугун база мун рубль эдеринчилиг тыпсыр. Тиилекчи бригадага база шаңнал ужен рубль-биле, а витаминниг сиген далганы белеткээр агрегатка [illegible] рубль-биле кады тыпсыр. Чарыштың түңнелин «Ленинчи орук» солунга бооп районнуң [illegible], агитхуудустарга бижээр, [illegible] турар. Социалистиг чарышка [illegible] мурнакчылар [illegible] турары [illegible], «Ленинчи орук» солунга районнуң болгаш совхозтарның Күш-ажылчы алдар [illegible] [illegible]. Сигенчилер [illegible] «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы», «Чыраа Бажы» болгаш «Тыва» совхозтарда [illegible] [illegible].

мал чемнериниң белеткелинде доктаамал ажылдап турар. Ук совхозтарга неделяда берген онаалда күүсеттинип келген. Сөөлгү чеди хонуктуң түңнелинде 3200 тонна сиген белеткээр планын 1474 тоннаазы 46,1 хуу чедирген, а чеди хонук онаалдазын 186 хуу күүсеткен «Алдан-Маадыр» совхоз (директору М. Б. Доңгак, партком секретары Д. Х. Ондар, ажылчын комитединиң даргазы С. А. Моңгуш) социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ынчангаш ол совхоз СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ база профэвилел райкомнарының шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадалар аразында калбарган чарышка «Тыва» совхозтуң Куулар Саян-Доржунуң [illegible]. [illegible] «Октябрь 30 чылы» совхозтуң [illegible] [illegible].

Бажы» совхоз) бригадазынга «Ленинчи орук» солуннуң Күш-ажылчы алдар туктарын көдүрген. Мал чемнериниң белеткелинде дыка хөй ажылчыннар өртектиг бараан болган [illegible].

Мал чемнериниң белеткелинге бүдүрүлге болгаш албан организацияларының ажылдакчылары база идепкейлиг киржип турар. Чыраа-Бажы суурда «Садчыгаш» агитквартираның 22 кежигүнү 12 тонна сиген кезер, 16 тонна будук-бүрү белеткээр онаалдазын даралаштыр 19 болгаш 15 тонна кылдыр күүседкен. Ында кижи эмчизи Наталья Куулар удуртуп чоруур агитквартира будук-бүрү белеткээр онаалдазын [illegible] нерде ажыр күүседиптер. Бажын-Тала ортумак школазының коллективи бо чылын бир чүс тонна сиген кезер онаалдазын [illegible] [illegible].

XXII съездиниң аттыг совхозтуң хойжузу Ооржак Киммиин база [illegible] багай эвес ажылдап турар. Мындыг чижектерни районнуң кайы-даа ажыл-агыйларындан адап болур.

Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдарындан шалыпчы ажылдап турар. Ол үеге дээр, чүгле сиген безин 1650 тонна, будук-бүрү 625 тонна хөй белеткеттинген. Ол бүгү өрүмнүг. Ынчалза-даа районнуң ийи совхозундан «Хендергей», «Искра» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтар эрткен чылдарындан ооже сиген белеткээн. Районнуң [illegible] [illegible] [illegible]. Витаминниг сиген далганы [illegible] [illegible]. Ынчангаш чер-черде [illegible] профэвилел организациялары бүгү күжүн мал чемнериниң белеткелинче [illegible].

САГЫШ ЧОВАНГЫР, КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУР

Партия, совет, ажыл-агый органнарынга болгаш албан организацияларга, солуннар редакцияларынга хөй санныг чагаалар хүн бүрүде келип турар. Эрткен оңгу беш чылдың дургузунда «Шын» солунга ужен муң чыгын чагаа келген азы чылда ортумаа-биле алды муң ажыг материалдар бижип турганы ол.

Оларның утка-шынары болгаш хевири янзы-бүрү. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чоннуң кадыг-кежээ ажылдап турарының ангы үезинде чагааларның саны улам өскен. Чижээ, бо чылдың эрткен үезинде база «Чоннуң сонал хандырылгазын улам шыңгыраттынар талазы-биле чүткүлдер дугайында» доктааалдарынга сорук киргенин, өөрүп четтиргенин илереткен чүс-чүс чагаа редакцияга келген болгаш солуннуң арыннарынга парлаттынган.

Отчёт клеткелиинге айыткан. Ажылы чок партия, совет органнарга хамааржып ал-бан организация черлеринге болгаш солуннарже чагааларны сеткил-чурээниң ханызындан бижип, бар четпестерни шүгүмчүлеп турарын съездиге демдеглээн.

Чыл иштинде бээр редакцияга шүгүмчүлелдиг 260 чагаа келген. Ажылдарынга, чурттаарынга таарымча чок четпестерни ол чагааларда илередип бижээн. Ук шүгүмчүлелдерниң чамдыызы солуннуң арыннарынга парлаттынган.

...

ИЕ-ЧАШЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде ие-чашты камгалаарынче, хөй уруглуг өг-бүлелерге чиигелделерни көргүзеринче онза сагыш салган. Ол шиитпирлер амыдыралга боттанып, уруглар албан черлериниң четкизи калбарып турар. Чадаана хоорайда алды ясли-сад бар. Удавас 240 орунну ясли-сад база немежир.

«Дииничигеш» ясли-садтың эргелекчизи Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Анна Казимировна Коновницына. Оон удурткан коллективинде тускай эртемниг кадрлар ажылдап турар. Оларның холунда 270 бичии чаштар бар. Чаштарның ясли-сады таарымчалыг. Кадыкшылга бөлүүн база тускайлаан. Ол бөлүк район эмнелгезиниң хайгааралында турар. Мында эмчи сестразы Долзат Ооржакты бижидген. Ол ясли-садтың баазазында мурнакчы арга-дуржулга солчуушкунунуң методиктиг каттыжыышкынын ажылдап турар. Аңаа районнуң кожуун суурларында ясли-садтарының кижизидикчи башкыларының семинарларын айыткан үелеринде эрттирип келген.

...

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧЫЛДАН ЧЫЛЧЕ БЕДИК

Игорь Доктаевич Даба 1975 чылда Балгазынның хоо-журт механизаторлар белеткээр профтехучилищезин дооскан.

...

Х. ЧҮЛДҮМ.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРЫ ЫШКАШ

...

ЧУРУКТА: эмчи Д. М. Мачыгын ажылдап орар кезии.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ХҮЛЭЭДИП БЕРДИВИС

...

Н. СЫДАМ-ООЛ, эмчи.

БИР ЭВЕС...

...

Х. КАРА-ООЛ.

ХӨЙҮ-БИЛЕ КӨШСҮН-НЕ

...

Р. САРЫГЛАР.

ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНДА

...

ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

...

С. САДИ.

Барыын-Хемчик район.

...

ЧУРУКТА: саанчы А. Терских.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧЕТТИРДИВИС ДИЖИР

...

М. ЭРГЕП.

Кызыл район.

БАЛЫКТЫ КАМГАЛААР

...

Н. ОЧУР-ООЛ.

ХАВЫЯАЛЫГ ИЕ

...

Б. БАРБА.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭҢ ЧУГУЛА ТУДУУ

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында «Литва ССР-де Игналин АЭС-тиң бирги ээлчээниң тудуун ажыглалга кииреринин хандырар» деп айыткан.

Игналинниң атом күжү-биле ажылдаар электростанциязының кайгамчык делгем тудуг шөлүнде ажыл-иш хайныккан. Ийиги блоктуң реакторунуң дөжээниң адаан бетоннап турар. А ортан ырак эвесте республиканың эң аныяк хоорайы — Снечкустуң чаа бажыңнары бедип үнгүлээн. Хоорай шынап-ла аныяк — оон чурттакчыларының ортумак назыны — 27 хардан ашпас.

ЧУРУКТА: АЭС тудуунуң участогу.

Т. ЖЕБРАУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ САНАЛЫК ЁЗУГААР

Эътти, сүттү болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын бүдүрүп үндүрериңге боттуг чемелде кижилерниң хууда дузалал ажыл-агыйлары апар чыдар. Улус депутаттарының Советтери ындыг ажыл-агыйларны чорударынга идиг бербишаан, хамыктың мурнунда кижилерниң малды болгаш кушту азырап, өстүрериңге сонуургалын улгаттырарын, колхозчуларны, совхозтар ажылчыннарын чаш малдар база мал чемнери-биле хандырарынга дузалап турарлар. СЭТА-ның корреспондентилериниң мээң хөлбаштыр дыңнадып турары болза:

ПЛАННЫ КАДЫ

[illegible]

КОЛЛЕКТИВТИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Литва ССР-де «Бутгинекн» совхозтуң суурунда хууда ду- [illegible]

КАЙЫЗЫНГА-ДАА АЖЫКТЫГ

Кыргыс ССР-де Панфилово район Советиниң депутаттарының сүмелээниң ёзугаар семиртир азыраары-биле хуулаазынга [illegible]

[illegible] Бо чылын хууда мал одарлаар черлер 150 гектар калбарган.

(СЭТА-ның корр.).

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 184 «Шында»)

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Александра [illegible] Абылова — «Кызыл тук» совхозтуң [illegible].

Валентина [illegible] Ашнхмина — «Кызыл тук» совхозтуң [illegible].

[illegible]

Петр Григорьевич Катмыя — Тываның электри четкилериниң бызанчы-бетонщиги.

Вера Айыжыевна Кучун — Каа-Хем суурда Кок-Тей ортумак [illegible].

Арагачы Хундупейовна Кыргыс — пенсионер, Баян-Кол суур.

Нанзалмаа Койнзаевна Монгуш — пенсионер, Суглак суур.

[illegible]

Чаш Тавакаевна Монгуш — пенсионер.

[illegible] Ооржак — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Бичии-кыс Уулшпаевна Ортунаазын — «Коммунизмге орук» [illegible].

Денек-оол Кужугетович Ортунаазын — «Коммунизмге орук» [illegible].

[illegible]

ТАНДЫ РАЙОНДАН

[illegible]

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

[illegible]

ӨВҮР РАЙОНДАН

[illegible]

Кыргыс Хирлаевич Има — Торгалыг-Хемниң [illegible].

Кыргыс Чадамбаевич Калзан — «Торе-Хөл» совхозтуң [illegible].

[illegible] Чылсыновна Карма — «Торе-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың июль 20.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

⊙СОФИЯ. Чер кырынга тайбыңны камгалаар — кижи төрелгетенге ол чүгээлдүг кыйгырыг «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыында база дарын [illegible] ... [illegible]

⊙ХЕЛЬСИНКИ. «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыышының кончуг чугулазын Финляндияның парламентизиниң даргазы Йоханнес Виролайнен онзалап демдеглээн. [illegible]

⊙ТОКИО. «Делегейниң парламентилеринге болгаш [illegible]

[illegible] Делегей конференциязының делегады, Японияның эртемденнери тайбың дээш даар организацияның күскомунуң кежигүнү, профессор Сиодзэй Сиода медеглээн. [illegible]

(СЭТА).

БҮГҮДЕНИҢ ЭВИЛЕЛИ

Афганистанның чаа тургустунган Национал ада-чурт фронтузу (НАФ) шинтилел-политиктиг дыка хөй организацияларны болгаш түс-түс кежигүннерни каттыштырган. Ол болза, бүгү-ле социал кезектерниң, [illegible] бичии улустарның, аймак-сөөктерниң болгаш аныы-бүрү шажыннар чүдүкчүлериниң эвилели болуп турар.

Чурттуң Садыг-үлетпүр палатазы (СҮП) ол НАФ-та [illegible] болуп кирген.

— Бегүн СҮП болза, садыг болгаш үлетпүр компанияларының акционерлериниң база түс-түс бүдүрүлге эзерлериниң тургусканы хуу 21 ассоциа- [illegible]

[illegible]

(ПМА).

«ДАЙЫН—ДЕЛЕГЕЙ АЙТЫРЫГЛАРЫН ШИИТПИРЛЭЭРИНИҢ БАГАЙ АРГАЗЫ»

«Брестиден Берлин чедир Совет Эвилели делегейниң [illegible] 1941—45 дээн аттыг улуг ном Италияның ном магазиннеринге тергериниде бестүп келген. [illegible] Совет Эвилелиниң Маршалы В. И. Чуйковтуң [illegible] [illegible] Совет фотокорреспондентилериниң [illegible] 560 фотографияларны номда аныгтааш.

Ада-чурттуң Улуг дайыны [illegible] Италияның Мондадори деп эң улуг ном үндүрер черин бо ном-альбомну парлап [illegible]

[illegible]

Г. БАУТДИНОВ.
ПМА-ның бодунун корр. Рим.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ЧАДАГ-ТЕРГЕЛИГ МАРШ-ЧАРЫШ

Душкуурлуг чорууктуң чавырлыышкынының дедир тыртарын кызыдып турар вашингтончу администрацияның ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр соңгу таланы чурттарның улустары уламчы дүвүрээн сеткилин илергейлеп турар. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң Европа диптиң соңгу талазын ядролуг чепсек мееңнээн чер болдурар дээр бодалдарынга удурланыышкыннар Финляндияда, Шведцияда, Норвегияда болгаш Исландияда улам күштелип, диптиң соңгу талазынга ядролуг чепсээ чок зонаны тургузар дээш шимчээшкин калбарып турар.

Финляндияның болгаш Норвегияның девискээрлерин таварты фин аныяктар бо чылдың июль 17-ден 25-ке чедир тайбың дээш чадаг-тергелиг марш-чарышты эрттирген. Бир янзының ол демонстрациязы «Ядролуг чепсекти тургуспас ужурлуг!», «Европаның соңгу талазында ядролуг чепсээ чок зонаны тургузар дээш!» лозуң-биле эрткен.

ЧУРУКТА: ол маршты киржикчилери.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЕВРОПА: кол чүүл — чавырлыышкын

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөөрүлен хуралдың [illegible] төлээлекчилериниң ужуражыышкыны тос ай дургузунда болуп келгени Мадридте конференцияны ордузу кезик үеде куруглаан. Европаның 33 чурттарының база ол ышкаш Канаданың болгаш АКШ-тың делегацияларын бо чылдың октябрь 27-де Испанияның [illegible]

[illegible] принциптеринге хамаарыштыр ындыг чугула чүүлдер талазы-биле база дугуржулгага [illegible] чугаалаарга, ангы-ангы делегацияларының киирген саналдарының 80 хире хуузу дугуруштунган.

Мадридке ужуражыышкыт барык-ла тос ай дургузунда [illegible]

[illegible] ридке ужуражыышкынга совет делегацияның баштыны, ССРЭ-ниң даштыкы херектер [illegible] Л. Ф. Ильичев демдеглээн.

Мындыг онзагай чүүл бар. Мадридке ужуражыышкынның эгезинде НАТО-нуң чамдык чурттары, бирги ээлчегде АКШ, чавырлыышкынның болгаш чепсегленилгениң дужурериниң айтырыгларының талазы-биле Европа конференциязын [illegible]

[illegible] зээнге бүзүрешкилге хемчеглериниң зоназын калбартырынга [illegible] Совет Эвилелиниң база бир чугула [illegible] Л. И. Брежневтиң Тбилисиге [illegible] Бир эвес барык талалар бүзүрежилге хемчеглериниң зоназын калбартырының [illegible] барык базымы кандыг болурун ам, Мадридке, чугаалаарынга [illegible]

[illegible] метрлер-биле доодурары чавырлыышкынның болгаш чепсегленилгениң дужуреринин талазы-биле конференцияга кылын болур дээрзин совет делегация бадыткаалап турар.

НАТО кежигүнү дыка хөй чурттарның, а оларның аразында АКШ-тың үстүнде киирген саналдарны эскертирин оралдажып, Совет Эвилелинин [illegible]

[illegible] рам уңдуруп, кымыл сорулгалар свойбейи, улустарның [illegible] бодарлары барымдаалап болза, улустарның манап турар күзели бодуп болур.

А. МЕДВЕДЕНКО.
СЭТА-ның корреспондентизи.

ДУҢМАМ

Ачавыс-даа, ававыс-даа
Ажылынче чоруй барды.
Алдым харлыг Тимур-биле
Алышкылар артывыс он.
Дуңмам бир-ле солун номну
Тулдур топтап, ажып олур.
Чаптап көрүп олурганым
Чаным орта чеде бердим.
— Көр даан, акый, чаражын бо
Көвей ишкентер чуруп каап-тыр.
Ала шокар бистиң инээвис
Аразында чору боор аа?
— Ону билип алыр дизе.
Оңза берге чок-ла болтай.
«Үжүглелин» эккелем че.
Үжүктерден айтып берейн.

Д. МОНГУШ

ХОВАГАННАР

Аккыр, кара, ала-шокар
Алдын-сарыг, челээш өңнүг
Чуруп четпес чүзүн хевлиг
Чүлен чараш ховаганнар —
Дезип, ойлап ужуңанар.
Дегийт кады ойнаалыңар.
Чайлаг черниң өңгүр каазы
Дам-дам шимеп, диргизип кээр
Чечектерге шимелде боор.
Таалап ойнаан ховаганнар —
Сайзанаамга шайлаар силер.
Садик чечээн каастаар силер.

К. БИЖЕК.

ЭЛДЕПТИГ ЧУРУК

Бичии уруум бажын чураан
Биске эккеп, көргүзе-дир.
«Авамның чек чуруу» —
деп.
Аажок өөрүп чугаалай-дыр
Чурттап турар бажыңывыс
Чуруп алган хире болду.
«Аван кайыл? Көргүзем» деп,
Аайын тыппайн айтырдым
он.
«Авам база, угбам база
Ачам база өрээлинде
Хана өттүр оларны сен
Канчап көөр сен, ачай?» —
дидир.

МЕРГЕННИҢ УЖУРАЛДАРЫ

Мерген шору улгадып, мал кадарган улус безин эдерип чоруур болу берген. Ол бир-ле катап авазы-биле өшкүлер кадарып чораан. Өшкүлерниң доктаап оъттап турары коңгу боорга авазы сөөргижип тудупкаш, чүң сөрип олурган, оглун база дугаалаштырып ап, чассыгбайның ыызып олурарын көргеш чаптап олурган.

Ол аразында шеттиргештер аразында бирле чүве шимээр гээн дег болган. Ылавылап көрүптерге, элик оглу каракта-рын дестайтып алган, сиген дайнаан турган. Бичии кижи бодаарга, элик оглун сегирип алыксаазы келген. Шыг-ла сеткили-биле ону сүрүп ылып берген...

Безек болганда бичии Мерген тура душкеш, авазынга ээп чедип келгеш чугаалаан:
—Ону сүргеш чоор мен, авазынга баргай аан.

* * *

Мерген акылары-биле хой бажы дозуп чораан, койгун оглу эдерип кааннар. Дуңмазының ону чаптаары коңгу боорга тудуп бергеннер. Мерген койгунчугашты бөле кужактап алгаш, өнүге кара мал-биле келген. Чүък адаанга мойнун дан чүң-биле баглап алгаш тургузуп каан.

Мерген анаа оът чулуп берип, шаанга кирр-ле азырап, ажаап турган. Ыяңгыл анаа тал карты бөөрге шыңап-ла амданнаныш чиир болган.

Бир эртен оттуп кээрге оолдуң койгуну чок болган. Баглап каан чүң удазыныы үзе ызырып алгаш, бөштүнүп чоруй барган болуп-тур. Ыттар-ла эскербээн болза, койгунчугаш өөрүнге баргай аан деп авазының чугаазынга оол чөпшээрешкен.

З. НАМЗЫРАЙ.

КАСТЫ МУРНАПКАН

Дуъш үези турган чүве. Чанар дээш кудумчуну өрү чоктаптывыс. Орук ара эжимге ужуражы бергеш чугаалажып тур бис.

Катя дөрт харлыг дуңмазы Коляны эдертип алгаш чораан чүве. Хүн изиг болгаш, эжимбиле хөрешпишаан, бажы чанында чодураа адаанга сандайга кээп олуруп алдывыс. Чугаалажыр дээш ол дугайта Коляже сагыш салбайн барып-тыр бис. Канчангаш-ла көрүптеривиске Колянын холун медээжок улуг кас ызырып алган, шуут-ла алгырган тур. Бис база-ла девидээн үүвүс-биле маннажып чеде бээривиске, кужур Коля кастың аксын ийи холу-биле так кыза тудуп алган алгырган тур.

Касты ойладыпкаш, эжимбиле шаавыска дээр каттырыжып бис. Орук ийинге оъттап чораан касты ойладырга оозу корадааш оолду сүрүпкен. Ызырар дээш мойнун сунуп аппаш келирге, Коля кастың аксын ийи холу-биле дуй тудупканын корткаш боду безин билбейн барганы ол ышкажыл.

Э. ХОВАЛЫГ.

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга 1982 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 15-тен эгелээрин дыңнадып тур.

Чагылда 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

ӨГ-БҮЛЕ АНСАМБЛИ

Бо бажыңга Моцарт, Бетховен, Чайковский ышкаш суртаалыг композиторларның музыказы бо-ла чаңгыланы берген турар. Өг-бүле ансамблиниң удуртукчузу Пермьниң медицина институдунуң башкызы Б. Яаграшин, соң кол ойнаар херекселин — скрипка. Оларның ийи оглу: эртем-шинчилел институдунда инженер Юрий болгаш Пермьниң фармацевт институдунуң ассистентизи Игорь олар база-ла скрипкага ойнаарлар.

Бо бажыңга пианистер, виолончелистер дээш музыкага сонуургалдыглар доктаамал чыглып келир, ынчан бүдүн камерлиг оркестрниң күүселдези-биле өг-бүле концерттерин эртип турар.

Л. ДУБОВА.

Пермь.

ХӨЛ КЫРЫНДА-СЦЕНА

Иоганн Штраустуң «Цыган барон» деп опереттазының көңгүлейлиг ойнаашкынын Австриядан болгаш өске-даа чурттардан келген хөй кижилер сонуургаан. Опереттаны Нейзидлер хөлдүң кырында ажык сценага ойнап күүсеткен. Ындыг сценаны тургусканындан бээр 25 чыл чеде берген. Хөлдү долгандыр турар бойдустуң чайгаар бүткен чурумалы көрүкчүлерни, шынап-ла, магададыр.

«СОВЕТСКАЯ КУЛЬТУРА» солундан.

Номнарны — дыштаныкчыларже

ГДР-ниң чурттакчыларынга дыштанылга үезинде номчуттунары эки чаңчыл апарган. Ынчангаш чайгы шөлээ үезинде ном магазиннери дыштаныкчылар дугайында онза сагыш салып турар. Балтийк далайның эриинде Росток хоорайында хөй кижилиг туристиг төптерге доктаамал ажылдаар ном садыгларынга немештир сезон үезиниң садыгларын база ажыдар. Районнарның ном магазиннери дыштаныкга бажыңнарынга, пансионаттарга ном дөлгээлгелерин, ону садарын организастап турар.

Советтер чурту: чаа чүүлдер

ШКОЛАЖЕ — АЛДЫ ХАРЛЫЫНДА

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның корр. Н. Кондратенко). Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары бо хүннерде хоорайның уруглар садтарынга бээр онза [illegible] чорупп турарлар. Ленинградтың элээн хөй школаларында болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлериниң эң баштай тургустунган белеткел класстарынга кандидаттарны олар көрүп ужуражыр. Олар ада-иелериниң күзээшкини-биле бо чылын алды харлаар 125 бичии уругларны чаа өөредилге чылында хүлээп алыр деп турар.

Олар орус дыл болгаш математика-биле таныжып, өөредир тускай ажылдап кылган программаны ёзугаар өөренип эгелээрлер. Ол ышкаш расписаниеде номчулга, музыка, конструкторлар, чурулга урап чүүлүнүң, күш-культуранын кичээлдерин база киирген. Өөредилге үезинде бичии уругларның угаан-бодал, ажыл-чаң болгаш күш-дамыр хөгжүлдезиниң онзагай байдалдарын база барымдаалаар.

Чаа чүүлдү эгелээрииниң мурнунда эртемден-социологтарның, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң кижизидикчилериниң, педагогтарның хей талалыг эртем-методиктиг ажылы кылдынгаш, Ленсоветтиң күүскомунуң улус өөредилгезиниң кол эргелелиниң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. Бичии уруглар бижикти эрте-ле шиңгээдип, санап өөренип ап шыдаарын практика көргүзүп турар. Олар ындыг билиглерни чедип алганда, боттарының арга-мергежилин шалыпкыныбиле илередирлер.

Ленинградта ынчаар эгелээн ажыл уругларны өөредилгеге белеткээриниң айтырыгларын ниитизи-биле шиитпирлээр сорулгалыг. Шинчээчилерниң сорулгазы — школаның азы уруглар садының кандыг-кандыг байдалдарында ындыг өөредилгени эгелезе эки, өөредилгениң социал-психологтуг болгаш организастыг тургузуу кандыг болур ужурлуул деп айтырыгларга харыылаары боор турар. Оон алдынган түңнелдер эге школаларга чаа өөредилге программазын ажылдап кылырынга база дузалыг болур.

ТУДУГЖУЛАР СПАРТАКИАДАЗЫ

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Совет Тываның 3 чылы аттыг стадионга Тудугжу хүнүнге тураскааткан «Тыва тудуг» трестиң 10-ку чайгы спартакиадазы болуп эрткен. Бо улуг маргылдаага аңгы-аңгы тудугжу коллективтер спорттуң ыш-бүрү хевирлеринге маргыышканнар.

100 МЕТРГЕ ЧАРЫШ

100 метрге хууда бирги черни көргүзерге мындыг. Херээжен улустан 48 дугаар тудуг эргелелинден Екатерина Сарыглар ук хемчээлге 15,1 секундада [illegible] маан, а ийиги-үшкү черлерни «Тыва көдээ тудугунуң» төлээлери Черепанова биле Половова олар үлешкен. Эр улустан «Востокэлектромонтажтың» инженери Ешенко эрткен чылгы чемпион адын база катап бадыткаан.

УЗУНУН ХАЛЫЫРЫ

Мапаа база шуппу командалар [illegible] спортчулар хөйү-биле киришкен.

ГРАНАТА ОКТААРЫ

Борта уруглардан № 48 тудуг эргелелиниң комсомол комитединиң секретары Е. Сарыглар гранатаны 31 метр ырадыр октапкаш, чемпион ат-ка төлептиг болган. А ийиги-үшкү черлерни «Тыва совхоз тудугу» каттыжышкынының, № 48 тудуг эргелелиниң ажылчыннары Градуннова биле Монгуш түс-тузунда алган. Эр улустуң аразынга маргылдаа чидиг демиселге эрткен. 48 дугаар тудуг эргелелиниң төлээзи Лепухов гранатаны 56 метр талыйтыр октаашка, кымга-даа аштырбаан.

ШОЙ КӨДҮРЕРИ

Шой көдүреринге «Тыва совхоз тудугу» каттыжышкынындан Кайгородовка (ол шойну 141 катап көдүрген) кым-даа четпээн.

ШАШКИ

Шашкы ойнаарынга «Тудуг кезектери» комбинаттың шылырак дээн ойнакчыларын киириштирген. Ынчалза-даа № 48 тудуг эргелелиниң командазы бирги черже үнген.

ШЫДЫРАА

Бо солун оюнга ойнакчылар чидиг демиселге. Ылангыя херээжен уруглар аразынга болган маргылдаа [illegible] хей-адыын көдүрүп турган. Комсомолчу тудугжу Н. Донгак кымга-даа уттурбайн, чемпионнаан. Эр улустан бирги черже «Тыва совхоз тудугу» [illegible] дамтызы Д. Ламажаа үнген.

Спорттуң бо хевиринге № 48 тудуг эргелелиниң [illegible] командазы кымга-даа аштырбайн, удурланыкчыларын чиңгиш-биле удаа-дараа удуп, спартакиаданың тиилекчилери болган.

КАНАТ ТЫРТТАРЫ

Канат тырттарынга коллективе бүрүзүнден эң шылырак дээн спортчулар күжүн шенешкен. Маңаа «Тыва тудуг» трестиң шилилдек командазы удурланыкчыларынга аштырбайн, тиилээн.

ХҮРЕШ

Кандыг-даа оюн-тоглаа болган черге тыва хүреш солун болуп эртер. Тудугжулар хүнүнге тураскаатан спартакиадага 32 шилиндек мөгелерниң киржип чыылгаш чүү онза сонуургап көрген. Маргылдаага спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастерлери болгаш хостуг хүреш [illegible] мастерге кандидаттар ол ышкаш өзүп олурар аныяк мөгелер [illegible]. Көрүкчүлер хүрешти сонуургаар Виктор Хертек биле Чамзырын Кой-оол ийиниң кайызы бирээзи-ле шүглүр боор деп идегеп олурган.

32 мөгениң эң шыдамык... [illegible] Чамзырын Кой-оол, Виктор Хертек, Сүктер Шимит, Лоовай Дагар-оол. Ч. Кой-оол Хертекти [illegible]-даа болбайн октап алды. А Сүктер биле Лоовайның хүрежинге баштайгызы тиилээн.

Ам ийи эң шылырак мөгелер [illegible] хүрежип-биле [illegible] келген. Баштай [illegible] мөге Кой-оол Сүктерниң [illegible] соондан сегирип алды. Ол бодунуң ыяк арганын [illegible], чайып, тевергедаа, ажыы мөге шимчеш даа дивейн турар. Бир карак чивеш аразында Сүктер Кой-оолду чаптаакташтынып [illegible].

ЭСТАФЕТА

400 метр хемчээлдиг эстафетага «Тыва тудуг» трестиң командазы тиилекчи болган.

Ниити команда [illegible] маргылдаага трестер [illegible] эргелелдер аразынга 1981 чылдың тиилекчизи командазы атка «Тыва тудуг» трестиң командазы алгаш шилтиир [illegible], бирги [illegible] эртектиг белек-биле шаңнаткан. А ийиги болгаш үшкү черлерни «Тудуг кезектери» комбинат биле «Тыва көдээ тудугу» трестиң командалары ээлээн. Ол ышкаш түс-түс хевирлерге шылгараан спортчуларга болгаш хөй-ниитичи тренерлерге шаңналдарны тывыскан.

М. ЭНГИЛ-ООЛ.

Күш-культура, спорт

КАДЫКШЫЛ ДЭЭШ

Челябинскиниң «Центральный» [illegible] риңде ыылган «Кадыкшылга хоорайжыгажы» ында массалыг күш-культура [illegible] төвү болу берген. Область төвүнүң дыка хөй чурттакчылары ажыл шелээриниң мурнунда, эртенгиниң 6 шактарда, анаа чыглып кээрлер. Дыка хөй кижилер бүдүн-бүдүн ог бүлелери-биле [illegible].

Чанчыл ёзугаар: «Күш-культураже, часкаалыңар!» [illegible] команда дыңналыр. Оон хөй [illegible] мастери Владимир Цыганов [illegible]. Мергежилчиннерниң кургээн соонда, ол боду эмчи кижи болганда, кандыг тынышы [illegible] чаа [illegible] мерге [illegible] эгелээрин сүмелээр.

Оон соонда чартык шак эрткенде база бир бөлүк челябинчилер «Кадыкшылга хоорайжыгажынга» келирлер. Шак ынчаар бүдүн хүн дургузунда солуржуп-ла турарлар.

Хүндүс анаа уруглар чыглып, спортчу белеткелдерин кылыр азы маргылдааларны эрттирерлер. Оларның маргылдааларын стадионнуң инструкторлары эрттирип турар.

Е. ТКАЧЕНОКО.
СЭТА-ның корр.

ЧЕЛЯБИНСК.

АЖЫЛГА-ДАА, СПОРТКА-ДАА

Янгикурган районнуң «Победа» совхозунуң футболистери белеткел кылыр чаа баазаны алганнар. Ону стадион-биле кожа кат-чиммистиг садта дерип кылган. Ында футболистерни онзалап көрүп турар: совхозтуң командазы районнуң чемпиону болбушаан, ажылга-даа алдаржып турарлар.

Бо чылдың эгезинде футболистер чаңгыс бригадага ажылдаарының дугайында шиитпирлеп алганнар. Оон түңнелинде совхозтуң спорт талазы-биле инструктор-методизи Исмаил Асадовка баштаткан садоводтарның 26 кижилиг «бөлүк» тургустунган.

Совхозка спорт ажылы чаа директор, спортсмен-разрядник С. Матруповтуң келгени-биле калбаш-ып эгелээн. Ол совхозта эм спортчу оюннарның, стол теннизиниң, шыдыраның, шашканың, кураш дээр хүрештиң секциялары ажылдап турар. Кедээ школа башкылары спорт мастери Ибрагимжон Смаинов, Бахрам Алоходжаев оларга удурткан секцияларда 150 кижи киржип турар.

Беш чылдың төнчүзүнге чедир ол совхозка стадионнуг, теннис ойнаар болгаш эштир черлерлиг спорт комплекизи тудуп кордунген.

Р. БИЧУРИН.
СЭТА-ның корр.

ЯНГИКУРГАН.
Узбек ССР.

О. ОХЕМЧИКТИН «Малчынның уруглары» деп фотоэтюду.

АВГУСТ 11-ДЕН 13-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05—О. Уайльд—«Дориана Грейниң портреди». Телешин. 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнер программазы: «Мастерлер хоорайы». «Балхаш» — «Мушмула чечектелип турда». 15.30 — Д. Кугультиновтуң шүлүглел чогаалы. 16.00 — Д. Д. Шостаковичтиң аттыг квартет ойнаар. 16.30 — «Крошкуң каникулдары». А. Рыбаковтуң чогаалы-биле тургускан хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 17.45 — «БАМ-ны тудуп турар бис». 18.15 — «Чуруу [illegible]-ла хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Маадырлыг чорук. 19.30—С. Рахманиновтуң романстары. 19.50 — Уран-чечен «Амыдыралдың эскиттери» деп телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — «Фестивальдар... Конкурстар. Концерттер». Дамчыдылганы музыка тайылбырлакчызы О. Добролотова чорудар. Төнчүзүнде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм «Хөглүг төөгүлер». 13.15 — «Ону канчаар шыдаар силер». Аныяк чогаалчылар конкурсу. 14.05 — «Кады — найыралдың ег-бүлези». 14.35 — «Уран чүүлдер мастерлери». «Павел Луспекаев». Телефильм. 15.45—«Дээрге чедер». Мультфильм. 15.55—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм «Сурагжаан Тим өзүреншиге». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар. 18.50 —«Аныяктарга улустуң музыказы». Дамчыдылга. 19.20 — Кинопрограмма. 19.30 «[illegible]». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Дүне тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бурёнушка». Мультфильм. 20.15 — «Улустуң аялгалары». 20.30 — Дем каттыштырылгазы» Тележурнал. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«Эжишки кыстар». Уран-чечен фильм. 23.10—23.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи З. Сотиклаваның концерти.

АВГУСТУҢ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Күштүглер, диленнер, эвээнгирлер». 9.50 — «Амыдыралдың эскиттери». Уран-чечен телефильм. 10.55 — «Ташкентиниң аялгалары». Фильм-концерт. 11.20—Телемедээлер. 11.25—14.15. — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Эртем тайылбырлыг фильмнер программазы: «Бригада кезээзиниң дугайында болдаг». «Чүге ону мен чогаадып алдым». 15.40 —«Горнистер, дарыланар!». Ганонерниң аныяктар хорунуң концерти. 16.45—«Крошкуң каникулдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 17.50— «Эртем амыдыралы».

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45— Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Челээш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30—«Кинокамера делегейни көрүп тур». Москваның XII Бүгү-делегей кинофестивалының документалдыг фильмнери. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—Оперетта артистериниң концерти. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүге чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Зенит» (Ленинград).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм «Өнчүкчүгеш». 13.05 — Таджик ССР-ниң улустуң артизи Н. Рахматова ырлаар. 13.45—«Горизонт». «Ачам, авам болгаш мен база — спортчу өг-бүле». 14.45 — «Тайбыңның болгаш найыралдың ырлары». И. Кобзон, А. Чепурной, М. Ташматов, Н. Ескалиева оларның, «Чалыы назын» (Вьетнам), «Синфл-группа Шверин» (ГДР) ансамбльдерниң, Л. Ридтиң болгаш өскелерниң-даа киржилгези-биле концерт. 16.00 — 18.20 — Чапсар.

МОСКВАДАН

18.20 — «Колобок дугайында тоол». Мультфильм («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — Балет артистериниң көргүзүү («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Кижи болгаш ооң хүлээлгези». 19.50 «Репин Толстойну чураан». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00—«Дүне тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Силерниң чагаалар-биле». Музыка программазы. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Хал ыштынде кижи». Уран-чечен фильм. 22.55—23.35 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырыларының үлегерлиг хорунуң концерти.

АВГУСТ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 —«Хал ыштынде кижи». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 11.25 — Телемедээлер. 11.30—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның телевидениезиниң документалдыг фильмнер программазы: «Михайловтуң хостаалгазы» (БУР). «Эрте-бурунгу профессия» (ВУР). «Фриденштейн шивээ» (ГДР). 15.30—«Дружный» пионер лагеринде байырлал». 15.55 — «Шыдыраа школазы». «Таныжыңар, шыдыраа-дыр». 2-ги дамчыдылга. 16.25 — «Крошкуң каникулдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 17.35— П. И. Чайковский — «Иоланта» операдан үзүндүлер. 18.05 — Ажылчын программазы. Тодаргай өнер-пир. Иваново областан репортаж. Дамчыдылганы тайылбырлакчы Е. Силинын чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 —Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Тывага революцияның тиилээшкининден бээр 60 чылы болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганы.

МОСКВАДАН

19.35—Л. Украинка — «Кассандра». Украинаның И. Франко аттыг үлегерлиг драма театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. П. Чирков. Төрүттүнген хүнүнден бээр 80 харлаанынга. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүге чемпионады. «Спартак» (Москва) — «Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм «Медвега ужуражыышкыннар». 13.05 — «ПТУ-га , чүү чүвеге база канчаар өөредир?» «Чиланзарда мастерлер өзүп турар». Ташкент хоорайда № 63 тудуг ПТУ-зының дугайында. 13.30 — Операның болгаш балеттиң А. Навои аттыг узбек үлегерлиг театрының артистериниң концерти. 13.55 «Маяковский бистиң биле». Документалдыг телефильм. 15.50 — «Ажыы — мылгаарлар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.00—17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00— «Эн-не херек кижи». Документалдыг фильм. 18.00—Уругларга фильм «Удавас чаъстаар». Мультфильм.

МОСКВАДАН

18.20 — Хөглүг нотажыгаштар («Орбита-2»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 —Чарлалдар.

18.50— Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — РСФСР-ның алдарлыг артизи Г. Калинниның болгаш орус улустуң инструментилериниң үлегерлиг оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.35—«Пушкинниң строфалары». В. Ларионов номчуур.

МОСКВАДАН

20.00— «Дүне тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазынныг экран». 20.15 —«Идегели оксундурганнар». «Капитал чурттарда ажыл чок тээ дугайында. Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы Б. А. Калягин чорудар. 20.35—Орус композиторларының чогаалдарын Москваның кургунниң симфониялыг оркестри күүседир. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«Ковпак дугайында болдал» «Набат». Уран-чечен фильмнер. 22.10—23.55 — Ф. Шуберт. Фортепиано. Трио си бемоль мажор.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республиканың бүргеп, аазыр, дымыраадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргениң секундада 7-12 метр чедер. Агаарның температуразы 15-25 градус чылыг болур.

Кылыгга база-ла бүргеп, аазып турар агаар болур. Чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкынның хат секундада 9-14 метр чедир дүргедээр. Агаар 21-23 градус чылыг болур.

Редактор. В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТУҢ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кадди» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бергелер тевартуы сыдыктарже» 11.30, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара шйбичиниң белээ» 10.00, 11.30, 12.50. «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.20, 17.10, 18.50, 21.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Террор» операцияның бууравы» 16.00, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» ДК: «Алагадаан кыш» 18.20, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 2. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-21-83, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-2[illegible]-45 секретарьның 2-2[illegible] партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 корреспондентернуң 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 1790

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 186 (11684) | 1981 чылдың август 12, среда | 1925 чылда үндүрүлдүнген | Өртээ 2 ков

ПАРТИЯ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

ПОЛИТИКТИГ чырыдыышкын системазынга эрткен өөредилге чылы — СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткелдиң, ону эрттириериниң, партияның хүлээп алган шиитпирлерин пропагандалаар база күүседип эгелээр улуг ажылдың эгези болган.

Съездиниң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алганы «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам шыңгы сайзырангайжыдар дугайында» доктаалында өөредилгениң кол угланыышкыннарын, идей-мөзү-шынар кижизидилгезиниң бо чугула участогунга партия организацияларының сорулгаларын тодаргай айыткан. «Партия чырыдыышкынында кол айтырыг болза ооң үре-түңнелдиг болурунда. Чүнү чедип алырын күзеп турар бис? Бистер партияның политиказы массаларның ажыл-херээ-биле сырый холбашкан турарын, партия чырыдыышкыны кижилерни, В. И. Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, «коммунизмниң негеп турары ышкаш, шак ынчаар хөделир» кылдыр өөреткен турарын күзеп турар бис» — деп, эш Л. И. Брежнев партияның XXVI съездизинге Отчет илеткелинге демдеглээн. — Өске сөстер-биле чугаалаарга чугаа болза партияның идей-теоретиктиг, политика-[illegible] болгаш ажыл-агыйжы ажылдарның чаңгыс аай чорууну херек кырынга чедип алырының дугайында чоруп турар».

Партияның салган негелделерин [illegible] боттандырар дээш түңнел кичээлдерин, конференцияларны [illegible] республиканың партия организациялары кичээнгейни салган. Олар «Партия — совет улустуң авангарды» деп темага эрткен. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөрениринге [illegible] Кызыл, Эрзин, Барыын-Хемчик районнарда, Ак-Довурак хоорайда, Хову-Аксы суурда партия өөредилгезиниң идейлиг деңнели [illegible].

[illegible] партия өөредилгезинге [illegible] сорулгаларының негелделеринге ак-даа дорзуу-биле дүүшпес, шиитпирлерни база ажыл-агыйның ажылдарын-биле ону чер-чер[illegible] четпес [illegible] баштарын турар.

Марксчы-ленинчи өөредилге сайзырангайжылары — СЭКП-ниң удуртукчу ролюн улам шыңгы бедидеринге, партия организацияларының дайынчы арга-шинээн өстүрерингe, совет улустуң [illegible] ээрежок чугула чүүл болур. Ынчангаш СЭКП ТК-ны XXVI съездиниң шиитпирлеринге, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга дүүштүр партия өөредилгезин улам шыңгы сайзырангайжыдары, ооң шынарын бедидери, үре-түңнелдиг болурун чедип алыры-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын база боттандырарын хоорк[illegible], райкомнарга даашкан.

Партия өөредилгезиниң кол сорулгазы — коммунистерни революсчу теорияның билиглери, СЭКП-ниң ниитики болгаш даштыкы политиказы-биле чепсеглээри, буржуаз идеологияның көөр хөөнү чок чоруукка, ленинчи, коммунистиг эзу-биле чурттаарынга [illegible] кижизидилге [illegible] болур. Бистиң республикада партия өөредилгезинде хаара туттунганнарның ниити саны чүгле 40 хуузу коммунистер, а чамдык районнарда оон-даа куду. Амгы үеде дыңнакчыларның саны [illegible] өөредилгезинге [illegible] тургузуушкунун практиктиг [illegible] саг[illegible] гал.

ПРОПАГАНДИСТЕРНИ [illegible] тургузукчуларын шилип алыры, өөредилгезин болгаш кижизидилгезин кижизидеринге СЭКП ТК доктаамал сагыштыг салып келген. СЭКП райкомнары, парткомнар, партия организациялары ону боттандырар дээш ажылдап келген түңнелинде пропагандист кадрларның мергежили, даандырган ажыл-херээнге харыысалгазы бедээн. Сөөлгү чылдарда 50 хире дуржулгалыг пропагандистиң СЭКП обкомунуң Хүндүлел дептеринге киир бижээн. Республикада бүгү пропагандистерниң 78 хуузу коммунистер. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком пропагандист кадрларга коммунистерниң [illegible] миннерин эки. Пропагандистерни шилип ап, өөредип, кижизидип турарынга четпестер ам-даа бар. Чамдык районнарда [illegible] эртемниг, коммунист пропагандистерниң саны дыка эвээш. Каа-Хемде бүгү пропагандистерниң чүгле 54 хуузу коммунистер, 59 хуузу дээди эртемниг. Партия райкомнары, парткомнар, партия эге организациялары СЭКП ТК-ның партия өөредилгезин улам шыңгы сайзырангайжыдар дугайында доктаалының негелделерин [illegible] пропагандист кадрларның шилип алыры, өөредилгези, кижизидилгезиниң чу[illegible] салыр херек.

Амгы үеде кол сорулга болза партия Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр эрткен чылдың өөредилгезиниң түңнелдерин партия комитеттеринге, бюроларынга, коммунистерниң хуралдарынга ханы ажылдап көөрү болур.

Партия өөредилгезиниң системазының структуразын СЭКП ТК мурнунуң үзүндүден өскерткен, ынчангаш четчелээшкинниң партия эге организациялары база дүүштүр эң-не хынамчалыг чорудар апаар.

Чаа өөредилге чылынга белеткел улуг, ону ыңнамчалыг чорутканындан ооң түңнели эки болур. Ол болза совет кижилерниң куш-ажылчы, хөй-нити идекпейн кулугр[illegible], сагыш-сеткилин байыдар[illegible].

СЭКП Тыва обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде,

профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ЭРТКЕН ОН ХОНУКТАН ЭВЭЭЖЭЭН

Августуң бирги он хонуунда мал чемнери белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Шалыңчы кйи айның бирги чартыында республикага 47,3 муң тонна сигеи, 10,7 муң тонна сенаж, 2,4 муң тонна витаминниг [illegible] болгаш 13,8 муң тонна будук-бүр белеткеттинген дээрзин доктаалда демдеглээн. Бо [illegible] август [illegible] [illegible] 22,6 хуу, сигени даалгазы — 21,8 хуу, витаминниг [illegible] 43,9 хуу [illegible].

Республиканың чамдык районнарында [illegible] бүгү кужун мал чемнин белеткээринге [illegible], социалистиг чарышты [illegible] организастаар [illegible] бо талазы-биле [illegible] кошкак чедип алдынган [illegible]. Мал чемин белеткээринде Тес-Хем районуну [illegible] августуң бирги он хонуунда мал чемин [illegible] 19,4 хуу [illegible] 24,1 хуу [illegible] тааржыр [illegible] олар мал чемин [illegible] тус-тус 7,3 болгаш 7,5 хуу [illegible].

Ындыг турбужке августуң бирги он хонуунда мал чеминиң белеткелиниң темпизи [illegible] ужун [illegible] болгаар [illegible] районнарның партия, совет болгаш ажыл-агый органнары мал чеминиң белеткелдеринииң оргузунга организакчы [illegible] кошкак чорудуп, бар аргаларны база курлавырларны бүрүн ажыглаар талазы-биле [illegible] болгаш чылгытыг мал чемнери [illegible]. Ындыг Улуг-Хем, Тандыкин-Хем районнарда [illegible] мал чемин белеткээр [illegible] 11—15 хуу [illegible] 2,0—5,3 хуу [illegible].

Белеткеттинген мал чемнин шынары [illegible] «Хадыңн», «Саян» [illegible] 60 хуузу [illegible] «ТКА», 25 чылы», «[illegible]» [illegible] социализм [illegible] бүгү [illegible].

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому мал чемин белеткээр талазы-биле августуң бирги он хонуунда дараазында чарышта чергени социалистиг [illegible] сааган:

— барыын зонадан — БАРЫЫН-ХЕМЧИК район;

— төп зонадан — КЫЗЫЛ район;

— мурнуу зонадан — ТЕС-ХЕМ район.

Барыын-Хемчик, Кызыл болгаш Тес-Хем районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын, 200—200 рубль түңнүг акша шаңналын тыпсыр.

Район, ажыл-агый болгаш бригада бүрүзүнде мал чеминиң белеткелин [illegible] база [illegible] [illegible] көдүрер [illegible] кылыр [illegible] СЭКП райкомнары [illegible] бүгү чемнерин [illegible] көрүп [illegible] база [illegible] социалистиг чарышты [illegible] тывары айыткан.

Чүък сөөртүр күчүлүг КРАЗ-тарның башкарыкчылары коммунист Иван Петрович Бобылев биле Вениамин Фёдорович Батин олар «Тыва кобальт» комбинаттың транспорт цегинде дыка үр үениң дургузунда ажылдап келгеннер. Бүдүрүлгениң хоочуннары күчүлүг автомобильдери-биле үүрмектээн руданы, тудуг материалдарын сөөртүр даалгазын ак сеткилдиг күүседип турар. Мурнакчы чолаачылар бижээшкен даалгазын ай, квартал санында ажыр күүседиринден аңгыда кывар-чаар материалдарны камналгалыг чарыгдап келгеш, бо чылдың ийиги кварталында 1500—1700 литр кывар-чаар материалды камнап алганнар.

ЧУРУКТА (солагай талазын): «Тыва кобальт» комбинаттың мурнакчы чолаачылары В. Ф. Батин биле И. П. Бобылев салчеглиг рейсче үнеринге белеткенип турлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Ю. ЦЕДЕНБАЛ-БИЛЕ НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле август 10-да Крымга ужурашкан. Ол Совет Эвилелинде дыштанып турар.

Амгы беш чылда совет-моол калы ажылдажылганың үндезин айтырыгларын беседага көрген. Бүдүрүлге [illegible] ның кол алыры — мал ажылын хөгжүдүп алырда ажыг дуңма Моолга деткимче көргүзерин Совет Эвилели уламчылаар. МАР-га 80 чылдарда кол ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң комплекстиг планын ажылдап кылырынга совет специалистер киржир. Дөгүжүлдүнүп [illegible], ол ышкаш республиканың сайзыралы ажылдаар үлет пурунуң күчүлүг улгаттырар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны боттандырары тодевилеттинген. Шуут МАР-га-даа, совет өөредилге черлеринге-даа национал кадр специалистерни белеткээринге дыка улуг кичээнгейни салыр.

Моол Арат Республика ССРЭ-ге мал ажылының продукциязын, ол ышкаш үнелиг минералдыг чиг-эттин чамдык хевирлерин садарын көвүдедир.

Делегей айтырыгларының чугаалажып тура Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал Азиада байдалга тодаргай доктааган. Азияның политиктиг деңнелин болгаш делегей херектеринге ооң ролю өзүп турар. ССРЭ биле МАР ону ындыг турар ужурлуг-даа деп санап турар. Делегей байдалын ниитизи биле айыыжылаарын Азия күрүнелери хоочуннун ылгыын бериш шылаар апаа-шинчектиг. Индияның, Иштики-Кыдат чурттарының болгаш өске-даа чамдык чурттарының ажыл чорудулгазы [illegible] чижек болур.

Ыраккы Чөөн чүүке бүдүрежириниң хемчеглерин ажыттааларының дугайында МАР-ның бүрүн каттыжып турары совет саналы боттандырары бүгү-ниити тайбыңның үндезиннерин быжыглаарынга ажыктыг болур ийик. Ол хемчеглерни ажыглаары сонуургалдыг бүгү талаларның киржилгези-биле коллективтиг желерге болдунар аргалыг. Ол ийи талалыг үнелээзинге база [illegible].

Азия улустарының чаак болгаш чөөк эрткен үелерге [illegible] талалаа — байдалдары — биле хомзалыг бөрге даан эвээш эвес айтырыгларны оларга арттырган. ССРЭ болгаш МАР-ның бодалы-биле алырга, ол айтырыгларны [illegible] боду [illegible] болур болгаш ынчалдыр [illegible].

Совет Эвилели болгаш Моол, чижээ, Япония-биле харылзааларын база ынчалдыр көрүп турар. Ол күрүне-биле харылзаалар ноль чок бүгүле чуургусу [illegible] барымдааларның азы Кыдатка таарышпайн турар. Кыдаттың АКШ-ка, колдалдыг деткимтирген чогуу на харын гегемонизм тогаазыч[illegible]. Иштики-Кыдаттың улустарының боттарының ажыл-херектери-биле сагыш амыр ажылдап чылдаан турарынга шаптыктап турар.

Азия болгаш Оожум океан күрүнелериниң аразынга хар[illegible] болгаш харылзааларынга күштүг ажыглаашкын дугайында [illegible] чарарының дугайында МАРН-ның XVIII съездизинге кылдырган саналды Л. И. Брежнев деткээн. Тайбыңның болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кылдырган тодаргай программазының ооң-биле тудуштуг ажыл-дуузалыы Ю. Цеденбал онзалап демдеглээн. Ол программаны боттандырарынга Совет Эвилелиниң кылып турар идепкейлиг болгаш бөгүүт базымнарын МАРН болгаш МАР-ның чонунуң бедик үнелеп турарын ол илереткен.

Тайбың дугайында сагыштары — бүгү делегейниң улустарының кол сагыш сээмнээлдеринде [illegible] база [illegible] быжыгланып турар [illegible] айтырыгларны [illegible] азы [illegible].

Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ужуражыышкыны [illegible] аазы-дуңма бүгүрүн байдалынга эрткен болгаш бүгү айтырыглар дугайы бүрүн билчиижин-биле тодаргай-[illegible].

(СЭТА).

Үлетпүр допчулалы

ЧАМДЫК ТҮҢНЕЛДЕРИ ЭКИ

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукцияны сайгарарының болгаш ону бүдүрерин талазы-биле эрткен чеди айларының [illegible] даалгаларын кылып [illegible] тервирлеринге ажыр [illegible] алгылаан. Эрткен чеди айда планда ажыр 1,3 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Үлетпүр продукциязы эрткен чылдың бо үеде турганынга бодаарга 1,5 хуу өскен болуп турар.

Эрткен чеди айларының планының 43 үлетпүр бүдүрүлгелери күүседип алган. Олар пландан алгызаа 2,2 миллион рубльдиң продукциязын сайгарганнар. «Каа-Хем» разрези, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыгның [illegible] фабриказы [illegible] пландан ажыр 34 муң тонна хөмүр-даш, 4 миллион киловатт-шак электроэнергия, 4 муң г.кал. чылыг энергиязын, 4 муң кубометр дииг материалдарын, 3 муң эжеш хөм пликти, 56 тонна мал үзүн, 678 тонна колуксаалыг чемнерни, 31 муң [illegible] [illegible] үндүрген.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде куш-ажылдың бүдүрүкчүзү [illegible] ниизаа 3,3 хуу хөй болган [illegible] бодаарга [illegible] турганы-биле [illegible] көөрге 2,9 хуу өскен.

Чиик, аъш-чем, чылыжыга үлетпүрүнде, электри энергиязында [illegible] оралчок бедээн. Бо аймырларда куш-ажылдың бүдүрүкчүлүү оларга дараалашкаа-биле 8,3, 4,5, 6,3, 6,9 хуу өскен болуп турар.

Эрткен айларның планиын [illegible] Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарга [illegible] комбинаттар, Батин [illegible] Ак-Довурактың болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтары улуг ажыл-агыйынга дыка хөй продукцияны чедир бербейн баганнар. Продукция сайгарар талазы-биле планын 17 бүдүрүлге күүсетпээн. Олар 88,[illegible] муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер. Оон ангыд 18 бүдүрүлге продукция бүдүрерин оралчок кудулаткан, а 15 бүдүрүлге эрткен [illegible] [illegible] чамдык [illegible].

Чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери [illegible] материалдарның камналгазы [illegible] болгаш [illegible] [illegible]. Ам үлетпүр бүдүрүлгелеринге [illegible] турар [illegible], социалистиг чарышты [illegible] рудары болур. Чүгле ынчан он бирги беш чылдың бирги [illegible] болгаш ажыр күүседир, чедиишкин чедип алыр аргалыг.

Г. СЕМЕНОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң улуг экономизи.

Албан черлериниң кышка белеткели

ҮЕЗИНДЕ СЕПТЭЭР ТУРГАН

Чөөн-Хемчик районда школа назыны четпээн 7500 хире уруглар бар. Оларның 2000 ажы 12 яслиде болгаш 33 садта турар. Чадаана хоорайда алды ясли-сад бар. Оларда үш ясли-сад райоонуң үлүс өөредилге килдизинге хамааржыр. Бо уруглар албан черлеринде ниитизи-биле 67 ажылчын, оон иштинде 24 кижизидикчи башкы ажылдап турар.

[illegible] агартыр чугайлап кааш. Но[illegible] [illegible] ийи [illegible] сөзүгер. Белук [illegible] бөргүдүр [illegible] баскаш, шкафтарында сук[illegible] [illegible].

Чаа корпус ажылдалга кирип-даа, эрги ийи корпусту [illegible] 20 чыл болган ясли-садтың бо[illegible] [illegible]. Ногаа [illegible] [illegible] Галина Ивановна Никитина [illegible] [illegible].

Ногаа аймаа, эът болгаш [illegible] хайындырып. [illegible] Газ кииртпинээн. Дүрген чем кылырынга, ылангыя кухнязы [illegible] [illegible] аймаа, ылангыя эът, сүт, погаа четчир. Чемниң белеткеп турары шыиарлыг.

Бо ясли-садта 10 [illegible] [illegible], ч[illegible] болгаш кйи повар быжыг[illegible]. Олар догаапан [illegible] [illegible] Надежда Финсун, [illegible] [illegible] «Шахтёрский» ясли-сад дем [illegible]. [illegible]

[illegible] Уругларга ойнаарактарны шазы-хар [illegible] кухнязы [illegible] [illegible] болгаш өске-даа чемнерни шыгжаар соок склад бар. Хөп чуур тускай черлиг.

Уруглар албан черлерин шагда-ла септеп тургузуушкун тургаи. Ынчалзажок бо ясли-сад септелгеге [illegible] кирген [illegible].

[illegible] Бо ясли-садтың девискээри дыка делгем-даа болза, [illegible] [illegible] Алек-сандра Монгуш шын-на сеткилин илеретти.

[illegible] дарлаш, [illegible] Туалеттиң болгаш коридорнуң [illegible] [illegible] Ол черлер ол-шын, дудунсуг чыттыг. Ынчангаш одалга системазын бүрүн-биле солууру негеттинип турар. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

С. [illegible]

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

ХОЙЖУЛАР

Фамилиязы, ады	Совхозтар	Бызыглаан хой	Чүс хойдан хураган	Улуг хойну камгалаашы
Чамбыл-оол Валерий	«Күш-ажылдың хостуу»	332	131	98
Сат Норжун-оол	«Сүт-Хөл»	270	125	100
Эрендей Дембирел	«Кызыгаар»	274	124	96
Сафонов Иван	«Революцияның чалбыыжы»	725	123	100
Бызаакай Анчы	«Кызыгаар»	270	122	98
Доржатмаа Орус-оол	—«—	330	118	98
Монгуш Сурун-оол	«Алдан-Маадыр»	308	115	99
Павлы Татьяна	«Тиилелге»	302	115	98
Донгак Кара-оол	«Х Улуг Хурал»	250	115	99
Кечил-оол Ооляк	«Кызыл тараачын»	[illegible]	[illegible]	96
Лама Бопуй-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	271	113	100
Тумат Шулуу	«О. Шынаа»	226	113	96
Шавыраа Десней-оол	«Х Улуг Хурал»	330	113	99
Доос Мандай-оол	«Бай-Тал»	300	112	96
Агбаан Николай	«О. Шынаа»	307	111	95
Кунгаа Шавы	«Революцияның чалбыыжы»	612	111	96
Хомушку Таар-оол	«Бай-Тал»	241	110	98
Соднам Андрей	«Х Улуг Хурал»	320	110	99.5
Дагба Игорь	«Малчын»	350	110	99
Хомушку Болат	«Барлык»	306	109	99
Кожбу-Сурун Достак-оол	«О. Шынаа»	336	109	99
Байкара Өйбаа	«Хадын»	427	109	99
Кужугет Доман-оол	«Барлык»	264	108	100
Чамзың Чигжит-оол	«Искра»	300	107	99.5
Монгуш Кертик-оол	«Барлык»	309	107	100
Сарыглар Сарыг-оол	«Х Улуг Хурал»	324	107	99
Ооржак Шыыраа	«Өөк»	436	107	99
Ооржак Шолбан-оол	«Алдан-Маадыр»	376	106	99
Ооржак Маадыр-оол	—«—	382	106	98
Эрендей Дугтел-оол	«Тиилелге»	640	106	99.5
Уржанай Стакан	«О. Шынаа»	[illegible]	105	[illegible]
Соднам Дацзычы	«Барлык»	294	105	100
Кужугет Эник-оол	«Барлык»	298	105	99
Бадарчы Федор	«Саян»	300	105	98
Монгуш Эрес-оол	«Искра»	303	105	100
Дамдурун Иван	«Чодураа»	300	105	99
Ооржак Даажы-Намчал	«Алдан-Маадыр»	260	105	100
Кажин Бады-Хөө	«Енисей»	267	105	99
Хаван-оол Өнер-оол	«Бай-Тал»	235	104	98
Шалык Бурун-Чыргал	«О. Шынаа»	264	104	98
Кара-оол Александр	«Х Улуг Хурал»	310	104	96.7
Кердеңмей Эрес-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	312	104	100
Монгуш Беешкендей	«Искра»	324	104	99
Тарый Сарыг-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	330	104	100
Мандып-оол Николай	«Х Улуг Хурал»	330	104	98.5
Седен Ойдуп-оол	«О. Шынаа»	336	103	99
Комбуй-оол Владимир	«Малчын»	416	103	98
Комбу Март-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	344	103	98
Саян Опан-оол	«Дуржулга станциязы»	467	103	98
Хурбэ Михаил	«Х Улуг Хурал»	300	103	98.8
Саая Хайын	«Кызыгаар»	330	103	98
Шимит Алексей	«Кызыгаар»	345	103	98
Эргечин Кутулов	«О. Шынаа»	327	103	98
Монгуш Чолаар-оол	«Искра»	306	102	99
Ондар Куртугбей	«Алдан-Маадыр»	255	102	99
Нанзыннаа Николай	«Х Улуг Хурал»	280	102	98
Чыртак Адыг-оол	«Бай-Тал»	280	102	98
Чамбырай Доңгул-оол	«О. Шынаа»	301	102	96
Ондар Сокен-оол	«Алдан-Маадыр»	306	102	96
Кол Дит-оол	«Тоора-Хем»	303	102	98
Оюн Докуя-оол	Тока аттыг	317	102	98
Ооржак Мочак	«Алдан-Маадыр»	317	101	98
Монге Оюр-оол	«Бай-Тал»	280	101	99
Хертек Дамдын	«Бай-Тал»	277	101	98
Донгак Бады-Суур	«Торгалыг»	300	101	100
Хертек Калин-оол	«Кара-Хөл»	335	101	96
Монгуш Чаш-оол	«Чыраа-Бажы»	342	101	99
Кызыл Владимир	«Күш-ажылдың хостуу»	[illegible]	[illegible]	100
Седен Даава-оол	«О. Шынаа»	300	[illegible]	96
Монгуш Шыдыраа	«Шекпээр»	290	100	96
Монгуш Оттук	«Алдан-Маадыр»	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Кужугет Сагды	«Барлык»	232	100	98
Далай Мандын	«Бай-Тал»	289	100	99
Сапчы Иннокентий	«Күш-ажылдың хостуу»	271	100	100
Саая Шактар	«Барлык»	278	100	99
Дагба-Лама Даваа-оол	«Найырал»	256	100	100
Арам Монге	«Найырал»	[illegible]	100	100
Монгуш Алдар-оол	«Алдан-Маадыр»	307	100	98
Ооржак Ыйдымбуу	«Алдан-Маадыр»	[illegible]	100	99
Бегзи Партизан	«Найырал»	302	100	100
Сат Суге	СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	313	100	96
Кандан Саар-оол	«Найырал»	324	100	100
Ээр Шойдар-оол	«О. Шынаа»	322	100	98
Тос-оол Артель	«Х Улуг Хурал»	300	100	99
Бичен-оол Мочак-оол	«Малчын»	329	100	99
Монгуш Ажык-кыс	«Алдан-Маадыр»	350	100	99
Наазын Маадыр-оол	«Мөген-Бүрен»	340	100	99
Сарыглар Санай-оол	«Чыраа-Бажы»	340	100	99
Ооржак Күрседи	«Шекпээр»	342	100	99
Кыргыс Ажырбат	«Улуг-Хая»	320	100	100
Ондар Аралдин	«О. Шынаа»	361	100	98
Кыргыс Бакланай	«Күш-ажылдың хостуу»	[illegible]	100	100
Сундуй Александр	Жданов аттыг	[illegible]	100	100
Хертек Багай-оол	«Малчын»	377	100	98
Монгалбии Александр	«Тес-Хем»	352	100	99
Хомушку Туран-оол	«Кызыл тараачын»	406	100	[illegible]
Шаамак Иолит-оол	«УТКА 25 чылы»	455	100	100
Ооржак Тарый-оол	«Өөк»	473	100	99
Монгуш Ыдым-оол	«Алдан-Маадыр»	329	99	98
Шимит Хамааты	«Кызыгаар»	337	99	98
Саая Кертик-оол	«Кызыл-Тук»	370	99	98
Чооду Чагар-оол	«Тес-Хем»	373	99	98
Лаңаа Дамдынчаа	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Кужугет Александр	«Барлык»	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Монгуш Кызыл-оол	«Коммунизмче оруук»	271	98	98
Сумбаа Монге	«О. Шынаа»	315	98	98
Хомушку Өнер-Саар	«Малчын»	341	98	98
Чооду Күр-оол	«О. Шынаа»	374	98	98
Ооржак Хуна-Бора	«Коммунизмниң херели»	328	98	98
Өөнең Демир-оол	Ленин аттыг	326	111	99
Намдак Оруе	«Мөрен»	300	110	100
Сояп Мария	«Чаа орук»	374	109	99
Сенилбаа Анай	«Чаа орук»	400	107	98
Чамзын-оол Мира	«Чаа орук»	417	107	98
Дамчай Дамдын-оол	«Чаа орук»	300	102	98
Саая Иван	«Мөрен»	330	102	99
Мандаа Баймыр-оол	«Чаа Орук»	302	101	99
Чудемпей Шойжун	«Нарын»	367	100	99
Чооду Иван	—«—	327	100	99
Нинман Эрес-оол	—«—	354	100	99
Донгак Шактар	—«—	367	100	99

Тываның мал-магалы бедик арттарда, шалыы хемнер кыдыында, серин оъттуг тайгаларда чайлаглап турар.

В. УГЛИКТИН фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

«Мал ажылы — ол дээрге бөгүн көдээде шалыпчы фронт-тур. Көрдүнген планнарны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир дээш бүгү-ле курлавырларны болгаш аргаларны ажыглаар талазы-биле эң улуг чүткүлдү, эң улуг идепкейни үндүрер херек, эштер».

Л. И. Брежнев

ЧЫЛГЫЧЫЛАР, ТЕВЕЖИЛЕР, ИВИЖИЛЕР

Чылгы, теве болгаш иви малдаан ишчилерден он бирги беш чылдың баштайгы кыштаглаашкынын эки эрттиргеннер база хөй. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң чылгычызы Сандапмаа **Нуулар** төрүтр чүс бедеи 83 кулунну. Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозта Базыр-оол **Кунгаа** 75 кулунну. Бызыл районнуң «Х Улуг Хурал» совхозта Докур-оол **Соднам** 73 кулунну камгалап алгылаан.

Тожунуң «Май 1» совхозтуң ивижилери Дойнит **Ак** биле Богаадан **Ак** олар кадарган ивизиниң чаңгыс даа бажын оксуннайн 100 хуу кыштаглаган, социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ол ышкаш Бызыл районнуң «Х Улуг Хурал» совхозтуң тевежизи Айрек **Дүгбүпей** биле «Тере-Хөл» совхозтуң ивижизи Иездин **Биляпей** олар эрткен кышның кадарган малының 98—98 хуузун камгалап алганнар.

1980-1981 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, малдан алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле республиканың социалистиг чарыжының тиилекчилери

САНЧЫЛАР

Фамилиязы, ады	Совхозтар	Планы	Сагганы	1980 чылда сагганы	Камгалааш хуузу: бызаазының	Камгалааш хуузу: инектиң
Ойнарова Руслана	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	1200	1573	948	—	97.6
Оюн Мария	Дуржулга станциязы	965	1557	1247	100	100
Волошина Нина	Дуржулга станциязы	1214	1431	1275	100	100
Магеря Лариса	«Саян»	943	1411	1016	100	94
Бораадай Минчик	«Хемчик»	800	1496	1287	100	100
Русских Нина	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1250	1370	990	—	—
Седипей Зоя	«Кызыл тараачын»	1140	1361	1296	100	96.7
Каадыр-оол Чечек	«Өөк»	1200	1336	864	100	100
Шойдак Кара-кыс	«Өөк»	1200	1292	777	100	100
Чыргал Зинаида	«Кызыл тараачын»	1026	1278	716	100	100
Тулуш Зоя	Дуржулга станциязы	899	1264	904	100	100
Ховалыг Анна	«Енисей»	700	1261	485		
Байкара Валентина	«Саян»	993	1261	1117	100	97
Ожегина Раиса	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1230	1235	990		
Саая Галина	«Хемчик»	733	1226	593	100	100
Чадамба Нина	«Көк-Тей»	—	1216	1058	98	100
Оюн Мария	Дуржулга станциязы	899	1202	1064	100	100
Соднам Алдын-кыс	«Енисей»	990	1198	903		
Банкова Надежда	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1000	1190	960		
Кулундарий Роза	«Саян»	900	1182	937	100	100
Кара-кыс Галина	«Хадын»	685	1179	914	100	90
Монгуш Нанзал	«Алдан-Маадыр»	1110	1171	937	99	100
Саая Лидия	«Хемчик»	833	1167	769	100	100
Иродова Надежда	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1000	1151	960		
Бараан Раиса	«Тоора-Хем»	830	1148	720	98	100
Сугоракова Надежда	«Саян»	1020	1138	1061	100	100
Салчак Надежда	«Улуг Октябрь»	920	1126	1066		
Өрешки Парымаа	«Хадын»	855	1123	922	100	100
Хомушку Хирлиг	«Хемчик»	800	1113	1053	100	100
Беринмей Мария	«Тоора-Хем»	830	1101	657	98	100
Ондар Колсек	«Алдан-Маадыр»	1060	1098	948	98	99
Оюн Татьяна	«Революцияның чалбыыжы»	1000	1064	929		100
Ашапматова Лидия	«Өөк»	1000	1062	741	100	100
Бораадай Достаимаа	«Барлык»	800	1061	987	100	100
Маады Клара	«Кызыл тараачын»	806	1075	960	100	100
Сарыглар Александра	«Шекпээр»	100	1060	945	100	100
Кан-оол Күшкаш	«Барлык»	674	1063	735	100	100
Очур Байлак	«Найырал»		1055	756	100	
Күжээ Долгар	«Барлык»	835	1051	871	100	100
Лопчун-оол Татьяна	«Найырал»		1028	947		
Саая Зоя	«Хемчик»	750	1025	890	100	100
Донгак Анчымаа	—«—	643	1021	885	100	100
Сарыглар Александра	«Шекпээр»	909	1018	920	100	100
Оюн Лидия	«Барлык»	951	1012	664	100	100
Монгуш Мөңгө	СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	960	992	937	100	100
Оюн Зинаида	«Революцияның чалбыыжы»	899	943	670		100
Сарыглар Чечпак	«Алдан-Маадыр»	925	934	902	99	100
Увангур Ким	«Чодураа»	700	1023	850		
Ондар Чечек	СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	850	862	478	99	99
Ананчаа Чанзыла	«Нарын»	700	800	540	100	100
Шойжун Тамара	«Х Улуг Хурал»		798	700	100	100
Зембаа Белчэ	«Нарын»	700	758	620	100	100
Хоодаг Чаңа	«Шамбалыг»	—	757	600	100	100

БЫЗАА АЖААКЧЫЛАРЫ

Фамилиязы, ады	Совхозу	Хонукта немелде демзиш (гр)	Камгалаан хуузу	1980 чылдың бо үезинде хонукта немелде (-)
Кускежик Мария	«Өөк»	630	99	650
Кужугет Сурганчы	«Кызыл тараачын»	628	100	525
Маадыт Ольга	«Улуг Октябрь»	620	98	100
Куулар Тоорай	«Шекпээр»	800	99	700
Сальников Иван	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	795	98.5	641
Сарыглар Күзен	«Барлык»	770	99	700
Сундуй Любовь	«Өөк»	750	99	—
Губина Глафира	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	745	99.7	590
Тоюп Валентина	«Көк-Тей»	661	99	—
Куликова Мария	«Бүрен»	660	99	650
Белозёрова Валентина	«Саян»	677	99	650
Дагба Михаил	«Күш-ажылдың хостуу»	655	100	—
Кунгаа Валентина	«Бүрен»	620	98	620
Кужугет Роза	«Саян»	607	100	410
Саая Татьяна	«Шекпээр»	600	99	550
Монгуш Намай	«Большевик»	580	100	500
Ооржак Сергей	—«—	560	98	510

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР

Бригадирлер	Совхозтар	Хой саны	Чүс хойдан хураган	Улуг хойну камгалааш хуузу
Эрендей Орус-оол	«Кызыгаар»	3000	108.1	98
Монгуш Калчан-оол	«Алдан-Маадыр»	1364	108	99
Монгуш Кирилл	«Алдан-Маадыр»	4565	103	99
Чалзып Зинаида	«Күш-ажылдың хостуу»	3481	102	100
Ооржак Сендажы	«Чыраа-Бажы»	2418	101	98
Хажылдай Валерий	«О. Шынаа»	2886	101	98
Севилбаа Баймыр-оол	«Чаа орук»	2393	101	99.5
Лаа Биче-оол	«О. Шынаа»	3419	96	98
Салчак Чоктан	«Барлык»	3865	95	98
Нурзет Боруй	«Нарын»	3381	95	98.2
Соян Алдын-оол	«Чаа орук»	3958	92	98

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазының саанчызы Александра Сарыглар чартык чылда бир инекке онагштыр 1069 килограмм сүттү сагган.

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЛАРЫ

Эргелекчизи	Фермазы	Совхозу	Бир инектен сүт: планы	Бир инектен сүт: сагганы	Бир инектен сүт: 1980 чылдың бо үезинде	Камгалаашы: бызаазы	Камгалаашы: улуг инектиң
Афонина Виктория	Чанзаш	«Өөк»	750	800	487	98	96
Доржумей Мария	Таргат	«Өөк»	715	750	627	99.7	92.7
Шубин Виктор	Өөк	«Өөк»	900	902	801	88.2	92.7
Брень Фаина	Той	Дуржулга станциязы	1012	1047	925	99	99.5
Оюн Шавы	Хадын-Ахы	Дуржулга станциязы	899	1061	941	97.1	99.8
Сырат Ольга	Хараал-Тей	«Чодураа»	550	721	650	98	98
Ховалыг Шондайма	Ак-Даг	«Алдан-Маадыр»	890	915	835	95	98
Родионова Фаина	Хадын	«ССРЭ-ниң 50 чылы»	1221	1269	1165	98	99.1
Куулар Мария	Бижиктиг-Хая	«Барлык»	868	957	863	97	98
Чечек Клара	Ажыг Мажалык	«Барлык»	[illegible]	[illegible]	867	97	[illegible]
Монгуш Алдын-оол	Ыйгылак	«Хемчик»	706	1050	945	98	99

САРЛЫКЧЫЛАР

Фамилиязы, ады	Совхозу	Бызыглаан сарлыы	Чүс баштан бызаа	1980 чылда бызаазы	Камгалаан сарлыы
Седен-Дамбаа Биче-оол	«Бай-Тал»		80	80	100
Хертек Сайын-оол	«Мугур-Аксы»		69	79	99
Иргит Даржаа	«Бай-Тал»		68	80	100
Хертек Калдар	«Мугур-Аксы»		68	78	99
Салчак Карыш	«Бай-Тал»		67	77	100
Аракчаа Чүгдүр-оол	«Мөген-Бүрен»	219	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Хертек Чымбал-оол	«Малчын»	154	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Иргит Өтчей	«Малчын»	270	80	100	98.9
Бегзи Хорбин	«Малчын»	260	77	83	98.6
Дастан Очур	«Малчын»	205	75	83	99.6
Саая Хүлер-оол	«Малчын»	241	73	73	99.6

КОЛЛЕКТИВКЕ КИЖИЗИДИЛГЕ

КУШ-АЖЫЛЧЫ коллектив дээрге социалистиг нийтилел харылзааларының бүгү шынарын мөңгүзээн. бистиң социал организмивистиң эс чадазы болур. «Коллектив дээрге — ол диргиг социал организм, чүге дээрге ол бодунуң [illegible] ол улуг эргелиг, харыысалгалыг. А бир эвес бо кезектер бот-боттарынга хамаарышпас, ол кезектер аразында харылзаа чок болза, ол коллектив эвес, ааа [illegible] чыылган кижилер-дир» деп улуг педагог Антон Семенович Макаренко чугаалаан. [illegible] ажылчы чонну коммунистиг ёзу-чурумга кижизидеринге [illegible] ролю кончуг улуг.

Коллективтиң күш-ажылчы, ажыл-ишчи кижи дугайында сагыш човаажыны, оон херектеглериниге кичээнгейлиг, боттарынга шынгыы негелделиг болуру совет амыдыралдывыстың [illegible] болгаш сайзыраңгайжылдар ужурлуг деп, партияның XXVI съездизи демдеглээн.

В. И. Ленин социалистиг демократияның күрүне-даа, күрүне эвес-даа бүгү органнарын ажылдаары, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга [illegible]

[illegible]

... ыңга меңә тускай эртемниг [illegible] ажылдың удуртулгазынга деңнедип [illegible] Совхоз директорунуң ажылы хөй талалыг болгаш нарын, берге. Ынчангаш кижилер-биле ажылдаар талазы-биле аргалыг [illegible] М. С. Оормактың база мурнунга башкылап чораан, ам [illegible] комсомол хүрээниң даргазы Х. С. [illegible] профе[illegible] тыштырып, бир дем-биле [illegible] чаа аргаларны дилээр бодал турар мен — диди.

Совхозтуң партийжи, хөй-нийти организацияларының, ажылчы директорунуң совхоз уеде [illegible] органнаражылдар [illegible] партия райкому, район Советтиң [illegible] комитеди кичээнгейге ап, бистиң келген чаа чүүлдерни деткип турар. 1980 чылдың түңнели-биле «Эң эки ажылдыг культура бажыңнары дээш» социалистиг чарышта [illegible] Шуурмак Культура бажыңы республиканың [illegible] Совхоз үеде Культура бажыңынге эртип турар лекция, беседаларның, дыштанылга [illegible]

[illegible]

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

Бөмбүрзектиң судалы

[illegible]

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЭС тудуу

БУДАПЕШТ. Пакштың атомнуг электри станциязының бирги агрегадын ажылдаашкын эгелээринге белеткелдиң кончуг-салгалыг уези келген. Ол 1982 чылда ажылдап эгелээр ужурлуг.

— Бистиң тудуувусту интернационалчы деп адап-даа турары чөп — деп, тудуунуң кол инженери Э. Балог СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Ону 60 ажыг чызы- [illegible]

[illegible]

Варшавага ужуражыышкын

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы, национал камгалал министри генерал В. Ярузельский Варшава Керээзиниң киржикчилериниң каттышкан Чепсектиг Күштериниң кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов-биле ужурашкан.

[illegible]

Куба индустрияның тергиини

ГАВАНА. Совет Эвилелиниң техниктиг [illegible] туза-биле тургускан Лас-Тунас хоорайда [illegible]

[illegible]

[illegible] ... аал виэш-биру хевирлиг баттайгы продукциязын бээр берген. [illegible] хөй чүүлдерин шаанда даштыкыдан садып алыр ужурга таваржып турган.

[illegible] кыдыглары-биле бетон, вал болгаш [illegible] корпустары туттуну [illegible] үш чартык чылдан ажыг эвес үе негеттинген.

Заводтуң [illegible] чылда-ла 20 муң тонна продукция болур.

Б. ЩЕРБАКОВ.

Чарыштың чедиишкиннери

УЛАН-БАТОР. [illegible]

[illegible] ... уам бедитпен.

(СЭТА).

КАМПУЧИЯ УЛУС РЕСПУБЛИКА. Национал экономиканың тургустунуп турар бо үезинде кампучий чон боттарының бир чугула сорулгазын үлетпүрүн катап тургузары деп санап турар. Пол-Поттуң ханныг езу-чурумун дүжүр октаан үезен бээр чурттуң ажыл-ишчилери Кампучияның Улус-революсчу Чөвүлелиниң удуртулгазы-биле ада-чуртунуң индустриязының таваан салган.

ЧУРУКТА: Пномпеньде камволь-сукно фабриказының катап тургустунуп турары.

ВИА — СЭТА-ның фотозу.

БУР. Дончо биле Юлия Папазовтар база оларның чеди харлыг уруу Яна олар составтыг экипаж боттарының башкарганы «Тивия» деп яхтазының янорун Кара далай кыдыында Созопол деп болгар хоорайның эриинге октаан. Ол болгар аян-чорукчулар болгаш шинчилекчилер Черни долгандыр аян-чорук кылганнар. Оларның оруу оон 1979 чылдың апрель 29-та эгелээн. 777 хонук дургузунда «Тивия» үш океанның чалгыгларының аайы-биле 40 муң миль эртиген. Оон экипажы дыка хөй бергелерни ажып эртменнер.

Папазовтарның өг-бүлезин таварыштырып эриинге кээп, чаңгыс чер чурттугларыбиле сеткилдиң хамызындан ужурашканнар.

Папазовтар — чазактар аразының ЮНЕСКО-нуң чанында океанография комиссиязының кежигүннери, олар ол албан-дужаалын ёзугаар Делегей океанының суглаларының бонталыр чыдзыганын шинчилеп чорааннар.

ЧУРУКТА: Созополга ужуражылганың уезинде.

БТА — СЭТА-ның фотозу.

ВКП-НИҢ ХҮРЭЭЛЕҢИ ӨЗҮП ТУРАР

ХАНОЙ. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

НАЙЫРАЛ АЙЫ ЭГЕЛЭЭН

[illegible] ... ону турасаатман.

Индия-совет культура ниитилелиниң делегациязы. [illegible] Махараштра [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

БИЖИК БИЛБЕСТЕР ЧОК

ВЬЕНТЬЯН. [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

КОСУМЕЛЬ (Мексика). (СЭТА-ның корр.). [illegible]

[illegible]

КОЛ СОРУЛГА — МАЛ БАЖЫН ӨСТҮРЕРИ

[illegible]

[illegible]

ЯДРОЛУГ ХАЛАПЧЕ БАЗЫМ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

ПАРТИЯ ТУРГУСТУНГАН

ДАКАР. [illegible]

[illegible]

Г. САВГЕНКО.

«ХҮНЧҮГЕШТЕ» МАГАЛЫГ

Кур Чер суурга бартан кижи ында хөй-ле тудугларның аразындан ийи каът бажыңны черле эскерип каар. Оон чоок-кавызы эки чаагайжыттынган, карракка чагаай көстүр.

«Хүнчүгеш» ясли-садтың иштинче кире бээрге, шынап-ла «сайзанак дег», кааш чараш орап-на болгай. Бо чоок-кавы-биле артип чыткан кижи уругларның каткы-хөглээшкинин, ыр-шоорун черле дыңнавайн барбас. Кым-даа ону чайгаарла сонуургап, эскере бээр. Уруглар омак-хөглүг, аас-кежиктиг, кадык чаагай өзүп доругуп турарлар.

Ясли-садты ажылдап киирерген бээр чеди чыл чеде берген. Оон эргелекчизи Анчымаа Ондар оолунна Монгуш мааза ийиги чылдан-на эргелекчилеп ажылдаан. Девискээрин чаагайжыдып, ойнаар черлерин кылдырары кайын ындыг белен турган деп. Чүткүл чокта, херек бүтпес. Совхоз дирекциязы кезээ Совет-биле удаа-дараа чугаалажып, айтырыг тургузуп турган, бүгү чүүлдерин кылдырткан. Ажылчыларга онза таарымчалыг. Суг чок суурга чаагайжыдылгага айтырыын чорудары шиитпирлээрин берге болза-даа, эвээш эвес ажылдар кылдынган. Кожуун Советтиң талазындан бо коллективти чаагайжыдылгага талазы-биле эки деп сөөлгү элээн каш чылдарда санап, мактап турары-даа тавартыг эвес.

«Хүнчүгешке» кире бээрге өрээлдер чечектерниң чыды дораан-на бүлдүнүп кээр. Кеску чараш кылдыр шимеп дерээн өрээлдерде бүгү чүве түс-түс турар черлеринде, кайда-даа арыг-силиг. Район төвү Каа-Хем суурда «Малышок» ясли-садтың дуржулгазын бо коллективте база ажыглап турарын ниити [illegible] бо эргелекчи база чадыткады. Оон аңгыда ясли-садтың ажылдакчылары боттары семинарларга доктаамал [illegible] билиг-мергежилин бедидип турар улус болду.

Ийиги каътта методика кабинединиң эргелекчи база сонуургадып көргүскен. Найыралдыг коллективтиң кылып турар ажыл-херектериниң дугайын кижи мааза [illegible]. Методика талазы-биле кижизидикчи башкы Мира Ондар, кижизидикчилер Раиса Ондар, Билчеймаа Тюлюш олар чаштарның бүгү талалыг өзүлдезин, кижизидилгезин дээш бүгү күжүн салып ажылдап турарлар. Оон уламындан ясли-садтың дугайында ада-иелер чүгле эки ханыы мактап чугаалажып турары ол. Черле ынчаш аъш-чемниң белеткекчилери-даа, эмчи дээш шупту ону демниг улус. Бо чылын ясли-садтан школаже база хөй уруглар өөренип кирер.

Ясли-садтың эргелекчизи А. О. Монгуш кезээ Советтиң депутады, чон ортузунга хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип чорур.

Д. ЧЫМБА.

МОСКВАДА ИЗИГ

«Даарта агаар кандыг болур ирги?» Бо айтырыгны москвачылар кежээниң сонуургаар. Чүге дээрге чогум чайын сериин турган агаар бо күс чоокшулап орар үеде хенертен изип эгелээн. Сөөлгү каш хонуктар дургузунда термометр Цельсийниң ёзугаар үжен градустан кудулавайн келген.

Мындыг таварылга ховар дээрзин москвачы бүрүзү билир. Мындыг изиг болгаш курагаг агаар 1972 чылда болган. Бо чылын база найысылалдың чурттакчылары хайыра чок изиткен хүнден чаштынып, хөлегелиг черлер дилеп чоруп турар. Оон тевии-биле парктарда, суг бассейннеринде кижилер хөйү-биле чыглып турар. Ылангыя Москва-хемниң пляжтарынга хоорай чурттуглар үзүлбес. Сериин чер дилеп суг кыдыынга селгүүстеп чоруурлар база хөй.

ЧУРУКТА: Москва-хемниң Ленин дагларының чоогунда черинге улус эжиимес турган. А бо изиг, курагаг үелерде кээп турарларның саны эштири-биле тускайлаан черлерден эвээжевес.

В. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиниказы.

ФЕРМАЛАРЖЕ, ТУРЛАГЛАРЖЕ

Чизе Маадыржаповна школачы чылдарындан-на чонуң кадыын камгалаар ак халаттыг кижилерниң ажыл-ижин аажок сонуургаар. Оларның ажылын кичээнгейлиг хайгаарап көөр турган. Школа доозуп тура ол бодунуң күзелин ада-иезинге чугаалаары-га, оларны деткээн-даа.

Кызылдың медицина училищезин 1964 чылда чедиишкинниг дооскаш, өскен, төрээн суурү Ак-Тургунуң эмнелге пунктузунуң эргелекчилеп кирген. Он чыл хире ол аңаа чааскаан ажылдап келген. Хөй чурттакчылыг суурнуң чонунуң кадыын камгалап, хайгаараары чымыштыг-ла турган, оон кадында ырак-узак коданнарда малчыннарны база харыылаар болгай. Ынчалза-даа аныяк коммунист ынак мергежилинге бердингениин көргүзүп, улуг, биче кижилерниң кадыын камгалаар дээш амыр-дыжып бодавайн, дүн-хүн дивейн ажылдап, чаңгыс чер чурттугларының бүзүрелин, хүндүткелин чедип алган.

Амгы үеде эмнелгеде ортумак эртемниг үш эмчи немешкен, демниг ажылдап турарлар. Олар совхозтуң малчыннар турлагларынче, фермаларже, бригадаларже үнүүшкүннерни доктаамал кылып турарлар. Пунктунуң ниити болгаш девискээри кезээде арыг-силиг. Аарыг кижилер хүлээп алыр өрээлде эмчиниң сүмелерин чараштыр бижээш кескү кылдыр аскан, халдавырлыг аарыглардан чайлаарының дугайында плакаттарны база аскылаан.

Эмнелгениң эргелекчизи Ч. М. Дорта онаашкан ажылындан аңгыда агитатор хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Эрткен үениң дургузунда ол кожуун Совет депутадынга каш удаа соңгудуп келген. Мактаалдыг ажылдыг хоочун эмчи Чизе Маадыржаповна ам суурда партия эге организациязының секретары.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ДЫШТАНЫЛГАЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛБАСТААН

Эрткен чылдың түннелдери-биле бистиң бригадавыс «Шагонартяжстрой» трестиниң тудуг организацияларының аразынга бирги черни алгаш, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атка төлептиг болган. Оон-биле кады биске 250 рубль акша шаңналын берген. Акшаларны та канчаар чарып турувар дээш, коллективке бир хүн дургузунда автобус берип каан. Аңаа олурупкаш, Кызылга четкеш, чүнү-даа көрбейн дедир хап бадып келген бис. Ол чорук кымның-даа [illegible] чугаалажыптар чире-не артырбаан, ийи-үш хонуктан-на «дыштаныып» чораанывыс-даа уттундурган.

Чүге ындыг болганыл? Чүге театр, музей барып, чуруктаргүске тырттырып, шынап-ла культурлуг дыштанып албаан бис? Чүге дээрге, трестиниң партбюрозу, профэвилелдериниң ында тудуг комитеди ажылчыннарның дыштанылгазынче сагыш салбас. Оон байтык бистиң бригадавыстың ажылчыннарының хөй кезии ол организацияларны удуртуп-баштап орар даргаларны карап-биле көрүп-даа көрбээн, танывас-даа. Партбюро секретары К. Чореве-даа, тудуг комитединиң даргазы А. Натпит-оол-даа сөөлгү ийи чыл дургузунда бистиң бригадавыска кээп, чаңгыс лекция, кыска беседа-даа кылып, ужуражып көрбээн. Аңаа көөрде совхоз төвүндөн 40-50 километр ырак черде чурттап орар малчыннарынга ажыл-агыйларының удуртукчулары неделя санында чедип, лекция-беседа чорудуп, оларның амыдырал-чурттаалгазын сонуургаан болур-дур. А үстүнде даргалар бистен ырак эвес черле саадап олурар улус-тур...

[illegible] дыштанылгазын, спортчу оюннарны организастаары профэвилелдериниң тресте тудуг комитединиң кылыр-ла, бодаарла ажылы ол ышкажыл. Ынчыг турбуже ооң даргазы А. Натпит-оол ажылдап эгелээн хүнүнден бээр амга чедир ол дээш эрге-ке үш ораам чүве кылбаан. Культурлуг дыштаныылганы, спортчу оюннарны организастап шыдавас чүве болза, өске ажылга кандыгыл?

Чазын ажылчыннар картофель олуртур дээш кара хин кээн көрген. Тудуг комитединиң даргазы шупту чүвени айлап каан мен дээш, ооң уттупкаш кылаштап турда, үш эрткен. Дыка көвей ажылчыннарга картофель олуртур шөл чедишпейн барган. Аазаваан турган чүве болза, улус өскээртен чер тыптывып ап болур турган. Пионер лагеринче уругларын чорударда база ла үш-үдүрүм болур чорук чылдан чылче катаптап турар. Бирде путевкалар өй-шаанда алдынмаан болур, бирде уругларны чедирер транспорт тывылбастааш туруп бээр. Уругларны кызыл тургаш лагерьлерже чорудупкаш, оон барып чедип алыры база карын айтырыг.

Тудуг комитединиң даргазы бир катап бистиң херекселге [illegible].

— Ягодинниң бригадазының чыглыр чери кайдал? — деп [illegible] бирээзинден айтырган. Ол айтып берди. Айтырып алган хирезинде А. Натпит-оол ынаар-даа барбады. «Шагонартяжстрой» тресте хамаан чок, республикада бетии — 46 ажылчындан тургустунган! — эң улуг бригадаларның бирээзи болур коллективтиң чыглыр черин амга чедир билбейн [illegible] ажылчыннар-биле [illegible] оларның амыр-дыжыжын, дыштанылгазының дугайын бодаары ыраш-даа турган ийин.

[illegible] ниң карак кескү, холу тудунгур, идепкейи бедик болур. План күүселдези-даа оон хорт хамаарылгалыг. Ынчангаш [illegible] ын чүгле саазын кырынга эвес, херек кырынга боттандырар апаар. А тудуг комитединиң [illegible] ажылчыннарны чайгы үеде Шушенское, Дус-Хөл, Чагытай чедирер деп [illegible] бистиң [illegible] ылас адакталып бар чор. Улуг-Хем кыдыы дээрден башка, кайнаар-даа четпедивис. Удавас кат-чимис бышып, оон картофель казары эгелээр. Ындыг кызыы үеде ажылчыннар күзезе-даа, ырак чорупалбас болгай.

К. ОЮН, тудугжу

Көдээниң культура одагдары

БАРААН БОЛБУШААН

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге культура албан черлериниң киржилгезин улам калбартырынче, ооң ролюн бедидеринче СЭКП-ниң XXVI съездизи онза кичээнгейни салган. Ынчангаш культура албан черлериниң бүгү-ле ажыл-херектери ол улуг сорулганы шиитпирлээринче угланган болуру чугаажок. Бо талазы-биле районнуң Самагалдайда Культура бажыңының коллективи чамдык ажылдарны боттандырып чорудуп келген. Бистиң ажылывыста четпестер база чок деп болбас, ону чайладырынга культура ажылдакчыларының боттарының инициативчи, чогаадыкчы чоруу негеттинер. А ынчаарга культура ажылының чедиишкинниг чорударынга партия, совет органнарының доктаамал дузазы негеттинери база билдингир.

Культура бажыңынга темалыг кежээлерни организастап эрттирип турар. Чижээлээрге, «Тыва улустуң эки чаңчылдары» деп кежээ солун болган. Кежээге күш-ажылдың хоочуннарын чалаан. Шак ындыг кежээлерни эрттирерин чүгле Культура бажыңы эвес, харын библиотека, музыка школазының ажылдакчылары эки киржип, боттарының организакчы чоруун көргүзүп турары черле эки.

Ооң-биле чергелештир Культура бажыңында ырның, танцының, шиинин бөлгүмнери ажылдап, хөй кижилерни хаара туткан, олар боттарының талантызын сайзырадып, чоңга бараан болуп турарлар. Ында Елена Донгувайга удуртткан шии бөлгүмүнүң киржикчилери С. Пюрбюнүн «Алыштыг салчаашкын» деп шиизин белеткээш, чоңга барзалгаткан. Олар К. Кудажының «Эндээ танаан» деп шиизин белеткеп алгаш, районнуң сигенчилер бригадаларында көргүзүп чоруп турар.

Самагалдай суурнуң бүгү албан организацияларының бот-тывынгыр уран чүүл коргадези Культура бажыңынга чоокта чаа болуп эрткен. Культура бажыңының методистери концерттерни белеткежиринге идепкейлиг киржип келгеннер. Ук көрүлдеге СЭКП райкомунуң, райүүлкомунуң, Сельхозтехниканың, эмнелгениң, ниитики херектер килдизиниң, ыяш ажыл-агыйының коллективтери эки белеткенип, утка-шынарлыг концерттерни көргүзүп, мактаткаңнар. Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл дээрге, ук коллективтерниң бот-тывынгыр уран чүүлге сонуургалдыын, хостуг үе-шагын эки организастап билирин херечилээр.

Бистиң Культура бажыңының специалистери, агиткультбригаданың бот-тывынгыр артистери кодаа чонга аалдап, бо-ла чеде бээр. Хөй кыргылдазының үезинде олар шупту пунктуларга барып чораанныар. Оон-концерттен аңгыда, лекция, беседаны база эрттирген.

Амгы «хүннер» кодээниң ажылчынчыларынде ан-не хайыралыг. Ниитиниң малынга чем-суур белеткээр ажылга хөй кижи хаара туттунган, чер болгаш карыы кызыл ажылдап турар. Бис база-ла ол улуг херектиң хажызынга артпаан бис. «Калдак-Хамар» агитбригада программазын чаартып алган, районнуң сигенчилеринге концерт көргүзүп чоруп турар. СЭКП райкомунуң болгаш райүүлкомунуң мал чеми белеткээр штавының шаңналы ёзугаар «Калдак-Хамар» агитбригада Ак-Чыраа Өвүр, Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем районнарының сигенчилеринге концерт көргүзүп чораан. Оларның оон-көргүзүү солун болган. Программазы кылган көргүзүглер, шоодуглар, баштактар кирип турар. Хайыраан [illegible] кижилеринге хостуг шакта концерт көрүп, дыштаныр алыры ажыктыг, солун болбайн аан. Бо үнүүшкүнүнү СЭКП райкомунуң хүрээжениер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи А. М. Комбу удуртуп чораан.

[illegible] бот-тывынгыр артистери Борис Ооржак, Соян Сайын-оол, Николай Донгувай олар черле кежээ идепкейлиг. Агитбригаданың удуртукчузу Наталья Дугар-оол, режиссёр Елена Донгувай, методист Юрий Демек база-ла чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар.

Бистиң [illegible] четпестер база бар дээрзин айтыр ужурлуг. Организастап чорудуп турар хемчеглеривистиң [illegible] база ханылаар апаар. Ажылдың стилинче бистер база сагыш салыр ужурлуг бис. База бир аарыглыг айтырыг бар. Хөй-ниитиниң черинге боттарын [illegible] өөреникчилер, ол ышкаш аныяк [illegible]. [illegible] чок, ону өжегээр үрегдээр чоруктар бар. Бо талазы-биле бистиң [illegible] чедирер аргаларывысты сайзырадыр, [illegible] хөй-ниитиниң [illegible] салдарын бедидер үе келген. Мону чогуур органнар өөренип көрүп, бир дем-биле [illegible].

Культура албан черлериниң [illegible] бо хүннерде база чугула болуп турар. Ону чогумчалыг чорударынга бүгү талалыг дуза негеттинер апаар. Ук дузаны биске ой-шаанда чедирерин күзеп турар бис.

Д. САЛЧАК.
Самагалдайның Культура бажыңының директору.

«ВЕЛИКАН» КУКУРУЗА

Ташкент областа Узбек ССР-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ховуунга бедик мага бедик кукуруза үнүп келген. Ол культураны ында силос кылдыр өстүрүп турар. Ногаан массаны гектар бүрүзүнден 800 центнерни — курукуузундан аап катап хөйнү алганнар.

Ол бедик дүжүт кукурузаның «Узбекская-191» деп чаа сортун өстүрер арганы берген. Ол чүгле ногаан өзүм-биле эвес, улуг үрезини хөй бергени-биле онзаланып турар. Оңу тараан шөлге хорааны агротехниканы ажыглаан, тарылганың хаажызын улам [illegible] болгаш [illegible].

Ол шөлден [illegible] 8 муң тонна силосту [illegible] турар. Ол дээрге, ажыл-агыйның планында кордунган [illegible] 500 тонна хөй. [illegible] мал [illegible] [illegible] [illegible] бедик ол болур арга бар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле республика эргелели сес чыл болгаш ортумак школаларның доозукчуларын мергежил чедип алыры-биле республиканың даразында ПТУ-ларынга өөренирин чалап тур.

Кызылдың болгаш Балгазынның кодээниң ортумак 1 болгаш 2 дугаар ПТУ-лары

Слесарь-сантехниктиң болгаш автомобиль чолаачызының ажылын күүседип шыдаар калбак мергежилдиг тракторист-машинистерни белеткеп турар.

Ак-Довурак хоорайның ортумак № 3 ПТУ-зу

Арыглал дерит-херекселдериниң машинистерин, слесарь-сантехниктерни, электромонтерларны, шеверлекчилерни белеткеп турар.

Кызыл хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зу.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктерин, штукатур-облицовщиктерни шеверлекчилерни, электрогазосварщиктерни, кодуртур кран машинистерин, слесарь-сантехниктерни белеткээр.

Ак-Турутда (Улуг-Хем район) чаа ажыттынган № 7 ХПТУ.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктерин, шеверлекчилерни, бызаңчы-столярлы, электросварщиктерни белеткээр.

Чадааның техниктиг училищези (№ 6 ХПТУ-нуң базазында тургустунган).

Дашчыларны, бызаңчыларны, шеверлекчилерни, электросварщиктерни бир чыл хуусаалыг өөредир. Ортумак школаларның доозукчуларынга училище айда 75 рубль стипендия төлээр.

Училищелерде өөреникчиниң хуусаазы: 8 класс дооскаңнар — 3 чыл, 10 класс доосканнар — 1 чыл. 3 чыл хуусаалыг ортумак ПТУ-лар доосканнар мергежил-биле чергелештир ниити ортумак эртемни чедип алыр болгаш туралааны дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирип болур диплому алыр. Ынаар кирери чиңгеделиг ПТУ-ларга өөренип турган үезин ажыл стажынче киир санаар.

Сургуулдарны аъш-чем-биле, ажылдап кедер хеп-биле, чаңгыс аай хеп-биле, стипендия-биле хандырар. Хоорайда чурттаавайн турарларга общежитие бээр.

Училищелерде спортчу секциялар, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери ажылдап турар. Сургуулдар чылдың-на бөлүктер-биле Кара далайже, Москваже, социалистиг чурттарже туристеп чоруп турар. Профтехөөредилге сургуулдарының ыры болгаш танцы ансамбли, «Күш-ажылчы курлавырлар» спорт ниитилелиниң республика чемпиону училищелерниң баазаларында ажылдап турар. Чамдык мергежилдерге өөредилгени спортчу утаналыышкыны-биле чорудар.

Училищеге кирерин күзээннер шилип алган мергежилин айытпышаан, директорнуң адынга билдириишкин бижиир. Билдириишкинге кожар документилер:

1. Ортумак эртемниң дугайында аттестат азы сес чыл школазын дооскан дугайында херечилел.
2. 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.
3. Чурттап турар черинден шынзылга.
4. 3×4 хемчээлдиг үш фото-чурук.
5. ВЛКСМ райкомунуң азы бүдүрүлгениң өөредип чорудкан бижии.

Документилерни ол училищелерниң бирээзинче өртектиг чагаа-биле почта дамчыштыр чорудуп болур.

Училищеге келгеш, төрүттүнген дугайында херечилелин азы үндүр бижиткен паспортун көргүзер.

Аныяктарны училищелерге кирерин экзаменнери чокка, херечилелдеринде болгаш аттестаттарында демдектерин барымдаалап хүлээп алыр.

Кичээлдер сентябрь 1-ден эгелээр.

Түс черлериниң партия, совет болгаш комсомол органнары, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның удуртукчулары, школаларның башкылары ПТУ-ларже аныяктарның кирип өөренирин дуза чедирерин, бүдүрүлгелер болгаш комсомол органнары оларга путевкаларны бээр талазы-биле ажылды чорударын Профтехөөредилге талазы-биле эргелел дилеп тур.

Агаар

Бөгүн республиканы шокар булуттаар, чамдык черлерге дымыраадыр чаъстаар. Барыын чүкте угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне — 7-12, хүндүс — 17-22 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла өскерлип кээп-турар агаар болур. Дүне киисек чаъстаар. Барыын чүкче угланыышкынныг хат секундада 5-10 метр чедир дүргедээр. Дүне — 10-12, а хүндүс 20-22 градус чылыыр.

АВГУСТ 14-ТЕН 16-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Ковпак дугайында бодал», «Набат». Уран-чечен фильм. 10.40 — Концерт. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Енисей хайнын шуралп эгелээнил», «Ийи үе — чаңгыс салым-хуу», «Тойбуханың даштары». 15.20 — Тыва АССР-ниң ырының болгаш танцызының күрүне ансамбли «Саяннын» концерти. 15.45 — «Орус чугаа». 16.15 — «Москва болгаш москвачылар». 16.45 — «Кроштанын [illegible]». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 17.55 — В. Заболотный (дошпулуур) ойнаар. 18.05 — «Чурттуң шөлдеринде».

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «Москва чоогунуң черлери-биле». Кино-журнал. 19.40 — «ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Мени черде манап турар». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Кайгамчыктыг үени уттпаан мен». Фильм-концерт. 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40 — 23.15 — Документалдыг телефильмнер программазы.

МОСКВАДАН

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — Уругларга фильм «Чер алдында». 12.40 — «Ырак [illegible]». [illegible] — «Мөңгү [illegible]» — «Александр Блоктуң [illegible]». Телефильм. 14.25 — Мультфильмнер программазы: «[illegible]», «Мама [illegible]». [illegible] — М. Ю. Лермонтов — «[illegible]». В. Золотухин номчуур. 17.20 — Документалдыг телефильмнер программазы. 18.00 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «[illegible]». Уран-чечен телефильм. 18.05 — «Академик Панин». Документалдыг фильм. 18.15 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.20 — «[illegible]». Мультфильм («[illegible]»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Строительдер мериалдары». 19.15 — «Тываның экранында». 19.30 — «Улуг [illegible] болгаш аас-кежик». Улуг Октябрь революциязының [illegible] бээр болгаш Тыва Арат Республиказының [illegible] фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Дүне тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Комиссар Берлахтың сөөлгү херээ». Уран-чечен телефильм. 23.20 — 23.50 — Концерт.

АВГУСТ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «АБВГДейка». 9.35 — «Аха-целер, сылдергер». 10.15 — С. Прокофьев — «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 10.25 — «Айлыы чок шимчээшкин». 10.55 — «Улам хөй эки бараанныр». 11.25 — «Спортлотонуң» 33-кү тиражы. 11.35 — «Булуттар аразында оруктар». Документалдыг телефильм. Орус ужудукчу К. К. Арцеуловтуң дугайында. 12.35 — ССРЭ-ниң сүт спортунуң талазы-биле чемпионады. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүрениир эвес. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Дубровский». А. С. Пушкинниң тоожузун ёзугаар уран-чечен фильм. 15.45 — Политиктиг хайгаарaкчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.15 — «Радуга». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүгү-делегей фестивалы: «Индияның танцылары болгаш музыказы». 16.45 — «Кара-бажын». Парагвайның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Антонио Майдананың салым-хуузунуң дугайында. Дамчыдылганы политиктиг хайгаарaкчы В. Дунаев чорудар. 17.25 — «Незнайка чурукчу». Мультфильм. 17.35 «Үе болгаш бодунуң дугайында». Социалистиг күш-ажылдың Маадыры А. А. Сурковтуң амыдыралының болгаш [illegible] программазы. 18.15 — «[illegible]». [illegible] — «Ыржым [illegible]» — Телефильм. 19.05 — 19.20 — Чапсар. 19.20 — «ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Тамаңко» (Франция). Уран-чечен фильм. П. Мериме [illegible] [illegible]. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский Н. Гогольдуң «Эрги шагның помещиктери» деп тоожузун номчуур. 22.20 — [illegible] болгаш ритмнери. 23.30 — 17.25 — ССРЭ-ниң бүт бөмбүүнге чемпионады. «Черноморец» (Одесса) — «Динамо» (Киев). Төнгелде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.30 — «Ай, да балда». Ленинградтың күрүнениң куклазы «Сказка» театрының фильм-шиизи. 15.05 — «81-ниң ырызы». 16.10 — «Кинопанорама». 17.45 — О. Иоселиани — «Терге аялгазында чайын баалда». Москваның Н. Гоголь аттыг драма театрының фильм-шиизи. 19.30 — «Музыка клозузу». 20.00 — «Дүне тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Калыкшыл». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Эртип турар чайның кыйгызы». Уран-чечен телефильм.

АВГУСТ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Москва хоорайның № 7 [illegible] концерти. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 10.55 — «[illegible]». 11.40 — «[illegible]». 12.15 — «[illegible]». 13.15 — «[illegible]». 13.45 — «Оон [illegible] «Коммунистер» [illegible] Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүүжү. 14.15 — «Чечектиг [illegible] Чодакпейлер». [illegible] — шуулукчу». Мультфильмнер. 14.40 — «Константин Сергеев. Хореографияның ырынын». Музыкалыг телефильм. 15.40 — «Кино авиа-чорукчуларының клуву». 16.40 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер программазы: «Арзии Люлька», «Дээр ажыл-ишчилери». 17.15 — Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң Хүнү. ССРЭ-ниң Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы Совет Эвилелиниң Маадыры ужар чүүлдүң Кол Маршалы П. С. Кутаховтуң чугаазы. 17.30 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге тураскаатган концерт. 18.15 — «Делегей панорамазы». 19.00 — «Масленникадан Буренка». Мультфильм. 19.15 — 19.30 — Чапсар. 19.30 — Г. Фигейредо — «Эзоп». Ленинградтың күрүнениң М. Горький аттыг улегерлиг Улуг драма театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». Фрид Кремер. 23.00 — 23.50 — ССРЭ-ниң бүт бөмбүүнге чемпионады. «Шахтёр» (Донецк) — ЦСКА. Чапсар үезинде — ССРЭ-ниң суг хаагының спортунга чемпионаттан репортаж. Төнгелде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

16.20 — «Сагыш сеткилдиң хайнаашкындан». Томскиниң күрүне университединиң доозукчулары, башкылары болгаш студентилери-биле ужуражылга. 16.00 — «Бурятилерниң бай-шимээл болганы ядыы-түрегилиг». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-кы серия. 17.25 — «Социалистическая индустрия» солуннуң шаңналы дээш регби талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ-1 — ССРЭ-2 2-ги таим. 18.20 — «Радуга». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV делегей фестивалы: «Маврикийниң ырылары болгаш танцылары». 18.45 — «Петя биле бору». Мультфильм. 19.00 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 20.00 — «Дүне тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазынныг экран». 20.15 — ССРЭ-ниң суг хаагының спортунун талазы-биле чемпионады. 21.00 «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Этерниң ырызы». Уран-чечен фильм. 23.10 — 23.55 — М. Равель. Фа мажор квартет.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

АВГУСТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кадай» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.50, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кармак актарлары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара илбичиниң бедээ» 10.00, 11.50, 12.50. «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.20, 17.10, 18.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Бергелерин таварты сылдыстарже» 14.00, 17.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тудуунуң килдыстериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ГС—01197

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 187 (11685) | 1981 чылдың август 13, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТУҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

● **БАРНАУЛ.** Алтай крайның тараажылары тараа ажаап алыышкынынче кирипкен. Чаа дүжүттүң тарааы тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерде кирип эгелээн. Тарааны дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыр дээш тараажылар ажаап алыышкын-транспорттуң бүдүн чартык муң ажыг комплекстерин тургускан.

● **САРАТОВ.** Александрово-Гайск районнуң ажыл-агыйлары сиген белеткээриниң чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен. Ында доктаамал суггарылгалыг шөлдерден аңгыда, суг алыр он бир муң ажыг гектар шыналар бар. «Найырал», «Камышинский», «Ново-Александровский» совхозтар ниитиг черлерден харын байлак дүжүттү алган.

● **АШХАБАД.** Туркменияның найысылалындан ырак эвесте Фирюза дээр чурумалдыг черде «Найырал» дээр пионер лагери ажыттынган. Кадыкшылдың ол уруглар хоорайжыгажынга совет школачылар-биле кады дыштанып дээш Афганистан Демократтыг Республиказындан ийи чүс хире оолдар, уруглар келген. Лагерьниң культура программазында — Совет Эвилелиниң, Туркменистанның, Афганистанның хүннери, найырал кежээлери, «Кезээде хүн ээрептен турзун» деп лозуң-биле асфальтыга конкурс, спортчу янзы-бүрү маргылдаалар кирген.

● **ЖИТОМИР.** «Рея» совхозта хмель ажаап алырының болгаш ону бажытайгы удаа сайзыраңгы ажылдаарының механизастаан комплекстиг ажылдалга кирген. Ийи чүс чыыкчы херээженнерниң күш-ажылын ол солуур. «Укрхмель» дээр агроар-үлетпүр каттыжыышкынының специализастаан совхозтарынга амдан эгелээш ажаап алыышкынның чемгерер машина ажылдакчыларындан алдынган чүс ажыг комплекстери болгаш комбайннары ажылдаар.

● **АЛМА-АТА.** «Казсортсемпром» каттыжыышкынның совхозтарының ажыл-агыйлары бо чылда үнер оът-сиген-нериниң үрезиннерин массалыг ажаап ап кирипкен. Люцерналың, житняктың, эспарцеттиң болгаш мал чеми өске-даа сигеннерниң суггарылгалыг черлериниң гектарындан-на үрезин чедиргениндер бүрүн чартык катап хөй — беш, чеди центнер үрезиннерин ап турар. (СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«1981—1985 чылдарда хереглелдиң эң чугула бараанналарын бүдүрерин көвүдедир болгаш ол бараанналарга чоннуң хереглелин улам долдур хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» база «1981—1985 чылдарда массалыг хереглелдиң бараанналарын бүдүрерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш оларның ассортиментизин экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаалдар хүлээп алган.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелин чайгылыш чок көдүрер дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын хандырар сорулгалыг «1981—1985 чылдарда хереглелдиң эң чугула бараанналарын бүдүрерин көвүдедир болгаш ол бараанналарга чоннуң хереглелин улам долу хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалда айыттынган бараанналарны бүдүрерин көвүдедир дүргедедир талазы-биле хемчеглерниң комплекзин көрген. Чижээ, 1981—1985 чылдарда хевенсаазын пөстерни болгаш олардан кылыгларны, трикотаж болгаш эр, херээжен ук кылыгларны, пөстер хевиринде аргыг чок материалдарын, хевен-саазындан кылган иштики хеп бараанналары, резина идиктерни, саваңны, чүве чуур синтетиктиг чүүлдерни болгаш хереглелдиң өске-даа эң чугула бараанналарын, ол ышкаш мебельдерни болгаш чендирлерни, бүдүктарны болгаш ол бараанналары белеткээрингге, оларның шынарын болгаш ассортиментизин экижидеринге эргежок чугула чиндиг материалдарны бүдүрер талазы-биле ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даалгаларны берген.

Хевен-саазын пөстерни болгаш аргыг чок материалдарны бүдүрерин көвүдедир талазы-биле доктаалда көрдүнген хемчеглер чонга садарынга болгаш хеп белеткээринге хевен-саазын пөстерни 1980 чылдыынга бодаарга 31 хуу хөй кылыр чорудар арганы бээр. Хевен-саазын болгаш холуксаалыг аргыглардан трикотаж иштики хепти кылып үндүрери 57 хуу, чүве чуур синтетиктиг чүүлдерни—1,5 катап көвүдээр.

Чаа тургустунганнерге болгаш иштики хевин чаштарга иштики хепти, хана шагыглаларын, резина идиктерни, кыдырааштарны, карандаштарны, туалет саваңын, шайны болгаш өске-даа бараанналарны кылып үндүрери дыка көвүдээр.

Күш-ажылчы курлавырлыг хоорайларга болгаш районнар төптеринге 1981—1985 чылдарда аргыгны пөстерни, эр, херээжен ук болгаш трикотаж кылыгларны кылып үндүрер талазы-биле специализастаан улуг эвес бүдүрүлгелерни (хевен-саазын болгаш трикотаж бүдүрүлге каттыжыышкынынның салбырларын) тударын хандырарын ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Хевен-саазын үлетпүр бүдүрүлгелеринде эргижиреэн станоктарны болгаш машиналарны бедик бүдүрүкчүлүг чаа дериглер-биле солуур онаалдалар доктааттынган.

Хана шагыгларын болгаш хевен-саазын иштики хеп бараанналарын бүдүрерин дыка көвүдедир, шынарын экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчеглерни 1981—1985 чылдарда ажылдап кылырын болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң Арга-ыяш целлюлоза-саазын болгаш ыяшты сайзыраңгы ажылдаар үлетпүр министерствозунга даасхан.

«1981—1985 чылдарда массалыг хереглелдиң бараанналарын бүдүрерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш оларның ассортиментизин экижидер дугайында» доктаалда культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарын ышкаш дыка хөй бараанналарын бүдүрер талазы-биле онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген. Ол онаалдаларга дүүштүр 1985 чылда өңнүг телевизорлар бүдүрери 2,3 катап, кассеттиг магнитофоннар — 2,2 катап, хеп чуур автоматтыг болгаш чартык автоматтыг машиналар — 1,6 катап, камералары 200 куб. дм болгаш оон-даа хөй доңуур соодукчулар — 1,7 катап, мотоциклдерге болгаш мотороллерларга артык кезектер —1,5 катап немей өзер.

Электрон кварцылыг шагларны, наручниктер, фотоаппараттарны, ... болгаш фарфор-шаажаң саваларны, сад-огород херекселдерин, дозу материалдарны болгаш уругларның техниктиг чогаадыкчы херектиг чүүлдерни база өске-даа кылыгларны кылып үндүрери дыка көвүдээр.

Республиканың девискээринде турар каттыжыышкыннарга (бүдүрүлгелерге) оларның кайы ведомствога хамаарылгазындан чокка, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарын республиканың чонунуң хереглелдерин долдур хандырып шыдаар хемчеглерге, база ол бараанналарны садыг организацияларының чагыгларын ёзугаар республиканың девискээринден дашкаар үндүр сөөртүрүн барымдаалап бүдүрер талазы-биле онаалдаларны доктаадыр эргени эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген.

Бот-боттарындан ылгалыр чүвези барык-ла чок шак ындыг амыдырал машиналарының болгаш приборларының янзы-бүрү модельдерин хөй саны-биле бүдүрүп турун бээр чорукту болдурбас деп санааш, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарының тус-тус хевирлериниң байдалын болгаш оларны бүдүрерин хөгжүдерин дээш база ол бараанналарга чоннуң хереглелин долдур хандырары дээш харыысалгалыг ССРЭ-ниң кол-кол министерстволарынга болгаш ведомстволарынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дараазында чүүлдү саналдаан: бүдүрүлгелери амыдыралдың техниктиг нарын машиналарын болгаш приборларын кылып үндүрүп турар министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады айыттынган машиналарның болгаш приборларның номенклатуразын кызыгаар, белеткеттинип турар болгаш чаа шиңгээдип ап турар кылыгларның техниктиг, эстетиктиг база экономиктиг көргүзүглерин бедидер болгаш эргижирээн продукцияны бүдүрүлгеден уштур бүдүрер талазы-биле хемчеглерни ССРЭ-ниң Стандарттар талазы-биле күрүне комитеди-биле база ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитеди-биле дугуржуп тургаш, 6 ай хуусаа иштинде ажылдап кылырып болгаш 1982—1985 чылдарда боттандырып черлерин хандырар.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарының чаа хевирлерин, чижээ, хевир-тургузуун ниити-биле өйлеп коданың соодукчуларны, электрон башкарылгалыг хеп чуур автоматтыг машиналарны, программаларны электрон-биле шилиир интегралдыг тургузуглуг өңнүг телевизорларны, өңнүг кылдыр тырттырар болгаш үн бижиир кассеталыг видеомагнитофоннарны, хөй үе-шакты көргүзер аргалыг хол шактарын, кодан чоогунуң участоктарынга ажылдарга ажылдаар, көдээ ажыл-агый дериг-херекселдерин чыгган мотоблоктарны болгаш чаа өске-даа бараанналарны чогаадып тургузар болгаш массалыг бүдүрерин шиңгээдип алыр онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга берген.

Кылыглар болгаш тускай материалдар-биле четчелээр амыдыралдың нарын техниказын бүдүрерин хандырар сорулга-биле ол кылыгларны болгаш материалдарны ажылдап кылыр, бүдүрер болгаш бээр талазы-биле чагыглазында бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга берди(нге)н онаалдаларны эде көөрүн ССРЭ-ниң Министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасхан.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарын кылып үндүрерин улам көвүдедиринге, оларның ассортиментизин болгаш шынарын экижидеринге бар бүдүрүлгелиг күчүлерин эң долу ажыглаарынга аар индустрия бүдүрүлгелериниң экономиктиг сонуургалын бедидер талазы-биле немелде хемчеглер доктаалда көрдүнген.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарын бүдүрерин көвүдеткени дээш, ол ышкаш бүдүрүлгениң артымыкларындан продукция кылып үндүргени дээш бүдүрүлгелер ажылдакчыларын шаңнаарының чурумун ВЦСПС-биле кады доктаадып тургузарын ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге база ССРЭ-ниң Курлавырлар даасхан.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужурлуг бараанналарын бүдүрерин хөгжүдеринге чедиишкиннери дээш бүдүрүлге каттыжыышкыннарынга болгаш бүдүрүлгелерге тыпсыр акша шаңналдарының шиитпир Кызыл туктарны ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле Күрүне комитети ВЦСПС-биле дугуржуп тура тургузарын аар үлетпүрнүң болгаш машина тудуушкунунуң адырлар министерстволарынга саналдаан.

Чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрер талазы-биле, ол ышкаш химиктиг волокнолар болгаш хендирлерни, бүдүктарны, чиг-эттиң болгаш материалдарның өске-даа хевирлерин бүдүрер талазы-биле ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техника талазы-биле чаарты четчелээр, дериир болгаш калбартыр база чаа ындыг бүдүрүлгелерни тудар талазы-биле онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген.

Доктаалдарда көрдүнген онаалдаларны күүседиринге эргежок чугула чиг-этти, четчелекчи кылыгларны, материалдарны болгаш дериг-херекселдерни тускайлап бээр чорукту хандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Курлавырынга болгаш ССРЭ-ниң Курхандырылгазынга даасхан.

Беш чыл планнарын болгаш чыл планнарын тевилеп тура, чонга садар үлетпүр бараанналарын бүдүрерин болгаш бээрин көвүдедир талазы-биле немелде аргаларны илеп тывары ССРЭ-ниң Курлавырынга. ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Чоннуң хереглелиниң үлетпүр бараанналарын бүдүрерин калбартыр талазы-биле тодевилеттинген программаны боттандырары-биле 1981—1985 чылдарда капитал салыышкыннарны дыка көвүдедири көрдүнген.

Бараанналарны кылып үндүрерин көвүдедиринге курлавырларны илереди(ри)нче болгаш улам долу ажыглаарынче күш-ажылчы коллективтерни кижизидер талазы-биле организастыг ажылды чорударын, ол бараанналарны бүдүрериниң болгаш сайгарарының планнарын күүседир талазы-биле үлетпүр база садыг бүдүрүлгелериниң ажылынга, ук бараанналарны бүдүрер күчүлерни тударынга болгаш ой-шаанда ажылдадып кииреринге доктаамал контрольду тургузарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга саналдаан.

* * *

Чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрерин калбартыры болгаш шынарын экижидери совет улустуң чаагай байдалының көдүрер база чоннуң улам өзүп орар негелде-хереглелдерин улам долу, бүрүн тодалыг хандырар талазы-биле партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга амгы үеде бирги чергениң ужур-дузалыг деп санавышаан, бо доктаалдар-биле көрдүнген онаалдаларны күүседирин хандырарынга тодаргай хемчеглерни бүгү деңнелдерге алырын партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел органнарындан СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели негеп тур.

Малга чем белеткээринге бедик темп

100 ДУГААР САРААТ

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбыры бо чылын ниитизи-биле 1865 тонна сигенни белеткээр планныг. Оон 1800 тонназын Көк-оол Сааның удурткан механизастаттынган звено белеткээр. Он кижи составтыг бо коллектив мал чеминиң белеткелиниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле районнуң механизастаттынган тос звеноларының аразында социалистиг чарыштың мурнунда олуруун доктаамал эдеп келген.

Коммунист Б. Сааның удуртказы коллектив партия обкомунуң республиканың бүгү чонунга кыйгырыын деткивишаан, бо хүннерге чедир 100 сарааттыг тургузуп, азы 715 тонна сигенни белеткээш, июль айның сөөлгү он хонуунуң түңнели-биле СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнатканы. Звено кежигүннеринден болдурукчулер Даш-оол Салчак, Норбу Ооржак, сиген бастырыкчылары Саная Хертек, Сүрүн Саая, чадазы Болат Хертек олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: звенонуң 100 дугаар сараатты тургузуп турары; мурнакчы трактористер Санаа Хертек (турар) болгаш Сүрүн Саая.

Ш. КУУЛАРНЫҢ тырттырган чуруктары.

АГРЕГАТТА — АНЫЯКТАР

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозта витаминниг сиген далганы белеткээр агрегат ийи хаалчыг-биле ажылдап турар. Оон ажылчыннары шупту аныяктар.

Сиген далганы кылыр ажылчыннар СЭКП обкомунуң кыйгырыынга хей-аът кирип, шалыпчы ийи айда 200 тонна далганы белеткээрин хүлээнген. Олар августуң эгезинге чедир онаалдазының деңнезин күүседип апканнар.

Комсомолчулар Виктор Оюн биле Александр Оюн ногаан массаны үзүкчок сөөртүп кээп турар.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнар аразында калбарган социалистиг чарышка июльдуң сөөлгү декадазының түңнелин ёзугаар Барыын-Хемчик район бодунуң зоназынга тииледи болган. Район август бежиге чедир 3390 тонна сигенни белеткеп, планын 26 хуу чедирген. Оон-биле чергелештир 113 тонна витаминниг сиген далганы кылдынган болгаш 838 тонна сенаж салдынган.

Ажыл-агыйлардан «Хемчик», «Барлык» совхозтар мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле эң-не бедик көргүзүглерни чедип алган. «Барлык» совхоз будук-бүрүнү хөй-биле белеткээш, ону сенажтаарының чаа технологиязын шиңгээдип ап эгелээн база бир эки чүүлдүң бирээзи-дир. Чоокта чаа ук совхозтуң бригада төвүнге байырлыг байдалдың хуралы болган. Сигенчилерге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугун тывыскан. Мал чеми белеткээринге республиканың бүгү ажылчы чонунга СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыынга харыы кылдыр моон-даа соңгаар хей-аъттыг ажылдаарын барлыкчылар хүлээнген, бир демниг ажылдап турарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ШУПТУ КИРЖИР

● Экономика камналгалыг болур ужурлуг (бөлүк материалдар)
● Көдээ ажыл-агый: продукция дужааганы
● Медээлер

Мал чемнери белеткээриниң талазы-биле чарлаттынган шалыпчы ийи айның баштайгызы доозулган. Бүгү чон СЭКП обкомунуң кыйгырыын ёзугаар социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен. Ырган пенсионер болгаш школачы пионер-даа, башкы, эртемден болгаш бажың ээлери-даа — кижи бүрүзү бир демниг ажылдаан. Ажыл ам-даа уламчылап турар болгаш бодунуң шиитпирлиг чадазынче кирген.

Август 10-нуң байдалы-биле алырга, республикада 51 муң тонна сиген белеткеттинген. Ол дээрге планның 22 хуузу-дур. А витаминниг сиген далганының планы 44 хуу (3,1 муң тонна), сенажтың 22 хуу (15 муң тонна), будук-бүрүнүү 17 хуу (14,4 муң тонна) күүсеттинген. Сөөлгү хүннерде мал чеминиң белеткелин Каа-Хем, Таңды, Кызыл, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнар элээн шапкынчыткан. Олар сөөлгү он хонукта сиген кезерин 5-10 хуу, витаминниг сиген далганы кылырын 6-10 хуу, сенаж салырын 7-13 хуу көвүдеткен. Будук-бүрү белеткели Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарга организастыг.

Ниитизи-биле алырга, республикада мал чемнериниң белеткели ам-даа чогуур негелдеге четпес. Ылаңгыя Таңды, Бай-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары сиген кезер планының чүгле 10-16 хуузун күүседип алганнар.

Ол черлерде кескен сигенни бөлүп сарааттаарының хуусаазы узамдыгып турар. Кызыл районда 1200 гектар, Каа-Хемде 1000 гектар, Бии-Хемде 900 гектар, Чөөн-Хемчикте 640 гектар шөлдүң сигенни бөлдүнмейн чыдып берген. Сигенни чидириг чок болгаш шынарын бансыратпайн ажаап алыр талазы-биле социалистиг чарыштың дээштиг организастаттынмайн турары моон илдең. Ажыл-агыйларның удурткучулары ук четпестерни чайладыр талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алыры чугула.

Мал чеминиң белеткели-биле чергелештир ногаа болгаш картофельдиң чайгы ажаалдазынче база кагыш салыр херек. Чоокта чаа кылган хыналда ногааның болгаш картофельдиң багай эвес өзүп турарын көргүскен. Ылаңгыя «Күш-ажылдың хостуу», «Хемчик», «Ленинчи оруум», «Дөң-Терезин», «Кызыл тараачын», «Улуг-Хая» болгаш Тока аттыг совхозтар ук культураларның дүжүүнүң хөйнү ап болур. Ол ажыл-агыйларның ногаажылары суггатты эки чоруткан болгаш бок үнүштерни аштап, чон кылган. Ол совхозтар ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастап, мурнакчыларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени кергузүп турар.

Ногааны болгаш картофельди тарааш, оларның чайгы ажылдарынче чогуур кичээңгей салбаан ажыл-агыйлар база бар. Оларга «Октябрь 30 чылы», «Шөлээр», «Бурунгаар», «Ак-Туруг», «Енисей», «УТКА 25 чылы» хамааржыр, ылаңгыя «Бурунгаар» совхозта 30 гектар картофельден ажаап алыр чүве чок болган. А «Енисей» совхозтуң 20 гектар картофели база-ла ындыг байдалга таварышкан, ам шупту 150 гектар картофель шөлү мал оъттаар чер апарган. Ол совхозтуң тараан суласы, көк-тараазы болгаш кукурузазы база-ла мал дөю болу берген. Совхоз директору, тускай эртемниглер, көдээ совет кандыг-даа хемчеглер албайн турар. Ындыг байдалды «Бурунгаар», «Кызыл тук», «Совет Тыва», «Ак-Туруг», «Чыраа-Бажы» болгаш өске-даа совхозтардан база көрүп болур.

Республикада капуста, огурец, помидор багай эвес үнген. Ынчалзажок оларның бок үнүжү аштаттынмайн турар. Совхозтарны шефке алган бүдүрүлге болгаш албан организацияларның хөй кезии бо чугула ажылга дуза чедирбейн келген. Ол организациялар, суурларның чурттакчылары ногаа болгаш картофель ажылынга чогуур үлүүн киирип, даалгазын күүседири чугула.

Бөгүн СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫНДА:

КҮШТҮГ МӨӨҢНЭЭН

«Мурнакчы» совхоз мал чемнериниң бижиг курлавырларын белеткээри-биле олче школачыларны болгаш пенсионерлерни база киириштирген. Бо хүннерде Базырыктың сиген шөлдеринде болгаш будук-бүрү белеткелинде 282 кижи киржип турар. Оон иштинде механизастаттынган дөрт звено, 146 хол кадыыры бар.

Социалистиг чарышты түңнеп турары доктаамал. Ону чеди хонуктап үндүрүп турар. Сөөлгү ушкү чеди хонуктуң түңнелинде пенсионер Ооржак Шожут-оолдуң удурткан звено бирги черни алган. Албан организация черлериниң Шуй көдээ Соведи (даргазы Донгак Мижит-оол); хол-биле сиген кезер звенолардан Экии-Лама Кызыл-оолдуң, ортумак школаның башкылары звенолары (удурткучулары Валера Люндуп, Чопшак Кан-оол) 25-35 тонналыг сарааттарын салып, мурнакчыларның одуруунче кирген. Тиилекчилерге акша шаңналдарын болгаш вымпелдерни тывыскылаан.

Совхоз бо хүннерде 550 тонна сиген, 200 тонна силос, 134 тонна будук-бүрүнү белеткеп, көрдүнген планының 32 хуузун күүседипкен.

А. КАНЧЫЫР.

Бай-Тайга район.

ДООЗА ИДЕПКЕЙЛИГ

Мал чемнери белеткээр талазы-биле ажыл шиитпирлиг чадазынче кирипкен. Тожунуң «Май 1» совхозта Александр Кыспайның бригадазы совхозтуң алды бригадазының аразынга сөөлгү он хонукта социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Ол бригада бо чылын 300 тонна сиген белеткээр планныг. Бо хүннерге чедир ук онаалда 150 тонна кылдыр күүсеттинген. Ону күүседиринге сарaат салыкчызы Владимир Ким тракторист Алексей Бичейбен болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен.

Д. АЙЫЫР-САНАА.

ЧАРЫШ — чедиишкинниң бырлазы, кижизидикчи күжү

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ — КОЛ ҮНДЕЗИН

1981 бирги чыл. Август

Бо чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир, материалдарны, чиг-этти камнаар, малга четчир чемни белеткээр дээш социалистиг чарышты улам калбартыыл!

ЭКОНОМИКА КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 48 МУҢ

Планныг даалгаларын күүсетпишаан, кывар-чаар материалдарны камнап ап турар [illegible] бирээзинге «Тыва кодээ тудуг» трестиң Кызылда автобаазазы хамааржыр. Ук коллективтиң удуртукчулары-биле, ында партия организациязының секретары — И. Я. Кузнецова-биле ужуражып чугаалашкаш, сонуургап чораан айтырыымны салдым.

— Ырак-узак, кадыр-берт оруктар-биле чүък сөөртүп келген чолаачыларыңар боттарынга алган даалгаларын ажыр күүсеткениниң [illegible] кывар-чаар материалдарын канчаар камнап ап турарының аргаларын чугаалап берип көрүңерем, Ираида Яковлевна?

— Бистиң коллективис бензинниң болгаш дизель кывар-чаар чүүлүн камнап алырының талазы-биле чаа аргаларын-даа, хуулгаазын чажыттарны ажытпаан — деп, И. Кузнецова чугаалады. — Бо үнелиг материалдарның [illegible] диспетчер албаныныӊ [illegible] контрольга алган болгаш сөөртүр чүъктүң хемчээлин, эртер оруктуң байдалын өөренип турган, ук [illegible] чарыгдалының [illegible] диспетчерге кайы хире кывар-чаар чүүлдү чарыгдаанын орук демдеглелинге бижидип алыр.

Кывар-чаар материалдарының хүн бүрү чарыгдалынга шынгыы хыналданы диспетчер албаны тургусканының соонда, ол үнелиг материалдарны камнап алырының [illegible] тургустунган. Ооң түңнелинде ол үнелиг материалдарны кайы хамаан чокка чарыгдаар чолаачыларның саны эвээжеп турар.

Автобаазаның чолаачы бригадалары бо чылдың баштайгы чартыынга [illegible] чоруун улгаттыргаш, чүък эргелелиниң планныг даалгазын 107,3 хуу боттандырган. 20 муң литр бензинни, 28 муң литр дизель кывар-чаар чүүлүн камнап алган. Чартык чылда алган социалистиг хүлээлгезин кол [illegible] талазы-биле база күүсеткен.

Мурнакчы коллектив бодунуң трестиниң КМК-лары-биле кезээде ажылдап турар болганда, оларның ажылы тудуг ажылдары-биле сырый холбаалыг. Ынчангаш Тураның, Сарыг-Септиң, Шуурмактың [illegible] дан, кадыр-кашпал Саян ынаажындан үнелиг тудуг материалдарын [illegible] чыдырып алгаш, тудуг объектилеринге чогуур үезинде сөөртүп чедирип келген мурнакчылар ында хөй.

Ук бүдүрүлгеде мурнакчы бригадирлер коммунист И. Н. Вечдерлых биле А. П. Сысоев оларның удурткан бригадалары чартык чылдың чүък сөөртүрүнүң онаалдазын 143,6 болгаш 154,1 хуу боттандыргаш, [illegible] Бүдүрүлгениң хоочуннары А. Я. Брутков, В. К. Самелюк, А. И. Горев оларның баштаан бригадалары алган хүлээлгезин ажыр күүсеткеш, мурнакчы бригадаларның [illegible].

Бо эртken чартык чылдың [illegible] бензинниң хумагалыг чарыгдааш, ону камнап алган бригадалар база бар. Хоочун бригадирлер А. П. Сысоевтиң бригадазы 7 муң, А. Я. Брутковтуң — 6,6 муң, А. Н. Вечдерлыхтың — 11,3 муң литр бензинниң түс-тузунда камнап алганнар. Эдилээн машиназынга камныг болуп, кадыр-берт оруктар-биле машиназын [illegible] хөй литр [illegible] камнап алганнар ук коллективтиң чолаачыларының аразында бар. Чижээ, миш сөөртүр автомашина чолаачызы М. Ш. Монгуш чартык чылда чүък сөөртүлгезиниң [illegible] 127,1 хуу күүсеткеш, 1,5 муң литр бензинни камнап алган. Чолаачылар А. М. Хорошавин, А. П. Сысоев алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеш, 88 болгаш 274 литр кывар-чаар материалды камнаан.

Дагдыныкчыларның үлегерин [illegible], кывар-чаар материалдарны камнап ап турар аныяктар база ук коллективте эвээш эвес. Аныяк чолаачы С. Бурдяло 800 литр, И. Н. Вечдерлых 1,1 муң литр дизель [illegible] камнап алган. Мурнакчыларның күш-ажылды [illegible] база оларның камнап алган бензиннин, кывар-чаар материалдарын айыткан сан-түңнерин хөйге дыңнадып, көргүзүг самбыразынга [illegible] чы аллар түгүп оларга тураскаадып кылдыртып турар. Бо [illegible] планныг даалгаларын ажыр боттандырарынга, кывар-чаар материалдарын камналгазынга улуг [illegible].

Планныг онаалдалар, социалистиг [illegible] кывар-чаар материалдар камнаттыныы келзе-даа, ук коллективте чедир шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа бар. [illegible] тудуг материалдарын сөөртүрү-биле холбаалыг болганда, олар Тываның ырак-узак районнарының [illegible] черлеринге чедип турар. Орукка чораан чолаачыларның чемненири болгаш дыштаныры хонарынга таарымчалыг байдалдар ам-даа [illegible] Бай-Хаак суурда эш дерип кылган. Район төптеринде — Шагаан-Арыгда, Чадаанада, Кызыл-Мажалыкта чолаачыларның [illegible] талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургуспаан.

Чамдык таварылгаларда чудурер болгаш дүжүрер механизмнерниң чедишпезинден азы чогундан чүък сөөртүр автомашиналар аваа турар ужурга таваржып, хөй үе-шак чарыгдаттынып келген. Ооң түңнелинде чүъкту чогуур үезинде сөөртүп чедирериниң даалгазы боттанмайн баар.

Чолаачы бүрүзүнүң чарыгдаан бензинниң болгаш кывар-чаар матриалдарының хемчээлин тодарадырының талазы-биле [illegible] ге дүүшпес. Машина-техниканың эдилелинге база бензин болгаш кывар-чаар материалдарының [illegible] хынатда рейдилерин улуг [illegible] келген. Ук бөлүктүң удуртукчузу А. Рассохин өскээр чорутканы болгаш ооң орнунга чаа кижини база соңгуваан.

Ук коллективтиң мурнунда сорулгалар улуг. Бар аргаларын болгаш курлавырларын чогумчалыг ажыглап тургаш, алган хүлээлге күүселдезинге база кывар-чаар материалдарын [illegible].

М. ОНДАР.

АРТЫР ЧАРЫГДАВАС ДЭЭШ

Кызылда № 3 ортумак школаның [illegible] ажыглалга кирер корпустарында ажыл кидин түлүк, ында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Борбак-оолга удурткан демниг комсомол [illegible] бригадазы [illegible] турар.

Хоочуннуң [illegible] бригадада ажылдын хыйын тыва берген 22 аныяк кыстар ында хаара туттунган.

Бо шеверлекчилер бригадазы [illegible] биле № 48 тудуг эргелелинде социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Оларның [illegible] кандыг-даа артык хөлзээшкин чок, а бригадир Валентина Биче-ооловна база-ла оларның чанында.

Даарта кылыр ажылды бо [illegible] даалга-онаалданы шын хуваганындан болгаш ажылдаар черлерин баш удур белеткеп алганындан ажылчы хүн демниг, бүдүрүкчүлүг эгелээни ол. Ажыл шагын чеп ажыглап, шеверлел ажылдарынга херек бүгү херекселдерни, материалдарны хумагалыг ажыглаары болгаш чарыгдаары бригаданың бедик көргүзүглериниң база бир чылдагааны болуп турар.

Участок начальниги Нина Старшинова ук материалдар-биле чогуур өйүнде, четче хандырып турар. Будук, олифа, чугай дээн ышкаш материалдарны бичии-даа төп, хоратпайн, арыг-силиг чоруу-биле бригада камналганы чедип ап турар.

Ындыг турбуже, ажылга [illegible] чок, а харын артык чарыгдалдар тыптып кээр таварылгалар бар. Чижээлээрге, сантехниктер, [illegible] монтаж ажылдарын шеверлекчилерден соңнай кылып турарындан, катап ажылчын күштү киирип, тудуг материалдарын артыкка чарыгдаар ужурга таваржыр.

Бүдүрүлге-техниктиг четчедээшкин эргелелиниң хандырыы турары чүурган болгаш хоюткан чутайның шынары куду, 50 хуузу ажыглалга таарышпас.

Тудуг материалдарын кран-биле чоокшуладыр дажып, херээжен улустуң ажылын чиңгедир-биле, [illegible] камнап алыры-биле күш-ажылды механизастаар хуралында айтырыгны дарый шиитпирлээр үе келген.

Бо бүгү четпестерни кыска үеде эдер болза, үе-шакты, тудуг материалдарының [illegible] болгаш ажылчын күштүң камналгазын чедип ап, бригада улам бүдүрүкчүлүг ажылдаар арга бар.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Борбак-оол

С-Б. УЯНУКЭЙНИҢ созу, чуруу.

Хүлээлге күүселдезин хынап түр бис

УЛАМ КӨВҮДЕДИР, КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын чедир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, республиканың ажыл-агыйларының малчыннары мал продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Бо чылдың чеди айларының дургузунда республика 163396 центнер сүттү, 81866 центнер эътти, 22293 центнер дүктү күрүнеге саткан. Эрткен чылдың ол үезинде сатканынга деңнээрге, сүт 7218, эът — 8745, дүк — 3168 центнер хөй болган.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының тос айлар планын республиканың чарыштыг районнарының күүседип турары август 1-де хуу-биле:

Чарыштыг районнар	сүт	эът	дук (чыл планы)
Бай-Тайга	73.2	28.1	82.6
Барыын-Хемчик	82.6	44.0	77.1
Мөңгүн-Тайга	—	—	89.3
Өвүр	66.9	20.1	96.8
Чөөн-Хемчик	83.3	35.8	97.6
Улуг-Хем	81.9	41.5	83.6
Таңды	77.5	47.5	63.3
Каа-Хем	81.4	43.5	107.3
Тес-Хем	81.0	37.6	89.1
Эрзин	85.7	36.3	103.5
Бии-Хем	79.0	42.2	38.2
Тожу	127.9	75.4	110.8
Кызыл	71.7	51.5	93.2
Республика ниитизи-биле	79.7	39.9	82.6

Чарыштыг районнарның Бай-Тайга, Өвүр, Кызылдан ангыязы сүт садарын эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден дыка ажырган. Чижээ, Тожу район эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден сүттү 46.5, Эрзин — 26.7, Тес-Хем — 16.8 хуу хөйнү саткан.

Тожунуң ийи совхозу тос айларда 1400 центнер сүт садар онаалдалыг тургаш, ону август 1-ге чедир 1790 центнер кылдыр, азы 127,9 хуу ажыр күүсеткеш, чүгле чарыжып турар кожалары Бии-Хем биле Кызыл районнарны эвес, харын-даа [illegible] чарыштың мурнунку [illegible] үнген. Күрүнеге сүт садарынга Өвүр, Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнар республикада ортумак көргүзүгден куду деңнелдиг болуп турар. Ылаңгыя хөй сүт садар үезинде айыткан үш районнуң база эрткен чылдың деңнелинден кудулаан үш районнуң удуртукчулары ооң чогуур түңнелин кылып, [illegible] кынныг чылдагаанын тодаргай анализтеп көргеш, ушку кварталдың планын ажыр күүседири база [illegible] дан ушкунары-биле арга-курлавырларын [illegible] боттуг хемчеглерин алыр ужурлуг.

Совхозтардан «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Ак-Туруг», «Торга-Хем», «Май 1», «Чаа орук» болгаш «Шамбалыг» тос айларда күрүнеге сүт садар планын ам бээн ажыр [illegible]. Ынчаарга «Таалы», «Кызыл тук» (Өвүр), «Коммунизмче орук», «Чыраа-Бажы», «[illegible]», Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы» дээн ышкаш ажыл-агыйлар сүт садарынга [illegible] турарын демдеглээр херек.

Эът садарынга ол бир район эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден дыка ашкан. Ылаңгыя Эрзин районнуң ажыл-агыйлары эътти эрткен чылдың бо үезинден 95,3, Барыын-Хемчиктиң — 20,6, Кызылдың — 23,4 хуузу хөйнү саткан. Бо талазы-биле республикага ниити өзүлде 12 хуу болган. Эът садарының [illegible] Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем районнар дыка хожудап, [illegible] турар. Ынчаарга Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдың мынчап турган деңнелинден дыка кудулаткан. Бо талазы-биле байдал үстүнде айыткан районнарда хуврунчуг. Ынчангаш садар малдарны оларладып база азырап семиртириниң боттуг хемчеглерин алыры негеттинип турар.

Августуң 1-де медээ-биле алырга, чүгле чаңгыс район — Мөңгүн-Тайга — эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден эвээш дүк саткан. Өске районнар ол деңнелди ажырган. Ылаңгыя Тожу районнуң хойжулары күрүнеге дүк садарының чыл планын 110,8 хуу, Каа-Хемниң — 107,3, Эрзинниң — 102,7 хуу күүседипкилээн. Арткан районнарның ам-даа хөй дүктү садары негеттинип турар. Дүк садарының чыл [illegible] чүүлдерин кылыр хүлээлгелиг.

Ам сорулга болза эрткен бүдүн чартык айда үшкү кварталдың планныг онаалдаларын сүт, эът болгаш дүк талазы-биле дыка ажыр күүседирин хандырар дээш чарыштыг районнар бар курлавырларын база болдунар аргаларын бүрүн ажыглаары болур. Чайгы үеде малдарны эки оъттуг черлерге одар солуп кадарып тургаш, сүт саалдазын [illegible] немелде [illegible] улгаттырарының аргалары бар. Ону малчыннар ажыглаар ужурлуг.

КИДИН ТҮЛҮК

Бо чылын ааиг болгаш кандаашкынның чай болган. Ооң уламындан ниитиниң малынга быжыг чем-сүүрну белеткээринге улуг күженишкиннер негеттинип турар. Таңды районнуң Элегес кодээ Советтиниң [illegible] комитеди СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң шиитпирин база бүгү чонга кыйгырыы-биле чонну таныштыргаш, ниитиниң малынга быжыг чем-сүүрну белеткээр талазы-биле [illegible].

[illegible] баштай-ла күүседикчи комитеттиң хуралынга кодээ Советке хамааржып турар организацияларга база совхозтуң цехтеринге, [illegible] онаалда планнарын берген. Ниитизи-биле бистиң кодээ Совет бо шалыпчы 2 айда совхозка 90 тонна сиген, 280 тонна будук-бурунгу, 300 тонна шиви будуун белеткээр [illegible].

Ол ажылдарны боттандырары-биле Элегес суурга, Чал-Кежигге, Кызыка чоннуң [illegible] пенсионер кижиге чедир 200 кг сиген, будук-бүрү белеткээр планнарны берген. Агиткварталар, микроучастоктар аразынга бо ажылды кодээ Советтиң депутаттары чорудуп турар. Шалыпчы айда социалистиг чарышты чарлааш, тиилекчи болган организацияларны ай санында шаңнаар деп шиитпирлээн.

Бо ажылга бистиң совхозтуң малчыннары, саанчылары база чылып кайбаан. Амгы үеде № 3 хойжу бригада (бригадири Н. Т. Санчи) Элегес хемниң унунда майгын тип алган сиген белеткеп турарлар. Өске организациялар, албан черлери неделя иштинде шупту сиген кылып, шөлде [illegible] турарлар.

Ынчангаш ниитизи-биле август эгезинге чедир бистиң организацияларывыс 100 тонна сигенни, 201 тонна будун-бүрүнү боттарының онаашкан кыштаглаарында чедирген. Амгы үеде бүгү кыштаглаарда сиген, будук-бүрү чедиртинген. Бир эки чүве болза, бүгү [illegible] эъттеги [illegible] чашпан-биле холаап кажаалары база кажааларда азып турары болур. Ынаш будун-бүрүзүнден ооң ылгалы кызыл кек-погаан хевээр турар, витаминнери артып каар, аргаарывысты база камгалап ап турарывыста. Кажан олар теңерге, чүгле аргажоктуң кырында теплап, талыңдан будук-бүрү кылыр деп бодап алган бис.

Август эгезинде парткомнуң, күүседикчи комитеттиң каттышкан хуралынга июль айының планының күүседилгезиниң түңнелин үндүрдүвүс. Бирги черни [illegible] бижик, 100 рубль акша шаңналын контора, детсад, ясли кааттышкан коллектив, ийиги черниң 75 рубль шаңналын Элегестиң ажылчын кооперациязы, ушку черниң 50 рубль шаңналын МТМ алгаш тиилекчи болганнар. Ол организациялар шупту планын ажыр күүсеткеннер. Ол-ла хуралга август айның немелде план-онаалдазын берген. Ниитиниң малынга быжыг чем-сүүр белеткээр шалыпчы ийи ай Элегес кодээ Советтиң девизкзоринде уламчылап, кидин түлүк чорупп турар.

П. ОЮН.
Таңды районнуң Элегес кодээ Совет күүском даргазы.

ХУМАГАЛЫГ БОЛУР ДЭЭШ

Сөөлгү үш чылдарда бистиң коллективте социалистиг чарышта 500 ажыг кижи кирип, ооң дээди хевири — коммунистиг [illegible] шимчээшкинде 400 кижи хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы аттың чыл бүрүде 110 чедир кижи бадыткап турар. «Хожудап турарлар чок ажылдаар», «[illegible] биле ажылдаар» деп патриотту эгелекчилерниң деткип, бо талазы-биле ажылды калбарткан. Ам бисте хоорайга пассажирлер аргыжылгазында [illegible] даар бригадаларның кежигүннери [illegible] турар.

Планныг онаалдаларны күүседир дээш социалистиг чарышты [illegible] бригадалар болгаш түс-түс кижилер оруузунга организастап, чарышты кварталдап түңнеп келген. Социалистиг чарыштың негелделеринде камналгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш шимчээшкин организастаарынга күш-ажылчы [illegible] база ажылдар бир кол черни [illegible].

Бо айтырыгны АТБ-де партийжи [illegible] [illegible].

профэвилел местикомунуң хуралынга чугаалашкан 20 хире айтырыгларның иштинде камналгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш демиселдиң, күш-[illegible] быжыглаарының айтырыглары база кол черни холлаан. Чижээ, № 1, 2 колонналарда ол [illegible] ри В. Семенковтуң, В. Кисе[illegible] [illegible]. Ол ышкаш септелге эгелиинде ажылчыннарның күш-[illegible] лер талазы-биле кол инженер А. В. Волковтуң, кол механик А. А. Гуриковтуң информацияларын дыңнаан. Чаа техниканы нептередир талазы-биле ажыл бараан чорбайн келген. Септелгеде ажылдап [illegible] [illegible] хөй аар черин, дыштаныр [illegible] чеп ажыглаар, камналгалыг болгаш хумагалыг болур талазы-биле ажылдарда четпестерни илередип, ындыг шутуксейлер база болгулаан.

Чамдык бөлүктерде үнелиг материалдыг чүүлдерни тоговтаар, ажыл шагының чидириглерин, болдаксаан черлериниң демисел кол [illegible] база бир кол черни ээлээн. Партийжи [illegible] хуралынга болган [illegible] чалгаан ашкарлагыы болур.

[illegible] ажылының перспективтиг комплектиг планын ажылдап кылган бис. Бир [illegible] арагага хандыкшыыр, ажыл шагы үзер кижилер-биле демиселди, чүгле профилактика чөвүлели чорудуп турган болза, бо чылын алкоголизм-биле демисел талазы-биле комиссия база немепкен. Бисте ам ийи ындыг комиссия бар. Оларның составында партия, [illegible] ри, бүдүрүлгениң хоочуннары кирген.

[illegible] хуралынга чүгле ажыл үезинде эзирик кезээнгиниң эвес, [illegible] кеш, беседалажып турар. А алкоголизм-биле демисел чорудар комиссиялар эзириктер тергедер черге киргеннерни сайгарып көөр. Ындыг факт [illegible] тургузар, алган хемчеглер дугайында аада бижиир. Ол хемчеглерден чогуур түңнел үндүрбээннерни [illegible] профилактория [illegible] суду [illegible] Логинов удуртуп турар. Бүдүрүлгениң кызынга эң [illegible] ажылдарны [illegible] [illegible].

[illegible] ажылын күштелдирген. Күрүнениң өнчүзүн төтчеглеп-[illegible] даа фактыны аваа эрттирбейн [illegible] гейн угланган. Чижээ, машина [illegible] ону оорлаан телеп чок чоруу дээш моторист В. Лупевтиң эш хуузувун суду штрафтаан. Лампалар оорлааны дээш слесарь Р. Саланы шынгыы дон[illegible].

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чамдык эштерни местикомга болгаш профэвилелиниң 4 цех комитеттеринге база шынгыы сайгарып көрүп турар. Машинаны бодунуң хууда херээнге шын эвес [illegible] чолаачы В. Местерийтүң местикомга шынгыы сайгарып [illegible] чолаачының ажылындан тостаарын администрацияга сенал дааш. Ол ам өске ажылда кирген, чогуур түңнелдерни [illegible].

Материалдыг болгаш өске-даа курлавырларны чеп ажыглаар дээш демиселде бисте [illegible] турар. Бисте [illegible] [illegible].

лар чарыгдалының, камналга болгаш хумагалыг чоруктуң дугайында айтырыгларны база сайгарып көрүп турар.

Бо бүгү ажылдар коллективтиң участок бүрүзүнге камналганың шынгыы чурумун тургузарынга идиги берип турар. Бо чылдың бирги чартыында 116 муң 400 литр кывар-чаар материалдар, [illegible] камнап алдынган. Чартык чылда планныг онаалдалар багай эвес күүсеттинген. Пассажирлер аргыштырарының планы 98,9 хуу, пассажирлер [illegible] хуу, хоорайга пассажирлер [illegible] 101,4 хуу, бис [illegible] 101,4 хуу күүсеткен.

[illegible] чогуур айтырыглар хөй. Чаа техниканы нептередип ажыглаар талазы-биле ажыр барып чорбайн келген. [illegible] байдалдар тургустунмаан. [illegible] механизастаашкын эвээш нептерээн турар. Өске-даа четпестерни [illegible] коллектививис [illegible] угланган.

А. ОВСЯННИКОВА.
Кызылдың пассажирлер АТБ-ниң профэвилел местикомунуң даргазы.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Улуг-Хем район республикада малдың баш саны эң көвей районнарның бирээзи. А районнуң кижи эмнелгези Шагаан-Арыг хоорайда база бир улуг дээн коллектив болур. Ындыг төлээде мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле доктаал-шиитпирлерни бис бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп деткээш, ажыл-ишчи программа кылдыр хүлээп алган бис.

Черле мынчаш районнуң кадын камгалал шугумунда 300 ажыг кижи боттарының ажыл-хүлээлгези-биле чергелештир мал чеминиң белеткелинге ооң эгезинден эгелээш-ле, идепкейлиг киржип турар. Райэмнелге коллективи Дөң-Терек деп черде будун-бүрүнү доктаамал белетеп келген. Ынчангаш эмнелгениң салбырларының аразында социалистиг чарыш ам чүгле бодунуң девизкзеринде эвес, а албан-шыктарда база малдың барганы ол. Мал чеминиң белеткелинге ылаңгыя В. Данжалов эргелекчилээн поликлиника салбыры эң идепкейлиг киржип, үлегер-чижектиг ажылдап турарын айытса чогуур. Айыттынган коллектив 10 тонна будук-бүрүнү белетээш чарыштың мурнуну ээлеп үнген.

А. БАЛГАН.
Улуг-Хем район эмнелгезиниң кол эмчизи.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң [illegible] шаңнаары болза.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Лаа Иргитовна Абак — «[illegible]» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Дугаровна Баыыр-оол — «Кара-Хөл» совхозта профэвилелдерниң ажыл. [illegible]

Хурагаш Хертековна Салчак — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Долгар Хертековна Калзан —«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Марусья Иргитовна Серот— «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Мария Кончаковна Ламажык — райпо магазининиң [illegible].

Дуктуг Ложановна Хертек —«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальның I чергези-биле

Тамара Моннесвна Саая — район эмнелгезиниң бухгалтери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның II чергези-биле

Чылбак Байдыевна Арат-оол — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Балгановна Бора-оол — районда склад эргелекчизи.

Мария [illegible] Иргит— Тээли суурда [illegible] ээзи.

Чечен [illegible] Салчак — «[illegible]» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Бора-Хооевна Хертек — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия [illegible] Монге — Мугур-Аксы ортумак школазының [illegible] ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның I чергези-биле

Валентина Салаевна Кечил — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Кошкендей Хертековна Ламажык — районуң улуг бухгалтери.

Дивзенмаа Намзыновна Хертек — «Моген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның II чергези-биле

Татьяна Салчаковна Доңгак — район эмнелгезиниң повары.

Долума Дастановна Хертек — Мугур-Аксы ортумак школазының [illegible].

Салчак Чинжитовна Шойдак — Моген-Бүрен ортумак [illegible] техниктиг ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мария Тапзырыковна Тюлюш — С. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның I чергези-биле

Валентина Васильевна Кол — Хову-Аксы суурда [illegible] ээзи.

Анна Павловна Цебер — район эмнелгезиниң техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның II чергези-биле

Оюмаа Шыыраповна Ооржак— Элегес суурда ог-бүле ээзи.

Тунзенмаа Уйнукуевна Оюн —С. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Чанзановна Сат— Межегей ортумак школазының херек эргелекчизи.

Мария Оюновна Шимит-оол — Тываның кедээ ажылдагый дуржулга станциязының ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Имбикей Баларчыевна Аракчаа — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Дивзенмаа Максимовна Сырат — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Саяна Баларчыевна Дорбаа — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Өшку-Саар Сояновна Калаа — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Сиренмаа Чорбаевна Кок-рагар — Белдир-Арыгның Культура бажыңының техниктиг ажылчыны.

Доолай Тадаровна Шойдак — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Кара Паатовна Шулуу — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-кыс Кадыговна Увайзай —Самагалдай суурда ог-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның I чергези-биле

Белекмаа Доржуевна Бады —«Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Наталья [illegible] Маржым — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Чайзуу Суван-ооловна Чоодуу — районнар аразының ветбаклабораториязының санитаркасы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальның II чергези-биле

Шилимаа Байыровна Адыя — «Чодураа» совхозтуң бухгалтери.

[illegible] Байыр-ооловна Доктуг — районнуң техниктиг ажылчыны.

[illegible] Конгур— Самагалдайның харылзаа белдириниң кассири.

[illegible] Салдыевна Седен — «О. Шыпаа» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Лаптановна Хыяа-оол — райпо столоваязының повары.

Валентина Чагаровна Чоодуу— «Тес-Хем» совхозтуң саанчызы.

(Уламчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

СОФИЯ. (СЭТА). Л. И. Брежневтиң болгаш Т. Живковтуң Крымга болган найыралдыг ужуражылгазынга БКП ТК-ның Политбюрозу онза бедик үнелээшкинни берген. Ужуражылганың боттуг ёзузун болгаш чаагай түңнелдерин Политбюро болгар-совет харылзааларының бурунгаар депшилгезиниң шугуму-биле хөгжүлдезиниң чаа күштүг идиг бериишкини, марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң сынышпас принциптеринге үндезилээш, акы-дуңмалышкы социалистиг дем наттыжылгазының чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжылгазының быжыглаарынче, ооң коллективтиг институттары — Варшава Керээзиниң организациязының болгаш ЭДЧ-ниң быжыктырарынга чаа салдынныг кылдыр үнелеп көрген деп, Софияда парлап чарлаан дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң аразында кады ажылдажылганың хаңылаадырының улгаттынышкынынга акы-дуңма ийи чурттуң аразында материалдыг бүдүрүлгениң каңызынга специализацияның болгаш кооперациянын ол схемазын боттандырарда идиг бээр кылдыр ужуражылганың тодаргай хемчеглерин Политбюро чугулдуг деп көрген. Ол-даа хемчеглер, ол ышкаш «Интеркосмос-Болгария 1300» деп спутникти орбитаже салып үндүргени көңге болгаш буступас болгар-совет найыралдың, акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың база бир бадыткалы болуп турар.

Болгария Улус Республика СЭКП-ниң XXVI съездизиниң 80 чылдарга хүлээп алган Тайбың программазын, Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак чаа инициативаларын бүрүн деткип, оларны амыдыралга боттандырарынга [illegible] хамаарылгадан бүгү-ле чүүлдерин кылып турар болгаш моон соңгаар-даа кылыр деп дыңнадыгда айыткан. Делегей харылзааларынга бүзүрежилгениң байдалын бадыткаар, дүжүкүрлүг чорукту чавырып, дырарын калбартыр болгаш бөө-чепсекти [illegible] дере будүрерин кызыгаарлаар. Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш демиселге болгар коммунистер, бүгү болгар улус бүгү күжүн бээр.

Европага, чижээ, Балканыга айыылдыг чепсек чок зоналарны тургузары улустар аразында дүжүкүрлүг чорукту коңкадырынга дыка улуг чергелиг идигни берип болур деп дыңнадыгда демдеглээн.

Ийи улустуң эрге-ажыктары дээш, тайбың болгаш социал депшилге дээш, боттуг социализмниң чаа-чаа чедиишкиннеринин дээш БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң аразынга бүгү талалыг акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш байлаксыдарынга боттуг салышкынны дээш эштер Л. И. Брежнев, Т. Живков оларга БКП ТК-ның Политбюрозу изиг өөрүп четтиргенин илергейлээн.

ТАМПЕРЕДЕ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ТАМПЕРЕ. (СЭТА). 50 совет болгаш 50 финн хоорайлар найыралдың болгаш кады ажылдажылганың сырый харылзааларын тудуп турар. Төрелдежиң харылзажып турар ол хоорайларның төлээлекчилериниң VI ужуражылгазы Финляндияның [illegible] болгаш [illegible] аразының эң улуг төптериниң бирээзи — Тампереде ажыттынган. Москваның болгаш Хельсинкиниң, Ленинградтың болгаш Туркунуң, Ереванның болгаш Тамперениң, совет база финн өске-даа дыка хөй хоорайларның төлээлекчилери мында киржип турар.

СЭКП ТК-ның Чиргиле секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң [illegible] шуулганның киржикчилери-биле утказын.

Совет курунениң баштыңының чедирген байырында тайбың дугайында сагыш салышкынныг хаңы сиңиикептир деп, Финляндияның чонунуң демократтыг эвилелинден финн парламентиниң депутады Энсво Лайне медеглээн. Л. И. Брежнев бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның [illegible] ниитилел туруузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа чурттаашкынының принциптериниң амыдыралчызының бузурелдиг үлегери кылдыр чепчүү-биле адаан деп, ол чугаалаан.

Финляндия Республиканың президентизи У. К. Кекконен шуулган киржикчилеринге байырлыг чагаа чорудуп, оларның ажылынга чедиишкиннерлиг болурун кузээн.

Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында [illegible] Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында 1948 чылдың совет-финляндия керээзиниң быжыг үндезининде хөгжүп турар деп ол чагаада чугаалаан. Ол болза, бистиң харылзааларывыс делегей политиказында чайгылыышкынныг чүүлдерге алыспайн турарын херечилеп турар-дыр деп, президент онзалап демдеглээн.

Финляндияның чазаавың, «Финляндия — Совет Эвилели» ниитилелдиң, чурттуң хоорайлар [illegible] төлээлекчилеринден база ужуражылганың киржикчилериниң адынга байыр чедирген чагаалар кирген.

Улустар аразынга кады ажылдажылганың [illegible] чорукту чавырылдырарының болгаш тайбыңның чаагай чоруу дээш совет болгаш финн найыралчы харылзаалыг хоорайлар [illegible] чугаалажып турар. Ол дугайында [illegible] Финляндияның хоорайлар эвилелиниң чиргиле директору Л. Юхансон кылган. СЭКП-ниң XXVI съездинин совет-финляндия харылзааларын хөгжүдериниң бедик үнелээшкинин бергенин ол демдеглээн.

Совет болгаш финн улустарның аразынга найыралдың хөгжүдериниң оруун Финляндияның [illegible] хамаарылгаас чорууп туржып көөрүнүң дугайында В. И. Ленинниң ат салгаш Декредин ажыткан деп, Л. Юхансон онзалап демдеглээн.

Төрелдежип турар хоорайларының кады ажылдажылгазы бистиң күрүнелеривистиң болгаш улустарывыстың аразында найырал харылзааларын [illegible]. Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң эрге-ажыктарынга таарыжып, айыыл чок чоруук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралының Түңнел актызының принциптеринге болгаш негелделеринге дүүжүп турар деп, [illegible] түңнелинде чугаалаан.

А. ГОРБУНОВ.

ВЬЕТНАМ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА. Орус дылы өөренип турарларның саны Вьетнамда улгадып олуп турар. Орус дылдың чоокта чаа Москвага болган 4-кү Делегей олимпиадазынга Вьетнамның аныяк төлээлекчилери кайгамчыктыг чедиишкинниг болган.

ЧУРУКТА: олимпиаданың шаңналдыглары.

ВПА – СЭТА-ның фотозу.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). [illegible]

[illegible] Хулиган идегеттер [illegible] чоруп турар хоорайның шуут-ла төвүнге [illegible].

[illegible]

ЧҮГЕ САГЫВАЗЫЛ?

«Кызыл туң» совхозтуң төлүнзен ырак [illegible] хулээп алыр чаа пунктуну ажыткан. Ооң ажылын Чигжит Ооржак башкарып турар. Самолётту Саглы—Кызыл—Хандагайты маршруттуг, хуннуң ужар кылып каан. Ынчалза-даа [illegible] хуннерде харылзаа бааайындан совхоз төвүнге самолёт келбейн барар. Чижээ, пенсионер Дыргын Саая бичи [illegible] билеттерин садып [illegible] [illegible] «Т-110» [illegible] Шынзы-ла, ол хуп ане турган. Чаш уруглар, иелер, ажааннаар дээш кижилер, кыргаңнар самолёт манап, аэропортка ора хүнзээннер.

Ырак районнарже самолеттарны бирги залчегде чорудуп, хуваалдаштын кылган болза, ындыг байдал турбас ийик. Ындыг чүүлдер чорук [illegible] шиитпирлег болур-дур. Пассажирлерниң үе-шагын чүве үнелевезин, расписаниени чүге сагывазыл?

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

МУРНАКЧЫЛАРГА ШАҢНАЛДАР

Тудуг талазы-биле эң эки төлевилелдерни чогаадып тургусканы дээш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдарын чоокта чаа тывыскан. Шаңналга кирген чамдык ажылдарның дугайын ол комиссияның даргазы, ССРЭ-ниң Кургудуг даргазының бирги оралакчызы А. А. Боровой СЭТА-ның корреспондентизиниң диләән ёзугаар чугаалап берген.

[illegible] улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин, кедээ ажыл-агыйның ниитиниң болгаш культура-[illegible] олдарны ёзугаар туткан 39 төлевилелдерге бо чылын ол [illegible] Төлевилел болгаш техниктиг ажылдарны эки шынарлыг кылдыр кылганы — [illegible] хуусаазын кызырган болгаш оларның боттандырыын читеткен, чаа-чаа күштерин хуусаа бетинде боттандырган [illegible] хуусаазында [illegible].

Челябинскиниң хоолай-прокат заводунуң кол цехтериниң кылганының соонда [illegible] бүдүрүлгезин ында 300 [illegible]

[illegible] Ноома ёзугаар ол цехти эдерерин алды ай хуусаада кедүүнгеп турда, ону дөрт айда кылып дооскан. Ооң продукциязының 94 хуузу куруненин Шынар демдектиг [illegible]

[illegible] — Совет Эвилелинде сут-энергетиктиг болгаш ирригация объектилериниң эң улугларының бирээзи. Гидротехниктиг [illegible] тургузарынга херекгээри биле тудугларының [illegible]

Сумскиниң «Химмулетпур» бүдүрүлге каттыжыышкынында аммофос бүдүрер комплексти [illegible]

[illegible] кургузунда ажылдап турар. Ону ажыглалга киргени — радионуң болгаш телевидениениң дамчыдылгаларын [illegible] зоназын улам алгыдарынга дузалаан. Ол суурганың архитектуралыг чараш хевири хоорайның ниити хевиринге дээжок таарыжып турар.

[illegible] субботниктинге ажылдап [illegible] «[illegible]сок» деп санаторийни Львов областының [illegible] туттунган. 4-тен 14 хар чедир [illegible]

[illegible] Ол санаторий 500 орунжут 7 каът [illegible] болгаш эмнелге-диагностика [illegible] чээлдер эрттирер [illegible]

[illegible] шиитпирлер бир-ле дугаарында — ол девискээрни чоомчалыг ажыглаарының [illegible] тарны хүлүс тургузар черлер [illegible] аразында туттунган. Спорт залын, бассейнни болгаш боо адар черлерни гостиница-биле чоок кылганындан беш муң дөрбелчин метр девискээр камнап алдынган Спортсменнерге, ооң ажылдакчыларынга болгаш көрүкчүлерге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни төлевилекчилер угландырган.

Белоруссияның компартиязының 60 чылы аттыг совхозта (Брест область) кадрлар талазы-биле чидир шиитпирлеттинмээн айтырыглар чок. Ол суур чаартынып, ортумак школаның [illegible] ажыл-агыйында [illegible] ажылдап артып каап турар лар. Ол база-ла таварылга эвес. Совхозта тудуг ажыл[illegible]

[illegible]

Делегейде шиитпирлиг удурланыышкыннар болгаш килеңнээшкиннер

АКШ-тың президентизи Р. Рейганның массалыг узуткааышкынның чепсээни эң-не араатан хевири болур нейтронунг чепсекти долу хемчээлге бүдүрүп үндүрериниң дугайында айтыышкыны делегейге эң-не шиитпирлиг удурланыышкынны болгаш килеңнээшкинни болдурган. Ангы-аңгы чурттарның политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчылары, солуннары Вашингтонунуң ындыг базымын бүгү-ниитиниң тайбыңынга эң-не улуг кыжанышкынныг чүүл кылдыр көрүп турар.

ОСЛО. Норвегияның [illegible] нейтронунг чепсекти АКШ-тың бүдүрүп үндүрер болгаш [illegible], курлавырлаар дээш шиитпиринге удуруп албан хуузу-биле медеглээн. Премьер-министр Г. Харлем Брундтланд чурттуң чааза ооол мурнунда-ла нейтронунг чепсекке удурланып турганын норвег телеграф бюрозунуң [illegible]

КОПЕНГАГЕН. Дания мурнунзу ышкаш, бааа-ла нейтронунг [illegible] удурланып турар болгаш адролуг чепсек чок чурт болганда, ону дания девискээрге тургузуп ужуралыг деп база катап чугаалап турар. Нейтронунг чепсекти долу хемчээлге [illegible] рнн америк администрациязының [illegible]

[illegible] нейтронунг бомбаны ажылдап [illegible] ол айыткан.

Ол шиитпирниң эң хоралыг уржуктарының бирээзи болза, нейтронунг чепсекти ажыглаар чорук [illegible] чорударының дугайында алыстыг калчаалыг сорулгаты салырынга чедирип болуру-дур деп, ол демдеглээн.

«Бүгү чүүлдерден алгаш көөрге, ындыг шиитпир Барыын Европа [illegible] чазактары-биле кандыг-даа чугуур сүмележиишкин чокка түлээп алдынган-дыр. Чүге дээрге мурнунда ол айтырыгны чугаалажып көрүп турда.

[illegible] Ол шиитпир — бүгү ниитиниң тайбыңынга чаа [illegible] бооруп ол демдеглээн. Ол чүве адролуг чепсекгешиишкинни улам күштелдиририн болдурар.

[illegible] Вашингтонуң [illegible] бүгү кижи [illegible] ниң салым-хуузунга аажок улуг айыылды үндүрүп болур байдалды тургузуп турарын Л. Бовэн айыткан.

Л. Бовэн нейтронунг чепсектиң дугайында америк чазактың шиитпиринге удурланырынче болгаш стратегиг [illegible]

[illegible]

ТОКИО. [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

ШУУЛГАН

Оюн Демчиевич Охемчик — Тыва Арат Республиканың үезинден бээр хоочуннарының база бирээзи: көрбээн, дыңнаваан чүвези чок, көдүрбээн, кутпаан хемзелээ чок кижилерниң бирээзи. Тываның национал-хосталгалыг революциязының дугайында билир болгаш дыңнаан чүүлдерин мынчаар сактып чугаалап олурар.

—1921 чылда — Тывага национал-хосталгалыг революция өскүп, Тыва Арат Республика [illegible] мынчан таптыг-ла 12 харлыг, чүвениң уҗу-кыдыын угаап билир апарган болгай мен.

Бир-ле катап Ээрбек [illegible] уезинде чүве. Каш хонактыг [illegible] кадарып хүнзээш, аалче кирип олур мен де. Бора аъттыг [illegible] бир-ле уҗуп орган кара торга дег, туткуп олур. Чүү [illegible] дыг эки боор дивишкен, өгже далаш-биле келдим. Бичии кижи улуг улус чугаазынга киржир эвес, өг даштындан дыңнап тур мен.

—Амыр-ла-ба?

—Амыргын, амыргын-на. Дыр силер бе?

—Амыргын. Сол чүү тыр ирги?

—Телбии болгаш тур. Силерниңде солун чүү тур ирги? — дижип, ачам-биле ол кежеки кижи амыр-менди солчуп турлар.

— Че, чүү боол-тур силер? Болзамык алдынар-ла шимээн! — деп, демги кижи чугаалай-дыр.

—Меңде-даа чүү боор, чо шум кирер болза, олча-дыр. Чонум-биле чорупла орган мен — деп, ачам Оюн Демчи харыылааш:— Кымнар кирип турар боор чүве-дир, ынар?— деп айтыра-дыр.

—[illegible] Чайлагда аалдардан элээн улус кирип турар чүве-дир. Силерни база бижиир шаап алыйн — дээш, демги кижи белеткени берген дег болду.

Ачам-биле демги кижи өг хаалгазынче [illegible] хоорезинге [illegible]

[illegible] дыг бош-алдын-даа хонукта [illegible] турган.

Соолунде билип кээримге, акамга кээп турган кижи —ол үениң бир идепкейжизи Оюн Саарбай деп кижи болган. Ынчаан чаа-ла эвилелдээр деп турган уругдар ямызының (намының) намчыларынга араттарның аалдарын алып дээш сур-[illegible]

ол болган.

Угаазы [illegible] чилери болгаш Бүгү-Тываның [illegible] ы [illegible] намчызар арбан, сумуларны үлежип алгаш суртаалдап чоруп турганы ол-дур.

Оюн Курседи — Үстүү Элегес, Межегей; Оюн Куржепей —Эртине-Булак, Чагытай; Оюн Чуржаапай — Каа-Хем, Нэк-Тей; Оюн Шаравии—Хем-Белдири; Оюн Саарбай—Ээрбек, Суглуг-Хем ол ынчаар суртаалдап чоруп тургулаан.

В. И. Ленинниң, оон үделгелээзин коммунистиг большевиктер партиязының удуртулгазы-биле 1917 чылда Россияга Октябрьның хувискаалы тиилээн болгай. Оон дыңмы [illegible] Таңды-Тывазы чүс-[illegible] чарның каранга-дүм-[illegible] Октябрьның [illegible] таптанмызындан Азия дилтии чыдиик хүнней берген. Мурнакчы тыва араттар — Оюн Курседи, Оюн Саарбай, Оюн Куржепей, Оюн Чуржаапай, Оюн Шаравии, Узун Лопсаң, Оюн Дембирел, Орустаар Биче-оол дээн ышкаш үжен шаа [illegible] баштай намны тургузуп алыр, оон чаа чазакты тургузар [illegible] эрткен [illegible] араттарга суртаал салып чоруп турган.

Ам болгап кээрге, ынчан 1920-21 чылдар бистиң Элегес, Межегей, Ээрбек, Хем-Белдири — бо мынчаар дыка дүшкүүрлүг турган болдур ийин. Орус, тыва чон революсчу хөөн кире берген, мыңдыг дидир, мыңдыг дидир. Соңгаар орус чуртунда Ленин деп улуг мерген угааның башкы кижи бар. Оон коммунис-биле Октябрь хувискаалы өскээн. Биче буурай, ядыы мөчүт чон эрге-шөлээ тыпкан. Соңгаар орус ак хаан дүжүлгезинден [illegible]-дир. Байлар, [illegible] меттер, ядыылар деп чүве моон соңгаар турбас, чон шупту деп эрге-шөлээлиг болур. Ам бистиң Таңды-Тывазынга база ындыг хувискаал өскүүр дээш чугаа-соот дыргын турган

Ачавыс Оюн Демчи биеэги

Оюн Саарбайның суртаалынга кирип, намчы апарган болгаш оларның чыылган черинге олуржуп, чаа солун чүүлдерни билип ап турар апарган.

Ол шуулган дугайын 1933 чылда Москвага КУТВ суртуулунга өөренип турда, оон удуртукчу киржикчизи, орус большевик Иннокентий Сафьяновтан эки дыңнаан бис.

Эң баштайында-ла 1921 чылдың июнь 25-26 хүннеринде Чадаанага Даа, Бээ кожууннарының төлээлериниң хуралы эрткен. Аңаа совет төлээлер — Сибирьревкомнуң Кызыл Шериинин, кызыл партизаннарның төлээлери база киришкен. Ол чыыш хуралга тыва улустуң тускай күрүне боор догуннаарын чугаалашкаш, бүгү чоңга кыйгырыг хүлээп алган.

1921 чылдың августа Таңды кожууннуң Сут-Бажынга Бүгү-Тываның төөгүлүг шуулганы ончуг дүшкүүрлүг-ле эрткен дээр.

Аңаа бүгү Тываның кожууннарындан 300 ажыг төлээ, оон иштинде 200 хире чиңгине арат төлээлер киришкен. Оларның аразындан Оюн Долуудай, Оюн Алдай-оол, Натпит, Кара-Баштыг олар шуулганның [illegible] киришкен

•

Тываның национал-хосталгалыг революциязының ол шуулганынга Совет Россиядан 16 төлээ, 7 кызыл партизан, Моолдан — Шагдыржап, корей чоңдан—Цой деп ындыг аалчылар бар болган

Орус төлээлерниң аразында Совет Россияның Тывада бүрүн эргелиг элчини Г. Фальский, Сибирь ревкомунуң төлээзи Иннокентий Сафьянов, оон кадайы Сафьянова, Чугунов, партизаннар — Сергей Кочетов, Хлебников, Сергей Акимов, Семен Коровин, Путинцев суглар бар.

Орустаар Биче-оол-биле Путинцев ийи ол шуулганның тускай хелемечилери болуп турган.

Тываны Таңды-Тыва Арат Республика деп доктаадып тургузаш, оон найысылалын Хем-Белдири — Кызыл хоорай деп сандан.

Ол шуулганга Таңды-Тыва Республиканың эң баштайгы үндезин хоойлузун хүлээп алгаш, тываларны дорамчылап бактаан «урянхай», «сойт» деп сөстерни соксадырын, кижини эрнилеп шаажылаар, кеземчени хоруурун база доктааткан. Бо дугайында дүжүметтер ол шуулганга изиг-изиг мартыжып тургулаан:

—Болеп-даа көрүкер, хайыраатылар, мээң-биле ядыы кижиле кажан дедир чүвел? —деп, Тевер-оол сангыдыкчы дестүүмейн тура халып-даа турган дээр

Шуулган ындыг түлүгеп турда, өөс дүжүметтер доктааткан [illegible] шээрешпейн, дургун салган. Ук Шуулганга чаа чазакты тургускан.

Бүгү-Тываның ол шуулганынга [illegible] араттар-намчылар, бурунгаар депшилгелиг кижилер ол шуулганның салым-чолун шиитпирлеп алгаш барган

—Ындыг янзылыг 60 чыл бурунгаар бистиң Тывавыска национал-хосталгалыг революция тиилеп, Тыва Арат Республика доктаап тургустунган чүве ийин моонар —дээш, Оюн Демчиевич черле ындыг чаңы-биле бажын согаңнаткылааш бир чүве сакты тыртып каан дег болгаш, арай хүлүмзүрүп каап олур он.

Сут-Бажынга эрткен Бүгү-Тываның шуулганы Таңды-Тыва Республиканы тургускан соонда, 1922 чылда база-ла орус большевик эштерниң [illegible] Оюн Курседи, Оюн Куржепей, Оюн Чуржаапай, Оюн Саарбай суглар баштаан намчылар Өөктүг Кара-Ыяшка намның бирги хуралын чыылдырып, ынчан Үгудар ямы деп адап турган ТАРН-ны тургускан.

Оон соонда арат чон мынчаар ырлажып эгелээн.

Өөк-ле Тураи черинейден
Өөскүп үнген хувискаалды
Өскүс чораан араттарны
Өрү тырткан хувискаалды
Кара-ла-Ыяш черинейден
Хайнып үнген хувискаалды.
Кагдырыпкан арат чонун
Хаара туткан хувискаалды...

Көрдүнер бе, оон бээр ам мугур 60 чыл эртип турар-дыр. Мен-даа 72-леп тур мен. Бистиң Тывавыс Совет Эвилелиниң бир аныяк республиказы — Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика болган.

Таңды-Тыва Арат Республиканы тургускан бүгү Тываның ол бир дугаар шуулганы эрткен Сут-Бажы — Совет Тываның уттундурбас төөгүлүг чери болу берген. Ону ам мызыя партизаннар отрядының командириниң ады-биле Кочетово суур деп адап турар. Ында «Коммунизмниң хереди» совхоз тургустунган. Шуулган эрткен сураглыг Сут-Бажы — Кочетово ындыг янзылыг солун, төөгүлүг чер болуп арткан — деп, Оюн Демчиевич чугаалап олурду.

Л. ЧАДАМБА.

Уран чүүлдүң кижилери

ЫРЫ—ХАРЫЛЗАЖЫРЫНЫҢ ЧЕПСЭЭ

[illegible] Ада-Тургарга Улуг дайынның эгези — 1941 чылда бижиттинген «Ыдыктыг дайын» деп ыр-биле тудуш холбаалыг. Ол дайынның төнгенинге аттыгжып турар өөрүшкүнүң символу — «Тиилелге хүнү» деп ыр чүгле 35 чылдар эрткенде тыптып [illegible] ыраажызы Лев Лещенко ол ырның эң баштайгы, эң эки күүседикчизи болган.

Бажыңынга, чаңгыскан байлалга, ыраажы база-ла ындыг—сценага шыңгаш — бодуул, ажык болгаш сагыш-сеткилге таарымчыр. Шуулукчу ону херелденип турар кижи ээр ышык. ынча дээр болза, сыңмыны-ла чугаалааны ол, чүге дээрге сорунгуң көзүлбес [illegible] ниң чыгыы ол кижиден тарап [illegible] турар.

— Сценаже мээң оруум бо-[illegible] турган.— деп ыраажы чугаалаар.— Мээн адам-иеми уран чүүлге ыраак улус. Мен бичиимден-не ыраажының болгаш шии артизиниң профессиязынга [illegible] болган мен. Школаны дооскаш [illegible] ыйгыр уран чүүлге суглуулуг турган мен!, Москваның барык-ла бүгү театр институттарынга [illegible] мен. кандыг-даа чедиишкин чок болган мен. База бир [illegible] чедиишкин чок болдум. Шериг албаны эрттирери-биле шеригже чеде бергеш, аңаа шеригниң ыр болгаш танцы ансамблинге ырлап турдум.

[illegible] кижиниң [illegible] театр институдунуң хөгжүмнүг комедия артистериниң салбырынга хүлээп алган. Үшкү курска турган. Москваның оперетта театрының сценазынга ырлап эгелээн мен. 1970 чылда...

Ол чыл болза артиске аажок таарымчалыг чыл болган: Бүгү-российжиниң эстрада артистериниң IV конкурузунга тиилелге, Сопотага болган «Делегей конкурузунга бирги [illegible] эң [illegible]-де. Бүгү-эвилелдиң радиозунга болгаш телевидениезинге ыраажы болуп ажылдаар дугайында хүндүлүг чалалга».

— Бүгү-эвилел конкурузунга болгаш Польшага база Болгарияга болган делегей конкурстарынга шериг темазының ырларын ырлагылаан болгай силер, ол таварылга болуп ындыг болганы оз бе?

— Таварылга эвес-тир, мен 1942 чылда төрүттүнген кижи болгай мен. Мээң чаш үем хайын чылдарында болгаш дайын [illegible] чылдары эрткен. Чедирилгелерниң болгаш когарал дарның ол калыс дошкун чылдарын мен эки билир мен. Тиилелге хүнүн [illegible] «Дайын төнгени бо-дур. Ачаң ам кезээде бистиң-биле кады чорууру».— дээн сөстерини аайы-биле кезээ-мөңгеде сактып алган мен

Сочиден ээп келген хүнүнде бистер оон-биле чугаалаштывыс, ол аңаа «Спектр» деп ансамбльге ырлап турган. Даартазында эртен эрте мурнуу [illegible] —Дагестанче ужуп-тар ужурлуг. Оон соонда БАМ-га, Сахалинге чоп ону маңаар база катап Сочиге барып, «Кызыл гвоздика» деп фестивальдың жюри кежигүнү болур.

— Чурт иштинге болгаш даштыкы-даа удаа-дараа чорууру мээң даржыктыг херек болбайн турар. Чаа-чаа черлерге сонуургап чедип, чаа-чаа кижилерге күзелдиим-биле барып ужуражып турар мен. Ылангыя көрүкчүлер-биле доот харылзаа мээң дыка күзенчиг. Чүге дээрге ыры—харылзаажырының чепсээ-ле болгай.

Лев Лещенко хоорайларның улуг-улуг шөлдеринге ырлаарынга онза күзелдиг. Ындыг шөлдер ону хандыкшыдып турар деп боду чугаалаар. Украинада 40 муң кижи олурар олуттуг стадион ам туттунуп турар «Атоммаштың» кайгамчык улуг шеги. Москвага болган Олимпийжи оюннарның байырлалдыг хааш [illegible] үезинде «Олимпийжи байырлажыышкын» ырын оон күүсеткени Лужникиде Улуг спорт оранны суг-суг [illegible]

[illegible] Севастьяновтуң дилээш ёзугаар оларның «Аңаа-ла космос» деп кинозунга «Чериин тыптыышкыны» деп ырны Лев Лещенко ырлап берген. Ол дугайында ыраажы боду мынчаар чугаалаар:

— Космонавтар-биле эң-не чоок харылзааны тудуп турар мен. Оларның элээн хөй-биле өңнүк мен. Бети-ле дээрге космоска [illegible]-даа болза, «Аңаа-ла космос» деп кино аңаа эвес кино. Ында чаңгыланып турар ырның темазы— кижилерниң чаңгыс эви. Ырда ындыг сөстер бар: «Бистер — Галактиканың төлдери бис, ынчалзажок кол-ла чүве, бистер — сээң төлдериң бис, эргим Черивис». Ол ырның баштайгы күүседиин Сочиге «Кызыл гвоздика» фестивалының үезинде, шуут-ла онзагай байдалдарда болган. Залда — ырынай чоокта чаа космостан Черже ээп келген космонавтар Рюмин биле Ляхов. Ыр болза оларның дугайында. Залда бүгү кижилер бут кырынга туруп алган турда, мен ырлап турдум. Ол черле уттундурбас!

— **Силерниң күүсеткен 300 ырларыңар үн бижиир машина-биле бижиттинген болгай. Силерниң ажылыңарда ам чүү кылдынып турарыл?**

— Эдилгелиг улуг пластинканы белеткеп турар мен. «Спектр» ансамбль-биле кады «Ырлажып тур бис» деп чаа программаны доозуп турар мен. Ол программа бодунуң [illegible] дыка янзы-бүрү болгаш театрлажыттынган ырлар жанры-биле тургустунган. Мээң идеалым — массалыг ыр. Ынчангаш бистиң концертивисте бүгүде ырлаар — чүгле ыраажылар, хөгжүмчүлер, конферансье ырлаар эвес, көрүкчүлер база. Октябрьда болур бирги көргүзүүвүсте чалап тур бис!

Татьяна ДМИТРУК.

(«Москваның чаа чүүлдери»— ПМА).

Кодээниң культура амыдыралы хайнып-шимээр. Клубтарда, культура бажыңнарында хөй санныг бот-тывынгыр уран чүүл бөлүглери ажылдап турар. Агитация-уран чүүл бригадаларының артистериниң оруктары малчыннарже, сиген кезикчилерже, тараачыларже угланган. Олар чеңгэ барааи бөлүп, четпестерин шугумчулап, хүннүң маадырларын алгап-мактап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: кодээниң бот-тывынгыр артистери.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

КИЕВЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

МАДРИД. (СЭТА-ның корр. А. Медведенко). Киевтиң «Динамозунуң» футболистери түңнел оюнга «Атлетикону» (Мадрид) 1:0 санга уduп алгаш, испан хоорай Ла Корунья хоорайга доозулган чурттар аразының маргылдаазынга тиилеп үнгеннер. 24 минута боор чорда Блохин санны ажыткан. «Атлетиконуң» футболистери «Динамонуң» хаалгазынче томуйлаан хостуг тевиишкинниң кирин чадап каапнар.

Бистиң командавыстың ойнаан составы: Михайлов, Коньков, Балтача, Баль, Демьяненко, Лозинский, Буряк, Хаус, Бойко, Веремеев (Евтушенко), Блохин (Олиферен-ко). [illegible] «Реал» (Ла Корунья) клубту 5:0 санга тиилээн.

Испан солуннар Киевтиң «Динамозунуң» ойнаарын бедик-биле үнелээн. Ол черниң [illegible] ойнап турары-биле алырга, совет футболистериниң түңнел [illegible] көргүскен эртык күш [illegible]

БАЗА КАТАП КАДЫ

«Канаданың кубогу» дээш маргылдаага киржир ужурлуг ССРЭ-ниң шилиндек командазының кандидаттары соолгу хүннерде Италияга ойнаан болгаш Ригага белеткелдин эрткеннер. Олар база катап чыглып келген болгаш августуң он бирде баштай Швецияга, а оон соонда Финляндияга барып, ол чурттарның национал командалары-биле [illegible] дээш чорупканнар.

«Бо удаада бистер 25 хоккейжилерни алыр бис —деп, ССРЭ-ниң чыындыы шилиндек командазының улуг тренери В. Тихонов СЭТА-ның корреспондентизи В. Дворцовка чугаалаан. — Олар болза, вратарьлар Третьяк (ЦСКА), Мышкин (Москва «Динамозу»), камгалакчылар Васильев, Билялетдинов, Первухин (Москва «Динамозу»), Касатонов, Фетисов, Бабинов, И. Гимаев, Зубков (ЦСКА), халдакчылар —Харламов, Макаров, Дроздецкий, Жлуктов, Хомутов, Ларионов (ЦСКА), Шалимов, Шепелев, С. Капустин, Кожевников («Спартак»), Балдерис (Рига «Динамозу»), Мальцев, В. Голиков, А. Голиков, Светлов (Москва «Динамозу»)

Москвага курлавыр [illegible] вратарь Тыжных, камгалакчы Стариков болгаш халдакчы Крутов (шуптузу—ЦСКА) артарлар. Бистер оларны Швецияга азы Финляндияга маргылдааларже келдирер ужурлуг бис.

Харламов шилиндек командага 33 кандидаттарның санынга [illegible] турган, ынчалза-даа Италияга Европа [illegible] кубогу дээш маргылдаа үезинде түңнел оюнга [illegible] эки ойнаан соонда ону составка киирген.

ЦСКА-ның хоккейжилери Италияга ойнап турар үеде ССРЭ-ниң шилиндек командазынга өске клубтардан кандидаттар Ригага ук черниң «Динамозу»-биле ийи катап ужурашкаш, ийилдиринге — 7:4, 9:3 саннарга тиилеп алганы спорт сонуургакчыларынга солун боор чадавас.

Швецияга маргылдааларның августуң 12 болгаш 14, Финляндияга — 17 болгаш 18 хүннеринде болурун түңнелинге сагындырып каалынар.

«НАЙЫРАЛ» МАРГЫЛДААЗЫНДА

ПРАГА. (СЭТА). КУДР-нуң аныяктар командазы футбол [illegible] «Найырал» аттыг маргылдаага тиилеп үнген. Ол түңнел оюнга Польшаның шилиндек командазы биле ужурашкаш, ону хайым кылдыр доосхан. Тиилекчи команда хаалгаже хостуг тевиишкиннерниң соонда шилээни. Аңаа КУДР-нуң футболистери чазыг чок боол, оюн 4:3 санныг доозулган

Агаар

Бөгүн республикада агаар чаъс чагбас. Соңгу-чөөн чүк [illegible] хаттыг. [illegible] 9—11 метр чедер. Агаарның температуразы 17—25 градус чылыг болур.

[illegible] база-ла аяс хүн болур. Эртенги шактарда туманнаар. Соңгу-чөөн чүк үг-[illegible] хат секундада 9—12 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы 20—25 градус чылыг.

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга 1982 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 15-тен эгелээрин дыңнадып тур.

Чагылда 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир болур.

телевидение

АВГУСТ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

[illegible] —«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. [illegible] —«Хөй [illegible] кижи». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 11.25 — Телемедээлер. 11.30—14.15 — Чавсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның телевидениезиниң документалдыг фильмнер программазы: «Михайловтуң хосталгазы» (БУР). «Эрте-бурунгу профессия» (ВУР). «Фридемштейн шивээзи» (ГДР). 15.30 — «Дружный» пионер лагеринде байырлал». 15.55 — «Шыдыраа школазы». «Таныжыкаң шыдыраа-дыр». 2-ги дамчыдылга. 16.25 — «Кроштуң каникулдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. [illegible] серия. 17.35 — П. И. Чайковский — «Иоланта» операдан үзүндүлер. 18.05 — Аъш-чем программазы. Тодаргай шиитпир. Иваново областан репортаж. Дамчыдылганы таныштырлакчы Е. Синицын чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чемн белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 —Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Тывага революцияның тиилээниңден бээр 60 чылы болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганы.

МОСКВАДАН

19.35 — Л. Украинка — «Костундар». Украинаның И. Франко аттыг үлегерлиг шии театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң [illegible] артизи Б. П. Чирков. Төрүттүнген хүнүнден бээр 80 харлаанынга. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпионады. «Спартак» (Москва)— «Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Медеога ужуражылгаларо». 13.05 — «ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредирил?» «[illegible] мастерлерни өзүп турар». Ташкент хоорайда № 63 тудуг ПТУ-зунуң дугайында. 13.50— [illegible] А. Навои аттыг [illegible] театрының артистериниң [illegible] 15.05 — «Маяковский бистин-биле». Документалдыг [illegible] фильм. 15.50 — «Ажыы —миллиардтар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.00 — 17.00 — Чавсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00— «Эң-не херек кижи». Документалдыг фильм. 18.00— Уругларга фильм. «Удавас чаштарга». [illegible]

МОСКВАДАН

18.20 — Хеглүг ногаажылгаштар. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телеметралер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар.

18.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Калининаның болгаш орус улустуң инструментал [illegible] оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удур-[illegible]

КЫЗЫЛДАН

19.35 —«Пушкинниң строфалары». В. Ларионов номчуур.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уунар, чаштар!». «Хуулгаазынныг экран». 20.15 — «Идегели оксунмурганнар». «Капитал чурттарда ажыл чоктар [illegible]». [illegible] политиктиг хайгаарыкчы Б. А. Калягин чорудар. 20.35—Орус [illegible] рын Москваның куртуваны симфония оркестри күүседир. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Корпак дугайында баллад». «Набат». Уран-чечен фильмнер. 22.10—23.55 — Ф. Шуберт. Фортепиано. Трио си бемоль мажор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ПТУ-лар чалап тур

Ак-Довурак хоорайның ортумак № 3 ПТУ-зу

[illegible] шеверлекчилерни белеткеп турар.

Кызыл хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зу.

Конструкцияларның дашчы-[illegible] облицовщиктерни, шеверлекчилерни [illegible] терии, көдүртүр кран машинистерин, слесарь-сантехниктерин белеткээр.

Ак-Туруг[ла] (Улуг-Хем району) чаа ажыттынган № 7 ХПТУ.

[illegible] белеткээр.

Таңдының техниктиг училищези (№ 6 ХПТУ-нуң база-зында тургустунган)

Дашчыларны, бызанчыларны, шеверлекчилерни, электросварщиктерни бир чыл [illegible] саалыг өөредир. Ортумак школа [illegible] училище айда 75 рубль сти[пендия] [illegible]

Училищелерде өөредириниң хуусаазы: 8 класс доосканнар — 3 чыл, 10 класс дооскаңнар — 1 чыл. 3 чыл хуусаалыг ортумак ПТУ-лар [illegible] турганы [illegible] чоорулгазынга [illegible] диплом-ну алыр. [illegible]

турган үеде ажыл стажынче кирип санаар.

Сургуулдарны аъш-чем-биле, ажылдап кедер хеп-биле, [illegible] хеп-биле, стипендия-биле [illegible] Хоорайда чурттавайн турарларга [illegible]

Училищелерде [illegible] шинчилар, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш техниктиг [illegible] ка човулели училищелерниң баазаларында ажылдап турар. Чамдык мергежилдерге өөредилгени спортчу угланыышкын-биле чорудар.

Училищеге кирерин күзээн-нер шилип алган мергежилин айытпышаан, директорнуң адынга билдиришкин бижиир. Билдиришкинге кожар документилер:

1. Ортумак эртемниң дугайында [illegible] школазын дооскан дугайында херечилел.

2. 286 майык [illegible]

3. 3×4 хемчээлдиг үш фото-чурук.

4. [illegible]

5. [illegible] бижиттинген документилер [illegible]

тиг чагаа-биле почта дамчыдыр чорудуп болур.

Училищеге келгеш, төрүттүнген дугайында херечилелин азы үндүр бижиткен паспортун көргүзер.

Аныяктарны училищелерге кирериниң экзаменнери чокка, херечилелдеринде болгаш аттестаттарында демдектерин барымдаалап хүлээп алыр.

Кичээлдер сентябрь 1-ден [illegible]

Тус черлерниң партия, совет болгаш комсомол органнары, совхозтарның, бүдүрүл[гелерниң] [illegible]

ЧАРЛАЛ

Благовещенскийниң профессионал-техниктиг училищези [illegible] 1981-1982 өөредилге чылында [illegible]

[illegible]

жек херекселдерн, ажылдаар кеп-тер-биле хандырар болгаш айда 103 рубль стипендияны бээр. Өөредириниң хуусаазы 11 ай, өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр. Училищеге шыдалда чок хүлээп алыр.

Долу ортумак билии турган училищени дооскаш, Кызылдың дээрбе комбинатынга бир чыл дүргүзүнда ажылдаан кижилерни Москва хоорайда технологтарның [illegible]

[illegible]

Адрези: Кызыл хоорай, дээрбе комбинаты, Трудовая кудумчузу № 32 бажың, кадр килдизи.

КИНО

АВГУСТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максим Перепелица» 9.30 шакта. «Ферфакстың миллионнары» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «[illegible] фантазия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «[illegible] дугайында тоожу» 9.00, 11.00, 13.00 шактарда. «Идвот» 15.30, 18.20, 20.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чоок экспресс [illegible]» 14.00, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Террор-операциязы бутраан» 19.30 шакта.

Редакцияның адрези:

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор 2-24-63, редактор оралакчылары 2-33-24, 2-31-78, харыысалгалыг секретарь 2-23-35, [illegible] 2-23-35, [illegible] 2-37-13, [illegible] 2-31-75, [illegible] 2-23-54, [illegible] 2-21-47, [illegible] 2-31-75, [illegible] 2-41-27, [illegible] 2-20-60, корректорлары 2-27-41, бухгалтериязы 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1992

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер, полиграфия болгаш ном садыглаа херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 188 (11686) | 1981 чылдың август 14, пятница | 1925 чылда үндүрүлбүшүнгеш | Өртээ 2 көп.

ТАРААНЫ—КҮРҮНЕГЕ

Ажыл алыышкын ажылдарының фронтузу чурттун чоон талазынче калбарап берген: эрткен неделяда тараа кезилдезинче Алтайның, Барыын болгаш Чөөн Сибирьниң ажыл-агыйлары, Соңгу Казахстанның чамдык областары кирипкен.

Чуртта ниитизи-биле тарааны болгаш тараа-бобы культураларны 57,2 миллион гектарны кескенин ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү медээзинде чугаалаан. Ол — планның 48 хуузу-дур. Кестипкен шөлдерниң тараазының 93 хуузун бастырган.

Ставрополь крайның тараажылары улуг тиилелгени чедип алган: олар күрүнеге бир миллион 300 муң тонна ажыг тарааны садканнар, ол дээрге доктааттынган пландан 425 муң тонна хөй болганы ол.

Тарааны күрүнеге садары — колхозтарның болгаш совхозтарның бирги эълчеглиг сорулгазы. Оларның дыка хөй алдынган тарааны тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерже саат чок чорудуп, план, хүлээлгелерин чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседирин күзеп турар.

Дужут сөөртүлгезинде чолаачылар эрестиг ажылдап турар. Тарааны, ногааларны, өске-даа продукцияны олар шөлдерден болгаш огородтардан шыгжаг черлеринге болгаш сайзыралды ажылдаар бүдүрүлгелерге чедирип турар.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫ-БИЛЕ!

Социал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Онгу беш чылдың планнын онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш шаңнаары болза:

Тыва АССР-ден

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Галина Георгиевна Семёнова — улуг депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң килдис эргелекчизи.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Клавдия Павловна Огородникова — караш четпестерниң Бүгү-россия ниитилелиниң Кызылда өөредилге-бүдүрүлге бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1981 чылдың июль 24.

Райондан медээлер

КАА-ХЕМ

Каа-Хем районунуң мурнакчы тудугжулары эрткен чеди айларда ажыглалга кирер чугула объектилерниң тудугларынга шалыпкын езу-биле ажылдааннар. Ол ре дургузунда «Улуг Октябрь» совхозка 500 хой кирер кажааны, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозка авто-дежилик, бызаа кажаазын, «Красное знамя» совхозка магазинни олар тудуп кааннар. Ол ышкаш районнуң совхозтарынга [illegible] кажаа бергеннер. Ниитизи-биле 2,3 миллион рубль түңнүг чүүл объектилерни ажыглалга киирген. Ол-ла үеде 2,4 миллион рубль капитал салыышкынын шиңгээдип алган. 2,5 миллион рубль тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрген. Ниити 2833 дөрбелчин метр чурттаг[illegible]га бажыңнарын туткан. Капитал салыышкыннары шиңгээдиини алырын 101,2 хуу күүсеткен.

• • •

«Тыва кодээ тудуу» трестиниң Сарыг-Септе № 958 КМК-зының тудугжулары ажыглалга кирер ниити улуг объектилерниң тудуунда киржип турарлар. Чыл эгезинден бээр олар 161 муң рубльдиң [illegible] ажылдарын боттандырган. [illegible] ажыр күүседип келген. Казы ажылдап турар эштерниң [illegible] В. Н. Меркушев, [illegible], С. К. Скородин, А. И. Маслова ышкаш мурнакчылар чаалап алган.

Прораб В. М. Чихачёв чазаныкчыларның болгаш штукатурларның ажылын эки организастап, бедик [illegible] турар.

• • •

«Тыва кодээ тудуу» [illegible] № [illegible] КМК-зы база-ла багай эвес ажылдап турар. Эрткен чеди айларда [illegible] [illegible] дөрбелчин метр [illegible] киирген. Тудуг кылырының темпизин эрткен чылдыынга деңнээрге барык ийи катап шапкынчыдаан. Мында Г. Н. Леонтьев удурткан бригада бедик көргүзүглерни чедип алган. Чеди айларның бүдүрүлге планын бригада 175,8 хуу күүсеткен. [illegible]

Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш Тудугжу хүнүнге бригадир Григорий [illegible] Леонтьевке Тыва АССР-ниң [illegible]

[illegible]

Л. ЧИГАРСКАЯ.

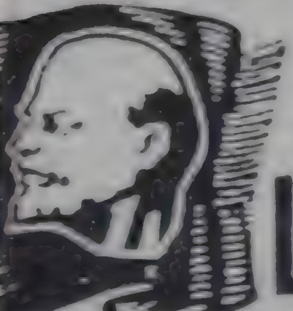

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ҮЛҮҮ

Кезээ ажыл-агый ажылдарында бар эң чугула кампания—мал чемнер белеткеп эгелээриниң мурнунда-ла «Хемчик» совхозта партком тус-тус партия эге организацияларынга база партбөлүктерге коммунистерниң, а суурда хөй-нийти организацияларынга ажылчы чоннарның хуралдарын эрттиргилээн. Бо чылдың кадааштыныг берге үезинде, бүгү аргаларны ажыглап, күштерни мобилизастап турары, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш бүгү ажыл-ишчилерниң идепкейлиг киржилгезин хандырар дугайында айтырыгны оларга бүгү талалыг чугаалашкан болгаш чоң ортузунга политиктиг тайылбыр ажылын калбарткан.

Ниитизи-биле мал чемнери белеткээр 16 бригада, звенону тургускаш, оларның удурукчуларынга коммунистерни быжыглаан, партийжи организаторлар болгаш политмассалыг ажылды күштелдирер сорулга-биле тус-тус звеноларда партийжи, комсомолчу тур бөлүктерин тургускулаан, [illegible] барын-на сигенчилер ортузунга бүгү ажыл-херектиг организакчылары болуп келген. Тускай механизастаттынган бригададан аңгыда, тудуглап, огородтан өөреникчилерден [illegible]

[illegible]

дада, звеноларда ажыл-ишчилерниң сагылга-чурумун, өске-даа чүүлдерни барымдаалаар. Оон аңгыда хол кадыры-биле сиген кезер кижилерге холбаштыр кезери берге—ыргай арыг, таң, харагана арзындан, бута-сумун кыдыындан, деңгеликтиг черлерден кайы хирени келип белеткээнин база көөр.

Сигенчилер ортузунга чарыштың негелдезин ёзугаар оон түңнелдерин коммунист К. Хомушку баштаан комиссия чеди хонуктан үндүрген. Шаңнап, мактаар мурнакчылар дугайында саналды совхозтуң дирекциязынга, ында партком болгаш ажылчын комитединге киирип турар. Чемнер белеткеп эгелээнден бээр түңнелдерин алзон каш удаа үндүрген. Механизастаттынган звенолар (удуртукчулары Д. Саая, К. Амыр, Чүгнен), Эрги-Барлык ортумак школазының башкылар звенозу (удуртукчузу С. Салчак) чарыштың мурнуку одуруунга кирип келгеннер. Августуң эгезинге чедир совхоз сиген белеткээр планын чартыындан хөйүн күүседип алган.

Ажыл-агыйның тускай эртемнигледериниң сагап турары-биле алырга, бир звено чемнер белеткээр звенолар хүнде-ле 70 тонна сигенни белеткеп турар болза, [illegible]

[illegible]

ажылдап, бедик организакчы чорууп көргүскен чамдык звенолар планнарын ажыр күүсеткен. Чижээ, ортумак школа башкыларының К. Онар удурткан звенозу 15 тонна сиген белеткээр хаалтазын 25 тонна чедирген. Оон аңгыда К. Амырның удурткан

звенозу 400 тоннаны белеткээр планы [illegible] Комсомолчу-ажылчыларның звенозу [illegible] хуу күүседип алган. Коммунистер удурткан бо звеноларда ажыл-херек ам-даа күжениишкинниг үргүлчүлеп турар.

Партком болгаш партия эге организацияларында мал чемнери белеткээри эгелээн үеден бээр-ле бүгү партийжи болгаш массалыг ажылды сиген шөлдеринче шилчиткен. Агитаторлар, политинформаторлар болгаш лекторлар сигенчилер ортузунга масса-политиктиг ажылды, а Эрги-Барлыктың суурунуң Культура бажыңнының коллективи концерт көргүзүглерин [illegible]

[illegible]

[illegible] бо башкы, көвүдээн [illegible] бүрүзүнүң [illegible] көвүдээн [illegible] мал чемнери [illegible] бис.

Д. САРЫГЛАР,
партком секретары.

«Шын» солуннуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» бөгүн Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында мал чеми белеткээр механизастаттынган бригаданың (бригадири Саая Кенден) күш-ажылчы чедиишкиннеринге турагаалап бээрген. Бригада 1800 тонна сиген кезип белеткээр планын ам 1100 тоннага чедир күүседип берген.

Август 12-ниң медээзи-биле, «Барлык» совхоз сиген кезип белеткээриниң планын 42 хуу, сенаж салырының 108 хуу, витаминниг сиген залганы белеткээрин 52 хуу күүсеткен болгаш ажылдың темпизин кудулатпайн турар.

Республиканың «Рембыттехника» каттыжыышкынының металлдан чүве кылыр цеги бо чылдың чеди айларында чонга ачы-дуза чедирериниң даалгазын күүседипкен. Ук цехтиң дуржулгалыг каңнакчылары А. Сёмкин болгаш Г. Крупин олар үлүг-нормазын 115—120 хуу күүседип келгеннер.

Мурнакчы цехтиң коллективи республиканың чурттакчыларының киирген чагыгларын чогуур хуусаазында эки шынарлыг күүседип келгеш, эрткен айларда пландан ажыр 11 муң рубльдиң ачы-дузазын чонга көргүскен.

ЧУРУКТА: каңнакчылар (солагай талазын) А. М. Сёмкин биле Г. Н. Крупин.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Бистин чуртувуста

● МОСКВА. Бүгү эвилелдиң комсомолчу шалыпкы тудуглары [illegible] автомобиль [illegible] КамАЗ-ка, Волжскийниң автозаводунга. Барыын Сибирьниң нефтечилер болгаш газчылар коллективтеринге олар кылган. Доктаадаан черлеринге олар ажылчыларны эртем-техниктиг чогаадыкчылыг дугайын, совет кижилерниң автомобильге таңдыыктыг дугайын тода [illegible] чаанпар.

● БАЛАШИХА. (Москва область). Волжскийниң автомобиль заводунуң машиналар садыгларының шөлээзе тееп Москва чанынга Балашиха хоорайда ажыттынган. «Жигулилер» садыгларының бүгү хевирлеринге таарышкан байдалдарын мында тургускан. Ол төп чыл бүрү 13 муң автомобильди садар.

● ГОМЕЛЬ. Хемчег приборларының Гомель заводунуң эң хөй күш үнер участоктарында дузалал ажылдар кылып турган ажылчыннарны машиналар операторлары солаан. Цехтерни чаарты дериирин коллективтиг кёрмээ дүштүр чорудкан. Чаа шугумтургузугга шугумнарын бүдүрүлге ажыглалга киирген, күш-ажылдың байдалдарын болгаш камгалалын экижидер хемчеглерни боттандырган. Эрткен беш чылда Белоруссияның улегерлиринге ол сорулгаларга үш миллион ажыг рубльди чарыгдаан.

● ЯВАН. (Таджик ССР). ССРЭ Конституциязы аттыг совхозтуң төп кодазында ачы-дуза чедирериниң бажыңы болгаш садыг төвү ажыттынган. [illegible]

● ЕРЕВАН. [illegible]

● ПЕНЗА. [illegible]

● СЫЗРАНЬ. (Куйбышев область). [illegible]

● МИНСК. [illegible]

(СЭТА).

Эрзинниң сиген шөлдеринде

АЖААРЫН, СӨӨРТҮРҮН ДҮРГЕДЕДИР

● Демниг иштиң түңнелдери ● Нарынчылар мурнунда ● «Хоочураан» АВМ ● Сиген шаңында инектер ● Ортумак дейнел-биле ● Ажаап, сөөртүрүн дүргедедир ●

ТЕС УНУНУҢ шынаазындан, алаак-шыктарындан кескен черлик меде хоорунактыг чаагай сиген хөй-хөй хойжу бригадаларының, фермаларының мал чемингге херегледин чыл бүрүде хандырып келгенин эрзинчилер эки билир. А бо чылын ол шөлдерден мыдыг эки [illegible]

[illegible]

на сиген белеткээр планының чартык кезиин август 6-да-ла күүседипкен болгаш ажылының темпизин оожумнатпайн турар. Деске шөлдериниң сигенин тевелерде сөөртүрген ийи машина-биле кестирерге, өске ийи теведе кошкан грабльдер-биле бөлүп, кыштагларже удур сөөртүп турар.

[illegible]

рар чамдык хойжу бригадалар Ак-Чыраавын шөлдеринде ажылдап турар. Совхозтуң удуртукчулары, кол специалистери Ак-Чыраажо залчежип чорупп, мында улустуң күш-ажылын чогуур деңнелге организастап, контрольдап, ескелер-биле кады мал чеми белеткээринде ажылдап турарлар. Ол ышкаш мында турар улустуң амыдырал, культура, садыг хандырылгазынче кичээнгейни кошкатпайн келген.

[illegible]

Х.-К. МОНГУШ.
«Шынның» тускай корр.

КҮЖҮВҮС — НАЙЫРАЛДА

1921 чылда Тывага улусчу революция тиилээн. Оон бээр 60 чыл болган. Бо үениң дургузунда акы-дуңма совет улустарның ачызында Совет Тываның экономиказы, культуразы чечектелген, сайзыраңгай Автономнуг Совет Социалистиг Республика апарган

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

1921 ЧЫЛДЫҢ августун 14-те, [illegible] Атамановка деп турган, амгы үеде Кочетово суурга Бүгү-тываның хуралы Тывага улусчу революцияның [illegible] дугайында чарлаан. Совет Россия-биле кады эвилелдежип алгаш, чурттуу капиталистиг эвес оруктап, социализмче хөгжүлде сорулгалыг Тыва Арат Республиканың тургустунгазының дугайында шиитпирин хүлээп алган.

Тываның улусчу революциязы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле өскээн, тиилээн. Ол бодунуң эчис сорулгаларының болгаш байдалының-даа талазы-биле [illegible] антифеодалдыг болгаш чаа хевирниң улусчу-демократтыг революциязы болган. Ынчангаш кол-ла шиитпирлиг күш болза, Россияның ажылчын ангызының дузаламчызынга болгаш деткимчезинге даянган малчын араттарның удуртуушкун болгаш [illegible] күжү — ТАРН болу берген. Феодалдарның политиктиг тергиидээшкинин узуткааны болгаш улусчу эрге-чагырганы тургусканы Тывага улусчу революцияның эң чугула чаалап алыышкыннары ол болган.

60 чыл дээрге, төөгүге ындыг-ла улуг эвес үе-шаг болур, ынчалза-даа тыва улустуң салым-чаяанынга ол дыка улуг рольдуг болуп турар. Ол үениң иштинде Тывага [illegible] Тыва улустуң [illegible] — Улуг Октябрьның [illegible] болгаш СЭКП-ның [illegible] национал политиканың [illegible]

[illegible]

Тыва улустуң [illegible] 8. И. Ленин [illegible]

[illegible]

ОКТЯБРЬНЫҢ социалистиг Улуг революциязының тиилээни [illegible]

[illegible]

Улусчу революцияның [illegible] холбаалыы, социализмниң дүрүжүлгезин Коминтернниң [illegible] дамчыштыр ажылдааны болгаш СЭКП-биле сырый харылзаа, ТАР-ның ССРЭ-биле эвилели, күш-ажылчы араттарның совет ажылчын ангызы-биле эвилели, оларның бүгү талазы-биле [illegible]

дугаазын марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилеп чорудар болгаш ажылчы [illegible] араттарны [illegible] оруу-биле баштаар партияның тургустунганы ындыг, ындыг кинчи дүрүм өзүгаар чоруктар Тываның капиталистиг эвес оруктап хөгжүлдезиниң дүрүжүлгезиниң онзагай чүүлдери бооп турар.

Улуг Совет Эвилелиниң хүн бүрү дузаламчызының ачызында республикага янзы-бүрү адырларының үлетпүр тургустунган, [illegible] ажыл-агыйы быжыккан, сагыг четкилери тургустунган, ааш-чем үлетпүрү, транспорт болгаш харылзаа хөгжээн. Ол бүгүнүң түңнелинде республика [illegible] политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдеге улуг чедиишкиннерни чедип алган, социалистиг [illegible] бүткээнинге эргежок чугула таарымчалыг байдалдар тургустунган. Арат чоннарның революстуг-демократтыг диктатуразы ажылчын ангының диктатуразынче шилчип эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва улус боттарының патриоттуг болгаш интернационалдыг чоруун херек кырынга көргүзүп, немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга төлептиг улуун [illegible] көргүскен болгаш ынаар эң дээре оолдар, кыстарны чоруткан-биле ССРЭ-ниң хөй национал өг-бүлезинге [illegible] 1944 [illegible]

СССРЭ-ниң [illegible] Тыва [illegible] республика кылдыр хүлээп берген.

Тыва [illegible]

[illegible]

доозулган. Бо бүгү хөй-ле араттарның [illegible] ТЫВА улус [illegible] болган. 157 [illegible] лаларында 63 мун ажыг уруглар өөренип турар. Кызылдың педагогиктиг институду, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы, он ийи ортумак тускай өөредилге черлери [illegible] техникилерни [illegible] Ленинград, Киев, Новосибирск, Томск, Барнаулда, Красноярскиде, Иркутскиде, Улан-Удэде, Хабаровскиде болгаш өске-даа хоорайларда [illegible] кыстар өөренип турар. Амгы үеде республиканың улус ажыл-агыйында дээди болгаш ортумак эртемниг 24 муң специалистер бар.

Тывада культура, эртем албан черлери, [illegible] парлалга, радио болгаш телевидение сайзыралын алган. Тываларның [illegible]

[illegible] Советтеринге 12 депутат, РСФСР-ниң Дээди Совединге — 2, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге — 130, республиканың [illegible] Советтеринге 3715 депутат [illegible]

[illegible]

Улусчу революцияның 60 [illegible]

[illegible] ажыттынган. Республикада амгы үениң радио-телефон харылзаазы [illegible] ажылдап турар.

Совет Эвилелиниң материал-техниктиг дузаламчызының база партияның область организациязының политиктиг [illegible] чорудулгазының түңнелинде бежен чылдарның ортан үезинде арат ажыл-агыйлары [illegible]

[illegible] турар үеде демдеглеп турар. Олар моон соңгаар социалистиг Төрээн чуртунуң экономиказының, социал хөгжүлдезиниң [illegible] улам тура-соруктуг ажылдарын хүлээнип турарлар.

Ю. АРАНЧЫН.
Тываның эртем шинчилел институдунуң директору, төөгү эртемнериниң кандидады.

АРЕВЭНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Ленин. Улуг Октябрь революциязы деп сөстер 1917 чылдың төнчүзүнде, 1918 чылдың эгезинде бистиң Чөөн-Хемчикке, Өвүрге дыңналып келген турар апарган. Орус чурттуңда чоннуу дарлап, мөлчүп турган хаан чазакты Ленин деп кончуг улуг угаанныг кижи баштааш ыдып, хөлечик кижилер [illegible] дүжүр октаан, бөдүүн ядыылар хостуг эрге-шөлээлиг болган кижин чоп чугаалажып турар чүве. Ол революцияның херелчырыы бистиң ыраккы Тывавыска база чедип келген турганы ол.

Чүс-чүс чылдарда аар, берге дарлалдың, мөлчүүрделдиң болгаш түрегделдиң адаанга чораан тывалар орус большевиктериниң болгаш партизаннарның [illegible] эрге-шөлээ хааш, аас-кежиктиг амыдырал дээш ол үеде [illegible] хире эвес, сорукттуг мөөрүп [illegible] оргаңын мээң салгалымның хоочун кижилери эң билир. Тывага хамааты дайының чылдарында дайзыннарны чылча шаварынга, соң соонда улусчу революцияны өскүдеринге болгаш революция соонда амгы демиселдинге болгаш чаа [illegible] тургузуушкунга ол үениң аныяк кижилери аң идепкейлиг киржип турганы база-ла сагыш сеткилдең уттундурбас.

Ынчан кончуг аныяк үем турган. Ол шуурганныг болуушкуннарга киржип-даа тургуладым. Баштай-ла 1925 чылда Хем-Белдиринге (амгы Кызылга) нам сургуулунга киргеним амыдыралдың улуг [illegible]

салган. Ол чылын [illegible] Таңды Тыва улустуң [illegible] улуг хуралынга, а оон соонда Тываның [illegible] революстуг эвилелиниң организастыг бирги улуг хуралынга [illegible] Ыңчангын аревэниң бирги улуг хуралынга аревэниң Уставын база программазын хүлээп алган болгаш өске-даа айтырыгларны [illegible] Арево Төп Комитединиң даргазынга чаңгыс-чаңгыс чок аныяк эш Иргит Шагдыржапты соңгаан бис. Соолуредир ол Тываның Араттың революстуг намының Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга-даа ажылдап чорду.

1928 чылдың декабрь төнчүзүнден 1929 чылдың январь эгезинге чедир аревэниң теңтеку улуг хуралы ТАРН ТК-[illegible]

ның кожагуннериниң революстуг болуушкуннарынга [illegible] биле эрткен. Аңаа нам болгаш чазактың бажынга турган барык уездиг хоралакзы идегеттерин эң баштай-ла сойгалап, чидиг-биле шүгүмчүлеп болгаш ол идегеттер-биле эштеш чок демиселди [illegible] принциптиг-биле тургускан.

Ынчаарга 1929 чылдың январьда болган ТАРН ТК-ның болгаш Төп контроль комиссияның каттышкан пленуму аревэниң IV улуг хуралының саналын бүрүн чөптүг деп көргеш, нам болгаш чазактың бажынче шургуп киргеш, чоңга улуг хоралакты [illegible] кылып турган бүттээс идегеттерин албан-[illegible]

[illegible] хемчеглерни алган болгаш оларны нандан үндүрген...

Бо дээрге 20 чылдарның [illegible] оон төнүүзүнге чедир болуушкуннарның түүле [illegible] чиндиктери-дир. Ол үелер-не арево болгаш аныяк салгал намның бүзүрелдиг дузалакчызы болуп турганы ооң-на илдең-дир. А амгы үениң комсомолу, аныяктары бүгү чүүлдерге, кана-даа база-ла бистиң партиявыстың, коммунистерниң бүзүрелдиг дузалакчызы болгай. Аңаа бүгү чоп чоргаарланыр.

Седип-оол ТАНОВ.
1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер.

ЫНАКШЫЛДЫҢ СӨСТЕРИ

Алдан чыл бурунгаар, 1921 чылдың август 14-те, Таңды-Тываны Тыва Арат Республика кылдыр чарлаан. Кичии, [illegible]

улам быжыгып турар.

Тыва совет литератураның классиги С. К. Тоҗаның «Араттың сөзү» деп романы [illegible]

[illegible]

Ам, Тыва Арат Республиканың 60 чылын демдеглеп турар үеде, ол байырлал-биле [illegible]

ажылдарны Бердянскиде органнашкан [illegible] Совет Эвилелиниң Маадыры И. Д. Осипенко аттыг Бердянскиниң [illegible]

литератураның кайы хире [illegible] болгаш белорус шүлүкчү, эртемден, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Петрустуң Бровканың Тывага чорааның дугайын об чугаалаар.

Ада-чурттуң Улуг дайының чылдарында Совет Украина [illegible]

[illegible]

О. КОРТ.
В. ШАЙТАНОВ.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң бажыңы.

В. УГЛИКТИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

● ● ●

ОРТУЗУНДА ЧУРУКТА: Тываның кызыл партизаннары. Солагай талада А. Звягинцев, С. Зубков, С. Кочетов, И. Коровин, М. Турков.

(Чурукту Алдан-Маадыр аттыг музейниң фондузундан алган).

● ● ●

№ 48 тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң [illegible] В. Борбак-оолга удурткан комсомолчу-аныяктарның бригадазында Совет Эвилелиниң хөй [illegible] улустарының төлээлери ажылдап турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: оларның чамдыктары хакас Л. Бороненкова, тыва В. Доржу, татар А. Гимат-Шиколова, тыва Н. Ооржак олар ажыл-ижиниң дугайында чугаалажып турар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Саннар, фактылар

● Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика 170,5 муң дөрбелчин километр шөлдүг. 266,9 муң кижи чурттакчылыг.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның ажылчы чоннары совет улуска акы-дуңманың дузалын чедирген. Фронтуже 50 муң хире дайынчы аъттарны, 10 миллион ажыг акша түңнүг 5 миллион белекти чорудуп. Дайынчы самолёттар садарынга 1,8 миллион акшаны чыыган. Украинаның Киев областының фашистиг дарладан хостадылган районнарынга дузаламчы кылдыр 26172 мал-туругну чоруткан. Тываның ажылчы чоннарының фронтуже чоруткан материалдыг дузаламчызының ниити түңү 19 миллион ажыг акша болган.

● 1944 чылдың август 17-де ТАР-ның Бичии хуралының Онза сессиязы ССР Эвилелиниң составынга республиканы хүлээп алыр дугайында диилээн ССРЭ-ниң Дээди Совединге Декларацияны хүлээн алган. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле 1944 чылдың октябрь 13-те Россия Федерациязының составынга республиканы автономнуг область кылдыр киирген. 1961 чылдың октябрь 10-да автономнуг областы автономнуг республика кылдыр ап организастаан.

● Тыва АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин 1944 чылга бодаарга 119,5 миллион рубльден ажыг продукция бүдүрген.

● Тывага онгу беш чылдың В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-хуугу» комбинаты [illegible] «Элегест» [illegible] база өске-даа бүдүрүлгелер ажылдап эгелээн.

● Онгу беш чылдың планның эжелдегилери 7 бүдүрүлге, совхоз, 266 цех, участок, ферма, бригада, звено, 5 муң ажыг ажылчыннар [illegible]

● Эрткен беш чылда республикага 478 муң дөрбелчин метр чурттаар шөлүг, 5547 олуттуг ниити билиг школаларын, 2960 орунчуг школа [illegible] чеңнер [illegible] 5660 олуттуг Культура [illegible]

● Республиканың [illegible] хоорайларында, дээди болгаш ортумак [illegible] 74 муң хире кижи өөренип турар.

● Тыва АССР Совет Эвилелиниң составынга киргенинден бээр 20 чыл болганында Ленин орденибиле, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылы ооңда Улустарның Найыралы ордени-биле шаңнаткан.

«УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ»

Тывага улусчу революцияның 60 чылынга тураскааткан ындыг аттыг номну Тываның ном үндүрер черинден чаа парлап үндүрген.

Номну СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Шырыпынның «Улуг Октябрьның тугунуң адаа-биле» деп чүүлү-биле ажыттынган. Оон ыңай төөгү эртемнериниң доктору Н. А. Сердобовтуң «Коминтерн болгаш Тываның улусчу революциязы», төөгү эртемнериниң кандидаттары А. К. Кампай, М. Х. Маннай-оол, В. Ч. Очур оларның «Идепкейлиг амыдыралчы турум — амыдыралдың социалистиг хевириниң чаргыламас негээзи», «Тыва кижи» деп эртемниң тывылганынга», «Тываның культура революциязы [illegible]

[illegible] дугайында айтырыглар», экономика эртемнериниң кандидады В. А. Ковалдуң «ТАР үезинде акша болгаш акша садырыгзы» деп болгаш өскелерниң-даа хөй [illegible] он ажыг чүүлдерин парлаан.

Ук номну орус дылга үндүрген.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 187 «Шында»).

ТОЖУ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Дамбраевна Бузураш — Азаста уруглар садының [illegible].

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Долина Акова Тонгурбаш — Ийи уруглар садының [illegible].

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Павловна Владимирова — авиапорттуң техниктиг ажылдакчызы.

[illegible] Довут — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Семёновна Ондар — СЭКП райкомунуң техниктиг ажылчыны.

Сильва Барановна Чат — улус депутаттарының Азас кожээ [illegible] техниктиг ажылчызы.

Тамара Чанчаевна Шаннамай — Ий ортумак школазының [illegible].

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Хулербеновна Бараан — Ий суурда ог-бүле эмчизи.

Лидия Тюлюшовна Монгуш — Азас ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Урана Донгаковна Дамдын — «Кушажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Варвара Кыргысовна Чанчын — Чаа-Хөл суурда ог-бүле эмчизи.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хандыш Кыргысовна Биче-оол — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Бурбу — «Ак-Дуруг» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Сатовна Хулер-оол — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дырыс-оол Маадыевна Комбуй — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Долумаа Кенденовна Кыргыс — «Кушажылдың хостуу» совхозтуң [illegible].

Кекештей Доржуевна Севен-оол — «Куш-ажылдың хостуу» [illegible].

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Оржумаа Ооржаковна Балдынаш — Арыскан суурда бажың ээзи.

Анчымаа Сергеевна Бичейне — Чаа-Хөл суурда бажың ээзи.

Мария Тюлюшевна Дуктуг-оол — Шагаан-Арыг хоорайда бажың ээзи.

Вера Саяновна Каазут — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Шагдыровна Нурупаш — районнуң улус өөредилге килдизиниң кассири.

Екатерина Донгаковна Сандакова — «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы.

Менниш Андреевна Бурун-Лама — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

Норзун Ховалыговна Тюлюш — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Донгаковна Чаттыг-оол — «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Кара-кыс Ховалыговна Адыг-Тюлюш — Хайыракан суурда бажың ээзи.

Наталья Сатовна Дамбый — Хайыракан суурда бажың ээзи.

Үнзенмаа Магаевна Кандан — Чаа-Хөл ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Дайнак-кыс Уйнуковна Норжун — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

Деңгур Сатовна Ооржак — Чаа Шагаан-Арыг хоорайда бажың ээзи.

Оомаа Дамбаевна Очур — Чаа-Хөл ортумак [illegible] башкы.

Саяна Синриновна Хорлуу — Чаа-Хөл суурда бажың ээзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Галина Хууракова Сандак — «Мерген» совхозтуң техниктиг ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Саяна Кыргысовна Худер — Мөрениң харылзаа салбырының [illegible].

Александра Сотнамовна Ижигин — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Белчитмаа Аракчаевна Балган — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Дензин — «Мерген» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Херелмаа Дарганова Далшы — районнуң бухгалтери.

Зоя Малчыновна Мандал — «Чаа оруу» [illegible] ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Наталья Васильевна Дирчинчаш — «Чаа оруук» совхозтуң ажылчыны.

Долума Кыргысовна Сагаачы — «Мерген» совхозтуң ажылчыны.

Кезерети Болатовна Сандымаа — «Чаа оруук» совхозтуң ажылчыны.

Аймаа Арапчаевна Чалзырай — «Мерген» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың июль 30.

Бомбузектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ДОЛУ БИЛЧИИШКИН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). СЭКП ТН-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң МАРН ТН-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле Крымга найыралчы ужуражылгазының дугайында дыңнадыгны МАРН ТН-ның органы «Унэн» болгаш өске-даа төп моол солуннар бирги арыннарынга парлаан. Аңы-дүңма найыралдың болгаш долу билчиишкинниң байдалынга ийи партияның болгаш куруңнениң удуртукчулары совет-моол кады ажылдажылганың айтырыгларын база делегей харылзааларының үндезин айтырыгларын, ылаңгыя Азияда байдалды чугаалашканнар деп, массалыг информацияның органнары онзалап демдеглээн.

Дайын кыжаныы чайлаттынган болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары четтигүүр калбан нептереңдиг, ханы болгаш шапкын болган турарын СЭКП биле МАРН аңы-дуңмалышкы бүгү партиялар-биле кады чуткулдуг чедип алыр деп шиитпирлиг тура-соруктуун эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал олар бадыткааннар деп, «Унэн» бижээн.

Азияга болгаш Оожум океан куруңнелериниң аразынга харылзааларынга күштүг ажыглавазының дугайында кергээни чарарының дугайында МАРН-ның XVIII съездизинге кедүрген саналды Л. И. Брежнев деткээнин «Унэн» солун демдеглээн. Тайбыңны болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кедүрген тодаргай программазының онза чугула ужур-дузалыын Ю. Цеденбал онзалап демдеглээн.

Ыраккы Чөөн чүкке бүзүрежириниң хемчеглерин ажыглаарының дугайында совет саналды боттандырары бүгү-ниити тайбыңның үндезиннерин быжыглаарынга ажыктыг болур ийик дээрзинге Совет Эвилели биле улусчу Моол бүзүрелдиг деп, МАР-ның төп телевидениезиниң тайылбырында айыткан.

Бүгү Мурнуу-Чөөн Азияны тайбыңныг болгаш өөжургалдыг турарының зоназы болдурар дугайында Вьетнамның, Лаостуң, Кампучияның кедүргени болгаш ол кавының бүгү чурттарының эрге-ажыынга дээрышкан боттуг идеяны ССРЭ биле МАР-ның деткип турарын моол радиезиниң тайылбырлакчызы демдеглээн.

БҮГҮ КҮШ-БИЛЕ

ПРАГА. (СЭТА). Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязы президент Рейганның нейтронунг бомбаны бүдүрүп үндүрерин [illegible] шиитпирни бүгү күш-биле буруу шаап көрүп турар деп, ПБФ-тиң ында парлаттынган медегелелинде чугаалап турар. Ол шиитпир боо-чепсекти эндере бүдүрериниң талазы-биле чаа үе-чада боор, делегей байдалын улам дорайтадып, [illegible] оралдажыышкыны боор турар. Ол кара туразында [illegible] профэвилелдеринге болгаш бүгү кижи төрелгетенге удур үүлгедиишкин болурун ПБЧ демдеглээн.

АКШ-тың администрациязының боо-чепсекти эндере бүдүрер талазы-биле чаа үе-чадазы эгелээр дээн оралдажыышкыны Совет Эвилели болгаш өске-даа [illegible] чурттар боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадып, делегейни ядролуг дайынның үнүп болур айыылын узуткаарынче угланган тодаргай болгаш боттуг саналдарны үндүрүп турар үеде боор турар.

Боо-чепсекти, ылаңгыя ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин [illegible]. Делегей реакциязының [illegible] бүдүрүлге [illegible] кады АКШ-тың чаа нейтронунг бомбаны бүдүрер шиитпиринден [illegible] бо харысалгалыг үеде шиитпирлиг базымнарны кылырынче Европаның [illegible] бүгү делегейниң ажылчы чонкарын шуптузун база профэвилелдерин Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязы кыйгырган.

АРААТАНЗЫГ ПЛАННАРНЫ ҮЗЕ ШАВАР

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Рейганның нейтронунг чепсекти долу хемчээлге бүдүрүп үндүрер [illegible] дугайында айтылышкынын Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели эң-не шиитпирлиг-биле буруу шаап турар. Ол дугайын ТБЧ-ның ында парлаттынган медегелелинде чугаалап турар. Шериг талазы-биле артыкшылдыг чорукту чедип алырын оралдажып турар американ администрациязының ол базымы бүгү-ниитиниң айыыл чок чорукту кызагдаар боор, делегейни термоядролуг халапче улам чоокшуладып турарын ол документиде демдеглээн.

АКШ-тың администрациязының бо шиитпири — делегейниң хөй-ниитизиниң [illegible] удурланган үүлгедиишкин боор турар. Нейтронунг бомбаның кол кезектерин АКШ ам безин кылып үндүрүп турарынче кичээнгейни угландырган, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели Рейганның шиитпириниң аңаа холбаштыр ийи катап айыылдыг боор турарын демдеглээн.

Барык Европаның чамдык чурттарынга чаа американ ядролуг ракеталарны тургузарының дугайында НАТО-нуң шиитпири-биле холбаштыр көөр болза, ындыг шиитпир ядролуг чепсектиң шыгжамырын аажок улуг кылдыр күштелдеринге чедирер апаарын [illegible].

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели бодунуң бүгү-ле национал комитеттери болгаш ак сеткилдиг бүгү кижилерни американ администрациязының ол шиитпирин килеңнээшкин-биле буруу шаап, ону соңгаарладырышкын чонка күш чок болдурарын негээринче кыйгырган. Нейтронунг бомбаны бүдүрер дээн араатанзыг планнарны делегейниң хөй-ниитизи болдурбас [illegible].

БАЙДАЛ ДҮШКҮҮРЛҮГ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан сепаратистер августуң онга чедир Кфар-Тибнит деп чурттакчылыг черни болгаш оон [illegible] утер-боолар-биле аткаш, от ажыдышкынын соксадыр дугайында дүрүмнүглээни база катап үрээннер. Оон түңнелинде [illegible] боол, кезээ ажыл-агый шөлдериниң [illegible] таварыштырган.

Израиль-биле кызыгаарлажып турар ливан зоназын келгеш медээлерни ёзугаар алырга, [illegible] кезектерниң ажелеп алганы Хаддад районунга израиль шериглер болгаш техниканың [illegible] үргүлчүлеп турар. Августуң онунуң [illegible] Хавма районунче 15 танкыларны болгаш куяктыг машиналарны, инженер кезээн октаан болгаш ында камгалалдыр черлерни база дайынчы тургуштарны кылып эгелээн.

Израиль ужар чуга ливан республиканың девискээрлериниң кырынга [illegible] удуруушкуннарын үргүлчүлеп турар. Агрессорнуң самолёттары Тир, Сайда, Набатия хоорайлар, а ол ышкаш Бейруттуң кырынга көстүп кээп тургулаан.

Израильдиң далай шериинин [illegible] сугаарның эриктерин дургаар ажыглап, ливан балыкчы [illegible] ужеп-чиндип турар. Тир хоорай девискээринге Мурнуу Ливанның чоокта чаа бомбаланнын [illegible] октагылааны чорту частыр ийи шарик бомбалар августуң онда чазылган. Тайбың чонунуң аразында балыглаттааннар бар.

КИЛЕҢНИГ УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

ДУБЛИН. Американ администрациязының нейтронунг чепсекти бүдүрүп үндүрерин надбартыр дээн шиитпири Каттышкан Штаттарның делегейниң чаа дайынын белеткээр [illegible] бир херечизи болурун Ирланд [illegible] партия — дешпилтелиг организациязының медегелелинде чугаалап турар. АКШ-ка нейтронунг бомбаны бүдүрүп үндүрер чорук боо-чепсекти эндере бүдүрерин база катап күштелдирерин болгаш оон тайбың херээнге шыгырын кыжаныышкын боор турарын ол документиде демдеглээн.

Рейганның чазак улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун [illegible] социал тургузугларга күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ [illegible] удурланыышкыны деп чувени [illegible] безин билдингээн. Ынчангаш нейтронунг чепсекти долу хемчээлге бүдүрүп үндүрерин дугайында шиитпир — делегейниң [illegible] американ империализминиң агрессив политиказын улам-на дошкуураднышкын оруунга база бир базым болурун медегелелде онзалап демдеглээн.

• • •

ПАРИЖ. Американ администрациязының нейтронунг чепсекти бүдүрүп эгелээр дугайында шиитпири боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдиреринин чаа үе-чадазы боор, бүгү кижи төрелгетенниң турар, турбазынга кыжаныышкын болурун «Юманитее» солуннуң мурнуку чүүлүнге оон [illegible] хайгааракчызы Ив Моро бижээн.

Нейтронунг бомбаны бүдүрүп эгелээр деп Ак бажыңның шиитпирлериниң «американнарның иштики херээ» болур, ол чепсектиң курлавырлары «амдызында» чүгле американ черге шыгжаглаттынар дугайында Вашингтоннуң стратегтериниң хоозун чугаалап турарын ол чүүлде сойгалап каапкан. АКШ-тың бодунуң кожа куруңнелери — Канадага болгаш Мексикага удур дайын белеткеп турарынга бүдүрээрин берге-ле деп чүүлде демдеглээн. Американнар нейтронунг чепсекти дайын [illegible] Европада девискээрлеринге ажыглаар деп бодап алганнар. Нейтронунг бомба ядролуг дайынның кызыгаарын болдурбазын айыылдыг угаттырып турарын чүүлде демдеглээн.

БОЛИВИЯДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

МАДРИД. (СЭТА). Ла-Пастан ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, Боливияда байдал чоорту орталанып орар. Гарсиа Месаның ёзу-чурумунга удурлашкан демиселдиң төвү апарган Санта-Крус дээр чоон талакы департаментиде турар шериглер казармаларынче ээп чорун турар. Кризистиң таарыштыр шиитпирлеттиниш кол чыдарының ёзуда медээни шиитпир-биле ол навы девискээрде чуулдугзунун утмаан деп [illegible] агентилел дамчыткан. Генерал Натуш Душтуң медеглели база ол дугайын херечилеп турар, кургаг чер шериглериниң, шериг-агаар болгаш шериг-далай күштериниң командылакчыларындан тургустунган чагырыкчы хунтазының эрге-чагыргазын тура-чалыышкыннар удуртукчуларының мурнундан ол хүлээп берген.

Хунтаның медеглелин болуп найысылалда тараткан. Чуртка «демократтыг» [illegible] тургузарынче болгаш [illegible], ол ышкаш кезир үеде бүгү-ниити соңгуулдаларны эрттирерин чүткүлдуг ол медеглелде онзалап демдеглээн. Ынчалзажок ол хемчеглерни олар кажан тодаргай чорудары [illegible] эрге-чагыргага хунта кайы хире үеде турар бодаланын медеглелде айыттаан.

Даштыкы хайгааракчыларның херечилээр турары-биле алырга, сөөлгү чылдарда [illegible] болган кризистериниң бирээзи — хамааты дайын болуп чадап чоруя кыжаныг келген кризисти Боливияга ажып арткан деп, ЭДЭ агентилел онзалап демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Боливияда байдалдың чоорту орталаныр орарының дугайын информация агентилелдери дыңнадып четкелекте-ле, Вашингтонда чамдык кижилер ол чуртта болуушкуннардан политиктиг капитал мөөңнеп алырын оралдажы берген. Ла-Паска байдал кедергей дүшкүүрлениш берген тугаан хунта массалыг информацияның реакцыялыг чепсектери американ чажыт тускай албан черлериниң дузазы-биле эзеңниг [illegible] тараткан ол байдалды хайгаарачылар эскерип каан. Генералдар Натуш Душ, Лусио Авес оларның баштаткаңы-биле тура халышкан шериг кижилер «марксистиг террористерниң» деткимчезин ажыглаан деп чугаалап үнген. Ол нуглажа кайы хире хоозунун барымын талакы журналистер болгаш дипломаттар безин ажык-биле кыжырып шоодуп үнген. Тура халышкан шериг кижилерни деткиир политиктиг күштер-даа, тура халышканнарның боттары-даа марксизм-биле ниитилежир кажан-даа чүве-даа турбааннар деп. «Нью-Йорк таймс» солуннуң [illegible] хайгааракчызы Э. Шуманнер хүлээп көрген. Боливияда болуушкуннарны хайгаарачылдарның аажок тей [illegible] чуртта эрге-чагырга хөөн шериг кижилерниң эзлег [illegible] иштики демисели кылдыр көргүскен.

АКШ. Полиция болгаш чажыт албанның агентилери Вашингтонның амгы администрациязының милитаристиг угланыышкынынга, өске куруңнелериниң иштиктиг херектеринге өөң хөлгээрлап турарынга удурланган американ хөй-ниитиниң чыскаалынга киришкен дээш 80 кижини туудуп, хоругдаан.

ЧУРУКТА: Вашингтонга чыскаалдың киржикчилериниң сальвадор хунтаның уржуунга таварышканнарның чуруун тудуп алган чоруур.

Л. ПАХОМОВАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

Япон эжелекчилерден Корейни хостаары 1945 чылдың август 15-те доозулган

КАНВОННУҢ ЧЕРИНДЕ

Канвоннуң төвү Вонсанга бистиң поездивис даңгаар эртен чеде берди. Гостиницада бар чыда хоорайның көрүштүг чаражын магадап чордувус. Хөй каът бажыңнар көрей [illegible] кады-биле болгаш архитектураның амгы үезеги чедиишкиннери-биле [illegible] аянналашкан. Хоорайда кужениишкиннің ажыл-иштиң судалы чер болганда билдинип тур. Далай ортаалында океан [illegible] ужу-кыры алдыны [illegible]. Хоорайның кыдыында эгелеп калбарып чорткан шөлдерни шевергин тарып каан, ында ажыл хайныкан.

Американ милитаристериниң болгаш оларның сеулчу чалчаларының өскүткен дайынның үезинде — үжен чылдар бурунгаар — бо хоорай [illegible] тургаан дээр чүвеге бүзүрээрн берге. Ортумаа-биле бир дөрбелчин метр черге-ле чеди бомба октаттынган турган. «Хоорайның ортузунга ыштанып чыдар бузундулар аразынга душ болуп бүдүн арткан уруглар универмагы турган,— деп, Корейниң кушажыл партиязының можу комитединиң секретары Юн Гён Тхек чугаалады.— Чаа чурттаар бажыңнарын тудуп, үлетпүрнү катап тургузар ужурга таварышкан бис.

[illegible] аразында катап тургустунган Вонсан улам чараш болу берген. Ам ында 250 муң кижи чурттап турар. Республиканың [illegible]

чурттунда Вонсан хөй янзы өдерниг-биле онзаланып турар. Машина, судно тудуушкуну, балык болбаатырадыр, [illegible] үлетпүр адырлары ында меңгеттинген. Ол — КУДР-ниң чөөн талакы эриктеринде аажок улуг далай өртээли, чугула демир-оруук белдири. Амгы чеди чыл планынга дүгээтүр Канвон можуда чаа-чаа [illegible] тудуп, эргн шахталарны [illegible] саарымыгарлыг бажыңнарның сайзыралгаан лын турар болгаш чыл келген тудум-на балык тудары көвүдеп орар.

Канвон — сайзыраңгай чер ажылдыг можу. Кол культуралары — рис биле кукуруза. Чер кырының бүдүш-байдалы-биле алырга, КУДР-ниң бүгү девискээриниң чүгле 18 хуузун [illegible] болбазы радып, тарылгага ажыглап болур. Канвонда оон-даа эвээш — 15-ле хуузу. Арткан кезээ — даглар. Чүгле бедик [illegible], суггарылгага, механизациялга болгаш химиялаштырынга [illegible] чер ажылы чуртту чемнерин бодур. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында бо талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган. КУДР-де бир муң беш чүс суг [illegible] 80 муң [illegible]

тык тонна чедир көвүдээн.

Чаңның баштайгы чартылында даан эвес болгулаар [illegible], оон соонда эгелээр чаныктадыр чаар «чанмаа» дээр сугтур чаьстарда рис бир дөмей хоралыг [illegible] Канвоннуң тараажылаарынга коргунчуг эвес апарган дээрзин ККП-ниң можу комитединге бистерге чугаалаан. Калбак четкилиг суггарылга системазы бедик дүжүттү доктаамал өстүрер арганы берип турар. Чижээ, 1979 чылда ристиң ортумак дүжүдү гектардан-на 72, а кукурузаның 63 центнер болган.

Тарылгага шөлү чедишпес чорук шагдан бээр-ле корей тараачыннарны эң-не берге черлерни тарып ажыглаарынче албадап турган. XII векте Корейге чораан ааң-чорукчунуң демдеглээни болза, «бо чуртта дагларның иштерин безин тарып ажыглап турар, ырактан көөрге, чер кыры хөй саннаг дезпектерден тургустунган кылдыр сагындырар». Колдуунда-ла ынчаар, эң-ле дөрге ыяш анда [illegible] кижиге хая-даштыг ийлерден [illegible] черни тарылгага ажыглаар кылдыр чаалап алыр [illegible] дургувунда халалыг ажылга [illegible] чарыгдаар ужурга таварышкан.

Ам ындыг аңгылазынны техника солуп. Дагларны [illegible] ажылдап болбаас [illegible] тургузуп [illegible] кылган бичии [illegible] республиканың

ликада кылып үндүрүп турар. ККП-ниң эрткен чылдың октябрьда болган VI съездизинден болгаш кужурлуг черлерни ажыглаарын киирерин улам-на [illegible].

«Бо болза бистиң Корейниң кур чери-дир,— деп Юн Гён Тхек чугаазын уламчылады.— Бистиңде кужурлуг черлер чок болза-даа, даглар иилерин андарар ажыл шалыкын чорун турар. Деспектелдирген шөлдер Канвоннуң тарылга шөлүнүң 30 хуузу болуп турар».

Тус чериң тараажылары-ның ам-даа [illegible] ужурлуг сорулгаларының дугайын можунуң партия комитединге бистерге чугаалап турду. Оларның бирээзи — рис шөлдериниң бичии хемчээлдии. Амгы үениң техниказын ажыктыг ажыглаары-биле рис шөлдерин [illegible] шиитпирлээн. Өскези — ристиң бөк үнүштерин аштаар болбазын машина тургузар айтырыгның [illegible] биле барып болуп турары. Херектиң ужуру болза, [illegible] дээринде — бо кижи чаштык [illegible] Терби [illegible] ажыглаарга, ооң баган эвес болуп турар болза-даа чайынгаар частарның [illegible] Ындыг болганда [illegible] тайылбырлаар [illegible] аажок [illegible] Бо талазы-биле хоорай чурттакчылары, үстүнү класстарның өөреникчилери болгаш шериг албанныглары кооперативтерге улуг дузаны көргүзүп турар.

Канвон сөөлгү чылдарда республиканың дыштанышкга төвү апарган. Ында дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар бар: он-он километр хемчээлдиг эштир болгаш хүнге доңгар черлер, эм шыпарлыг малгаштар, хөй санныг радионуг арашааннар. Санаторийлерниң, дыштанылга бажыңнарының, пионер лагерьлериниң тудуглары калбарып турар. Можунуң девискээринде Кымганстаң — Алмаз даа бедип үнө берген. Кымгансанның алдан-тиг суурлериниң, хелдериниң [illegible] чүве дег каас-чаражы корей шүлүкчүлериниң хөй салгалдарын сорук киирип келген, хөй санныг тоожу чугааларда ол дугайы алгаттынган. Чүгле КУДР-ниң ажылчы чоннары эвес, совет болгаш өске-даа даштыкы туристер база чыл бүрүде аңаа дыштаны турар. Бистер аңаа Москвадан болгаш Приморье крайдан барган ийи бөлүк туристерге ужурашкан [illegible] «Тургузарбыс [illegible] дээр болду.

Вонсан корей [illegible] биле чүгле-даа [illegible] турган [illegible] куруңнелерге [illegible] чон чурттакчыларның [illegible] тайбың аргазы-биле чаңы

дап алыр дугайында КУДР-ниң саналынга Вашингтон биле сеулчу диктатура моон дакташ, корей чоннуң чаңгыс аай демократтыг күрүне болуп чурттаарынче дүрүм ёзугаар чүткүлүнге шаптыктап турарлар. Шериг-чепсээн кужурген шугум Корей чартык ортузуктуң дал ортузу-биле, эптиниес балыг дег болуп, шөлүп чоруй барган. Чурттуң салым-чолу Канвонга база таварышкан. Ол база-ла ийи кезекке чардынган.

Аңаа чорун турувуста, корей улустуң шынчыг демиселиниң негээзи деткип келгени дээш Совет Эвилелинге хамаарыштыр өөрүп четтиришкиниң сөстерин бистерге бо-ла дыңналыр болду. Бистиң чурттарывыстың улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга моон соңгаар-даа улам хөгжүүр болгаш быжыгар дээрзинге боттарының бүзүрелин корей эштер илередип турарлар. 1945 чылдың августа Корейни япон эжелекчилериниң дарлалындан хостап тура, совет [illegible] биле ол найырал быжыглаттынган. Аңаа тураскаал кылдыр Вонсанда Чандок даг кырында гранит тураскаал кылдынган. Чаа чечектер ында кезээде чыдар. Улусчу Корейниң амгы [illegible] хүнү дөөш амытын [illegible] Вонсанның. Чөөн [illegible] Хамкыңнын болгаш КУДР-ниң өске-даа хоорайларының болгаш суурларының хөөлеринде меңгезен-биле [illegible] КУДР-ниң ажылчы чоннары [illegible].

Алексей ГЛЕБОВ.
Сергей ДОВБНЯ.
ПМА-ның тускай корр.

Вонсан—Москва.

ПАТРИОТТАРНЫҢ АТАКАЛАРЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Ында кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң чепсектиг отрядтары сөөлгү хүннерде сальвадор хунтаның аг-шериглеринге удур элээн каш атакаларны кылган. Чалатенанго департаментиниң Монтекристо болгаш Ранкон дээр чурттакчылыг черлеринге партизаннарның шаажылакчылар-биле тулчуушкуну алаан каш шак иштинде үргүлчүлээн. Оон өске Сан-Висенте деп департаментиге патриоттар дайзынның шериглериниң бар колоннзынче атака кылганнар. Олар Усулутанга тура халышканнарның халдаашкынынга таваржы берген Сан-Мигельде турар гарнизонга немелде күштүг чорудуп берип турары мөөрүттүнү чаза тепкилекенер.

Сальвадорнуң [illegible] хоругдаттырганнарының медээлеринде сальвадор аг-шериглер тайбың чонну шаажылааарынга американ бүдүрүлгениң химиктиг чепсектерин ажыглап турар [illegible] Кускатлан департаментиге [illegible] бүдүрүлгезиниң [illegible] бомбалааышкын [illegible] элээн каш он кижи өлген. Ковэо [illegible] массалыг шаажылалдың бөрүлгээзы [illegible] ойталаарынче [illegible] боор турар.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ирактың кол шериг командылалының иран тургуштарже атакалаашкынынын тургузуу Абадан районунга ирак шериглер дайзынның 287 солдаттарын узуткаан деп дыңнаткан. Дайзын ол ышкаш 1 танкызын, 2 бронетранспортёрун, 2 утер-боозун, 5 чуък машиназын болгаш өске-даа шериг техниказын чидирген.

Иран чепсектиг күштерниң каттышкан штабының августун медээлелинде сөөлгү [illegible] шак иштинде иран шериглер [illegible] фронтунуң [illegible] участоктарынга 500 ажыг ирак солдаттарны саазан узуткаан болгаш 22 кижини тудуп алганын дыңнадып турар. Чорудулган операциялар үезинде 7 танкыны, 10 утер-боозун, ок-чемзектиг 15 хову складтарын болгаш 4 бульдозерин узуткааны медээде дыңнадып турар.

С. ТОКА

НАМНЫҢ УЛУГ ХУРАЛЫ

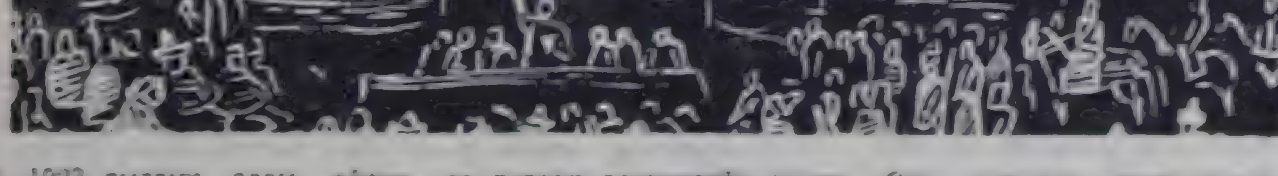

1923 чылдың алды айның ортаа үези чүве. Чайның чаагай үезинин кидин эгези. Хем-Белдирде кижиннин хевээ ... Эзертиг аъттар, чонактыг шарылар, комнут тевелер хараган ... тургулаан. Хем-Белдирниге ол хире кижи чыглып көрбээн.

[illegible] ... хову сынмас. Чыылган чоннуң улуг шуруузу тегериктей олуруп ... Бис шаалыг ... чыыткан ... олуруп бис.

Хуралдың дөрүнде чер кырында ... кагтылаан. Ийи адагашта кылыш ... тургулап ... бижип каан, чогум ... [illegible]

... ча-чүвени четтикпейн манап, часкы дошка тыртылган Улуг-Хем дег, шимчейнип, оода-ла чыткан ... Хаан, тайжы-даа ... Хуралдың эң дөрүнге Күрседи, Билчиир-оол суглар олчаа кижилер кылаштап келдилер. Улустуң карактары ында-ла бардылар. Олурган улус тура халышты. Оон соонда хамык чон соннай-мурнай мөгейип кагдылар. Күрседи кезек чодуруп алгаш, ынай-бээр көргүледи, сактырымга, бисче база көрүнду. Оон соонда кулумзуруп чорупту:

— Эргим чон! — деп чугаалап эгеледи: — Бистерниң манаа чыылганывыстың ужуру хамыкты мурнай таныштырайн. Орус улуска хувискаал үнгенден бээр, ам алды чыл апкан. Бистиң Тывага үш чыл болду. Ындыг болза-даа, байдалывыс эрги хевээр. Ындыг турун болур бе? ... [illegible]

Орус улустуң оруун эдерип ... Ленин башкывыс, коммунистерниң ... [illegible]

—Курседини ... [illegible]

Шала аткаар олурган улустуң аразындан ... [illegible]

—Сола ... [illegible]

... ыдыктыг хемниң ... [illegible] ... Курседини ... [illegible]

— Дьжуктер ... [illegible]

... эргенниң ыдык дензы болур чорган олага, чижээ, кадыг- ... тектиг чижээ — манзы. Шагтай революцияның ... чап хуралайба кыздыр өрттенип тараан.

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНГА АКШАЛАНДЫРЫЫШКЫН

Бистиң чурттуң 1982 чылда социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң планын тургузар талазы-биле ... [illegible]

... лаңдырыышкынының өзүлдези-биле кадыкчонунуң кадык камгалалының херек кырында аргаларының өзүлдезин демонстрирлей сүмеледи.

Чижээ, 1965 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединден кадык камгалалынга болгаш ... [illegible]

... хөй-хөй хоочураар аарыгларны эрте тодарадып, аарып эгелеп чоруурларны дүрген эмнээринин хемчеглери алдынып турар.

Сөөлгү 15 чылдарда совет медицина өске-даа хөй аарыглар-биле чедиишкиннер- ... [illegible]

... турар кадык камгалал акшаландырыышкынының ... зи — амыдыралдың совет ... бир онзагай талазы ол.

Евгений СМИРНОВ

(ПМА).

Чаа өөредилге чылынга

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Чаа өөредилге чылы эгеләарының мурнунда ... школа ... [illegible]

Бо талазы-биле Тес-Хем районнуң школаларында ... [illegible]

... [illegible]

А. АРАПЧОР.

Ысы-хөгжүмнүг «Аян» ансамбль — аныяк коллектив. Оон чогаадыкчы оруу чаа-ла ужуктатып унуп орар. Ынчалза-даа аныяк ансамбльдиң ат-сураа билдингир апар чыдар, ол эрткен чылын болган Сочи-80 конкурска киришкеш, тиилекчилерниң одуруунда кирген. «Аян» чүгле төрээн Тывазынга көрүкчү чонга бараан болурундан аңгыда, калбак-делгем чурттувустуң областарын эргип чораан. «Аян» ам-даа хөйге аян тудар.

ЧУРУКТАРДА: «Аян» ансамбльдиң көргүзүү. Кежикти Демир-оол (үстүнде чурукта) ырлап тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СЕС ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Алыыр француз ... [illegible]

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга 1982 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 15-тен эгелээрин дыннадып тур.

Чагылда 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ»

1982 чылдың январь 1-зен эгелээш, бистиң солуннуң бир экземплярының өртээ 3 копеек ... [illegible]

Агаар

Республиканың ... [illegible] ... 9.14 ... [illegible]

телевидение

АВГУСТ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «... » ... «Набат» Уран-чечен фильм. 10.40 — Концерт. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Енисей кайның шураан желээзини», «Ийи үе — чаңгыс салым-хуу», «Той-бухааның даштары». 15.20 — Тыва АССР-ниң ырының болгаш танцының күрүне ансамбли «Саяннын» концерти. 15.45 — «Орус чугаа». 16.15 — Москва болгаш москвачылар. 16.45 — «Кроштың каникулдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 17.55 — В. Заболотный ... 18.05 — «Чурттуң ...»

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң ... » 18.30 — Телемедээлер ...

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «Москва чоогунуң черлери-биле». Кино-журнал. 19.40 — «ТТ-ниң экранынга эң баштайы» «Мени черде манап турар». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Кайгамчыктыг үени утпаан мен». Фильм-концерт. 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40 — 23.15 — Документалдыг телефильмнер программазы.

МОСКВАДАН
ИИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — Уругларга фильм «Чер адаанда». 12.40 — «Ырак-узак болгаш чоок-даа ырлар». 13.25 — «Мөңге демсели» ... «Александр Блоктуң амыдыралындан. Телефильм. 14.35 — Мультфильмнер программазы ... «Маша мооң соңгаар чалгаанай эвес». ... М. Ю. Лермонтов — «Бородино». В. Золотухин номчуур. 15.30 — Документалдыг телефильмнер программазы. 16.00 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — ... Уран-чечен телефильм. 18.05 — «Академик Димо». Документалдыг фильм. 18.15 — Чапсар.

МОСКВАДАН

18.20 — «Чүгеп туткан ...»

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Студентилер мерзаны». 19.15 — «Тываның экранында». 19.30 — «Улустуң ...» ... Улусчу революционнуг ... Тыва Арат Республиканы тургустунганындан бээр 60 чыл.

МОСКВАДАН

20.00 — «Дүне таңмыктыг удуш ... чаштарі». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Комиссар Берлахтың сөөлгү хереги». Уран-чечен телефильм. 23.20 — 23.50 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максим Перепелица» 9.30, «Ферфакстың миллионнары» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночымыдыы» 10.00, «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Джунгли хааны» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Езулуг аңнар дугайында тоожу» 9.00, 11.00, 13.30, «Нянот» 15.30, 18.20, 20.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Улуг хемниң эриинде» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Бергелер таварты сыдыстарже» 19.30.

ПТУ-лар чалап тур

Ак-Довурак хоорайның ортумак № 3 ПТУ-зу

Арыглал дериг-херекселдериниң машинистери, слесарь-сантехниктер, электромонтерлар ... [illegible]

Кызыл хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зу.

Конструкцияларның дашмонтажниктери ... [illegible]

Ак-Туругда (Улуг-Хем районда) чаа ажыттынган № 7 ХПТУ.

Конструкцияларның дашмонтажниктери, шевер-ленчилери, бызаанчы-столяр- ... [illegible]

... ментилер:

1. Ортумак эртемниң дугайында аттестат азы сес чыл ... [illegible]
2. 286 майык ... [illegible]
3. Чурттап турар черинден ... [illegible]
4. 3×4 хемчээлдиг үш фото-чурук.
5. ВЛКСМ райкомунуң ... [illegible]

... туп көргүзер.

Абитуриентарны училищелерниң экзаменнери ... [illegible] ... Профтехөөредилге талазы-биле эргелел дилеп тур.

Редакцияның адрези: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун хелбейн баргандан 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1652

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1) ТС—01209

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 189 (11687) | 1981 чылдың август 15, суббота | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 2 кап.

Тывага улусчу революцияның 60 чылынга холбаштыр

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

КОЧЕТОВО. Тывага улусчу революцияның 60 чылынга тураскааткан эртем-практиктиг конференция Таңды районнуң Кочетово суурунуң Культура бажыңынга дүүн болуп эртти.

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин эртем-практиктиг конференцияны эге сөс-биле ажыткан.

«СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының Тывага тиилелгези» деп илеткелди Тываның дыл, литература болгаш төөгү эртем-шинчилел институдунуң директору, төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчын кылган.

«Тывага социал-экономиктиг чаартыышкыннар дугайында» Кызылда педагогика институдунуң марксизм-ленинизм кафедразының эргелекчизи, экономика эртемнериниң кандидады В. А. Косеев, «Тыва улустуң национал куруннезиниң хөгжүлдезиниң дугайында» Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының марксизм-ленинизм кафедразының [illegible], төөгү эртемнериниң кандидады В. А. Дубровский, «Улусчу эрге-чагырганың [illegible] семинарын тургузары болгаш быжыглаары дээш ТАРН-ның демисели» деп темага [illegible] СЭКП обкомунуң [illegible] [illegible] бот-өөредилге талазы-биле [illegible] эртемнериниң кандидады О. А. Толгар-оол, «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында» ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь [illegible] экономиканы болгаш үлетпүр бүдүрүлгезин организастаарының [illegible] Тывада экономика лабораториязының эргелекчизи, география эртемнериниң кандидады К. О. Шактаржык чүве чугаалааннар. Оон аңгыда Тыва АССР-ниң чырыдылга министри Н. С. Конгар, культура министри А. С. Серен олар республиканың улус өөредилгезиниң, культуразының хөгжүлдезиниң дугайын конференцияның киржикчилеринге чугаалап бергеннер.

МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ ТЕМПИНИ УЛАМ ДҮРГЕДЕДИИЛ

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы ийи айы чорупт тур

«Шын» солуннуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» бөгүн Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» совхозунуң мал чеми белеткээр Кара-Сал Амырга удурткан чаартык механизастаттынган звенозунуң ажыл-ишчи чедиишкиннеринге тураскаадып кедирген. Ол звенонуң кежигүннери 430 тонна сиген кезип белеткээр планын 450 тонна кылдыр күүсеткеш, амдаа 100 тоннаны белеткээрин хүлээнген кызымак ажылдап турар.

Сигенчилер! Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айларының арткан хонуктарында темпини кошкатпайн, мурнакчыларның үлегери-биле кызымак ажылдап, хүн бүрү өзүлдени чедип алыр дээш демисежиңер!

Кыштаглаашкынга белеткел

МАНАП ОЛУРБАЙН...

«Бистер, малчыннар болгаш кадээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, мал кыштаглаашкынның чедиишкиннинг эттиңрери аңаа чогуур үезинде белгаш шынарлыг белеткениринден хамааржыр дээрзин бодувустуң дуржулгавыстан көрдүвүс... Ниитиниң малының кыштаглаашкынын чедиишкиннинг эттиңрер дээш май айны кыштаглаашкынга белеткелдиң шалыпчы айы кылдыр чарладывыс...»

(Эрзин районнуң кадээ ажыл-агый ажылдакчыларының республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыыындан).

Бо кыйгырыгда салдынган сорулгалар ажыл-херек кырынга канчаар боттанып турарын чугаалап бээрин кыйгырыгның ээлериниң бирээзи — «Нарын» совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Мижит Кыргысович ДУГЕРДЕН бистиң корреспондентивис Х-К. Монгуш диләән.

— Кышка белеткелге бир кол чүүл болза мал кажааларын, малчыннарның чурттаар бажыңнарын, кызыл-булуңнарны, чунар-бажыңнарны база оңгачалар, шагжалар, дескилер, суг кудар дескаарлар дээн ышкаш дериг-херекселдерни ээ-шаанда белеткеп, септеп алыры болгай. Ол бүгүнү кылырын чайгы азы күскү үеже чылдырып орбайн, частан-на эгелей бээри чугула. Ынчангаш май айны кыштаглаашкынга белеткениринин шалыпчы айы кылдыр чарлап, ол эгелээшкинни деткиирин республиканың бүгү малчыннарын кыйгырган [illegible] даа ында.

Чайын, күзүн кыштаг септелгези кылыр чайлыг үе көлдүүнда чок болур деп чүвени бистиң малчыннарывыс эки билир: хөй кыргыылдазы, мал семиртилгези, мал чеми белеткээри дээш өске-даа ажылдар улажы бээр болгай. Ынчангаш хойжулар кыштагларының үүрмек септелгезин чазынга кошпейн турган-ла кылып каартар эки чаңчылдыг. Ол арганы ам каш чыл улаштыр ажыглап келдивис. Черле таарымчалыг-дыр. Оон аңгыда, чазын септелге чорударыбиле чергелештир, кижи бүрүзү 10 тоннадан эвээш эвес өлекти кыштагларынга белеткеп ап турар. Бо хүннерде хойжу бригадаларда кыштагларын үүрмек септелгези колдуунда кылдынган, дериг-херекселдер четчелеттинген.

Ажыл-агыйда малчын бүрүзү кыштаглаашкынга чогуур өйүнде ынанчалыг белеткениип, малын чайын эки семиртип, четчир чемнерни белеткеп ап турарындан кыжын улуг бергедээшкиннерге таварышпайн турар. Эрткен кышты база багай эвес эрттирдивис. Оон түңнелин чамдык көргүзүглер-даа бадыткап турар: совхоз төрүүр 100 хойга онаалдыр 85 хураганны камгалап, доруктурган, кудурук саарының планын [illegible] 2 тонна ажыр күүсеткен. [illegible] Нурзет Бүрүн [illegible] удурткаш хойжу бригада 100 хойдан-на 95 хураганны чедип ап, доруктурган. Улуг хойларның баш санын 98,2 хуу камгалап, бригадалар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган. А хойжулар Чүлекпен Шойжун, Чооду Идам, Никпан Эрес-оол, Доштаң Шактар олар төрүүр 100 хой бүрүзүнден 100 хураганны камгалап, дук кыргыыр планын база-ла чедиишкиннинг күүсеткилээн. Бо дээрге эрткен кышка оларның эки белеткениип алганының түңнели-дир.

Амгы үеде хойжулар, чылгычылар, суг-бараан фермазының коллективи мал чеми белеткээринде идепкейлиг киржип турар. Бачыкта, Тес унунда шөлдерде алдан каш звенолар сигенни хол кадырлыры-биле кезип, белеткеп турар. Ол ышкаш Ак-Чыраажа база хөй улус чоруткан. Ам хойжу бүрүзү 15 тоннадан эвээш эвес сигенни кезип алыр дээш чүткүлдүг туржуп турар. Оларның чамдыктары берилген планнарын күүсеткеш, белиткен хүлээлгени алган ажылдап турарлар. Чиңээ, Серен Эрес-оол 15, Сергей Мижит 10 тонна сигенни белеткеп апкан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга баш бурунгаар белеткенип, мал чемнерин шыдаттынар аргазы-биле белеткеп алыры-биле чергелештир, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, берилген даалгаларны ыңай-ла күүседир дээш шөр-даа, база-даа чайгы семиртилгени багай эвес чорудуп, эрес-сорук-түг ажылдап турарлар.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Чадаананың ыяш ажыл агыйының цехтериниң, бригадаларының аразында чарыштың мурнуку олуруунда коммунист В. Д. Монгуштуң удурткан бригадазы чоруп, каш удаа тиилекчи болуп, шаңнал-макталга төлептиг боон келген. Мурнакчы бригаданың кежигүннери дилиг материалдарынга хумагалыг болбушаан, ажылдың ажыктыг чорудун болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидип турар.

Онгу беш чылдың күш-ажылчы чедиишкиннериниң түңнели-биле ийи кижи «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле, дөрт ажылчын «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп херек демдээ-биле шаңнаткан. Бедик шаңналга төлептиг болган бригаданың кежигүннери бо чылдың баштайгы чартыын база бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-биле доосканнар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп адын чыл бүрүзү бадыткап келген.

Бүдүрген продукциязындан артып калган дилиг материалдарын олар ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглап, мал чемнер кошпаларын, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] база [illegible] кирип турарлар.

С. ДУГАРЖАП.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу, райкүүсеком, профрайчөвүлел болгаш ВЛКСМ райкому мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың сөөлгү чеди хонуунуң түңнелин чугаалажып көрген. Район августуң онга чедир сиген белеткээр планының 30 хуу, витаминниг сиген далганының — 31 хуу, бүдүк-бүрү белеткээрин — 126 хуу күүсеткен.

«Алдан-Маадыр» совхоз мал чеми белеткээриниң темпизин дүргедеткен, чеди хонукта немелде өзүлде 35 тонна болган. Ынчангаш совхозтуң ажыл-ишчилеринге тураскаадып, районнуң Күш-ажылчы алдар тугун кедирген.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Монгуш Тамчат-оолга удурткан механизастаттынган бригадазы эки ажылдаан, чеди хонукта немелде өзүлде 166 тонна болган, ниитизи-биле 952 тонна сигенни белеткеп ап, берилген онаалдазының чартык кезиин күүседир чеде берген. Бо бригадага шилчиир Кызыл тукту акша шаңналы-биле кады тывыскан.

АВМ-нер аразында чарышка «Чыраа-Бажы» совхозтуң Монгуш Талар-оолдуң удурткан агрегат шылгараан, ааң вымпелди акша шаңналы-биле кады берген.

Кызыл-оол Алдын-оолдуң удурткан дөрт кижи составтыг өг-бүле звенозу 13 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, хүлээдип берген, ону мактаан.

Б. КАРА-САЛ.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Август 6-да — Хиросимага каражадан когарааннарны сактыр ёзулаарының хүнүнде — АКШ-тың президентизи Р. Рейган нейтроннуг чепсектиң бүдүрерин калбартырынче кирилтер дээн шиитпирни хүлээп алган. Чер бөмбүргезиниң улустарының тура-соруунга болгаш эрге-ажыктарынга чоруштар кара туразында хүлээн алдынган ол шиитпирниң түңнелинде АКШ-тың ындында-ла аажок улуг ядролуг күчүзүнге кижилерни массалыг узуткаарының чаа, кедергей араатан[illegible] [illegible] немежир [illegible].

АКШ-тың администрациязының ол базымы делегей херектерин ааа кедергей айыылдыг [illegible] кылдыр көөрүн база бир тодарган чижээ-дир. Бир эвес сөөлгү чылдарда АКШ-тың боттандырып турар хемчеглерин — шериг чарыгдалдарын дыка көвүдедиишкин, стратегтиг шавар [illegible] [illegible] [illegible] дугайында мааңг херээни кошкут болдуруп база [illegible] [illegible] нейтроннуг бомбаны бүдүрер дугайында шиитпирни [illegible] — Вашингтон [illegible] улам на [illegible] бүдүрериниче болгаш делегейде байдалды божаннадырынче угланыышкыныны алгаам улам тода кылдыр көстүп келир.

Америк администрациязының сөөлгү шиитпирин делегейниң дыка хөй кырындыринга болгаш оон турачык НАТО чурттарының хөй нурууларында бе[illegible] [illegible] бодалды тургузарын оваадажып турар.

Нейтроннуг чепсекти бүдүрер дугайында америк [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кыннарны дилеп тывар бодалдының дугайында Вашингтоннуң бадыткаашкыннарының ийи арыннын ойза чырыткыландыр көргүзүп турар-дыр. АКШ-тың амгы администрациязының амга чедир кылып келген бүгү-ле чүүлдери херек кырында шуут-ла улуг [illegible] — америк шериг [illegible] [illegible]. Делегейге [illegible] чоруктуг чиргилендиреринин [illegible] талазы-биле [illegible] [illegible] чорап турар. Ында ам кайы идеге салып турар. Ынчаарга ол дээрге улустарның, оон аразында Каттышкан Штаттарның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] сөөлгү он-он чылдарының [illegible] [illegible] бадырадып турар. Ол дээрге [illegible].

[illegible] нейтроннуг [illegible] [illegible] [illegible] Америка Каттышкан Штаттарынга онаажыр.

Нейтроннуг ок — [illegible] ок дээр бадыткаашкыныы америк стратегтеринин медерелинге [illegible] [illegible]

[illegible]

Экономиктиг допчулал

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Он бирги беш чылдың баштайгы [illegible] [illegible] [illegible] бүгү [illegible] алырга, эрткен чылдың чогуур үезинден 40,1 хуу хөй кол фондуларны [illegible] [illegible] кылган боор турар. Оон күзели-биле элээн каш үлетпүр бүдүрер черлерин, чурттаглга [illegible] [illegible] [illegible] ажыглалга киирген. Оларның аразында 400 автомобильдиң техниктиг хандырылга станциязы, [illegible] станциязында шакта-ла 75 тонна бус бүдүрер № 10 кател агрегады, эзлегде 250 килограмм хол чуур чер, ниити узуну 177 километр электри дамчыдылгазының шугуму, 2348 баш инек кирер кажаа, 14904 баш хой кирер кажаа, хонуктa-ла 10 тонна мал чеми бүдүрер цех, 4 муң тонна ишкир [illegible] [illegible], 1,5 тонна [illegible] [illegible] склад, 285 автомобиль [illegible] гаражтар бар. Ол ышкаш 32,5 [illegible]

...даа бүдүрүлгеге хамаарышпас [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чогуур үезинден эки ажыглаар турар.

Республиканың тудуг организациялары боттарының күжү болгаш сан-хөө-даа курлавырларын ажыглалга кирер тудугларга көдүрүг мөөңнээшкиниң түңнелинде бо чылын чурттаглга тудуун эрткен чылдыдан шалыпкын чорудуп, ажыглалга киирип турарын демдеглээр херек. Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, чурттаглга шөлүн 30,7 хуу хөйнү ажыглалга киирген боор турар.

Керээлиг ажылдар кылыр тудуг организациялары тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 12,4 хуу немей өстүрген. Бо талазы-биле чедиишкиннинг ажылдап турар черлерге «Тыва септелге тудуг» трестиниң түс-түс коллективтери, «Кодээ электри тудуу» тудуг-монтаж эргелели, респотребсоюз [illegible]

[illegible]

Капитал тудуг

[illegible]

ЧУРУКТА: «Туваштвейбыт» каттыжыышкынының Кызылда дааранылга фабриказының Хову-Аксында салбырында алдыгы бригаданың дааранычызы комсомолчу Роза Монгуш. Бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың мурнуку олуруун ээлеп, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

А. ЗАЙЦЕВТИН фотозу

СОРУЛГАЛАРГА ДҮҮШТҮР

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңы болгаш партияның Чөөн-Хемчик райкому партком[illegible], партия эге организацияларының секретарьларының, оларның оралакчыларының, «Билиг» ниитилел эге организацияларының даргаларының семинарларын «Алдан-Маадыр», Карл Маркс аттыг совхозтарга, Чадаанага эрттирген.

«Алдан-Маадыр» совхозка эрткен семинарга СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы, партия обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи П. М. Саморoков СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия [illegible] улам сайзыраңгайжыдар дугайында СЭКП Төп Комитединиң докладының [illegible] талазы-биле партия организацияларының [illegible] дугайында илеткелди кылган.

Карл Маркс аттыг совхозка, Чадаанага эрткен семинарларга СЭКП ТК-ның докладынга хамаарыштыр илеткелдер партия обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы А. Д. Ооржак кылган.

Депутат булуңу

ҮЛЕГЕРИ, АЖЫЛЫ-БИЛЕ

В. И. Ленин аттыг «Тываасбест» комбинатка ажылдап кирген, чеди чылдың бурунгаар кирдим. Бо хүннерде комбинаттың бедуун руда арыглаар цехинде машинист болуп ажылдап турар мен.

Цехте беш эзлчегин тургускан. Оларның аразындан В. М. Ипатова удурткан эзлчег комсомолчу-ажылчыларының. Комбинаттың өске цехтериниң эзлчеглери-биле бир демей, бедуун руда арыглаар цехтиң ажылдакчылары он биргн беш чылдың планының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышка кирипшкен, ... ажылдап турар. Бо чылдың бирги чартыы дооскан. Бистиң цех 1981 чылдың алды айларында ... [illegible]

[illegible]

Республика типографиязының ... [illegible] ... Вера Хертековна Доржу ... [illegible]

ЧУРУКТА: (солагай талазы) Вера Хертековна Доржу ... [illegible]

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

А. ШУРЫШЕВА.

[illegible]

Т. КУЖУГЕТ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Депутатка сүме

СЕССИЯ МУРНУНДА

[illegible]

Күрүнеге дүк садар талазы-биле планының даалгаларын кажаар күүсеттиниин турарын Ка-Хем районунуң «Енисей» совхозунга бап бүрүнгаар санап көрген. Түннелдер көргүскени: хой кыргылдазының үезинде 166 тонна дүктү садып, чорутканнар. Ол хөйге планнаттынганындан 11 тонна хой болганы ол.

Совхозтуң журналчы хойжузу Бадм-Хоо Кажин бо херекке бодунуң төлептиг үлүүн киирип, дүк садарының планын чедиишкинниг күүсеткен. Ол кодан ында 997 хоюнуң 100 бажы санындан-на 105 хураганы мендн камгалап көрүп турган.

ЧУРУКТА: хойжу Б-Х. Кажин.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХӨЙНҮ КЫЛЫП БОЛУР

[illegible]

А. ПАВЛОВА,
Кызыл хоорай чонунуң депутаты.

ИПАТОВЧУЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

ИПАТОВО. (Ставрополь край). Күрүнеге шыгжамырынче чыл планынга немей чүс муң центнер хире тарааны дужаар дээн Ипатовонуң тараажылары ... алганнар. Комплекстиг ажаалга-транспорт отрядтары кызыдар бүгү комбайннарны база катап ... [illegible] ... Агаар-бойдус ... болза, тараа ажыл ... районда организастыг чоруп турар.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛААН

ЗАПОРОЖЬЕ. [illegible]

ЧААШКЫН — ДОКТАР КАТПАС

ТЮМЕНЬ. [illegible]

«АГРОСЕРВИС»

ВАЛМИЕРА (Латв. ССР). [illegible]

СААНЧЫЛАР ШӨЛЭЭДЕ

КУРГАН. [illegible]

КРАН — ВЕЗДЕХОД

УХТА. (Коми АССР). [illegible]

(СЭТА-ның корреспонденттериниң дыңнадыглары.)

ДУРЖУЛГАЛЫГ

[illegible]

ИДЕПКЕЙЛИГ

[illegible]

О. СОЯН.

А. БЕГЗИ.
Мөңгүн-Тайга район.

Чагаа парлаттынмаза-даа

СУУРЛАРЖЕ ЧОРУП ЭГЕЛЭЭН

Бистиң «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан, Ийи-Тал суурларынга автобус неделяда беш катап чоруп турган. Ол [illegible] үеде хуузу келбестээнинден пассажирлер аргыштырып бергенин дээн ... бижиин ... редакцияга келген. Ук чагааны хемчег алыры-биле райком ... чорутпан.

Улус депутаттарының Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы В. Конеевтиң ынаа харыылааны болза:

Чагдык автобустарның үрелиинден болган чоллачылар ... турганындан автобустарның расписание ... суурларга четпейн турганы шын. Ылангыя ... ларда Шагаан-Арыг — Ийи-Тал, Шагаан-Арыг — [illegible] аразынга автобустарның графиги үстүп турган.

Ам үеде автобустар септеттинген, чоллачылар-биле ... Районнуң суурларынга ... графигинде ... турар. Пассажирлерге таарымчалыг болуру-биле Шагаан-Арыг — Кызыл баар нечелде маршрутту Хайыракан, Ийи-Тал суурларының дужунга доктаарын чорутпушаан.

Партийжи ИНФОРМАЦИЯ

ТЕМПИНИ КОШКАТПАЗЫ-БИЛЕ

СЭКП Тыва обкомунуң III [illegible] сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП Каа-Хем райкомунуң пленуму чугаалашкан. Аңаа илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин кылган. Районнуң ажыл-ишчилери мал [illegible] ажылдың темпизин бедидип, СЭКП-ның XXV съездизин аттыг, «Ленинче оруг» совхозтар 60 ажылга организастыг [illegible] көргүзүп турарын аңаа демдеглээн. Сөөлгү үеде «Улуг Октябрь» совхозта ажылдың темпизи бедээн.

Бо хүннерде будук-бүрү белеткээрин бедик темп-биле чоруда берген. Чүгле район төвүнден безин 200—300 хире кижи хүн бүрүде бо ажылга киржип турар.

Мал-даа «Бурунгаар», «Енисей», «Красн[illegible]» [illegible] ларда ажылдың темпизи [illegible] нин, республикага чарлаан шалыпның ийи айда улам күже[illegible] түгүла кампания үезинде ажылдың темпизин кудулатпас дээш бедик деңнелге органи[illegible].

• • •

СЭКП Каа-Хем райкомунуң [illegible] айтырыгны чугаалашкан. СЭКП райкомунуң секретарынга О. Б. Сымчааның [illegible].

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Таңды районнуң улусчу контроль комитеди бөлүктерниң болгаш постуларның канчаар уңдуртуп турарының дугайында айтырыгны партия райкомунуң бюрозунга чугаа[illegible].

Районда улусчу контроль комитединиң штаттан даштыкы 7 килдизи, улусчу контрольдуң 38 кол, 45 цех бөлүктери, 31 [illegible]. Оларның составында 822 хайгыылчы хаара туттунган. Кол бөлүктер [illegible].

[illegible] улусчу контроль [illegible] ажылын кылгыржаан. Чартык чылда районнуң улусчу контролерлары киитизи-биле 300 ажыг хыналдаларны чорудан.

Комитеттиң бөлүктерин болгаш постуларны удуртуп турарында чамдык эки чүүлдерни бюро демдеглээн. Ылаңгыя штаттан даштыкы активтиң кү[illegible] оореддилгезин организастап, отчеттарын дыңнаап ту[illegible].

[illegible] Хыналдалар [illegible] рынга чугаалажып, парткомга [illegible].

Бай-Хаак кожуун Советте, эмнелгеде, Балгазын санатори[illegible] кожууда болгаш өске-даа кол[illegible] эртирип турар. Контрольду [illegible] биле ажылда улуг четпестер бар, чамдык коллективтерде стердиллер [illegible] тургузар.

Улусчу контроль бөлүктеринге болгаш постуларынга [illegible] бюро [illegible].

БУГУ АРГАЛАР-БИЛЕ

Кадат ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш курувеге садарының планын[illegible] болгаш социа[illegible] талазы-биле Кызыл район бо чылдың бирги чартыында чамдык чедимчежиннерлиг болган. Курувеге эът садарының планын 121,6 хуу, сүттү 101,1, дүктүң 157,9 хуу күүсеткен. Мал ажылының продуктуларын белеткээриниң хемчээли эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге эвээш кээп [illegible].

Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа районнуң партия, совет, кожуун ажыл-агый органнары бо чүгүла айтырыгларны кичээнгейниң төвүнге тургузуп, чамдык хемчеглерни ап чоруткаа болгаш малга бедуун база [illegible] чемнерни чылда [illegible].

[illegible] биле СЭКП ТК-ның доктадынга дүүштүр районнуң партия организациязының сорул[illegible] айтырыны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди партия райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу кылган.

Ниитиниң малынга чем бе[illegible] технологиязында, ону организастаазында улуг четпестерни бардын пленумга бүгү талазы анализтээн. Онгу беш чылда мал чеми белеткээриниң [illegible] ның талазы-биле чүгле 66 хуу күүсеткен. Ооң бир чылдагааны чамдык партия, совет органнарының талазындан мал [illegible] кичээнгей салып, совхозтар бүрүзүнде мал чеми бүдү[illegible].

[illegible] муңуң III пленумунуң шиитпирлеринге болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарында база малга бедуун болгаш чүлуктуг чемнер бе[illegible].

[illegible] болуп келгенин пленумга демдеглээн болгаш ону эккиидип, бар аргаларны ажыглап тургаш мал чеми белеткээрин [illegible] пленум хүлээп алган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

Маадыр хоорай Волгоградтың кудумчуларынга болгаш [illegible] тутаа дыңналып турар. Ол [illegible] рындан келген туристерни ээтиг-ээлдек-биле хүлээп ап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи «Сталинград тулчуушкуну» деп документалдыг фильмни көргүскенинин соонда Франциядан келген бөлүк башкылар-биле ужурашкан.

Бо фильм болгаш Мамаев [illegible] дайынның көргүнчүг халавының ду[illegible] кижиниң албадаптар-дыр деп. Руанда техниктиг колледж башкызы Мари Лиз Лекок чугаалаан. Ооң ээ-не [illegible] — өлген миллион-миллион ки[illegible]. Ооң ужурунда бистер, французтар, кижи төрелгетенге удур [illegible] турар нейтронуг бомбаны [illegible] деп санаан АКШ-тың президентизи Рейганның өлүм-чидимнии ол көргүнчүг чепсээн долуузу-биле бүдүрүп үндүрер дээн шиитпиринге удурланып, Европага «Першинг-2» дээр ра[illegible] удурланып турар бис.

Совет улус делегейниң ниити дайынынга ээ-не хөй чидириглиг болганын эге класстар башкызы Поль Эвэнестейн чугаалаан. Кижи төрелгетенниң фашизмниң тиктээрин чедип алырынга [illegible] Сталинград [illegible] кууну эргилделиг үе-чада болганын Францияда эки билир. Делегейде тайбынга [illegible] база катап кыжанып турар амгы үеде бүгү бөмбүрзектиң кижилери аңаа удур ходелир ужурлуг. Бистер [illegible] рин кызеп турар бис.

ВОЛГОГРАД.

ШЫННЫГ ШИИТПИР ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организа[illegible] бо чылдың сентябрь 3-тен 11-ге чедир кылыр дээн Намибия талазы-биле тускай [illegible] чугулазын Африканың чурттары база катап бадыт[illegible].

КНО-нуң чанында Зимбабвениң доктаамал төлээзи Э. Мангиганджериниң КНО-нуң чиңгине секретары В. Вальд[illegible] хаймыга эдилге чорутканы [illegible] мурнуу-африк расистиг кормуштурунга удур [illegible] нүүсеттиг уурлуг [illegible] Кол Ассамблея бо чылдың март айында-ла КНО-нуң [illegible] чорун [illegible] сайгыттарын турар. Ынчалза-даа АКШ болгаш оон Барыын Европада эделчилери ол дугайында Чөп[illegible] делдиң резолюциязын хүлээп [illegible].

Зимбабвениң доктаамал тө[illegible] Намибия [illegible] биле айтырыгны шалыптап чугаалажып көргеш, Намибия айтырыын шынныы-биле [illegible] КНО-нуң Кол Ассамблеязының Намибия дугайында тускай сес[illegible] чугулазын база катап демдег[illegible].

Р. ЧАНДРАНЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Р. Чандра аңаа болган парлалга конференциязынга «Тайбының Бүгү-делегей Чө[illegible] база бир хевиин — нейтроннуг бомбаны долу хемчээл[illegible] дии-биле бүдүрүп үндүрерин эгелээр дээн америк администрацияның шиитпиринге [illegible] ону быжар-бак чепсек кылдыр санап тура[illegible].

ТБЧ-ниң саналы-биле делегейниң дыка хөй чурттарын[illegible] та октябрьның 24-тен 31-ге чедир, нейтроннуг чепсекти бүдүрүп үндүрериниче эгелеп кирер дугайында АКШ-тың шиитпиринге удурланыышкын[illegible] эртирерин Р. Чандра база дыңнаткан.

ССРЭ-ГЕ ӨӨРЕНИРИ-БИЛЕ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА-ның корр.). Дыка хөй лаос аныяк оолдар, кыстарны Ташкенттиң, Тбилисиниң, Ленинградтың, Волгоградтың, Бакунуң болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларының профессионал-техниктиг училищелеринге өөренири-биле чоруткан. Олар национал экономиканы көдүреринге эргежок чугула он-он ажылчын профессияны шиңгээдип алырлар.

Социалистиг хем катты[illegible] жылгалының чурттары дээди [illegible] үртэмниг специалистерни белеткээринге Лаоска улуу-биле дузалап турар. Чүгле ССРЭ-де [illegible] амгы үеде [illegible] студентилер өөре[illegible].

А. ЕРОВЧЕНКОВ.

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуа-биле АКШ-тың аразынга [illegible] рын хуңдулежиринге үндезилдээш, өске сес-биле чугаа[illegible] бот чадараттыгнар болгаш суверениг эргелиг Каттышкан Штаттарның хүлээп көөрүнге үндезилдээш, хеңжүп болур. Никарагуа революциязы [illegible] чаңгыс эвес удаа чугаалап турганы ындыг туруш чайгылыш чок деп, Нуэва Никарагуа (АНН) агентилел бижээн. Ол чүртта АКШ-тың күрүкеккетарының америк чурттар аразының хе[illegible] дакчызы Т. Эндерстиң бар[illegible] ыы-биле холбаштыр никарагуа-америк харылзааларны ол [illegible].

АНН АГЕНТИЛЕЛДИҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

[illegible] келген дорзан-на сандинистиг революцияны узуткаар болгаш америк айтыышкыннарга [illegible] кижилерни эрге-чагырга база катап олуртур дээш кара чаңгыс сорулга-биле Никарагуага [illegible] болгаш [illegible] ле. Никарагуа [illegible] болдурган деп, АНН айтып турар.

Вашингтон бистиң чуртка удур чаа-чаа хемчеглерни [illegible].

Каттышкан Штаттар Никарагуа революциязы [illegible] тараар аргa чок болган.

[illegible] Америк эрге-чагырга [illegible].

Сомосаның дескен гвардейжи[illegible] кижилеринге болгаш Никарагуаже халдап киреринге белетке[illegible] чугаалаарга, Каттышкан Штаттарга Никарагуаның шаандакызы ышкаш, шак-ла ындыг боор артары дыка-ла кирипчиг АНН [illegible].

«Япониянга тайбын херек!» Вашингтон-биле эвилелдежип алгаш, Япониянын чагырыкчы бөлүктериниң [illegible] белеткелди улам аштелдирип турары амгы үеде япон орту[illegible] улам-на күштүг-биле чаңгыланып турар. Вашингтон биле Токио Каттышкан Штаттарның агрессив агымнарының улам-на хамылдыр кирип тыр[illegible] бар чоруур.

ЧУРУКТА: студент аныяктарның «Термоядролуг чепсекти чок кылып, узуткаар!» дээн [illegible].

СЭТА-ның фотохрониказы

Хостуг делегейниң арны

ЧЫРЫК ХҮНДҮС НЬЮ-ЙОРККА

[illegible] Сески авеньге чорда, аныяк тулигаңнарның араатаныг бо[illegible] халдаан чүве-дир. Олар ону эттеп-сон, үптеп, бар-ла турган идик-хевин ушта тыртып аппарганнар. Бажан [illegible] суруп, сеоңнан арага шилдерн октап чорааннар. Ол телефон [illegible].

[illegible] АКШ-та [illegible] 1977 чылда [illegible] 15 ажылчын [illegible].

[illegible] Олардан [illegible] метроже кире халаан, аңаа харын-даа полицейжилер турганнар. Полицейжилер ону сегирип алырга-даа, ууланчы [illegible] Коурин ушта халаан, метро вагоннуң ду[illegible].

В. НЕЕВ. (ПМА).

УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ДОКУМЕНТ

Чүүлдүң автору, ГФР-ниң хамаатызы, профессор Фредерик Майер 60 харлыг. Ол АКШ-ка [illegible] чылдарда чурттап, [illegible] Реднен университетиң (Калифорния штат) башкылап турган. [illegible] болганы эртем чүүлдерин бижээн. Амгы үеде Венала чуртап чоруур.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң «Делегейниң парламентилериниге болгаш улустарынга» [illegible].

[illegible] чурттарның массалыг информация чепсектери деткип турар. Ол дээрге ужур-утка чок [illegible].

АКШ-та, дайын пропагандазы Гитлер үезинде тургаанындан безин кедерей турар. Шыны хамыткын, дайын кылчаараашкынының байдалын тургусуун дооц, радио, парлалга, кино, телевидение, номнарны мобилизастаан. АКШ-тың хайгыыл албан черлернниң акчазын ап турар радио база телестанциялар бодунун пропагандазын нептередип турар, оларның сорулгазы — [illegible] Барыын чуктуң дыка чыдыы калганын, боо-чепсекти кызыгаар чок эндере бүдүрериниң НАТО чурттарынга болгаш [illegible] ге кайы хире эргежок чугулазын бадыткаары болур. Тайбын дээш демиселчилерниң бүгү делегейде массалыг [illegible] аза удур тур[illegible].

Гитлер [illegible].

[illegible] Леонид Брежневтиң тай[illegible] турарын авторитеттиг политиктиг ажылдакчылар Вилли Брандт биле У. Пальме ышкаш кижилер бадыткаан турар. Ындыг болганда ук фактыны чугаалажыышкынныңны доп-дораан эгелээринге, 70 чылдарының [illegible] ге ажыглавазыл мичаш? Кенчүр хөй турган болгаш когараан Совет Эвилели каттаа агрессив күзелдерлиг болур чүвел? Шериг чарыгдалдары совет [illegible] тиг болгаш социал [illegible] болзарга, [illegible] биле бергейн турары база билдингир болгай. [illegible] чепсекти эндере бүдүрери [illegible].

улуг садарлыг [illegible] тайбыны бак сес деп, ону [illegible] бир кеэз деп санап тураrлар.

Америк политиктер тайбың дээрге эң-не үнелиг чүүл [illegible] турар. Ынчангаш АКШ-тың [illegible] дайынны чорудуп болуру [illegible] рары ол. Ындыг дайынга тиндекчилер база туруп болур деп бодалды олар бадыткаксап турар. А ындыг бадыт[illegible] кек. Ындыг чугаалар Европага ортумак мрангылдың 600 хире ракеталарын база нейтроннуг бомбаны бүдүрүп эге[illegible] болуп турары илдек.

[illegible] чугуу [illegible] рар. Чепсек быжыг тайбынны чарыдыр—деп, ол бадыткап [illegible].

нирп-биле» чагдыңган боо-чепсекти эндере бүдүрери улам кедерей турарынга кым буруулугул? Харын чаңгыс: [illegible] болгаш ооң эвилелчилери. [illegible] ри — колдуунда төттүмес арыг оруглары берип турар кайгамчык улуг бүдүр[illegible] бзжыглап болур.

Чуну шилип алырыл: боттарын билчин [illegible] азы атомнуг хал[illegible] ортунге [illegible] бе? Нейтроннуг бомбаны болгаш стратегиг [illegible] Төп Европага [illegible].

(ПМА).

Каттышкан Штаттар бөгүнүң чер бөмбүрзээниң ангы-ангы районнарында өчүгүла амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар чүве деп сылдаглап алгаш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин нейтроннуг бомбаларның бүдүрүп эгелээри-биле вазы улам-на күштелдирип турар.

Америк карыш.

Чурукту «Ойленшпигель» (ГДР) сеткүүлден алган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАЛГЫНЫВЫС— ЧАА БЕШ ЧЫЛ

Чаагай, чырык күзел-биле чүгле̣ттинген,
Чалыы холдар маадыр ишке сорук кирген.
Чаңгыс бүле төлдери боол, демин каткан
Шаңнып иште туржуп турар тайбың чон бис.
Сорулгавыс чиге, тода.
Чогудар иш улам солун.
Чаагай үүле угланчызы,
Чалгынывыс—чаа беш чыл.
Будүрер ээн вектиң улуг туңгулары
Бүгү чуртта ады алгып, нептереп тур.
Бүрүн досскан иживисге атты салып,
Бүзүрелди партиявыска берип тур бис.
Чедиишкинге тура дүшпес
Сеткилдерниң кыйгызы ол.
Чаартылгалар чалакчызы.
Чалгынывыс — чаа беш чыл.
Эгелекчи өгбелериң адын сыкпайн,
Эки өйже чуртувусту аппар чор бис.
Элеп, читпес алдар кылдыр өндүр ишти
Эпоханың намдарынга арттырар бис.
Салгалывыс чоргаарланыр
Чаа-чаа өндүр херектерже
Чаңгыс демниг базып орар
Чалгынывыс—чаа беш чыл.

Н. ООРЖАК.

ЧҮГЛҮГ АЪДЫМ, МАҢЫҢ САЛБА

Таңды кыры бедиктерде
Талыгырдан сыдыстар бе, одагаар бе?
Чорниң дииниг судалдары,
Сеткилиң бе, таваңгайда чыжырай-дыр.
Чүглүг аъдым
Чүге ынаар эскиннадың?
Чойган, пөштүг ээлиң черде
Шораннар дег тудугтарыңның оттары бе?
Күчүлүг чаа аразында
Күзел болган күжүр эштиң бедалы-дыр.
Оттуг чүрээм
Эну чүге сурагладың?
Дургут баары тулаа сынта
Дургуннуң кыйгы салып эвр чүзүл?
Кылым булут кыры-биле
Кылыйтылган самолёттар эгилей-дир.
Чүглүг аъдым
Чүге мени хаязедир сен?
Аткан даңның хаазаанда
Аадын будан аржаанынга келир сен бе?
Алдыырал судалында
Ажыл-ишке уткуй корзугуп ужурзаныыл.
Оъттуг чүрээм
Оккур аъттың маңын салба.

А. АРАПЧОР.

1938 чылдың чайы. Оът-кеп салбырайнып хектиң [illegible] турган малдардаа үе. Каттышкан школаның урал-театр салбырының сургуулдарындан Тываның кожууң, сумуларынче культура бригадазы чорудар дээш белеткенип турган. Аңаа сургуулдардан 15 кижи кирген. Бригаданың удуртукчузунга ТАР-ның Культура яамызының оралакчы сайыды Лопсаң-Кенден томуйлаткан. Урал чүүл удуртукчузу Мунзук болган. Эмчивис Долгар Ёнаак, киномеханиигивис Эрзин чурттуг «Кино» дээр шолалыг Сенди, чолаачыларывыс Королёв биле ооң лүнде фронтучу-танкист чораан Кызыл-Тас олар.

Ол үеде Тываның кедээ черлеринде чоннун билбес болгаш көрбээн чүвези хөй болганда, бригаданың ап чоруур чүүлдери-ле эмнежок: кино үндүрер моторлуг аппарат, 4—5 аңаы кинофильмнер, эмнит хааржактар, радиоприёмник (улуг), телефон аппаратуразы, 16 саныг телефон өрген-адагаштары, коңгуттар ыяш, труник, четки, патефон, бешинниг дөрт демир доскаар. Шии, концертке херегжээр хептер болгаш херекселдер суккан улуг апталар дээш өске-даа. Шиңге херегжээр өг [illegible]—ол эки турган-барган черлерге-не тып алыр.

Урал чүүл талазы-биле база хөй чүүлдү белеткеп алган

Төөгүнүң арыннарындан

ӨРГҮН ЧОННУ ЭРГИП ЧОРААШ

бис. С. К. Токаның «Үүр дээргазынга үш чыл болдум» (амгы «Доңгур-оол») деп шиизи, ниити болгаш кйй-чаңгыстың ырларындан, каргыраа, хөөмейден, шулукташкиннен тургустунган концерт, хылдыг хөгжүм оркестриндең болгаш кйй-чаңгыстың музыказындан белеткээн программа, янзы-бүрү көргүзүглерден тургустунган акробатика. Культура бригадазының программазында кирип турган бо-ле бүтү көргүзүглерге бригаданың кежигүннери барык шуптузунга киржир турган.

Кара-кыс, Көк-кыс, Бичии-кыс, Досумаа, Дунааммаа, Сввскенмаа олар ниити ырыга киржип, кйй-чаңгыстың ырларын күүседип, шииге ойнап чордулар. Лапта́н, Мунзук, Монгалбии, Кошкендей, Көк-Хевек шииге ойнап, ниити ырга киржип, музыкага ойнап, акробаттап чордулар. Самдан, бо очурунуң авторун сыгыртып, ырлап, шииге рольдар күүседип, акробаттап тургулаан. Эң улуг назылыг (ынчан 41 харлыг) Сорувту акывыс хову каргыраазын хостуг салып, ыңгылыг ээзгилеп, шииге Сенге-Ламаның рольун ойнаар турду. Музыка аймаанга салым-чаяанныг Кара-оол ниит буцааргыда [illegible] ойнап, «Узун-Хоюгну» сут бадыра бээрге, улуг улустуң караавың чажы бүдденейни бээр. Хорлут-оол акробаттың ынчангы нарын трюктерин кылыр бээрге, чамдык улус каравн чажырар чүве.

Долгар эмчивис бистиң-биле кады чораап-ла, улусту шинчип, эм-таңын берип, чоокта аалдарже чалалталарлы чорупп, ээли аарааш кижилерин божуткаш, чаштарның [illegible] чораан. Сенди ажылының ноо ажылы [illegible] дүне ховудаар. Ап чоруурувус 4—5 киночуруктарны каранғы кыжыр дүжерге-ле [illegible] үндүрүп эгелээш, дааны атса эртен чер чырыгыже долгап, оол-биле кады очулдуруп, тайлбырлаа бээр кижи. Чолаачыларывыс Королёв биле Кызыл-Тас кйй бистерни болгаш ап чоруур чүъктерин оруулчивне чок, кадыр-берт черлерге менди-чаагай ап чорул, машиналарын ажаап-тежээр рындеп ангыда. Мунзук-биле кады, чыылтан чонну эрге [illegible]

база [illegible] телефон биле чугаалаштырыпп, медээжок-ла турарлар. Оларның [illegible] [illegible] бис аваргап турар чүве.

КАЛДАК-ХАМАР АРТЫН АШКАШ...

Кызылдан июнь тончузунде дүъште үндүвүс. Шүүрмак баазазынга хонгаш, 1937 чылда С. К. Токаның баштап чораан культура бригадазының «Калдак-Хамар артын-сынын, каскан болза, аштаан болза...» деп комамыктап ырлап каяны, эм-даа ээдааже оруус чок улуг артты арай деп ашпайн. [illegible] бер чаас чаптавнындан берген болган.

Калдак-Хамардан ажып алгаш амгы Тес-Хем, Эрзин, Өвүр районнарының барык бүгү сумуларынга, Хөндергей, Бажы эрт-биле [illegible], Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды кожууннарының чамдык суурларынга бригада көргүзүглер кылган. Улуг оруука, узун орукка кандыг солун чүве турбас кйик. Бригадага ынзыг ужурадалар барык [illegible] чыгы болуп чораан.

Ынчангы Тес-Хем кожуунуң Бай-Хол сумузунче аъттарлыг, кошкатарлыг чорупкан бис. Бистиң-биле ынаар кады чораан ТАРН ТК-ның секретары М. Байырга Кызылга үш чыл улаштыр эрткен. «Ужар-Кара» деп шола алган чүгүрүк аъттыг мунуурган. Аъттыг аъттар дээрден өске чүү дээр боор. Чаражы дээрге чонардаштан чазап каан-биле домей, даваннары черге дегбес чүве. Үргүлчү-ле доңгайты шелгеш, ынай боор. Даргавыс аъдының аксын тыртып, мунгаш-дыны-биле хүрежип чорда холдарының салаалары, дедир тутпан морковь ышкаш, ынчаш мыжыклай берген болган.

Төре-Хөлдүг кыдыынга баргаш, концерт, шии көргүзүп турувуста, хамык чүве «менди-чаагай» болган чүве. А кежээ кээп херек бойлаан. Кино-Сенди механигивис кино үндүрер дээш моторун ажылдадыптарга, ойнап турган аъ лывыстың мал-маганы келген көрүкчүлеравистиң аъттары хойтуш былаа-мылтургалар чедерин, аъттар баглааштарын тура сокпулааш, ховуже салчып берген. Моторну өжүрер ужурга таварышкан. Көрүкчүлер аъттарын, мал-маганын сүрүп экээл, кожазында дарга аппарып «быжыглап»

чаар ам [illegible] Ол [illegible] бээр [illegible] баш удур сагындырар база чар «солун [illegible]» тывылган [illegible].

Тес-Хем кожуунуң Оруу-Шивээ [illegible] бисте, Кара-Марс аттыг МЧАЭ-ниң 15 чыл оо тавар[illegible] берген болган Чеди-Кара деп черге («О. Шынаа» совхозтуң амгы төвүнүң чанында [illegible] аан 7 кара даштардан өске чаңгыс өрген-даа чок чүве) чедир бээривисте, «аңаа бажы кызырт, аът бажы козурт» болду. Аңаа кйй хонуп шии, концерт, кино көргүстүвүс. Барганывыс даартазында аът чарыштырып, мөге хүрештирген. Сумунуң ам угрунуң даргазы Самбо Саназының (ам пенсионер, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, сураглыг хойжу чораан) бара [illegible] бистиң Самдаңныын [illegible].

Ынчан аңаа Чеди-Кара бугазы деп суггат бугазы казып турар чорааш. Аңаа [illegible] кирип [illegible] материалдар кирип [illegible] оралачы даргазы Сорж [illegible] га, биске чугаалап берген. Ынчан аңаа биске экеп тиккен өгнү магадаан бис. Ол Чалаң-оол дээр улгады берген кижиниң өө болган. Өгнүң ынаа ортузундан куду, хаваалары дошкаадыр [illegible]. Ол [illegible] янзы-бүрү ошкуг ностерден ойган тыва угулзалар, хээлер-биле каастаан. Коңгуг чараш шокар ангараларлыг. Өгнүң ак-ак ширтектерин кызыл-ногаан шекпеннердөн ойган угулзалар, хээлер-биле каастаан. Демир-оруннуг, плюшь чоорганныг, куш дүгү сыртыктарлыг (ол үеде ындыг эдилелдер хоорайга безин ховар турган).

Биске көргүзер дээш үлегерлиг кылдыр тиккен өг бе деп бодай берген бис — чок-, ындыг эвес болган. «Черле ындаар чурттап орар ирей, кадай. Ол-ла хамык чүвелерин боттары кылып алыр» деп, С. Саваа чугаалады. Оон оларның кылып алыр аргазын сонуургап, орук демдеглелин дептериме бижий бердивис. Чалаң-оол бодуп оларны кылыр аргазын тайлбырлаавышаан, чуга мынтарда, шуутайларга [illegible] 40 ажыг [illegible] хээлер [illegible] көргүскен. Со[illegible] О. Шынааның арат [illegible] концерт [illegible] МЧАЭ-ниң байырлалынга [illegible] биске [illegible] тывар [illegible] бир кара-ой аът бээр берген.

С. ЧИГЖИТ.
(Уланчылыг).

Тыва Арат Республикага эң баштай келген чүък автомобильдери бөзин араттарны кайгадып, магададыр турган.

Чурукту А. ЗАЙЦЕВ төөгү архивинден дужуруп тырттырган.

БӨГҮНГҮ «АЯК ШАЙДА»

● Бурунгу суурнун чаартылгалары
● Культура бригадазы
● Чаа тывылган солун документ
● Бойдустуң бурунгулары
● Баштайгы төөжунуң маадыры

Сонуурганчыларга

МИХАЙЛО ЛОМОНОСОВ АТ САЛГАН

М. В. Ломоносов биле А. С. Пушкинниң кырган-ачазының ачазы генерал-инженер А. П. Ганнибал оларның ат салган документизи Астрахань областың Күрүне архивинден тывылган.

Ол документилер болза Россияның атласын тургузар дээш улуг орус эртемденин чорудуп турган кайгамчык улуг ажылының дугайын херечилеп турар. Физиктиг болгаш экономиктиг география талазы-биле медээлерни чыырының тускай анкетазын Ломоносов белеткээн, а Ганнибал кол [illegible] болгаш фортификацияның [illegible] канцеляриязының удуртукчузу турган болгаш [illegible] ген болгаш күрүне чажыдын илереди берги дег айтырыгларны оон казырын саналдаан.

Ынчалзажок чорукан айтырыгларны губернаторларның чамдызы чогууру-биле билбээн. Чижээ, Астраханьның канцелярзы ол ажылды дыка [illegible] Чугула материалдарны [illegible] 1760 чылдан [illegible] канцеляриязының [illegible] Астраханьга [illegible] чоруткан. Ында медээлерни саададып турар чорук «орус атласты чогаадырының чугула херээ» саададып болур-дур деп чемелээн.

УЗУН НАЗЫЛЫГЛАР

Туркмен ССР-ниң Карагум районунда Максим Горький аттыг совхозтуң төп суурунуң [illegible] турар. Ынчалза-даа [illegible] Оларның бирээзи алды үнүгт, өскези — дөрт үнүгт, узуну 14 метр чедип турар. Изиг хүннерде [illegible] хөй девээлеп болур.

Олар дээрге карагачаның чоок төрелдешкээ — карагастар-тыр. Оларның назыны кйи чүс чылдан эвээш эвес. Ногаан улуг назылыгларны бойдус тураскаалдарының даңзызынга кирген.

(«Известия» солундан).

Кожаларывыста

ХҮННЭЭРЕКТЭЭН ИЛЬИЧЁВО

Ильичёвону чүгле хүннээректиг дээрге эвээш-ле боор, чүге дизе бүргег, чаашкыннын-даа хүннерде бо суур хүннээректиг — оон улуг, аныяк чурттакчыларының арыннарындаа хулумзүрүг кезээде ырвас — ол болза хоочун суурнуң чаа амыдыралының хүннээрээнин уламчылалы-дыр. Совхоз-техникумнуң төвүнүң шөлчүгештеринде тарылган мыштар ногаан-шайт, оң-баазын чечектер чайынкаан. Ол база-ла, кижилерниң хулумзүрүү дег, чаа, чечектелген амыдыралдың херечизи болгай.

Суурнуң төп шөлү бодувуң чаа тудугтары-биле дыка аянныг костур. Оон бир талазында колонналарлыг (адагаштарлыг), ак хар дег тудуглар шиилүп чоруткан. Мурнунда маңаа Культура бажыңы база турган. Ол ам совхозтуң уругларының музыка школазы апарган. Шөлдүн өске талазын дургаар албан черлериниң тудугларының бүдүн комплекизи чаттылган: совхоз конторазы, садыг төвү, столовая дээш өске-даа тудуглар. Ол ансамбльди ааjок делгем Культура бажыңы тендирүп турар.

Агрохоорайның чурттаар бажыңнарлыг кудумчулары контуунда беш каът бажыңнарлыг. Оларда чылыдылга системаларын, газты киирген болгаш канализацияның, изиг, соок суглуг. Кедээ черлерге амгы үеде ындыг бажыңнарга чурттаарга, ниитизи-биле эптиг, эки-даа болза, дузалал ажыл-агыйлыг болуурунга эпчок болгай. Ынчангаш Ильичёвожулар төптен ырак эвесте бичии хемчигештиң эриин дургаар бир, ийи квартиралыларлыг, бир, ийи каът чурттаар бажыңнарлын дуза-лал ажыл-агый тударынга эптиг кылдыр шенеп тудуп эгеллээн.

Владимир Ильич Ленин биле Надежда Константиновна Крупскаяның Сибирьге шөлүлгеге турган, барып чоргулааны, ол шагда орта ады-бажы безин чок турган, ам барык бүрүңгү апарган бо суурнуң культура амыдыралында чедишпес чүве барык чок.

Ильичёвожуларның бир онзагай чүүлү — бедик культурлуг амыдыралының бай-шылыраа, бот-боттарынга ишкежирии. Автомагазинниң рулюнда шиник костюмнуг, ак сорочкалыг, онгур галстуктуг, бедик тывектиг туфельлиг кижи олур. Айтырарымга: «Чолаачы-садыгжы Михаил Корчагин деп кижи мен» дидир. Фермага садыглап кээрде каастаныр алганын эдепсиигенимни эскерипле. «Бо чоннуң культуразы шымрак болгай, кезээде ынчаар кеттинмээже хоржок»—деп немей тыртып каггы.

Бичии чапсарда садыглажырга эгеледи. Бараан-даа арбын: муң, чүс-чүс рубльдиг-даа, конфеттиң-даа бараанчиры бар. Итальянжир, үнмерлежир-даа чүве чок. Кижи бүрүзү херегжээнин ап алгаш, хемчээп, хынап көрүп тургулаар. Кандыг бараан албас дээр, кандыызын айтырбас дээр! Ортаан санажып турда, ынырай кайгамчык: садыгжы айтырбас даа. Боттары саналап-ла шуут тутсур. Кайызының акшазы четпес болза, өскези немеп-даа бээр, харын-даа ферма кызыл-булуңунда костюм кармаандан барып ап ал сут дигилээр болду. Удаваанда-ла долу бараанныг келген автомагазин барык куруг калды.

Шаанда чылдын ужу-бажынга четпес чемниг, самдар хереатээштиг, шыба идиктиг, аштаңгы-түреңги чораан эрги суурнуң мурнунда чурттакчыларының амы-толунуң үреп салталының амгы үеде амыдыралының бай-шымыраан үстүнде бижээнин ол бичии болуушкун безин херечилеп турар. Бөгүнгү ильичёвожулар улуг хоорайлар чурттакчыларындан дудак чок чурттап турар. Бо дээрге хоорай биле кодээниң аразында боттуг мугалдың чидип бар чоруурун базыткан турар.

В. И. Ленин болгаш Н. К. Крупская аттыг совхоз-техникум амгы үеде муң-муң гектар шөлдү күчүлүг техника-биле болбаазырадып, дужудун ажаап ап турар. Совхозта мал ажылы сайзыраңгай. Кедээ ажыл-агый кадрларын белеткээринге улуг үлүүн киирип турар. Ильичёвожулар-биле чугаалажып, оларның хөй-аъттыын, келир үеге бүзүрелдиин көрүп турганда, суурнуң шаандагы үезин сагынмайн баары берге. Бо совхоз 1930 чылдың апрельде үндезилеттинген, ынчангы район солунунга мындыг одуругтар бижиттинген турган.

«Совхозта картофельлиг мунуу [illegible] столовая бар... 1930 чылдың чазынында совхоз 51 га кызыл-тас, 20 га сула, 57 га арбай, 18 га чиңгине, 7 га картофель тараан. Тарылга май 5-те эгелээн, июнь 23-те доозулган. Тараажылар шиилчи ажылдаан...» А ам кандыгыл? Чажылдаңы 5-7 хонукта, ажылдаңы 10-12 хонукта муң-муң тоннарга чорудуп турар.

Ильичёвожулар ажыл-агыйынга-даа, черинге-даа, амыдырал-чурттаалгазынга-даа чоргаарланыр. Ол дээрге улуг Лениниң ады-биле база холбашкан болгаш онзагай чоргаарал.

И. КРАВЧЕНКО.
Хакасия.

САМБУКАЙ ДЕП КЫМЫЛ?

Тываның чаа бижик чогаадылган соонда, үжен чылдарның эгезинде, «Шын» солунга «Самбукайның чугаазы» деп бөлүк авторларның чогаадып бижээни бичии тоожу үнүп эгелээн. Ону чон улуг сонуургал-биле номчуп турган. Ол ном ам школаның үстүкү класстарының өөредилге номунда кирген болгаш бодувун утка-шынары, урал-чечени-биле бир янзы ылгалып турар.

Шынап-ла революция мурнунда Ортаакы Азияның херээжен чонунуң эрге-медел чок, аар-берге амыдыралын, ооң соонда Октябрь революциязының ачызынга чаа амыдыралды тургузарынга оларның киржилгезин көргүскен номнуң кол маадыры бистиң тыва херээженнериниң салым-чолунга бүтү талазы-биле домейлежип турарынга үнделилээш, бир номдан үлегерлеп тургускан баштайгы тыва чогаалды чон сонуургаан болгаш ооң амыдыралы ыныныын, кижизидилгелиин хүлээп көрген. Номнуң кол маадырының ады Самбукай дээр. «Шынап-ла ол номну чогаадып бижип, доозуп турда, авторларның ажылдап турганы черинге Томудан келген Самбукай деп уруг чораан чүве. Ооң адын ук номнуң адынга кылдыр ажыглаан бис» — деп, ол бөлүк авторларның удуртукчузу турган А. А. Пальмбах сактып чугаалап чораан.

Самбукай деп кымыл ол, ам кайдал? Ол болза Кол Самбукай (ам Любовь Калчанаевна), амгы үеде Томуда чурттап чоруур. Любовь Калчанаевна 1912 чылда Томуда Сыгыт-Хемге аңчы араттың (Кол Калчанайның) өг-бүлезинден төрүттүнген. 1930 чылда ол чаа үнген чаа тыва бижикти кончуг эртген өөренип алгаш, Бии-Хемни куду сал-биле баткаш, Хүттүң ужарын дилими-биле эртвеш, Кызылга ТАР-ның Культура яамызынга келгенин ол. Самбукай орус дылды шору билир болганда, ону Красноярск хоорайда рабфакче өөредип чорудупкан. Аңаа өөренип турда, Тывадан Москвага өөредир херээжен уруглар херек апарган. Самбукайны ынаар чорудупкан. Москвага ону аптека херээ өөредир фармацевтер белетиээр техникумга хүлээп алган. Элээн каш чылда Москвага хойну көрүп, өөренип алган.

Самбукай техникум дооскаш, төрээн Тывазынга чедип келген. Тываның баштайгы аптеказынга —Кызылга ажылдай берген. Ол-ла үеде совет-тыва транспорт эргелелинге чолаачылар белеткээр курс-школага эвлемечи-башкы болуп даалырлап ажылдап турган.

Любовь Калчанаевна Кызылга ажылдап турда, Тывага ийиги аптеканы Чадаанага ажыдып болгаш ону ынаар чорутпан. Оон соонда Самбукай Кызылга катап келгеш, 1956 чылга чедир ажылдаан. Ол ажыл-амыдыралының ааны-биле Томуга база катап чедип келгеш, Ий школазынга болгаш кадыкшылга школазынга 1972 чылдың төнчүзүнге чедир ажылдааш, 60 харлыында пенсияже үнген.

Любовь Калчанаевна Самбукай ам-даа чавы-чымыраа уругларының уругларын алчып чурттап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

Будук-бүрү кывып турда,
Быдаа-чемн хайны берген.

Шыгаг билбес шимрап ооларр
Шыдыраажын сала берген.

С-Б. УВНУККЕЙНИН чурааа чуруу.

телевидение

АВГУСТ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «АБВГДейка». 9.35 — «Ада-иелер соңдерге». 10.15 — С. Прокофьев — «Уругтар музыказы». Фильм-концерт. 10.25—«Мени чок шимчээшкин». 10.55 — «Улам хөй эки бараалгаар». 11.25 — «Спортлотонуң» 35-ки тиражы. 11.35 — «Булуттар аразында оруктар». Документалдыг телефильм. Орус удуртукчу К. К. Арцеуловтуң дугайында. 12.35 — ССРЭ-ниң сут спортунуң талазы-биле чемпионады. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Дубровский». А. С. Пушкинниң тоожузун бургаар урал-чечен фильм. 15.45 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.15 — «Радуга». Улус чоокадылгазының телепрограммаларының IV Бүгүделегей фестивалы. «Мадагаскарның танцылары болгаш музыказы». 16.45 — «Кара-бажың». Парагвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары Антонио Майдананың салым-хуузунуң дугайында. Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. Дунаев чорудар. 17.15 — «Незнайка чурукчу». Мультфильм. 17.35 «Үе болгаш болушкуң дугайында». Социалистиг күш-ажылдың Маадыры А. А. Сурковтуң амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында. 18.35 — «Дош аразында». Телефильм. 19.05 — 19.20 — Чапсар. 19.20 — «ТТ-ниң экранынга чаа баштайн». «Тамань» (Франция). Урал-чечен фильм. П. Мерименин шак-ла ындыг аттыг новелла-биле. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский Н. Гогольдуң «Эрги шагның помещиктери» деп тоожузун номчуур. 22.20 —Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери. 23.30 — 00.25 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпионады: «Черноморец» (Одесса) — «Динамо» (Киев). Төнчүзүнде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Ай, да Балда». Ленинградтың курчинген студиязының «Сказка» тележурнал фильм-шиизи. 15.05 — «Илгиг ырлар». 16.10 — «Кинопанорама». 17.45 — О. Иоселиани — «Терге амдызында чайынганда». Москвачыя Н. Гоголь аттыг драма театрының фильм-шиизи. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Эки тамчылыг уукар, чаптак». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Эртуе турар чайның кыйгызы». Урал-чечен телефильм.

Агаар

Бөгүн республикага бертен агаар кадл турар агаар болур. Чамдык черлерге [illegible] эвес чаъстаар. [illegible] Чөөн чүк [illegible] кыйын дат секундада 9—15 метр чедер. Агаарның температуразы 16-22 градус чылыг.

Кызылга агаарның температуразы 20-23 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максим Перепелица» 9.30 шакта; «Ферфакстың миллионнары» 11.30, 12.40, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыңаажыл теимазынга фантазия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кадди» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыындызы 10.00, 11.40 шактарда; «Али-Бабаның болгаш дөртен дээрбечилерниң солун ужуралдары» 14.20, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЧАҢГЫ»: «Джунгли заавы» 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тываның Күрүне филармониязының курупвеннн «Саян» ансамблиниң ыры бөлгүүнге талантылыг кижилерни чалап турар.

Ол ышкаш национал хөгжүм херекселдери: бызаанчыга, игилге, дошпулурга, хомуска, чадаганга ойнаар болгаш сыгыртыр, хөөмейлээр, каргыраалаар кижилерни хүлээп алырын база дыңнадып турар.

Хөгжүмчүлер бөлүүнге баянга, контрабаска ойнаарлар база херек.

Хүлээп алышкыныы август 20-ден 31-те чедир эртенгиниң 10 шактан эгелээш филармонияның бажыңынга кылыр. Күзелдиг кижилер кадрлар килдизинге бижидер.

ДИРЕКЦИЯ

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор 2-21-53; редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75; [illegible] 2-25-[illegible]; [illegible] 2-23-35; [illegible] 2-37-15; [illegible] 2-30-15; [illegible] 2-23-54; [illegible] 2-21-41; [illegible] 2-41-27; информация килдизиниң 2-20-60; корректорларының 2-27-41; бухгалтерияның 2-12-45; [illegible] 2-32-75 телефон болгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1503.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3)

ТС—01205

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 190 (11688) | 1981 чылдың август 16, воскресенье | 1925 чылда үндүрүлгүлеп эгелээн | Өртээ 2 кап.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

1980—1981 чылдарның кышкы үезинде малды менди кыштаткан, мал продукцизын бүдүрер болгаш садып алырын көвүдедир дээш эвилелешкен [illegible] республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг округтарның, районнарның, колхозтарның, совхозтар коллективтериниң, ведомстволар аразының болгаш кадээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң [illegible] социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК үнелээш, дараазында чөрүлерни тиилекчи деп санааш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның [illegible] шаңнаан.

ТЫВА АССР-ДЕН

Ленин орденниг **«КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН»** совхоз, Бии-Хем район.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ С. КАНЯ БОЛГАШ В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ПБКП ТК-ның Бирги секретары С. Каня-биле болгаш ПБКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш камгалал министри В. Ярузельский-биле август 14-те Крымга ужурашкан, олар СЭКП ТК-ның [illegible] Совет Эвилелинде келгеннер.

Беседага киришкеннер: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов.

Ужуражылга дугайында дыңнадыгны парлап чарлаар.

ЧОННУҢ ШУУШКАН ИЗИ ЧИТПЕС

★ *Репортаж* ★

Август 14. Хүн үнүп орда, эртежи кижилер «хиндиниңде хар чок дээр-дир» дишкилтээн. Алдын херелдер Таңды эдээнде суурже чаштынып тараан — көрүштүг-ле болган: чыдың, [illegible] куду[illegible]ларда саң-дорт кара шугум боов чаптылган, чугайлаазы акыр бажыңнар, утуналыг ногаан херимнер арайла онгалак ногаан бүрүлер-биле чаржалашкан. Суур төвүнде ийи-ийи каът ийи бажың оваалалып көзүлген, олар Культура бажыңы биле школа-дыр, сөөлгүзүнүң улуг ха[illegible] [illegible] раш, ханы уткалыг. Улус чоорту ол бажыңнар чанынга чыгылып эгелээн. Кочетовонуң ол хүнгү [illegible] кижилериниң сагыжынга үр-ле артар.

Кочетово. Тывага сурагжаан [illegible] Сергей Кур[illegible] [illegible] ооң төрээн суур. Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң төвү. Мурнунда ады — [illegible] Тывалар аңгы суур турар черни шаанда бээр Суг-Бажы дээр.

Суг бажы. Арыг, кылаң, кижини сергедип кээр, эмниг ышкаш сагындырар соок чалгай суг… Чоннуң кузел-соруу база ындыг: арыг, ооң кужу төттүнмес. Бо тайга ээзи калбак шынаага. Суг-Бажынга, бүгү Тываның чонунуң төлээлери чыылгаш, бодунуң кузел-соруун илергейлээн, маңаа чаа, хостуг күрүне тывылган.

Эртенгиниң 11 шак. Тывага улусчу революцияның 60 чылынга тураскааткан эртем-практиктиг конференция Культура бажыңының делгем залынга ажыттынган. Президиумда, залда революцияның, дайынның, күш-ажылдың [illegible] кужуннары, бүдүрүлге мурнакчылары, ат-сураглыг кижилер… Исаи Григорьевич Иванов [illegible] [illegible] келген. Тарлашкын [illegible] Хайтыкычы. Ам-даа эрес-шоваазы хелчок, баштак. «Ам 92-лээр мен» дээрге, бүзүрээр-безин берге. Бо чер чурттуг эки турачы алышкылар Ойдупаалары бүгү Тыва билир. Оларның бирээзи Оюн фронтучу эжи Тоңгак Тэржа-биле хөөрешкен орлар. Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Макаренко, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Довбан Даваа, Бавуу-оол Уин-оол чапсарда база ужуражы бергеннер. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Ленин орденниң эдилекчизи Оюн Каззак. Тываның улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оол, сурагжаан артистер Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң хойжу Алдай-оол Моңгуш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Фаина Родионова… Өлүм чок Ленинниң баштааны Улуг Октябрьның салдары-биле өскээн улусчу революцияның тыва улустуң амыдыралынга ужур-дузазының дугайында, Совет Тываның төөгү талазы-биле кыска үенин [illegible] ооң чырыткыланчак келир үезиниң дугайында илеткелдерни [illegible] улуг киизээнгей-биле дыңнаан.

Хүндүскүнүң 15 шак четкенде ажыттынар деп турар төөгү-революстуг мемориалдың чанында шөлге республика найысылалы—Кызылдың, Таңды районнуң суурларындан [illegible] революцияның, партияның, дайынның, күш-ажылдың [illegible]. Тывага улусчу революцияның 60 чылынга тураскааткан эртем-практиктиг конференцияның [illegible], «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери чыглып келген. Улустар каасшынык кеттинген, арыннарында өөрүшкүнүң хүлүмзүрүү чайнаан…

Партия, Ленин, революция, Төрээн чурт, күш-ажыл дугайында [illegible] аялгалары аңаа чаңгыланып, чыылган чоннуң тура-соруун, кей-аъдын улам көдүрүп турган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак, партия Таңды райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский болгаш партия[illegible], дайынның, күш-ажылдың [illegible] микрофонга [illegible] берген[illegible].

Кочетовонуң төөгү-революстуг мемориалының ажыдарынга [illegible] митингизин СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский ажыткаш, Тывага [illegible] революцияның алдан чылы-биле холбаштыр чыылганнарга байыр чедирип чүве чугаалаан.

Тывага болган революцияның болгаш партизан шимчээшкининиң идепкейлиг киржикчилери ядыы араттарның чазалап алган эрге-чагыргазын камгалаар, ону улам быжыглаар дээш могаг чок демисежип чораннар Чульдумнуң, Иван Пахомовтуң, Самбууның, Кочетовтуң, Курсединиң, Шагдыржаптың, Токаның болгаш [illegible] дүрген-биле ол алдан [illegible].

Улуг орус болгаш Совет [illegible] улустуң ажыл-агый дузаламчызының ачызында Совет Тываның ажылчы чоннары экономикага болгаш культурага улуг чедиишкиннерни чедип алганын В. В. Дунаевский айыткан, ооң чижектерин Таңды районда көргүскен.

Төөгү-революстуг мемориалды тургузарынга «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының чедип, сес дугаарлыг мехколонналарының тудугжулары, республиканың Культура министерствозунуң ажылдакчылары, районнуң, Кочетово суурнуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип, кыска хуусаада улуг темчээлдиг ажылды кылган. Оларга өөрүп четтиргениниң [illegible] оратор илереткен.

Партияның хоочуну М. И. Пахомов совет эрге-чагырганы тургузар дээш чаныш-сыныш чок демисежип турган Суг-Бажының [illegible] партизаннарының, күш-ажылчы тараачыннарының, тыва араттарның дугайында чылыг сөстерни чугаалаан.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери совет улустуң [illegible] [illegible], дайынчы, күш-ажылчы [illegible] шынчы болуп турарын саанчы Н. Д. Оюн саналынга илередип чугаалаан. Кочетовчулар он бирги беш чылдың планының онаалдаларын күүседир дээш шалыпчы ажылдап турар. Суг-бараан фермазының коллективи чартык чылда күрүнеге суг садар планын ажыр күүсеткен, районнуң фермаларының аразында социалистиг чарышты [illegible] болган. [illegible] СЭКП райкомунуң райкүүскомунуң [illegible] [illegible]-биле шаңнаткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген.

Тывага улусчу революцияның ужур-дузазының дугайында ол чугаалаан. Чоон чүктүң [illegible] шимчээшкинин Совет республиканың деткимчези-биле тиилелгелиг болурунуң дугайында В. И. Ленин айыткан. Ооң шынныын Тывага тиилээн революция база бадыткаан.

Тывага социалистиг чаартылгалар Улуг Октябрьның, СЭКП-ниң [illegible] национал политиказының ачызында бооттанган. Ынчангаш республикага кыска хуусаада улуг политиктиг, экономиктиг, социал чаартылгалар болган. Ылапты экономика сайзыраан. Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 62,6 катап өскен. Кадээ ажыл-агый таныттынмас кылдыр чаартынган. Чоннуң материалдыг чаагай чоруу чыл келген тудум-на экижип орар. «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам [illegible] хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының ачызында Тывага ону чедип алган. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев ол доктаалды амыдыралга боттандырарын чугулазын айыткан. Партия болгаш чазактың ала сагыш човаашкынынга харыы кылдыр респу[illegible] ажылчы чон[illegible] СЭКП-ниң XXVI съездизиниң [illegible] амыдырал[illegible] боттандырар дээш кызымак ажылдап турар, ооң түңнелинде он бирги беш чылдың баштайгы чылының социалистиг [illegible] долу аргалары тургустунганын Г. Ч. Ширшин айыткан. [illegible]

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге тураскаалды ажыдар эргени [illegible] Кожааны кезиптерге, тураскаалдың кырында торгу пөс оожум ажыттына берген. Ында «1921» деп улуг саннарны, маңаа, Суг-Бажынга (Кочетовога), август 13—16 хүннеринде ТАР-ның чарлаан Бүгү-тываның Тургузуклуг хуралы болган дээрзин бажыңы. Тураскаалга [illegible] чечектерни салган, хүндүлүг таңныылдар туруптарган.

Бо тураскаал төөгү-революстуг мемориалдың бир чугула кезээ. Ооң аңгыда Тыва Арат Республиканы чарлаан Үндезилекчи хурал болган база кызыл партизаннарның штавы турган бажыңнар, 1918—1921 чылдарда хамааты дайынның үезинде тулчуушкаарга маадырлыг-биле амы-тынын берген партизаннарга тураскаал болгаш төөгү-революстуг музейниң ийи залы база хамааржыр.

Ол ийи бажың кожа турар. Ам бодап көөрге, ол ындыг турар-ужурлуг-даа ышкаш. Бирээзинге — ак дээрбечилерге удур тулчуп турган эрес-дидим кызылдарның штавы турган. Өскезинге — тыва араттарның баштайгы күрүнезин, ооң Конституциязын чарлаан улуг хурал болган. Чарылбас харылзаалыг ийи чүүл-дүр.

Чээрби ажыг сантиметр доош чудуктардан тудкан ийи-ийи өрээл ол бажыңнарда ол үениң аяны сиңнигип артып калган. Олар Суг-Бажының суур Совединиң баштайгы даргазы А. Синткинин, совет төлээ И. Сафьяновту, эрес-дидим партизаннар С. Кочетовту, М. Турковту, И. Пахомовту, В. Тупицынны көрген, дыңнаан. Оларны тыва кожууннарның үш чүс ажыг төлээлекчилери көрген. Ол бажыңнарның чанынга: «Таңды-Тываның Арат Республиказы болза, бодунуң иштики херектериниң талазы-биле хостуг, кымга-даа хамаарылга чок, тускай улустуң күрүнези болур» дээн чугаар сөстер чаңгыланган. Ам ында төөгүнүң [illegible] дугайында материалдарны делгээн. А оларның чоогунда бүдүмчү кежир, шойдан шуткан херимниг, байгамчык чарап кылдыр эде кылып, чаартып бажың-музейде Тываның төөгүзүн, амгы үезин түс [illegible] материалдары-биле [illegible] көргүскен. Ооң чанында — мөңгэ партизаннарга тураскаал. Чүс-чүс кижилер мемориал-биле [illegible] [illegible] [illegible] үлежип турганнар. Бо чер — ыдыктыг. Бо мемориал [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] келир революстуг, [illegible] күш-ажылчы алдарны [illegible] чылдарга кижизидериниң бодунуң төлептиг улуун киирер. Моон чоннуң шуушкан изи читпес.

А. ДЕМЬИРЕЛЬ.
Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: эртем-практиктиг конференция үезинде; Кочетовонуң аалчылары; төөгү-революстуг мемориал (адаанда).

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫНЫҢ МЕМОРИАЛЫ

КЫЗЫЛ, август 14. (СЭТА). Тыва АССР-ниң Кочетово суурда төөгү-революстуг мемориалдың [illegible] байлалга ажыткан. Алдан чыл мурнунда маңаа Тыва Арат Республиканың [illegible] чарлаан Бүгү-тываның Тургузуклуг хуралы болган.

Чаа тураскаал [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Советтерниң эрге-чагырганы [illegible] амы-тынын берген Тываның партизаннарынга мөңге тураскаал» [illegible] сөстерни орус болгаш тыва дылдарда алдын үжүктер-биле сиилбип бижээн.

Партизаннарның ол суурунга болган эртем-практиктиг конференцияның киржикчилери мемориалдың [illegible] хамааржыр музей-биле таныжыкканнар. Чоннуң эрге-чагырганы [illegible]. ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле Тыва Арат Республика каттышкан соонда болгулаан улуг чаартылгаларның дугайын ооң экспонаттары чугаалап турар.

Төөгүнүң улуг эвес үезиниң дургузунда мурнунда хожудангай турган черге [illegible] райлар, суурлар туттунган, улуг үлетпүр бүдүрүлгелери, аныы үениң кадээ ажыл-агый бүдүрүлгези тургустунган. Эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедиишкиннер чедип алдынган.

«Шын» солуннуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» бөгүн Чөөн-Хемчик районнуң «[illegible]» [illegible] Бора-Тайга салбырында Куулар Базыр-оолга удурткан мал чемин белеткээр звенозу чедиишкиннериниң ажыл-ижинге тураскаадып көдүрген. Беш кижилиг бо звено 24 тонна сиген кезип [illegible] [illegible] 25 тонна кылдыр [illegible] болгаш аңаа немей ам-даа 10 тоннаны [illegible] [illegible] [illegible], соруктуг ажылдап турар.

Сигенчилер! Мал чемин белеткеп турар мурнакчы бригадаларның, звеноларның үлегери-биле шалыпчы ажылдап, планнарны болгаш социалистиг хулээлгелерни ажыр күүседир дээш кызымаккай туржуулуңар!

ИЙИГИ ДУЖҮТ ДЭЭШ

«Найырал» совхозтуң дирекциязы, чер ажылының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] саап келген. Ында [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар.

[illegible] [illegible] турган бригада ажылдап турар. Ында Байыр-оол Чамбалдайның удурткан 6 кижилиг суггатчы звено 80 гектарны, Байыр-оол Доржунуң звенозу 65 гектарны эки шынарлыг суггарып доскан. А Моңгуш Ак-Дамбааның удурткан суггатчылары 100 гектар курузаа шөлүн суггарып доозарының кырында келген. Доргуу механизастаттынган звено 85 гектар черни суггарган.

Ш. ДЕВЕК.
Улуг-Хем район.

ТӨЛЕПТИГ УЛУГ

Улуг-Хем районнуң кадээ ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга чедиишкиннииг боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде малдан алыр продукцияны бүдүрерин көвүдедип, күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 114, сүттүүн 111,3 база дүктүүн 139,6 хуу күүсеткен.

«Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери мал продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планын шупту көргүзүглерге ажыр күүсеткеш, СЭКП райкомунуң база райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Бо хүннерде совхозта мал чемин белеткээринде 355 кижи хаара туттунган. Оларда 158 кижи сигенни хол базыныры биле кезип турар, 152 кижи [illegible] белеткелинде. Оларның аразында коммунистер хөй. Ийи партбөлүктү болгаш улусчу контроль пос[illegible] [illegible] [illegible].

Мал чемин белеткээр чугула кампанияның эге хүннеринден-не эрес-соруктуг ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип ап турар коммунистер эвээш эвес. Совхозтуң Хайыракан салбырында механизастаттынган № 1 звенода тракторист Наталья Чаш-оол, сиген болуп ажылдап турар Далар-оол Петров, Ийи-Тал салбырда механизастаан звенода коммунистер С. Саңдак-Доржу, М. Мандыш-оол, В. Чыртак дээш өске[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] тадып турарлар. Айыттынган звенолар социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, шаңнадып, макталып келген.

Ол ышкаш «Улуг-Хаяның» Бок-Чыраа салбырының агитквартираларының чурттакчылары, школачылар мал чемин белеткээринге боттарының төлептиг улуун киирип турарлар. Агитквартиралар 30 тонна сиген белеткээр планын ам күүсеттир [illegible].

Д. АРАНЧАА.

ДЕМНИГ ИШТЕ

«Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери [illegible] — мал чемин белеткээрин идепкейлиг чорудуп турар. Бо хүннерде сиген шөлдеринде механизастаттынган ийи бригада, беш звено, [illegible] [illegible] [illegible] цияларның болгаш агитквартираларның [illegible] ажылдап турар.

Совхозтуң бода мал азырар черинниң, тарааны шапкы ажылчыннары, Гагарин аттыг, Садовая агитквартиралар коллективтери, тудугжулар бердингейн дааалганы [illegible] [illegible].

Теве-Хая сес чыл школазының өөреникчилери база бир бригада кылдыр ажылдап турар. Олар 40 тонна сиген белеткээр планын ам 89 тонна чедирип, өскелерге мурнап берген.

В. СОДУНАМ.
Чөөн-Хемчик район.

Бөгүн—ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЛҮГ ЧАЛГЫННАРЫ

Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң 1933 чылдың апрель 28-те доктаалы-биле тургускан ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү—бүгү улустуң байырлалы болгаш совет авиацияның чедиишкиннериниң, эртемденнериниң, конструкторларының, ужар чуүл үлетпүрүнүң ажылдакчыларының, ДОСААФ кежигүннериниң чедиишкиннериниң чаңчылчаан көрүлдези болгаш Ада-чурттуң ужар чуулунуң хөгжүлдезинче СЭКП ТК-ның, Совет чазактың, бүгү улустуң доктаамал сагыш салыышкынының тодаргай херечилелдир. Оон төөгүзүнүң, чаңчылдарының, совет шериг ужудукчуларының амгы салгалының дугайын Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар чуулдуң Маршалы И. И. ПСТЫГО СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

[illegible]

ДЭЭРНИҢ АК-КӨК ОРУУ-БИЛЕ

[illegible]

А. МАРЦЕХА.
Тываның авиабүдүрүлгезиниң командири.

Владимир Александрович Пикипелов бо авиабүдүрүлгеде ам үжен чыл ажылдап турар. Ол бодунуң ажылынга бирээнгиен дуржулгалыг диспетчер. Оон өөреникчизи Александр Сагажев ажылдаан тур болбаан. Чаа-ла ийи чыл ажыл.

ЧУРУКТА: А. Ю. Сагажев (бетинде) биле В. А. Пикипелов ажыл үезинде.

• • •

[illegible]

ЧУРУКТА: инженер Е. Б. Кононов техниктерге кылыр ажылдарны тайылбырлап тур.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралы болган. Аңаа республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң онгу беш чылда контроль чурагайлары болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1976 чылдың ноябрь 29-те хүлээп алганы «Республикага паспорт солуушкунунуң болгаш бүгү чоннуң паспорттаар талазы-биле ажылдар чорудар дугайында» доктаалының күүселдезиниң дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму [illegible]

[illegible]

ЧАҢГЫС СУУРНУҢ ООЛДАРЫ

[illegible]

Ш. ДОРЖУ.

Лекция пропагандазы

БИЛИГЛЕРНИ—МАССАЖЕ

«Билиг» ниитилелиниң Тес-Хем район организациязының башкаар чери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин ужурулза болдуруш, лекция пропагандазын калбартыр талазы-биле элээн ажылдарны [illegible]

[illegible]

Чартык чылда Тес-Хем районнуң лекторлары СЭКП-ниң агар политиказының талазы-биле 350 хире лекцияны номчаан, оон иштинден чүгле район төвүнүң лекторлары 137 [illegible]

[illegible]

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ССРЭ-БИЛЕ АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ

Э. ХОНЕККЕРНИҢ чугаазы

БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлин биле ГДР-ниң кургуне [illegible] талазы-биле хемчеглерни хүлээп алган хүнден бээр 20 чыл болганы [illegible] ГДР-ниң [illegible] дайынчы дружиналарының пары болган. ГСЧП ТК-ның [illegible] ГДР-нең Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер ооң киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалаан.

Варшава Керээзиниң организациязының шиитпири-биле дүүштүр 20 чыл мурнунда Барыын Берлин биле ГДР-ниң кызыгаарынга идегелдиг контрольду хандырар болгаш социалистиг дем каттыштырыглага чурттарынга удур империалистиг хоралакчы ажыл-чорудулгага оруктуг шиитпирлиг дуглаар арганы берген мындыг корум-чурумну тургусканы. Антифашистиг камгалал чалын тургусканының ачызында бистиң ажылчын-тараачын эрге-[illegible] социалистиг чаалап алышкынныарының камгалалы хандыртынган болгаш тайбыңны хандырарынга улуг салдарлыг кииртинген.

Социализм болгаш тайбың дээш демиселди ССРЭ-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле акы-дуңмалышкы эвилелге чорудуп турар бис деп, оратор демдеглээн. Хостуг улустарның ол эвилелиниң теңгелиг ужур-дузазы бистиң өннүгүвүс болган эжи-бис Л. И. Брежнев-биле Крымга ужуражылгаштын үезинде база дагын бадыткаттынган. СЭКП-ниң XXVI съездизи болгаш ГСЧП-ниң Х съездизи бистиң ийи чуртувустуң бүгү талалыг кады ажылдажылгазының хөгжүдеринге чаа калбак эгеларны ажыттынын ужуражылгаа медеглээн бис.

Нейтронуг бомбаны бүдүрериниң долу хемчээлге эгелээр дээн америк администрациязының шиитпирин оратор буруу шаажан. Ол шиитпир улустарның тайбың амыдыралының эң-не [illegible] айыыл-байлак кылдыр санап турар бүгү кижилерге удур чөңгүс-дир деп, ол медеглээн. Ам сорулга чүл дээрге кижи төрелгетенниң тайбың келир үезиниң эрге-ажыктарынга таарыштыр ядролуг чепсекти хоруурунга бүгү аргаларны ажыглаары болур.

Крымга ужуражылгаштынга эш Л. И. Брежнев-биле кады айтып турганывыс чүүлдү бистиң катаптап мындаар чугаалаары күзенчиг-дир: Европага [illegible] немелде чепсек эвес, харын [illegible] чепсекти кииринтир бүгү хевирлерниң боо-чепсектерин эндере бүдүрерин кызыгаарлаары болгаш кызырары херектиг болуп турар. Европага шериглерниң [illegible] рының деңнелин бедидери эвес, харын ону кудуладыры, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы калбартыры херек.

Империализмниң тайбың хереэнге өжээнниг чимзеникчиннерин барымдаалааш, мурнуку хевээр бистиң хүлээлгевис чүл дээрге, бистиң республиканың камгаланыр аргазын ноогуур деңнелге үргүлчү тургузары, бистиң чонувустуң чаалап алышкыннарынга болгаш ГДР-ниң күрүне кызыгаарынга халдап кыжаныр арганы кымга-даа бербес ол болур

ГСЧП-ниң Х съездизиниң салган сорулгаларын боттандырбышаан, ГДР-ниң бүгү талалыг быжыглаарынга идиг берип турарывыс ол. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү-ле акы-дуңмалышкы чурттары-биле сырый эвилелге бистиң [illegible] революстуг улуг чаалап алышкынныарын улгаттырып болгаш камгалап турар бис деп, Э. Хонеккер түннелинде чугаалаан

Бомбурзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

Р. АРИСМЕНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Уругвайның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары Родней Арисменди делегейде душкуурлуг байдалды шыңгырадырынче угланган АКШ-тың [illegible] шугумчулээн

«Бистиң күжүвүс чаңгыс эпте болгаш сырый каттыжышкынында» деп чүүлүнге Рейганның администрациязы эрге-чагырга киргенииң соонда делегей байдалы дыка шыңгыраанын ол бижээн. АКШ-тың чагырыкчы баштары бүгү делегейниң удуртукчулары кылдыр боттарын ажы-биле чарлаарлар. Олар боттарының тура-соруун Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга күш-биле албадаарын оралдажып, ядролуг чепсекти белеп ажыглап турганы, бурунгаар доошилгелиг бүгү күрүнелерге шериг-биле хоглаагаашкын кылыры-биле кыжанып турар.

Нейтронуг бомбаны бүдүрер дугайында шиитпир, Европага ракеталарны тургузары, Чоокку Чөөн чүкке дайынны деткиири, араб чазактың болгаш мурнуу-африкан расистерниң кара турамында авантюраларын көткүүрү, кыдат «кезериг» ажыттары болгаш Вьетнамга болгаш Индий-Кыдаттың өске-даа [illegible] Кубаның, Никарагуаның, Гренаданың, Сальвадорнуң болгаш Гватемаланың иштики херектеринге холгаарлаашкыннар америк империализминиң бүгү делегейни шыва алган политиказын көргүскен бадыткалдыг херечилеллер бооп турарын автор айыткан

СЭКП ТК-ның Чиггине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кылганы тайбың эгелекчи саналдарының тайбыңның камгалалының болгаш улам быжыглаарының херээнге аажок улуг ужур-дузалыын уругвай коммунистерниң [illegible] онзалап демдеглээн. Ол саналдар толаргай, боттуг болгаш билдингир болбушаан, чаарлыышпынны чедип алырынче база ядролуг халапты чайладырынче угланган. Улустар, политиктиг күштер, шажын организациялары, чер бомбурзектиң дыка хөй курттакчыларының [illegible] олары калбаа [illegible]

Бомбурзектиң тайбың кужур-бүгү-ле күштерниң демниң кады [illegible] ССРЭ-ниң [illegible] демниң эеш... [illegible] кол роль Совет Эвилелинге болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының бижи терезиглерниң камгалап алыр дээш демиселдиң бирги одуруунда туржуп турар өске-даа чурттарынга онаажып турар.

ШЫҢГЫЫ ШУГУМЧУЛЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Эңне араатан чепсек-нейтронуг бомбаны бүдүрер талазы-биле планнарны амыдыралга боттандырарын шыңгыы бодалдыг чамдык америк политиктиг ажылдакчылар шыңгыы шугумчулеп турарлар. Ол чепсекти бүдүрүп үндүрер чоруун бистерниң бүгү-ниити ядролуг хай-халапты үндүрүптүүн болуруувустуң боттуг чүүлдерин тургузар деп, АКШ-тың конгрессиниң төлээлекчилер палатазының кежигүнү Т. Вайс мында парлаттынган медеглелде демдеглээн. Бистиң национал эрге-ажыктарывыс, бүгү делегейниң эрге-ажыктарын барымдаалаашт, мындыг шиитпирден Рейганны ойталаар кылдыр албадаар херек деп конгрессмен айыткан

Нейтронуг чепсекти бүдүрүп үндүрерин эгелээр дугайында шиитпир хуурулганнын чайгаар-ла болдурары чепттүг, чүге дээрге, ол шиитпир ядролуг дайынның кыптыгып үнүп болур чылдагааннарын улгаттырып турар деп акша тускайлаарының талазы-биле сенат комиссиязының даргазы сенатор М. Хэтфилд база чугаалаан.

ИРАНДА БАЙДАЛ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Тегеранның Эвин дээр кара-бажыңынга эрткен чылдың июль 10-да эрге-чагырганарның илереткеш, хора чок болдурган чазакка удур сүлчээниң удуртукчулары бооп турган иран шеригниң элээн каш дээди дужаалдыг офицерлерин шаажылап өлүрген.

Ислам революстуг шериг трибуналының даргазы Ходжат-оль-Эслам М. Рейшахри Тегеран радиозунуң корреспондентизиниң айтырыглаарынга харылааш, шиитке...

...лаар деп шиитпирлээн. Моон алгаш кеорге, төнчүзүнде кээп сүлчээниң ужу Банисадрга чеде берген деп түннелди кылганын Рейшахри чугаалаан. Иранның президентизи турган ол Иран-биле дайын эгелээн соонда байдалды ажыглап алгаш, Ахвазе ужудуп чорутташ, ук черниң кара-бажыңындан 31 сүлчээчилерни хостай алгаш барган. Оларның чамдыызын оон [illegible] шииткенин ол дугайын бадыткап турар.

АВТОМАТ БЫЖЫП ТУРАР

СОФИЯ. (СЭТА). Бяла Слатина хоорайда «Пионер» деп аттыг даарапылга фабриказында электрониканы ажыглап эгелээн. Моон соңгаар бесту автомат быжып турар апаар. Ооң түңнелинде кескиндилер эвээжээр, кылыгларның шынары экижиир.

Ол фабриканың коллективи дыка хөй солун чүүлдерниң эгелекчилери кылдыр Болгарияда сурагжаан. Чижээ, адырга бир-ле дугаарында күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарынче эгелеп кирген, ооң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 40 хуу бедээн. Ол фабрикага чылдың-на аныяктарга таарыштырган 250 хевирниң идик-хеп эңдерин даарап үндүрүп турар. Продукциязының чартык [illegible] Совет Эвилелинче үндүр садып турар.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ХООЗУРАЛ

ВЕНА. (СЭТА). Австрияда эң улуг дээн прибор кылыр «Оймиг» деп концерн хоозураашкынга таварышкан. Ол болуушкун күштүг аңаа бары-герман болгаш америк компаниялар-биле чаржалажышкынга шыдашпайн барган. Ол бүдүрүлге чериниң хагзырының түңнелинде 3000 ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажыл чоктарның санынга немежип [illegible] тур.

АКШ. Бир чыл мурнунда негр чоннуң боттарының эрге-лерин камгалаары-биле шимчээшкин кылып турарының үезинде хамыг болуушкуну болган Майами (Флорида штаттың) хоорайга эрткен массалыг чыскаалдың киржикчилериниң тудуп алган чоруур кыйгырыында «А. Макдаффиниң өлүрүкчүлери ам-даа хостуг чорупп тур!» деп бижип каан. Кара ожеглер кыжырымак ёзу-биле Либерти-Сити, «хосталга хоорайы» деп адап каан ол хоорайның чонунуң холдоткининиң чылдагааны кара кештиг чурттакчы А. Макдаффини араатаныг ёзу-биле өлүрген дөрт ак кештиг полицейлерни судтуң агартканы болган

Ынчалза-даа Майаминиң эрге-чагырганары ол болуушкуннардан чогуур түңнелди кылбаан. Амгы үеде хоорайның негр чурттакчылары мурнундагызы ышкаш, хөй-ле ажыл чок чорукка, амыдырал-чуртталгага болгаш эрге-шөлээ чок чорукка таваржып турарлар.

АП—СЭТА-ның фотозу

ЧӨҢГЭЭЛЕВИШААН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республиканың соңгу талакы кызыгаарларында дүшкүүрлуг чорукту Кыдат улам күштелдирерин үргүлчүлеп турар.

Августуң баштайгы он хонуунуң иштинде Лангшон болгаш Хатуен можуларының кызыгаарда районнарын кыдат шериглер үгер-боолар болгаш миномёттар-биле каш удаа боолап турганнар. Ол үүлгедиглериниң [illegible] дыка хөй чурттаглга бажыңнары, школалар, ажыл-агый тудугларын үреглен, чурттакчы чондарынга улуг когараалды чедирген.

Кыдат шериг кезектери Хонагляншон болгаш Уангшинь можуларже шургуп кириишкиннерниң халдаашкыннарын база кылган. Олар тайбың чурттакчыларның боттарын, оларның эт-севин хунаап ап, оруктарга миналарны салып турганнар. Вьетнамның кызыгаар районнарынче шиви-кижилериниң болгаш хоралакчыларны салып киирерин база үргүлчүлеп турар.

[illegible] кыдат суднолар ВСР-ниң девискээринде сугзарже шургуп киришкиннерниң [illegible] балыктап турар вьетнам балыкчыларга [illegible] кыжаныглы болдуруп турганнар.

Вьетнамның Үлүсчү шериинин кызыгаар үрекчилеринге [illegible] ойтур шаважылганы таварыштырып турарын ВИА агентилел дыңнаткан.

Т. ЖИВКОВ БИЛЕ М. МАРШЕНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СОФИЯ. (СЭТА). БКП ТК-ның Чиигине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков ФКП-ның Чиигине секретары Ж. Марше-биле Варнага ужурашкан.

БТА агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, ужуражылгаштынның киржикчилери беседазының үезинде ылангыя чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузар дугайында шиитпирни НАТО-нуң хүлээп алганының болгаш боо-чепсектиң эң араатаныг хевири — нейтронуг бомбаны бүдүрер дугайында АКШ-тың президентизиниң шиитпириниң соонда делегей байдалының айыылдыг дорайтааның айыткан. «Кызыгаарлаадыг ядролуг дайын» деп чүвечи ажылдаарынга Европа дипти плацдары болдурарынче угланган ол айыылдыг политика боо-чепсекти улам эндере бүдүрериниң чаа үе-чадазының эгелээнин айтып турар.

Улустарның эрге-ажыктарынга чөрүшкек ол политиканы боттандырарын болдурбайн барып шыдаар күштер Европада болгаш делегейде барык Т. Живков биле Ж. Марше олар айыткан. Европага ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажылгаштынннарны кандыг-даа негелделер чок-ла доп-дораан эгелээрин, Балканнарны база кииринтир бо зипке ядролуг чепсээ чок зоналарны тургузарын, чорудуулгени [illegible] аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээрин, [illegible] ту чавырылдырарын [illegible] ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырын олар деткип чугаалашкан

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның корр.). Венгр Улус Республиканың Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң Бүгү-венгр чөвүлелиниң эгелекчи саналын ёзугаар Будапештиниң чаагайжыдарының талазы-биле шимчээшкин эгелээн. Найысылалдың чурттакчылары Чепель ортулукка, хоорайның Бекаш-медьере, Обуде болгаш Уйпеште районнарынга чаа-чаа парктарны болгаш сесерликтерни тургузар, дыка хөй үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары субботниктер болгаш воскресниктер үезинде уруглар садтарын, яслилерин, эмнелгелерин тудар.

Будапештчилер боттарының [illegible] хоорайының чаагайжыдылгазынга улам-на идепкейлиг киржип турарлар. Чүгле эрткен чылын безин эки тура-биле ооң чурттакчылары ниити түңү бир миллиард хире [illegible]

Л. КУЗЬМИН.

ДУБЛИН. Соңгу Ирландия талазы-биле Лондонуң чазаанын кадыг-дошкун эжелекчи политиказынга удурланганын илереткен массалыг чыскаал ирландтың найысылалда Великобританияның элчин чериниң бажыңының чанынга болган. Чыскаалганнар Ольстерде полицияның терроруун соксадырын, Лонг Кеш концлагерьде хөйч блоктарынга кижилерге политиктиг хоругдаттырганнарның эргезин тыпсырын негеп турганнар.

Чыскаалганнарны тарады сывырар дээш полицияның улуг күжүн ажыглаан. Аңаа болган сегирикти алышкыннарының түңнелинде балыгланган кижилер база бар. Хөй санныг кижини тудуп хоругдаан.

ЧУРУКТА. Дублинниң кудумчуларында

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу

А. ХЕЙГТИҢ ЧУГААЗЫНГА ХАМААРЫШТЫР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг Чаа Орлеанга юристерниң америк ассоциациязынга чүве чугаалаан. Ооң чугаазының хөй кезии Р. Рейганның администрациязының совет-америк харылзааларын канчаар көрүп турарының дугайы болган. Ол, ядролуг чүс чылда ССРЭ биле АКШ эң-не күштүг күрүнелер болур, ынчангаш оларның аразында эптеш чок чөрүлдээлер бүгү делегейге халаптыг айыылга чедирерин болдурбас ужурлуг деп чугаалаан.

Ол дугайын Хейг ол чылдың чавырлыышкыны ССРЭ-ниң шериг талазы-биле артыкшылдыг апаарын болдурган, ынчангаш совет шериг күжү [illegible] нар үениң ачызында шалыпыя темпиниң» алган деп бадыткап турган.

Совет даштыкы политика...

...ында совет-америк чугаалажылгаштын [illegible] кылыг чурум-биле чогум-на харын АКШ үскен болгай, ооң ужурy болза, Индий океанга болгаш Перси муңгулдурунга америк шериглерниң турарын улам улуу-биле өстүрерде кара турамында аажылаап дээни ол. АКШ-тың политиказының [illegible] базар болза Азияның, Африканың, Чоокку Чөөн чүктүң болгаш Латин Американың бот-эргелиг күрүнелериниң [illegible] ланышкынны кылыр сорулгалыг [illegible] каны база херечилеп турар.

Иранга болгаш чамдык өске-даа мусульман чурттарга хамаарыштыр АКШ-тың угаанышкыны база ол дугайын херечилеп турар эвес ийнең.

Ынчангаш күштүг ажыглаа...

...лааш, мындыг чугаалажылгашкыннар америк тырышту ба[illegible] дээр тырышту херек кырында ээлеп, ооң-биле деп эргениң болгаш бир доңгай [illegible] вин тооп көрбейн турарын [illegible]

А. Хейг Каттышкан Штаттар СБК-2 керээниң күштүг кылдыр базылаваан болгаш [illegible] харысалганы чүктеп турарының дугайын сагындырбас деп шиитпирлээн болгаш президент Рейганның нейтронуг чепсекти долу хемчээлдиг-биле бүдүрүп үндүрер талазы-биле тайбың херээнге [illegible] шиитпириниң дугайын ыттавааан-даа.

Америк политиктиг [illegible] рым-биле алырга, Хейгтиң чугаазында совет-америк харылзаалар талазы-биле Рейганның администрациязының политиказында боо-чепсекти эндере...

СИБИРЬ—ОРТААКЫ АЗИЯ КАНАЛЫ

ССРЭ-ниң Европа кезээнде чурттуң ажыл-агый курлавырларының 70 хуузу мөөңнеттинген хиреде, арыг суг курлавырының чүгле 20 хуузу мында чыдып турар. Ортаа Азия республикаларының арыг суг-биле хандыртынганы оон-даа эвээш. Ынчаарга Карск далайже киир агып чыдар Барыын Сибирьде хемнерниң бир чыл дургузунда агып чыдар суу 1350 кубокилометр болуп турар болгаш ооң чүгле 0.7 хуузу үлетпүрнүң янзы-бүрү херегцээлеринге ажыглаттынып турарын хөй чылдарның хайгааралы көргүзүп турар.

Сибирьниң артык суглары чамдыызын мурнуу чүкче башкарылдырып болур бе? Ындыг башкарылдырыышкынның техника-экономиктиг үндезилели белеткеттинген. Ук төлевилелдиң кол инженери Игорь Герарди ону номчукчуларга таныштырып тур.

— Соңгу чүктүң болгаш Сибирь хемнериниң суун [illegible] СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилериниң шиитпирлеринде көрдүнген

ССРЭ-ниң Курпланының чанында [illegible]

Амударья биле Сырдарьяның суг курлавырларынын четпейнадан болуп турар

Өскээр чугаалаарга, Обь хемниң агымындан 22—23 кубокилометр сугну, хемниң бодунуң болгаш соңгу далайларның суг режиминге когаралбас [illegible]

Обь хемниң адакы агымындан, Иртыштың [illegible]

Каналдың уну Тоболдуң суг бельдиринден бурунгаар Тобол болгаш Убаган хемнериниң он талазы-биле ынайлаар. Тургай мойналын ашкан соонда (суг аңаа чадаланчак беш насос станцияларын дамчыштыр ниитизи-биле 84 метр көдүрлүр). Кол каналдың уну Иртыштан 1390 километр бурунгаар ынайлаар болгаш планда көрдүнген Тенгиз ооржынга четкер. Ол [illegible]

Уралдың, Төп болгаш Мурнуу Казахстанның [illegible] комплекстерин база Ортаа Азия республикаларының, Казахстанның, Урал бетиниң суггарылгага болгаш суг хандырылгага системаларын [illegible]

Г. МАЩАКОВ.

Совет гвардияның 40 чылынга

АЪТТЫГ ШЕРИГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Донда Ростов хоорайның эң [illegible] Дон-Будапештиң Кызыл Тук-туг гвардейжи казак 5-ки ат-тыг шериг корпузунуң ады-биле адаан. Совет гвардияның 40 чылын демдеглээринге бе-леткенип турар бо хүннерде анаа кээп турар кижилерниң саны кажангызындан-даа хөй. Ат-сураа алгаан ол катты-[illegible] ка кады албан эрттирип тур-ган хоочуннар ужурашканнар. Ол берге үени вербээн, кызыл [illegible] ларын улуг сонуургал-биле [illegible].

Дайынның баштайгы хүн-неринден эгелеп Донунуң ху-торларындан болгаш станица-ларындан эки турачы казак-тардан чүс-чүс казак ополчен-нер тургустунган. Чамдык колхозтарның партия органи-[illegible] бурунгу-биле бижидип турган-нар. Ажыл-агыйлар ополчен-нерге боттарының эң эки [illegible]

тың төө муң ажыг километр оруктарын эрткеш, австри Альпыларынга чедир дайыл-дашканнар. Дайзыннарның эжелеп алган черлеринче ка-зактар шуурган дег хөме та-варып кирип, гитлержи шериг-лерни девидетпишаан, олар-ның техниказын, дириг күжүн узуткап турганнар. Кубаньда Кущевск деп станицаның чоо-[illegible] демдеглел дептеринде мындыг бижик база тывыл-ган: «Бистиң мурнувуста ка-зактар деп түү адам улус көстүп келди. Солдаттар эвес азалар чорду. Аъттарын каң-дан шуткуп каан чүве ирги бе. Дириг үнериивис берге-ле боор».

Донга, Кубаньга болгаш Кавказка маадырлыг чорукту кылганы дээш 1942 чылдың август 28-те Дон корпузунга гвардейжи атты тывысканы.

Ада-чурттуң Улуг дайыны-[illegible] тыг шериглер кайгамчык маа-[illegible] нар. Дайзынның танкыларын-ның улуг бөлүүнге удур улуг сержант Н. И. Савченконуң [illegible]

дооскулаан, дайзын [illegible] дааваан. Ол маадырлыг чоруу дээш артиллеристер бедик шанналды чедип алганнар. Гвардияның улуг сержантызы Н. И. Савченкога Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывысканы.

Маадырның бедик адын гвардияның сержантызы В. В. [illegible] Будапешт дээш бо-луп турган чидиг демиселдиң үезинде ол автомады-биле дыка хөй гитлержи солдаттарны узуткаан, кажан октары тө-нүп каарга, ол дөрт фашистини кызыл холдары-биле сол [illegible] огу дегген. В. В. Огурцовтуң автомады ам Дон казактары-ның Новочеркасскиде музе-[illegible]

Донда Ростов хоорайда ак баштыг генерал чурттап ту-рар. Ону таныыс кижи мында [illegible] хамаатызы Сергей Ильич Гор-шков-тур. Донунуң 5-ки корпу-зунуң командири турган, да-ынычы эрес-дидим гвардейжи казактарны тудуушкунче ол [illegible]

В. ЯЧЕНКОВ, СТЭА-ның корр.

Москва.

ЧУРУКТА: гвардейжи ха-[illegible] [illegible] СТЭА-ның фотохроника.

Каттыжып баржып [illegible] ажылчы заводтар району [illegible] жир. Шынап-ла мында Тыва-ның автосеттелге заводу, сүт дээрбе комбинаттары, хлеб пиво заводтары дээш респуб-ликаның ужур-дузалыг үлетпүр бүдүрүлгелериниң хайыралыг ол-[illegible] Мында чиктиги [illegible] чер-[illegible] үлетпүр болгаш [illegible] магазиннери база хөй. Үлетпүр [illegible] 19 гаар магазин оларның бирээ-зи. Мурнунда анаа ыдык-хөв аймаан садып турган. А бо-[illegible] хүнден эгелээш, орта [illegible]

СААЗЫН, ПӨСТЕР ДУЖААГАН ДЭЭШ

Ол республиканың садыг шу-гумунда эге баштай нептереп эгелээн чаа чүүл болганда, баштайгы садып алыкчылар бо ажыттынарын четтикпейн [illegible]

Анаа эртежик чеже берзи-виc. 10 шак турда садыгның [illegible] Солагай талакы хачада да-[illegible] пөстерни киргеш кижи бүгүдеге помчуп тапышкан туру: «Мына «Вторсырье» [illegible] гаар бараанарны садып ту-[illegible] Бараан боорда [illegible] дижир бараанар дээрзиң ки-жи доразы эскерер. Хрусталь, [illegible]

[illegible] — Бистер, садыг ажылдак-[illegible] [illegible] Ам «Красноярскиторсырье» [illegible]

[illegible] ЧУРУКТА: [illegible] К. ВЛАДИМИРОВТУН фотозу.

С. МОНГАЛ.

СУРАГЛЫГ СУУР

Россияга баштай тиилээн
Октябрьның хувискаалы
Оттуг чырын чаштанчызын
Оранңарже чажывыткан.
Ада Ленин нээнал чарлыы
Араттарны аъткарыпкан —
Хостуг эрге-шөлээ дээштиң
Көжүүн, суму дүвүмел үнген.
Октуг боозун холга туткан
Орус, тыва партизаннар
Октябрьның оруу-биле
Ол-бо чүгле туйчуп үнген.
Даңның адып келири дег
Таңды-Тыва халалаңып,
Даартагы чаагай хүннер
Тавааp чырып кел-ле чораан.

Нурседилер. Саарбайлар.
Нуржепойлер.
Чуржаапайлар.
Сафьяновтар, Кечетовтар
Чаңгыс демниг туржуп
үнген.

Эрге-шөлээ— хувискаалдың
Эчис херээ—чөннүң чазаан
Эрес мерген камчы эрлер
Эвилелдеп кирипкеткен.
Бир муң тос чүс чээрби бир
чыл—
Бистиң Тыва чаа чурт
болган.

Таңды-Тыва туснайланып,
Таңма туткан ТАР болган.

Оруу туткан аъттыг арат
Улуг-Хемниң уну-биле
Улуг ада—ССРЭ-же
Уун салбайн хадып баткан.
Таңды адаа—Суг-Бажы —
Тайбың чазан чарлаан чери
Таңды тос кожуун
чыылгаш,
ТАР-ны чарлаан Шуулган
чери.

Шуурганның Таңды адаа —
Суг-Бажы — Кочетово —
Чуртувуста төөгүлүг.
Шуулган эрткен сураглыг
суур.

Л. ЧАДАМБА.

телевидение

АВГУСТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

[illegible]

ИККИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

[illegible]

АВГУСТ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

[illegible] Телефильм. 19.25 — «Тыва-кинода». 20.05 — Телемедээ-лер. 20.20 — «Хөгжүм ат-[illegible] 22.25 — 23.00 — «Бистерни [illegible] пар!». Документалдыг фильм

«Уе». Информастыг програм-ма. 21.35 — «Чурукчулар ку-[illegible] — ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпиона-[illegible]

Редактор В. С. ШАРАВИН

КАИ экраны

ЭЗИРИККЕ ОРУК ЧУҢГАШ

[illegible]

Л. АЛЕКСАНДРОВ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» тресттиң № 48 тудуг эргелелин сана-жылга бөлүүнүң бухгалтерин, кассирин, кол механикти, бы-закчыларны, чазаныкчыны, шевердекчилерни, плиталар салыкчыларын, граниттен, чаны даштан чүве кылыр ки-жилерни ажылче чалап тур-лар.

Тудугжу мергежилчок кижи-лерни былаачыны, шевердек-чиниң, плитадан чүве кылыр кижиниң мергежилдеринге бригадаларның бөлүүнге өөре-дир. өөренир хүусаазы 3 ай. айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны төлээр.

Бот кижилерни общежитие-биле, өг-бүлелиг улусту квар-тиралар-биле дүрген хандырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕ-РИ: Кызыл хоорай. Спасская кудумчузу. 1 а.

Агаар

Бөгүн республиканың [illegible] турар булуттаар, чамдык чер-[illegible] [illegible] 10 метр [illegible]. Агаар 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус чы-лыг.

Кызылга ааc хуu болур. Хат кошкак. Агаар 22—24 [illegible]

РЕЙД ЭГЕЛЭЭН

[illegible]

С. ЯЛОЧКИН, ССРЭ-ниң ИХМ-ниң КАИ-[illegible]

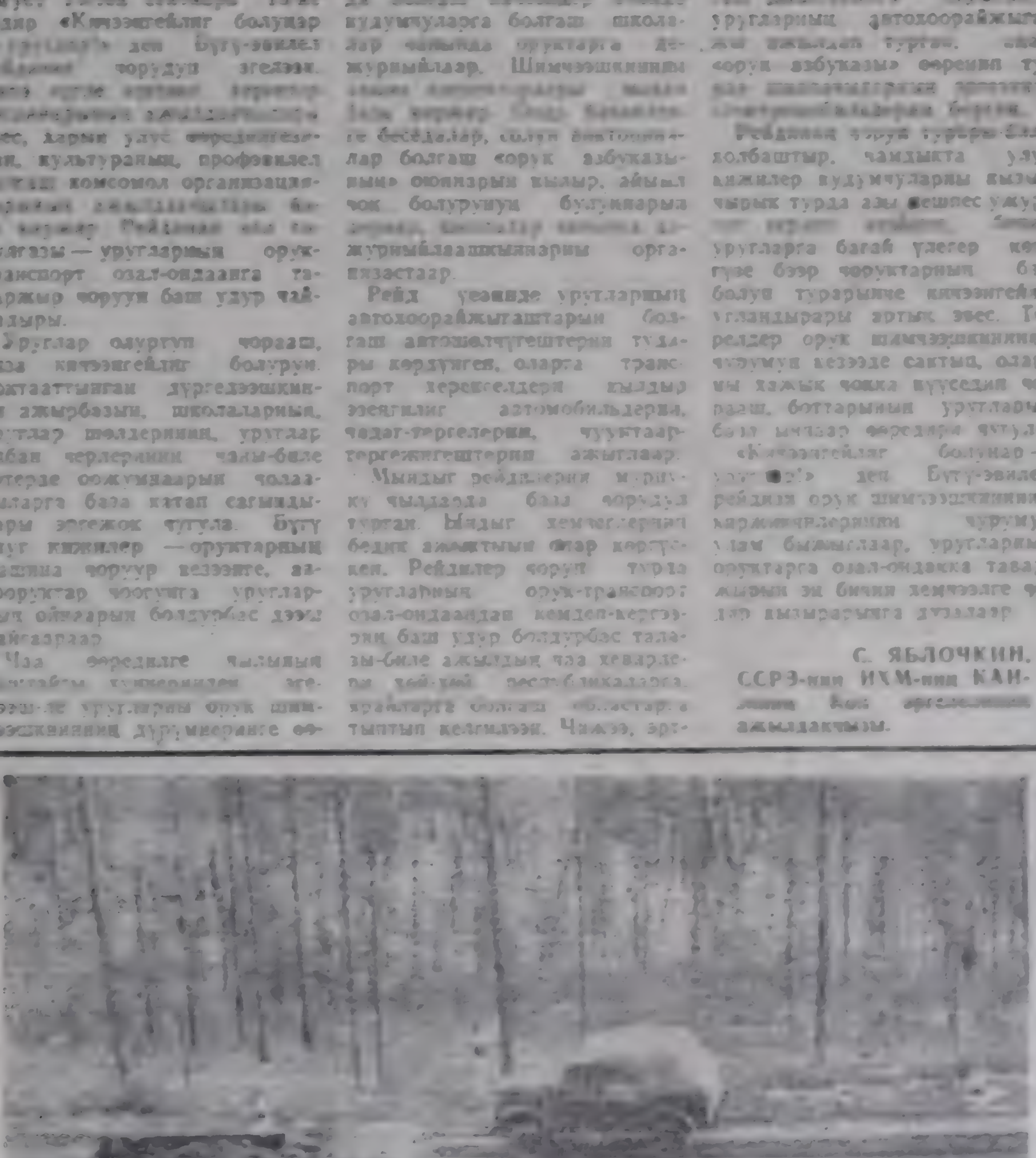

ТЫВАНЫҢ АВТООРУКТАРЫНДА. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДЕМДЕКТЕН ТУРГУССА ЧҮЛ?

[illegible]

Кызыл хоорай. С. ИРГИТ.

КИНО

АВГУСТ 16-ДА

[illegible]

АВГУСТ 17-ДЕ

[illegible] «ЧАНГЫ»: «Иван Иванович [illegible]» [illegible] «Джунгли ааны» 12.00, [illegible] «ЕНИСЕЙ» [illegible] «Джунгли ааны» 19.00 [illegible]

Редакцияның адрези
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 [illegible] секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 [illegible] 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 17968. [illegible]
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). [illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 191 (11689) | 1981 чылдың август 18, вторник | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 2 кап.

Найысылалдың № 68 тудуг эртемелдеринде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. В. Сафронованың удурткан шеверлекчилер бригадалар аразында күш-ажылчы маргылдаага киришкеш, чаңгыс эвес удаа тиилекчи боор келгеннер.

М. Сафронованың бригадазында мергежилдиң мастерлери апарганнар хөй. Оларга туржуулгалыг шеверлекчилер З. Ховакчик, А. Мартышкина, В. Араптан, Г. Клименко болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

ЧУРУКТА: бедик мергежилдиг шеверлекчилер А. Мартышкина биле Г. Клименко.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери-биле холбаштыр күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бөдүргени иштики болгаш даштыкы политиканың талазы-биле сорулгаларны чедиишкинниг [illegible] партияның [illegible] ажылдың [illegible], партия органнизацияларының [illegible] методтарын [illegible] турар деп доктаалда демдеглээн. Оон-биле холбаштыр партияның [illegible] ажылының чарылбас эң чугула кезээ болур күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын улам ыңай сайзырангайжыдарының [illegible] улам өзүп турар.

Контрольдуң шын тургузарын В. И. Ленин социалистиг [illegible] бирээзи кылдыр санап чораан. Шиитпирлерниң боттуг күүселдезин [illegible]

[illegible] дугаашында Хоойлуну хүлээп алганы улуг [illegible] болган.

Ынчалзажок күүселдени контрольдап база хынап турарының байдалы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтышкыннарынга долу хемчээлге дүүшпейн турар кылдыр СЭКП Төп Комитеди санап турар. Күүселдени хынаары дыка хөй партия организацияларының ажылында ам-даа кызыы чер болуп артышаан. Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгада хөй-хөй четпестер контрольдуң тодаргай системазы чогуунуң, удурт[illegible] [illegible] уламындан болдунуп турар. Дыка хөй тавакылгаларла күүселде хыналдазы ындазаа болур тавакылга болуп, харын чүгле алдагдалдарны болгаш четпестерни [illegible]

[illegible]

Контрольду улам ыңай куштелдирер, партияның шиитпирлерин [illegible] дээш кадрларның салгалга чорумун болгаш харысалгазын [illegible] боттандырарын СЭКП ТК-ның чанында Партия контролюнуң комитединге, эвилелдиг республикаларның компартияларының ТК-ларының, партияның крайкомнарының, обкомнарының, округкомнарының, хоорокомнарының, райкомнарының чанында партия комиссияларынга саналдаан.

Улус депутаттарының Советтериниң ажылын ССРЭ Конституциязының оларга онаараан контроль функцияларын улам идепкейлиг боттандырарынче башкарарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хоорокомнарынга болгаш райкомнарынга даасkan.

Улус депутаттарының Советтери болза, социалчыларның совет кижилериниң хуу бүрүдеги негелде-херегцелдерин-биле холбаалыг чагыгларын боттандырарын хандырар, совет хоойлуларны, экономиктиг [illegible]

[illegible] рынга контрольду шуут боттандырарынга [illegible] Партия комитеттери [illegible] башкарар [illegible] организацияларны хөй удаа хынап болгаш ревизиялап турун бээр [illegible] чок кылыр. Хыналдалар чорударда чаржалажыр болгаш хоолгалап дагыннаар чоруктарны чайладырынче, улусчу контроль органнарының, улус депутаттарының Советтериниң доктаамал комиссияларының, «комсомолчу прожектор» штабтарының, профэвилел организацияларының ажылынга харылзааны быжыглаарынче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын саналдаан.

Күүселдени контрольдаарының болгаш хынаарының айтырыгларынче массалыг информация болгаш пропаганда чепсектериниң кичээнгейин куштелдирерин СЭКП Төп Комитеди партия комитеттеринге хүлээткен Контрольдуң дээштиниң бедидериниң, бүдүрелгени, ниитилелдиң бүгү [illegible]

[illegible] доствоваларның, ажыл-агый органнарының удурукчуларынга хүлээткен.

Контрольдуң байдалы дээш харысалганы шуут министрлерге, күрүне болгаш ажыл-[illegible]

[illegible] турда партия организацияларының практиказындан тывылган контрольдуң эң ажыктыг хевирлерин болгаш методтарын чедиштир илередир хүлээлгелиг.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязынга дүүштүр бүгү контроль органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар талазы-биле чугула хемчеглерни чурттa боттандырып турар. ССРЭ-ге улусчу контроль [illegible]

[illegible] чүл дээрге, кандыг-бир таварылга санында-ла директивтиг айтышкыннар үндүрери, оларны тарадыры эвес болгай деп бодуун шынны чамдык кижилерниң амдыгаа чедир [illegible]

[illegible] ге база инициативазынга даянып ужурлуг партийжи документилериниң төлевилелдерин белеткээринден хамааржыр деп, СЭКП ТК онзалап демдеглээн. Доктаалдың төлевилел бүрүзүнге то-[illegible]

ХҮНДҮТКЕЛДИ ЧААЛАП АЛГАН

Республиканың «Рембыттехника» каттыжыышкынының цехтери, бригадалары бо чылдың чеди айларының планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин доллур болгаш ажыр күүседир дээш күш-ажылчы кержээни аразында чарып алгаш, демин кадып ажылдап келгеннер. Ук бүдүрүлгениң [illegible] ниң ортузунда күш-ажылчы маргылдааның түңнелин үнүүрерге, Валентина Петуховаңың удурткан металл аймаандан чүүлдер кылыр цех бирги черни ээлээн.

Бо найыралдыг коллективчениң киирген чагыгларын күүседириниң даалгазын 112.2 хуу, ону сайгарарының планын 102.2 хуу күүсеткеш, чеди айларның дургузунда пландан ажыр 11 муң рубльдиң ачылузаны чурттакчыларга чедирген. Алган хүлээлгелерин ажыр күүседиринге төлептиг үлүүн киирип келген мурнакчылар мында хөй.

[illegible] шалыпчызы, 1980 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи, [illegible] каңнакчызы Георгий Крупин [illegible] чарыштың тиилекчизи болган. [illegible]

[illegible] Алексей Семенин база мактадыг. [illegible]

М. ОНДАР.

Харыы херек

АМ-ДАА ЧАЙЛАТТЫНМААН

Тес-Хем шыныазындан чылдың-на доктаамал сиген кезип турар Тываның мурнуу зоназының дөрт районунуң сигенчи бригадаларының аразында «Мөгеи-Бүрен» совхозтуң механизастаттынган бригадазы база бар. Ук бригада Ак-Чыраа девискээринден ам чеди чыл [illegible] сиген ке[illegible] белеткеп турар. [illegible] четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Оон [illegible]

[illegible]

Мал чеми сиген[illegible] Ак-[illegible]

[illegible] Чыраага белеткеп [illegible] үезинде сөортуп [illegible] рип алыры эң чугула ажыл. [illegible] кыштың берге үезинде алыр дээш чедип каарге, 200 ажыг тонна сиген чок болган. [illegible]

Х. ХЕРЛИН.

Мөңгүн-Тайга район.

ЧИДИРИГЛЕРНИ БОЛДУРБАЙН, ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЭЭР

(республиканың белеткел организацияларының чөвүлел хуралындан)

Кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле районнарның куринспекцияларының удуртукчулары болгаш специалистери, белеткел, садыг организацияларының эът-сүт үлетпүрүнүң, Кодээ ажыл-агый болгаш Ыяш ажыл-агый министерстволарының, «Скотопром» трестиниң, Ачынар тывын ажыл-агый эргелелиниң удуртукчулары, райкуускомнарының болгаш районнарның улусчу контроль комитеттериниң төлээлери эрте кеи субботада болган республика чөвүлел хуралынга киришкеннер. Кодээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрини, болбаазырадып кылырының база садарының планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле республиканың белеткел орга-[illegible]

[illegible] тору О. Б. Бичe кылган.

Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы В. Горлов, Чадааның белеткел конторазының директору Б. Сорокин, садыг министриниң бирги оралакчызы Д. Сат, кодээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы В. Куркутов, Кызылдың эът, сүт комбинаттарының кол инженерлери В. Сант, В. Федотов болгаш өскелер-даа хуралга саңал бергеннер.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар хуралдың ажылынга киржип, республиканың белеткел организацияларының ажылында бар чамдык четпестерни айтып, моон соңгаартың сорулгалар [illegible]

Чоннуң [illegible]

[illegible] раалга боттандырар чугула сорулганы СЭКП-ниң XXVI съездизи салган. Маңаа кодээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр болгаш болбаазырадыр организацияларның ролю дыка улуг дээрзин илеткелчи айыткан. Мал, чер ажылының продуктуларын [illegible] болгаш белеткээрин көвүдедир [illegible] районнары, совхозтары, белеткел организациялары [illegible] чорудуп турар. Сүт болгаш өске-даа продукция садарының планнарын күүсетпейн баар ажыл-агыйларның саны эвээжеп орар.

[illegible]

(Төнчүзү 2-ги арында).

ШАЛЫПЧЫ ЭЖИШКИЛЕР

Бо чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаазындан эрте боттандырар дээш аразында [illegible] рып алгаш бедик бүдүрүлгени [illegible] Чадааның [illegible] заводунда хөй. Оларның санынга сарлаг кылыр цехтиң шалыпчызы, комсомолчу кыс Зоя Түлүшту киирип болур. Ак-Довурак [illegible] найысылалдың № 1 профессионал-техниктиг [illegible] доозааш, эртин чылдан эгелеп коллективте ижигин ажылдай берген.

Күш-ажылчы баштайгы бе[illegible]

[illegible] дыг үр үе эртпээн-даа болза, кады ажылдап келгени хоочун дагдыныкчыларның чагыг-сүмези-биле бодунуң мергежилинге З. Түлүш чоорту чаңчыгып эгелээн. Оон профессионал мергежили хүнден хүнче өзүп, алган хүлээлгезин ажыр күүседип келгеш бүдүрүлгениң мурнакчыларының санынга кирген.

Комсомолчу Зоя Түлүш эжи [illegible] биле бир [illegible] болбаазырадып [illegible] саржагны 30 хааржак[illegible] саванап белеткээр даалгазын 35—38 хааржак чедирип онзаллазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Заводтуң дирекциязының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүндүлел бижиктерин алыяк ажылчын Зоя Түлүшке тыпсып келгени оон бүдүрүлгени чединишкиннериниң бир херечизи.

Бо чылдың ушку кварталының баштайгы айында эжишкилер база шүүдүргү ажылдап [illegible]. Оон түңнелинде олар [illegible] планныг даалгазын [illegible] күүсеткеннер. [illegible] кызымаккай ажылдап турар.

Ш. МОНГУШ

Чөөн-Хемчик район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле В. Б. УЗЕКТИ шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия, совет органнарын[illegible] [illegible] ре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнгенинден бээр 60 харлааны биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң Чөөн-Хемчик районда төлээзи Василий Балчинович Узекти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың август 17.

Политиктиг чаа өөредилге чылынга уткуштур

ПАРТИЯ ӨӨРЕДИЛГЕЗИНГЕ — БЕДИК ШЫНАР БОЛГАШ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

Совет кижилер СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш сорук киирингенниг ажылдап турар. Партияның планнарын амыдыралга боттандырарынга миллион-миллион ажылчыларның ... [illegible]

[illegible]

Коммунизмниң ... [illegible]

Партия ажыл-агыйы ... [illegible]

Политиктиг ... [illegible]

Партийный ... [illegible]

Съездиниң ... [illegible]

Бистиң ... [illegible]

Пропагандистер ... [illegible]

СЭКП ТК-ның ... [illegible]

Партияның ... [illegible]

Партиянын ... [illegible]

(«ПРАВДАНЫҢ» август 11-те үндүр чугаазы).

ЧИДИРИГЛЕРНИ БОЛДУРБАЙН, ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЭЭР

(Түңнүг. Эгези 1-ги арынде).

[illegible]

Он-Билге черлезиниң ... [illegible]

Бистиң республиканың ... [illegible]

Ажыл-агыйларга ... [illegible]

Бүдүрүлгелерниң ... [illegible]

Республиканың ... [illegible]

Картофель болгаш ногаалар ... [illegible]

Тываның девискээри ... [illegible]

Х. К. МОНГУШ.

Коммунист дугайында чугаа

ДАГДЫНЫКЧЫ

ЭРТЕНГИ хүн үнүп орда-ла ...

— Каны хире ажылдап тур силер, Иван Петрович? — деп, айтырдым.

ИВАН Петрович чаа пресс-биле ажылдап, ...

Х. ОПДАН-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СҮДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

1. Килеңнээшкинниң күчүлүг чалгыы

2. Бак сагыштыг аян-чорук

В. МАТЯШ, Н. СЕТУНСКИЙ. (СЭТА).

ЧАЗАК МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА).

ЭРГЕ-ЧАГЫРГАЛАР ХЕРЕКСЕВЕСТЭЭН

БОНН. (СЭТА-ның корр.).

УДУРЛАНЫЫШКЫННЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА).

УДУРЛАНЫРЫНЧЕ КЫЙГЫРЫГ

БЕЙРУТ. (СЭТА).

ДАРЫЙ ТУРГУЗАР

М. МИЖИТ-ООЛ, ЯК-40 самолёттуң пассажири.

Абакан хоорай.

ЧОННУҢ ДЭЭШТИГ КОНТРОЛЮ

Камныгларның курлавырлары

Донецк

Активке даянгаш

Саван көвүү ышкаш...

Тарту. Эстон ССР.

Нитти күш-биле

Львов

Хайгыылчылар дузалаан

Усть-Каменогорск.

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Ажыл бээриниң орнунга — водомёттар, оорединге системазының ... орнунга — пластиктиг октар. Чурттаар черлериниң орнунга — хоралыг хейлер. Великобританияның янзы-янзы хоорайларынга аныяктарның массалыг хайныышкыннарынга чурттуң консерватиг чазаанның харыызы ындыг боор турар.

Британ парламентизиниң Общиналар палатазынга чүве чугаалап тургаш, Англияның иштики херектер министри У. Уайтлоу, ... таралы сывырары-биле полицияга ам-не сайзыраңгай чепсекти чазак чери бээр деп турарын бадыткаан.

ЧУРУКТА: ... тарады сывырар суг үнер-боозу-биле чепсегленген полиция машиналы.

АП — СЭТА-ның фотозу.

ЧУРУКТА: ...

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаа өөредилге чылынга

БЕЛЕТКЕЛДИ ДҮРГЕН ДООЗАР

Чөөн-Хемчик [illegible] [illegible] [illegible] болгаш школаларда башкылар коллективтери школаларны база школа назыны четкен уруглар [illegible] 1981—1982 өөредилге чылынга белеткелди [illegible] [illegible]

[illegible] Чадаананың № 2, Алдан-Маадыр, Шеми, Хөр-Тайга ортумак школалары [illegible]

Чадаананың № 2 школазы (директору И. Ооржак), мында башкылар коллективи [illegible] нелерин болгаш өөреникчилерин школаның септелгезинче хаара тудар ажылды организастаан. Ол школада 8—9 [illegible] [illegible]

[illegible] ларны котельнаязының капитал септелгезин дооскан.

Сүт-Хөл 8 чыл школазында [illegible] ларның күжү-биле 3 класстың чаа тудугну кылып, а Алдан-Маадыр школазы [illegible] божыының тудуун дооскан.

[illegible] чергелештир чаа өөредилге [illegible] четпестер бар. Районнуң школаларында ам бо хүннерде 65 башкы, узаткан хүннүң 19 кижизидикчи болгаш 9 пионер [illegible] орус дылдың, математика, физика, химия, төөгү болгаш [illegible] чедишпейн турар. Каш чылдар улаштыр даштыкы дыл башкылары [illegible] гыя кедээ школаларга ол эртемнерни өөретпейн келген. Ылангыя Хөр-Тайга ортумак школазында 11 башкы чедишпес. Эрткен чылын орус дыл башкылары чогундан үр үениң иштинде ол эртемниң кичээлдерин эртпейн турган. [illegible] талазы-биле райкүскомнуң үлүс өөредилге килдизинин [illegible]

[illegible] талары одаар чүүлдерин бүрүнү-биле сөөртүп алган, а өскелери ам-даа сөөртүп албаан.

Чаа өөредилге чылында школаларда өртке удур херекселдер дерип астынмаан, огнетушительдер чаңгыс-даа школада чок. Школаларда өртүн [illegible] каан. Ийме, Сүг-Аксы, Хайыракан, Баян-Тала, Чыраа-Бажы [illegible] айыылдыг байдалда. Ийме, Чыраа-Бажы, Алдан-Маадыр, Хөндергей болгаш дузалал школаларның одалга системаларында чамдык үүрмек септелгелер негеттинип турар. Ак-Даш, Хөр-Тайга, Ийме [illegible] Ол-даа школаларның эт-херекселдери эргижирээн.

Алдан-Маадыр ортумак школазы чайгы септелгезин озалдап эгелээн. Септелгеге херек материалдарын баш бурунгаар белеткевээнинден, бөдүн, даңгыр материалдары чедишпес, школаның котельназы үрелик байдалда. [illegible]

[illegible]

Н. ДАЖИНМАА.

Школачы чайгы дыштаныылга алзаталган. Чаа өөредилге чылынга чедир каш-ла хонук арткан. Чайгы хүннер уругларга халас барбаан. Дыка хөй школачылар пионер лагерьлеринге дыштангылаан. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларынга база ажылдап турганнар бар.

Хүн сүг, арыг агаарга дадыгып, мага хандыр ойнап-хөглеп, пионерже чайны уруглар шак ынчаар эрттирген.

ЧУРУКТА: бичии оолдар сугга эжиңгениниң соонда.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Чай болгаш уруглар

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Суурдан ырак эвесте, сериин тайганың адаанда, дамырак кара суг шуулурткайнып агып бадып чыдар. Ол дамырак сугнуң унун дургаар холуштур үнген ыяштар, хөлбеңнедир [illegible] Оон орай кежээге чедир школачыларның каткы-хөглээшкини үскүттелбес. Олар бүгүн өөредилге чылында өөренип чедип алган чүүлдерин херек [illegible] бижиглап турарлар. Ол дээрге Владимировка ортумак школазының өөреникчилери-дир.

Мал чеми белеткээри — бүгү дениң херээ» өөреникчилер бо чай чаъс чок, кандаашкынныг болганын эки билир, төрээн совхозунуң мал чеми белеткээринге үлүг-хуузун киириштиргеннер. Будук-бүрү чылыгы болдунар-ла шаа-биле кылырын болгаш 30 тонна сигенни белеткээрин хүлээнгеш тургаңнар. Өөреникчилерге хаалганы күүседири ындыг амыр эвес болган. Арыг иштинде, хараганнар, талдар болгаш дөңгеликтиг черлерни хол кадыыры-биле кезип, ону удур бөлүп, кургадып турган. Хол кадыыры-биле сиген кезеринге дыка хөй шаглашкан [illegible] [illegible] ры трактор башкарып, сиген бөлүп ажылдап турда, совхозтуң механизаторларындан дудак чок болганнар.

Уругларның кызымак ажылдаанының уламындан 47 тонна [illegible] Будук-бүрү чылдазын организастыг болгаш шимарлыг байдалда ам-даа уламчылап турар. Уруглар удавас школаже күш-ажылга [illegible]

А. ООРЖАК.

Таңды район.

АЖЫКТЫГ, СОЛУН

«Ак-Туруг» совхоз бо чазын Ак-Туруг дагның чыге адаанда, суурнуң мыраңай үстүү таллазында, ширгей кызыл хараганныг черге культура-техниктиг ажылдарны чорудуп Ажыглал чок аъза чыткан черниң сөөскен, хараганы турун [illegible]

[illegible]

[illegible] база катап-ла өөрениш кириптерир.

Школада пионер вожатыйы Галина Антоновна Сат, башкы Мария Моңгушевна Арапчор уругларны удуртуп турганнар. Ажылдан хостуг шактарда янзы-бүрү оюннарны ойнап, маргылдааларны эрттиргенңер.

Ш. ДЕВЕК.

Улуг-Хем район.

КОМСОМОЛЧУ ОТЧУГАШ-БИЛЕ

[illegible] Чаа-Сүт ортумак [illegible] чайгы дыштанылга үезинде [illegible] Бүдүрүлге практиказының үезинде кымның кала ажылдаары тодараттынган. Сиген бригадазынга ажылдаар [illegible] анаа 31 кижи кирген.

[illegible] хүлээнип алганы дөртен ажыг тонна сигенниң белеткээннер. [illegible] шудургу ажылдааннар.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

«Хөндергей» совхозтуң улуг мал эмчизи Даш-оол Сат тайгада чайлаглаарда малчыннарын эргинири-биле шыңдыгын бир хүнүнде бар чораан. Тайгалар баштары дудускектеп, сырыналап каап турган. Ол Алмак-Хөндергейниң кежип чыда, бир-ле куштуң багайтыр эткенин хенертен дыңнап каан.

Машиназын тургускаш, ынаар ширгей шеттер аразынче [illegible] Бирааза чораан чеде бээрге, хоочок улуг дуруяа олурган. Кижиден мырыңай хоойбас — аскак дуруяа болган. Качыгдаан амытаныы мал эмчизи машиназынга ап алгаш барган. Дуруяаны аалынга бир ай хире азырап келген. Сыынган бутту экиртир эмнээш, кушту салып чорудуптаан.

Дуруяаны бир-ле тоттеглекчи боо-биле балыглаан болган. Эмирээн куш ээзинге «четтирдим» дээнзиг, коданы долганып ушкаш, оруун уламчылап, өөрүнче ужуп чоруй каан.

Ш. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«Ш Ы Н»

солунну чагыдып алынар.

Чылда чагыдылганың өртээ 7 рубль 80 көпеек.

АВГУСТ 18-ТЕН 20-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Уругларга фильм. «Ёзулуг хогаджмчу чорааны». Урал-чечен телефильм. [illegible] — [illegible] даа бол, алдентиг». 11.15 — [illegible] — Медээлер. 11.50—14.15 — Чарлалдар. [illegible]

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Уругларга фильм. [illegible]

МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible]

(«Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.50 — Чарлалдар. 18.50 — «Репин Толстойнуң чуруп тур». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

[illegible] —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кажар кошкар дугаайында». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—Эштиринге ССРЭ чемпионады. 22.20 — 23.45 —«Мариная дугайында [illegible]». Фильм-концерт.

АВГУСТ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—«Дуржар черин оскерткен херек чок». Хөй сериалдыг телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 11.25—«Делегей конкурстарының лауреады Р. Хуммерле ойнаар». Фильм-концерт. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15—Чарлалдар. 14.15—Медээлер. 14.35 —«Апрель революциязының [illegible]

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

17.25 — [illegible] Документалдыг фильм. 17.45—«Культура болгаш кымдылыг». [illegible]

МОСКВАДАН

[illegible]

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible] фильм. («Орбита-3»). 18.15 — «Аргулуг аңгалар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Мультфильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «[illegible]». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кажар хой дугайында». Мультфильм. 20.15 — «Кежээки аңгалар». 20.45 — «Реставратор чамызы». Эрлем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 — «[illegible]». Урал-чечен телефильм.

АВГУСТ 20-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 —«Дуржар черин оскерткен херек чок». Хөй сериалдыг урал-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.10 — «Буратинонуң делегейи». [illegible] — «[illegible] ашпаруктар клувуу». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чарлалдар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — [illegible]

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible]

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

19.00 — «Алкоголизм» Эмчиниң сүмези («Орбита-3»). 19.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М Бишеу ырлаар («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.45 — «Океанга» базымнар. Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Москваның Күрүне филармониязының Күрүнениң академиктиг симфониктиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Алтан кижилер». Урал-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Көдээниң чаартылгалары

АРХИТЕКТОР МАЙОРЕНКОНУҢ КУДУМЧУЗУ

Реут хемниң эриинде, доорде шаштыккан чалыыларга Бүтченының [illegible] «даштан бүрген одун бежин кыысын уйдүрүнтер» дижирн ышкаш, кайгамчыктыг кижилер чурттап турар. Ында бажыңнарның крыштаарын дыжы чигге даш баганалар-биле быжыглаан. Даш-биле чуве кылыр аар ажылды ында эр [illegible] турар, а херээженнер даштарга чараш чуруктарны оюп турарлар. Бажың ээзи херээжен кижи [illegible]

[illegible]

[illegible] рин, даштан кылган аддеттыг хоолайны, хаваларда болгаш [illegible] вирип блокнодунга демдеглеп ап чорду. Ол хоорени Майоренко бижиилеп чыып ап чоруур. Ол чүгле Бутченыда эвес, Оргеев районнуң чеден беш суурларында он чыл ажыр архитекторлап ажылдап турар.

[illegible] суурларның даштыкы хевирин планнаары, оларны эде тудары телевизээри болур. [illegible]

[illegible]

[illegible] гум хелезиин база улуг эвес, чартымы совхоз төлээр, а артканын он чыл [illegible] бижиилеп тудар болур.

Ынчалза-даа кырган ол казанаанга бүгү назынында чурттап келген. Өг-бүлениң өске кежигүннери барык шупту чаа бажыңнарже кеже бергеннер, а кырган ол бажыңындан чарлып чадап каан. Ирейниң сагыш-сеткилин билип, ону далашпырбайн тургаңнар. Кудумчу чоорту улгаткан, аал дөңш манап турганнар. Кажан үе чедип [illegible]

[illegible]

[illegible] хүнзедир скрипчылар [illegible] келирлер. Кежээ шупту улус [illegible] арбузтар, виноградтар-биле хүндүлээр.

Пересечино, Чекоттени болгаш Лучафер суурларның эде тургузуушкунун база ынчаар эгелээн. Оон соонда тускайжыттынган бригадалар чаа кудумчуларга школаларны, [illegible] ларын туткаңнар. Амгы үениң суурунуң [illegible]

[illegible]

Георгий СТОИЛИК, ПМА-ның корр.

Кишинев.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага булуттаан каап турар агаар болур, чамдык черлерге чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедир. Агаарның температуразы дүне — 5-12, хүндүс—16-21 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла бүргеп алыр, үргүлчүлелдиг эвес чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 9-14 метр чедир дүргедээр. Дүне — 8-10, а хүндүс—19-21 градус чылыг.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели санажылга бөлүүнүң бухгалтерин, кассирин, кол механиктиң, бызанчыларны, чазанықчыны, шеверлекчилерни, плиталар салыкчыларын, граниттен, ыяш даштан чүве кылыр кижилерни ажылче чалап турлар.

Тудугжу мергежил чок кижилерни бызанчының, шеверлекчиниң, плитадан чүве кылыр кижиниң мергежилдеринге [illegible]

[illegible]

Бот кижилерни общежитие-биле, ээ-бүлелиг улусту кварталдар-биле хандырар. [illegible]

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Силадская кудумчузу, 1 а.

КИНО

АВГУСТ 18-ТЕ

«ПАЛЫРАЛ»: «Туманныгда ийи үзүн медээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Максим Перепелица» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кадан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Дануриниң [illegible]» [illegible]

«ПИОНЕР»: «Кызыгаарның Алый» 10.00, 12.00, 14.40, шактарда; «Ферфакстың миллионнары» 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң Тыва республика чөвүлели

1981 чылда ниити билиг школаларының сес класын доосkan оолдар болгаш кыстарны спортчу мергежилдерни бедитпишаан, дараазында ПТУ-ларга өөреникчи-биле чалап тур: [illegible]

[illegible] мергежилдерни шиңгээдип алыр, слесарь-сантехниктиң болгаш автомобиль башкарыкчызының ажылын күүседип шыдаар кылдыр өөредир [illegible]

Конкурсту чедиишкинниг эртken сургуулдары [illegible] үнде үш катап халас чемнерер, спортчу хей болгаш профессионал-техниктиг училищелерниң формазы-биле хандырар, өске черден келгеннерге чурттаар черни база бээр. [illegible]

[illegible]

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 8. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-83, [illegible] 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01449

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 192 (11690) | 1981 чылдың август 19, среда | 1925 чылдан үндүнүп турар | Өртээ 2 кап.

«Дон-1500» — чаа комбайн

НОВОУКРАИНКА. (Кировоград область). «Дон-1500» деп тараа ажаар чаа комбайнның [illegible] механизаторлар ында эгелээн. Ону «Ростсельмаш» заводтуң конструкторлары чогаадып тургускан. Комбайнның агрегаттары электроннуг херекселдер-биле дериттинген — олар кезектерниң кандыг байдалдыг ажылдап турарындан аңгыда, херек апарза комбайнның [illegible] дыштар. А тускай экранга комбайнның чогумчалыг ажылдаарын чедип алырда чуну кылза чогуурунуң медээн чырый бээр.

(СЭТА).

Культура албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелерниң, литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культураның, литератураның, уран чүүлдүң хөгжүлдезинге [illegible], ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге идепкейлиг киржилгезин база онгу беш чылдың планының даалгаларын чедиишкинниг күүседип [illegible] шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Виталий Семёнович **Нанактаев** — Тываның күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Екатерина Донгаковна **Агы** — Улуг-Хем районнуң төпчүткен библиотека системазының филиалы — Ак-Талдың кодээ библиотеказының улуг библиотекары.

Евдокия Егоровна **Калабина** — Тываның профэвилелдериниң область чөвүлелиниң профэвилел курсттарының директору.

Владимир Шарабневич **Менгальбии** — республиканың хөгжүм-шии театрының артизи, Кызыл хоорай.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Бызыл-Бат Салчаковна **Авыр-оол** — Бара-Хадтуг кодээ Культура бажыңының директору, Бай-Тайга район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль
1981 чылдың август 7.

КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРА ТӨПТЕРИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаратканы коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын шиитпирлээринге, ажылчы чоннарның улам өзүп олурар культура талазы-биле негелделерин хандырарынга амгы үеде көдээде тургустунган культура комплекстери чугула рольду ойнап турар. Клубтарның болгаш культура бажыңнарының, библиотекаларның болгаш өске-даа культура албан черлериниң ажылын улам экижидерниң бир үндезини оларның ажылын экижидери дээрзи билдингир. Шак ындыг хүлээлгени чогум-на төпчүткен библиотека системалары, клуб албан черлериниң комплекстери боттандырып турар.

Бистиң республикада библиотекаларны төпчүдери шагда-ла доозулган, төпчүткен библиотека системалары тургустунгулаан, номну чон ортузунга пропагандалаарынга, ном фондуларын чөп ажыглаарынга, номчукчуларның аңгы-аңгы бөлүктерин чогуур литература-биле хандырарынга эки байдал чер-черде тургустунган. Ниитилел-политиктиг литератураны, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның специалистеринге номнарны бижидери экижээн. Таңды, Каа-Хем районнарның библиотека системалары, ол ышкаш чамдык көдээ филиалдарның ажылы доктаамал эки деп санадып келген.

Бэрыын-Хемчик районнуң клуб албан черлерин төпчүдерин каш чыл бурунгаар боттандырып чоруткан. Ажылды организастаарының баштайгы бергелерин ажыр эртиишаан, барыын-хемчиктиглер хире-чергези-биле арга-дуржулганы мөөңнээн. Тургустунган ук баазаны арга-дуржулга солчулгазынга ажыглаар талазы-биле республиканың Культура министерствозу, эртем-методиктиг төп кичээнгейни салып турар.

Районда бүгү-ле клубтар болгаш культура бажыңнары төпчүткен культура комплекизинге хамааржыр. Кол методиктиг төп — районнуң Культура бажыңы, ооң специалистери ниити планы ёзугаар чер-черге практиктиг дузаны көргүспүшаан, ажылдап турарлар. Көдээниң чурттаачы чонунуң культура хандырылгазын улам экижидеринге шак ындыг байдал таарымчалыг болуп турар.

Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңының ажылы багай эвес. Улустуң «Хемчик» ыры, танцы ансамблин бо чылын чаа организастап тургускан. Ооң баштайгы базымнарының дугайын кайда-даа [illegible] ханышкак [illegible] биле демдеглеп турар. Бот-тывынгыр уран чүүл дамчыштыр чоннуң уран мергежилиниң сайзырап турарының тодаргай херечизи ол. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөй санныг бөлгүмнери, улусчу театр, аныяк көрүкчүлер театры база ажылдап турар.

Районнуң культура комплекизинге хамааржыр Эрги-Барлыктың көдээ Культура бажыңының ажылы онзагай болгаш өскелерге эки үлегер-чижек болу берген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Саая Базыр-оол Культура бажыңының ажылын эки удуртуп, башкарып турар. Ол ажылынга бердинген, инициативчи, [illegible] культура кадры. «Хемчик» совхозтуң удуртулгазы, партийн организациязы, көдээ Совет, хэрээженнер чөвүлели, ажылчын болгаш комсомол комитеттери ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин [illegible] ёзу-биле [illegible] салып, культура-массалыг ажылдарның кижизидикчи салдарын бедидер [illegible] ажылдап турар.

Материалдыг баазаны бажыңнаары [illegible] шиитпирлеттинген. Дериг-херекселдерге, музыка инструментилеринге, артистерниң концерт хеп-сынынга чарыгдаар акша-хөреңгини ажылагый бүрүнү-биле хандырып берип турар. Культура бажыңынга ажылдаар кадрларны шилип тывар, билиг-мергежилин бедидер, өөредир айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинип келген. Ам безин чурттуң культура талазы-биле өөредилге черлеринде үш кижини өөредип турар.

Культура бажыңында эт-херекселдерге, бүгү-ле чүүлдерге камныг, хумагалыг чорук чедип алдынган. Улуглар-даа, уруглар-даа ниити доктаалтынган чурумну хажытпас, харын кижи бүрүзү каяадаа ээ-харыысалгалыг чорукту кошкатпайн турар. Школачыларның чурттап турар чериниң аайы-биле бүгү талалыг кижизидилге ажылын чорудуп, ылангыя чайгы дыштанылга үезинде оларны ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге хаара тудуп, хайгааралга ап турары чаңчыл болган.

Социал амыдыралдың болгаш культураның аңгы-аңгы айтырыгларын ында тургустунган башкарылга чөвүлели шиитпирлеп турар. Ук чөвүлел он ийи кижи составтыг, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле аңгы-аңгы комиссияларга чардынган. Чорудар ажылдың планын тургускаш, ол ёзугаар ажылдап турар.

Хостуг үе-шакты чөп ажыглаар, ону ажыктыг солун кылдыр эрттиреринче кичээнгей салдынган. Культура бажыңы — дыштанылганың, культураның ёзулуг-ла төвү болу берген. Ында организастаттынган аңгы-аңгы бөлгүмнерже школачылар болгаш улуг улус — шупту ийи чүс ажыг кижи киржип турар. Ону удуртурунга совхозтуң янзы-бүрү мергежилдиг специалистери күзелдии-биле киржип турар.

Культура айтырыгларын партийжи ёзу-биле көрүп, оон ужур-дузазын ханы билгениниң ачызында бо бүгү чедип алдынган.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ШАК БҮРҮЗҮ УНЕЛИГ

Шын солунунуң «Күш-ажылчы алдар тугун» бөгүн Кызыл районнуң «Тинлелге» совхозунда Эзир-оол Чаламбаевич **Оржакка** удурткан сигенчи звенонуң ажылчы чедиишкиннеринге тураскаадып көдүрген. Тос кижилиг бо звено мал чеми белеткээриниң темпизин кошкатпайн, хүн бүрү [illegible] ал турганаш, амга чедир 369 тонна сигенни белеткээн.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕННЕЖИҢЕР!

БАР АРГАЛАРНЫ БҮРҮН АЖЫГЛААР

Мал чеми белеткелиниң допчулалы

Август 17-ниң медээзин ёзугаар, республиканың совхозтарында 107 муң гектар черден чайгаар үнген болгаш тараан сигенни кескен, оон 95 муң гектарындан ниитизи-биле 60 муң хире тонна сиген белеткеттинген. Ол дээрге планның 25,5 хуузу-дур.

Мөңгүн-Тайга районнуң сигенчилери мал чеми белеткээриниң темпизин эртken хонуктарда элээн дүргедеткен болгаш планын 75 хуу чедир күүседип берген. Оларның соонда Барыын-Хемчиктиң ажыл-ишчилери чоруп турар болгаш планның даалгазын 44 хуу күүседип алган. А Бии-Хем, Кызыл районнарның белеткелчилери планын 19-19 хуу, Тожунуң деңгүп-ле 15 хуу күүсеткен, өскелерлен дыка хожудап турар.

Республикада сигенни кезе [illegible] аразы дыка улуу телип, ол 12 муң гектар чедип турар. Ылангыя Улуг-Хем районнуң (1,6 муң га), Өвүрнүң (1,5 муң га), Бии-Хемниң (1,3 муң га) ажыл-агыйларында кескен сигенни ажаап алыры эн-не хожудаашкынныг чоруп турар. Ынчангаш соруглга чүл дээрге, эйс хүннерде [illegible] бичии-даа халас эрттирбейн, [illegible] бүрүнү-биле [illegible], оон ыңаары [illegible], үрелирин болдурбазы болур.

Сигенни, саваңны пресстээри база дыка [illegible] турар. Ам республикада чүгле 22 муң хире тонна сенаж белеткеттинген. Бо ажылга ылап, [illegible] Бай-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Ка[illegible] районнарның ажыл-агыйлары хоржок ажылдап турар.

Совхозтарда витаминниг сиген далганы бүдүрер ажыл, сиген белеткээринге деңнээрге, элээн шалыпкын чоруп турар. Бо хүннерге чедир 3500 тонна витаминниг далган [illegible], планның 30 хуузу күүсеттинген. Будук-бүрүден болгаш [illegible] далган белеткээринге Кызыл районнуң (83 хуу), Бии-Хемниң (70 хуу), Барыын-Хемчиктиң (69 хуу) ажыл-агыйлары өскелерин мурнап турар. А эрииннер планының чүгле 15 хуузун күүседип, адактың соолунде чоруп турарлар.

Сөөлгү хүннерде «Тээли», «ҮТКА 25 чылы» болгаш «Чодураа» совхозтарда витаминниг сиген далганы белеткээр АВМ-нер техниктиг үрелиишкиннерден ажылдавайн турар. Ук ажыл-агыйларның удуртукчуларының, [illegible] хоолулуг эки чем бүдүрер ол агрегаттарның [illegible] ажылдаар [illegible].

Сөөлгү [illegible] алырга, совхозтарда 13,7 муң тонна сенажты белеткээн. Ол дээрге планның 22 хуузу-дур. Сенаж салырының планның даалгазын Кызыл районнуң ажыл-агыйлары бүрүнү-биле күүсеткен. Барыын-хемчиктиглер планын 62 хуу күүседип [illegible]. Артканн районнар сенаж салырын ам безин база эгелеп, соңгаарлаткан. Ынчалдыр [illegible] хүннерде үе-шакты [illegible] халас ыштазы-биле сенаж салырынче күштүг мөөңнээр херек.

Будук-бүрү белеткээр ажыл база-ла уламчылап турар. Амга чедир республикада 16 муң хире тоннаны белеткээн. Бо ажылды Эрзин, Тес-Хем, Бай-Тайга болгаш Өвүр районнарның совхозтарында багай чорудуп турар. Ол ышкаш Таңды, Кызыл, Бии-Хем районнарында [illegible] белеткээриниң темпиин [illegible] бергенин айтыр апаар. Ыяштарның бүрүлери душпаан үеде ол ажылды күжениишкинниг уламчылаар, оларже хөй санныг шефтерлерни, бүдүрүлгелер, албан организациялар коллективтерин хаара тударычугула.

Ам силос салырының үези келген. Совхозтарда бо ажыл чаа эгелеп турар болгаш 5,6 муң хире тонна ногаан масса салдынган. Ынчангаш амгы кол соругда чүл дээрге, кукуруза болгаш өске-даа силос культураларын ажаарын черлерге калбак фронт-биле чорудары. Сөөртүр ажылдарга совхозтарда бар бүгү машиналарны, кожегалыг тракторларны бүрүнү-биле ажыглаары чугула. Бүгү бар техниканы болгаш ажылчын күштү ап [illegible] бүдүргеттиг [illegible] турганда, силос культураларын кускү доңдак душпаанде, кыска хуусаада, ажаап ап болур [illegible] совхозтарның удуртукчулары, специалистери утпас ужурлуг.

Допчулалды Көдээ ажыл-агый министерствозунуң специалистери кылган.

Улуг-Хем районнуң мурнакчы бүдүрүлге коллективи — Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгези ен бирги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүседир дээш чарыштың эгелекчилериниң бирээзи. Коллективтиң мурнакчылары чүгле ында эвес, харын база районда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Мурнакчыларның бирээзи токарь В. П. Котов ында 21 чыл ажылдап турар. Ол чүгле токарь эвес, харын база инструментальщиктиң, агрегатчиктиң, сварщиктиң-даа мергежилин ыяк шиңгээдип алган, кандыг-даа даалгаларны күүседирнге неззаде белен. В. П. Котовтуң хүн бүрүнүң норма-чижээн бүдүн чартык катап күүседип турары ынчангаш таварылга эвес. Ол — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты төлептиг эдилеп турар.

ЧУРУКТА: токарь В. П. Котов ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БИР АЖЫЛ-АГЫЙДА

Кызыл районда «Тинлелге» совхозтуң [illegible] Ында мал чеминиң белеткелин дээш чарыш калбарган. Ылангыя Э. Оржактың удурткан комсомолчу-аныяктар звенозу [illegible] үлегер-чижектиг [illegible] турар. Звенода бо жыл жаттынган тос механизаторнуң ажылын билдилиг ху[illegible]. [illegible] Хуусаа иштинде звено 100 тоннадан эвээжевес элээн каш сараттарны холдан үндүрүп турар.

[illegible] хүннерге чедир ында 82 тонна сенаж белеткеттинген. Тускай эртемниг [illegible] кай техника ынаар этаарын кирерин бичии-даа болдурбайн, [illegible] ам-даа уламчылавышаан.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

МЕХАНИЗАСТААН ЗВЕНОЛАРДА

Бо чылын агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, малга чем бүдүрерин ковудедир, оон ыңаарын бедидер [illegible] талазы-биле чамдык хемчеглерни «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң парткому, дирекциязы база [illegible] Совет ап чорутпаан. Мал чем [illegible] кин, чем болбаазырадыр цехтериниң, мал чеми хайындырар кухняларның септелгезин калбартпаан [illegible]. [illegible] специалистери [illegible] ни чүгле холун, хайындырар арга-биле белеткеп бээр, [illegible].

[illegible] дуржулгун чыл бүрүде ап турар. Эрткен чылда сиген шелдериниң гектар бүрүзүнден 45 центнер бедик шынарлыг сигенни алган. Малдың чижегләэн баш бүрүзүнге оваалтап 27 центнер мал чеминиң единицазын чарыгдаар аргалыг болган.

Ажыл-агыйда мал чеминиң [illegible] механизастаттынган бригада [illegible] механизатор [illegible] Кок-оол баштап турар. Ук бригадада 4 звенодан тургустунган. Олар 3500 тонна сиген [illegible] 1570 тонна чедире берген. Звенолар аразында социалистиг чарыш [illegible] механизаторлары эт [illegible].

В. ЛОБАЧЕНКО.

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

Мал чемнерин чечтири-биле белеткээрин бүгү-ниитинин херээ болдурар дугайында СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыын деткивишаан, чарлаттынган шалыпчы ийи айда мал чемнери белеткелиниң [illegible] планның онаалдазының күүселдезин хандырар дээш ажыл-иш республиканың булуң бүрүзүнде [illegible]. [illegible] республиканың [illegible] бирээзи. Суур «Революцияның [illegible]» [illegible] республика [illegible] 2 дугаар көдээ [illegible], 4 дугаар [illegible], ортумак школа, уруглар албан черлери дээш ажыл-бүрү коллективтерин кайызын ол дээр.

Бир-тээ, мен уруглар албан чериниң ажылдакчызы кижи болганымда, анаа хамаарыштыр чугаалаайн. Балгазында [illegible] бар. Ооң иштинде бистиң «Чебурашка» ясли-садик 5 тонна будук-бүрүнү белеткээш, совхозка хүлээдир ужурлуг. [illegible] Кескен будук-бүрүвүстү совхоз [illegible] витаминниг далган кылдыр хоолдектеп турар. Ажыл-иш бүдүнгүр [illegible] М. Куулар, М. Соба, Т. Хомушку [illegible].

Т. МОНГУШ,
кижизидикчи башкы.

ОРГАНИЗАСТАП ТУРАРЫ АМ-ДАА ЧЕТПЕС

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозунуң ажыл-ишчилери 1981—82 чылдарның кыжындан пайтының малын түр-менди ажырар дээш бар аргаларны ажыглап, чайгаар үнген сигенни кезип белеткеп алыр талазы-биле бүгү күжүн мобилизастаан. Совхоз бо чылын 2200 тонна сигенни белеткээр планныг. Август 14-түн медээзи-биле 810 тоннаны белеткээш, сараттаан, планын 36,8 хуу күүседип алган. Ынчангаш ук ажыл-агый мал чеми белеткээр талазы-биле сөөлгү чеди хонукта районга ийиги черде чоруп турар. Совхозта сигенчи бригадаларның аразында социалистиг чарышты организастаан, оон түңнелин неделя санында үндүрүп турар. Сөөлгү чеди хонукта Баян-Тала ортумак школазының бүдүрүлге бригадазы (удуртукчузу Макар Монгуш) планын 120 хуу күүседип, бирги черни чоолап ап, шилчиир кызыл тук болгаш акша-биле шаңнатткан.

Бо хүннерде совхозта чеди сигенчи бригада ажылдап турар. Оларның хөй кезии Кызыл-Хадындан эгелээш, совхоз төвү Баян-Талага чедир алаактарда сиген кезип турар.

Кызыл-Хадының сиген бригадазында 30 ажыг кижи 400 тонна сиген белеткээр планын ам 220 тонна чедире берген. Бригада сигенни хол кадыыры-биле кезип турар. Ында Эрес Куулар, Виктор Монгуш, Василий Куулар, Алдын-оол Монгуш, Хүлер-оол Монгуш хол кадыыры-биле сиген кезериинге, сиген белеринге Шолбан Монгуш, Артем Куулар, Александр Дапчай-оол мурнакчы болуп турар. Сигенчилерниң аъш-чем хандырылгазы эки. Повар Наташа Куулар каш чыл улаштыр ажылдап келген болгаш, сигенчилерниң чагыын ёзугаар чемнерни шынарлыг база амданныг кылдыр белеткеп турар.

Кызыл-Хадын бригадазының төвүнде улус чурттаар тускай бажың, столовая бар. Ол хирезинде сиген бригадазында ажылдап турар кижилер анаа хонмайн, совхоз төвүнче чанып, бажыңнарынга хонуп, эртен орай кээп ажылдап турары четпес. Оон аңгыда бригада төвүнге сигенчилерниң чурттаарынга, хостуг үелеринде дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургуспааны анаа салдарлыг болуп турар. Сигенчилерниң кыстан ажылдарының, өртек-үнези билдинмес. Кескү агитация: лозуң, плакаттар, көргүзүг самбыразы астынмаан. Агитхуудус үнмейн турар.

— Бистер мынаа хонар дарынвыске, чалгааранчыг-дыр. Чүге дээрге хостуг үелерде ойнаар янзы-бүрү оюн херекселдери — шыдыраа, шашки, хол бөмбүү чок. Кежээ көөр дээрге телевизор база тургустунмаан. Ынчангаш чаңа бээр улус-тур бис. Оон уламындан эртен 9 шакта ажылга кээр, а кежээ база 8—9 шакта чаңа бээр — деп, ында ажылдап турар өөреникчилер чугаалап турар.

Мижит-Доржу Ондарга удурткан Сыын-Чүрээниң хой-жу бригадазы 305 тонна сигенни белеткээр планныг тургаш, август 1[illegible]-ке чедир 170 тоннаны белеткээш, пресстеп сараттаан. Бригадада 10 ажыг кижи бар, олар ның 17-ни хол кадыыры-биле кезип турар. Хоййжулар Хак-паң-оол Кара-Сал, Эрес-оол Ондар, Хожуй-оол Монгуш хүн нормазын 110 хуу чедир күүседип, бригаданың тергиннери болуп турар.

Ооң кожазында бода мал бригадазының сигенчилери ажылдап турар. Ында 30 ажыг кижи бар. Олар 200 тонна сиген белеткээр планындан 110 тоннаны хол-биле кескеш, сүт-бараан фермазының төвүнде сөөртүп чедирген.

— Бисте 14 кижи хол кадыыры-биле кезип турар. Колдуунда 6—8 класстарның өөреникчилери. Оларның ажылдаары кызымак, улуг улустан дудак чок-тур. Хол-биле сиген кезеринге Шолбан Ондар, Семен Сат, Роман Сарыглар, Саша Куулар, сиген белукчулери Марина Монгуш, Санда Ховалыг, Саян-оол Оржак болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарын мактаары өөрүнчүг. Мал чеминиң белеткелин эгелээнден бээр 5 удаа шаңнаттывыс. Сигенден аңгыда, чамдык чаъстыг хүннерде будук-бүрүнү база белеткеп, 12 тоннаны кылдывыс — деп, бригадир Багай-оол Оржак чугаалады.

Ындыг-даа болза мал чемнери белеткээри эгелээнден бээр бода мал бригадазының малчыннарындан бо чугула кампанияга чангыс-даа кижи киришпээн. Херек кырында чүгле школачылар ажылдап турар. Ам удавас школа ажыттынар. Бригадада ажылдап турар өөреникчилер школаже чоруй баар. Ооң соонда чүгле повар биле бригадир ийилээ артар. Бо талазы-биле бода мал бригадири Василий Куулар та чүнү бодап турар чүве. Сигенчи бригаданың бригадири Багай-оол Оржактың ол хомудалы черле чөптүг. Малчыннарны мал чемнерин белеткээринче организастаар хемчеглерни совхоз дирекциязы дарый алыры негеттинип турар.

Партизан Монгушка удурткан тудуг бригадазы 50 тонна сиген белеткээр планын 100 хуу күүсеткеш, ам-даа 50 тоннаны белеткээр дээш, кызымаккай ажылдап турар. Дуврецкийниң хоййжу бригадазы база-ла ол девискээрде сиген белеткеп турар. Бригаданың одаанга чеде бээривиске ээн, кым-даа чок. Кадырларның аяк-савазын болгаш өске-даа херекселдерин одаг чанында хараган аразында шыгжап каан. Одагның ниити байдалын алгаш көөрге, 2—3 хонук иштинде анаа ажылдаан кижилер чок хевиртиг. Анаа ажылдап турган кижилер малдарынче чана берген. Бо берге чылын сиген белеткелинге ындыг [illegible] чорукту болдурбас ужурлуг. Моон ап көөрге, совхозтуң удуртукчулары сигенчи бригадаларның ажылын эки удуртпайн, канчаар ажылдап турарын хүн бүрү контрольдавайн турары илден-дир.

Агитбригадаларының мал чеми белеткээр аялгаже көдээ Советтиң күүскому ам-даа органыжастап кирбээн. Район төвүнүң чамдык албан организацияларынга мал чеми белеткээрин шефке агаан. Ол бүдүрүлге, албан черлеринден районнуң херекчилер ниитилелинден өске черлер ам-даа уда көргүзбээн.

Мал чеминиң белеткелинде бригадаларда турум хонуп ажылдап турар чангыс-даа кижи чок. Олар кежээ суурже чангаш, эртен кээр. Ооң уламындан эртен ажыл орай [illegible] лаар, кежээ эрте соксаар. Ынчангаш күш-ажылдың бүрүн кужу [illegible]. Айыттынган четпестерни совхоз дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күүскому дон-дораан чайладыр хүлээлгелиг.

Н. ДАЖИНМАЙ,
«Шынның» корр.

ЧОГУУР ХУУСААЗЫНДА, БЕДИК ШЫНАРЛЫГ СЕПТЭЭР

Г. ВАНХОБИН,
республиканың «Рембыттехника» каттыжыышкынының удут инженери.

Улегерлиг корум-чурум дээш

ХӨЙ-НИИТИ-БИЛЕ КАДЫ

Л. КЫРГЫС,
Чаа-Хемниң райкүүскомунуң ниитиниң херектер килдизиниң начальниги.

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН ДЭЭШ

Б. МОНГУШ-ООЛ,
совхоз директору.

Хүлээлге күүселдезин

хынап тур бис

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

М. ОНДАР.

ЭРТЕМ—БЕШ ЧЫЛГА

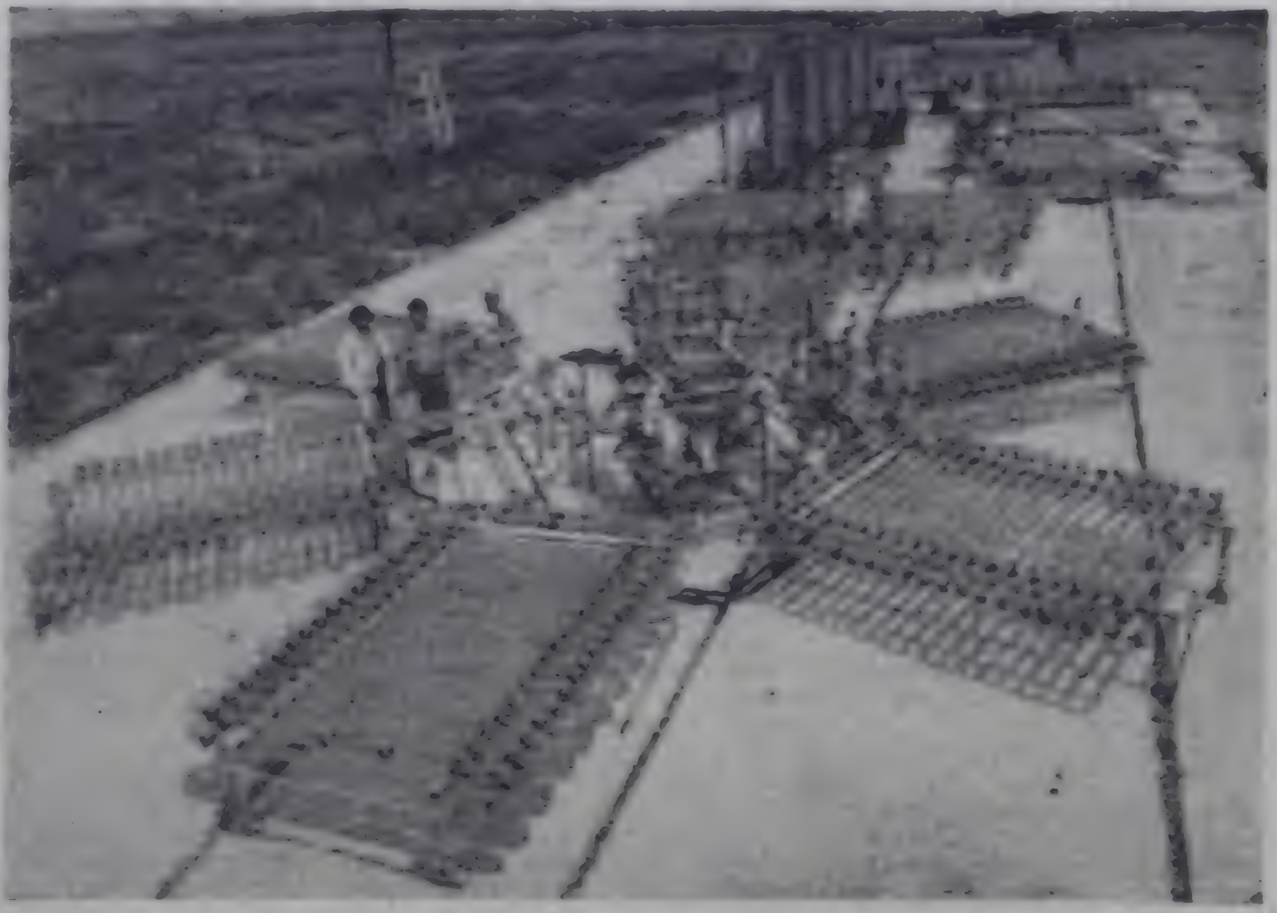

Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының Хүн энергиязының институду ол талазы-биле ажылдарны чорудуп турар чуртта бир дугаар болгаш ам дээрезинде чаңгыс эртем-бүдүрүлге каттыжыышкыны ның кол албан чери болуп турар.

Ол ниитизинде шынарлыг болгаш дүрген өөр суг үүжү — хлорелланы өстүрер тускай тургузугну каттыжыышкынның эртемденнери ажылдап кылган. Хүн энергиязын ажыглаар ол тургузуг хонуктуң ишти муң литр чедир хлорелланы бээр. Ындыг тургузугларны калбаа-биле ажыглааш, хлорелланы өстүрерин үлетпүр үнелдезинче шилчидип болур. Баштайгы ындыг тургузуг Ашхабад областың «ТССР-ниң 60 чылы» колхозунда ажылдап турар.

ЧУРУКТА: хлорелла өстүрер алды секциялыг тургузугнуң ниити хевири.

К. МУРАДОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АДАЗЫНДАН САЛГАП АЛГАН

Т. ДАМБАЖЫК.

ХОЙЖУ-ЗООТЕХНИК

А. ЗАИКА.
Кыргыс ССР.

Кызылдың полиграфистериниң он бирги беш чылдың баштайгызы — 1981 чылдың планныг даалгазын хуусаадан эрте күүседир дээш социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда республика типографиязының линотипизи Елена Ерахтина база чоруп турар. Ол эрткен чеди айлар даалгазын хуусаадан эрте күүсетпен.

ЧУРУКТА: Е. Ерахтина ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Көк угланыышкыннарның

одуругларындан

АРТЫНЧЫЛАР ТУРБАС

«Чиг-эттиң комплекстиг болбаазырадыышкынның калбаа-биле ажыглаар... ийиги курлавырларны үтпэдээр».

АЖЫЛ МЫНЧАГА ЧОРУТТУНМААН

Б. КУНГАА,
Эрзин районнуң «Нарын» совхозунда ...-зоотехник.

КҮЗҮН ЧАЖАР КӨК-ТАРАА

(СЭТА-ның корр.)

Бендеры,
Молдав ССР

Найыралда кызыгаар чок

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧУРТУНГА

Моол Арат Республика-биле ак-дүжүмчү найыралдың харылзааларын ...ээн чылгаар чок чүүлдер ... Баян-Ульгий аймакка болгаш лекторлар чордувус. Бистиң кол сорулгавыс — СЭКП-ның XXVI съездиниң материалдарының дугайында ... Моолдун бо аймаанын ... болур.

Кайы-даа баарга, бистерни ак-дүжүмнүң ээзи-биле, найыралдың чылыг-биле хүлээп ап турду. Бистер үлетпүрүн, кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары, интеллигенция-биле сонуургап туралыг. ... Олар МАРН-ның XVIII съездиниң шиитпирлерин күүседип доош бедик политиктиг ... ажыл-ишти ажылдап турарын ...

Баян-Ульгий аймактың ... Республиканың социалистиг чарыжынга аймак бир дугаар черни алган. Мал бажы өстүрериниң планын 102 хуу, үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агыйы продукцияларының бүгү хевирлерин бүдүрериниң онаалдаларын күүсеткен. Аймак ... 50 чылын демдеглээн. 1940 чылда Ульгийге баш өглер турган, ам мында 18 муң чурттакчы ... турар. Аймак 70 муң чурттакчылыг ...

Бистиң делегацияның кежигүннери дыка хөй черге лекцияны номчуп, ажыл-иштилер, специалистер-биле чугаалашкан. Олар Совет Тываның бүдүрүлге күштериниң хөгжүлдезиниң дугайында сонуургап ... [illegible]

[illegible]

Дараазында хүнде бистер Баян-Ульгий аймактың ... Тываже чоруткан бис. Моол улустуң бистиң партиявыска, чуртувуска, совет кижилерге ханы ынаан, совет кижиниң ак-дүжүмнүг ... совет-моол найыралды улам быжыгтаар улуг бүгү-ле чүүлдерни кылып турарын аңаа чоруп турган бүдүрген көрдүвүс.

... болган ужуражылгалар бистерге уттундурбас.

А. ЮМБУУ.
СЭКП обкомунуң лектору.

ЧУРУКТА: космонавтылар-биле ужуражылга үезинде.

ГДР-ниң дузаламчызы-биле тургустунган Улан-Баторнуң хевис фабриказы чуртта чиик үлетпүрнүң мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. «Моолга бүдүрген» деп маркалыг, бажык шынарлыг, чараш хевистер дыка хөй делегей ярмаркаларынга эң бедик үнелелди алган.

ЧУРУКТА: Улан-Баторнуң хевис фабриказының бир цегинде.

Н. БОЛДОХОНОВ биле И. ЗОТИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроника-зы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ВЬЕТНАМ ДЫЛДА

ХАНОЙ. (СЭТА). Республиканың «Ши тхать дзор» топ ном үндүрер чери В. И. Ленинниң чогаалдарының долу чыындызын вьетнам дыл кырынга чырыкче парлаарын дооскан. 55 томнуг чыындыны Вьетнамга бир-ле дугаарында парлап үндүргени ол болган, а ооң мурнунда Ленинниң чүгле чамдык чогаалдарын парлап турган.

В. И. Ленинниң чогаалдарының вьетнам дылга долу чыындызын парлап үндүргени — Вьетнамның политиктиг болгаш культурлуг амыдыралынга улуг ужур-дузалыг болуушкун дээрзин ном үндүрер черниң директору Фам Тхань СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Бүгү чурттарның революционерлериниң үнелеп четтикпес идей-теоретиктиг болгаш методологтуг чепсээ болур ленинчи номнар-биле бистиң номчукчуларывыс ханы-биле таныжар аргалыг болган деп, ол чугаалаан.

Ленинниң теоретиктиг чогаалдарының өөскү болур социалистиг болгаш коммунистиг ниитилелдерни тургузарының оруктарының дугайында эртем бистерге онза солун болгаш ужур-дузалыг деп, Фам Тхань чугаалаан. Социализмче шилчиир киреринин үезинде чурттап турар Вьетнамга социалистиг тургузуушкунуң хевирлериниң болгаш аргаларының хөй-хөй чүүлдериниң дугайында ленинчи өөредиг чүгле бызыг теоретиктиг баазa эвес, харын база байлак практиктиг дуржулганың арганзы боор турар. В. И. Ленинниң өөредиин ханы-биле, кичээнгейлиг өөренири болгаш ооң идеяларын бистиң чурттуң онзагай байдалдарынга таарыштыр амыдыралга боттандырары — Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш чонунуң мурнунда социализм тургузар талазы-биле сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринин эргежок чугула чүүлү болур.

«Ши тхать» ном үндүрер черниң директору В. И. Ленинниң чогаалдарының долу чыындызын вьетнам дылче очулдурупу, редакторлаарынга улуг-биле дузалаан, тропиктиг агаарга таарыштыр тускай сорттуг саазынны ажылдап кылганы дээш совет эш-өөрлерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Ном парлаарының талазы-биле калы ажылдажылга — ийи ак-дүжүм чурттарының бүгү талазы-биле калы ажылдажылгазының чедиишкиннерин илдегрип турарының үлегер-чижээ болуру ол демдеглээн.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУК ХҮНҮ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр). [illegible]

КОМПАРТИЯЛАРНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИМА. (СЭТА). [illegible]

РЕЙГАННЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН БУРУУДАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «АКШ-тың улусчу конгрезизи дээр ... [illegible]

САДЫГ-ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗАА ДЭЭШ

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияның бүдүрүкче болуктери ГФР-биле ССРЭ-ниң аразынга кайы-даа талага ажыктыг садыг-экономиктиг харылзаалар дээш. ГФР-ниң бүдүрүкче ... оларның Совет Эвилели-биле ... чок кижилер-биле АКШ-тың кылып турар оралдажылгаларынга удур демисежип турар. Ол дугайында ... [illegible]

ХАМААРЫШПАС ЧОРУКТУ КАМГАЛААН РЕВОЛЮЦИЯ

[illegible]

Т. БИРЮКОВ.
СЭТА-ның корр.

Кабул.

ГФР-ниң улам хөй чурттакчылары чурттуң девискээринге олуртур боо-чепсектиң курлавырларын улгаттырар чорук ядролуг дайынның айылын чүгле ажырбас эвес, харын база ону улам-на айыылдыг болдурар ... дугайында түңнелдерни кылып турар апарганнар.

ЧУРУКТА: Барыын Германияда тайбың талалакчыларының Крефельд кыйгырыгының ... Изерлонда ... ужуун салып турары. ... бир ... ат салган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Чанзы-бүрү медээлер

ЧЫЫШКА КИРЖИРИ-БИЛЕ

ВЛКСМ ТК пионер вожатыйларының арга-дуржулгазын бедидери-биле тускай чыыштарны организастап эрттирип турар. Ону коллуунда Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг «Артек» пионер лагеринге эрттирери чаңчыл болган. Бо удаада шак ындыг курстар августун үшкү неделязында болуп эртер.

Аңаа бистиң республикадан балук пионер вожатыйлары бир-ле дугаар киржир. Эрткен чазын пионер вожатыйларының аттестациязын эрттиргенниң түңнелинде вожатый-методист база вожатый-инструктор деп аттарны чедип алган. Туранның Пионерлер бажыңының директору А. И. Елкин, Кызылдың № 1 школазындан пионер вожатыйы Ш. А. Маржаа, Чөөн-Хемчиктиң Алдан-Маадыр школазындан С. Т. Доржу. Улуг-Хемниң Ак-Туруг ортумак школазындан Х. К. Ортун-оол, Туранның № 1 школазындан Т. П. Терехова олар «Артекке» баарлар.

В. КУЖУГЕТ.

ДЫШТАНЫЛГА ЭКИ ЭРТКЕН

—Арнында хүн херели хүрерлендир сине бергениң бо-дарга, чайлыыр-ла ажылдап-тыр ием але, оол?

—Өөредилге соонда [illegible] ажылга дузалашкаш, оон соонда лагерьге дыштанып турган, ам чыында бүдүк-бүрү кезип, өөрүм-биле ажылдап турарым болдур — деп, салбак бүрүлүг чыраа аразында бүдүк-бүрү кезер бал-[illegible].

—Байла лагерьге турганың ол?

— Самагалдай суурнун 16 түңне ырак эвесте «Сайлык» лагерьге турдувус

—Байы хире дыштаныпар-[illegible]?

—Коннуг эки лагерь, чылдың-на бистиң барыксаазы кедир — дээш, бичии оол ө-[illegible] ажылдап кире берди.

Тес кыдыында Кызыл-Чыраа деп черде Самагалдай ортумак школазының мал чемин белеткежип турар өөреникчилери-биле [illegible] соонда, ол районнуң пионер [illegible] болган.

Байла-даа уруглар чайгы дыштанылгазы дооступ турар. Ынчангаш сөөлгү сезон хаттының турда уругларның дыштанылгазы кандыг байдалдыг эрткенин бичии-даа болза тургузуп көөрү чугула.

Тес-Хем районда совхозтар аразының пионер лагерин алдан каш чыл мурнунда тургускан. Бо аразында ол уруг-[illegible] болуп келген. Уруглар аңаа [illegible] улуг кузедиглер.

Лагерь элим ээлээ оймакта тургустунган. Ында совхозтарның күжү-биле туткан бажыңнар бар. Иштиниң арыгзыгы ажок, уруглар чурттаар [illegible] бар. Иштики, даштыкы дерилгезин эстетиктиг аянныг кылгылаан. Чаңгыс ээй ак-аа [illegible] салгылаан. Пионер өрээли база бедиунун [illegible] дериттинген. Ында бир өрээлде кино аппараты тургустунган. Уругларга бир хүн ажылдыр кино көргүзүп келген. Өйнаар спорт херекселдери, музыка аймаа база бар. Уруглар боттары кежээлерни кон-

цертерни организастап эрттирери база чаңчыл болу берген. Олар бо чайын лагерь чоогунда турар сүт-бараан фермазынга [illegible] концерт [illegible]. Шивээ-Кулуу, Семис-Тей деп чараш чурумалдыг черлерге походтарның-даа чорюткулаан. Бо ажылдарны организастап чуткулаачы Самагалдайның музыка школазының башкызы [illegible] Чамбал идепкейлиг киржип, үш сезонну улай лагерьге күш-культура башкылап, музыкантылап, кино шиилүрүп келген. Ол ышкаш хоочун башкы Лидия Самбуевна Торуг-оол база үш сезон улай бо лагерьге ажылдап келген. Ол пионерлер ортузунга ажылга улуг мергежилдиг кижи. Лидия Самбуевна бодунуң өөреникчи чораан чылдарында безин пионер лагерьлеринге звено, отрядтарга эң [illegible] турган. Ынчангаш пионер лагерьлеринге [illegible] болгаш дуржулгалыг хоочун башкыларны [illegible] уругларның чайгы дыштанылгазын [illegible] эрттирерипге улуг ужур-дузалыг бо-

луру ында.

«Сайлык» лагерьге турган уруглар аъш-чем талазы-биле эки хандыртынган турган. Эъд, сүт болгаш өске-даа продуктулар-биле [illegible] келген

Бо чайын «Сайлык» лагерь үш сезон улаштыр ажылдаан. Бирги сезонда 70, ийигизинде 60, үшкүзүнде 40 уруглар [illegible]. Уруглар хөй-ниитиниң [illegible] туруп, эки [illegible] боттары-ла [illegible] турар.

Тес-Хем районнуң «Сайлык» [illegible] лагери совхозтар аразының болуп турар. [illegible] «О. Шынаа» совхозтан бо чайладыр үш сезон иштинде [illegible] уругларны дыштандырып чорутпааны ында хөй-ниити [illegible] ларының болгаш комсомол райкомунуң база улус өөредилге [illegible] ларының [illegible] салдалының база бир херечизи болур. Ындыг таварылгаларны [illegible] болурбазы чугула.

А. АРАПЧОР.

АМДАННЫГ АРЫ ЧИГИРИ

Молдавияның Кантемир районунуң «Патрия» совхозунуң Кочулия суурнуң чоогунда чечек-чимистиң чыды-биле долган бойдус чурумалдыг делгем аңда ары азыраар чер туруп турар. Дмитрий Димчаның хайгааралында турар 600 оор арыларны азыраар ол чер республикада эң улугларының бирээзи. Ары азыраар черниң чоогунда Дмитрийниң болгаш оон кадайы Марияның боттарының тудуп алган бажыңы бар.

Бажыңның кирер эжиктиг талазында «Касуца поезией» (Поэзия бажыңы) деп ийи сөс бижээн. Дмитрий поэзияга хелчок ынак болгаш ол ынакшылын чаңгыс чер чурттугларының дыка хөйүнге дамчыткан. Кедээ ажыл-агыйының, апыяк специалистерин, бригадирлерин, механизаторларны — шупту 30 ажн кижини хаара тудуп турар чечен чогаал бөлгүмүн ол удуртуп турар. Олар чүгле поэзияга эвес, шинтиин-биле уран чүүлге соңуургалдыглар.

Дмитрий Димча суурунуң болгаш совхозунуң ажыл-амыдыралынга эң идепкейлиг киржилгелиг. Ол сүт-бараан фермазында цехтиң партия организациязының секретары, кедээ Совет депутады, түс черде номга ынактар ниитилелиниң даргазы, ынчалзажок оон кол мергежили — ары азыраары. Бодунуң ол чааган мергежилинге элээди оолдарны өөредип турар.

ЧУРУКТАРДА: ары азыраакчызы Дмитрий Димча; «Дмитрий даайның арызының чигири амданныг-даа» — деп. Алла Буздуган алгадаар; ары чигирлиг катмормот.

М. НОТЫРИНКЕНИН фотолары.

СЭТА-ның фотохроникаzы.

Эмчиниң сүмези

ДИЗЕНТЕРИЯНЫ БОЛДУРБАС

[illegible]

Ю. СОЛОДОВНИКОВ, медицина эртемнериниң кандидаты.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕН

Баңлык ортумак школазы чаа өөредилге чылынга хынамчалыг белеткенген. Школа-интернаттарның септелгези чылдың эки чорутунуң келген. Школаның 22 клазында парталарны, стол, сандайларны бүрүн септээш, доозулаан. Спортзалды чаа шала-биле кылган. № 1 корпустуң херимнерин чугайлап, № 2 корпусту чаа штакетниктер-биле долгандыр херимнээн. Чечектер тараан черниң [illegible] биле кылган.

Одалга системазының үш [illegible] септеп чаарткан. 130 тонна хөмүр-даш дужааткан. Школа-интернаттарның суг дамчыыр батареяларын солуп чаарткан.

Септелгеге ажылчыннар, [illegible] киришкен. Тус-тус класстарны чугайлаашкының өөредилге тонерин билек ада-иелерниң болгаш өөреникчилерниң кирипиткени турган, шынарлыг дооскан. Башкылар Ва-[illegible] Кеөлтгаан, Валентина Штрук, Тамара Кужугет, Любовь Чүлдүм болгаш өскелерге эки ажылдаашкыннар. Ажылчыннардан Соскармаа Саая, Саныш Хомушку, Чыргал-оол Хүвискаалчы, [illegible] Сарыглар, Татьяна Сергеевна олар эң-не идепкейлиг болган.

С. ТАВАА-САМБУУ

Бай-Тайга-Хемчик район.

ДООЗУЛГАН

[illegible]

Д У З А

[illegible]

І. ТАМДЫН.

Өвүр район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

КОЛ РЕКОРД—КАДЫКШЫЛ

ЧЕЛЯБИНСК. (СЭТА-ның корр.). Хоорайның бажың эргелелдериниң күш-культуржуларының Челябинскиниң төп стадионунда эртип турар маргылдааларлы күштүгүнүң, аваангырының, [illegible] болган. Маргылдааларда киржип турарларның саны 700 ажыг. Хар-назыны — 7-ден 40 чедир. Эң-не хөй киржикчилерге уруглар хамааржыр. Стадионнуң маңнаар оруктарынга болгаш секторларга демисел чидиг болган. Чиик атлетиканың ГТО программазында кирип турар хевирлеринден аңгыда элээдилер турнирде тырттынарынга. [illegible] кодурерңге база маргышкан [illegible] футболистер.

[illegible] шыдыраачылар база [illegible].

Төп олуттарның алзэн каш одуругларын олимпийжи мишкалар. Харжыгаштар болгаш өске-даа [illegible] турган. Олар сөөлүнде барып ээлерни тыпканнар — маргылдаларның тиилекчилериниң шаңналдары ол болган. Байырлалдың эң солун немээ — «Ачам, авам база мен» деп өг-бүле эстафеталары апарган. Хоорай Советиниң күүсекомунуң чуртталга эргелели болгаш «Спартак» ниитилелиниң хоочуннар чевүлели — маргылдааларның организакчылары ол маргылдааның кол рекорду хоорайжыларның кадыкшылы болзун дээш болгу дег бүгү чүүлдерни кылган.

БАЙЫРЛАЛ АЖЫТТЫНГАН

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр найысылалдың «Гонвед» деп стадионунда делегейниң 25 чурттарының нанонал тыктары кимискен. Найыралчы [illegible] ажыттынган. Боттарының спортчу [illegible] 1500 ажыг спортчу дайынчылар чыылган. Спорттуң 10 хевирлеринге эртер маргылдааларда сураглыг апарган хөй спортчулар киржир. [illegible] оюннарының 45 чемпионнары база бар. Эң хөй киржикчи-[illegible] Европа-

ның [illegible] эртери өлчө чоруткан. Совет Эвилелиниң Чемпиону [illegible] 160 спортчулар [illegible] турар.

Найыралчы шериглерниң бешки спартакиадазының маргылдааларлы бүгү Венгрияга эртер. Будапешттен аңгыда маргылдаалар чурттуң улуг хоорайларында — Дебрецен, [illegible] болгаш өскелеринде-даа стадионнарынга база спорт ореналарынга болур.

А. КУЗЬМИН.

С. ИВАНОВ.

Агаар

Бөгүн республиката бүргеш, аязыр. Чамдык черлерге дымыраадыр чаъстаар. Барыын чүк углаашкынныг салгын дүргени секундада 9—15 метр чедир кушталыр. Агаарның температуразы хүндүс 16—22 градус чылыг болур.

Кежээзинде база-ла бүргеш болуп турар агаар болур. Бо райның чүк углаашкынныг салгын секундада 9—15 метр чедир дүргежиир. Хүндүс—19—21 градус чылыг.

АВГУСТ 21-ДЕН 23-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

[illegible]

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы хоорай». Киноотчу. 19.10 — «Европага шериг күштерин [illegible] дугайында». СССР-ниң Чеслектиг Күштериниң Кол штабының телевизи, генерал-майор-инженер В. П. Старадубовтуң чугаазы. 19.35 — «Дужар черин өскерткен херээ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Н. Лесков — «Тупеиниң чурук-

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.30—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Тываның экран нарында.

МОСКВАДАН

19.00 — Орус романстарны Грузин ССР-ның улустуң артизи Н. Бреговадзе күүседир. 19.25 — Документалдыг фильмнер программазы: «Ниднигиниң тоолдары», «Аъргының этюдтары». 20.00 — «Тамчыштыг удунар, чаштар!» «Изба-лиг экран». 20.15 — «Бурунгу Калугада». Документалдыг фильм. 20.35 — Тыва АССР-

[illegible]

«Советтер Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тоныйыбырыг программа. 11.45 Музыкалыг программа: «Эртенги почта». 12.15 — «Кедээден дамчыдылга». 13.15 — «Музыкалыг киоск». 13.45 — «Маадырның өртүк дугайында баллада». Документалдыг телефильм «Коммунистер» деп [illegible]. 14.15 — Л. Модзоян — «Маңнаар каттырнысы» [illegible]

[illegible] 19.00 — «Никарагуа: винтовка болгаш гитара». Документалдыг телефильм. — «Тамчыштыг удунар, чаштар!» «Волк убба [illegible] организм». 20.15 — Документалдыг телефильмнер программазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Ийи даклир», оюн. Уран-чечен телефильм. (ГДР). 23.00 — 00.45 — Футболга СССР чемпионады. 1-ги лига «Локомотив» (Москва) — «Гурия» (Ланчхути). «Локомотив» [illegible]

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 19-ТА

«ЧАНЫРАЛ»: «Туманныгда ийи узун недээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идиот» 15.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мичман Панин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыышкы 10.00, «Опаа кинзэнгей кавызында» 12.00, 14.00. «Фердоктуң миллионнары» 16.30, 18.40, 21.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Кадди» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннеп долгаар.

Тираж 17868.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерлиин талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 193 (11691) | 1981 чылдың август 20, четверг | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ ЧЕТЧИР КУРЛАВЫРЫ— КЕЛИР КЫШТЫ МЕНДИ АЖАРЫНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

КУЙБЫШЕВ. Кандаачал Поволжьениң байдалдарында эң бедик дүжүттүг күзүн чажып тараан культуралар берип турар. Бо чайын дыка хөй ажыл-агыйлар күзүн чажып тараан көк-тарааны болгаш кызыл-тасты гектардан-на 16—18 центнерни алган. Ам облаstarта агротехниктиг эң экии хууcaaда келгениндеn күзүн чажар культураларны массалыг тарыырын эгелээн. Областың чер ажылының төөгүзүнде туруп көрбээн эң улуг шөлдү—400 муң ажыг гектарны бо чылын ол культуралар хаар.

УФА. Башкирияның тараажылары ангыс андарылгазын бедик темпилиг чорудуп турар. Келир чылдың дүжүдүнге ажаап алдынган шөлдерниң дең кезиинден хөйүн—300 муң гектарны ам бедии андарып белеткээн.

КИРОВ. Областа дүжүт [illegible] Шөлдерде эсс муң ажыг комбайннар [illegible] эрткен чылгы ажаап алышкының үезинде турганындан үш чүс машина хөй болганы ол. [illegible] чидириглерин болдурбас дээш ажаап алышкының агрегаттарын таарты дерээн болгаш чавыс үнген тарааны кезериге таарыштырган. Комбайннарның хөй нуруузу кезилдени ажаап алышкын-транспорт комплекстери болгаш звенолар составтыг чоруп турар.

Областың чер ажылдыглары бо чылын күзүн чажып тарыыр культуралар шөлүн алды чүс муң гектар чедир калбартыр. Көк-тарааның «Вятка-2» дээр дүжүткүр сорту дыка улуг шөлдерни ээлээр. Механизаторлар эки белеткеттинген болгаш чемишиттинген шөлче үрезиннерни чажып турар.

КАРАГАНДА. «Бичии-даа аваа турушкунну болдурбас. Грамм-даа тарааны черге каг- бас» деп лозунг-биле Төп Казахстанның тараажылары ажылдап турар. Бүгү ажыл-агыйларда улгаттырган комплекстер ажылдап турар. Тараа сөөртүрүнүң дешпилгениг комбитрейлерин аргазын нептереткен. [illegible] станциязындан келген М. Шпикованың звенозу ол аргазын ачызында он муң центнер арбайны өскелерден мурнады бастырган. Областың механизаторлары [illegible] даашкында. Ол чорук техниканы бүгү хүн [illegible] үүлгедиишкин чок ажылдаар арганы берип турар.

ВОРОНЕЖ. Острогожск районунуң «Искра» [illegible] ажаап алышкын-транспорт комплекзи тараа культураларының [illegible] чедерле хүн иштинде доозупкан. «Эң экии комбайнерге» деп бижиттиг кызыл божааны А. Симоновка тывыскан, оглу Александр-биле кады колхозка ол эң хөй тарааны тергиин экиi [illegible] бастырган.

АЛМА-АТА. Казахстанның тараалан кур черлеринче өске областардан төс муң автомобильдерни чорудкан. Тараа-ны кургне шыгжамырларынче [illegible] чок чедирип турар. Автомобильдерниң эң ажыктыг кылдыр ажыглаарынга тараа сөөртүрүн автоматтыг башкарар төптер дузалап турар. Оларны улуг элеваторларның болгаш тараа тудар алыр бөлүктерниң хөй нуруузунуң чанында тургускан. Тарааның кол оруктарында [illegible] турgускан.

(СЭТА).

НОГААНЫ—ХООРАЙЖЫЛАРГА

КИЕВ. Август 19. (СЭТА-ның корр.). «Огородтан —садыгларже» деп конвейерниң темпизи Украинада бедиш турар. Республиканы ногаа-биле хандырып турар тускайжыттынган ажыл-агыйлар бөгүн садыг четкилеринче чартык миллион тонна ногааны чорутkан. Хоорайларның чурттакчылары ындыг хөй продукцияны эрткен чылын бо үеден орайтадыр алган.

Республикада эң улуг «Совки», «Берестовой», «Мартыновский», «Нижнеднепровский» [illegible] помидорлары, огурецтери, кабачоктары, капустазы бо чылын бичии-даа соодаашкын чок кээп турар.

Тускайжыттынган ол ажыл-агыйлар тарылганы бедик дециелге концентрастааныдан огород культураларының шөлүн он муң гектарга бо чылын улгаттырган. Кедээниң ишчилери помидорларны расcада аргазы-биле тараанылан олар элээн эрте бышкан.

Бо [illegible] 2,3 миллиондан [illegible] ногааны [illegible] Ол дээрге, республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының сайгарар дээн [illegible] продукциязының [illegible]

Секретарьга сөс

КОММУНИСТЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИ-БИЛЕ

Республиканың өске бүгү [illegible] бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң коммунистери болгаш ажылчыларын СЭКП обкомунуң кыйгырыын ёзугаар чарлаттынган шалыпчы ийи айда [illegible] суурну тургузар дээш улуг кужениишкиниг ажылдап турар. Бо чугула кампанияга холбашкан бүгү ажылды парткомга бадылаан 15 кижи составтыг, совхоз директору М. Б. Донгак баштаан штаб организастап, чер-черде байдалды хүн бүрүзүн контрольга алган.

[illegible] сапында эртип турар хуралдарынга түс-түс бригадаларның, фермаларның, суурда албан [illegible] ларның болгаш коммунист, комсомолчу бүрүзүнүң [illegible] ажылчы чоннуң мал чеми белеткээринге киржилгезин сайгарып чугаалашкаш, чүү чедир кылдынмааның ылередип, [illegible]

[illegible] доктаамал ажылдап турар. Бо чугула ажыл-херекке бистиң коммунистеривис организакчы чорукту, идепкейин, бедик харыысалганы көргүзүп турарлар. Хову бригадаларын удуртуп турар коммунистер Сарыглар Конгар-оол, Ондар [illegible] тавтыг звенонуң белеткээн сигенниң шынары кончуг эки. Оларның кижи бүрүзү—ле 3 тонна ажыг эвес мал чемин белеткээрин хуллээнин алган ажылдап турар. Ында чеден ажыг харлыг коммунист пенсионерлер О. Санчай, О. Өктек-оол олар база-ла бо чугула ажыл-херекке эвээш эвес үлүүн киирип келгеннер.

Ажыл-агый бо чылын 3200 тонна сиген белеткээр планындан августуң баштайгы он хонуунга чедир 1514 тоннаны белеткээн. Ол болза эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, барык-ла 600 тонна хөй боор турар. Оон ангыда 335 тонна будук-бүрү белеткеттинген, оон планы күүседиинген. Ол ажыл ам-даа үргүлчүлевишаан. Бо ажылга Ак-Даш, Алдан-Маадыр, Бора-Тайга [illegible] улуг үлүүн киирген. Ылангыя коммунист О. Маңнай-оол биле комсомолчу М. Ооржак [illegible] чилерниң будук-бүрү белеткээр бригадалары эки ажылдаанын штаб хуралынга хөй [illegible]

[illegible] бригада Омск областа ажылдап турар.

Бо чылын инштэи-биле белеткеттинген мал чеминиң шынарынче улуг кичээнгей салдынган. Совхоз төвүнде [illegible]

Бора-Тайга [illegible] Совединиң күүскомунуң даргазы О. Дагбыш удурткан сигенчи бригада совхозка 55 тонна сиген белеткеп бээр планнаалганы 100 хуу күүсеткен. Ол-ла салбырда хоочун коммунист С. Ашактың удуртказы пенсионерлер звенозу сөөлгү чеди хонукта 15 тонна сигенни сараатап белеткээн. База-ла мурнакчыларның одуруунда кирген. Малчуректи Эрениг-Ой, Кадыр-Оруук деп черлерде коммунист Ш. Донгак удурткан 8 кижи составтыг [illegible] комиссия чорудуп турар. [illegible] дан илерээн четпестерни чайгаалдыр дээш совхоз дирекциязы болгаш партком шалыпкын хемчеглерни ап келген.

Мал чеминиң белеткелинде ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга база чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургу- [illegible] газын экижидеринче совхоз дирекциязы болгаш партком доктаамал кичээнгейни салып келген. Сигенчи бригадалар төптерин болур-чогуурy-биле дерип кылган. Ында ажыл-ишчилер ортузунга [illegible] политиктиг [illegible] политинформаторлары лекция, беседаларны план ёзугаар чорудуп турар.

Оон-биле чергелештир парткомнуң болгаш штабтың чоокта чаа эрткилээн хуралдарынга кылдынган ажылдарны түңнеп сайгарган, бо чугула [illegible] маан чүүлдерни демдеглээш, оларны чайладырын, маңаа темпини база шынарны улам бедидер [illegible]

[illegible] рыштың негелделеринде көрдүнген мал чеми белеткээринге киржип турар ог-бүле звеноларынга шаңналды чогуур үеде чедирбес, инштэи-биле белеткээн сигенниң өртек-үнезин [illegible] тайылбырлаарын, үндүрген түңнелдерин хөйге калбак [illegible] рип дирекция черле-даа, ажылчын комитеди-даа оваалдыы бээр таварылгалар тургулаан. Маңаа совхоз төвүнде радио дамчыдылга беддирип болурчогуурy-биле ажыглавайн турар. Оон ангыда чемнер белеткээринге өске ажыл-агыйларда ажыглап турар деп [illegible] тияны чедир ажыглавайн турар [illegible] база бар.

Малга чем белеткээрниң [illegible] совет, профэвилет, комсомол органнары кедээ ажыл-агый ажылдарының бо эң чугула кампаниязын үениң чугула сорулгазы кылдыр, бедик харыысалга-биле көрүп турар. Совхозтуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чонну чемнер белеткээриниң планнарын доозур болгаш ажыр күүседир дээш ам-даа улам кужениишкиннег ажылдаар.

Д. ОНДАР.

«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

Шын солуннуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» бөгүн Чөөн Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Бора-Тайга салбырының Четвертигде Ондар СӨККЕН-ООЛГА удурткан мал чеми белеткээр бригадазынга тураскаадып көдүрген. Ук бригада 225 тонна сигенни кезип белеткээр планын август 17-те чедир 108 тонна кылдыр белеткээш, ажылдың темпизин улам күштелдирип, сигенчи бригадалар аразында чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Мал чемнери белеткеп турар бүгү ажыл-ишчилер! Республикада чарлаттынган шалыпчы ийи айда планныг онаалдаларны күүсетир дээш улам кызымак ажылдаалыңар!

АРГАЛАР БАР

Бистиң «Революцияның чалбыышкы» совхозувус—Таңды районда улуг дээн ажыл-агыйларның бирээзи. Ол экономиктиг орулганы чер ажылындан киирип ап турар. Оон кадында малдың баш саны бисте хөй. 1800 баш мыйыстыг бода мал-биле чергелештир, 12 муң шээр малды кыштатпаларывыс [illegible] Оларның [illegible] кыштан менди чер ажырар дизе четчир санныг мал чемин белеткеп алыр херек. Сиген, сенаж, будук-бүрү, витаминниг далган, силос, саваң дээш белеткезе чогуур мал чемнериниң планы улуг. Сиген кезиилдезинде хаара туттунган бригада түс-түс отрядтарга чарлыр. Оларның бир чамдызы кестирип, болдуруп турда, өскелери дажып, сараатап, витаминниг далган белеткеп турар. Совхоз төвү Балгазын суурнуң шанында тургускан АВМ ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Суурнуң албан организациялары будук-бүрү белеткелин база доктаамал чорудуп турар.

Мал чеминиң белеткелинде бүгү бар турган техника хаара туттунган. Ынчангаш техника болгаш кижи күжү четчир. Ам чүгле ажыл-ишчи организастаарындан бүгү [illegible] Сиген ке[illegible] 600 ажыг тонна сигенни кезип белеткээш. 1 муң ажыг тонна сенажты салып алыр аргалыг болдуvус. Бо ажылда хаара туттунган механизаторлар Ч. Кок-оол, Т. [illegible] хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип [illegible] үлегер-чижектиг ажылдап турар. Бисти шефке алган организацияларда эге баштай ынаш ажыл-агый чери 10 тонна шиви будуун, нефть баазазының коллективи 11 тонна будук-бүрүну белеткээш, совхозка хүлээткен. Бүскү саван ажаалдазын база ол-шаанда чорудар бис. Ынчангаш бар турган иштики арга-курлавырларывысты бүрүн ажыглап турган, чыл четчир санныг чемни белеткээри — хүннүң чугула сорулгазы болур.

Н. ХЕРТЕК.

«Революцияның чалбыышкы» совхозтуң экономизи.

НЕЙТРОННУГ ӨЛҮМГЕ УДУР

Нейтроннуг өлүмнүң конвейерин долу [illegible] эгелээр дугайында Р. Рейганның айтырышкынын [illegible] «чылдагааннарынга» [illegible] Олар бо талазы-биле «Совет [illegible]» дээр хоозун чүүлдү чулчуруп, «достуг делегейниң камгалаарының болгаш социализм чурттарының шуут кызыгаарларынга чедир калбарган АКШ-тың амыдыралчы эрге-ажыктары дижир чүвени камгалаарының дугайында-даа чугаа-соот кылып турар.

Делегейге океан ындында тергиндээрин [illegible] шаптыктаашкынныг бар турарын кижи те[illegible] аас-кежии боол турар. Ол болза, бистиң Төрээн чуртувустуң күчүшыдалы болгаш делегейге калбарган аналдары-дыр. Чогум-на оон ужурундан реакцилыг күштерниң талазындан бистиң [illegible] чок, [illegible] болгаш [illegible] күгүлдээшкин ыдаалаш билдингир.

Бооловсекти эндере бүдүрерин боттандырып, дайын белеткелин кедергей күштелдирип турарының айылын чедир билбес эвес мен. Ынчалза-даа төөгүнүң кичээнгейин болгаш улуг чидириглер кылып турган, фашизмниң тиилеп үнген ээн салгалы [illegible] ниң угаан-медерел, чок [illegible] боттанмас деп чүвеге бүзүрелди берип турар. Совет [illegible] ла бистиң эртемниг болгаш [illegible] [illegible] салым-хуузу-биле мөөрейлеп турар политиктер ол дугайын билип алзыннар.

Ф. ФЕДОРОВ.

БССР-ниң ЭА-ның академиги. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ХОЛУШКАК МЕРГЕЖИЛДИҢ АЧЫЗЫНДА

«Тудуг херекслери» комбинаттың ыяш болбаалырадыы кылыр заводунуң делгем, улуг цехинде күш-ажылчы ээлчег кидин тулуг. Чергелештир тургулашкан станоктарның эң бажында турганынга дилиг материалы чогуур хемчээлге одура кестиниеш, хаарылдаар станокту эртиеш, бодунуң оруун эжик, соңга блоктары кылдыр болдунгужке чедир уламчылаар.

Шуушттурулга аргазы-биле ажылдавышаан, тудугга херегләэр материалдарны бүдүрүп турар 40 кежигүннүг бригаданы Пётр Григорьевич Устюгов баштаныг удуртуп турар. Бодунуң мергежилиниң мастери, улуг дуржулгалыг чазаныкчы П. Устюгов ук бүдүрүлгеде [illegible] беш чыл [illegible] 1964 чылдан бээр бригадирниң хүлээлгезин күүседип турар. Оон [illegible] — Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп бедик атты Тудугжунуң хүнүн таварыштыр бо чылын алган.

Бригадир-биле [illegible] түс-түс ажылчын турушталын ээлепкеш, ынчы бүрү станоктарда дилиг материалын одура кестирген, хаарылдаан, белен болган кылыглар-биле эжик, соңга блоктарын эптеп, эрес-шалыш ажылдап турар ажылчыннарның бүдүрген үүлезин сонуургап чоруп тур бис. Дөрт талалыг станокка дөрбелчинниг дилдиген ыяшты хаарылдаткан, чазык чаагай шырайлыг кижи ортузу ажа берген назылыг ажылчынның

[illegible] мергежилин [illegible] алганнар. Оон түңнелинде алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар мурнакчыларның санында. [illegible] Михаил Андреевич Фадеев Тудугжунуң хүнүн [illegible] Бүдүрүлгениң мурнакчылары, бедик мергежилдиг ажылчыннар Анна Бычуженина, Валерий Кривцов олар [illegible] 120—130 хуу күүсетпишаан, билиг-мергежилиниң чажыттарын аныяктарга күзелдиг-биле айтып берип турар. Алдарлыг тудугжу П. Т. Устюговтуң бригадазының кежигүннери ол хүннүң ээлчег-үлүүнүң планныг онаалдазын долдур күүседир дээш ажылдап турлар.

Улуг, делгем цехте чергелештир тыдаалышкан станоктарның чаржалашкан [illegible] ажылчыннарның хөглүг үннери ында-хаая үзе кирип турду.

М. ОНДАР.

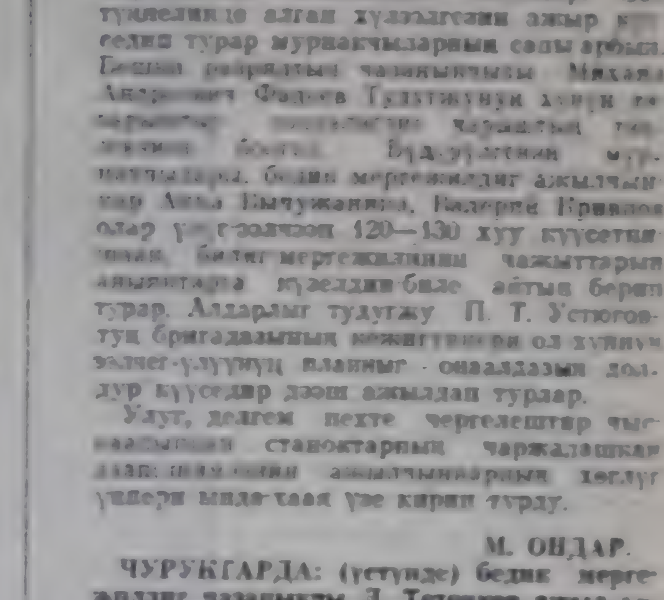

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) бедик мергежилдиг чазанакчы Л. Тетенков ажыл үезинде; бүдүрүлгениң мурнакчызы С. Шожулчап аныяк ажылчыннарга бодунуң сүмезин берип тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Ниитиниң малынга чемнер белеткээринге, мурнуну чылдарда-даа ышкаш, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң коммунист Клим Иванович Яковлевке баштаткан специализастаттынган бригадазы Каа-Хем районда бирги черде чоруп турар. Ол бригадада 40 кижи бар. Оларның шуптузу улуг стажтыг, арга-дуржулгалыг механизаторлар. Бир звено сигенни кезерге, ийизи ону удур бөлүп, сөөртүп, сараатап турар. Витаминниг сиген далганы белеткээр агрегатта ажылдап турар сес оператор база бо бригадага хамаарышыр.

Күш-ажылды ынчаар организастаан чорук бригадада быжыглаан алды трактор косилказын, ийи КСК — 100 комбайнны, дөрт волокушаны, делгем алыр дөрт дырбааштыг [illegible]

Бир эвес «ногаан кезилде» үезинде бригаданың ажылчы планын көөр болза, бодуунуң чулуктуг чемнерин, витаминниг далганны белеткээриниң хемчээлин база хуусаалары то[illegible]

дүрген база чидириг чок ажаап алыр дээш болдунар бүгү чүүлдерни бо совхозта кылып турар. Ынчалзажок сөөлгү үеде удаа-дараа болгулаан суттур чаашкыннар ажылга шаптыктап турар. Чаашкыннар турзажок ильинкачылар техниканы база кижи күжүн мергежилдиг ажыглавышаан, августуң баштайгы он хонуунда районнуң ажыл-агыйларының аразынга эң дээре көргүзүглерни чедип алган. Июльдуң ушку он хонуунуң түңнели-биле шаңнаткан. СЭКП Каа-Хем [illegible]

ол хире будук-бүрүну совхозка белеткеп берген.

—Кышкы санаашкыннардан алырга, келир кыжын ниитиниң малынга чиртири-биле бүдүн чартык муң тоннадан эвээш эвес сигенни, муң тонна хире сенажты, дөрт муң тонна силосту болгаш 300 тонна витаминниг сиген далганын белеткеп алыр бис — деп, совхозта партбюро секретары Ф. П. Толмачев түңнелинде чугаалады.

Августа болуп турар чаашкыннар соолда дүрген үнуп чыдар сигенниң ийиги кезил[illegible]

ШУДУРГУ АЖЫЛДААННАР

Партия обкомунуң бүгү ажылчы чонга кыйгырыын деткип, «Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээринче организастыг кирген. Сигенчилер аңгы-аңгы бригадаларга үстүп алгаш, Ак-Чыраа, Хем-Бедири, Хем-Аксы деп черлерниң чайгаар үнген сигенин кезип белеткеп турар. Совхоз ниитизи-биле 2810 тонна мал чемин белеткээр планныг.

Хойжу бригадаларының аразында калбарган социалистиг чарышка бригадир Севилбаа Байыр-оолдуң удурткан сигенчилер бирги черни ээлээн. Ак-Чыраадан 399,6 тонна пресстээн сиген белеткеттинген. Совхозтуң мал ишчилери 112 тонна сигенни хүлээткен. Район ниитиниге совхоз мал чемин белеткээр талазы-биле бирги черде болган. Сиген кезикчилеринден Б. Чопуй, Ф. Авыкай, Д. Балдыр, С. Калин-оол, С. Даш-оол, А. Дирчин, Э. Дүпчец олар идепкейлиг ажылдаан. Ынчангаш оларга шилчиир Кызыл тукту тывыс[illegible]

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Башкыларның август хуралдарынга

ХАНЫ АНАЛИЗТИ КЫЛЫР

Чаа өөредилге чылының бүдүүзүнде бистиң башкыларывыс боттарының чаңчыл болган август чөвүлел хуралдарын чылдың-на эрттирип турарлар. 1981—1982 өөредилге чылының бүдүүзүндеги август хуралдары бо айның 20-26 хүннеринде болуп эртер. Август 20-де Тожунуң башкылары, даараазында ийи хүннерде Чөөн-Хемчик, Эрзин, Каа-Хем районнарның башкылары хуралдаар. Арткан районнарга хуралдар даараазында нееллда болур.

Бо чылдың август хуралдарынга кандыг айтырыгларны чугаалажырыл, хуралдарның онзагай талазы чүдел, ноя ничээнгейни кайнаар угландырарыл дээн чижектиг айтырыгларны бистиң корреспондентививс Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Конгарга салган. Бо бүгүнүң дугайын министр моон адаанда чугаалап турар.

— Бо чылдың башкылар хуралдары партияның XXVI съездизиниң соонда эң-не баштай эртип турары-биле онзагай. Ынчангаш хуралга чугаалажыр айтырыг [illegible]

[illegible]

КАВКАЗТА ОРУК ТУТТУНУП ТУРАР

СОҢГУ-ОСЕТИН АССР. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле Грузин ССР-ниң болгаш Соңгу-Осетин АССР-ниң тудугжулары Кавказ сынын ажыр кол орукту шапкын темп-биле тудуп турарлар. Олар сынче участок-участогу-биле бурунгаарлап, боттарының эрткен черинге чевүрүглерни, амгы үениң чазаглыг оруктарын арттырып каап турарлар.

Келир үениң дагда автотранспорт тоннели Рок артын таварты эртер. Кавказта эң-не узун хемчээлдиг ол тоннель бүдүп чыл дургузунда транспортту ол-бо талазынче аргыштырар аргалыг. «Главтоннельметростройнуң» салбырлары орукту ийи талазындан ылып эгелээн. Ынчангаш, Грузияның болгаш Соңгу Осетияның тудугжулары бот-боттарынга утушту кел чоруурлар.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) Рок артының чеегунда автотранспорт тоннелиниң кол эртээлинде; (адаанда) «Главтоннельметрострой-нуң» № 15 тоннель отрядының мурнакчы тудугжулары (солагай талазындан) — чер казыкчызы Б. В. Мегрели, чер казар участоктуң начальнигиниң оралакчызы З. С. Нишнианидзе, чер казыкчызы Е. К. Надолая

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

Бир чөвүлелдиң дуржулгазындан

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

«Искра» совхозтуң хереженнер чөвүлели 13 кижилиг. Оон бүдүрүлге, культура-массалыг ажыл, санитар-амыдырал [illegible] талазы-биле секторларынга хөй активчилерин хаара туткан. Чөвүлелдиң ажылын Балгын-Алаак ортумак школазының башкызы Сарыг-Хаа Оолак удуртуп [illegible]

беседаларны клубка эрттирген. Бо ажылга Л. Сарыглар, И. Наммай, В. Донгак оларның удуртканы 1, 2, 3 дугаар агиткварталдар эң идепкейлиин көргүскен. Олар лекция, беседаларже чонну организастаарында [illegible] нерин белеткээш, ооң делгелгелерин база организастап [illegible]

бүгү ажылдарны социалистиг чарыштың негелделеринге киирген. Бо чылдың эрткен [illegible] дугаар № 2 агитквартал бирги черни ээлээш, Шушенскоеже экскурсияга чоруп келген.

Бо чылын суур чаагайжы- [illegible]

ааргаан чуулдерниң делгелгелерин, бичии уругларның чураан чуруктарының конкурузун эрттирери чаңчыл апарган. Ол ышкаш школага, уруглар албан черлериниң [illegible] делиниң активчилери [illegible]

Амгы үеде чугула кампания — ниитиниң малынга чем белеткээринче совхозта ажылдап шыдаар кижи бүрүзү киржип турар. Суурнуң кварталдар айы-биле ог-бүле бү- [illegible]

К. БАЛДАН.

Чөөн-Хемчик район.

Амыдыралдың совет хевири

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

1925 чылдың сентябрьда В. И. Ленин даштыкыдан ээп чоруп органт. Литваны кежир ооң таварааны оруктап Вильнюстуң демир-орук салбырының агитпоездизи эрткен. Партияның хоочуну В. Каззолистиң — шаандагы кешкүн, хожуланган амыдыралдыг чер канчап хөгжүүдептиг совет республика кылдыр чаартына бергенин караа-биле көрген кижиниң инициативазы-биле коммунист демир-орукчулар ол рейсти организастааннар.

Кибартай станцияның демир-орукчулары Ваплав Юрьевичиниң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнааннар. Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Ленинниң ат салганы ооң мандадын топтап көргеннер. Ук документини 1919 чылдың ноябрьда революция бөлүттүчүнүң холундан алган, ынчан ол чугула даалга күүседиир-биле фронтуже чоруп турган.

Ваплав Юрьевич Кибартайның 60 чыл бурунгаар билир. Ынчан Литваның ажылчыннар-тараачыннар чазаанга демир-оруктарның бир дугаар комиссары турган. Кербээни [illegible]

[illegible]

М. АНТОНЕНКОВ,
Г. ОЗЕРОВ,
СЭТА-ның корр.

Комсомолчу Ольга Байкалова — эйиги класстың телефонизи. Ол Кызылдың хоорайлар харылзаштырар телефон станциязынга эки ажылдап турар. О. Байкалова хөй-нийти ажылынга база идепкейлиг киржип келген.

ЧУРУКТА: телефонист О. Байкалова

А. МЕЛЬНИКОВТУН фотозу.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Тес-Хем районунуң школачылары мал чеми белеткээринге түскай бригадалар, звенолар болуп алгаш, идепкейлиг киржип турар.

Бо талазы-биле Самагалдай ортумак школазының өөреникчилериниң киржилгезин демдеглээр ужурлуг [illegible] ажылдап турарлар. Олар школа директору Ая Карашкаевна [illegible] Тес кыдыында [illegible] 10 тан [illegible]

Оларның аразында өөреникчилерден Алик Торуг оол [illegible] Сундуй, Оля Кужугет, Семен Чөөду, Соколов Орлан, Ченек Умбаа олар хүнде норманы [illegible] ажыр күүседип [illegible]

[illegible]

А. АРАПЧОР.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

[illegible]

Билир иштер кылыр пехтин белеткекчизи Прасковья Георгиевна Казанцева, дыраар машиналар оператору Татьяна Ивановна Жилкина үе шагны мурнап турар шалыпчылар. Ылангыя Т. П. Жилкинаның 1981 чылда ажылчын кален- [illegible]

[illegible] ажыл-херекти бедик харыысалга-биле эки шынарлыг чоргаанындан оларның кылып, бүдүрүп турар продукциязы бижилериниң сеткилдээнин өөртүрүп чугаалааш.

Т. Сёминаның удурткан це- [illegible] база бригада ажылдап турар. Ында шуптү ажылчыннарның саны — 23. Олар хүнде-ле 336 ажеш пликти даарап, бүдүрер планныг. [illegible] 1981 чылдың бирги чартынында алгы заводу продукция сайгарарының планын 104 хуу күүседип, ниити продукцияны планда көрдүнгениңден 35 муң рубльге ажыр сайгарган.

О. САЛЧАК.

СОЛУН ДУРЖУЛГА: кичээнгейге алыңар

ДИРЕКТОРЛАР ЧӨВҮЛЕЛИ

Тус черниң бүдүрүлгелериниң директорлар чөвүлели-биле туруга айтырыгны кезээ алдананын соонда, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу Сызраньга ийи катап кызырылган.

Сызрань— Волгада ортумак хемчээлдиг [illegible]

[illegible]

Б. БЕЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Совет гвардияның 40 чылынга

ЕЛЬНЯ — ГВАРДИЯНЫҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ЧЕРИ

1941 чылдың чайынының бир онзагай болуушкунну болза Смоленск тулчуушкуну болур. Маңаа, Ельня чоогунга, тулчуушкуннарга совет гвардия тывылган.

...Москваны ажылеп алырынга эң чоок орук болуп турган Ельня чоогунун Аткаа деп адаткан дениискээрин фашист шериглери [illegible] ужур-дузалыг деп санап турган. 1941 чылдың августа аңаа, фронтунуң 60 километр дургуг кыска бельленге олар 70 муң солдаттарын болгаш офицерлерин, 500 түер-бооларын база [illegible] ны мөөннээн. Гус черни таа[illegible] тура, гитлерчилер күчүлүг камгалал туттугларын кылып алган.

[illegible]

Августа 30-нуң даң [illegible] Курлавыр фронтузунуң шериглери шаа [illegible] эгелээн. [illegible]

[illegible]

О. СИДОРОВ,
СЭТА-ның корр.

Ельня,
Смоленск область.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ПУР-нуң парлалгазы Л. И. Брежневтиң польша удуртукчулар-биле ужуражышкынының дугайында

ВАРШАВА. (СЭТА). «Польша [illegible] Польшага берге бо үеде чаа [illegible] «Польша-совет найырал — Европада капитализм [illegible] турарының [illegible] чүүлдерин бирээзи». «Польша-совет найыралдың чаа бадыткалы» деп сөстерлиг эгелер-биле топ польша солуннар Л. И. Брежневтиң С. Каня, В. Ярузельский олар-биле ужурашканын [illegible] парлаан.

[illegible] парлаан. Польшада берге онаа берге, ынчангаш ПКАП ТК-ның Бирги секретарының [illegible] совет удуртукчулары-биле чугаалажылгаларын онза ужур-дузалыг деп демдеглээн.

Крымга ажылдыг ужуражылганың ПКАП-тың IX онза съездизиниң соонда [illegible]

[illegible]

ДЕТКИИШКИН БОЛГАШ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). «Деткийиниң парламентилеринге болган улустарынга СЭВ-ниң Дээди Советиниң Кымырын чаңгыс ап-сеткилдиг деткип, ннын-биле чүүлдүгзүнүп турарын бүгү Лаос улузунуң [illegible] Лаос Улус-Демократтыг Республиканың Улузуну Дээди хуралының депутаттары [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

Тайбың чавырлыышкын дээш

СОФИЯ. [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

ХИМИКТИГ ЧЕПСЕК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Солт-Лейк-Сити дээр америк хоорайдан тура 35 миль черде кайгамчыктыг чараш шынаа бар. АКШ-тың шериниң мында тургустунган Туэлс дээр базазында «химиктиг чепсектиң эң улуг складын» барын АП агентилел дыңнаткан.

Мында «Ажы-бие» база «[illegible]» деп [illegible] бораңнаар-биле долдурган хоан химиктиг чепсектер бар. Ол чепсектер бөмбүрзектиң бүгү чурттакчыларын 10 муң катап узуткаарынга четчир дээрзин АП агентилел дыңнаткан.

Н. ЧАУШЕСКУНУҢ ЧУГААЗЫ

БУХАРЕСТ. [illegible]

[illegible]

СЭТА.

Б. КАРМАЛЬНЫҢ ЧУГААЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

ЧАҢГЫС ЭПТИҢ ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

МЕХИКО. [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

САЛЬВАДОРДА ҮҮЛГЕДИИШКИННЕР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

ВАШИНГТОННУҢ ПЛАНЫ-БИЛЕ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

РАКЕТАГА УДУР ШИМЧЭЭШКИН КҮШТЕЛИП ТУРАР

Сураглыг антифашист болгаш тайбың [illegible] улустар аразында [illegible] Германияның коммунистиг партиязының Президиумунуң кежигүнү Курт Бахман ИМА-ның ГФР-де корреспондентизи Александр Андриячковка интервью берген.

Айтырыг. Совет Эвилелинче [illegible] Германияның хал[illegible] үезинден бээр 40 чыл [illegible] Германияның [illegible] партиязының VI съездизи болган бижиген, аңаа ол партияның Даргазы Герберт Мис мынча дээн: «Федеративтиг Республиканың [illegible]

[illegible] хөлүг чаа системаларны тургузарын [illegible] эге-чепсектеринге [illegible] Федеративтиг Республиканың чону [illegible] кызыгаар болуп турар ...

[illegible] ропада эң улуг курупелерин аңаа ажып турар. Оон туржук Барыын Германияның бөө-чепсек залгалынын салалын [illegible] дугайында [illegible] айтырыгларын ам чугаалажып турар апарган. Ол чорук аңаа хөй кижилерниң айтырыг салырынче албадап турар: «Төөгүнүң [illegible] ГФР-де [illegible]

Харыы. [illegible]

[illegible]

(ИМА).

ШЫҢГЫЫ АЙТЫРЫГ

ПАРИЖ. (СЭТА). [illegible] айтырыгларының бирээзи боор артышаан. Профэвилелдериниң санап турары-биле алырга, чурта чыл санында-ла будуругге бир миллион ажыг ондактыг тазарылгалар боор, ийи шак болгаш-ла, оларның бирээзи өлүп турар. Будурулгенің [illegible] бүдүрүлгелериниң хоралыг системазы боор турарын солуннар бижээн.

Рейганның чөвүлежилгези

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Президент Р. Рейган [illegible] Сан-Барбара [illegible]

КИПИ агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, оларның эң колу Израильге «F-16» дээр шуургедекчи бомбардировщиктерни чорудуп бээрин катап эгелээри боор турар. Тель-Авивке ындыг самолёттарны бээрин «доктаатканы» хөөр [illegible] Израиль ар-шеригиниң Ливанче агрессиязы [illegible] АКШ-тың өске бөө-чепсекти [illegible] чорудуп бээрин [illegible] го чоруу кескен турар-дыр.

[illegible]

АКШ-тың Демократтыг шөрге, эргечагырга туткан айтының төлээлериниң болуушкуну болгаш полицейжилериниң кымчызы, тайбың болгаш чөптүг чорук дээш, социал деңнээ эрге болгаш хамаатылыг эргелер дээш демиссежип турар ажыл-ишчи кижилерни шуурту, кара-бажыңнаар болгаш оларның хан төгүлдүр эттеп, согары-дыр.

Ону боттандырарынга үндүрүг төлекчилериниң чылда үндүрүп турары 24 млрд. доллары-биле холевилээни улуг хартаачы армияны чуртта тудуп турар. Оон-биле чергелештир полицияның күчүзү база өзүп турар. Оон эргелиинде шериг вертолёттары болгаш харылзаа херекселдери бар, «массалыг чөрүм үреишкиннеринге» баары-биле тускай күштерниң четкизин кылбырып турар.

ЧУРУКТА: Вашингтонга болган шериг-ге удур чыскаалдың киржикчилери тудуп хоругдап турары.

Л. ПАХОМОВАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Дээрги президент, соглаэн сөзүңер эвеңер!», «Пентагонну эвес, кижилерни чемгериңер!» дээн лозуңнар туткан америк пенсионерлериниң чыскаалы (чурукта) Вашингтонга болган. Социал чарыгдалдарга үндүрер акшаны ам база катап кызыраар. Оон арткан херекгини АКШ-тың шериг ведомствозунуң бюджединче киирер дээн Ак бажыңның шиитпирин чыскаалга киришкен он муң хире кижи буруу шапкан.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

«Ю. А. ГАГАРИНГЕ РЕКОМЕНДАЦИЯ БЕРИП ТУР МЕН...»

Юрий Гагаринниң амыдыралының бүгү талалары богун шуптузу билдингир. Чаш бичии чылдары Гжатскиге эрткен. Москва чоогунда Люберцыже үс дарган училищезиниң сургуулу, Саратовка техникумга тургаш-ла, аэроклубка кирген. Баштайгы бот-тускайлан ужуушкунун баштайгы шинаашкын Оренбургка ужар чүүл училищези. Заполярьеге шериг ужуушкуну. Космонавтар отрядынга кирген, ужуушкунга белеткел. 1961 чылдың апрель 12-де сылдыстарже кижи төрелгетенге оруктү ажыткан Юрий Гагаринниң амыдыралының эң улуг үе-чадазы болган.

Ынчаарга Юрий Алексеевичиниң Коммунистиг партияга кирген хүнү—1960 чылдың июнь 16—оон амыдыралынга база бир утундурбас хүн болуп арткан.

Ол чылдың мартта улуг лейтенант Юрий Гагарин кадайы Валентина база чаш Леназы-биле Заполярьеге турган [illegible]

Чайын оон партияга кандидат стажының хуусаазы төнген. (Соңгу чүкке-ле партияга кандидаттап кирген турган). Оон шериг албаны кылып тур- [illegible]

[illegible]

... мидиге хурал-ужудан чуура турупкен Захар Сорокинни Соңгу чуктуң Маресьеви дижир турган. Үрели берген самолёдун дона берген хол ча- [illegible] ... ны берген Сорокин черге дай- [illegible] ... удур туңчур ужурга таварышкан. Ол анаа база тиилеп ук- [illegible]

[illegible] кан, удавас беженнылар. Заполярьеге шериг албаны эртирип турганының. Гагаринниң дугайында ол хөй чүүлдерни чугаалаар. Ынчан «кыргаңнар» дээр бистериң сумевисти ол [illegible] Соңгу чуктуң эң нарын берге агаар бойдузунуң байдалдарынга безин тергиин заң ужудар турган дээрзин ол чугаа [illegible] каап олургулаар болду. Ооң ынчан бичии турган ийи оглунуң Гагарин биле кады тырттырган чуруу бар. Олар ам кайызы-даа партия кежигүнү [illegible]

Оон соонда бистер Ильяшенкониң [illegible] билип алыры-биле Алма-Атаже телефоннаан бис. Ол аэропортта авиабудуруглениң корабль командири Ильяшенко [illegible]

[illegible]

Юрий Гагаринниң «Космоска оруум» деп номунда мындыг одуруглар бар: «Анатолий [illegible]

[illegible] ... ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң кол кадр эргелелиниң ажылдакчыларының дузазы-биле оларны тыпкан.

Курлавырда подполковник Росляков амгы үеде Россия Федерациязының Сан министерствозунуң ажылдакчызы. Дөртен харлыынга чедир ужут- [illegible]

[illegible] ... Шериг Агаар Күштериниң Соңгу чүк флодунуң ужар чүүл полгутун командылап турган, ужен дөрт агаар тулчуушкуннарынга киришкен, фашист чээрби ийи самолётту аңдара аткан.

Агаарга фашист «мессершмидт» [illegible]

[illegible]

А. ГОРОХОВ.
(«Правда» солундан).

Делгелге көөрү — кижиге кайгамчыктыг дыштаныглга болур. Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезинче найысылалдың чурттакчылары-даа, оон аалчылары-даа улуг күзелдиг-биле кээп турар. Ооң кайгамчыктыг архитектуразын, павильоннарын шак-шагы-биле сонуургап, янзы-бүрү фонтаннарын шаанга киир кайгап, аллеяларның шыпшыңын белгаш сериинин магадап болур. Дыштаныры-биле келгеннерге аттракционнар ажылдап, кежээки шактарда эстрада артистери концерттер көргүзүп, делгелгениң бүгү-ле булуңнарында ресторанар болгаш кафелер ажылдап турар.

ЧУРУКТА: дыштанылга зоназында эң-не сурагжаан аттракционнарның бирээзи — «дүрген чоруктуг поезд».

Ю. ЛИЗУНОВ биле ЯЦИННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң үежилеривис

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ ХООЧУНУ

— Ынчан сес харлыг турган мен, а оортан бээр ам 102 чыл эрткен-даа болза, тулган эки сактыр-дыр мен — деп, шевергин ак салын суйбагылавышаан, Атитам Гуломнабиев чугаалады. Ооң хары ам 110. Ол Памир дагларынга Янг деп [illegible] суурда чурттап турар. — Ынчан ачам чаа бажын тудуп алырынга [illegible] биле сурагжаан шевер кижи чалаан чүве. Бажың тудуп алыры дээрге ачамның шагшагдач күзели турган. Хөй чылдарда акша-мөңгүнү чыып, ыяштарны шилип келген. Памирниң даг чурттугларының чаңчылында [illegible] эң хүндүлүг, каас өрээлиниң беш улуг багана тудуп турар ужурлуг. Ол баганалар угулзалап каастаан чараш көрүштүг турар чүве-дир. Анаа херегдээр [illegible] шилип келген. Чүгле чаа-ныр эвес, а харын бүдүүр, каас- [illegible]

... таар шевер кижи бажыңның довинирин угулзалап, суурган шулуктерни анаа бижип, бодун безин балды туткан кылдыр чуруп кааны...

Атитам Гуломнабиевтиң чурттап олурар суурунуң чурттакчыларының барык чартыы кезии (300 хире кижи) оон кандыг-ла бир төрели болур. А суурнуң чурттакчылары ону шуптузу аажок хүндүлээр. Чүгле суурнуң чурттакчылары эвес, а чоок кавы кыштактарның төлээлерин сүме айтырып чедип келири ховар эвес. Ол кончуг чугаакыр болгаш солун [illegible] ... ле кезээде чарылбас...

Соңгу чылдарда ону чаңгыс чер чурттуглары-биле ховуга, фермага ажылдап турганын [illegible]

[illegible]

— Бажаң-даа анаа ... [illegible]

Юрий ЗЕММЕЛЬ,
ПМА-ның корр.

ФЕСТИВАЛЬ

Чоокта Чаа Шагаан-Арыг хоорайга студентилерниң тудугжу отрядтарының республика фестивалы болуп эрткен. Анаа Кызыл хоорайның, Шагаан-Арыгның, Ак-Довурактың, Кызыл ... [illegible] отрядтары киришкен.

Ол эртенден тура-ла чаа хоорайда «ВЛКСМ 60 чыл» тураскаалдың чанында шолчугешке чаңгыс ай тудугжу формалыг студентилер чыглып кээп, бөлүк-бөлүк боол алган хөглүг-баштак чугаалашкан турганнар.

Бүгү отрядтар чыглып келгеш, Митинг эгелээн. Шагаан-Арыг зоназында студентилерниң тудугжу отрядтарының штавының дарга С. Ишков республика штавының даргазы К. Монгушка отрядтарның фестиваль эрттирериинге белеткенин рапорттаан.

Партияның Улуг-Хем райкомунуң ийиги секретары Н. Ф. Моляновка сос берген. Ол партия райкомунуң, райкүү- [illegible] ... фестиваль тура- [illegible] ... студентилерге байыр чедирип, чедиишкиннерин күзээн.

[illegible] ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары А. А. [illegible] ... тудугжу отрядтарының бо фестивалының Улуг Октябрь революциязының тиилээшкининден бээр 60 чыл оон таварыштыр болуп эртип турарын онзалап демдеглээн.

Бо чылын республикада Куйбышевтен, Армениядан, Ташкенттен болгаш өске-даа черлерден 1000 хире студентилер ажылдап келген. Олар он-он тудуг объектилерин, школа назы четпээннерге албан черлерин, школаларны, эмнелгелерни, чурттаар бажыңнарын, чүс-чүс километр электри шугумун ажыглалга кииришкен.

Митинг соолунде спортчу маргылдаалар, ноган театрга агитбригадалар көрүлдезин ... оюннар уламчылаан.

Ш. ДАРЖАЙ.

Айтырыңар, харылап бээр

ШЕРИГЛЕРГЕ ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Чыынтарже азы командирлер кичээлдеринче келдиртип турар курлавырда шериг албаныг кижилерге хоойлу-дүрүм езугаар көрүп каан кандыг чиигелделер турууп болурул дээрзин билип алыксаан айтырыгларлыг чагааны дыка хөй кижилер редакцияже чорудуп турар.

Тыва АССР-ниң шериг комиссары М. В. Котелевскийниң ук айтырыгга харыызын моон адаанда парлады.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың февраль 17-де бадылааны колхоз ... [illegible]

[illegible]

ШЫН ТЫПКАННАР

Август 8-те үнген № 183 «Шынга» парлаттынган кроссвордтуң харыылары:

Доора дургаар: 1. Сайда ... [illegible] ... 10. Суле. 12. Артем. 13. Кылба. 14. Кадак. 17. Тарылга. 18. Ангаты. 19. Демир. 20. Чадаана. 23. Аракчаа. 27. Тарак. 30. Лалак. 31. Аарыг. 32. Шала. 34. Тааж. 35. Шыдалгы. 37. Шончала.

Узун дургаар: 1. Сарыг. 2. Мастер. 3. Жол. 4. Бүйза. 5. Масы. 6. Таш. 7. Дуюза. 8. Кудазы. 9. Амыл. 11. Ажыл. 14. Кадат. 15. Дамыр. 16. Карак. 20. Челээш. 21. Даамал. [illegible]

Кроссвордту харыылап Улуг-Хем районунуң Ак-Туруг суурунуң чурттакчылары [illegible] ... Валерий Саая, Чадаана хоорайның № 1 школазының өөреникчизи Татьяна Кужугет олар шын тыпканнар.

Суд залындан

КОНЧАА СҮРГЕШ

[illegible]

А. СЫРОВАТКИН,
СЭТА-ның корр.

Агаар

[illegible]

телевидение

АВГУСТ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — [illegible] ... 10.10 — «Буратинонуң делгелгези». 10.40 — «Кино ... руктар клуву». 11.40 — [illegible] ... 15.30 — Ургулдар. ... «Кичээнгейлиг болуңар, чере-вахал!». ... [illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.15 — [illegible] ... 18.30 — 18.45 — «Телемедээлер».

ИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Ургулдар фильм. ... 13.05 — Гапноверниң (ГФР) аныяктар хорунуң концерти. 13.40 — «Коля. Олл болгаш Архимед». Мультфильм. 14.00 — «Бурунгу Чөөн чүктүң уран чүүлү». 14.30 — «Фестивальдар. Конкурстар. Концерттер». 15.20 — [illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

19.45 — «Дужар черим» ... [illegible] ... 21.35 — «Документал...» [illegible]

КЫЗЫЛДАН

17.00 — [illegible] ... 18.05 — Кинотургузуг ... 18.15 — [illegible] ... 18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.50 — Ургуларга фильм. «Тайга ...» [illegible]

МОСКВАДАН

19.00 — [illegible] ... 19.30 — ССРЭ-ниң улусчу артизи ... 19.45 — [illegible] ... 20.00 — ... 20.15 — ... академиктиг симфониктиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Аттаң кижилер». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

АВГУСТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Туманнығда ийи узун нэдэ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Онаа бажда» 15.00, 18.00, 21.00 шактарда (2 сериялыг).

«ВОСТОК»: «Маңгир ... [illegible] ... 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы 10.00. «Онаа кичээнгей кавызында» 12.00, 14.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Идиот» 15.30, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Ынаныышкын темазынга фантазия» 19.30.

Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң Тыва республика чөвүлели

1981 чылда ниити билиг школазының сес класын доосаан оолдар болгаш кыстарны спортчу мергежилдерге белеткээр ... ПТУ-ларга өөренирин-биле чалап тур:

хаакка хандыкчыларын — Кызылдың № 1 хаазы ПТУ-га;

ча аарыга — ... № 2 хаазы ПТУ-га;

хостуг хүрешке — Кызылдың № 4 ХПТУ-га.

Ортумак профтехучилищелерге өөренип турган үезинде [illegible] чедип албышаан, дээрэзынга мергежилдерни шиңгээдип алыр: слесарь-сантехниктиң болгаш автомобиль башкарыкчызының ажылын күсседип шыдаар кылдыр өөренип-шаан, кадьвак мергежилдиг тракторист-машинизи, монтаж конструкцияларының дамчыы. Оон ангыда бодунуң сонуургалдыг спортунга мергежилдиг дуржулгалыг тренерлерниң удурткалы-биле өөренип келген бүгү чылдарының дургузунда бедидер. Бо хүлээп алыышкын конкурстуг. Олче хамаа, ча адарынга, хостуг [illegible] болгаш кыстарны алыр.

Конкурсту [illegible] эртпеен сургуулдарны училищеге хүлээп алыр болгаш хүнде үш катап халас чемгерер, спортчу хеп болгаш профессионал-техниктиг училищелерниң формазы-биле хандаар, өске черден келгеннерге чурттаар черни база бээр. Училищени чедиишкинниг доосаан оолдар болгаш кыстар дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринче конкурстан дашкаар кирер эргелиг.

Училищеге өөренип турган үези күш-ажыл стажынга киир санаар.

Профтехучилищелерге өөредилге 1981 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» трестиниң № 48 тудуг эргелели санажылга бөлүүнүң бухгалтерин, кассирин, кол механикти, бызанчыларны, чазанчыларны, шеверлекчилерни, плиталар салыкчыларын, гранитчиларны дашкаан чүве кылыр кижилерни ажылче чалап турлар.

Тудугжу мергежилчок кижилерни бригадачылары, шеверлекчинин, плиталар чүве кылыр кижиниң мергежилдеринге бригадаларының бодунга өөредир, өөренир хуусаазы 3 ай, айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны төлээр.

Бот кижилерни общежитие-биле, өг-бүлелиг улусту квартиралар-биле хандырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Сукаская кудумчузу, 1 а.

Кызылдың эът комбинады эът будукчуларын, колбаса шарыкчыларын, эът тырттыкчыларын, дар-саар ажылчыннарны, чудурукчуларны, слесарь-сантехниктерни, токарьны, электриктерни, дипломнуг кочегарларны, соодулга установкаларының машинистерин кладовщиктың ажылче чалап тур.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Трудовая кудумчузу, 36. Кадр килдизи.

Редакцияның адрезы: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор 2-74-62, орулгачызы [illegible] 2-35-94, 2-31-78 [illegible] секретары 2-23-35, секретариат 2-23-35, [illegible] 2-27-12, [illegible] килдизиниң 2-31-76, культура килдизиниң 2-23-54, [illegible] килдизиниң 2-21-47, [illegible] 2-41-21, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01451

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (11692) | 1981 чылдың август 21, пятница | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Сөөлгү чылдарда республиканың ажыл-агыйлары хойну тарып боозадыр депшилгелиг арганы улам-на калбаа-биле ажыглап, хойнуң баш саның өстүреринге, уксаазын экижидеринге оон-биле чогумчалыг түңнелдерни чедип ап турар апарган. Чамдык мурнакчы ажыл-агыйларның чижээнден алырга, тарып боозадылганы эки шынарлыг чорудар болза, тарылгага кирген бүгү хойлар 100 хуу боозап, төлдү берип болур. Шак ындыг бедик түңнелди эрткен чылын тарып боозадыр техниктер: Тока аттыг совхозта Кыргыс Хеймерек, «Өөк» совхозта Р. Донгаа, «Искрада» Светлана Калдык, «Октябрь 30 чылында» Татьяна Ондар, «Алдан-Маадырда» Куулар Серенмаа, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында Оюн Кызыл-оол олар чедип алган. Бо техниктерниң тарып боозаткан хоюнуң 100 бажынга оңааштыр 96—99 хураган алдынган.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында республиканың ажыл-агыйларынга ниитизи-биле 550 муң баш хойну эдержилгеге кирер. Оон иштинден 300 муң хойну тарып боозадыры планнаттынган.

Хой ажылында бо чугула кампанияга баш удур ыяк белеткенири эргежок чугула. Ону барымдаалааш чамдык ажыл-агыйлар хойну тарып боозадырынга багай эвес белеткенген. Чижээ, Тожунуң «Тоора-Хем», Кызыл районнуң «Тиилелге», Барыын-Хемчиктиң «Барлык», «Хемчик», Өвүрнүң «Торгалыг», Таңдының «Коммунизмче орук» совхозтарын анаа хамаарыштырып болур. Ол черлерге пунктуларны баш удур белеткеп, тарып боозадыр техниктерни четчелеп, дериг-херекселдер-биле хандыртынып алганының түңнелинде, хойну тарып боозадыры июльдуң баштайгы хүннеринде-ле эгелээн болгаш ажыл ам шуудаан.

Республикада ниитизи-биле хойну тарып боозадыр 59 пункт бо хүннерде ажылдап турар. Эрткен чылдың бо үезинде ажылдап турганындан тос пункт хөй. Оон аңгыда он ийи совхозта тогду хойлар коданнарынга чогуур негелдеге дүүштүр шилиттинген кошкарларны июльдуң эгезинде-ле сула эдержилгеге кирген.

Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш республиканың Күруксаажыдылга каттыжыышкынының специалистериниң киржилгези-биле районнарга хойнуң тарып боозадылгазы эгелээриниң мурнунда эрттиргилээн семинар-чөвүлел хуралдар, ол ышкаш совхозтар, районнар аайы-биле хойну тарып боозадырының планын тургускаш, бадылааш, чогуур үезинде ажыл-агыйларга чедирген чорук ажылды чогуур үезинде чорударынга идигни берген.

Оон-биле чергелештир республиканың чамдык районнарында ам-даа дыка хөй пунктулар хойну тарып боозадырынче эгелеп кирбээн. Чижээ, Эрзин районнуң совхозтары амга чедир чаңгыс-даа баш хой тарываан. Улуг-Хем, Тес-Хем районнарда эдержилгеге кирген болгаш тарып боозаткан хойлар эрткен чылдың бо үезинден оранчок кудулаан. Ында тарып боозадылга пунктулары болур-чогуурубиле септеттинмээн, хойларны болгаш кошкарларны аңгылап кирер кажаалар, үзүктээштер чедишпес, ол ышкаш херегленттинер тускай савалар, баалынның сакпыннар, хумуннар, чунар-демирлер болгаш микроскоптар, үре кадагалаар термостар четчелеттинмээн. Ол чүүлдерниң пунктуларда чок болуп турары ажыл-агыйларның кол зоотехниктериниң, селекционер-зоотехниктерниң харысалга чогуузун, ажыл-агыйжы эвезиниң херечизи-дир.

Хойларны тарып боозадылгага белеткээриниң бир чугула негелдези—хураганнарны эрте үскеш, коданнарны эки оъттуг черлерге чайлагладып семиртири. Ындыг турбуже, республикада ам-даа 40 муң хураганны незинден аңгылап үспээн. Ол колдуунда Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның совхозтарынга хамаарыжыр.

Хойну тарып боозадырының технологиязын шынгыы сагыыры—эң чугула негелде. Чамдык ажыл-агыйларның специалистери ону херекке албайн, чүгле тараан хойнуң санын барымдаалап турары багай уржукка чедирип турар. Ооң уламындан чаңгыс пунктуга 1500 хире хой тарып боозадыр норманың орнунга 2000—3000 хойну мөөңнеп, ажылдың шынарын ындыг янзы кудуладып турар. Ынчангаш тарып боозаткан хой 100 хуу оолдавас, дыка хөйү кызыр артып турар. Ам ындыг ёзу барымдаалаар чорукту шиитпирлиг чайладыр херек.

Ам сорулга болза, хой ажылында чугула кампанияны узамдыктырбайн, чогуур үезинде чедиишкинниг доозар дээш, эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылып доозары, хойну тарып боозадыр бүгү-ле пунктуларны бүрүнү-биле ажылдадыры, ажылдың бедик шынарлыг болуруп хандырары, тарыттынган хой бүрүзү төл берген турарын чүс хуу чедип алыр дээш, тарып боозадыр техниктерниң хойжу бригадаларының бригадирлериниң, селекционер-зоотехниктерниң харысалгазын бедидери болур. Бо чугула кампанияны чүгле хой ажылының специалистериниң, хойжуларның херээ дээр болза, шын эвес. Ук ажылды совхозтарның парткомнары хүн бүрүнүң контролюнга алыр хүлээлгелиг. Ылангыя хойжу бригадаларның бригадири азы хойжу коммунистер хойну тарып боозадырының планын албан күүседири, ону бедик организастыг, эки шынарлыг эрттирери дээш дорт харысалгалыг болур ужурлуг.

Мал чеми белеткелиниң шалыпчы ийи айы чоруп тур

АРГА, КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

УЛАМ КЫЗЫМАККАЙ АЖЫЛДААР БИС

Бо чылын бистиң республиканың девискээринге эжок кандаашкынныг болганы-биле СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Омск областче саваң белеткээри-биле чамдык районнарның совхозтарының ажылчыларын чорударын шиитпирлээн болгай.

Бистиң «Шеминээр» совхозтуң төлээлери Марьяновск районнуң «Москаленск» совхозунга 1600 тонна саваңны тырып боодалдаары-биле август 1-де ажылдап эгелээн. Бисте үш прессподборщик, дугуйлуг үш трактор, бир ДТ-75, саваң бөле үстүрер КУН-10 волокуша бар. Ол ышкаш демир-орук станциязынче тырып боодалдаан саваңны сөөртүп чедирери-биле беш автомашинаны берген.

Баштайгы неделяда ийи прессподборщик хүн дургузунда, 14 шак иштинде, ажылдап эгелээн, үшкү прессподборщикти совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары дериг-херекселдерин чедир четчелевейн чорутпаан болган. Ажылга туруп кээр чамдык бергедээшкиннер бар-даа болза, шупту 27 кижи звеноларга үстүп алгаш, кызымаккай ажылдап турар.

Ажылдаанывыстың баштайгы он хонуунда 284 тонна саваңны пресстээш, ооң 226 тонназын станцияда сөөртүп чедиргеш, сараттап алган бис. Трактористер Бады Эрес-оол, Монгуш Кызыл-оол олар ээлчегде-ле 18—20 тонна саваңны тус-тузунда пресстеп, ийи норманы күүседип, мурнакчылар болуп турарлар. Дүнеки ээлчегде коммунист Куулар Эрес-оол база нормазын 110 хуудан кудулатпайн турар. Ажылчыннар Бакшыл Кызыл-оол, Валерий Донгак, Александр Бирилей, Хомушку Мөге, чолаачылар Серен-Доржу Лейтенант, Павел Монгуш, Сергей Хомушку өнзэ кызымаккай ажылдап, ээлчегде кыдыр улуун каш катап ажыр күүседип турарлар. Сараат салырынга О. Намчыл-оол, А. Күжүгет эң-не шалыпкын ажылдап турар.

Омскиден чагаа

Бис бригадавыста түр үениң партия-комсомол бөлүүн тургузуп алган бис. Чымыштыг ажыл-ишке коммунистер мурнуну өдүрүгдэ чоруп, аныяктарга үлегерин көргүзүп, оларның хей-аъдын кидирип турар.

Амыдырал байдалывыс багай эвес. Суббота санында ажылчыннар чунар-бамыңнап турар. Понедельникте политинформацияны кылып, ажылчынывыстың дугайын база чугаалажып турар бис.

Совхозтуң Омск областа төлээлери дааңган ажылынга ээ-харысалгалыг болуп, мурнувуста салган сорулгавысты күүседир, ниитиниң малынга четчир чемнерни белеткеп алыр дээш улам кызымаккай ажылдаарывысты хүлээнип турар бис.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Барыын-Хемчик районнуң «Шеминээр» совхозунуң Омск областа мал чеми белеткеп турар бригадазының удуртукчузу.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

Суурнуң ниэзэ одарлатыры-биле катарчы артенгиниң алды шак четпээнде-ле болуп эгелээн. Сайытмаа Кыргысовна ооң мурнунда-ла ийи инээн саапкан турган.

— Инектерниң бызааларыбиле катарчыта чедир—деп, ол уруун кыйгырган. Өг-бүлениң кежигүннери — адазы, иези, оолдары болгаш кызы тус-тузунда сиген, сенаж, будук-бүрү кылыр черлеринче ам дораан чоруптар. Ынчангаш олар чүгле кежээ орай келген бызааларын баглап, эртен сагааш-ла, хүнзүг казы хүнзээни турары ол. Баян-Кол суурнуң өске бүгү чурттакчыларыбиле бир дөмей. Суманчиктерниң өг-бүлези ниитиниң малынга чем белеткээр чугула кампанияның эгезинден бээр ында чаңгыс кижи [illegible] киржип келгеннер.

Кызыл районнуң амыдырал хандырылга комбинадының Баян-Кол суурда хүлээп алыр пунктузун Сайытмаа Кыргысовна эргелекчилеп, эртен сигенче ажылдап чорууруунуң мурнунда, кежээ оон келгенде пунктуга херектиг кижилер-биле бо-ла ужурашкан, оларның чагыгларын хүлээп ап, алыксаан [illegible] турар.

С. К. Суманчиктиң хамааржып турары Баян-Кол кодаа Совединиң коллективи «Х Улуг хурал» совхозка 25 тонна будук-бүрү белеткеп бээр хүлээлгелиг. Августуң баштайгы декадазынга чедир коллектив планын бүрүн күүсеткеш, суурнуң албан организацияларның коллективтериниң аразында салган социалистиг чарыштың түңнелинде ийиги черни алган.

Мал чемиин белеткелинге совхозтуң машина-трактор мастерскаязының коллективи кыска хуусаа [illegible] ажылдап, бердинген планын эрте күүсеткеш, бирги черни алган. Ол коллективти Бич-оол Сенди удуртуп, чарыштың түңнелинде 75 рубль-биле [illegible].

Сугов Александрович Суманчик мал чеми белеткелиниң үезинде суурнуң болгаш совхозка шефтеп келгеннерниң кызыгаар [illegible], кымнар сигенин хүлээп ап келген. Бо чылын ниитиниң малынга чем белеткелинге кижи бүрүзү, организация бүрүзү киржип турар болганда, (ооң кадында республика наймысылалының албан организацияларының шефтилериниң кылган ажылы база бар) С. А. Суманчиктиң ажылы дыка чай чок. Хүлээп алыр чүүлдер-ле хөй: будук-бүрү, сиген, сенаж... Бир тонна сенаж 600 килограмм сигенге дең нежир, ынчангаш эрткен хүн бүрүзүнде чеже-чеже тонна сиген, сенаж кылдынганын түннеп, ол ажылдан келгеш, орай дүнеге чедир санаттынган-даа олурар.

Николай Нурсатка удурткан [illegible] бригадазының чамдык кежигүннери мал чемиин белеткелинге база идепкейлиг киришкен. Олар социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турда, үшкү черни алган, мурнакчыларның одуруунда киргеннер. Совет Армияның хураалдынынга албан эрттиргеш келген Сергей Суманчик тудуг бригадазының сигенчилери-биле кады эрес шудургу ажылдаан. Чоокта чаа ол Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының тудуг салбырынга өөренип кирериниң экзаменнин чедиишкинниг дужааган, совхозта тудугжу өөру-биле ниитиниң малынга чем белеткээр ажылын улачтылап турар.

Баян-Кол ортумак школазының 5—10 класстарының өөреникчилери Дарган-Хаага 30 тонна будук-бүрү белеткээннер. Ону башкы Клара Ховалыговна Даржаа удуртуп, школачылар бердинген планын чогуур үезинде күүсеткен. Оларның аразындан сески классчы Ким Суманчик база чедиишкинниг ажылдаан. Ниитиниң малынга чем белеткелинде Баян-Кол суурнуң чурттакчылары ында Суманчиктерниң өг-бүлезинге [illegible] кижи [illegible] турар [illegible] дыка чай.

С. ТАС-ООЛ.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң сигенчилери бүгү-ле бар аргаларны ажыглап турганы, таалдар, хараганнар, оңгар, чоога черлерден, дөңгелчиктер аразындан сигенни хол кадыыры-биле кезип белеткеп турар. Август 17-ге чедир ында 330 тонна сигенни кезип белеткээн, ол дээрге планның 46,5 хуузу болуп турар.

Совхозта мал чеми белеткээринге 264 кижи киржип турар. Оларның хөй кезии Баян-Тала ортумак школазының өөреникчилери. Бо чугула кампанияда хаара тудуттунган кижилер чүгле сиген кезип белеткеп турар эвес, харын Чадаана, Хемчик хемнериниң арыгаарындан будук бүрү белеткээрин организастыг чорудуп турарлар. Ам совхозта 97 тонна будук-бүрү белеткеп Ону кыштаглары [illegible] сөөртүп чедирип, кажаалар иштиниң чөлегезинде кадыр азып турар.

Совхозта мал чеми белеткээр ажылдар тудуштуг уламчылап [illegible].

А. МОНГУШ,
О. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

ЭЛБЕК СҮТТҮҢ ЭЭЛЕРИ

Долгар Куулар—«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазында улуг арга-дуржулгалыг саанчыларының бирээзи. Ол ам чээрби дөрт чыл уламчылап саанчылап ажылдаан болгаш доктаамал эки көргүзүглерин чедип ап турар. Ажыл-ишчи чедиишкиннери дээш, ол Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле база өске медальдар, хүрээ демдектери-биле шаңнаткан.

Хоочун саанчы бо чылдың бирги чартыында бодунга быжыглаттынган инектерниң бирээзинден-не 1051 кг сүттү саап, планын 125,9 хуу күүсеткен болгаш чылда алган хүлээлгезиниң чедиишкинниг боттандырар дээш улам соруктуг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: саанчы Д. Куулар.

Х-К. МОНГУШТУҢ фотозу.

Елизавета Тулушовна Хунапай—«Кызыл тараачын» совхозтуң Туран СБФ-зиниң мурнакчы саанчыларының бирээзи. Анаа ол он ажыг чыл саанчылап, аныяктарның сагыш човаангыр дагдыныкчыларының бирээзи болуп турар. Елизавета Хунапай, Анна Терехих, Кара-кыс Кыргыс, Өпкү-Саар Кыргыс, Надежда Белек олар чарыштың тугун бедик тудуп, бо чылдың эрткен айларында база эки көргүзүглерлиг [illegible].

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчы Е. Т. Хунапай.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДҮЖҮТКҮР АВГУСТ

Август айда шалдерзин болгаш огородтарның-даа дүжүдү чаагай боол турар. Тараа болгаш ногаалар, каттарлыг болгаш бахча культуралары сөөрткен машиналар оруктарда узун-сонгаал чогаажыжып-ла турар.

Дүжүт ажаап алырының үези тараажылар долузу-биле ажыглап турарлар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, августуң 17-ге чедир тараа болгаш тараа-бобы (кукуруза чокка) культураларын 70 млн. гектардан кескен. Ол болза, планның 58 хуузу-дур. Тарааны кескен шөлүнүң 91 хуузу бастыртынган.

Сибирьның, Казахстанның кур черлиг областарының ажыл-агыйлары тараа культураларын массалыг-биле ажаап алырынче киришкен. Ажаап алыышкын ында агаар-бойдустуң нарын байдалында эртип турар. Ооң ужуруундан көдээ ажыл-агый органнары техниканы болгаш транспортту калбаа-биле, таарыштыр ажыглаары шиитпирлээн. Чижээ, Казахстанда техниканы мурнуу областардан соңгу областарже чорудуп. Ооң түңнелинде тараа кестири, бастырары шапкынзаан.

Ажыл-агыйлар тарааны күрүнеге садыышкан. Ставропольдуң тараажыларының үлегери-биле ону ыштажыпта урар тараазы-биле планнаттынган даалганы чүгле доолдур эвес, харын база ажыр күүседиринче чүткүп турарлар.

Ортаакы Азияның, Закавказьениң, Украинаның, Молдавияның, Россия Федерациязының мурнуу областарының ажыл-агыйлары картофель болгаш ногааларны оларны болбаазырадып ылыр бүдүрүлгеге черлеринче болгаш чоннга садары-биле тудуушкун чорудуп турар. Бо чылын агаар-бойдустуң таарымчалыг болганының уржуундан витаминниг продукцияны улуг кылып болгаш чарыгдалдар [illegible] турган өстүрген. [illegible] ооң ужурундан [illegible] чиизиниң чок ажаап алыры [illegible] турар. Бо талазы-биле чер ажылдыгларының белеткекчилериниң, транспортчуларының болгаш садыг ажылдакчыларының [illegible] сырый кады ажылы [illegible] турар.

Техниктиг культураларны база ажаап ап эгелээн. [illegible] 170 муң гектар черден туруп алган. Ол дээрге, эрткен чылдыңында [illegible].

Августуң ажаап алыышкын ажылдары чай чок. Дүжүткүр-даа болза, дүжүттүң кезиир үезиниң дугайында сагыш салырынга [illegible] турар.

(СЭТА-ның корр.)

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙ

Болгар пролетариаттың революстуг марксистиг партиязының үндезинин тургускан Бузлуджан съездизиниң болганындан бээр 90 чылынга тураскааткан [illegible] хуралы августуң 19-та СЭКП ТК-ның [illegible] эрткен.

БУР-нуң ССРЭ-де элчини Д. Жулев хуралга чугаа чугаалааш, БКП биле СЭКП-ниң болгар болгаш совет улустарының улам быжыгып турар бузулбас чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжыышкынын онзалап демдеглээн.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих киришкен.

(СЭТА-ның корр.).

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

[illegible] будурулге чедишкин ажылчын күш четчир [illegible] кижилер хөй турда чедиишкин [illegible] Ынчаарга [illegible] бо айтырыглар айтыр [illegible].

[illegible]

[illegible] сөзүн үндүрер сорулгалыг бис. Ынчалза-даа ол ынаддыралга бадыткаттынмайн турар. Чүл дээрге, бистиң участокта ажылчыннарның тырады худу, дуржулгазы эвээш. Колдуунда-ла ажылга чаа кирген кижилер болуп турар. Бирээде ындыг. Өске талазында бистиң участогувуста ажылчыннар доктаавайн, [illegible] ажылдааш чорүй баарлыы [illegible] бар [illegible] кижи доктаамал ажылдаар ужурлуг бис. Ол [illegible] бээр болдунмайн [illegible] Ам беш кижи ажылдап [illegible]. Кадрларның [illegible] эвезинден эрткен айларның пландарын күүсетпейн [illegible]. Планда көрдүнген ёзугаар бир айда «МАЗ» маркалыг автомобильдиң [illegible] 57 [illegible]. [illegible] хол-биле тудуп, [illegible] кирипте, хөй куштуг, [illegible] негээр ажыл.

[illegible] мастери Владимир Дудин база дээр [illegible]. Мастерниң чугаазы-биле алырга, Александр Павлович Аржаков ол участокта 12 чыл ажылдаан чаңгыс кижи ол болуп турар. Ооң ниити ажыл стажы чүгле бо коллективте 22 чыл четкен. Ол үениң дургузунда ол чүгле мотор [illegible] тээр участокка доктаамал ажылдап келген. Шилип алган мергежилинге бердинген, оң [illegible] шиңгээдип алган [illegible].

Эрткен айларда бо участокта аныяк ажылчыннардан чүгле Виктор Волошин эки ажылдап келген. Арткан ажылчыннарның чамдыктары брак кылыр, азы чаңгыс темп-биле ажылдавас, ажыл шагы үзүп, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр турганнар. А [illegible] тавырылгада ажылга кээрбес болгулаарын А. П. Аржаков улуг хомудал-биле чугаалап турду.

—Мөге-шыырак аныяк [illegible] ажылдап кээрге, дыка-ла өөрүүр мен. Оларны [illegible] [illegible] эки-ле чорду. [illegible] [illegible] рип, айтырыгны шиитпирлеп бээрге хоржок боор чүве-дир. Кижи-биле [illegible] чагыс-сургаарга-даа хоржок. [illegible] үнериниң дугайында [illegible] бижип каан дүрген чоруптарын болзар [illegible].

—Кеңгүс чаа чижектен ажылдавайн — деп, мастер В. В. Дудин чугаалай-дыр. — Бисте Владимир Бурдов ажылдап турган. Болу аныяк кижи-дир. Таптыг ажылдаанда чүң-даа кылыр, шору чаңчыгып бар чыткаш, будалып келеди. Бөгүн ажылга ээрик чыгыы келди. Ооң мурнунда база ажыл шагы үзүп, чурум үреп турда, хурал-суглаага, анаа эш-хуузу-биле чеже-даа катап чугаалашкан бис. Аазап турда-даа, оон эки түңнел үндүрбеди. Бо эртен директорнуң кабинединге чугаа шыныы болду. Ону ажылдан үндүрер деп шиитпирледивис.

Мотор кылыр участоктуң мастери, ооң кежигүннери ажылга харыысалга чок, чурум үрээр кижилер-биле удурту демисежип, оларга [illegible] [illegible] байдал [illegible] эрткен. Ындыг-даа болза [illegible] [illegible] бир демниг [illegible] [illegible] ажылдап [illegible] [illegible] улуг салдарын [illegible] Анаа олар моторнуң тура [illegible] хамыкы-биле [illegible] [illegible].

Ш. ДОРЖУ.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

1981 ч. август № 8 (109)

«КЫЗЫЛ БӨРТТҮГЛЕР»

[illegible]

Я. БОНДЕШКО,
Державно ортулуг школаның башкызы.
Украин ССР.

Армияның болгаш флоттуң амыдыралындан

МОСКВАНЫҢ ЛЕНИН ОРДЕНИНГ АГААРДАН ХАЛДАШКЫНГА УДУР КАМГАЛАЛ ОКРУГУ. [illegible]

Ю. КОЛДЫШКИН,
Подполковник.

СОҢГУ-КАВКАЗТЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. [illegible]

П. ЧЕРНЕНКО,
Подполковник.

БЕЛОРУССИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. [illegible]

А. ГУЛИШ,
улуг лейтенант.

ПРИБАЛТИКАНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. [illegible]

В. БУРНИНЬКОВ,
капитан.

ОРТАА АЗИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. [illegible]

В. ТУРКИН,
майор.

СИБИРЬНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. [illegible]

А. ЮРКИН,
подполковник.

ПАРТИЗАННАР КОМАНДИРИ

Алексей Федорович Федоров (чурукта) Украинага партизан шимчээшкининиң организачыларының бирээзи. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Чернигов, Волынск чамыт обкомнарының секретарынга. Чернигов — Волынск партизан каттыжыышкынының командиринге ажылдап турган. Дайзынга удур өөң маадырлыг чоруун бедик-биле үнелеп көргеш, Совет Эвилелиниң Маадыры атты ийи катап тывыскан.

Амгы үеде сураглыг партизан — Украинаның Дээди Совединиң Президиумунуң чанында Ада-чурттуң Улуг дайынынга киришкен партизан хоорайларының талазы-биле комиссияның даргазы, дайын хоочуннарының Совет комитединиң Киев секциязының даргазы болуп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының аразында политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини ээзээш эвес. Олар чүгле дайынчы өөредилге үезинде шылгарап турар эвес, партийжи, комсомолчу даалганы ак сеткилдиг күүседип турар олар.

ЧУРУКТА: (солагай талазы) комсомолчу ефрейтор В. М. Юсупов, СЭКП кежигүнүнге кандидат ефрейтор А. Т. Орлов, ефрейтор А. П. Максимов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТАЙБЫҢ БЫЖЫГ ТУРЗУН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының бешки сессиязынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ханы утказыг чугаазын, делегейниң бүгү парламентилеринге [illegible] ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Быйгырыглыг кодазын [illegible] база кижи бүрүзү ам-даа катап-катап номчуп [illegible] деңнеглеп турар.

Делегейниң чамдык чурттарында байдалды [illegible] сессия болуп эрткен болгаш Быйгырыгны [illegible] тавары-даа эвес. [illegible]

З. МОНГУШ.
Чеди-Хөлчүк район.

АДА-ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

[illegible]

В. ШАНАЕВ,
СЭТА-ның корр.
Орджоникидзе.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс

ХОЙЖУ—ТАНКИСТ

[illegible]

А. ГОРНЫЙ.

Коммунист дугайында чугаа

БҮЗҮРЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ КИЖИ

Кызыл садыгның бот-орулга-чорыдыглыг № 13 садыг бүдүрүлгезиниң директорунуң кабинединге олурувуста, бистиң арывыста [illegible] чугаа болган чүве.

— [illegible] мурнакчылар хөй эрги бе?

— Садыгжылар [illegible] ам, дениежип болур кижилер бо-ла бызгай—хөөш, [illegible] за аскан көргүзүглер чанында «Совет садыгның тергиин ажылдакчызы» [illegible] ажыткаш, мынча диди:

— Зинаида Балыко. Коммунист, Кызыл хоорай Советиниң депутады, онгу беш чылдың шалыңчызы, [illegible].

— Ол кайы магазинде ажылдап турарыл?

— № 14 магазинге садыгжылап, улуг садыгжы болуп он ажыг чыл ажылдаан. Дуржулгалыг, организакчы мергежилдиг ажылдакчыны бо чайын № 13 магазинче шилчиттивис. Оон эргелекчизинге ажылдаа-ла ам [illegible].

...Зинаида Григорьевна [illegible] солун арнынга улуг дыка [illegible] чугаалап [illegible].

[illegible]

тепп, соолгу чылдарда улуг садыгжы болгаш бо чайга чедир ажылдааны ол.

Бир-ле катап партбюро [illegible] ол ам-даа сактып келир. Партияга [illegible] чугаалашканнар. Оон өскээр кузелин партия организациязының [illegible] ажылдаарынче сорук [illegible].

Чер-чер Советтеринге соолгу эрткен соңгулдалар оон амыдыралынга база бир онзагай чети арттырган. Зинаида Балыкону Кызыл хоорай Советиниң [illegible]. Соңгукчуларның бедик идегелин ажыл-херек-биле бадыткаарын Зинаида Григорьевна оралдажып чоруур. Оларның чагыгларын күүседирин организастаар, округга хөй талалыг ажыл [illegible] сагыш салыр чүүлдери-ле хөй.

— Хоорайның [illegible] депутат [illegible] составында кирип турар мен. Бистер удаа-дараа чыглып, ажыл [illegible] турувуе, боттарывыстың округтарывыска янзы-бүрү ажыл-херектер [illegible] солчуп, бир демниг ажылдап турар бис,—деп, Зинаида Григорьевна чугаалап турар.

Депутат болуу [illegible] № 1 [illegible] пунктуу-биле сырый харылзаалыг. [illegible] сагывае, эрага-дарыже [illegible] С. Измайлов, В. Ники[illegible]

[illegible]

— Бистиң № 13 магазинниң [illegible]

[illegible] коргузуглери [illegible] бо чылын «Хүндүлелдиң Демдээ» ордени-биле шаңнаткан. Хөй ниитинин ажылынга ак сеткилдиг, бүдүрүлгеге [illegible] ажылы-биле кижилериниң бүзүрелин ол мынчаар чаалап ап, оон төлептиг-биле бадыткап чоруур.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТА: онгу беш чылдың шалыңчызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи З. Г. Балыко (солагай талазында) болгаш акыйак садыгжы Е. Е. Ревенко олар № 13 магазинде ажыл үезинде.

Фото А. ЗАЙЦЕВТИИ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА БЫЖЫККАН

ПРАГА. Социалистиг экономиктиг интеграцияның [illegible]

[illegible]

КАТТЫШКАН КҮШ-БИЛЕ

СОФИЯ. [illegible]

[illegible]

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ ПУТЕВКАЛАРЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң [illegible]

[illegible]

АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИ—СӨӨЛГҮ ТУҢНЕЛ

ХАНОЙ. [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

Я. АРАФАТТЫҢ ЧУГААЗЫ

ГАВАНА. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

НИКАРАГУА ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

Удурланыышкын чалгыы

РИМ. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

ПОРТУГАЛИЯДА БАЙДАЛ

[illegible]

С. СТАРОСЕЛЬСКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Лиссабон.

НАТО-ГА КИРЕРИНГЕ УДУР

МАДРИД. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

ПОЛЬША СОЛУНГА ЧҮҮЛ

ВАРШАВА. [illegible]

[illegible]

Польшада болуушкуннарның кандыг [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

ФОТОКАЛЕЙДОСКОП

АНГЛИЯ. [illegible]

АП—СЭТА-ның фотозу.

РЕЙГАН ААЗААШКЫННАРЫН КҮҮСЕТПЕЙН ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Р. Рейганның [illegible]

[illegible]

Н. ПАХОМОВ.

Культура болгаш амыдырал

ТӨПЧҮДҮЛГЕ ЧҮНҮ БЕРГЕНИЛ?

Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлери партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, чон ортузунга чорудуп турар культура-массалыг ажылдарының дээштиг чоруун улам бедик болдурар дээш үениң негелделеринге дүүшкен чаа арга-методтарны амыдыралга ажыглаарын калбаа-биле практикалап келген. Сөөлгү үеде бистиң районнуң культура амыдыралынга бижык туружуту ээлеп алган ындыг чаа, депшилгелиг арга-методтарның бирээзи [illegible] клуб системазы болган.

Районнуң бүгү клубтары ийи чыл бурунгаар төпчүткен системаже шилчээн. Бо эрткен кыска үениң дургузунда бээин чаа система дыка хөй ажыктыг чүүлдерни биске берген. Бир дугаарында-ла, төпчүткен соонда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылы мурнунда [illegible] экижээн болгаш районнуң төп Культура бажыңының специалистериниң талазындан оларның ажылын удуртуп башкарарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Амгы үеде районда 117 уран чүүл бөлгүмнери ажылдап турар. Төпчүдүлгениң түңнелинде бөлгүмнерниң чүгле саны өскен эвес, оларның ажылының шынары база экижээн; көргүзүп турар номерлериниң репертуары байлакшаан, оларның ылейлиг утказы хүннүң негелдезинге дүүшкүп турар апарган. Бо талазы-биле хоорайның база кожээниң Культура бажыңнарының ажылында, ылангыя танцы, шии, ниити ыр жанрларында, барык ылгал чок апарган. Төпчүдүлге соонда чүгле уран чүүл бөлгүмнериниң эвес, а районда эрттирип турар бүгү культура-массалыг ажылдарның шынары дыка бедээн.

Баштай төп Культура бажыңынга ниити куш-биле баш бурунгаар ажылдап кылган план ёзугаар чурттакчыларның сургуулу бүрүзүнге кандыг-бир чаңгыс темалыг дыштаныглга азы ужуражылга кежээлерин, диспуттарны, номчулга конференцияларын түс черниң онзагай байдалының айыы-биле немелделерни кылып турган эрттирерин практикалап турар апарган бис. Ындыг кежээлерни, ужуражылгаларны [illegible], эрттирерингге районнуң төп Культура бажыңының уран чүүл удуртукчулары (тос кижи) шупту хары ууда киржир аргалыг. Оларның кижи бүрүзү кайы-бир кожээ клубта доктаамал бижыглаттынган, неделяның бир, ийи хүнүнде ук клубка бoлу барып чедип, [illegible] көргүзүп турар болгаш понедельник [illegible] кандыг-кандыг культура-массалыг ажылдар чорутканын хуралга илеткээр хүү [illegible].

Амгы үеде кожээниң уран чүүл удуртукчуларын неделяда ийи хүн доктаамал өөредип турар аргалыг апарган бис. Олар районнуң төп Культура бажыңының методистериниң, улусчу театрның режиссёрунуң, музыка, танцы школаларының башкыларының дузазы-биле чаа шиилерни, ырларны, танцыларны өөренип алгаш, боттарының ажылынга доктаамал ажыглап турарлар. Бо ажылды чүгле клуб системазын төпчүткениниң соонда организастап болур апарган, оон мурнунда мону кылыры нарын болгаш харын болдунмас-даа турган ийик.

Төпчүткен клуб системазының база бир ажыктыг чүүлү районнуң төп Культура бажыңының ажылдакчыларының болгаш уран чүүл бөлгүмнериниң удуртукчуларының материалдыг [illegible] өскениңде болур. Мурнунда районнуң төпчүткен Культура бажыңының ажылдакчылары чүгле үшкү категорияның, а кожээниң уран чүүл удуртукчулары [illegible] шалыңын ап турган болза, ам бир категория өскен. Алыр акша-шалыңы эвээш болгаш мурнунда, ылангыя кожээ черлерге, кандыг-даа тускай эртем-билиг чок, таварылга болган кижилерни хүлээп ап турган болдувусса, ам төпчүдүлге соонда ол чорук барык [illegible].

Клуб ажылын төпчүткен чорук бистиң ажылывыска дыка улуг идигни берзе-даа, амгы үеде чедир шиитпирлеп шыдавайн турар айтырыгларывыс база-ла хөй. Тускай бижыглаттынган транспорт чогундан агитбригадаларның концерт үндүрер графиги болгаш өскедаа культура-массалыг ажылдар болганчок-ла үстүне бээр таварылгалар бар. Республиканың Культура министерствозу төпчүткен соонда бистиң транспорт-биле хандырар болгаш, ынча чедир сураг. Оон-биле кады кывар-чаар материалдар база чедишпес. Чижээ, бир кварталда-ла бисче лимит ёзугаар 200—300 литр бензин бээр, а херек кырында кварталда 3000 литр бензин биске чедир боор турар. Тускай эртемниг специалистер, ылангыя кожээ Культура бажыңнарының директорлары бисте амдаа чедишпес. Эрткен чылын тос кижини боттарывыстың стипендиаттарывыс кылдыр өөредиин [illegible]. Чоокку 3—4 чылда боттарывыстың районувустуң иштинден культура шугумунга нечежип кээр тускай эртемниг улус чок. Бо талазы-биле республиканың Культура министерствозу биске чогуур дузаны көргүзер болза эки.

Каңлар айтырыын болдувустуң күжүвүс-биле шиитпирлээрниң болдунар аргазы [illegible]. Кызыл-Мажалыктың музыка школазының баазазынга үш ай хуусаалыг баянистер курузун база ажыттывыс. Кожээге уран чүүл удуртукчуларының профессионал мергежилин бедидеринге ол курстар база биске эвээш эвес ажыктыг чүүлдерни берип турар.

Моон мурнунда чылдарда, ылангыя чаа системаже шилчээниниң соонда, культураның бөдүүн тову болган клубтар бисте хөй. Оларга бир-ле дугаарында Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бюлуп-оол Саазының директорлааны Эрги-Барлык кожээ Культура бажыңын хамаарыштырып болур. Мында уран чүүлдүң 13 бөлгүмнери турганы. Оларның иштинден Чаш-оол Кууларның шии, Чечекей Палааның танцы бөлгүмнериниң киржилгези-биле «Шагаа», «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен», «Кыш үелгези» дээн ышкаш театржыткан байырлалдар солун эрткен. Бо Культура бажыңының ажылының чедиишкинниин чажыды партком, кожээ Совет, хераажеңнер чөвүлели болгаш комсомол организациязы-биле быжыг харылзаалыг тургаш, чаңгыс демниг ажылдап турарында. Оон-биле кады Хондергейниң кожээ, Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңнарының ажылы база сөөлгү үеде экижээн.

Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлериниң амгы үеде эң чугула сорулгалы болуну ажылының эки талаларын амыдыралга херек кырында [illegible] төпчүдүлге системазын улам сайзыралып, культура ажылының бо мурнакчы дуржулгазын улам нептередири.

А. КОНГАР,
Барыын-Хемчик райкомнуң культура килдизиниң эргелекчизи.

ОЛАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

Чөөн Сибирьде эң-не бурунгу болгаш эң-не кайгамчык чараш даштардан кылган архитектуралыг тудугларда Иркутскиде Спасск ширкээни болгаш Богоявленск дуганы хамааржыр. Оларны тергиин эки кылдыр чаартканының соонда мурнуку [illegible].

— Бажыңнарның [illegible] турлуг хевирин үнелеп, ону ол хевээр арттырар чорук — Сибирьде бистиң [illegible] эки чаңчылдарының бирээзи — деп, [illegible] Леонид Пыжико чугаалады.

Хаанның Сибирьге [illegible] генерал-губернаторунуң [illegible] турганы ак бажыңы — Ангараның кыдыынга турган, ону 1918 чылда-ла университетке [illegible]. Амгы үеде чурттуң эң улуг эртем библиотеказы ол апарган.

Эрги бажыңнарның бирээзин чаартканы соонда, 1978 чылда орган залын ажытканы. Бурунгаар [illegible] бажыны болгаш [illegible] бажыңы [illegible].

Сибирьже шөлүттүрген декабрист Сергей Трубецкойнуң Музей-бажыңынга иркутскилер аажок ынактар. Ол бажыңның эрткен чүс чылдың бирги чартыында оон хээниниң телевилелин ёзугаар туткан, 1971 чылда чаартынган, өрээлдериниң хевири ол хевээр кылдыр дириттинген.

— Культура харылзаалары калбартыры — Иркутскиниң амыдыралында база чаңчылдаан — деп, Леонид Пыжико уламчылады. — Чыл санында бис совет болгаш даштыкы ырларның күүседикчилерин — органистерни, пианистерни, дирижёрларны, вокалистерни хүлээп ап турар бис. Иркутскиниң драма болгаш оперетта база аныяк көрүкчүнүң театрлары чайгы үеде чурттуң янзы-бүрү хоорайларынга боттарының [illegible] турарлар.

Филармонияның симфониктиг болгаш камералыг хөгжүм — областың тудугжуларының доктаамал аалчызы. Байкал-Амур магистралының тудугжуларының кыштаны сууржуларында клубтарга чыл санында фестивальдарны эрттирип, Чайковскийниң, Бетховенниң, Моцарттың, совет композиторларның ажылдарын [illegible].

Бистиң төрелдешкек хоорайывыс — ГДР-ниң Карл-Маркс-Штадт-биле чогаадыкчы [illegible]. Оон бисче музыкантылар болгаш композиторлар үргүлчү кээп турар. 1978 чылда Иркутскиге немец режиссёр Герхард Майерниң тургусканы «Фауст» деп шиизи база болган. А чоокта чаа Карл-Маркс-Штадтың көрүкчүлери А. Островскийниң «Чашпын» деп шиизин көргеннер. Ону бистиң режиссёрувус Григорий Жезмер тургусканы.

Иркутск областа чурттап турар чоннуң аас хөгжүм болгаш хореография чогаадылгазынче кол кичээнгейни салып турар бис. 1979 чылда Иркутскиге «Сибирьниң дамыраны» деп фестивальдың фольклор экспедициязы организастаан. Көрүкчүлер аңаа бурятчыларның, эвенкилерниң, [illegible] тарның, орус тараачыннарның уран чүүлү-биле танышканнар.

— Клубтарны, кинотеатрларны, библиотекаларны калбаа-биле тудуп чорук — областың культура хөгжүлдезинге улуг идигни берген — деп, Леонид Пыжико [illegible]. — Сөөлгү беш чыл дургузунда 54 библиотеканы, 90 кожээ культура бажыңнарын, 60 клубтарны, уругларның музыка болгаш уран чүүлдүң 10 школаларын ажыткан болгаш музыканың база театрның 20 [illegible] тургусканы. Чыл санында культура чарыгдалдарынга 16-17 миллион рубльди үндүрүп турар бис.

Сергей ОСТРОУМОВ,
ПИА-ның корр.

СИЛЕРНИҢ УРУГЛАРЫҢАРГА

Школачыларның чаңгы дыштанылгазы дооступ турар. Олар ам келир чаа өөредилге чылынга бүгү талазы-биле белеткенип турарлар. Өөреникчи бүрүзү-ле болгаш [illegible] өөренириниң кузээр дээрзин чугаажок бoлган. Оларның ол күзелин боттандырар дээш республиканың садыг организациялары бодур-чогуур хемчеглерни база ап турар.

Кызыл хоорайның школачыларының база бичии чаштарының кедер хевиниң дугаарында Кызылдың үлетгүр барааннар садыы баш удур-ла садыын салып эгелээн. Ынчангаш бо садыг 1981—1982 өөредилге чылының [illegible] ыыг болгаш бичии уругларга идик-хеп аймаан садыглаарының базарын бо август айның эгезинден-не организастап эгелээн. Ол базарның баштайгы хүннеринде уругларның [illegible] кылдыр организастаан. Оол болгаш кыс уругларның кедер хептерин бичии кижилерге кедиргеш, шывыгылыг бедиктээш кырында кылаштадып турганы көргүскен.

Өөреникчилерге хептерни базардан аңгыда үлетгүр барааннарның уруглар хевин садыглаар магазиннеринде хүн бүрү база садыглап турар. Дараазында улуг базар август 29-та Кызылдың Октябрь кудумчузунга болур. Аңаа келгеш, таарыжыр чараш хептерден, идиктерден садып [illegible] база-ла Кызылдың үлетгүр барааннар садыы чалап турар.

ЧУРУКТАРДА: школачы оолдарның (үстүнде) болгаш уругларның идик-хептерни көргүзүп турганы үези.

А. МОНГУШТУҢ фотолары.

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

Камгалап өстүрзе, шенезе

«Бойдустан хоорулгаан кижи — авазының эмиинден чарылган төл-биле дөмей» деп ындыг улустуң үлегер сөзү бар. Ынчангаш Төрээн чурттуң [illegible] дээш, ол келир салгалга улам-на чараш, улам-на чаагай болгаш тургузып дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг бис.

Аштаза-даа, суксаза-даа
Аал-чуртум кагбас-ла мен.
Аргазындан, эзиминден
Аңым адып чигей-ле мен.
Элезе-даа, түрезе-даа
Эрги чуртум кагбас-ла мен.
Эзиминден, аргазындан
Элиим адып чигей-ле мен.

Тыва улустуң бо ырында төрээн черинге ханы ынакшылының, чоргааралының демдээ тода илерээн турар. Тыва улустуң чамдык чаңчылдарында чер, суг, чамдык чараш ыяштарны, бедик дагларны камгалап, хумагалап, оон ыяжын кеспес, аңын өлүрбес, [illegible] оралдашпас, харын-даа ындыг черлерге сүзүглеп чорааны бир талазында ону камгалап, хайырлап чорааның херечизи болур.

Амгы үеде бистиң чамдык черлеривисте бойдустуң байлаан камгалаар талазы-биле ап турар хемчеглер шынап-ла четпестиг. Шаанда Тес-Хемниң ховуларында [illegible] черлежип алган [illegible] ховуну ону-биле оңнеш хоор сарыг чаареннер ам кайыл? Кону узуурген. Хоолуңун Агтыраның хорум-дажын кожураткан [illegible] эөр-эөр чергулаар те, чуммалар [illegible]. [illegible] эзек тарбаганнар бүдүү чер иштинче киргени-биле дөмей. Мырыңай чидип бар чылар.

«Тес-Хем», «О. Шынаа» совхозтар арга-ыяш, аң-мең-биле аажок байлак девискээрде туруп турар. Шуурмакта, Ү. Шынаада, О. Шынаада турунниң [illegible] болур ыяш байлаа эгээртинмес делгемнерде чаптылган. Ында ажылдап турар арга-ыяштың даамалдаа, аңнаар черниң егерьлери-даа ёзулуг камгалакчылар, илередикчилер, сүмелекчилер болбайн турары харааданчыг. Арга-ыяштарны кымның-даа чөпшээрели чокка кайы хамаан чок хыдыр чоруктар кайы көвей. Шала чингежек аныяк когаан пөштерниң тоорууун алыр дээш каргел чокка кезип кааңкан чыткылаар таварылгаларны [illegible] көрүп болур.

Тайгаларда аяннарда кок-кат, киш-кулаа гектар-гектар черлерде үнүп турар. Ону [illegible] чыл санында дырап, шүүреп турза-турза, ам мырыңай үнместеп калган. Чөпшээрел чок, оор ёзу-биле аңнаар аңчылар көвүдээн. Оларны илередип тудуп, чеңсээн хавырып, штраф онаар таварылгалар ховар.

Бистиң «Тес-Хем» совхоз чыл бурунде 4000—4500 гага малчеми болгаш тараа культураларын тарып турар. Колдуунда-ла суггат чок шөлдер. Кудай өршээп, кудуп чаай берзе, үнүш-дүжүт болур-ла, а кургаг каан, бо чыл ышкаш чыл болур болза курут үнер, чажып каан үрезин хала: баар. Маңаа хамаарыштыр бир мындыг бодалым бар. Адын [illegible] Тес-Хемниң күчүлүг суун чедир ажыглаарының аргалыын ам-даа өөренип көрзе канчап баарыл? Мурнунда Тестиң суун Агарның [illegible] черлерже алдадап аккып турган таварылганың мындыг-ла ажыктыг болбааны шын-на харын. Ында ам эвээш хемчээлдиг суггаттыг шөлдер ажыглаттынып турар. А Тестиң оң талазында ховуларын хорзунугаа [illegible] аянында оон сыр өске дээрзи билдинер. Бүгү Лагның [illegible] тамарты «Тестиң баткан унунда Ак-Эрик шенээнден улуг буга уну уктаалып эгелээн. Ү. Шынаа салбырның Ак-Таллар унунга чедир шөйлүп баткан. Оон изи ам-даа читпээн. Сайзыраңгай техника чок, бурунгу шагда безин кижилер Тестиң [illegible] боттарынга ажыглап чорааның ол арга бoга болур-да херечилеп турар. Бир эвес Тестиң суун ол эрги бугалап баадырыпкан әижик, чеже-чеже гектар одарлар, тараа, сиген шөлдери ажыглалга кирбезил, [illegible] 1960 чылдың майда Тестиң унунга чоң тыразы баарге, хемниң суу Ак-Эрик шенээнден ашкаш эрги буга уну-биле алаан каш километр агып баткан. Моон алгаш көөрге, ону [illegible] аргазы ылап-ла бар деп бодаар мен. Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу бо айтырыгны сонгаарладыышкын чокка өөренип, шинчилеп көөр өйү черле келген. Чаа суггарылга системаларын тудуп ажыглалга кирип тургаш суггаттыг шөлдерни [illegible] оларны эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаар хемчеглерни боттандырарын СЭКП-ниң XXVI [illegible] тодаргай айыткан болгай. Бистиң совхозтуң хойжу бригадаларының [illegible] бар. Оларның суун чүгле чайын мал суггарарынга херелеп турар. А чайын оларны ногаа, картофель өстүрериңге ажыглаар болза дыка улуг суг курлавырлары мында бар. 1963 чылдың июльда хөй ажылдың Бүгү-россия чөвүлел хуралынга киржип чораап Тыванның [illegible] поезд-биле Москва чедир 2 хүн-хүн иштинде чораан бис. Ында [illegible] тарымал дилиндек арга-ыяштың ногаан куржаглары шыва берген кижи көргеш магадап ханмас чүве чораан. Ол ийи хоорайның аразы 950 км. Демир-орук шугумунуң ийи талазын база барык-ла улук [illegible] хаажылаан. Бистиң республиканың кандаачал мурнуу районнарының кадып курган [illegible] болза, кайы хире солун болур ирги? Бойдуска бис чагыртпас, а бойдусту бодувус чагырып алыр болгаш чаартыр сорулгалыг-ла болгай бис. Ыяш ажыл-агыйының чамдык организациялары, чаа ыяштарны, ылангыя кандаачал черлерге таарыжыр ыяштарны тарып өстүрүп, [illegible] айтырыгларны шенээр, ону харын ыяш чок черлерге шенеп, тарып өстүрер болза солун болгаш ажыктыг болур деп бодаар мен.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

Таварылгалар

ДОСКААР

[illegible] Кызыл — Эрзин маршруттуг автобус хүн кезии дургузунда улдап келгеш, чедер черинге чоокшулап, [illegible] Тарлашкыныңын эртип бар чыткан. Ырак чер чораан могап-шылаан улустуң хөй кезии удумзурап каап чораан. Ынчан тура ырлажып орган [illegible] сонгагаш, алгыржи берди: «Доо амытанның кээргенниин [illegible]. Бажыңда чүү дээр сен, доскаар эвес-ле о [illegible] сонгаларда бердилер.

«БӨРТТҮГ»

Автобустан ырак эвесте дежиглеп маңнап келгеш, хаваш дыңнааш, тура дүшкен инекти хөй кижи буззэлеп тургаш, [illegible] доскаар «[illegible]» уштa тыртыпкан бис. Инээвис автобус дөң артынче ажыттыгже чедир оон уунче өөрүп четтиргениниң илереткен чүве дег, ур-ле кайгап алган турар болган.

ЭЭДЕРЭЭН ХУРАГАН

Ээлчеглиг шөлээн үезинде Эрзин суурунуң мурнунда дөң баарынга хөй одарладып чор мен. Ырак эвесте кара суглан аадым суггарып алгаш чортуп кээримге, хойларым элээн ажыттапы берген болду. Чүгле чаңгыс хураганның кээргенчиг дуза эрээниг үнү чоокта дыңналыр. Чоокшулап кээримге, демгии бажында шуутай хаарыжак халыптапкан чаңгыс черде эргиштелип-ле тур. Менээ-даа үзер. Хаарыжаан адырып каптарымга [illegible]. Оон ызек алаң кайгап алгаш турган соонда, ам-на харын өөрүнүң [illegible].

С. МОНГАЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

АЯН-ЧОРУКЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тываның туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле област чөвүлели дараазында маршруттарның путёвкаларын сүмелеп тур:

Бакуриани (өг-бүле 2 кижиге) сентябрь 17-ден октябрь 1-те чедир. Өртээ—140 рубль.

Зенап арт—сентябрь 1-ден 20-ге чедир. Өртээ—110 рубль.

Азербайджан ССР-же сентябрь 1-ден 18-ке чедир. Өртээ—110 рубль.

Армян ССР-же сентябрь 1-ден 20-ге чедир. Өртээ—100 рубль.

Эльбрус чоогу—сентябрь 23-тен октябрь 9-ка чедир. Өртээ—98 рубль.

Пушкинчи камгалалдыг черлер—Рига чедир сентябрь 21-ден октябрь 10-та чедир. Өртээ—115 рубль.

Кара далай эрии-биле ноябрь 1-ден 20-ге чедир. Өртээ—100 рубль.

Евпаторияже ноябрь 8-тен 27-ге чедир. Өртээ—110 рубль.

Пушкинчи камгалалдыг черлерже ноябрь 26-тен декабрь 7-ге чедир. (өг-бүле 2 кижиге). Өртээ 100 рубль.

Чөөн Крымче—ноябрь 22-ден декабрь 11-ге чедир. Өртээ—90 рубль.

Ленинград—Москва—декабрь 2-ден 16-та чедир. Өртээ—160 рубль.

Москваже — август 31-де, сентябрь 21-де, октябрь 11-де болгаш 21-де, ноябрь 21-де, декабрь 1, 12, 21, 31-де чорур. Хуусаазы 12-12 хонук. Өртээ — 140 рубль.

Айтырыглыг кижи дараазында адреске келир: **Кызыл хоорай, «Мөңгүлек» гостиницазы, өрээл 105. Телефоннар: 99-71-90, 2-41-02.**

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага эдир булуттаар, чамдык черлерге үргүлчүлелдиг эвес чаъстаар. Соңгу чүкче угланыышкынныг [illegible] секундада 9-15 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы дүн 5-10, хүндүс 12-23 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла эдир булуттаар, чагбас. Соңгу чүкче угланыышкынныг хат секундада 9-12 метр чедир дүргелир. Дүне [illegible], хүндүс 17-23 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шилчиниикин» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Кино чыындызы 10.00, «Ферфакстың миллионнары» 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мичман Панин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы 10.00 «Истекчи» 15.20, «Туманнығда ийи узун медээ» 11.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Максим Перепелица» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Калди» 20.00 шакта.

телевидение

АВГУСТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Дужар черин өскертип болбас чоок». Хөй сериялыг уран чечен телефильм. 4-кү серия. 10.20 — «Бистиң-биле, бис-биле, бистен эртык [illegible] ГДР-ниң дамчыдылгазы. 11.20 — «Хуучу үеште». Документалдыг телефильм. 11.35 — Медээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15— Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнер программазы: «Мээң үе-чергемниң бо хуннери», «Бичии черҗилерниң салгакчылары», «Ажылчын холдарның үнези». 15.30 — «Бистиң садывыс». 16.00 — «Телестадион». 16.20 — «Москва чоогунга ужуражылгалар». 17.00 — Коми АССР-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Соңгу [illegible]». Сыктывкарның телевидение студиязының программазы. Дамчыдылгага СЭКП-ниң Коми обкомунуң бирги секретары И. П. Морозов киржир.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Поморлар». Телефильм. 17.45 — «[illegible]». 18.15 — «Мал чемин белеткелдиниң хүн демдеглели». 18.30—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы хоорай». Кинонотюд. 19.10 — «Европага шериг күчүзүнүң депшелдиин [illegible]». ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Кол штавының толээзи, генерал-майор-инженер В. П. Старадубовтуң чугаазы. 19.35 — «Дужар черин өскерткен болбас чоок». Хөй сериялыг уран чечен телефильм. 5-ки серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — И. Эрзин — «Тупайның [illegible] чуду». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Гундарева [illegible]. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45—23.35 — Останкинонуң концерт студиязынга «Юлейстрадио» (Финляндия) чаа музыканың оркестри.

ИККИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Телепигийлерниң аян-чоруу». 2-ги сериязы. 13.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Камешкинниң болгаш орус улустуң хөгжүм херекселдериниң РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти. 13.35 — «Булуттарда оруктар». Орус ужудукчу К. К. Арцеуловтуң дугайында документалдыг фильм. 14.20 — Кругуниң [illegible] уран чүүлү. 15.00 — Мультфильмнер программазы. «[illegible]», «Алыр, мана!» 11-ги үндүрүлгезе. 15.30 — «БАМ-ның тудуунге тус бис». 16.00—16.45 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Шуптузунга билдингир [illegible]». Уран чечен телефильм. [illegible] сериязы.

МОСКВАДАН

17.30 — Коми АССР-ниң Курупнениң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. («Орбита-3»). 18.00 — «Чайгы куш-ажылчы семестрим ырлары». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Тываның экранында.

МОСКВАДАН

19.00 — Орус романстарны Грузин ССР-ниң улустуң артизи И. Брегвадзе күүседир. 19.25 — Документалдыг фильмнер программазы: «Индигирниң тооллары», «Аърганың этюдтары». 20.00 — «Тамчыдыг удумар, чаштарга» «Илбилиг экран». 20.15 — «[illegible] Калугада». Документалдыг фильм. 20.25 — Тыва АССР-ниң Кругуннуң ыры болгаш танцызының «Саян» ансамблиниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа 21.35 — «Игорь Ильинскийн-биле ужуражылга». Уран чечен телефильм. 23.00—00.45 — Футбол ССРЭ чемпионады. «[illegible]» (Киев) — «Шахтёр» (Донецк).

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-21-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, килдизиниң культура 2-23-54, кожээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетгүр килдизиниң 2-31-75, сагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаш 2-32-75 телефонче долгаар.

Тиражы 17866. Чагыг № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле [illegible] (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01461

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 195 (11693) | 1981 чылдың август 22, суббота | 1925 чылда үндүрүлгеттинген | Өртээ 2 көп.

МАЛ ЧЕМИ ЧАА КУЛЬТУРАЛАР

Ленинград областың ажыл-агыйлары сигенни, сенажты болгаш силосту өрткен чылдың бо үезинден үш түс муң тонна хөйнү белеткеп алган. Ындыг немелде — совхозтарның хөй кезиинде боттарының тускай үрезин фондузун тургусканының түңнели болган. [illegible] үрезин фондузун чаартырының талазы-биле хүлээлгени «[illegible]» дээр өртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының бо[illegible] алган.

Каттыжыышкынның эртемденнери мал чеми культураларының чаа сорттарын тургусканы, оларны кодээ ишчилерге [illegible] дамчыдып бергеннер. Сөөлгү чылдарда мында «лаборатория — шөл» [illegible] ажылдың ачызында хөй чылда үнер сигеннерниң барык он хире сорттарын тургусканы. Оларны област [illegible] эң баштай кескенде бежин гектардан-на 60—70 центнер [illegible] сигеннер ажаап алган.

Моон мурнунда сиген үрезиннерин [illegible] ажыл-агыйлар безин оларны тарып турар апарган. Олар боттарының шөлдеринге янзы-бүрү мал чеми культураларын [illegible] турар.

Кодээ ажыл-агыйның Совет [illegible] институду, Бүгү-эвилелдиң Н. И. Вавилов аттыг үнүш ажылының эртем-шинчилел институду, Агрофизиктиг эртем-шинчилел болгаш кодээ ажыл-агый институттары Ленинград областың совхозтарынга мал чеми болур бедик дүжүттүг культураларны ажыглаар талазы-биле [illegible].

С. ФОНАРЕВ.
В. ЦИМБАЛОВ.
СЭТА-ның корр.

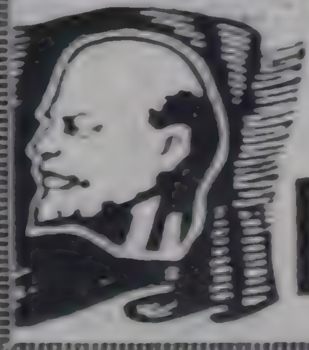

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

СААЛДА ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Чөөн-Хемчик районда Хөндергей [illegible] чурумалдыг черлерниң бирээзи. Чайгы [illegible] районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының чайлаар черлери мында.

Карл Маркс аттыг совхозтуң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазы Хөндергейде чайлап, 110 инекти саап турар. Мында 8 саанчы бар. Июнь, июль айларда ферма хүнде-ле 1200 кг сүттү саап, күрүнеге дужаап турган. Ферманың коллективи чартык чылда күрүнеге сүт саар планын [illegible]. [illegible]

[illegible] Август айның эгезинден бээр бо хүннерге чедир ферма хүнде-ле 750—780 кг сүттү саап ап турар апарган. Ферма 128 тонна [illegible] ам безин [illegible] алган.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа фермазы база мында турар. Ферма 140 саар инектиг. [illegible]

[illegible]

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң [illegible]

[illegible] харысаалга чогуннуг уржуу-биле сөөлгү үеде 20 хире саар инекти чидирген. Ындала-даа ол инектерниң [illegible] совхозтуң дирекциязын, мал ажылының тускай эртемниглерин дүвүретпейн турары элдептиг. Олар фермага ховар аалчылар болуп турар. Харын-даа сөөлгү үеде шуут келбестээн. [illegible] харын белеткээр сигенниң планын безин билбес болуп турар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ортаа-Тал фермазының чайлаа Хөндергейниң Бестиг-Карада. Оймалыкта ак-ак өглер. Оларның ортузунда улуг, чадагай кажаа. Ферма эргелекчизи Канчыыр-оол Чалзынович Монгуштуң өөнге бардывыс.

Сүт-бараан фермазында иштиң байдалын эргелекчи мынчаар чугаалады:

— Бистиң фермавыс чылдың-на маңаа чайлаар чүве. Бо чайын чаъс чагбааныңдан кандаашкынныг болду. Оът-сигенниң үнгени хиреліг. Фер[illegible]маада инектер-биле 400 ажыг баш инек бар. Бо хүннерде 130 инекти саап турар. Мында 8 саанчы ажылдап турар. Баштай кежүү келгенивисте хүнде 700 килограмм сүттү саап турган чүве. Инекти чүгле [illegible] саар. Июль айның [illegible] хүн бүрү кудулап, 500 кг хире апарды. 200 ажыг кг кудулаан. Инектиң-биле ферма бир инекке оолаштыр хүнде 3 кг бичии-ле ажыг сүттү саап ап турар. [illegible] кол чылдарында — инектерге бээр немелде чем — тарба чок. Ону совхоз таңдырбайн турар-дыр. [illegible]

[illegible]

Ферманың коллективи 200 тонна сигенни белеткээр планныг, [illegible]

[illegible] чок. Оон уламындан сүт саалдазы кудулаан. Фермаларга автолавкалар ховар келир. Ындыгаш саанчылар Хандагайты баар автобустар дозуп, Өвүр районнуң төвүнден аъш-чем продуктуларын садып ап турар.

Сүт саалдазын амдыгаашта-на ол хире кудулаттып турааш, кыжын канчаарыл? Ук ажыл-агыйларының фермалары күрүнеге сүт садарының планын [illegible]? Бо айтырыглар Карл Маркс аттыг «Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы», «Алдан-Маадыр» совхозтарның удуртукчуларын дүвүретпейн турар. Ында чайның болдунар аргалары чогуурру-биле ажыглаттынмайн турар. Оът-сиген элбек болгаш чүлуктүг турар амгы үеде сүт саалдазы кудулавас ужурлуг. Эвээш сүт саап турары ажыл-агыйжы эвес чорукту уржуу-дүр. Ам сүт саалдазын көвүдедир дээш ук [illegible] боттуг хемчеглерни алыр херек.

Н. ДАЖИНМАА.
«Шынның» корр.

ЭКИ СУГГАРГАНЫНЫҢ АЧЫЗЫНДА

Бо чылын «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының тарылга шөлдеринге 25 суггатчыны быжыглааш, оларны чеди звенога тургускан. Ол шөлдерге часкы, чайгы суггарылганы үш катап шынарлыг чоруткнаның түңнелинде ында тараан суланың, кызыл-тастың өзүмү эки. Совхозтуң тускай эртемниглериниң баш бурунгаар санап көргенинден алырга, бо чылын оон суланың-даа, кызыл-тастың-даа ниити дүжүдүн гектар бүрүзүнден чеди центнер чедир ажаап ап болурунуң аргазы бар.

Чер суггарарынга Очур-оол Монгуш, Чес-оол Сат, Эртине Тюлюш, Доржу Монгуш олар кызымак ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап турар.

А. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

НЕГЕЛДЕ ЧАҢГЫС: темп болгаш шынар

Августуң ийиги он хонуунда мал чеми белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Бо чылдың августуң 20-ниң медээзи-биле алырга, республикада ниитизи-биле сиген планы 29 хуу, сенаж — 23 хуу, витаминниг сиген далганы — 53 хуу күүсеттинген азы 65,9 муң тонна сиген, 13,8 муң тонна сенаж, 3,7 муң тонна витаминниг сиген далганы болгаш 16,1 муң тонна будук-бүрү белеткеттинген дээрзин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому доктаалынга демдеглээн.

Барыын зонаның районнарындан дээре көргүзүглерни Барыын-Хемчик районнуң [illegible] мында мал [illegible] ийиги он хонукта 13,2 хуу болуп, [illegible] 17,3 хуу [illegible] Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйлары мал чемин [illegible] он хонукта 44,8 хуу [illegible] мал чемин белеткээр талазы-биле [illegible] 85,3 хуу күүсеткен.

Оон-биле чергелештир ийиги он хонукта [illegible] хөй ажыл-агыйлар мал чеми белеткээр темпизин [illegible] дыка кудулаткан. Чамдык районнарның совхозтарының партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, профэвилел болгаш комсомол [illegible] мал чеминиң белеткелин [illegible] политиктиг ажылды ооржадып, мал чеми белет[illegible]

[illegible] «Кок-Тей», «Совет Тыва», «Хадың» болгаш «Өөк» совхозтарның кыйнаттынган сигенниң 56 хуузу. «Саян», «Улуг Октябрь», «Енисей» болгаш «Кара-Хаак» совхозтарның бүгү сенажы шынар талазы-биле класс чок болган.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому августуң ийиги он хонуунда дараазында черлерни тиилекчи деп санаан:

— барыын зонадан — БАРЫЫН-ХЕМЧИК район;

— мурнуу зонадан — МӨҢГҮН-ТАЙГА район.

Барыын-Хемчик болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчидир Кызыл тугларын болгаш [illegible] рубль түңнүг акша шаңналын тыпсыр.

Оон-биле чергелештир ол зонаның районнарының ажыл-агыйлары мал чеми белеткээр темпизин дыка кудулаткан болгаш бирги он хонуктуң [illegible] тыпсылас деп ук доктаалда айыткан.

Мал чеминиң белеткелинге [illegible] болгаш техниканы [illegible] күш-ажылды органчыластаарын [illegible] социалистиг чарыштың [illegible] СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, районнарның кодээ ажыл-агый [illegible], профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, улус депутаттарының кодээ Советтериниң, [illegible] Картофель сигени [illegible] күштелдирер, бо берге үеде малга чем белеткээриниң [illegible] ажылдаарының болгаш остуруп алган дүжүттү [illegible] чуругларын [illegible] ук доктаалда айыткан.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Чер ажылдарын кылыр тудуг эргелелинде С. Сарыглар удурткан дашчылар бригадазының кежигүннери бетонщиктер Е. П. Голощапова биле И. И. Иванованың дугайында эки сөстерни чугаалап, олардан арга-сүмени бо-ла айтыра бээрлер. Оларның бирээзи 20, а ийигизи 32 чыл ажыл стажтыг, каңызы-даа байлак арга-дуржулгалыг ажылчыннар.

Е. П. Голощапова биле И. И. Иванова аныяктарга боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып бербишаан ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келгеннер. Бригаданың план күүседип алыры оларның ажылындан кончуг хамааржыр. Ынчангаш дуржулгалыг ажылчыннар хоюзуг кылырда шалыпкын болуп, ону саадатпа[illegible] көрбээн.

ЧУРУНТАРДА (адаанда, солагай таладан) Е. П. Голощапова биле И. И. Иванова; дашчылар ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

САЛДЫНГАН СОРУЛГАЛАРНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ

(СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пленумундан)

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң IV пленуму болуп эрткен. Аңаа «Бедүүн болгаш чүлуктүг мал чемин белеткээр бүдүрерин көвүдедир талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң доктаалынга дүүштүр районнуң партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулар кылган.

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң III пленумунга бо айтырыгны [illegible] соонда, республиканың бүгү [illegible] кыйгырыгны үндүрген, мал чеминиң белеткелиниң [illegible] оңгу беш чылда малга быжыг чем-сууржу тургузар дээш районга чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Тарылганың структуразын хандыр сайгарып көргеш, хөй чылдыг си[illegible]

[illegible] ның база борбаңгылдарын белеткээрин көрдүнген. Ол бүгүнү чедип алыры эвээш эвес материал-техниктиг курлавырларны, улуг органчыкчы база политиктиг ажылды негеп турар. Ону чогуп чыгаар шиитпирлээрнинге тарылга шөлүнүң ниити структуразын сайзырангайжылары, мал чеминиң [illegible]

[illegible]

[illegible] тээл-биле доктаалын пленумга хүлээп алган база районнуң ажыл-агыйларынга мал чемин бүдүрериниң моон соңгаар улам мөчай хөгжүдерин [illegible]

А. БЕГЗИН-ООЛ.
«Шынның» корреспондентизи.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

КУУСЕЛДЕНИҢ КОНТРОЛЮ

СЭКП-ның XXVI съездизиниң кедурген сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынга партийжи удуртулганың ажыктыын бедиткенинден, партия организацияларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методтарын экижидеринден шиитпирлиг черге-биле хамаарыжыр. Ынчангаш мында кууселдениң контролюн болгаш хыналдазын сайзыраңгайжыдарының айтырыглары берге черениң ужур-дузалыг боор турар. Шиитпирлериниң боттуг кууселдезин ургулчу болгаш доктаамал контрольдаарының талазы-биле дениичи негелделер ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг методунга, бистиң бугу ажылывыстың ажыктыг болгаш шыныяры бедидеринге партия шиитпирлиг эргилдезин боттандырып турар уеде улам-на онза чугула ужур-дузалыг боор турар.

[illegible]

«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧУУЛУ.

Бөгүн—Коми АССР-ниң тургустунганының 60 чылы

ЧЫРЫТКЫЛЫГ САЛЫМ-ЧОЛДУҢ ЧЕРИ

З. ПАНЕВ, Коми АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

Бистиң чаңгыс үдел черниң улуг байырлал белеэ— Коми АССР 60 харлаан.

Тос параллельдерде, Европаның эң кыш кургунелериниң девискээринге ... турар. ... Коми АССР ... Бистиң ... 400 ажыг докторлар болгаш ... турар.

[illegible]

(СЭТА).

ЧУРУКТАРДА: Автономнуг совет социалистиг чазрой республикаларының бирээзи Коми АССР-де — энергетика, хөмүр-даш, нефть, газ, саазын, ыяш белеткээр болгаш өске-даа үлетпүр хөгжээн. Оон найыслалы Сыктывкар чылдан чылче улам чаагайжып орар. (Үстүнде чурукта).

... чылдан ... хереглекчилерже коксталыр 20 миллион чыдыны хөмүр-дашты чорудуп турар. № 3 участоктуң ... дагжылары Николай Максимкин, Вячеслав Горячих, участок начальниги Пётр Ермаков, даг ажылчыннары Михаил Ивашкевич, Николай Королёв, Сергей Пименко (адаанда).

С. ГУБСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаы.

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ КИИРЕР ДЭЭШ

[illegible]

М. ТАРТАН-ООЛ.

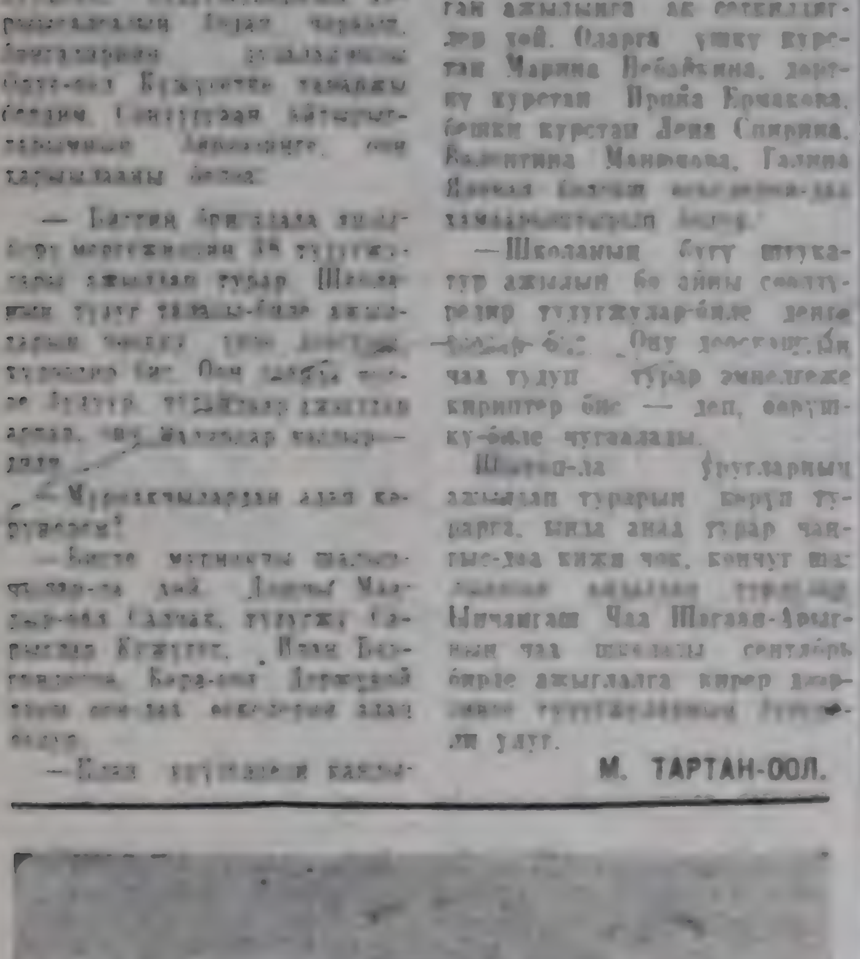

МУРНУНДА — АЛДАН-МААДЫРЖЫЛАР

Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхоз мал чеми белеткээр талазы-биле районнуң совхозтарының арзында социалистиг чарышка эң ... чедип ап келген болгаш чедиишкиннерни ап келген ... районнуң партийлыг район комитединиң, райкуусекомунуң ... Кызыл тугун уш удаа ... алдан-маадыржыларга турасказып районнуң «Күш-ажылчы алдар тугун» кодурген. Совхозтуң ажылчыннары сигенни август 17-ге чедир 2054 тонна сигенниң кезин белеткээн, ол талазы-биле планын 64,2 хуу чедир күүсеткен.

Совхозтуң кайы-даа салбырларында мал чемиериниң белеткели эки бедик темпилиг чоруп турар. ...

[illegible]

Н. ООРЖАК.

ЧАЙГЫ СЕМИРТИЛГЕ

Карл Маркс атгыг совхозтуң малчыны Байыр-оол Ооржак 1951 чылдан бээр хой малын кадарып, арга-дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. ... 80 ... семиртилге ... Б. Ооржак Кезээ-Булак деп черде чайлап, кадарган малының семиртилгезинге ...

Ш. МОНГУШ
Чөөн-Хемчик район.

Пенсионер Түлүш Доржу ... «Хондергей» ... Коммунист Т. Доржу ...

КАГДЫНГАН КЫШТАГЛАР

«Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырының Улуг-Хем ол чарыында девискээри Кара-Булуң деп черниң чоок-кавызында 11 кыштаг бар. ...

[illegible]

Н. ДАРТАП-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЧУРУКТА: коммунист Түлүш ДОРЖУ.

В. ФЕДИШКИННИҢ фотозу.

Чагаа нарзаттынмаза-даа

ДЕПУТАТТАН КЫИГЫРТЫР

Шамбалыг суурдан ... редакцияга чагаа келген. ... коммунист С. Д. Монгуш ...

[illegible]

СИБИРЬ ЧЕРДЕ

Тюменьниң соңгу чүгүнде

Тюмень нефтичилериниң Пыть-Ях суурнуң чурттакчылары чаа бажыннарже көшкеннер.

Ынаа пиштиан-биле он үш муң дөрбелчин метр чурттаарга [illegible] ажыглаарга киирген. Чаа бажыңнарже өрүм-ненчилер, бедик черге ажылдаар монтажниктер, [illegible] тывыкчылары, тудугжулар, ажылдыг [illegible] ишчилер көшкеннер.

Ук суурну тударынга тюменьчилерге «Магнитострой» трестиң коллективи дузалашкан. Ук трестиң бүдүрүлгелериниң ымыраазы конструкциялардан болгаш блоктерниң дем бо чылын 20 муң ажыг дөрбелчин метр чурттаары шөлү туттунар.

Тюменьниң соңгу чүгү — бөгүнгү улуг тудуг шөлү-дүр. Магнитогорскинин чурттакчылары-биле кады мында чурттуң дыка хөй республикаларының болгаш хоорайларының төлээлери ажылдап турарлар. Бо чылын база оларның дузазы-биле Тюменьниң энергетика комплекизинге беш муң ажыг квартиралар туттунар.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Пыть-Ях.
Тюмень область.

Синоптиктер дузалаан

Тюмень облазтың агаар станциязының ажылдакчылары кооператорларга бойдустуң он-он тонна хайыраларын белеткеп алырынга дузалааннар.

Аңнывыр ажыл-агыйының болгаш тайга черде аңнарның [illegible] институдунуң [illegible] бильге салбырының эртемденнериниң сүмезин ёзугаар тайганың кат болгаш тоорук ажыглаар черлеринге чаа белеткел баазалары ажыттынган.

Тайгада дужуулга участоктарындан келген медээлер ёзугаар алырга, арга-арыгның дыка хөй гектар черлеринде байлакты эртемденнер тодарадып шыдаанкан. Келир чылын Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң найгамчык улуг девискээринге [illegible] баш удур тодарадырының картазын тургузары көрдүнген.

А. РУССКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Томск.

Чаа школаже

«Красногвардейский» совхозтуң ажыл-ишчилериниң уруглары келир өөредилге чылында чаа школага өөренирлер.

Урат [illegible] Шутино суурда спорт комплексти, столоваяны, бүдүрүлге мастерскаяны, [illegible] машиналарын тургузар гаражтыг чаа школа ажылдаарга кирген.

Курган облазтың индустриалдыг баазазының [illegible] аңаа культура болгаш амыдырал хандырылганың объектилериниң ажыглаарга кирер хуусаазы [illegible]. Сентябрь 1-ге чедир мааңаа ам-даа он чаа школа ажыттынар.

О. ЧЕРЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.

Курган.

«Кузбасстың хаяазы»

Кемерово облазтың хоорайларынга болгаш суурларынга болур уран чүүл фестивалының ады «Кузбасстың хаяазы» деп адаан.

Шахтёр хүнүнге тураскаат-кан ол көрүлдеге Ленинградтың сураглыг чогаадыкчы коллективтери болгаш күүседикчилери киржир.

Сибирьжилерниң аалчылары [illegible] операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг театрының, орус улустуң В. Андреев аттыг оркестриниң [illegible], [illegible] дар ансамбли биле концерт оркестри, эрги шагның болгаш амгы музыканың камерлиг оркестри, «Ленинградтың аныяк [illegible]» ансамблы олар база бар.

«Кузбасстың хаяазы» деп фестивальды август 20-де эгелээн, ол август 30-да доостур.

Е. ПАСТУШЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Кемерово.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ВЬЕТНАМ ЧЕРДЕ БАЙЫРЛААЛ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улуска хосталганы болгаш хамаарышпас чоруктуу хандырган болгаш чурттуң хөй чүс чыл төөгүзүнге чаа үе-чаданы — социализмниң үе-чадазын ажыдып каан август революциязының 36 чылын Социалистиг Вьетнамга калбаа-биле демдеглээн. Алдарлыг хүнге тураскааткан байырлыг хуралдар болгаш митингилер республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга болуп эрткен.

Бүгү чер болганга байырлалдың шинчизин киирген турган. Ханойнуң станок херекселдерин бүдүрер бирги заводунуң коллективи байырлал хүнүнге оңза соруктуг кириишкининиң болгаш бедик кылдыр-лыгжыкыныг ажылдаан. Хоабиньниң гидро бедлириниң тудугжулары, Куангниниң тамыр-даш бассейниниң шахтерлары болгаш өске-даа коллективтерниң ажыл-ишчилери август революциязының 36 чылының хүнүнге база аң бедик түңнелдерни чедип алган.

1945 чылдың августуң [illegible] холбашкан тураскаалдыг черлерге Ханойнуң хөй муң чурттакчылары чыылган болгаш чонуң аас-кежии, төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын берген чаалдырларның тураскаалының сактыышкын ёслалын кылган.

Август революциязы чурттуң амыдыралынга аң чугула болуушкуну, бодунуң хосталгазы база хамаарышпас чоруу дээш вьетнам улустуң маадырлыг [illegible] үе-чада болган деп. Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТБ-зының органы «Нян зан» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээн. Шынчы марксист-ленинчи Хо Ши Минге баштаткан Коммунистиг партияга удуртткан вьетнам улус 36 чыл бурунгаар [illegible] алган. Вьетнамның амгы салгакчылары революцияның чаалап алыышкыннарын [illegible] революстуг чаартылгазын уруглачулеп турар. Ол чаартылганы 1945 чылда август [illegible] революциязының соңгаары бүгү тиилелгелериниң кол үнделиии — бүгү вьетнам улустуң кан дег быжыг чаңгыс эви болуп турар деп. «Нян зан» бижээн.

ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-зының VII калбак пленуму ажыттынган. Компартияның, Мексиканың ажылчы чоннар партиязының, Революстуг социалистиг партияның, Социалистиг чаңгыс эптиг болгаш хөделиишкинниң база Мексика улузунуң партиязының аразынга боттарын каттыштырар дугайында чугаалажышкыннарының дугайында айтырыгны ол пленумга көрген.

Мексиканың чөөн үзелдиг беш партияларын каттыштырар дугайында инициатива чурттуң ажылчын болгаш демократтыг шимчээшкининге төөгүлүг ужур-дузалыг дээрзин пленумнуң киржикчилери айыткан. Оон-биле холбаштыр олар МКП-ның бүгү кежигүннерин чөөн үзелдиг бүгү күштерни сырый каттыштырарының эргежок чугулазының дугайында бодалдарны удуртулга болдургаш, ол санаалды чугаалажырынга идепкейлиг киржиринче кыйгырган.

Ол айтырыг дугайты Компартияның туруш-бодалын тодарадыры-биле МКП ТК-ның пленуму партияның национал ХХ съездизин бо чылдың октябрь 15—16-да Мехикога эрттирерин доктаадкан. Келир чылдың июльда болур президент соңгулдаларынга Компартияның киржилгезиниң болгаш ол албан-дужаалга кандидатты депшидериниң дугайында айтырыгны база съезд чугаалажыр.

Чөөн үзелдиг беш партияның каттыштырарының, херээ оларның политиктиг ажыл-чорудулгазын идепкейжидериниң байдалынга боттанып ужурлуг деп бодалын МКП ТК-ның пленумунуң киржикчилери чугаалаан.

Бахонарның парлалга конференциязы

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иран Ислам республиканың премьер-министри М. Дж. Бахонарның парлалга конференциязы болуп эрткен.

[illegible] дугайында ол чугаалавышаан, олүрүкчү түлгедиглер, дээрбечи чоруктар болгаш сандаравышкын дээш харыысалганы америк империализмниң Иранда чаштынган агентилеринге онаашкан, ындаарга ол агентилер [illegible] оралдажып турар деп, премьер-министр чугаалаан.

Иран-Ирак чөрүлдээниң айтырыынга хамаарыштыр М. Дж. Бахонарның медеглээни болза: «Иранның девискээринден Ирак шериглерден хостаптар дайын [illegible] апаар».

Израиль агрессияга удур сургап турар араб чурттар-биле Иран эки харылзаалардыг болгаш бүгү араб национал-хостаар [illegible] кичээнгейин деткип турар деп, М. Дж. Бахонар медеглээн.

ТУРА ХАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ДЕМИСЕЛИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гватемаланың тура халышканнары генерал Лукас Гарсияның диктатуразы эрге-чагыргазынга удур демиселин улам калбартып турарлар. Ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, сөөлгү үеде олар чурттуң аңгы-аңгы районнарынга элээн хөй дайынчы операцияларны боттандырып чорутканнар.

Парлалганың хамаарышпас агентилелиниң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, патриоттарның 50 кижиден тургустунган отряды Сан-Маркос департаментиде Дакана дээр чурттакчылыг черде турар шериг гарнизонунче дидим шаап халдаашкынны кылган. Олар Таканну ээлеп алгаш, суурнуң төп шөлүнге митинг кылып, аңаа чонну улуска удур корум-чуруму чылча шаавары-биле чепсектиг демиселче кыйгырып турганнар. Митинг соонда тура халышканнарның отрядынга суурнуң чурттакчылары каттыжып кирген.

Петен департаментиге «партизаннарга удур дайынны» чорударынга америк чөвүлекчилериниң өөредип кааны «Кабилес» дээр тускай шериглерниң таныксылын патриоттар орукка кедеп чыткаш, боолааннар. Удур-дедир атылажыышкынының түңнелинде дөрт солдат өлген.

Чепсектиг улустуң революстуг [illegible] солдаттарының аразында күштүг тулчуушкуннар Кармен суурнуң девискээринге [illegible] Патриоттарның бир өске отряды Сан-Хуан суурдан (департамент [illegible]) [illegible]ларны ундур сывыргаш, хөй санныг, колдуунда-ла америк болгаш израиль боо-чепсектерни хунаап алганнар.

ПОЛЬША УЛУС РЕСПУБЛИКА. ССРЭ-ниң дузазы-биле туткан В. И. Ленин аттыг суднонуң сугжеээлчеглиг саалып кириишкинни Гданьскиге болган.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

КУБАГА УДУР ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ГАВАНА. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Штаттар Кубага удур база бир каржы өнчүк-чөңгээни үүлгеткен. Августуң 17-де, эртен «Гуам» дээр вертолётоносецтиң кырында Гуантанамода америк шериг-далай баазазынга далайның чадаг шериглериниң агаардан десантызын дүжүрген. Ынчаарга Гуантанамо — Кубаның суверенниг девискээри болур, ынчалза-даа ону бо чүс чылдың эгезинден тура АКШ хоойлу-дурум чок-биле ээлеп турары билдингир.

АКШ-тың болгаш оон НАТО [illegible] «Оушн венчер-81» деп чажыт ат-биле боол турар эң калбак шериг-далай маневрунуң Кариб далайга кезээниң ийиги үе-чадазы ол дүжүрүүшкүн-биле эгелээн. Элээн каш хүн мурнунда НАТО-нуң шериг-далай күштери элээн хөй [illegible] америк [illegible] биле кады Атлант океанның мурнуу болгаш соңгу кезектеринге, а ол ышкаш Кариб далайынга [illegible] хөделиишкиннерин кылдырып эгелей бергенин.

«Оушн венчер-81» дээр дайынчы өөредилге дайын байдалынга шуут дөмейлештирген байдалдарда эртип турар. Ында ниитизи-биле 120 муң ажыг шериг кижилер, 250 хире дайынчы корабльдер, барык муң самолёттар 15 чурттардан киржип турар.

...Кубаның шериг-агаар күштериниң вертолёду америк баазаны Кубаның девискээринден [illegible] дургаар чоорту-ла ужуп бар чораан. Оон адаанда [illegible] АКШ-тың шериг-агаар күштериниң вертолёттары чаук-соксаал чокка ужуп чоруп тургулаан. Мугулдурже кирер черде «Гуам» дээр вертолётоносец эштип чоруп турган, оон ыраак [illegible] өске ийи америк дайынчы суднолар чораан. Далайның чадаг шериглери адып боолавышаан, кезек-кезек шураашкыннар-биле бурунгаарлап чоруп турганнар.

Десант дүжүрери-биле чергелештир америк шериг [illegible] лерниң ог-бүлелериниң кежигүннери Гуантанамо баазазын кожурер талазы-биле ажылдыг база сойнап көргүзүп турар. Бо бүгүнүң сорулгазы болза, дайынчы байдалга эң-не чоок кылдыр чорттурткан хөделиишкиннер үезинде шериг кезектериниң [illegible] болур.

Ол маневрлар — Рейганның администрациязының делегейде дүшкүүрлүг чорукту вавырылдырарынга болгаш бөмбүрзектиң улустарының чер кырынга тайбыңны камгалаар дээш күжениишкиннеринге [illegible] база бир херечизи-дир. Ол дээрге, Вашингтоннуң [illegible] [illegible] демократтыг [illegible] тайбың [illegible] чок оруу дээш демисежип турар социалистиг Кубаны, Кариб далайының болгаш Төп Американың кожалары улустарын коргудар [illegible] маневрлар-дыр.

О. КОЛЕСНИКОВ.

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ТАЙБЫҢЫНГА КЫЖАНЫЫШКЫН

БЕЛГРАД. [illegible] бүдүрүп үндүрер дугайында АКШ-тың президентизи Р. Рейганның шиитпирин Югославияның «Борба» солуну «термоядролуг чепсектиң шиңгажалгазында чаа коргунчуг чепсек» деп адаан. АКШ-тың чазаалының телевидениезиниң нейтронуг чепсектиң чүгле АКШ-ка тургузуп [illegible] дугайында медеглелиниге чигзиниишкин илеретпишаан, «Борба» солун, оон Барыын Европаның-даа, а ол ышкаш Азияның, Африканың, Чоокку Чөөн чүктүң болгаш [illegible] Латин Американың-даа девискээрлеринге ажыглаттынган туруп болурун демдеглээн.

• • •

ХЕЛЬСИНКИ. АКШ-тың администрациязының нейтроннуг чепсекти долу хемчээлдиг-биле бүдүрүп үндүрериниң дугайында шиитпирин Финляндияның премьер-министри М. Койвисто ядролуг чепсекти ажыглаар шериг чеселдежиишкининиң үнүп кээп болуру боттуг турганы «соок дайынның» үезинче дедир эглиишкин [illegible] деп чугаалаан. Ол Европа диңке ортумак ыраккылдыг чаа америк ядролуг ракеталарын тургузар дугайында НАТО-нуң шиитпиринге холбаштыр сагыш-сеткилин илереткен.

[illegible] бүгү-ле чурттарының баштыңчылары шуптузу делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырылдырары [illegible] премьер-министр демдеглээн. Европаның соңгу чүгүнге ядро чок зонаны тургузар чорук [illegible] байдалдың кежигдеринге идиглиг болурун ол база демдеглээн.

• • •

ЛОНДОН. Ирландияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы Дж. Стюарт нейтроннуг чепсекти [illegible] нуң эң баштайгы кылырын күзеп турар агрессорнуң чепсээ-дир деп адаан. «Юнити» солунда парлаттынган чүүлүнге ол Барыын чүктүң милитаристиг бөлүктериниң нейтроннуг чепсекти камгалап, агартып база оңу [illegible] кылдыр көргүзер оралдажып турар. Ядролуг чепсекти ажыглаары дээрге, «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайын дээр эң айыылдыг америк [illegible] бир [illegible], ынчангаш оон согуунга Европа бир дугаарында таварыжыр деп [illegible] демдеглээн.

Ынчангаш нейтроннуг чепсекти долу хемчээлдиг бүдүрүп үндүрериниң дугайында шиитпирин «АКШ-тың кандыгла бир шиитпири херээ кылдыр көргүзериниң оралдажылгазы [illegible]» чүлчүрүүшкүн боор турар.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. «Нейтроннуг бомбаны кылып, тургузар чорук кижи төрелгетенин хынтыгып [illegible] болур ядролуг дайынче база бир базым чоокшуладып турар-дыр» — деп, «Делегейниң каттышкан федералистериниң [illegible]» организациязының оралакчызы президентизи С. Персонс медеглээн. АКШ-тың администрациязы боо-чепсекти дужурер дугайында ССРЭ-биле чугаалажышкыннарын катап эгелээри эргежок чугула боор турарын ол айыткан.

«Кижи төрелгетенин камгалап алырының эрге ажыы дээш [illegible]» дээр [illegible] нийтиниң удуртукчуларының оралдазы Дж. Джордан нейтроннуг чепсекти долу хемчээлдиг-биле бүдүрериниң дугайында Рейганның шиитпирин «бүгү кижи төрелгетенин шагаайтап, алгадаашкын-биле дөмей-дир» деп, чугаалаан.

Ол ебо чепсек дээрге, бүгү кижи төрелгетенге кыжанышкын-дыр» дээрзиниң дугайын чугаалааш, нейтроннуг бомба болза, «иштики төрээн-тир» деп, администрацияның [illegible] дурамтылдыг утказын демдеглээн.

• • •

ПАРИЖ. АКШ-тың президентизи Р. Рейганның нейтроннуг чепсекти долу хемчээлдиг-биле бүдүрүп үндүрер дээн шиитпиринге удур [illegible] Францияда улам дыңзавыр-биле [illegible] турар. Францияга [illegible] хөй болгу айыылдыг [illegible] [illegible] [illegible]. Америк чепсектиг бүдүрүлге [illegible] нейтроннуг чепсекти бүдүрер дугайында шиитпир Европага «кызыгаарлаттынган» ядролуг [illegible] медеглелиниң [illegible] оруктуг ажыттан. [illegible]-биле ук ниити АКШ-тың чазаанче [illegible] оларның хулээп алганы кылдыр чугаалаан турар. Кыйгырыгга ат салганнарның аразында шүлүкчү Л. Арагон, чогаалчылар А. Стиль болгаш А. Лану, чураакчы Ж. Фарра, кино режиссерлары К. Отан-Лара, Б. Таверньe, кабаре [illegible] А. Бурмеср [illegible] Ж. Норман олар база бар.

АНШ. Сент-Луис хоорайда (Миссури штат) улуг эвес заводтуң хериминиң аксынга үш муң ажыг ажыл чоктар чыглып келгеннер. Ол бүдүрүлгениң удуртукчулары чүгле сес кижини хүлээп алыр деп турар. Чыылганнарның хөй кезии дүүнүнде кежээ-ле келген, ээлчегге 13 шак ажыр турганнар (Чурукта).

Күш-ажыл биржаларының болгаш бүдүрүлгелерниң хериммер аксында ындыг улуг ээлчеглерниң Нью-Йоркка, Чикагога, Детройтега, Филадельфияга болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга көрүп болур. «Артык кижилерниң» саны сес миллион чедип турар, олар ам-даа көвүдевишаан.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Бедии-биле үнелээн

ДЕЛИ (СЭТА). Индияның Премьер-Министри Индира Ганди августуң 19-та парламентиге чуве чугаалап турган, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» кыйгырыын бедии-биле үнелээн. «Индия тайбынче кандыг-даа кыйгырыгны деткиир болгаш кыйгырыг бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга чаагай салдарын чедирерине идегеп турар мен» деп чугаалаан.

МИЛИТАРИЗАЦИЯ ПЛАНЫ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). АКШ-тың национал айыыл чок чорук чугаалажыр [illegible] Лос-Анджелеске Р. Рейганның даргалааш-кыныы-биле [illegible] америк стратегтиг [illegible] программазын чугаалажып көрген.

Кол кичээнгейни ядролуг чепсекти алыр аргалыг чаа стратегтиг [illegible] шиитпирниң [illegible] зарының планының дугайында болган. Ол ышкаш шиитпир аразынга ужурап «МХ» дээр ракеталарны [illegible] тургузарының арганының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Ону тургузуп, Пентагонның программазы америк [illegible] лерниге 50 млрд. доллар чедир [illegible] турарын медеглээн [illegible] телекомпаниязының «Лос-Анджелеске болган санал-оналд солчуушкунунга чугаа [illegible]. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң темпизин улам шалгынчыларының дугайында болган.

ЮПИ агентилелдиң дамчыдып [illegible] Э. Мизэ ракетаның «МХ» системазының болгаш чаа стратегтиг [illegible] шиитпирлерни Рейган [illegible] тарын медеглээн.

АЙЫЫЛДЫГ УГААН АЛДААШКЫНЫ

Каттышкан Штаттарның чагырыкчы бөлүктери айыылдыг угаан алдаашкынынга алыскан. Нейтроннуг чепсекти бүдүрер дугайында президент Рейганның шиитпири болгаш аңаа удуртулга болдурган соң бодалдарын угаан-сарыылдыг кижи бүргүү чүгле ынча деп болур.

Нейтроннуг бомба дээрге дайынны болдурбазынга баштарлыг камгаланыкчы чепсек болур деп хоозун чулчуруушкун кол үндезин бодап кылдыр идип үндүртүнген. А херек кырында ол дээрге туруп көрбээн бүдүлдүрүүшкүн-дүр. Нейтроннуг бомба бир-ле дугаарында ядролуг чепсекти ажыглаарының кызыгаарын чоокшуладып, атомнуг чепсекти ажыглаарының аргазын чиигедип турар. Дайынчы шынарларының талазы-биле ол термоядролуг чепсектиң эң нарын чыткан хевирлериниң бирээзи болур. Нейтроннуг бомбаның чогаадыкчызы Сэмюэл Коэнниң бодунуң медеглээни ындыг: «Кижилерни узуткаар, материалдыг үнелиг [illegible] шимчээр [illegible]».

Нейтроннуг чепсектиң талалакчылары ол удурланыкчының чүгле солдаттарынга когарал таварыштырар, хамаатылы чурттакчыларга салдары чок болур деп хөй чүве чугаалап турар. Ол бомбаның кол хоозуралдыг шынары чүл дээрге кончуг күштүг нейтроннуг херелдениишкин болур. Кончуг чүгле чаңгыс кидотонна нейтроннуг бомба частырга соң чазылган чериндең 1200 метр чедир хемчээлге азы 4,5 дөрбелчин километрге шуут өлүмнүг херелдениишкин тургустунар, а 45 дөрбелчин километрге дораан өлүрбес-даа болза, халаптыг аарыгларны тывылдырар херелдениишкинни бээр, а аңаа таварышкан кижилерниң уруттарыг салгалы бертик-бежел, солуу кижилер болур.

Рейганның администрациязы нейтроннуг бомба дээрге шериг объектилеринге удур ажыглаар ындыг чепсек-тир деп, американнарны бүдүрединиң оралдажып турар. Нейтроннуг чепсектиң дайынчы шынарлары ядролуг дайынның «болуп болурунга» чыдан кылдыр көргүзүп турар. Бомбаның чогаадыкчызы Коэн оон ол «төлүнге» таваржыр-лар американнар эвес, а европейжилер болур деп санап турар. Барыын-герман «Дойче фольксцайтунг» солунга интервьюзунга ол ынча деп медеглээн: «Совет болуушкунниң [illegible] турар болгаш хомудаачыг чүүл дээрге таваржыр болур-дур силер. Бис олардан океан ажылдыр турар болгай бис».

Ынчалзажок ындыг мантыстаачак бодал американнарның боттарынга-даа айыылдыг. «Америка деп шиңгеге» шелээн олурар бис деп бодап турар чечей угаапнылар бар чүве ирги бе? Ядролуг векте ындыг «шинээ» чок деп чүвени чаштар-даа медерен билир.

Пентагоннуң чамдык «стратегтеринниң» [illegible] [illegible] алган шериг объектилеринче ужуглаар, угааар апаар деп бадыткаашкыннары шуут хоозун, боттуг эвес чугаа. Хөй-хөй сураглыг америк специалистер ядролуг чепсектиң харык чок эвээш-даа [illegible] хевирин баштайгы ажыглаашкыны бүгү делегейни шыва алыр дайынга чедирер деп санап, кичээндирип турар.

[illegible] Каттышкан Штаттар [illegible] аргаларлыг» бис, күжүвүстүң болгаш айыыл чок чоруувустуң быжыгарынга ол дузалаар деп мактанышкап турар. Ындыг бодалга алыыр болза база сарыыл чок чорук-тур. Массалыг узуткаашкынның кандыг-бир чаа чепсээн кайы-бир чурт ур үениң дургузунда чааскаан ээлеп келгенинниң чижээ төөгүде чок. Атомнуг бомбаның, ядролуг чепсектиң, сүр дуйунге чоруур стратегтиг атомнуг хемелерниң, башкалаңыр кезектерлиг ракеталарның төөгүзүн кончарыштарга байдал илдең. Массалыг узуткаашкынның ол бүгү чепсектериниң хевирлериниң бүдүрүлгезин баштайгы эгелеп алганы Каттышкан Штаттар болган турар. Совет Эвилелиниң ажып алыр дээш ядролуг чепсекти шупту эндере бүдүрериниң, сайзырадырының баштыңнары олар болган.

АКШ-тың камгалал министерлиниң [illegible] демдеглээни дег «артык байдалды» чедип алыры оларга бо удаада база болдунмас деп чүвеге чиганниг турбас. Бистиң өжээтеннеривистиң бисти коргудуп келгени дег кандыг-даа боо-чепсээн бүдүрериинге Совет Эвилелиниң экономиказы, эртеми болгаш техниказы бүгү аргаларны берип турар. Совет Эвилели боо-чепсектерниң айыылдыг, угаан-сарыыл чок эндере бүдүреринге киржикседейн турар.

Совет Эвилели, өске чурттар ону кылбас болза, нейтроннуг чепсекти бүдүрбес деп эң эгезинден-не шиитпирлиг медеглээн. Оон артык, ССРЭ массалыг узуткаашкынның боо-чепсектериниң чаа хевирлериниң болгаш системаларын ажылдап кылырын болгаш бүдүрерин хоруур дугайында дугуржулганы чарарының дугайында шагдан бээр шүүдүрүп саналдап келген. Ядролуг чепсекти шуут хоруурунуң дугайында айтырыгны боттуг шиитпирлээри дээш ол туржуп турар. Ол сорулга-биле ядролуг чепсектиң кандыг-даа хевирлерин бүдүрериниң [illegible] салып болгаш оон күрээлээр [illegible] [illegible] совет саналдарын [illegible] алып үндүргэн.

Амгы америк администрацияның совет [illegible] бир-ле [illegible]-биле хүлээп көрбейн турар. Ол боо-чепсекти [illegible] оон мурнунда администрацияның [illegible] нейтроннуг бомбаның бүдүрериниче киирген. Совет Эвилели-биле боо-чепсектерни кызырар болгаш кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажыышкыннарның чединишкинниг болурунга АКШ нейтроннуг бомбалыг турарга эки деп. Эй-би-си агентилелге интервьюзунга камгалал министри Уайнбергер бүдүредиксээн. Мында байдалды билбези, азы коргеттиниксээни, азы хөй-ниитини будалдырыксаазы ол ийик бе, тодарадыры берге. Ынчаалзажок бир чүүл дүп тода билдири чугула: күш-биле, албадал-биле, бузут-биле чугаалажыр бис дээр бис-ле хоржок — ол дээрге бир аңгы хостуг күрүне-биле шынчы деңнээ эргелиг чугаалажырының аргазы эвес-тир.

«Бистиң айыыл чок чоруувустуң боо-чепсектерниң күлүү деңнелинге шын деңнештир [illegible] [illegible] талазында таарыжып турар дугуржулгалар хандырар» деп, күрүне секретары Хейгтиң боо-чепсектерни контрольдаарынга хамаарыштыр сөглээн сөстериниң ийи уткалыг дыңналган.

[illegible] эвес ындыг медеглел [illegible] боттуг [illegible] [illegible]-биле быжыглаттынган турган чүве болза, ынаа [illegible] болур ийик. А херек кырында байдал шуут [illegible] сыр дедир. Рейганның администрациязы [illegible] илделиг контрольдуң туруп аар ужурлуг СБК-2 керээни хоорлуутту. Ол баазының олар АКШ-тың шериг чарыгдалдарын оон мурнунда туруп көрбээн улуг дециналче кедүргениниң биле үламчылады. А эң [illegible] АКШ-тың [illegible] тиии нейтроннуг бомбаны бүдүрер дугайында дужаалы-биле ядролуг дайынның [illegible] боо-чепсектерни [illegible] талазы-биле ийи болгаш хөй чугаалажышкыннарның чорудулгазынга улуг нарын [illegible] тургускан.

Ядролуг дайынны кызыгаарлаар [illegible] чурттар болур, ындыг дайын турар кээп болур деп чүвеге кижилерни бүдүредир деп чуткулдерни СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев улустарны дорт мегелеп турар чорук-тур деп сөглээн. «Боо-чепсектерни эндере бүдүреринге бот [illegible] [illegible] [illegible] болур бис деп санаары — айыылдыг угаан алдаашкыны-дыр» — деп, СЭКП-ның XXVI съездизинге чугаазынга ол медеглээн.

Бүгү орта угааныг кижилер [illegible] деп сөстерни ужурлуг.

Г. ШИШКИН.

(СЭТА).

С. САРЫГ-ООЛ.

ХОСТАЛГАНЫҢ ДАЙЫНЧЫЗЫ

Хостуг, ыржым булуп дилеп,
Хоргадарын иол-ла нувеп.
Десвеп, улчаап тонанчы эвес
Демиседдиң шериг оглу:

Коммунисчи ужур суралп
Хосталганың дайынчызы —
Кочстов биске чедип келди.
Холдар быжыг
кузнактаашкан.

Саян мыды ырак булуп
Салым-чолун үстүр четкен.
Шак ол өйден чаалдгн дег
Салдыкпайын аъттанган бис.

Дайын каичаар төне бээри
Төлгелээри берге турган.

Тангыш эш-нүүш
даддарал чок
Төгүлгеп хан
коргуннааң-даа.

Тывылган-на улуг шуугде
Тыва чоннуң хосталгазы:
Чалбыыштанган Кызыл
түк-даа
Саян мыдын тырыткылаан.

Оортан бээр-ле тыва черге
Оттуң чырыы улам
демдээн.
Совет чурттуң эш-хөлу
Социалистиг күрүне бо!

ӨРГҮН ЧОННУ ЭРГИП ЧОРААШ...

ӨВҮР ЧЕР КАЙЫ СЕН

Өвүр черже чорупкаш, баштайы-ла Торгалыгга баарывыска база дыка солун чүве болган. Торгалыг хемниң унунда өглер тип каан болду. Аңаа «Үүр даргазының үш чыл болду» деп шииниң ёзулуг «хову шиизин» кылдыр үндүргеп бис. Сценавыс чартык өг боор чүве, өгнүң иштиниң [illegible] адаккы кидистери ажыттапыр, хеп солуур черивис боор. Манаа сцена-өгнү арыг кылымында тиккен болгаңда, «хову шиизи» үндүрерипге кончут таарышкан болган.

Дөңгүр-оол (М. Мунзук) өөнге чугааланып олургаш, даңзы-хараазын астыр сумказынче бөле-хаара суккаш, өөнден үне бээр. Хана ажытты эрткеш, баглаашта турган [illegible] Салдам чагырыкчы сугже баар дээш челээп чоруптар.

Кежеге хагдынгаш, катап ажыттына бээрге, Сандак чагырыкчы (А. Лонгаң) биле Калбак-Кадай (Кок-кыс) бора-бүдүн өөнде Дөңгүр-оолду манап орар. Ээриик кижи аъттыг, ыт-күшту ээртпишаан, дуу-ла салбайтып орар. Ашак, [illegible] дыңнааш, дүвүрей бээр. Дөңгүр-оол аъдын талга баглап каапкаш, өгже кирип келир... Сержинг (Кара-кыс) душтуузуң [illegible] саяк аът мунуп алган, чындынмадып-даа кээр. Севилбаа (Досумаа) бедик дорут аъттыг Дөңгүр-оолду сүрүп келгеш, демги шииниң «чудунадаа кээр. Ойлаар-оол (Монгабин) эдээн эттипкан [illegible] Семис-Лама (Сарулуу) [illegible] [illegible] [illegible] базып-даа орар-ла... Ол шиини чоп кайгамчык-ла кончуургаан.

«Удазынының [illegible] ашу баткан Хандагайтыга» баргаш, концертивисти ол ырбиле эгелээн бис. Ынчаа аңаа Солчур сумузунуң төвү 4—5 хире чывыт бажыңнар бар чорааң, оларга чайлаг школазы ажыттынган болду. Аалдар чайлаглай берген. Биске шык [illegible] Чон база-ла эмке-дикчок чыылган. Шии, концертивисдаа эки-ле эрткен, чон бисти кылым-биле хүлээп-даа алган. Ам мурнувуста «Хөндергей-Бажының оргук-чирик чок улуг арты. Ол черниң даргалары чайын Хөндергейлеп машина ажары берге, харын-даа хоржок-ла болду бе дижип, аңаа белеткенир-биле ам бир хонар манаарын дилээн.

Ажылдап чораан улус адаа олурар эвес. Хөй аалдар чайлап турар Бора-Шайга барып ойнааш келир дей бердивис. Удаваанда аът-хөл-даа, удекчилер-даа белен. Дөртен шаа аъттыг кижилер, ийи коштуг хапкан бис. Саптын арт кырынга үне бергеш, бичии доктаай душтувус. Дөрт артыявыс чок. Манаам-манаан— база сураг. Утккур кижилер артырын кааш, бистер Бора-Шайже чорупкан бис. Концерт орту кирип чорда өөрүвүс маназаннарга «удедин» алган бо келген. Хорлуг-оол аътка шооғут эвес кижи. Аңаа кончут [illegible] тар. Кады чораан өөрү база аът мунарынга кандай болгаш [illegible] Хорлуг-оолдуң аъды ансыпнааш, доора салып бээрге, өскелери ону эдергеш, чырыкла хүндүс аза берип-тирлер.

КӨКТҮГ-ШЫКТЫГ ХӨНДЕРГЕЙЖЕ

Оон Хандагайтыга келирвиске, Хөндергей артын шуурседээр «дайынчы белук» белен болду. Ооң «составында» 50—60 хире аъттыг шырак эрлер, ол шаа комнут шарылар бар. Хонгаш, эртенинде хүн хөөрей келгенде чорупттувус. Арттың өвүр талазын өрү мун-не чүгээр өскен ор бис. Машиналар чорууллеп азы оңгул-чиңгил черлерге чыдынтарга, демги аъттыг кижилер төрепчилептер азы комнут шарылар үнзүр тырттып эккээр. Дүште арт кырынга үнүп келирвисте мыда чоп база дыка хөй. Хөндергей сумузунуң эрттарлы бисти уткуп келгени ол чүведир. База-ла төрепчилээр аъттыг, кош-комнут шары-бугалыг мындыг.

Удекчилеривистиң болгаш уткукчуларывыстың биске эккелген [illegible] душтеки чем чип, бичии дыштаныр алгаш, Хөндергей иштинче доңгайтыр кирипкенис. Бисти үдеп келген солчуржулар, бичии доругдуп чоруй, бистиң-биле, хөндергейжилер-биле байыр-менди солушкаш, омак-хөглүг, ыр-шоорлуг ээп чаныптылар. Арты куду эдээн бадып чоруй, ээзимнер шаларында, аъндарда [illegible] соонда, херек-даа боблап эгелээн. Машиналарывыс дөңгелеп [illegible] шыктарга душкулээш, кузовтарынга чедир кадалгаш турупберген. Хөндергейжилер аъттары-биле төрепчилеп, узун сыралар-биле быралап, оруккачигге шеттер дожей чадып чорааш, бичиилеп-даа болза бурунгаарладып-ла чорлар. Ынчап чорааш, Хөндергейниң Биче-Белдирге чоокшулап оруувуста ынар дужуп келген.

Мээс талада бир деспелдирекке улуг от кыва берди. Кезек болганда улусту ынаар кый дей берген. Чеде бээривиске, улуг одаг кыпсып каан, ооң чанында кош-одагларда эът-чем хайындырган мындыг болду. Машиналар иткеш, идик-хевин оде берген улус куртаттының, дөгелениң эгелээн. Артистер бистерге эжек-кидистер чадып каан, чылыг тоннар база эккелген. Орук берге-даа болза, чыылган чон шуптуvуз омак-сергек, каткы-хөглүг чемнендивис.

Кезек болганда, мыда-хаая чугаалап каан олурган Сорукту акывыс хову каргыраазын хостуу-биле бадыра берди. Улус-даа шыпшып барган. Соғтуруп каргыраазы [illegible] да дагларга, кожаазында эжиаргаларга чаңгылап, ынаар-ла, хемни өрү, куду, бедик сыныарның баштарынче ужугалыг чаңгыланып чоруп тур. Тыныкы-даа кайгамчык узун, чежеге-даа каргыраалап, хемейлээр могавас боостаалыг кижи болгай. Каргыраа сексай бээрге, чыылганнар чыжырады [illegible] [illegible] алгырышкылады. Оон Сорукту акый: «Чер-черде база магалыг [illegible] бот-боттарынга дөмей черлер турггулаар-дыр ийин. Бо хемниң мээн Качык, Нарын хемнерим-биле дөмейин дээш, арай тулуксай берген олур. Өг-баштыг, урут-дарыглыг, назыны улгады берген кижи болгаштың, ажы-төлүн сакты бергеш, хөөкүйнүн бүгүн-даа чорааны ол бооп чадавас. Бүдүн чыл аалынга барбаска улгады берген кижиге берге-даа турган боор. Азы, хөндергейжилер аъш-чем-биле кады «эзеңги дынзыдар» чүве база эккелген чораан, улуг кижи ону чоогларкаш, сеткил-сагыжы көдүрлү-даа бергени чадап чок. Оон өске улустан ол чүвени амдаар безин кижи бисте бар эвес. Чогнуң чаагай болгаш өөрзээ сеткилин улам деткип дээш бистер база ырлап, сыгыртып, элээн аян туткан бис. Ол база «ховуну» эвес-даа бол, «тайга» концерти болган. Чүгле «театрывыс» хаалалары бедик бедик даглар, дээвири сылдыстыг дээр, сценавыс эжек-кидис, көрүкчүлер залы хөлбеңнээн көк оът-сигенниг деспек турган.

С. ЧИГЖИТ

(Улаанчылыг).

(Эгези № 189 «Шында»)

60 ЧЫЛГА ТУРАСКААТКАН

Дуут Кызылдың Гастелло аттыг [illegible] залынга республиканың чурукчуларының болгаш урал шеверлериниң [illegible] эн ажыттынган. Ооң тематиказы Тывага улусчу революцияның тиилээниниң 60 чылы-биле сырый холбашкан. Мында 5? авторларның чураан болгаш чонар даштан чазаан 10? ажылдарын киирген. Хоочун болгаш аныяк чурукчулар С. Саая, И. Салчак, Ю. Деев, Г. Суддальцев, Т. Левертовская, В. Ховалыг, М. Монгуш, С. Монгуш оларның революция тематиказынга кылдынган чаа ажылдары көрүкчүнүң кичээнгейин хаара тудары [illegible]

С. МОНГАЛ.

телевидение

АВГУСТ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.00 — «Дужар черин өскерткен херээ [illegible]». Хөй сериялыг урап чечек телефильм. 5-ки сериязы. 10.25 — «Сиилерге, азы иелерге». 10.55 — «Тадживтиниң аялгалары». Фильм-концерт. 11.25 — «Советтер болгаш амыдырал». 11.55 — «Спортлотонуң 35-ки тиражы». 12.05 — «Челээш». Улустуң чогаадыкчызының IV делегей фестивалының телепрограммазы: Ирак. 12.30 — «Тиилекчилер». Фронтучу өг-нүүтер клуву. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Уругларга фильм. [illegible] 14.45 — «Дириг амытаннар [illegible]». [illegible] Москваның архитектура ансамблы. 15.15 — [illegible] 16.15 — [illegible] Ю. А. Петрушевский [illegible] 17.15 — Румын улустуң [illegible] — [illegible] Румынияның [illegible] Румын Социалистиг Республиканың телевидениезиниң программазы. 18.30—18.45 — Чаңгыр. 18.45 — «Мариса». Мультфильм. 18.55 — «Правда» солуннуң политиктиг [illegible] Ю. А. [illegible] [illegible] 19.45 — [illegible] Куд[illegible] Мао[illegible] ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор А. Новиков [illegible] «Правдивые» Культура [illegible]га. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — [illegible] ССРЭ-ниң [illegible] [illegible] 22.15—23.25 — «Тарифные ... ». Фильм-шии. Телеспектакль.

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «[illegible]» 15.20 — «[illegible]» [illegible] 15.45 — «Музыкалыг киоск». 16.15 — Регбиге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң [illegible] командазы — [illegible] командазы. 17.05 — М. Гараева — «Бажың ээзи». Фильм-шии. 19.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — [illegible] маргылдаазы ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың [illegible] Киевтен дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.55 — «Театр». Уран-чечек телефильм.

Агаар

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге частаар, дииңмирээр. Соңгу-чөөн чүктүг уттамынның хаттың дүргени секундада 7-12 метр чедер. Агаарның температуразы 21-26 градус чылыыр.

Кызылга онзаган өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар чылдызы 24-25 градус чылыыр.

Республиканың автоорукта рынга бораннаар, ынчалза-даа чуvени кестуру эки болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

«ИЕЛЕРДЕН АЙТЫРЫҢАР...»

Бичии уруумнуң чураан чуруу мээң столумнуң кырында чыдыр. Чечектер долган шыктыг, [illegible] ак-ак даш болгаш өөр-кеп углар уруглар. Мээң хаймер кыдым Маничка «Нил-кытериксин» [illegible] бистер база-ла [illegible] — нейтронунг чочуур [illegible] бомбаны болдурар дугайында америк империалистернииң шиитпирлеңниң дугайында [illegible] [illegible]

Уруумнуң чураан чуруун болган ол солунну [illegible] тавярылга болбайн аал. Ынчалза-даа [illegible] бомбодучунуң келир үезиниң салымын көргүзүп: тайбың азы дайын бе деп айтырыгны тодарадып турар-дыр. Вашингтонуң чагырыкчылары делегейниң улустарын өлүмнүг ядролуг [illegible] эдерге бүдүрерин чаа балалыг [illegible] тиилиг тенекстениң дорамчылаазының көргүзекеп болгай.

...Дүнелерде-ле дайынны, блокадатыкан Ленинградты, бистиң өрээлчигежиниети бол-ла дүжей бээр мен. Ынчан авамның [illegible] турарын көөр мен: хензиг кескиндиниң ийи келек кылдыр үлеп турар. Оттуп кааримге, хараатарым чаштыг болур — аар-берге эртиен үе чүреке ол хире аарышкылыг-дыр.

Авам-биле ийлээн дарыг арттывыс. А хоорайның дыка хөй чурттакчылары [illegible] ооң камгалакчылары Тиилелге хүнүн уткуваанпар. Пискарёв чевээнде музей залында мээң үе-чергем Таня Савичеваның хүн демдеглелинде одурутарлывын хоолгалары бар. Ооң сөөлгү арнында карандаш-биле мынчаар бижээн: «Шупту өлүп калдылар. Чаңгыс-ла Таня арткан». Ооң коргунчуг сөстер чок, чүге дээрге, ол — дайынның ушт-каазы чаш-назыны, аас-кежии-дир.

Менде — ол бир урут бар. Беш оол болгаш алды кыс. Оларның улуу Лайла бо бөзии ие апарган, эң хеймери — Маня — ушку класстың

Ийи оглум шеригде албан эртирип турар. Өскелери ажылдап-даа, өөренип-даа турарлар. Бүгү-ле, кандыг-даа ие кижи ышкаш, мен бодумнуң уругларымга болгаш уругларымның-даа уругларынга чырыткылыг келир үени күзээр мен. Чогум-на ооң ужурундан нейтронунг бомбаны бүдүрүп үндүрери дээрге, АКШ-тың чазааның «ниткен хероз ышкажыл» деп, Ак бажыңның тергелекчилериниң кара туразында медеглээни мени киленнедип турар. Чо-ок, [illegible] чок чорууга хамааржыр бүгү чүүлдер — бүгү кижи төрелгетенниң херээ-дир.

[illegible] чурттарның уже-тары-биле найырал болгаш тайбың [illegible] турар болгенимда, бистиң хоорайга аалдап кээр даштыкы кижилер-биле бо-ла ужуражы бээр-дир мен. Оларның хөй кезии совет кижилер ышкаш. База-ла тайбыңны камгалаары кижи төрелгетенниң эң чугула сорулгазы деп санап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирин бистиң тайбың саналдарывысты [illegible] ССРЭ-ниң Дээди Советиниң «Делегейниң парламентилериниң болгаш чурттарынга» Кыйгырыгзын-биле деткип турарлар. Бистиң чуртувустан артык тайбың күзеп турар чурт чок деп ак сеткилдиг кижилер билир. Совет эрге-чагырганың [illegible] декреттериниң [illegible] тайбың дугайында декрет болганы база чаверылга эвес-тир.

Байырлал столунга чыглып келгеш, бистиң ог-бүлевистиң ырлаары бир дыка эки ырызы бар. «Дайынның болур, болбазын... иелерден айтырыңар...» деп, мында чугаалап турар.

Иелерниң, бүгү совет херээжен иелерниң аңаа харыызы болур: «Дайын чок болзун!», «Ядролуг халап чок болзун!».

А. ПАВЛОВА,
Маадыр-ие.

ЛЕНИНГРАД.

ҮШ КИЖИНИҢ БИРЭЭЗИ-ЛЕ

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Даумант Знатнаистан Латвияда спорт ажылын канчаар организастап турарын тайылбырлаап бээрин ПМА-ның корреспондентизи дилээн.

Латвияда үш чурттакчының бирээзи-ле, азы 860 муң хире кижи күш-культура болгаш спортта идепкейлиг киржип турар, а 750 муң хире кижи [illegible] [illegible].

ССРЭ-ниң өске республикалары-биле бир дөмей, Латвияда күш-культурага бичии чаштарны [illegible] уруглар садиктеринге өөредип эгелээр. Уруглар кадыкын, бы[illegible] бүдүрүнге бодунуң сонуургалын [illegible] бүгү-ле аргалыг. Республиканың район бүрүзүнде уругларның спорт школалары ажылдап турар. Оларда 1400 тренерлер 40 муң уругларны өөредип турар.

Латвияда организация, бүдүрүлге бүрүзүнде күш-культура коллективи бар, оларның саны ам 2,5 муң чедип [illegible] 36 стадионну, 690 спортзалды, 23 эштир бассейннер, 2,4 муң ажык спортту оюннар [illegible] ажыглап турар.

Сөөлгү үеде спортче чугле хоорай чурттакчылары эвес, хөдээниң ажыл-ишчилериниң кол-биле хаара тудары кичээнгей салдынган. Латвияның күш-культуражылары [illegible] хаара туттунган, оларның бирээзи — «Варпа» («Колос») деп [illegible] хаара туттунган, ооң баазазы шыырак. Сөөлгү беш чылдарда «Варпа» ниитилелиниң спорт мастерлери 150 кижи чедир өскен. Ниитилелге [illegible] ийи Олимпиадага киришкен, чиик атлетчи-спринтер Юрий Силов эккелген. ССРЭ-де, харын-даа делегейде эң-не шыырак шанактылар база ол ниитилелдиң кежигүннери.

Амгы үеде бар спорт баазазы чурттакчыларның негелдезин хандырып турар-даа болза, даарта Латвияга спорт өлдери чедишпес апаар, ынчангаш амдан эгелээш, спорт тудугларын кылырынче улуг кичээнгейни салып турар. «Варпа» спорт ниитилелиниң бюджединиң дөрттүң бир кезиин спорттуң чаа тудугларын кылырынга чарыгдап келген.

Чаа тудуглар деп чүл? Чижээ, «Мадлиена» совхозта спорт комплекизинде спорт залы, эштир ийи бассейн, баскетбол, волейбол, футбол шөлдери, мотоцикл оруу бар. Манаа чырыдып каан оруктуг хаак станциязы ажыглаага кирер, боодалга кылыр биатлонну дерип турар. Совхозта [illegible]-даа, биче-даа кижилер спортче хаара туттунган. Шак ындыг спорт комплекстери республиканың хоорай, суур бүрүзүнге улам көвүдээр. Республиканың ындыг комплекстеринде спорттуң 70 ажык хевирин сайзырадып, хөгжүдүп турар.

Латвияда баскетбол, волейбол, хемелээр, чиик атлетика, шанак спорту эң-не сайзыраан. [illegible] чамдык эки чедиишкиннер чедип алдынган. XXII Олимпийн оюннарынга ССРЭ-ниң шилиндек [illegible] составынга безин 13 латвий спортчу киришкен. Олар 4 алдын, 7 мөңгүн, 2 хүлер медальдарны чаалап алганнар. Копьё октаар Дайнис Кула Олимпиада оюннарынга үш катап чемпион болган. Инеса Яунземе база Янис Лусис олар олимпийжи шанналдарның эдилекчилери, баскетболчу Ульяна Семенова ийи дакпыр олимпийжи чемпион.

Он чыл бурунгаар шанак спортун каш-ла кижи билир турган болза, ам Латвияда олимпий чемпиону, делегейниң болгаш Европаның чемпиону чораан Вера Зозуля, делегей чемпиону чораан Дайнис Бремзе база Айгар Крикис, Олимпиаданың хүлер медалының эдилекчизи Ингрида Амантова олар бар.

Спорттуң янзы-бүрү хевириниң массалыг маргылдаалары ылангыя «Бүгү ог-бүле-биле стартче» деп маргылдаалар чаңчыл апарган. Латвияның спортчулары Совет Эвилелиниң база Латвияның шилиндек командаларының составынга делегейниң 50 ажыг чурттарынга болган маргылдааларга киришкен. ГДР-ниң, Болгарияның, Польшаның спортчулары-биле быжыг харылзаалыг. Латвияже даштыкыдан база аалчылар үргүлчү келир. Чылдың-на Латвияже Европаның, Американың, Азияның, Африканың 30 ажыг чурттарындан муң чедир чиик атлеттер келир. Кубада, Болгарияда, Кувейтиде, Алжирде, Мадагаскарда Латвияның дуржулгалыг тренерлери ажылдап турар.

Ольгерт ПУМПА,
(ПМА).

РЯЗАНЬНЫҢ ЫРААЖЫЛАРЫ

Рязань областың Отрада суурунуң бот-тывызыгы артистери душтеки чапсар үезинде ситенчилерге чедип келирге ситениң кезип каапкан шык — сцена, сарааттар, хепзээлер арты — белеткелдер черы, шаттар, тейлержи калбарып чоруткан арга-арыг — кайгамчык чараш чуруу апарган. Улустуң аас чогаал ансамблы бодунуң чаа программазын аңаа көргүскен. Ансамбль — улустуң уран чогаадылгазының [illegible] пропагандизи. Ооң ыры бүрүзү [illegible] амыдыралдың [illegible] көргүзүп бүдүн шии-биле дөмей. Артистерниң идик-хевин чедимниин бүгү [illegible] шыптылган. Үн дыңнып делгемнерже тараар. Бирги үнге ийи-даа, [illegible] каттышкаш сургеткаан рязаньчы ол үннүг ыры чаңгыланыр.

Ыры санында бодунуң эгезин, танцызы, аян-шиичээн бар — рязань суурларда шагшаандан бээр ырларны чуттермрлаар эвес, а ойнап турар.

— Бистиң ансамбльде херээжен 30 артист бар — деп, коллективтиң удуртукчузу Т. Смаанова чугаалады. — Ырны эгезинде 82 харлыг Феодосия Ивановна Рыжова ойнап эгелээр. Хамааты дайын чылдарында-ла ол чоок кавыдап ыраажыларны чыып алган, [illegible] [illegible] латкапнарының мурнунга концерттерлиг үнүп эгелээн. Оортан бээр ол ырыдан, хөгжүмден чарылбастаан. Ам бистерге, шыбаганчыларга, аныяктар немежип эгелээн. Оларның аразында зоотехниктер, агрономнар, школачылар — кымнар чок дээр. Оларның эң-не бичиизи 12 харлыг. Ол мээң эң хеймерим, чедиги оглум Серёжа болгай. Бистиң коллектив шупту херээженнер-даа болза, ол өөрү-биле кады ап алыры бистен чанып турган чедип алган. Феодосия кырган-авага каттыжарлар...

— Бистиң бо коллектив алдаржаан — деп, Чапаев аттыг колхозтуң даргазы В. Быков чоргаарал-биле чугаалады. — Телевидениеге-даа уялчылар, кинога-даа тырттырган. Москвага концерттерни көргүзүп, янзы-бүрү конкурстарга, фестивальдарга тиилеп-даа келген. Ыраажы деп колхозун алдаржыттылар.

Отраданың ыраажылары олут орбас, доскал чоктар. Херек апарза кадыыр-даа туткаш туруптарлар, бок уңушдаа чуларлар. Ажылдап каалкаш ырызын улаштырыптар. Чангыс-даа куда, чаңгыс-даа урут төрүттүшкен чер олар чокка эртпес.

...Алдынналган тараалдарның ак-ак халыныарлыг арыглары ыраажыларының ырызында рязаньчы хөй үннүг ыры чангыланып, куттулуп турар. Ону салгалдан салгаалче дамчыдып, сайзырадып турар.

А. ТРОФИМОВ,
СЭТА-ның корр.

Путятено.
Рязань область.

Бүгү российниң кааствлга-шимелде болгаш улусчу уран чүүлүнүң музейи чоокта чаа Москваның Делегатская кудумчузунда ажыттынган. Бурунгу залаан бажыңның 14 залдарында Россия Федерациязының улусчу уран чүүлүнүң экспонаттарын делгээн.

Каслия шуткулгазының, малгаштан, фаянстан кылыгларының үлетер-хевирлерин, ыяштан болгаш керамикадан кылган ойнаарактарны музейниң стендилеринден көрүп болур. Павловский Посадтан үнелиг белеекти — павловчу кайгамчыктыг аржыылдарның коллекциязын музей алган.

Музейниң ажылдакчылары улусчу болгаш кааствлга-шимелде уран чүүлдү систематчылар, өөредип шиичилээр болгаш пропагандалаар планныг.

ЧУРУКТА: музейниң бажыңы — XIX чүс чылдың архитектуразының болгаш XX чүс чылдың төөгүзүнүң тураскаалы-дыр. Манаа 1921 чылда Бүгү-российниң аъш-чем съездизинге В. И. Ленин чүве чугаалаан.

Чурукта: музейниң ажылдакчызы Н. Л. Иванова вологда аргыын — куржеваларын көргүзүп турары.

Чурукта: XVIII чүс чылдың честен кылган савалары.

А. Морковкинниң фотолары.
СЭТА-ның фотохроникзы.

Ажыктыг сүмелер

КАШ-ЛА СЕКУНДА ДУРГУЗУНДА

Күжениишкинниг үр ажылдаанының хараазында холдарыңарның сеңгиттары туруптан болза, эдыптарыңарның иштин талаларын чыпшыр туткаш ишрниккиже дүрген дүрбүштүрүптүңер (10-12 секунда иштинде). Ооң соонда чүгаап ышкаш кылдыр база 10 хире секунда дүрген дүрбүштүрүптүңер. Адак соонда хостуг салыпкан сайгыттарыңарны 8—10 катап силгигиледиңер.

Бир эвес бажыңар иштп мунгаш, аар апарган, хөлчок туруптан болзуңарза, сандайга доорт олуруп алгаш, бажыңарның аткаар бар шаа-биле ийлендириңер. Ол байдалга бажыңарны 8—10 секунда иштинде тутпаш, бурунгаар (херекче) ийлендириңер. Ынчалдыр 10—15 секунда олуруңар. Ону база катап катаптаңар.

Карактарыңар туруптан болза, 5 секунда иштинде шиивп алгаш, ооң соонда дүмчүкче улуг көрүңер, ону 3—5 катап катаптаңар.

Бир эвес холчоңка дувүрээп азы шыжыкпан болзуңарза, 10 катап дүрген киир тынып-үнүүнүңер. Удур тынарда ооңуң тыныышкыныңар мергежилгезин кылырын кызыдыңар. Чаңгыс сан иштинде киир тынгаш, 6—8 сан иштинде үндүр тыныңар.

Холчок үнгү белип турар таварылгада, улуг бербес дыке, сандайга дорт олуруп алыңар, эктиңерни аткаар иттиниңер, сегелиңер көдүрүп келиңер, холдарыңар дорт салып бадыргаш, салаалырыңарны база хөндүрүңер. Оорганың, холдарыңның мөөңнүн шыгаанырын күжендиргеш, 10—12 секунда олуруңар. 10—15 секунда сулараадш, мергежилгени катаптаңар.

Буттарыңар доктаамал органыңдан туруп, шылай берген ышкаш апарза, оларны эки хөндүрүлдүр суунар, оон соонда туруп келгеш, бут баштарыңга 10 катап көдүрлүңер. Олуруп алгаш буттарыңар сулараадыңар.

Шылыг хевирлиг мергежилгелерни ажылдаар черге-ле олура туруп, могаар байдалды чидирери-биле ажыглап болур.

КИНО

АВГУСТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шивачим кимн» 9.30, 11.20, 13.10, 15.[illegible], 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.
«ВОСТОК»: «Хлеб, алдын, наган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ферфакстың миллионнары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: Кино чыынды 10.00, «Истекчи» 13.20, «Туманнарда ийи узун медээ» 11.40, 18.20, 21.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, тарымысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-1[illegible], пропаганда килдизиниң 2-31-75, «килдизиниң культура 2-23-54, хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, чагаалар килдизиниң 2-31-75, агаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбээн таварылгада 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1[illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкыны херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01461

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 196 (11694) | 1981 чылдың август 23, воскресенье | 1925 чылдан үнүп эгелээн | Өртээ 3 көп.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧҮЪК СӨӨРТҮЛГЕЗИ: чугула сорулга

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер [illegible] улус ажыл-агыйның чүъктериниң сөөртүрүп организастаар талазы-биле не[illegible] доктаал хүлээп алгаш, 1981 чылдың улуг кандаашкынының [illegible] ешпи-чем тараазынга, үрезиннерге, концентраттыг болгаш бөдүүн мал [illegible] болгаш [illegible]-биле хандыртының шиитпирин демдеглээн. Улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чонунуң херек[illegible] республикаже 147 муң тонна [illegible] болгаш ашчем аймаа чүъктерин немей кирип сөөртүрү чугула болуп турар. Оларда бо чылдың август — декабрьда 100 муң ажыг тоннаны, оон иштинде 30 муң тонна саваннының кирип сөөртүр ужурлуг.

Ындыг турда-ла, чамдык автотранспорт бүдүрүлгелеринде чүък автомобильдерин ажыктыг эвес ажыглап турар — автомобильдерниң техниктиг белеткелиниң коэффициентизи, оларны оруктарже үндүрүп турары эвээш, чүдүрер-дүжүрер ажылдарга хөй тургузар, куруг маңнадыр чорук-тарны болдуруп турар дээрзин доктаалда шынгыы демдеглээн.

1981 чылдың август — декабрьда болгаш 1982 чылдың бирги чартыында республикаже чүъктерин сөөртүрүн хандырар сорулга-биле республикага чүък сөөртүлгезин организастаарын партия, совет [illegible] органнарының мурнунда турар эң чугула сорулгаларының бирээзин кылдыр СЭКП обкому болгаш Министрлер Чөвүлели санап турар.

Министерстволар болгаш ведомстволар автотранспортту ажыглаарының ажыктыын бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр, автотранспорттуң бүгү звеноларының чүъктер сөөртүрде ылаптыг болгаш бир демниг болуруун хандырар ажылды күштелдирер, чолаачылар ортузунга күш-ажыл болгаш күүселде чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаар, ооң-биле кады автомобильдерниң техниктиг белеткелин бедидеринче база оларны оруктарже үндүрерин көвүдедиринче, ээл турар болгаш куруг маңна[illegible] [illegible]че онза кичээнгейни салыр.

1981 чылдың август — декабрьда база 1982 чылдың бирги чартыында улус ажыл-агый чүъктерин Абаканның, Минусинсктиң, Абазаның базаларындан болгаш республика иштинге тус-тузунда доктааткан хемчээлге сөөртүрүн хандырарын Тыва транспорт эргелелинге, Сельхозтехкуркомга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый, Кудумчу ажыл-агый, Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерстволарынга, «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва кедээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерге, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынга, Автоорук тудуунуң болгаш эдилелиниң бүдүрүлге эргелелинге, Маттеххандырылга куркомунга, Тыва хандырылга-садыг эргелелинге, Респотребсоюзка, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарга доктаалда дааскан.

Министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның албан черлериниң транспортунуң республика иштинге хөмүр-даш, аъш-чем болгаш үлетпүр бараннары, мал чемнери сөөртүрүнче мобилизастаарын СЭКП Кызыл хоорко-мунга, райкомнарга, парткомнарга, хоорайкүүскомнарга дааскан Тыва транспорт эргелелинин, Сельхозтехкурком[illegible] тер сөөртүп турар транспорттарын өске ажылдарже чартыктырарын доктаалда хоруп турар.

«КамАЗ» автомобильдериниң моторларының болгаш эң ховаар артык кезектериниң эвээжевес солчулга фондузу-биле хандырарын «КамАЗ» автомобильдериниң техниктиг ажаалдазын болгаш эдилелин хайгаараар талазы-биле Тыва АССР-де [illegible] автозаправочнуй станцияларны нефтепродуктулар-биле чогуур хемчээлге болгаш ассортиментиге хандырарын, «КамАЗ» автомобильдерге масло[illegible]ның бар турарынче онза кичээнгей салырын РСФСР-ниң Нефте[illegible] Тыва эргелелинге дааскан.

[illegible] субботада болгаш воскресенье хүннерни [illegible] ийи элчет-биле үзүктел чок чүдүрерин болгаш дужурерин хандырарын Садыг министерствозунга, Респотребсоюзка, Тараа продуктуларының бүдүрүлге эргелелинге, Материал-техниктиг хандырылганың куркомунга, «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерге, «Тудуг кезектери», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарга. Тыва [illegible] дээлге болгаш өске-даа чүък ап турар бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга даасыпн турар.

Автотранспорт херекселдериниң авария чок ажылдаарынга, автооруктарны эки тургузарынга контрольду күштелдирер талазы-биле хемчеглерни алырын [illegible] Автооруктар тудуунуң болгаш [illegible] [illegible] Республика [illegible] турар автоколонналарның [illegible] автобүдүрүлгелерниң [illegible] алырын республиканың улусчу контроль комитединге даан[illegible].

Автобүдүрүлгелер коллективтериниң [illegible] составын улам ажыктыг ажыглаары, улус ажыл-агый чүъктерин сөөртүрүн дүргедедирер дээш социалистиг чарышты [illegible]лер организастаарын СЭКП Кызыл хоорком[у]нга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профэвилелге, ВЛКСМ обкомунга, партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларынга даңзын турар. Республика солуннарының редакциялары, Телерадиокурком автобүдүрүлгелерниң, колонналарның болгаш [illegible] [illegible] ужурлуг.

СЭКП обкому болгаш Министрлер Чөвүлели 1981 — 1982 [illegible] Абакан, Минусинск, Абаза хоорайлардан чүък сөөртүп алырын күштелдирериниң хемчеглерин бадылаан. Республикага чүъктер сөөртүлгезин организастаар [illegible] штабы-биле республика штабын база тургусканы.

«Шын» солуннуң Күш-ажылчы алдар тугун Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң коммунист Чүлдүм-оол Намзыраевич Салчакка удурткан хол-биле сиген кезип, белеткээр звенонуң ажыл-ишчилеринге тураскаадып көдүрген. Звенонуң [illegible] беш хонукта 30 тонна сигенни белеткээр тургаш, ийи тонnaны ажыр сараатташ, социалистиг чарышка тиилекчи болган.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

ШЕФЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

[illegible] партия, совет органнары, ажыл-агыйлар удуртукчулары болгаш специалистери , мал [illegible] улуг кичээнгей салып, бүгү күштерни эвилеңнеп, арга-[illegible] турар.

Бо хүннерде районнуң [illegible] беш муң 861 тонна сигенни белеткээш, [illegible] чартык кезиин күүседип алган. Ол талазы-биле «Хемчик» совхоз мурнап, 1540 тонна сигенни белеткээн болгаш планын 79 хуу боттандырган. Оон дараазында «Дөң-Терезин», «Барлык» совхозтар чоруп, сиген белеткээр планын 37—40 [illegible].

Районда оон-биле чергелештир 1367 тонна бүдүк-бүрүү, 183 тонна витаминниг сиген далганы, 1588 тонна се[illegible].

Бистиң корр.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ ЧЕТЧИР КУРЛАВЫРЛАРЫН ТУРГУЗАРЫНЧЕ КҮШТҮ УЛАМ МӨӨҢНЭЭР

Секретарьга сөс

ШИИТПИРЛИГ ХҮННЕР

Эрзин районнуң «Чаа орук» совхоз бо чылдың бирги чартыында мал продуктуларын бүдүрерин болгаш курүнеге садарын элээн көвүдедип, чартык чылда күрүнеге эът садар планын 106,4 хуу, сүттү — 154 хуу, [illegible] дукту чыл планын — 100 хуу күүсеткен. Төрүүр чүс баштан онаалтыр 94 хураганны, 98 анайны камгалап алган.

Малдың продуктулуун бедидеринге [illegible] ана быжыг чем-бааза тургузары чугула. Ынчангаш бо чылын совхоз 2810 тонна сигенни, 160 тонна саванны, 60 тонна бүдүк-бүрүнү, 2000 тонна силосту, 60 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр. Ону боттандырары-биле совхозтуң коммунистериниң, ажыл-ишчилериниң бүгү күжүн угландырып, мал чеминиң белеткелиниң планын сентябрь 10-га чедир күүседир сорулга салдынган.

Агаар-бойдустуң берге байдалдарында бүгү күштү таарыштыр тургузарының, мал чеминиң белеткекчилериниң ортузунга ажылды таарыштыр [illegible] талазы-биле совхозта ажылдар кылдынган. Чамдык Ниитиниң малынга чем белеткээриниң талазы-биле СЭКП обкомунуң кыйгырыын бригада, звено бүрүзүнге, суурда агиткварталарга массалыг-биле тайылбырлааш, чонну олче мобилизастаан. Шалыпчы ийи айга киришкиншаан, мал чеминиң арбын курлавырын тургузарының болдунар-ла аргаларын ажыглап турар. Механизастааттынган 2, малчыннардан тургустунган 6 бригада, 5 звено, бүдүк-бүрү белеткээр 1 звено ажылдап, ниитизи-биле 230 кижи мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган. Оон иштинде 110 кижи хол кадыыры-биле арга-арыг иштин, орук, хемнер, [illegible] черлерниң чайгаар үнген [illegible] калбарткан. Сиген шөлдеринде тракторлар, пресс-подборщиктер, сиген кестирер машиналар, аът-биле сиген кестирер машиналар, грабльдер, боду чоруур хол-биле кестирер 6 чехословак машиналар бар.

Бо хайнышкынныг кампания үезинде 70 ажыг коммунистер болгаш комсомолчулар мал чеминиң белеткелинде чарыштың мурнуку одуруунда ажылдап турар. Советтер депутаттарының [illegible] турар [illegible] база бичии эвес. Сиген[illegible] бригадаларында парт[illegible], кедээ Советтиң күүседикчи комитединиң тарыыр [illegible] [illegible] 5 партбөлүк, партия-комсомол 1 бөлүк, [illegible] контрольдуң тур постулары [illegible] ажылдап турар. Олардан Ак-Чыраада механизастааттынган бригадада Н. Дарчыйчап, № 4 хойжу бригадада С. Баныр[illegible] ажыл организастыг, илдепкейлиг чоруп турар. Бригадалар [illegible] тиг чарышты чеди хонуктап түңнээр. Бирги черни алган бригадага шилчиир Кызыл туктуг болгаш 50 рубльди, ийиги черни алганнарга шилчиир вымпелди база 30 рубльди тывыскып турар. Күш-ажылчы алдар тугун эң эки көргүзүглүг механизаторларга, аът-биле сиген кестиринчилеринге алдаржыдып кадырып турар. Чарыштың түңнелдерин хөйге көскү болдурары-биле агитхуудустарны, «Чаңныктарны» бригадаларга үндүрүп, чеди хонук санында түңнелдерин чаартып турар.

Чугула кампания үезинде хөй-ниитиниң корум-чурумун хайгаарап, организастыг хемчеглер алыры-биле кодээ Со[illegible] Г. Ч. Тойбаа удурткан үш кижи составтыг комиссияны совхоз директору баштаан беш кижи составтыг мал чеми белеткээриниң штабын тургускан. Бригада, агрегат-механизм, кижи бүрүзүнүң чеди хонукта, хүнде нормазын тодарадып, бригадалар төптерилге аскан. Ол ышкаш совхозтуң контора аппаратынга ореге бүрүзүнге планын [illegible] санында түңнеп турар.

Бо бүгү организастыг хемчеглерниң түңнелинде совхоз август 10-га чедир 1330 тонна сигенни белеткеп, планын 50 ажыг хуу күүсеткен.

Мал чеминиң белеткелиниң эртken чылдың [illegible] бүгү хемчеглерин ап турган, планын ажыр күүседир сорулга салынган. Совхоз районнуң совхозтарының аразында чарышка багай эвес түңнелдерлиг [illegible]. Август [illegible] үзүктүр чеди хонук түңнели-биле сиген кезиишкининиң темпизин өзүлделиг болган. Бирги черни № 4 хойжу бригада (бригадири С. Спартак, партбөлүк организакчызы С. Баныр-оол) ээлээн. Бригада планының чартык кезиин күүседип апкан. Ийиги черни № 2 хойжу бригада (партбөлүк организакчызы К. Ынаалай) ээлээн. Бо бригада [illegible] мал чеми белеткелиниң талазы-биле [illegible] Кызыл тукту чаалап алган.

Мал чеминиң белеткекчилеринден № 4 хойжу бригадада чеве-биле сиген кестирип база болдуруп турар С. Даш-оол, Д. Балдир, Ак-Чыраада механизастааттынган бригаданың [illegible] механизаторлары А. Сагды, Ч. Чүрүк, С. Даш-оол, [illegible] Б. Борбак-оол, Д. Дамды-оол, хойжулар С. Спар-оол, Л. Комба, Ш. Чигжит, С. Ынаалай олар хүн нормазын 110-115 хуу күүседип, мактаткан.

Район иштинден белеткээн сигенни кыштаглар же сөөртүрүн организастаан. Ак-Чыраадан сиген сөөртүр 2 автомашинаны турум быжыглаан. Бүдүк-бүрү белеткээр сиген-чилерден тургустунган 26 кижи составтыг звено хүн нормазын үргүлчү күүседип, эки түңнелдерлиг ажылдап келген. Олар бо хүннерге чедир 30 тонна бүдүк-бүрүнү белеткээн. Бүдүк-бүрү белеткээр агрегаттың ажылдакчылары чоокку хүннерге чедир 20 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр.

Коммунист Б. Хорлууга удурткан совхозтуң ажыл-агый коллективи, школа директору Мижит-ооглу удурткан школа коллективи, кедээ Совет секретары В. Көлчүнде удурткан коллектив, районнуң кижи эмнелгезиниң ажылдакчылары 22 тонна эки шынарлыг сигенни совхозка белеткеп берип, хүжааган.

Совхозта [illegible] кезип болгу дег сигеннерни бо хүннерде дооскаш, № 2 механизастааттынган бригададан өске бригадаларны Ак-Чырааже чорудар бис. Ак-Чыраадан ниитизи-биле 1000 тонна сигенни белеткеп алыры көрлүнген. Ам мында 300 тонна ажыг сигенни кезип, ажааган.

Чамдык кылдынган [illegible] [illegible]-биле чергелештир чет пестер бисте хөй. Чижээ бола мал бригадазы (бригадири Н. Чоксум, партия организациязының секретары Б. Алы[illegible]) мал чеминиң белеткелинге ипек кадарчыларын четче [illegible] Бүдүк-бүрү [illegible] киржилгези кошкак. Чыгты бригадазы (бригадири коммунист Д. Солл) 30 тонна сиген белеткээр тургаш чоокку хүннерге чедир-ле чангыс даа тоннаны кызбаан. № 3 хойжу бригадада (бригадири В. Той[illegible] [illegible] Б. Бегаи) хойжулар мал чеминиң белеткелинге четче [illegible], кош-ажылды мында кошкак организастаан. Суурда урутлар сады совхозтуң бухгалтерия аппаратын бүдүк-бүрү белеткээр планын күүседириниң дорген [illegible] албайн турар. [illegible] совхозта мал чеми белеткээриниң штавынга [illegible].

А. БАРЫМ.
Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозта партком секретары.

ОМСК: ТЫВАНЫҢ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

I. НАЙЫРАЛ, ДУЗАЛАЖЫЛГА

СЭКП обкому Тыва АССР-ниң коммунистеринге, комсомолчуларынга, бүгү ажылчы чоннарынга Кыйгырыын хүлээп алгаш, оларны мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржиринче кыйгырган.

Оон-биле чергелештир СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Омск областче саван белеткээри-биле чамдык районнарның совхозтарының ажыл-ишчилерин чорударын шиитпирлээн. Ук ажыл-агыйларының төлээлекчилери Омск областка чеде бергеш, саван белеткелин кидин түүк чоруп турар үеде СЭКП обкомунуң пропаганда бөлүү аңаа баргаш, мал чеми белеткээри-биле чеде берген ажыл-ишчилерге солун лекция, беседаларны кылып, агитхуудустарны, мурнакчыларга тураскаадкан чаа солуннарны үндүрүп, төрээн черинден ырак ажылдап турар чаңгыс чер чурттугларын күш-ажылче хөй аът кииреен.

Шынап-ла олар аал-оранындан 2 муң ажыг километр ырак черде ажылдап турар болдулар. Ажыл-агыйларының [illegible] [illegible] колоннаазы Кызылдан үнгеш, 7 хонуп чорааш, Омск областка четкен болду. Ынчангаш бистер СЭКП обкомунуң пропаганда бөлүүнүң кежигүннери база оларның эрткен оруун таварып чораан аңаа четтивис.

Тывадан үнгеш, акы-дуңма коммунизм Хакас автономнуг областың девискээрин эрткеш, Красноярск крайлааш, Новосибирск областын таварып [illegible], Казах ССР-ниң Павлодар областын эрткеш, ам каан Омск областың девискээринге кирдивис.

Эртип келген оруувустуң бир оваалгай чүвези — кайы-даа улуг хоорайже кирер мурнунда КАИ-ни эртип турдувус. Орук-чирикти билбес болгаш барган черивистиң КАИ дузалажыглганың быжыт кол[illegible] [illegible] салдынганынга [illegible] чордувус.

Барыын-Сибирьниң оргулааш[ын]ның мурнуу чүгүнде Иртыш хемниң ортаакы агымында Омск областың девискээри 140 муң квадрат километр черде чаптыыган. Бо болза Сибирьниң эң улуг дээн үлетпүрлүг, кедээ ажыл-агыйлыг чер[illegible]. Эң ылангыя кедээ ажыл-агый мында кончуг сайзыраан. Областың төвү — Омск хоорай — чурттакчы чонунуң талазы-биле Совет Эвилелинде эң улуг хоорайларның би[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] чедип алганы дээш Омск облазы Ленин орден-биле шаңнаткан.

Омскиге чеде бээривиске, мал чеми белеткээриниң талазы-биле бистиң республиканың [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] хову-шөлдерден демир-орук станциязынче сөөртүп, оон 260 тонназын бо хүннерге чедир [illegible] чудурееш. [illegible] чорудупканнар.

Шак ындыг чедиишкинни канчаап чедип алганын шамбалыгжыларның бригадири Владимир Ховалыгдан айтырарымга ол мынчаар чугаалады:

— Бир-ле дугаарында [illegible] [illegible] лакаан каап турар чүвем чүл дээрге — Тывадан барган мал чеминиң белеткекчилерин Омск областың ажыл-агыйларының партия, совет ажыл[illegible] [illegible] ап, ажылдаарывыска бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бергенинге сөөрүвес аргавыс чок. Чылыг, чарык удуур чер ажылдаарынга, [illegible] байдалдарны тургускан. Аъш-чем аймаа база эки. Ынчангаш биске өңнүктериңниң шак мындыг [illegible] [illegible] канчап багай ажылдаар бис. Бүгү кужувусту, арга-[illegible] ажыглап, эртип [illegible] 1—2 [illegible] чедир [illegible] турувус.

Ол [illegible] Григорий [illegible], Геннадий Каралаев, [illegible] Даржаа, [illegible] Кудар, [illegible] олар [illegible] [illegible] 200 хуу [illegible] [illegible] дээп [illegible].

Бистиң [illegible] шамбалыгжылар [illegible] демир-орук станциязынче [illegible] саванны сөөрт[illegible] кидин түүк ажылдаан турдулар. Оларны-биле [illegible] черде ажылдап турар өске ажыл-агыйларның мал чеминиң белеткекчилери «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыннарының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар [illegible].

ажылдакчыларындан ам чорукур оруувусту айтырарывыска, олар бисти омак-хөглүг уткуп ап, найыралчы бөдал-биле чугаалажып, оруктуң кудалдарын-биле айтып бердилер. Тываның [illegible] маркаларын көөрүн эки билир апарганын чугаалап турдулар.

Ол шынап-ла ындыг. Бистер ында бар чыткаш, Омскиден Тываже углаан машиналарга орук ара доктаамал ужуражып чордувус. Ынчангаш Омск биле Тываның аразы бот-боттарындан ырак-даа болза, кады ажылдажылганың [illegible] ажылдап турарын биске таныштырдылар. Тываның 42 совхозтарындан барган мал чеминиң 1 муң чыгыы белеткекчилери областың дөрт улуг [illegible] ажылдап турар болдулар.

Эң-не баштай Марьяновка районда ажылдап турар бригада-бөлүктерге чеде бердивис. Ол Омск хоорайдан 60 хире-ле километр черде болду. Мында ажылдап турарлардан «Шамбалыг» совхозтуң мал чеминиң белеткекчилери [illegible] келерин мурнап турар болдулар. Олар 300 тонна саван прессте алыр хүлээлгезин бүрүнү-биле дооскаш, ам ону [illegible]

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: «Шамбалыг» совхозтуң мал чеми белеткекчилеринден сооңгу чеди хонуктуң түңнели-биле шылгараан ажылчыннар Б-Ч. Куулар, Ч. Ховалыг (үстүнде); ол-ла ажыл-агыйның чолаачызы Ладар-оол Ондар (ортузунда чурукта) шөлден демир-орук станциязынга чедир 30 километр ырак черге хүнде 15—18 рейсти кылып турар; пресстаан сигенни вагоннарже чудуруп турары.

Авторнуң фотолары.

АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕДЕ

СЫКТЫВКАР (СЭТА). Коминиң эрте-бурун черинге улуг байырлаал. Ол автономнуг республика тургустунганындан бээр 60 чыл болганын демдеглээн. Августуң 21-де СЭКП обкомунуң болгаш Коми АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралы ол [illegible] [illegible] тураскааткан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын хуралдың киржикчилери адыш часкаажыыны-биле уткуп-хүлээп алганнар. Ону партияның Коми обкомунуң бирги секретары И. П. Морозов номчаан.

Алдан чыл иштинде автономнуг республиканың чедиишкиннериниң улуг [illegible] партияның хүн бурунгу [illegible] [illegible] орус улустуң, Совет чурттуң бүгү улустарының акы-дуңма дузаламчызы боор турарын хуралга демдеглээн. Соңгу чуктуң черинде чеди улуг улуг хоорайлар болгаш хоорай хевириниң 35 ажылчын [illegible] [illegible] Нефтиниң [illegible] [illegible] [illegible] ажылдап келгеш, спорттар [illegible] тургускан. Коми АССР чурттуң Европа талазының чугула оталга энергетиктиг бааазы апарган. Кедээ ажыл-агыйында, культурада болгаш эртемде улуг чаартылгалар болган. Экономиктиг, социал болгаш культурлуг тургузуушкунга улуг чедиишкиннери дээш автономнуг Республика Ленин, Октябрь революциязы болгаш Улустарның найырал орденнер-биле шаңнаткан.

Коми АССР-ниң ажылчы чоннары он бирги беш чылды бүдүрерлин-биле эгелээн. Олар партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээринге төлептиг улуун киирериниң [illegible].

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хүлээп алганнар.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ЭГЕ ЗВЕНОЛАРЖЕ

Партияның пех организациялары болгаш партболуктер бүдүрүлгениң эң чугула участоктарында база бригадаларда ажыл-иштичилер аразынга партийжи салдарны күштелдирип, ажылдың ажыктыг болгаш шынарлыг бедиирингче, планнар сорулгаларның күүседириңче оларны мобилизастаар болгаш оларның ортузунга коммунистиг кижизидилгени күштелдирериниң дайынчы звенолар болуп турар. Республикада эң улуг тудуг организацияларының бирээзи — «Тыва тудуг» тресттиң партикомунуң учёдунда хөй коммунистерни болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны партияның 11 пех организациялары болгаш 5 партболуктер каттыштырып турар.

Сөөлгү чылдарда мында партия организацияларының [illegible] бедидер, тудуг бүдүрүлгезиниң чугула черлеринге коммунистерниң күжүн таарыштыр [illegible] ролюн күштелдирер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган. Бүгү коммунистерниң 60 ажыг хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган.

Тресте партком сонгудалыг активтиң ролюн бедидер, оларның [illegible] органнарлары-биле холбаштыр ажылдарны чорудар. [illegible] «Секретарьның хүнүн» эрттирип турар. Партияның пех организацияларының болгаш партболук организакчыларының школазын организастаан, оон кичээлдерин айда бир удаа эрттирип келген.

№ 48 тудуг болгаш № 14 механизация эргелелдеринде болгаш өске-даа пех парторганизацияларында иштики партийжи ажыл күштелген. Хуралдарның кижизидикчи ролю бедиш, эң чугула айтырыгларны оларга шиитпирлеп, СЭКП-ге хүлээп ап турарларның шынар составын экижиткен. Ылаңгыя СЭКП Уставының негелделерин, партийжи даалгаларны коммунистер канчаар күүседип турарының дугайында оларның отчёттарын, дыңнадыгларын доктаамал дыңнаар. [illegible]

[illegible]

Тресте партикомнуң эргелелинде партбөлүктерден 48-ки тудуг эргелелинде СЭКП обкомунуң кежигүнү Е. С. Билеева удурткан штукатурлар бригадазында партбөлүк иниативалыг ажылдап турар. Мында коммунистерниң эгелекчи салазы-биле бригада бо чылдың бирги кварталының бүдүрүлге планын СЭКП-ның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде күүседир деп инициативаны үндүрген. [illegible] Бо чылдың бирги чартыында [illegible] бригадалар аразынга чарышка коллектив бирги черни алган. Партбөлүк чеди коммунисти бүдүрүлгениң эң [illegible] тургускан. [illegible]

[illegible] бо улуг тудуг трезинде бүдүрүлгечи сорулгаларны шиитпирлээринге база ажыл-иштичилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын сайгарып көөрүнге партком бодунуң эргезинде чамдык пех парторганизацияларының [illegible] Эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги чартыында партикомнуң хуралдарынга [illegible] пех организацияларының болгаш партбөлүктерниң ажылының дугайында отчёт-даа, дыңнадыг-даа албаан.

Партия организацияларынга чаа кежигүннер немешкен тудум, оларның дайынчы шинээн бедик, коллективке партийжи салдар күштүг болур болгай. Ынчалзажок мында хөй мурнакчы тудуг ажылчыннарлыг, партийжи хуралдарны немей өстүрер базалыг 11 пех парторганизацияларының [illegible] бо чылдың бирги чартыында [illegible] «Кызыл улетпур тудуу», чер ажылдары кылыр. № 81 тудуг эргелелдеринде, Кызылдың автобазазында, «Восток сантехмонтаж» ИМК-ында [illegible]

[illegible]

С. ОНДАР,
СЭКП обкомунуң инструктору.

ДОКТААМАЛ КОНТРОЛЬДААР

[illegible]

Чагыглар күүселдези

[illegible]

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ТУДУГЖУ ОТРЯДТАРЫНДА

Тудуг мастери Тараачы Саян-оол студентилерниң тудугжу отрядын удуртуп турар. Оон отрядының сургуулдары Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезинде өөренип турарлар.

Ол училищениң нийти чурттаалга бажыңын найысылалдың Тока аттыг кудумчузунда тудуп эгелээн. Күш-ажылчы семестрде маңаа 40 ажыг сургуул 24 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

ЧУРУНТА: Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң тудугжу отрядының сургуулдары. Ортузунда тудуг мастери Тараачы Саян-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ҮР ЭДИЛЕЛДИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

[illegible]

Ук көрүлдеге кирген тура, бүдүрүлгениң специалистери болгаш чаартыкчылары чамдык четпестерни эскерип, [illegible] бүдүрүлгениң [illegible] кудуруктуг бооп бүдүнгүртүр.

В. ШАРПИЛО,
СЭТА-ның корр.

Гродно.

ОЛ АРГА АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Латвияның ажыл-агыйлар аразының «Прогресс» каттыжышкыныны [illegible] шөлдеринге 300 моллурганы немей семиртпен, ам ында бир муң хирени азырап эгелээн. [illegible] Прибалтикада ол каттыжышкынның бир дугаарында ажыглаан. Амгы үеде мында мал бажының саны өзүп, мурнуундагы шөлдерни улгаттырып, чааларын тудуп турар.

Шөлдерни тудуп база ында азыраар малды шилип ап, оларның рационун таарыштырып тура, «Прогресс» Ростов областының. Украинаның малчыннарының байлак ар[illegible] даянган.

Ковудең орар оруунга болгаш аар эртектиг тудугларны кылырын кызырганындан ук каттыжышкыны комбикормалар бүдүрерин, ында шынарлыг немелделер кылырын чедимчелиг боттандырар болгаш чемгериглге цехтерин эдерип, оларларны мелиорастаар [illegible]

[illegible] республикада ат-сураглыг апарган. Чаа беш чылдың эгезинден тура районнарның барык бүгү [illegible] шөлдерин эде дерип эгелээн. [illegible] бөштөй мыйыстыг бода мал өстүрер талазы-биле ажыл-агыйлар аразының каттыжышкыннарын ажыглап эгелээн.

П. МАНЬКО,
СЭТА-ның корр.

Бауска.
Латви ССР.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

[illegible] бажын тырып боодалдаан.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планназын [illegible]

[illegible] бригадалар [illegible] Кадыг тугун акша шаңнал-биле кады чаалап алган.

«Искра» совхозтуң витаминниг сигени далганы кылыр агрегады [illegible]

[illegible]

К. МААДЫ.

* * *

[illegible] хонуктап түңнеп келген. Сөөлгү ушку он хонуктарның түңнелинде бо совхоз 1 муң тонна сигенни, 140 тонна буудук-бүрүнү, 150 тонна силосту белеткен алган, район иштинде шилчиш чорууп Кызыл тукту чаалап алган. Азы планныг онаалдазын [illegible]

[illegible]

А. КАНЧЫЫР.

БАШКИР АССР. Учалыниң арыглаал комбинадында чес-ниин рудазын эки арыглаан болбаазырадып турары — ол бүдүрүлге черниниң чедиишкиниң ажылчын хөй факторларының бирээзи боор турар.

Учалыниң дагжылары эргижээннер-биле [illegible] ажылдап турган, чиг-этти ажыглаарын экижидер болгаш продукцияның шынарын бедидериниң талазы-биле хөй талалыг хемчеглерин ап чорудуптуннар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган [illegible] күүседининдан. Учалыниң дагжылары руда [illegible] чиг-эттен [illegible] ап турарлар.

ЧУРУКТА: арыглаал фабриказының чаа бедик бүдүрүкчүлүг машиналары. Оларның аңаа эртен тургусканының түңнелинде ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган, руда ажыглаарының шынары экижээн.

В. [illegible] фотозу.
СЭТА-ның [illegible]

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ДОЛУ ЭВЕС АЖЫЛ ХҮНҮ

Бистиң консультациявыс

[illegible]

А. А[illegible]Н.

[illegible] Тыва облазть [illegible] консультантызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ПОЛИТКҮҮСКОМ ХУРАЛЫ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Н. Чаушескунуң Крымга ужуражылгазының [illegible] түңнелдерин РКП ТК-ның Политкүүскому чугулдуг дээн санаан болгаш бедик-биле үнелээн. Ол ужуражылганың румын-совет харылзааларының чогумчалыг база чаагай үре-түңнелдиг хөгжүлдезинге чугула чаа чугулуг. ийи партияларның, чурттарның база улустарының аразынга хөй талалыг кады ажылдажылгазын калбартырынга. Румынияга болгаш Совет Эвилелинге социалистиг база коммунистиг ниитилел тургузарынга, социализмниң, демниглезиниң болгаш тайбыңның ниити херээнге улуг салыышкын болган деп Политкүүском онзалап демдеглээн.

Ийи чурттарның удуртукчу күштери болур РКП-ның болгаш СЭКП-ның аразынга харылзааларын калбартырынга база улам бедик деңнелче көдүрериңге ийи партияларның болгаш күрүнелериниң удуртукчуларының шиитпирлиин Политкүүском бедик-биле үнелээн.

Бар аргаларны болгаш курлавырларны ажыглаарының аргазы-биле ийи чурттарның аразынга кады ажылдажылганың база экономиктиг кооперастаашкынның хөгжүлдер талазы-биле чедип алдынган дугуржулгаларны Румынияның болгаш ССРЭ-ниң аразынга харылзааларының делгемчидезин хандырып турарын дыңнадыгга демдеглээн.

Делегей политиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Н. Чаушескунуң аразынга санал-оналдарның солчуушкунун, ол ыш-каш ужуражылгага кылдынган түңнелдерниң ужурлузазын Политкүүском онзалап демдеглээн. Делегей байдалының баксыраашкынынга удур демисежиириниң тайбыңның, чавырлыышкынның болгаш кады ажылдажылганың, күрүнелер аразында маргылдаалыг айтырыгларны тайбың оруу-биле шиитпирлээриниң, боо-чепсектерниң, бирги ээлчегде ядролуг чепсектиң кызыгаарлаарының, оларны эндере будурериң соксадырының, идегежир чорукту быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарының политиказын катап эгелээриниң база уламчылаарының эрге-ажыктарынга дуушту хөделириниң эргежок чугулазы демдеглеттинген.

Бөгүн — РСР-ниң национал байырлалы — Румынияны фашистиг эжелелден хостааның хүнү

НАЙЫРАЛДЫҢ МОЖУЗУ

Ол можуну [illegible] [illegible]. Республиканың мурнуу чүгүнде ол чаа можу ну тургузар дугайында доктаалды РСР-ниң Күрүне чөвүлели чүгле бо чылдың эгезинде хүлээп алган. Можунуң төвү Дунай хем чоогунда Джурджу хоорай болган (можунуң [illegible]).

[illegible] Румынияның хөй-хөй хоорайлары дег, Джурджу [illegible] шапкын хөгжээн. Мынаа турган судно септээр бичии мастерскаяларны улуг верфь кылдыр эде дерзэн. Чигир [illegible] [illegible], консерва комбинадының цехтериниң корпустары бедип үнген. Джурджу республиканың улуг үлетпүр төптериниң бирээзи апарган. Хоорайның хөгжүлдези ажыл-[illegible] социалистиг чурттар-биле, бир-ле дугаарында ССРЭ болгаш Болгария-биле ханы кады ажылдажылганың болгаш кооперастаашкынның ачызында бораанып турар. Чаа уездиниң туруп келген үези кыска-даа болза, чоңда ол акы-дунма найыралдың болгаш [illegible] дуза-лажылганың уездизи» деп адаржаан.

Социализм тургузуушкунунуң баштайгы чылдарында-ла мааа Дунайны кежир кыдыгаар көвүрүүн тудуп эгелээн. Ону 1954 чылда ажыглалга дужааган болгаш «Найыралдың көвүрүү» деп адаан. Көвүрүгнү румын, совет, болгар, чех тудугжулар туткан. Ол Европада ийи кадт шимчээшкинниг улуг көвүрүглерниң бирээзи. Оон узуну ийи километр ажыг. Ол Румыния биле Болгарияның аразында экономиктиг харылзааларын [illegible] улуг салдарлыг боор келген.

Акы-дунма ийи чурттарның тооргузунде чаа кескү арын бо хүннерде киир бижиттинген. Ол машиналар болгаш дериглериниң [illegible] туттунган. Оон цехтери төреллешкен ийи хоорайда — румын Джурджу болгаш болгар Руседе туруп турар. Заводту румын-болгар [illegible] [illegible] башкарып турар. Ортумак болгаш ханы эвес оруннаашкиннерге дериглерни, металлдарга, химия, нефтехимия үлетпүрлеринге [illegible] ру машиналарны ында бүдүрүп үндүрүп турар. Бо беш чылда заводтуң [illegible] хөгжүлдези көрдүнген.

Джурджу [illegible] [illegible] совет [illegible] цистерналарны болгаш вагоннарны бо-ла көрүп болур. Оларда бистиң чуртувустуң техниктиг дузалакчылары-биле туткан болгаш бо чылдың эгезинде ажыглалга киирген хлор-сода продуктуларының заводунуң кылыгларын тудурген болур. ССРЭ бо заводка чогуур техниктиг документацияны, [illegible] дериг-херекселдерин берген. Нарын агрегаттарны эптеп тургузарынга совет специалистер дузалаан. Бүдүрүлгени тудуп тургузарынга Чехословакия болгаш ГДР үлүүн киирген. Төлевилээн күчүлүнге четкенде завод чылда 200 муң тонна каустиктиг соданы, 180 муң тонна суук хлорну бүдүрер апаар. 20 чыл хуусаалыг дугуржулга ёзугаар ол продукцияның дыка хөй кезиин Совет Эвилелинче чорудар.

— Хлор-сода заводунуң тудуг шолу румын болгаш совет химиктериниң [illegible] солчулгазының ачылыг чери апарган — деп, химия комбинадының чиңгине директору Штефан Маня чугаалады.

Румын «Ромкиим» деп даштыкы садыг бүдүрүлгезиниң директору А. Патрубани СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга заводтуң демнешкен тудуу химия үлетпүрүнүң талазы-биле румын-совет кады ажылдажылганың, ылаңгыя хөгжүлдезин көргүзүп турар болгаш социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын [illegible] боттандырарынга чаа баалыы болур деп демдеглээн.

В. КЛИМЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Бухарест.

* * *

Румынияның найысылалы Бухарест беш чүс чыл ажыг харлыг. Ынчалзажок социалистиг хөгжүлдениң чылдарында хоорай эң чараш, чаалыы хевир кирген.

ЧУРУКТАРДА: Георгиу-Деж аттыг бульвар; Балта-Албэ районда хээлбектерлиг сивер.
В. Пушкаревтиң фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ ИНИЦИАТИВАЛАРНЫ ДЕТКИП ТУРАР

СТОКОЛЬМ. Финляндияның «Суомен сосиалидемократти» солунунуң корреспондентизиниң айтырыгларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң харыыларынга айыткан совет саналдар Европаның соңгу чүгүнге айыыл чок чорукту айтырыгларын шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң чогумчалыг чаагай туружунуң дугайында херечилеп турар-дыр деп, Швецияның коммунистериниң ажылчын партиязының (ШКАП) баштаар чериниң даргазы Р. Хагель СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Ол саналдар болза, СЭКП-ниң XXVI съездиниң кодурген 1980 чылдарда Тайбың программазының дорт уламчылалы болуп, Европаның соңгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зона болдурарынга оруктү ажыдып турар.

Тайбын дээш, чепсегленишкинниерни эндере будурериңге удур, Европаның соңгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дээш шимчээшкин амгы үеде Швецияда болгаш өске-даа чурттарда калбарган. Политиктиг хөй партияларның, профэвилелдериниң, хереэженнер болгаш аныяктар организацияларының төлээлекчилери шимчээшкинге киржип турар.

Совет саналдар ол шимчээшкинге чаа идиг берип турар. Тайбынны быжыглаарынче ыш ёзулуг чүткүп турарын, а чепсегленишкиннерни эндере будурериниң оруу-биле ыш бар чорууруң ССРЭ-ниң чаа саналдары тодаргай херечилеп турар-дыр.

Тайбынны быжыглаар болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш Совет Эвилели чайгылыш чок демисежип турарын ол чаа инициативалар тодаргай бадыткаан — деп, Р. Хагель онзалап демдеглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. Дем каттыштырган күженишкиннер-биле тайбынны камгалаарынче болгаш идегелдиг хандыраарынче ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламенттеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыын Норвегияның, Швецияның, Финляндияның тайбың талалакчылары бүрүн деткип турар деп, Соңгу Калоттуң Финляндияда комитединиң даргазы Тапио Сиикала СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ол хүлээп алган документизи чавырлыышкынны быжыглаарынче, чугаалажыышкыннарны чорударынче болгаш делегейниң кады ажылдажылгазын калбартырынче угланган политиканың тодаргай херечилери-дир деп санаан турар бис деп, ол онзалап демдеглээн.

РИМ. Чер ортузу далайны тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурар дугайында Л. И. Брежневтиң кодурген саналын Италияның Пиза хоорайының мэри Луиджи Буллери бедии-биле үнелээн. «Болуушку төөгүнүн, экономиказы болгаш чаңчылдары бо далай-биле сырый холбаалыг хоорайның мэри кижи болганымза, Л. И. Брежневтиң ол саналын бүрүн деткип тур мен» деп, ол медеглээн.

ДУБЛИН. Ядролуг дайынның кыжаныышкынындан кижи төрелгетенни камгалаар, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыр сорулгабиле чугаалажыышкыннарны «үргүлчүлээринче» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыы тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге онза чугула ужурлузалыг болгаш чавырлыышкынны уламчылаарын Совет Эвилелиниң бирги чергениң сорулгазы кылдыр санап турарын тодаргай бадыткаан-дыр деп, Ирландияның сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы болгаш ядролуг чепсекти хүжүрер дээш кампанияның секретары Патрик Комерфорд СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Делегей байдалы чиңгелеңген амгы үеде чугаалажыышкынныры кыдырынче кыйгырыг — чер кырында тайбыңның камгалаарының херээнге тодаргай салыышкын-дыр. Совет Эвилелиниң тайбың ол саналын делегейниң хөй-ниитизи, янзы-бүрү күрүнелерниң хоойлужудулга органнары калбаа-биле деткиир ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн.

ТОКИО. «Делегейниң парламенттеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыын Японияда чаагай сеткилдиг бүгү кижилер бедии-биле үнелеп, ону-биле деткип турар деп, Японияның парламентизиниң үстүкү палатазының депутазы Х. Сэя «Ниссо симбун» солунга бижээн.

«Соок дайын» делегейде база катап ооскуп турар амгы үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыы тайбың херээнге онза чугула ужур дузалыг болуп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Кыйгырыгга киирген саналдарын АКШ болгаш Япония, Европаның чурттары кандыг-даа соңгаарлалдыышкын чокка хүлээп алыр үе келген-дир деп, Х. Сэя медеглээн.

(СЭТА).

ПКАП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының ТК-зының Политбюрозунуң [illegible] болуп эрткен болгаш ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каняның база ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң ССРЭ-же найыралдыг ажылчын аян-чоруунуң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин чугаалажып көрген.

Ол чугаалажыышкыннар польша-совет харылзааларга чугула болуушкун болуп, партияларның болгаш улустарның аразында бузулбас найыралды бадыткаан болгаш [illegible] кады ажылдажылгазын улам [illegible] болган деп дыңнадыгга айыткан. ПКАП-тың IX онза съездиниң шиитпирлериниң [illegible] марксчы-ленинчи партия болуп турар ПКАП-ты. Польшада социализмни [illegible] [illegible] [illegible] биле демиселдиң дугайында совет удуртулгага информастап дыңнаткан. Польшаның делегациязының эдеп турганы ПКАП ТК-ның Политбюрозу бүрүнү-биле чугулдуг деп санаан.

Польша кижилер бүрүн [illegible] болурунга ССРЭ-ниң солуургадының, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң күчүзү болгаш делегейде бедик авторитеди улусчу Польшаның айыыл чок чоруунга болгаш [illegible] [illegible] дузалыг дээрзин чугаалажыышкыннар бадыткаан. Польша Улус Республиканың үлетпүр күчүзүн долузу-биле [illegible] көргүзеринге белеткеп совет тала база катап бадыткаанын дыңнадыгда демдеглээн.

Делегей байдалын үнелеп көөрүнге ийи талаларның бүрүн чаңгыс эптиин чугаалажыышкыннар көргүскен болгаш социалистиг дем каттыжыышкын [illegible] [illegible] [illegible] айыыл чок чорук дээш демиселдиң херээнге оон соңгаарлаа улам идепкейлиг хөделириңче эвилелчи ийи күрүнелериниң чүткүлдүүн бадыткаан.

Чуртта амгы нарын социалистиг [illegible] байдалдың [illegible] де Польшага чугула ужур-дузалыг акы-дунма [illegible] болгаш деткимчези дээш СЭКП-ге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болунга өөрүп четтиргенин ПКАП ТК-ның Политбюрозу илергейлеп болгаш чугаалажыышкыннарның түңнелдерин чугулдуг деп санап көрген.

ПКАП ТК-ның III пленумун бо чылдың августуң төнчүзүнде чыыштырар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

ПЕКИН БИЛЕ ПРЕТОРИЯНЫҢ ЭВИЛЕЛИ

МАПУТУ. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республика Гонконгтуң, Японияның, Тайландының, Мурнуу Корейниң, Сингапурнуң компанияларын дамчыштыр [illegible] [illegible] садыглажыышкынны кылып турар. Ол дугайында даштыкы [illegible] Мурнуу-Африка [illegible] [illegible] Х. Баур Иоганнесбургтуң «Санди таймс» солуннуң [illegible] [illegible] [illegible].

КУР биле Мурнуу-Африка Республика чүгле Гонконгту [illegible] [illegible] да-ла ниити түңү 20 млн. доллар керээ чарып турарын ол дыңнаткан. Ынчангаш ол республика кыдат бараанларны Африкага сайгарарының эң чугула девискээри апарган. «Кыдатта бистиң кайгамчыктыг эки кылдыр көрүп, мурнуу-африк бараанарны шуелдиниң биле садып ап турар» — деп, Баур өөрүшкүзүн чажырбайн [illegible] чугаалап турар. Кыдат Преторияда болуушкун [illegible] териниден никельди, чести, ак-[illegible] [illegible] [illegible] чиг-этти садып ап турар. Гонконгтуң «Фар истерн экономик ревью» журналында [illegible] [illegible] алырга, [illegible] [illegible] хөмүр-даштан нефть продуктуларын кылып [illegible] Мурнуу-Африка Республикага [illegible] [illegible] [illegible] кыдат шагда-ла чызаалап турган.

Расистер ол бүгүнүң оруннга боо-чепсекти, вольфрам рудазын, [illegible] [illegible] үлетпүр бараанарын ап турар.

«Бистиң ийи чурттуң эргежылгалары дөмей, ынчангаш бистер боттарывыстың аразында харылзааларны чүгле боттарывыстың болгаш [illegible] [illegible] [illegible] дээш улам калбартыр ужурлуг бис» — деп, Иоганнесбургтуң «Ту зе пойнт» солуну бижип турар. Пекин биле Преторияның харылзааларының сорулгазы — Африкага туткайлап күрүнелерге болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур хоралыг [illegible] кылыры боор турар.

Патриоттарның [illegible] турар «Африк-Азия» солуннуң бижээни-биле алырга, КУР-[illegible] [illegible] Мурнуу-Африка Республиканың премьер-министри П. Ботеге «Анголаның чазаан дужурери-биле ону [illegible] [illegible] үүлгедиишкиннерин деткиирин» аазаан боор турар. Анголага удур террористиг Унита дээр бөлүктүң баштыңнарының боттарының мининип турары-биле алырга, олар АКШ-тың, Кыдаттың, болгаш Мурнуу-Африка Республиканың шагда-ла азыралында турар. Ол ышкаш Пекин Намибияны хоойлу-дүрүм чокка эжелеп алган расистиг аг-шериглерге дузалаары-биле болуннуң чөвүлекчилерин чорударын аазаан.

КИИР ТЫРТЫП ТУРАР

ГАВАНА. (СЭТА). Каттышкан Штаттар латин-америк чурттарны экономика талазы-биле хөйнүүлдээн болгаш ядыы-түреңги чорукту уштаарынга эргежок чугула [illegible] жок хөй акша-хөреңгини боо-чепсекке [illegible] [illegible] айыылдыы-биле эндере будурериңге оларны халапче чаптыктырып [illegible] киир тыртып турарын «Гранма» солун бижээн.

«Совет болгаш Куба кыжаныышкыны» дээр шаг-шаандан на чүлчүрүп келген хоозун чүүлдерниң дузазы-биле Вашингтон Латин Америкада шериг болгаш антикоммунистиг үүлгедиишкиннерни бүгү арга-биле неделдип турар. Оон [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шагыргаларын болгаш бодунуң өске-даа эштирикчилерин боо-чепсектиң янзы-бүрү хевирлерин [illegible] [illegible] [illegible] дап турар. Америк стратегтериниң күзеп турары-биле алырга, латин-америк диктатураларын [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ыштынде демократтыг [illegible] [illegible] аргазын узаттырар [illegible] карын база Каттышкан Штаттарның даштыкыда эрге-ажыктарын камгалаар [illegible] [illegible] [illegible] дээр үжүрлуг. Чиле, ол диктатуралыг чурттарның 1980 чылда шериг сорулгазынче чарыгдааны 8 млрд. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] апаралын [illegible], эрткен түңнели — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] боо-чепсектерни [illegible] алырынга чарыгдаттынган.

ПОЛИТИКТИГ КОРГУДУУШКУН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубага удур политиктиг коргудуушкунну кылырынга Вашингтонунуң ажыглап турары Гуантанамода шериг-далай базазынга америк далай чадаг шериглерин эккеп дүжүреринге куба улус килеңнеп турар. АКШ-тың болгаш оон НАТО [illegible] [illegible] [illegible] «Оушн венчер-81» деп адааны далай шериглериниң өөредилгезин эгелээниң Пренса Латина агентилели дыңнаткан.

[illegible] Штаттарның дүрүм чок ёзу-биле 1903 чылдан бээр эжелеп алган турары Кубаның девискээринге — Гуантанамога ол шериг өөредилгезин [illegible] Кариб далайының хамаарышпас күрүнелерин коргудар дээн амгы америк администрацияның угланыышкынын бадыткап турарын [illegible] [illegible]. Далай шериглериниң ол өөредилгези гус черге дүшкүүрлүг чорукту чаа олаан тургускан.

«Оушн венчер-81» деп шериг өөредилгези Төп Америка-ның болгаш Кариб далай бассейниниң [illegible] [illegible] [illegible] ринге удур өйчүк-чөңгээ болур турарын «Верде оливо» солун бижээн. Дайынзырак ол [illegible] — [illegible] ол районнарның улустарынга хамаарыштыр Рейганның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] херечилеп турар.

МЕХИКО. (СЭТА). Гуантанамода шериг-далай базазынга америк далай чадаг шериглерин эккеп дүжүргени чоруу Кубага удур Каттышкан Штаттарның чаа [illegible] [illegible] болуп турар деп, Мексиканың «Уно мас уно» солуну демдеглээн. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң далай шериглериниң чаа өөредилгези делегейниң дүшкүүрлүг чорууң улам чиңгелендирерниче угланганын солун айыткан. Тайбыңның болгаш [illegible] айыыл чок чоруунуң херээнге ажээтен Вашингтоннуң дайынзырак угланыышкынының тудуш кезии болуп турар АКШ-тың база НАТО талазы-биле [illegible] [illegible] ринин хөй муң далай шериглериниң чаа өөредилгези тайбыңга [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] лериниң ханы килеңнээшкинин болдурган.

АКШ-тың милитаристиг политиказынга удур Латин Американың демниглелиг, демократтыг бүгү күштериниң чаңгыс эви, сырый каттыжыышкыны болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы эргежок чугула деп, «Уно мас уно» солун бижээн.

ПАТРИОТТАРНЫ ШИИТКЕНИ

ЛУСАКА. (СЭТА). Преториядан дыңналганы бээр алырга, Мурнуу-Африка Республиканың расистиг суду үш [illegible] [illegible] Африканың Национал конгрезиниң (АНК) кежигүннери — Энтони Бобби Цопобени, Иоханнес Шабанганы болгаш Дэвид Мозати шаажылап өлүрер деп дерзии ёзу-биле шииткен. Ол үш африканнар — Преторияның расисти [illegible] [illegible] өлүрер деп шииткен хөй патриоттарның санынга немежир.

Расистиг судтуң ол шиидкели чоннуң килеңнээшкинин хайныктырган. Суд бажыңның баарынга болган чыскаалга хөй муң кижи киришкен. Чыскаалганнарны тарадыр сывырарынче хөй санныг полицейжилерни [illegible] болгаш олар чепсекти база карак чажы төгүлдүрер газты чыскаалдың [illegible] [illegible] удур ажыглаан. Тускай өөредиин каан ыттарны чыскаалганнарже база салып турган. Төс кижини тудуп хоргудаан. Ол болуушкунну чурукка тырттырарын корреспондентилерге шуут чоптуушкан.

1980 чылдың июльдан 1981 чылдың [illegible] [illegible] [illegible] безин Мурнуу-Африканың кара-бажыңнарынга 116 кижини азып өлүргенин Иоганнесбургтуң «Стар» солуну бижээн. Мурнуу-Африка Республиканың [illegible] [illegible] талазы-биле делегейде бирги черин ээлеп турар. 100 муң кижи бурунгуну 6 ыс кара-бажыңнарда олуруп турар. Оларның аразында — хөй-ниитиниң сураглыг политиктиг ажылдакчылары база бар.

БҮРҮН ДЕТКИИШКИН

ПНОМПЕНЬ. Улусчу Кампучияның турушуг даштыкы политиказы, оон тайбынга ынакшылдыг угланыышкыны делегейниң хөй-ниитизиниң [illegible] [illegible] болдуруп, Кампучия Улус Республиканың делегейге атпааларының [illegible] [illegible] кезиглиг боор турар дугайын «Кампучия» солун бижээн.

Кампучияның [illegible] [illegible] алыышкыннарын америк империалистериниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] улуткаар тээп оралдажыышкыннарын ол солун шиитпирлиг-биле сойгалап, буруу шаап турар. Пекин болгаш Вашингтон кампучия улустуң тайбың күш-ажылынга шаптыктаар, Кампучия Улус Республикада болуушкуннарны соксадыр дээш күжүн-даа, акша-хөреңгизин-даа харамнанмайн турарын ол солун демдеглээн. Империалистер болгаш реакцыылыг күштер Мурнуу-Чөөн Азияда оскунган туружун дедир эгидерин оралдашкаш, ол девискээрниң күрүнелериниң аразынга [illegible] [illegible] болдурарынга кордап турарлар. Кампучия улус болгаш Индий-[illegible] [illegible] [illegible] тайбынның хоралакчы үүлгедиишкиннеринге удур тыдыгтыг харыызын берип, делегейниң бурунгаар [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Нейтроннуг албыстаашкынга удур

НЬЮ-ЙОРК. Рейганның администрациязының нейтроннуг чепсекти долу хемчээлди бүдүрүп [illegible] [illegible] дээн шиитпирин АКШ-тың Компартиязының Чиңгине секретары Г. Холл кижи төрелгетенни хоорайларынын айыылдыг тургузуп турар ядырыг хамаче бадым кылдыр негеп турар. Ол Чикагога хөй-ниитиниң митингизинге чүве чугаалаан. Кижилерни өлүрүп хөй-хөреңгини [illegible] [illegible] хевээр арттырар ындыг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ол хүн нейтроннуг бомбаны Каттышкан Штаттарның [illegible] [illegible] шелээриниң дугайында чарлааны тааварылга эвес-тир деп Г. Холл демдеглээн. Моон алгаш өөрге, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери бүгү делегейде боттарының арын-нүүр, [illegible] [illegible] [illegible] делегейниң хөй-ниитизинниң [illegible] саналы оңгаш [illegible] чок [illegible] [illegible] [illegible].

Г. Холл [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] АКШ-тың [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ ЭВЕС АКТ

ТОКИО. (СЭТА). Совет Эвилелинге хамаарыштыр найыралчы эвес чаа актыны Японияның чазаа кылган. ССРЭ-[illegible] дүрүм чок ёзу-биле девискээр негээр өйчүк-чөңгээлиг кампанияны чуртка калбартырарының [illegible] [illegible] чылынга 15 миллиард иен акшаны чарыгдаарын япон чазак шиитпирлээн.

Вашингтонка коргаткан Японияның чагырыкчы бөлүктери [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ажык негеттиг кижилерниң деткип турар. Совет улуска удур өжээтен чорукту [illegible] янзы-бүрү организацияларга материалдыг дузаламчы көргүзериниң оруунга Японияның чазаа ам ажыл-биле кирген. «Соңгу талададан кыжаныышкын» дээр антисоветтиг талыыдаашкынны Японияның амгы чагырыкчы бөлүктери дайын белеткелдерин улам күштелдиреринче, чуртту дайынга белеткээрин агартырынга ажыглап турар.

Японияның чазаа февраль 7-ни [illegible] [illegible] [illegible] кылдыр бо чылдың эгезинде чарлаан болгаш антисоветтиг чыыштарны хөй хоорайларга эрттирген. ССРЭ-ниң девискээрин кылдыр делегей эргезин ёзугаар доктааттынган Курил ортулуктарны Японияның девискээри кылдыр чурт чурттарынга өөредир чадыг алыр дугайында айтыышкынны Японияның даштыкы херектер министерствозу хөй чурттарда бодунуң элчиннеринге база берген.

Токионуң шак ындыг хөделиишкиннери ССРЭ-ниң болгаш Японияның аразынга чаагай кожа-холбаа харылзааларны боданмайн, япон улустуң нептереңей эрге-ажыктарынга дүүшпейн. Ырак Чөөн чүкте [illegible] [illegible] байдалды улам чиңгелендирип турар.

Бистиң спортчу амыдыралывыс

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ

Дыштаныр хүннер, хостут үе-шак — совет кижилерниң угаан-бодал амыдыралының байлаа. Ооң үнези, ужур-дузазы улуустуң билиг мергежилин бедидеринге, уругларны кижизидилгезинге, кадыкшылдаарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге канчаар-даа аажок ажыктыг деп чүвени кижи бүрүзү эки билир.

Күш-ажылчы неделя доозулган соонда дыштаныр хүннер келир. Хостут үе-шакты, дыштаныышкынны канчаар эрттирер ээлзе? Мындыг айтырыг күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзүнүң мурнунга тургустунуп келир. Ынчангаш бистиң Жданов аттыг совхозтуң дирекциязы, партком, эвилел, комсомол комитеттери дыштаныр хүннеринде каяа, чүү болурун, ону кым харыылаарын баш бурунгаар планнап, белеткээр, ук чүүлдерни организастаар дыштаныр хүн штавын тургускан.

Штабтың кежигүннеринде беш кижи кирген. Школада башкы Владимир Тумат, кодээ Советтиң секретары Севек Серен, совхозта комсомол организациязының секретары Роза Дамыын, күш-культураны болгаш спортту харыылап турар Агеел Дамбалаев болгаш дыштаныр хүн штавының даргазы мээң мени кирген. [illegible] харыылалгалыг ажылдап, ай [illegible] тургузуп, [illegible] айда кылыр чүүлдерин баш удур планнап турар бис.

Айның дөрт неделязының дыштаныр хүннеринде кандыг-кандыг солун чүүлдерни кылыр чорударын планнааш, ол [illegible] совхозтуң парткомунга [illegible] алгаш, ол планы Культура бажыңының көскү черинге азып, ол ёзугаар ажылдап турар бис. Урал чүүл көрүлдезин, номчулга конференциязын, диспут эрттирери, агитквартиралар [illegible] дээш чүнү чок дээр. Оларның аразында спортчу маргылдаалар, эш хуузунуң ужуражылгалары кол черни ээлеп турар.

Спортчу маргылдаалар солун, ажыктыг чаңгыс аай болбазын дээш база ынаар хөй улусту хаара тудар сорулга-биле ооң чаа хевирлерин дилеп тывары оралдажып турар бис. Эрткен кыжын бир чаа солун маргылдааны боттарывыс чогаадып алдывыс. Ону «Эриниң эрези» деп адаан.

[illegible] бир чаа хевири. Аңда спорттуң дөрт хевиринге маргылдаа кылгаш, эң-не хөй санны алган кижиге «Эриниң эрези» деп атты бербишаан, түсекан шаңналды тыпсыр, а түс-түс хевирлерге тиилекчи болганнарны база шаңнап турдувус.

«Эриниң эрезиниң» программазында 3 километрге хаактаары, 16 килограмм шойну көдүрери, аът шалбадаары болгаш 50 метр черге кара боолаары кирген. Ынчангаш бо хевирлерниң шуптуунга идепкейлиг киришкеш, эң хөй санны алган кижи ол аттың [illegible] болур.

А кижи бүрүзү оларның кайы бирээзинге база кужун шенеп болур. Аът шалбадааының маргылдаазынга дыка хөй улус киришкен. Оларның аразында 7 харлыг бичии оолактан 60—70 харлыг кыргаңнарга чедир кымы чок дээр. Шалбадаары сактырга белен эвес. Аът бажын чааш, чалыг шанакка сөөртеш, ону дүрген эттирер.

Оларның чамдыктары сыымны дүрүп, октап-даа билбестери бар, а ону кончуг эки ажыглап билирлер база эвээш эвес. Бо маргылдааның кол-ла сорулгазы — кедээ черлерде чурттап турар улуска чылгы малды шалбадап, тергенчилеп, ону тудуп алырының аргаларын өөредиишкен, чылгы малга аныяктарны хандыкшыдып, ону малдаар кижилерни баш удур өөредип, белеткээринге база идиглиг болуру чугаажок.

База бир чижек. «Ачам, авам база мен — спортчу өг-бүле бис» деп Ак-Тал суурнуң агитбригадалар аразында [illegible] өг-бүлелерни хаара туткан. Маргылдааның дүрүмүн ёзугаар баштай ачазы маңнааш, эстафетазын авазынга дамчыдар, а ол эң соолунде уруунга азы оглунга дамчыдар. Өг-бүлениң эң соолгу этавының киржикчизи финишке келирге, ооң нийти үезин үндүрер. Эң эвээш үеде эрткен өг-бүле тиилекчи болуп үнер. Ол чорук суурнуң чурттакчыларын спортче массалыы-биле хаара тударының база бир хевири.

Чоокта чаа Ак-Тал суурнуң 400 хире чурттакчылары 1 километр хемчээлге хары угда стартты алгаш, ону шупту маңнап эрткен. Үстүнде адаанывыс болуп эрткен спортчу маргылдаалар совхозтуң дыштаныр хүн штавының планында кирген.

Чоннуң чаагай ажыл-херээ боттанып турда, оларның ажыл шагындан хостут үезинде оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ынчаар ажылдап турар бис.

Е. АЖЫ,
совхозта партком кежигүнү, библиотека эргелекчизи, дыштаныр хүн штавының даргазы.

ЧЫРАА, САЯК АЪТТАРЛЫГДА

Тыва улустуң шаг-шаандан тура улуг байырлалдарда мөге күрежи-биле калы эрттирип чоррааны аът чарыжы сөөлгү үеде бистиң республиканың чамдык черлеринге уттундуруп бар чыдар. Спорттуң бо хевирин сайзырадырда чылгы малдың баш санын өстүрүп, ону ажыл-агыйлапта чоп ажыглап, ону малдаар аныяктарны ынаар хараа тудары чугула деп бодаар мен.

Сөөлгү үеде бистиң Жданов аттыг совхозта чылгы малды өстүрер, ооң баш санын көвүдедир дээш элээн хөй ажылдарны совхозтуң специалистери чорудуп турар. Бир эвес 1978 чылда совхозка 200 ажыг чылгы турган болза, ам ооң саны 500 ашкан. Ооң өзүлделиг болгаа [illegible] аът спортун сайзырадып, чыл бүрүде байырлалдарда ийи-үш удаа аът чарыжын организастап турарывыс улуг идиглиг болуп турары чугаажок.

Совхозтуң бистайгы аът чарыжын 1978 чылда организастадывыс. Ынчан чүгле 9 аътты арай боорда чыып алган бис. Ону мынаар оолдар база чедишпес турду. Ол чарышка киришкен аъттарның ээлерин болгаш ооң [illegible] белен-биле шаңнааш, аъттарны болгаш ооң ээлерин [illegible] рыышка киржир кижилерниң саны ийи катап көвүдеп, малчыннар, суурнуң чурттакчылары боттарының аъттарын баш бурунгаар белеткеп, соодуп эгелээн. Ооң [illegible] совхозка байырлал бүрүзүнде аът чарыжы доктаамал эртип турар апарган. Бо чылын болган маёвкага 40 хире чүгүрүк аъттарны чарыштырдывыс.

Чарыштырар аъттарны маргылдаа эгелээриниң мурнунда ийи хонук бурунгаар-ла чыып алгаш, оларны тускай кажаага эккелгеш чел, кудуруун каастап, угулзалыг чүгенин белеткеп, мал эмчизинге аъттарның маргылдаага киржип шыдаар, шыдавазын баш удур хынадып ап турар. А аът бажы мунар оолдарның [illegible] эрттирип, оларның кедер идик-хевин боттарынга таарыштыр турарын аът чарыштырар комиссияның кежигүннери лепеп турар.

Чарыш аъды мунар оолдар бистиң суурда ам хөй. Оларның хөй кезии малчыннарның, кадарчыларның уруглары. Ол чорук аныяк өскенге бичиизинден тура чылгы малга ынакшылын хандыкшыдар. Өске черлерден чарышка киржир дээш эккелген аъттарның [illegible] сүт чок болурга, ону бистиң [illegible] кеткен идик-хевиниң таарымчалыг [illegible] чарыжыр черниң байдалы-биле [illegible] ам стартче чалаар. Чүгүрүк аъттар финишке келген соонда ооң ээлеринге хүлээдип боор чаңчылдыг.

Өске черлерге баргаш, аът чарыжының маргылдаазын сонуургап көөрге, чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй-ле боор чорду. Чарыштырар черниң байдалын судьялар бедик билбес. Ону баш удур белеткеп, шилип албаанындан оруу багай, хараганныг боор чорду. А ол дээрге аътка-даа, [illegible] багай. Аът бажы мунган чамдык оолдарны чарыш соонда көөрге, эди-кежин хараганга ышйбактатканындан хандырап сүт турар боор чорду. Оруу багай черлерге чамдык аъттар кыйбай бээрге, аът мунукчузу аъдынга октадып турар таварылгалар база эвээш эвес. А ооң соонда ол аъттарны ээрик улус мунуп алгаш, көөргеттиниң, анаа-ла шаап туруп бээрге, кончуг-ла таарымча чок болур чораан.

Ждановчулар аът спортун [illegible] сайзырадыр дээш тодаргай хемчеглерни алгаш ажылдап турар. Чоокку үеде чедер аъттарны база өөредип, ооң укталын эңмиктер дээш ажылдап [illegible]

К. АНАЙ-ООЛ,
инек кадарчызы, аът спортунуң [illegible], хөй-ниитичи, тренер.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

Партияның XXVI съездиниң төөгүлүг шиитпирлеринде күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга сайзырадыры [illegible] болдурарының талазы-биле улуг кичээнгейни салган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң СЭКП-ниң XXVI съездинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелинде мынча дээн одуруглар бар:

> «Күш-культура болгаш спорт совет кижилерниң хүн бүрүдеги амыдыралынга улам-на калбаа-биле кирер. Бар турар спорт базаларын болгаш дериишкиннерин оларның кайы ведомствога хамаарыжып турарын барымдаалавайн, болдунар-ла эки-биле ажыглаар херек. Ынчаарга улус депутаттарының Советтери, министерстволар болгаш ведомстволар, ажыл-агыйы органнары, профэвилелдери, комсомол, спорт организациялары ол дугайында сагыш салыр ужурлуг».

Ол чугула байдалдарны өөренип көргеш, бистиң Хендерге кодээ Советиниң он бирги беш [illegible] Советиниң депутады Дугаржап Тюльбашевич [illegible] [illegible] депутаттары-биле [illegible] олар депутаттарга [illegible] кирип, Ак-Тал суурну [illegible] бээрин дилээн.

[illegible] Стадионну тударынга хөй [illegible] [illegible] Советтиң сессиязынга [illegible]

Жданов аттыг совхозтуң, кодээ Советтиң, школа [illegible] удуртукчулары [illegible] аныяктарны [illegible] суурнуң чурттакчыларын хаара туткаш, стадионнуң тавааны салып, улуг үүле-херекти бүдүрүп эгелээн. Суурнуң кедээр талазында ногаан [illegible] нийти хемчээли 1,5 га черге бодуун [illegible]

[illegible] 284 дөс [illegible] шыштарны тарып каапкан бис.

[illegible] бүгү ажыл-херектиң өртек-үнезин чижеглей санап көөрүвүске, 10 муң ажыг рубль болган. А бис ол бүгүнү суурнуң чурттакчыларының, школачыларның кужу-биле шефтеп туруп, тудуп алгаш, чаңгыс рубль-даа үндүрбээн бис. Амгы үеде республиканың кодээ черлеринде бистиңинде ышкаш [illegible] стадион чок [illegible] маңаа келген эштер [illegible] удуртукчулары ажылы-биле чугаалап, ону магадап турары бисти өөртүр.

Шак бо чижек-биле бистиң республиканың хоорай, суурларынга, районнар төптеринге бо [illegible] стадионнарны ол черлерде чурттап турар аныяктарның, комсомолчуларның, чоннуң кужу-биле тудуп болурунуң бүгү барымдаалары барын чугаалаксадым. А күш-культура болгаш спортче [illegible] дыштаныышкынче салыш салбас, чүгле планны [illegible] күүседиринче бүгү кужун угландырган чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары [illegible] ажыл-херекти чогуунга [illegible]

Амгы үеде Жданов аттыг совхоз ол бирги беш чылдыг бирги [illegible] онаалдаларын күүседириниң талазы-биле Улуг-Хем районнуң мурнакчы ажыл-агыйларының одуруунда кирген. А нийтиниң корум-чурумун үрээр, оор-сүүк кылыр таварылга сөөлгү 1,5 [illegible] Хендерге кодээ Советиниң девискээринге чаңгыс-даа тыртап болбаан. А ажылчыннарның [illegible] экономистер санап [illegible]

Хендерге кодээ Советиниң депутаттарының спорт ажылын [illegible] улуг. Спорттуң янзы-бүрү хевирлерин сайзырадыр айтырыны кодээ Советтиң сессиязынга чылда ийи-ле эвээш эвес удаа чугаалажып турар бис. Кодээ Советтиң депутаттарындан инек кадарчызы Анай-оол Донгакович Конгар — аът спортун, тудугда мастер Иван Очур-оолович Монгуш — шыдырааны, гараж эргелекчизи Мерген-оол Александрович Чамыт-оол — хүрештиң сайзыралының талазы-биле секциялары удуртуп, [illegible] турар спорт [illegible] чон ортузунга [illegible] болдурар дээш улуг ажыл [illegible] турарлар.

Мен бодум аът спортунуң федерациязын удуртуп, совхозта чылгы малды өстүрериниң талазы-биле бичии-даа болза [illegible] киириштирип келдим. [illegible] Жданов аттыг совхозта спорт ажылының канчаар чорут турарын контрольга алгаш, чүгле үгаап-баштап турар эвес, а харын күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга массалыг болдурар дээш практиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар.

И. ШАМЫШ,
Хендерге кодээ Советиниң күскомунуң даргазы.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Талдың аъттыларны: дорут дойуп мугулкаштың.
В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

БИЧИИЗИНДЕН ХАНДЫКШЫДАР

Улус өөредилгезиниң системазының мооң соңгаарғы сайзыралының программазында күш-культура кол черниң бирээзин ээлеп турар. Ол дээрге бистиң чуртувустуң келир үези — уругларның оьак-хеглүг, кадык-шыырак өөринге күш-культура болгаш спорттуң кайы хире чугулазын үнелеп көргени ол. Партияның XXVI съездиниң шиитпирлеринде спортту уругларның хүн бүрүзүнге амыдыралынга кирген турарын чугулалап айыткан.

Күш-культурага хандыкшылы ясли-садтан, школадан эгелээр. Ынчангаш бичии чаштарны спортче бичиизинден-не тура хаара тудуп, оларның сонуургалын хайныктырар дээш бистиң Ак-Тал ортумак школазында элээн ажылдарны чорудуп турар бис. Аңаа хандыкшылырының бир чугула чүүлү — спорттуң [illegible] эрттирери база ооң темазын солуп [illegible] чорудары.

Ол талаа-биле бисте алээп [illegible] Школа [illegible] стадионнарны тудуп, оларны эде дерип, чаагай жылар болгаш дерит-херекселдер-биле четчелээр [illegible] чарлаттынган. Бүгү [illegible] социалистиг чарлажыышкынга эки түңнелдиг болзун дээш [illegible] арасынга кирген. СЛРЭ-ниң Чырыдылганың министерствозунуң, БЛКЭМ Төп Комитединиң, болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң Хүндүлел бижиии-биле шаңнатканынга дыка-ла өөрээн бис.

Бистиң школаның белеткелден он дугаар класска чедир өөреникчилери «Шупту — күш-культурга» бис» деп кыйгыының ады-биле янзы-бүрү спортчу маргылдааларга киржип турарлар. ГТО-нуң кышкы болгаш чайгы хевирлеринге школаның өөреникчилериниң 90 ажыг хуузу хар-шаазы [illegible] чадаларның нормаларын хүлээткеннер. Бичии [illegible] уругларның барык кижи бүрүзү [illegible] кичээлдеринден аңгыда, спорттуң кандыг-бир хевириниң секциязында хаара туттунган.

Ак-Тал суурнуң чурттакчылары кышкы-даа, чайгы-даа үеде агитквартиралар-биле ГТО нормаларын дужаар чаңчылдыглар. Аңаа ог-бүле бүрүзү, ада-иезинден эгелээш [illegible] кирип. Ынчангаш школачы бүрүзү боду хуу хаактыг.

Чайгы үеде каас-чараш, октуг-шыктыг черлер бисте хөй. Бичии чаштар улуг улусту оттунуп, хүрежиринге кончуг ынактар. Байыр-тыскаалдар үезинде улуг улустуң хүреш иелзер мурнунда, оларның салгакчылары бичии «начынныарның» хүреш болуру чаңчылчаан. Ынчангаш суурда 5 харлаан 10 харга чедир солдарының кижи бүрүзү адазының содак-шуудакты даарадып алгаш, девип, аваа [illegible] угулгарындан өөренип ап турарлар. А ол чорук оларның [illegible] болуруңга ажыктыг.

Школаның бирги чери дээш маргылдаалар волейболга, баскетболга, шашкиге, шыдырааа, стол теннизинге, хаакка, мячилиг хоккейге болгаш оон-даа өске хевирлеринге чыл бүрүде доктаамал болуп турар. Өөредилгези багай, чурумму кошкак солдар, уругларның спорттуң секцияларынче хаара тудуп, олар-биле [illegible] ажылын [illegible] түңнелинде оларның нийти чурумну экижээн.

Бистиң школаның [illegible] чилери Улуг-Хем районнуң школачыларының аразында болуп турар маргылдааларга чаңгыс удаа эвес тиилекчи атты чедип ап турар бис. Хаакка маңнаарынга «Пионерская правда» [illegible] республика [illegible] Улуг-Хем районнуң алдын камгалааш, ушку шаңналдыг черни ээлээн бис.

Школаның шыырак спортчулары чайгы дыштаныышкынының үезинде белеткелин уламчылдырбайн, Жданов аттыг совхозтуң [illegible] дузалажып, нийтиниң малынга чем белеткелинге, хөй ыр [illegible] суттарарынга дузалажып, төрээн совхозунуң ажыл-херээнге боттарының бичии-даа болза, үлүг-хуузун киириштирип турарлар.

Т. ШЫГЖАЛ,
Ак-Тал ортумак школазының күш-культура башкызы.

«Шынның» бөгүнгү тускай үндүрүлгезинден Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозта күш-культура болгаш спорт ажылының арга-дуржулгазы-биле танышар силер.

Бо арынны бистиң тускай корреспондентивис В. ЧАДАМБА белеткээн.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Кино

АВГУСТ 23-23

«НАПЫРАЛ»: «Ада бабаның ужурадаары болгаш о дээрбечилер» 10.00, «Шилчииншаа» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хлеб, аалын, чагаи» 10.00, 12.00, 14.00, 16.50, 18.40, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.10, Ферфакстың миллионнары» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды [illegible] «Истенчи» 15.20, «Сунанчызда ийи уаун меда» 17.40, 19.20, 21.00 шактарда.

«ЧАПГЫ»: Будулгаазынныг болуушкуннар» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

АВГУСТ 24-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Бодувуска шуптузун адыывыс» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.50, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ферфакстың миллионнары» 13.00, 16.50, 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шиилчиншкин» 15.10, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чүгле ыглава» 10.00, 11.30, 13.10, «Кадыньяр оолдарны чалап тур» 18.40, 19.20, 20.30 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикада [illegible] база Кызыл хоорайга [illegible] чамдык районнарга дыңмыраашкын чаъстаар. [illegible] хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы бөгүн республикада 18-23 градус чылыыр. Кызыл хоорайга агаарның температуразы 21-23 градус чедер.

Телевидение

АВГУСТ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе» Информастыг программа. 8.40 — «Суда [illegible]». 9.05 — «Россия» Культура ортузунуң улустуң хөгжүм [illegible]. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 Музыкалыг программа: «Эртенги почта». 12.15 — «Кодээден дамчыдылга». 13.15 — «Музыкалыг киоск». 13.45 — «Маадырлыг чорук дугайында баллада». Документалдыг телефильм «Коммунистер» деп бөлүктен. 14.15 — Л. Малюгин — «Мээң каттырынчыг оскын-кежии». Курупениң Евг. Вахтангов аттыг академиктиг театрының фильм-шиизи. 16.55 — «Мээң төрээн Подмосковьем». Концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Фантазия». Мультфильм. 18.55 — [illegible] [illegible]

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Кайгамчык [illegible]» Фильм-концерт. 15.10 — «Урал» [illegible] ССРЭ-ниң [illegible] [illegible]

ҮШКҮ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм [illegible] [illegible]

КЫЗЫЛДАН

17.00 — [illegible] [illegible]

МОСКВАДАН

20.00 — «Таинственный [illegible]» [illegible]

АВГУСТ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Масленикадан келген шокар инек» Мультфильм. 9.20 — Уругларга фильм. [illegible] Фильм-концерт. А. Блоктуң шүлүктерин артист Н. Бурляев номчуур. 17.45 — «Сенээ ырлап берейн» Фильм-концерт. 18.05 — «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлери — амыдыралга». Пос-таавы бүдүрүлгелериниң эде дерилгезиниң [illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.35 — 18.45 Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.50 — Футбол тамыктары. 19.20 — В. [illegible] 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — [illegible]

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 2. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, чагаа килдизиниң 2-31-75, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кедбейн баргаада 2-02-75 телефонче долгаар.

Тираж 11866. Чагыг № 1011.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). [illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 197 (11695) | 1981 чылдың август 25, вторник | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

Иваново областың пос-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң дуржулгазы ажылдап турар бүдүрүлгелерин эде дерииркиин база чаартырының арга-биле үлетпүрнү бедидерге база сайзырангайжылдарынга улуг чедиишкин чедип алдынар дээрзин бадыткаан.

Ана үндезилээн областың пос-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң 32 бүдүрүлгезин эде кылырының программазы ажылдап кылдынган. Ону боттандырганының соонда бүдүрүлге күчүлери чылда 72 муң тонна аргыжа удазыны болгаш 550 миллион дөрбелчин метр пос-таавыны бээр апаар.

Март 8 аттыг аргыжа фабриказы бо беш чылда эң-не бедии-биле автоматчыттынган эдыр апаар. Технологтуг чорудулгаларның автоматтыг башкарылга системазы (ТЧАБС) чыңда ажылдап эгелей берген. П-125 деп барык 1600 хире пневматиктиг станоктар удазынның үетүрүкчүлерин хайгаарап, цехтерде байдалдарны контрольдап турар. Бо беш чылда бүдүрүлгениң ниити ээлчээн ажыглалга кирерин көрдүнген. Ынчан ооң күчүзү ийи катап улгадыр.

«Иваново областың пос-тааны болгаш чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин доктаатпайн турган, ажылдап турарларның саны кызырбышаан чонунуң херекжээл бараанын экономиктиг ажыын улгаттырып турган техниктиг эде дериишкин, чаартыры талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылыры болгаш боттандырары» деп ажылдың авторларын 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынче киирген.

ЧУРУКТА: фабриканың директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры З. П. Пуховаа цехтериниң ажылын автоматика дузазы-биле контрольдап орар. Ону база 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынче киирген.

И. Дынинниң фотозу
СЭТА-ның фотохроника.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

● **УЛЬЯНОВСК.** Областың тараажылары тараа [illegible] ажылдазын эрткен чылдыңындан бир ай эрте дооскан. Миллион гектар шөлдүң тараазы бастырттынган. Бүгү ажаалда-транспорт отрядтарын планнаңу аргабиле организастаан. Тараажылар [illegible] байдалын барымдаалап ажаалданың графиктерин, механизастаан комплекстерниң шимчээжиниң таарыштыр тургускан.

Кандаашкынның агаар [illegible] ажыл-агыйлар багай эвес дүжүттү өстүрүп алганнар. Чимжээлерге. Вешкайм районнуң Йазанов аттыг колхозу бир гектар шөлден [illegible] ажаалдаан тараа садар [illegible] ортаакы Волгада бир дугаар күүсеткен.

● **ТАЛЛИН.** Ажаал алышкының адакталып турар даглар иштеринче тараа ажаар техниканы сөөртүрүге тыртар күштүг улуг колонназы хереглеттинген. Армениянын Таллин районунуң ховуларын шимчээри тараа ажаалдаашкын ниити шалазын өрүк-чирик бедиг даглар эдектеринде чорудуп турар. Таллин район — республиканың тараалак районнарының бирээзи. Ажаалда-транспорт комплекстериниң ажылдаар графиктиг шын тургускан чорук техниканы чөп ажыглаар, ажаалданы бедик темпилер-биле чорудар арганы берген. Таллинниң механизаторлары эдаглыг черге ажаалданы 10 ажылдың хүнде дооза[illegible].

● **СМОЛЕНСК.** Куштуг тарылга чорудар шөлдүң Смоленск областың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылдыңындан ийи катап улгаттырган. Чашкырылга нарын байдалдарда чорупт турар. Кандаашкындан херээн ширилендир кагып калган. Хөй-хөй ажыл-агыйлар шөлдерже каттыштырган агрегаттарны үндүргүлээн. Олар бир удаа чорааш-ла үш ажылды күүседир: ооң иштинде кадыг дерниң үаладыры база кирип турар. Ооң соондан специализастаан звенолар минералдыг чемишкиндер тегер.

● **ЯРОСЛАВЛЬ.** Лёнодолгунеглер хөзүлдекторнуң Гаврилов-Ямск районунуң чер ажылдыглары доозуп каапкан. Районнуң хөй ажыл-агыйларында механизастаан кургадылга пункттары ажаалда конвейерниң ажылын дыка шапкынчыдар арганы берген. Чамдык ажыл-агыйларда сагыннатыр кургадылга шелдери чогуур үезинде септеттинген.

Областа лён ажаалдазы бедик темп-биле чорупт турар. Чидирбес болдурбас дээш бүгү-ле комбайннарны эде дерээн.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар, РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал, ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш камгалал министри В. Ярузельский олар-биле 1981 чылдың июль—августа Крымга ужуражышкыннарның түңнелдерин СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозу чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын, соң кылган беседаларының түңнелдерин бүрүнү-биле чүгаадыг деп көргеш, ол беседаларга [illegible] акы-дуңма партияларның болгаш чурттарның [illegible] [illegible].

Ужуражышкыннар үезинде социалистиг күрүнелерниң кады ажылдажылгазын хөгжүдеринин эң чугула айтырыгларын чугаалашкаш, чогуур чурттарның чедиишкиниг хөгжүлдезинге, социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаарынга чугаа чокка идиг болур дугуржуушкуннар чедип алдынган. Социализм чурттарының харылзаалары бүгү талазы-биле быжыглаары коммунистиг болгаш ажылчын партияларның болуп эрткен съездилериниң хүлээп алган тургузукчу сорулгаларының амыдыралга долузу-биле боттанырының эң чугула үндезиннериниң бирээзи боор турар. Ол национал экономикаларны хөгжүдеринге, ындыг кады ажылдажылгага киржип турар акы-дуңма күрүнелерниң национал чаагай чоруун бедиидеринге барааан боор келген болгаш боор-даа турар.

Амгы үеде социалистиг чурттарның хөй нуруузу кол-ла сорулга экономиканы интенсификастаары ол болур деп санаан турар. Ону бирги ээлчегде национал байдалдарга таарыштыр шиитпирлеп турар. Ооң-биле кады социализм чурттарының ийи талалыг үндезинге болгаш ЭДЧ талазынга-даа кады ажылдажылгазының ужур-дузазы соксаал чокка улгадып турар. Ниитизи-биле социалистиг чурттарда энергетиктиг күчүлерин улгаттырары, машина тудуушкунга шынар талазы-биле чаа деңнелди чедип алыры, улус херегзелиниң бараанналарынга болгаш кедээ ажыл-агый продукциязынга негелдени долузу-биле хандырары дээн ышкаш ындыг чугула улуг ажыл-агыйының айтырыгларын шиитпирлээр аргалыг боор турар. Социалистиг экономиктиг интеграцияны хөгжүдери күш-ажылдың чурттар аразынга социалистиг чаалажылгазының байдалын чогум-на ол-че улгадыр боор турар.

Эртем-техниктиг [illegible] болгаш [illegible] [illegible] ындыг экономиктиг талаларга социализм чурттарының кады ажылдажылгазы бо беш чылда одаа калбарып турарын 1981 чылда Крымга ужуражышкыннарның түңнелдери бадыткап турар.

ССРЭ девискээринге газ дамчыдыкчыларын, өске-даа чугула тудугларны кылырынга, а ол ышкаш совет чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн чаартырынга социалистиг чурттарның киржилгезиниң дугайын база көрген.

Социалистиг чурттар чаа ниитилелди тургузарынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ооң-биле кады чамдык чылдагааннарның уржуундан оларның бурунгаарлаашкынында бергелер база бар боор турар. Улусту Польша шыңгыы кризистиг байдалга таварышкан. Партийжи амыдыралдың ленинчи норма-чижектерин үлүртулга болдурары Коммунистиг партияга кайы хире чугулазын, массалар-биле харылзааларны быжыдарының, социалистиг демократияны сайзырангайжыдарын, боттуг экономиктиг политиканы чорудуп, капиталистиг күрүнелер-биле улуг өре-ширени кылбазының, [illegible] [illegible] [illegible] күштерге чогуур үезинде, шиитпирлиг өйтүр шавыышкынны кылырының [illegible] [illegible] [illegible] катап-катап бадыткап турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарынга харылзааларга чүгле бодунуң тускай эрге-ажыктарының эвес, харын база бодунуң өннүктериниң болгаш эвилелчилериниң эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыры онзагай чугула чүүл боор турар. Ындыг, ёзулуг эш-хуузунуң, акы-дуңмалыышкы ёзузунуң, националистиг [illegible] харылзаалары социалистиг чурттарга экономиктиг азы өске-даа талалы-биле эң нарын айтырыгларны шиитпирлээринге дузалаар.

Социалистиг чурттар боттарының аразынга кады ажылдажылганы быжыглавышаан, делегейниң өске-даа чурттары-биле боттарының аразынга ажыктыг-харылзааларны кылырынга белен боор турар. Бир эвес ындыг харылзаалар ёзулуг дең эргелиг болгаш талаларның эрге-ажыктарын кайы-даа тала хүндүлээриниң ёзузунга үндезилеттинген, ыраг көөр чорук болгаш политиктиг мөйдүвышкын кылдынмас болза, бүгү киржикчилерге боттуг ажыктыг чорук хандыртынган туруп болур. Олар долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаарындан, делегей океанын болгаш космос делгеминиң шинчилээрин [illegible] эгелээш, бүгү-ниитиниң тайбының быжыглаарынга чедир эң чугула айтырыгларны шиитпирлээринге база эргежок чугула боор турар.

Крымга боор эрткен ужуражышкыннар акы-дуңма партияларның болгаш чурттарның тайбынны болгаш улустарның бот башкарылгазын камгалаар [illegible] хөгжүлдезинге [illegible] кызыгаар чок бердингенин база бир бадыткалы болган.

Империалистиг бөлүктер, хамыктың мурнунда америк империалистер, улустар аразының дүшкүүрлүг чорууну күштелдирбишаан, ону социалистиг чурттарга, чаа хөгжүп эгелээн чурттар күрүнелерге базымнаар кылырының аргазы кылдыр көрүп турар. Барыын Европага ортумак ыраашылыг америк ракета-ядерлиг чепсектерин бүдүрүп, тургузарының дугайында НАТО-нуң шиитпири, АКШ-тың болгаш оң [illegible] шериг боттажыктарын улгаттырганы, нейтронуг чепсекти бүдүрүп үндүрер дугайында Рейганның чарлыы шиитпирли, кризистиг байдалдарны изиглендиришкиниг байдалга тудары дээш үргүлчү оралдажышкыннар, өске күрүнелерниң иштики херектеринче холгаарлаарынче чүткүл — империалистерниң социалистиг болгаш өске-даа хөй-хөй чурттарның айыыл чок чоруунга кыжаныышкынны болдурып турар бо бүгү үүлгедиишкиннерни чавырлыышкын

ны соксадып, ниитизи-биле улустар аразының байдалын бээрлээткен.

Ленинниң политиказының уламчылакчызы турары империализмниң шугумунга социалистиг дем каттыжылгазының чурттары тайбыны быжыглаарынче, [illegible] [illegible] бүдүрерин соксадып, кризистиг болуушкуннарны чугаалажыышкыннар столунуң артынга шиитпирлээринче углаан тодаргай, чайгылыш чок угланыышкынның удур салып турар. Амгы-амгы социал системалыг күрүнелер аразынга харылзаалар амгы ядролуг чүс чылдың үезинде тайбын [illegible] [illegible] [illegible] үндезилеттиннер ужурлуг деп социалистиг чурттар көрүп турар. Ооң түңнелинде шериг-биле удур-дедир туржур чоруктуң деңнели кудулаар, үргүлчүнүң боттуг чугаалажышкыннары кылынар, бот-боттарынга ажыктыг тайбын кады ажылдажылга калбарар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң 80 чылдарда боттандырары-биле көдүрген тайбың программазы чогум-на шак ындыг политиканы тодараткан болгаш ону акы-дуңма социалистиг чурттар деткип, амгы-амгы политиктиг бөлүктер база делегейниң калбак хөй-ниитизи билип-даа турар.

Улустар аразының маргылдаалыг айтырыгларын шынында, эки шиитпирлеп болур, ынчалза-даа ылаа [illegible] чылы азы күш-биле кыжаныры-даа таарышпас чок. Социалистиг чурттарда боттарының амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаарының эргежок чугула бүгү чүүлдери бар болгаш бо талазы-биле бүгү чугула чүүлдерни кылыр-даа апаар. Ооң-биле кады олар тайбын чаагай чорук бүгү чурттарга, бүгү улустарга эргежок чугула деп санап келген болгаш санап-даа турар. Тайбын — бүгү-ниитиниң хереэ-дир, ынчангаш ону камгалаары, ону быжыглаары бүгү күрүнелерниң ниити хереэ-дир.

Социалистиг чурттар улустар аразының амгы байдалынга сагыш-сыралап, делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче чүткүп турар бүгү күштер-биле чугаалажып, кады ажылдаарынга белен болгаш ол дугайында 1981 чылдың Крымга болган ужуражышкыннары тодаргайы-биле бадыткап-даа турар.

Крымга болган ужуражышкыннарның түңнелинде социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының даштыкы политиказының эргежок чугула тулгаштырылгазы болганын СЭКП ТК-ның Политбюрозу демдеглеп тур. Ол чорук амгы үениң делегей политиказының эң-не чугула болгаш берге айтырыгларынга хамаарышкан социалистиг күрүнелерниң тайбың эгелээшкиннерин амыдыралга боттандырарынга ылгалдыг болуру чугаа чок.

Социалистиг чурттар бот-боттары-биле ийи талалыг болгаш хөй-даа талалыг харылзааларны быжыглап, Варшава Керээзиниң организациязының болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң-даа ажыл-чорудулгазын быжыглавышаан, тайбылының болгаш тургузуушкунунуң оруу-биле быжыг базым-биле бар чоруур.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу 1981 чылдың Крым ужуражышкыннарының түңнелинге чедип алдынган дугуржулгаларны боттандырар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырын чогуур албан черлеринге болгаш организацияларга даараан.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Ольга Телегинаның тускай мергежили — телеграфист. Ол беш чыл мурнунда телеграммалар чедирикчизи турган. Ам ол тулган разрядтың дуржулгалыг телеграфизи апарган. Эрткен алды айларның бүдүрүлге планын О. Телегина 118 хуу күүсеткен. Ол бодунуң ээлчээнде даалгаландыкчы хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар.

ЧУРУКТА: телеграфист О. ТЕЛЕГИНА.

В. Шайфулинниң фотозу.

Владимир Романович Хунай-оол Тываның автосептелге заводунга тос чыл ажылдаан. Ол автобустар септээр бригадада ажылдап турар. В. Р. Хунай-оол хагдыныкчы хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Ооң өөреникчилери Валерий Овчаров, Анатолий Щекраков, Владимир Дугур-Сюрюн эки ажылчыннарның санынга кирип, мактады бергеннер. Олар июль айның планнарын ажыр күүсеткеннер.

В. Р. Хунай-оол — коммунист, Кызыл хоорай Совединиң депутаты. Бо чылын ооң амыдыралынга база бир эки болуушкун болган. Ол Кызылдың автоорук техникумун чедиишкиниг доозуп алган.

ЧУРУКТА: В. Р. Хунай-оол.

Б. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары мал чемин белеткээриниң республикада чарлаттынган шалыпчы ийи айында социалистиг чарышты улам калбартынышаан, элээн ажылдарны кылып чорупткулаан. Август 16-ның медээзи-биле алырга, район ниитизи-биле 9526 тонна сигенни белеткеп, планын 36,2 хуу, бүдүк-бүрү белеткээр планын 132 хуу, витаминниг сиген далганын белеткээрин 34,1 хууга күүсеткен.

Августуң 9-тан 16-га чедир «Октябрь 30 чылы» совхоз 118 тонна, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 19 тонна, «Чыраа-Бажы» 252 тонна, «Хөндергей» 31 тонна сигенни ооң мурнунда неделяныңындан хөйнү белеткээн.

Витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттар эрткен чеди хонукта планның онаалдаларын «Искрага» 175 хуу, «Чыраа-Бажыга» — 120 хуу күүсеттирген. «Алдан-Маадыр» совхоз 300 тонна сенажты салган.

«Тыва» совхозтуң Хеймер-оол Ондарга удурткан бригадазы чеди хонукта 605 тонна кукуруза силозун салыр планныг турган, ону 4 хонук иштинде күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунда кирген. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дамчат-оол Монгушка удуртканчы механизастаттынган сигенчи бригадазы ниитизи-биле 5800 тонна сиген белеткээр планныг турган, бо хүннерде 1304 тоннаны белеткеп, планын 41 хууга күүседип, ажыл-агыйларда механизастаттынган бригадаларның аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Хол хадыыры-биле сиген кезээ бригадалардан «Октябрь 30 чылы» совхозта Багай-оол Ооржакка удурткан бригада планын 71 хуу, Карл Маркс аттыг совхозта Михаил Монгуштуң бригадазы 62,2 хуу күүседип, эки ажылдап турар.

СЭКП райкому болгаш райисполком ажыл-агыйларга неделя санында 3550 тонна сигенни белеткээр даалганы берген. Эрткен болгаш ооң мурнунда чеди хонуктарда районнуң совхозтарындан неделяда сиген белеткээр планныг онаалдаларын чаңгыс-даа ажыл-агый күүсетпээн. Эрткен чеди хонукта чүгле 1339 тонна сигенни белеткеп, чеди хонуктуң планын ден-гүп-ле 45 хуу күүседип, 1951 тоннаны чедир белеткевээн.

Ылангыя ажыл-агыйлардан «Искра» совхоз 283 тоннаны, «Сүт-Хөл» 242 тоннаны, «Тыва» [illegible] тоннаны, «Хөндергей» [illegible] тоннаны, «Большевик» [illegible] тоннаны, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз [illegible] тоннаны чеди хонук иштинде чедир белеткеп шыдаваан. «Большевик» совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттары сээдеуг үеде шуут ажылдавастаан.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларында сигенчи бригадалар чаъс чааш турарынга сылдап алгаш, кескен сигенни болбес, ону аңдарып, кургадып турган, сараатаар хемчеглерни албас чоруктар бар.

Ниитизи-биле сээдеуг үеде чамдык ажыл-агыйлар мал чемин белеткээринге ниитилелдиң кошкатпаан, ажылдың темпизин кудулаан. «Хөндергей» «Искра» «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи, Карл Маркс аттыг совхозтарга ындыг болуп турар.

Район чериниң бүдүрүлге албан организациялары чоорда совхозтарга мал чемин белеткээр талазы-биле быжыглаттынган. Ыш ажылдары, автотранспорт бүдүрүлгези, оруктар тудар эргелели дээн ышкаш организациялар боттарының хамаарышкан ажыл-агыйларынга эки дузалажып, мал чемиңиң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Ындыглаа болза, ажаалга кассазы, курбанна, аптека, почта болгаш лаборатория, шериг комиссарияды дээн ышкаш организациялар быжыглаан совхозтарынга чаңгыс-даа катап барып дуза көргүспээн.

Ажыттынган четпестерни чайладыр, мал чемиңиң белеткээриниң темпизин улгаттырары херек.

Н. ДАЖИНМАА,
«Шынның» корр.

ОМСК: ТЫВАНЫҢ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

2. БАЙДАЛ ДҮВҮРЕНЧИГ

СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин ковудедир талазы-биле республиканың партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо чылдың кандаашкынныг, берге чайында мал чемнериниң бүгү хевирлерин белеткээр талазы-биле онза хемчеглерни алырын пленум чугула деп санаан.

Ынчангаш республиканың ажыл-агыйлары ол талазы-биле бүгү хемчеглерни ап, [illegible] [illegible] чижии саңныг чемни белеткеп алыр дээш бүгү күжүн олче углаандырган. Республиканың 42 совхозтарының 1 муң чыгыы ажылчыннары Омск областа мал чемин белеткеп турарын бистиң солуң парлаан.

Республиканың ажыл-агыйлары Омск областан ниитизи-биле 50 муң тонна саланы белеткеп алыр планныг. Ажыл-агыйларның төлээлери аңаа баргаш барык бир ай чыгыы ажылдап турар. [illegible] [illegible] [illegible] муң хире-ле тонна салы [illegible] белеткеттинген. Моон ангаа көөрге ажылдың темпизи кужу дөңнелде чорупт турар. Ынчангаш, ам ажылга шаптыктап турар чамдык чылдагааннарны [illegible] [illegible]

Омск областың ажыл-агыйларының партия, совет органнарының ажылдакчылары бистиң республикадан барган мал чемин белеткелчилеринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп берген. Чаңгыс чижек: Тывадан барган мал чемин белеткекчилери областың Любинский, Марьяновка, Москаленск болгаш Иссыкуль районнарының колхоз, совхозтарында ажылдап турарлар. Ол биске эң-не таарымчалыг ажыл-агыйлар. Чүге дээрге ол районнарының черлери демир-орук станцияларындан эң ыраа-ла [illegible] хире километр черде, а [illegible] [illegible] сигенни хову-шөлдерден демир-орук станцияларынче сөөртүүрүнге кончуг таарымчалыг.

Омск областа Хакас автономнуг областың болгаш Бурят АССР-ниң [illegible] [illegible] белеткелчилери база ажылдап турар. Олар прессте алган сигенни демир-орук станциязынга чедирер дээш 40 ажыг километрни эртип турарлар.

Ажылдың темпизиниң кошкак чорууну турары чүгле бисти организастап чок, ажылды түс-түс черлерде шын эвес тургусканывыстан боор турар.

Бай-Тайганың «Кара-Хөл» совхозунуң удурткулары боттарының мал чемин белеткелчилерин ырак черже барып аъткарыпкаш, оон соонда техниказын чорупткан. Ооң уламындан ол совхозтуң чорупткан улузу Омск областа баргаш, 8 хонук дургузунда кандыг-даа ажыл чок, [illegible] [illegible] [illegible] манап олурганнар. А ол [illegible] [illegible] [illegible] мал чемин белеткеп албас [illegible].

Даа-Хөвүн ажыл-агыйларының удурткулары мал чемин белеткээри-биле Омск областыже чорупткан улузун кандыг-даа шилилге чок, аңаа-ла душкан улузун чорупканын дан ажынга бередишкиннер боор турар. Мээңиң примем, «Дзун-Хемчик» [illegible] ажылдаары-биле чорупткан 14 кижиниң сезн өөреникчилер болган. Ынчангаш олар бистиң аңаа барган үезинде чааргынга белеткенип турганнар. Кывар-чаар материалдар тенгени-биле үш хонук ажылдап олурганнар. Байдал бо хире дүвүренчиг-даа, берге турда, ол совхозтуң директору С. Ш. Комбу Омскиге ужун чеде берген. Бодунуң ажыл-агыйының мал чемин белеткекчилериниң аразынга чүгле ийи-ле шак болган. Кежээ чедип келир мең дээш ол хөвээр чана берген. Директор ажылчыннарга аңаа акша удурун бээрин база аазаан турган. А оларның акшазы төнүп, аъш-чеми үстүп эгелээн. Ажыл-агыйның удурткулуу боду шак мыңдыг харыысалга чок турда, мында ажылдап турар кижилерден директор кандыг негелде салып шыдаар.

Мал чемин белеткээри-биле ырак черже чорупар кижилерни эки шилип албааныңдан чамдык совхозтарндан барган улустуң аразында кадыкшылы кошкак, йорум-чурум үрээр, арагалаар төлээ чок кижилер база эвес.

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң ажылчыннарын боттарының серемчи чогу-биле демир-орук станциязынга сөөртүп экпеп алганы 15 тонна сигенни өрттедип [illegible]. Ооң эртенинде совхозтуң ажылчыннарының чамдыызы бээрже шуут техникзын арыннан турган, боттары арагалаан турганнар. Бо ажыл-агыйның удурткулары ол болуушкунну [illegible] [illegible] көөр [illegible].

Амгы үеде Омск областа мал чемин белеткеп турар ажыл-агыйларның [illegible] [illegible] аңаа ажылдаар дугайзында телегени чугаалап, оларның солуун [illegible] [illegible] [illegible] болдулар. А чамдык ажыл-агыйларның төлээлери чурум чок чорууну көргүзүп, ажылын каапкаш, дээрп чаныл келген таварылга база бар. Ынчангаш совхозтарның удурткулары ырак черде ажылдап турар улузунуң ажылынга сонуурган, кывар-чаар материалдар, аъш-чем-биле хандырбышаан, мал чемин белеткээри-биле немелде күштү дораан чорудары херек.

В. ЧАДАМБА,
«Шынның» тускай корр.

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

> «Хой эъдин, дүктү, каракульду болгаш хой база өшкү ажылының өске-даа продукциязын бүдүрерин бүгү хемчеглер-биле көвүдедир».
>
> (КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРДАН).

Специалиске сөс

МАЛДЫҢ УЧЕДУН — БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

Ук районнуң «Нарын» совхозунда малдың учёт-отчёдун канчаар организастап турарын, аңаа бухгалтерия ажылдакчыларының ролюнуң дугайында мал ажылының талазы-биле бухгалтер Суглу Куңжаловна ДАНАЖАП мынчаар чугаалап турар.

Ніктиниң малының баш санын өстүреринге, оон янзы-бүрү чылдагааннардан чидириин кызырарынга учёт-отчётту өйүнде, зоотехниктиг бүгү негелделерге дүгжүр шынарлыг [illegible] билир болгай бис. Ынчангаш [illegible] совхозувустуң [illegible]лары, мал ажылының специалистери, бухгалтерлер божу [illegible] кичээнгейни салып турар. Совхозка мал санаашкынын зоотехниктер, бригадирлер, мал эмчилери ай санында 18—20 деп эрттирбейн, шалыпкын чорудуп турар. Бистер, бух[galter][illegible] олар[ның] тургускан отчёттарынга бичии-даа частырлар, хажыдыышкыннар [illegible] тывып, шыңгыы негеп турар бис.

Бистиң совхозка хой оолдаашкынын чүгле хойжуларга эвес, харын бригадирлерге, учётчиктерге болгаш мал ажылының өске-даа специалистеринге эң-не чымыштыг үе. Чаа төрүттүнген хураганнарны үдур санап, дугаарлаарын бригадаларда учётчиктер хүн бүрү кылып турар. Оон-биле чергелештир малдың өлген болгаш ара салган чаш төлүн [illegible] олардан негеп, ынчаар кылып-даа турар бис. Бо бүгү специалистерниң-даа, малчыннарның [illegible] дип, учёт-отчётту шыдавылап тургузарынче оларның кичээнгейин угландырган. Ынчангаш ам кандыг-бир чылдагаандан өлген хураганны өлүт төрүттүнген деп, ара салган хойларны кызыраан деп мегелеп, чүве будаар чоруктар малчыннарның талазындан болбайн турар.

Даандырган ажыл-херээнге [illegible] малды шын санап, дааңзылаарынга боттарының ак сеткилдиин көргүзүп келген учётчиктер, бригадирлер, өске-даа специалистер бистиң [illegible] бар. Чижээ, дөрт дугаар хойжу бригаданың бригадири Нурсат Боруй, ында учётчик Дмитрий Шактар оларның база № 1 бригаданың учётчиги Сергей Алдыяның кылган ажылы эки шынарлыы-биле онзаланып ылгалып турар. Ынчангаш Н. Боруйнуң удурткан бригадазы бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 95 хураганы камгалап [illegible] турганы-даа таварылга эвес болбайнаан. А совхоз ниитизи-биле 100 баш хой бүрүзүнден 85 хураганы камгалаанынга малдың учёт-отчёдун чугула деңнелде тургусканы база улуг рольдуг болган деп болдаар-дыр мен.

Чамдык таварылгаларда мал ажылының [illegible] база бухгалтерия аппаратының ажылдакчыларындан каттышкан комиссияны тургусчаш, санаашкынның график ёзугаар калы чорудуп турар бис. Бо [illegible] малын санадып турар малчыннарның-даа харысалгазы улам бедиир. Оон ыңгыда чамдык кижилерге хуулгаазын болу берген таварылгада олардан өрени доразын-на, [illegible] негеп алырынга ындыг комиссияларның ужур-дузазы улуг. Ынчангаш бо үениерде бистиң совхозта мал өрелиг хойжулар-даа, кадарчылар-даа чок. Кымбир [illegible] болза, читкен малды ол дораан думу-биле тургузуп берип турар.

Ынчангаш мал ажылының специалистериниң, бухгалтерия [illegible] ап, малдың учёт-отчёдун шын тургузарынга оларның харысалгазын бедидер болза, малдың янзы-бүрү чылдагааннар-даа чидер, самчыгдаттыныр, саң-түңү будалыр чоруктарны совхоз бүрүзүнге ээзежедип, харын-даа чидирип ап болуруунуң аргазы бар дээринге бүзүрээр мен. Бистиң ажылывыстың дуржулгазы ол дугайын тодаргай бадыткап турар.

С. ДАНАЖАП.

Эрзин районнуң «Нарын» совхозунуң бухгалтери.

Тывага улусчу революцияның 60 чылы болган оон чоокта чаа демдеглеп эрттирген төөгүлүг суур — Кочетовода турар «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери ол бодунушкунну бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткаан. Ажыл-агый бүрүнеге сүт, эът болгаш дүк садарының чартык чыл планын күүселдезин дыка эрте-ле ажыр күүсеткилээн.

Совхозтуң № 2 хойжу бригадазынга чоргааш, оон бригадири Сарыг-оол Кивалович Оюн-биле [illegible] дым.

Бригадир Сарыг-оол Кивалович мынчаар чугаалады

— Бригадада көдүүнда төрүвес хойлар: хураганнар, төгдүлар, садар хойлар болгаш иттер бар. Оларны он бир коданда хуваай тургускан. Бистиң бригадавыста мурнакчы хойжулар эвээш эвес. Чижээ, Бөржак Буталдай кадарып турар иттерниң баш бүрүзүнден 3,5 килограмм дүктү кыргып албышаан, оларның бирээзин-не ортумаа-биле 51 кг дирииг деңзилиг кылдыр семиртгеш, күрүнеге дужааган. Ол ышкаш Чечен Очур коданда хоюнуң баш санындан 3,6 кг дүктү кыргып ап, тус бүрүзүн 49 кг дирииг деңзилиг кылдыр семиртип кадарган, күрүнеге саткан. Хомушку Демир-оол, Бортуй Хеймер-оол оларның көргүзүглери база оон худ[аа].

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында хойжу бригаданың кежигүннери партияның XXVI съездизиниң шиитпир[лерин] [illegible] боттандырары-биле 14,5 тонна дүк дужаар . планны онаалдазын 20,5 тонна чедирер [illegible], боттарының берген сөзүнге ээ болуп, хой дүгүнүң чидирин болдурбайн, [illegible] бедик деңнелге организастаар

БРИГАДАНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

эрттиргеш, 23,6 тонна эки шынарлыг дүктү күрүнеге дужаап, хүлээлгезин 120 хуу күүсеткен.

Ам бригаданың малчыннары күзүн күрүнеге садар иттерни эки быттыг чергелерге оларладып семиртип турар. Олар садар хойларны агарлаашт, күрүнеге ам-даа эвээш эвес, эки шынарлыг дүктү дужаар.

Келээр ажыл-агыйда эң чугула кампания — чемнер белеткелин хойжу бригаданың кежигүннери база [illegible] чорудуп турар.

— СЭКП обкомунуң үшкү [illegible] боттандырар, малга четчир чемнерни белеткээр дээш бүгү [illegible] [illegible] бис — деп, бригадир [illegible] ды.— Бо хүннерде бригаданың бүгү хойжулары [illegible] ген везилдезинде ажылдап турар. Седен-оол Кевертей, Хомушку Демир-оол, Маңган-оол Хомушку олар ам тус-тузунда 8 тонна чедир сигенни кезип белеткээш, сагааттан алган. Ол ышкаш эрткан хойжулар беш тоннадан өрү сигенни белеткеш [illegible] чүлеп турар.

Ук бригадазы [illegible] совхозта база бир мурнакчы бригада — № 1 [illegible] хойжулары-биле социалистиг чарыш салып алган ажылдап турар. Ук чарыш хойжуларның ажылга бедик көргүзүглерин [illegible] турар. Чүге дээрге чарышты даштыг кылдыр организастаан. Ийи хойжу бригада телээлекчилерин бот-боттуунче чорудуп, ажыл-херектиң кандыг чорупн турарын хынажып, [illegible] нин сонуургап көрүп, бир мурнакчы, арга-дуржулгазы солчуп турар. Оларның чедиишкин[illegible].

Бригаданың ниити чедиишкин[illegible] Сарыг-оол Кивалович Оюннуң киирип турар улуг-хуузу бичии эвес. Ол дуржулгалыг малчын хойжу бүрүзүнге ажыктыг сүмезин берип, бригаданың ажылын билдилиг организастап турар. Оон кадайы Валентина Егоровна Аштаева мал эмчизи болуп, он чеди чыл ажылдаан. Улуг уруглары Наталья биле Марина Оюннар база кадээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болу бергени.

Ч. МАНДЫЫЧЫ.

Тандны район.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЧУРТТАРЫНДА ХОЙ САНЫ БОЛГАШ ХОЙ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКЦИЯЗЫН БҮДҮРҮП ТУРАРЫ

(1978 чылдың медээзи-биле)

Чурттар	Хой саны (муң баш)	Дүк (тонна)	Бүдүрген хой эъди (муң тонна)	Саглан хой сүдү (муң тонна)	100 кижиге онаалтыр алырга: хой саны	дүк (кг)	хой эъди (кг)	хой сүдү (кг)	Бир хойдан кыргып алыр арыг дүк ортумаа-биле (кг)
Алжир	10535	18100	49	127	57,7	53	268	696	0,92
Эфиопия	23115	12100	76	5	79,9	22	263	17	0,27
Мали	5849	320	23	29	97,6	4	384	481	0,04
Мавритания	5000	—	7	53	352,1	—	493	3732	—
Марокко	14300	21500	44	21	78,4	46	241	115	0,58
Намибия	5130	4800	16	—	551	317	1719	—	0,58
Нигерия	8254	—	26	—	12,4	—	39	—	—
Сомали	9900	—	12	95	295,5	—	358	2836	—
Мурнуу Африка Республика	31400	112700	126	—	120,2	216	482	—	1,79
Судан	15679	15400	100	124	88,2	36	563	698	0,41
Мексика	7[illegible]	7500	15	—	42,6	6	24	—	0,51
Американың Каттышкан Штаттары	12387	45938	139	—	5,7	10	64	—	1,79
Аргентина	34000	160000	131	—	130,5	326	503	—	2,50
Боливия	8462	8436	19	27	142,2	69	319	454	0,48
Бразилия	17200	30000	26	—	15,3	17	23	—	1,10
Чили	5729	22200	22	—	53,7	104	206	—	1,94
Перу	14000	12500	23	—	84,4	38	139	—	0,45
Уругвай	18854	75000	35	—	671	1600	1250	—	2,39
Афганистан	22556	26400	97	224	110,9	70	477	1101	0,63
Индия	40432	33330	118	—	6,4	3	19	—	0,51
Иран	32600	17000	181	664	98	29	528	1937	0,30
Ирак	11488	18400	37	126	94,4	67	304	1035	0,71
Кыдат	68000	63000	392	477	10,3	4	46	56	0,43
Моол Арат Республика	13430	20000	76	51	863,7	772	4890	3280	0,89
Пакистан	22291	36187	115	31	29,6	29	153	41	0,99
Сирия	7397	14400	52	240	88,2	86	620	2863	0,97
Турция	42708	55800	278	1080	101,4	73	660	2563	0,72
Болгария	10145	34800	72	305	115	201	816	3456	1,74
Франция	11543	22200	148	900	21,7	20	278	1692	0,94
Греция	8004	9000	76	576	86,2	57	819	6207	0,66
Италия	8694	12100	50	510	15,4	10	89	905	0,67
Румыния	14463	37400	23	410	66,3	103	105	1881	1,55
Испания	15463	27800	130	238	42,7	31	359	657	0,72
Англия	29616	47337	227	—	53,0	61	406	—	1,16
Югославия	7514	9700	57	134	34,0	26	258	607	0,76
Австралия	131510	677100	516	—	934,7	2840	3670	—	3,04
Чаа Зеландия	60300	310000	498	—	1914,3	7040	15810	—	3,68
Бүгү делегейде	1055697	2596797	5515	7328	27,6	40	144	192	1,44

1978 чылда делегейниң бүгү чурттарынга 1055697 муң хой саваттыының турган. Оларны 159 даштыкы чурттарда өстүрүп турар. Оон иштинде Африка диптиң 54 (ниити хойнуң 16 хуузу), Америка диптиң — 38 (11,9 хуузу), Азия диптиң 35 (18,3 хуузу, ССРЭ чокка), Европа диптиң 28 (12,2 хуузу, ССРЭ чокка), а ол ышкаш Австралияның болгаш Океанияның 4 (18,2 хуузу) чурттарында хойну өстүрүп турар.

Үстүнде даштыкы чүгле 5 миллион ажыын турар хойлуг чурттарны киирген.

Хойнуң санының талазы-биле бирги үш черин: ССРЭ, Австралия болгаш Кыдат; дүк бүдүрер талазы-биле — Австралия, Чаа Зеландия болгаш ССРЭ; хой сүдүн бүдүреринге — Турция, Франция база Иран; хой кежин бүдүреринге — Австралия, ССРЭ, Чаа Зеландия ээлеп турар.

Чоннуң 100 кижи санынга хойнуң онаажырының талазы-биле бирги үш черин: Чаа Зеландия, Австралия болгаш Моол Арат Республика; дүк бүдүреринге — Чаа Зеландия, Австралия, Уругвай; хой эъдин бүдүреринге — Чаа Зеландия, Моол Арат Республика, Австралия; хой сүдүнге — Турция, Мавритания болгаш Болгария ээлеп турар.

1948 чылдан 1978 чылга чедир үениң дургузунда делегейге хой саны 281811 муң башка өскен азы 36,4 хуу. Чуглан дүк волокнозун бүдүрери — 469 муң тонна азы 44,5 хуу, хой эъдин бүдүрери — 1180 муң тонна азы 2,2 хуу көвүдээн. Ол-ла үеде дүк бүдүрериниң темпизи хойнуң баш санының немелде өзүлдезин дыка мурнай берген болза, хой эъдин бүдүрериниң темпизи дыка хожудап калган.

«Овцеводство» журналдан.

Тес-Хем районда «Кызылтаар» совхозтуң хойжузу Баймыр-оол Найдан-оолович Борбак-оол 1957 чылдан бээр үзүктел чок ажылдап келген. Ол эрткен он дөрт чыл дургузунда бедик көргүзүглерин чедип ап турган. Оон бо чылгы көргүзүглери-даа бедик: төрүүр 100 хойга онаалтыр 90 хураганы менди доруктурган, бөлүүн дүктүг хойларының баш бүрүзүнден 1,9 кг дүктү кыргып алган.

ЧУРУКТА: хойжу Б. Н. Борбак-оол.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

Билир силер бе?

Мындыг эсенин аазанга хой ажылынга солун, чаа чуулдерни хойжунуң арынынга парлап үндүрүп турар аазарын моон мурнунда ыяннатаан болгай. Ынзда үзен арынга хойларның кол уксааларының дугайында чугааны эгелээн. Ам ону уламчылаар-дыр бис.

СТАВРОПОЛЬ УКСАА

Ук чериниң мериноз хойларын [illegible] американ рамбулье уксааның кошкарлары-биле, а оон соонда австрали мериноз уксааның кошкарлары-[illegible] [illegible]. [illegible] алыр [illegible] база [illegible] болган өске-даа [illegible] талазы-биле ылак таарыштыр [illegible] ап турган. Бо уксааны Ставрополь крайның «Советское руно» деп [illegible] тургускан. Ол уксааны 1950 чылда бадылаан.

Ставрополь уксааның хойлары продуктулуунун дүкчүр [illegible] хамаарышыр. Ол угланыышкынның хемчээлдеринге олар эң-не улуг болуп турар. Ындыг хойнуң дүгү чиңге-нарын (64-70-ги шынарлыг), ховаг, чымчак, арыг ак азы сарыг[illegible] [illegible]. Кыргаан дүгүн чуп арыглаарга 3 кг хире болур.

Ол уксааның хойларының кедергей үнелиг шынары болза чарыгдаан чемнин өрнүнгга эң-не хой продукциязын бээри, оозун аажок дүкүрү болгаш мага-бодунуң бүгү [illegible] болган чиңгезиниң бир дескизи болур. [illegible] дүктери [illegible]. База-ла бир дочей ындыг үзүп. Толгуру — төрүүр 100 хойга онаалтыр 135-140, а эң эки даан коданнарга — 150-160 хураган болур. Ставрополь уксааның хойлары [illegible] нарын дүктүг хой ажылдыг бүгү-ле [illegible]. Ол таакы Азияның база Казахстанның чартык ховулуг болгаш шуут ховулуг районнарынга бедик аажок эки таарыжыр.

Соолгу чылдарда Ставрополь уксааның кол-кол коданнарынга австрали кошкарларны салып ажыглаан, оон түңнелинде чугаш алыр арыг дүгү ковудаан база оон шынары [illegible].

Ставрополь уксааның эң эки коданнары «Советское руно» (Ставрополь край), «Котовский» (Волгоград область), «ВЛКСМ 40 чылы» (Калмык АССР) деп уксаажылыгла заводтарында, Ленин аттыг, «Россия», «Коммунизмниң оруу», «2-ги Беш чыл», Ипатов аттыг, «Балоев» колхозтарда (Ставрополь край) ноонметтиттик.

М. САННИКОВ.

Продуктулуу дүккүр — эъткир угланыышкынныг уксаалар

Бо угланыышкынның хойлары дүккүр болгаш эъткир продуктулуунга эки шертейн-биле онзалап турар. Оларның [illegible] [illegible] болгаш кыргынга база-ла ол хире дүктү берип турар.

Хойларның ол [illegible] алтай, кырдыс, забайкал, красноярск, мурнуу казах база сонгу кавказ мериноз, мурнуу урал болгаш совет мериноз уксаалар хамааржыр.

АСКАНИЙ УКСАА

Бо уксааны академик М. Ф. Иванов удурткулгазы-биле ук чериниң чиңге-нарын дүктүг хойларын американ рамбулье кошкарлары-биле хайлаштырып тургаан. Украинаның хову районнарының МАЭИИ [illegible] «Аскания-Нова» деп ажыл-агыйынга (Украина ССР-ниң Херсон областы) тургускан. Ук уксааны 1935 чылда бадылаан.

ТАРЫП БООЗАДЫР ПУНКТУГА АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААРЫ

Саавынга айыткан негелделерни шыңгыы сагывышаан, пунктуга ажылды мергежилдиг организастаар болза, тарып боозадылга эки түңнелдерни бээр.

Пунктуга ажыл эдержилгеге кирер апарган хойларны тып алырындан эгелээр. Ону ылтыры-биле кодан хой бүрүзүнге хой тыптырар кошкарларны [illegible] хураганнарның [illegible] кошкарларны хой тыптырарынга [illegible] Хойларны тыптырарын хонук катап ээрги-ле эрте чорудар.

Хойларны [illegible] кошкарларны кажаада хойже салып кирер мурнунда [illegible] [illegible] баглап каар. Баштай кошкарларның кезик хирезин кажавже салып киирер, а 20—30 минута эрткенде [illegible] [illegible] рынде хойларны тыптырарын 1,5—2 шак дургузунда чорудар, боозатпаан хойларның [illegible] бир шак чедир [illegible].

Кошкарларның тыпкан хойларын тускай уйуктээшче киирип турар. Тыптырылышкын доозулганда оларны тарып боозадыр орзал чанында уйуктээш [illegible] [illegible] белен болган турар ужурлуг.

Унеалыр коданнарга хой тыптырарынга үре чок бодарган [illegible] ылаар, чүге дээрге олар таварылга болуп хойларны эдеривидип болур.

Тыптырган соон дарый хойларны дораан-на тарып боозадып эгелээри эргежок чугула. Тарып боозадырын чангыс шак бээин саададырга, хойларның боозаары 4 хуу куудулаар. Боозаарын [illegible] [illegible] апарган хойну ийи катап тарып боозадыр. Баштай тараашының соонда 24 шак эрткенде, чаа алган үре-биле ийиги удаа тарып боозадыр. Эдержилгеге кирер хоюнуг хойларны чүгле ийи удаа тарыыр апаар. Бир эвес өске черден эккелген соотка үре-биле тарыыр болза, 10—12 шак эрткенде, тодаргайлаарга олла хуниң незелгенде ийиги удаа тарызы чогуур.

Баштайгы тарылгынынга [illegible] тодарадырла пунктуну ажылдап эгелээшинден бээр 12 хонганда. Боозаткан хойлардан тыптыргылырынгы чорудар.

Тарып боозадылга пунктуну 35—40 хонук, тодаргайлаарга ийи эдержилге цикливин дургузунда ажылдаар ужурлуг. [illegible] [illegible] дургузунда тарып боозатса чогуур хойларның 90-дан эвээш эвес хуузун тарып болур.

Пунктунуң чанында эки одарлар чок болза, хойларны тарып боозадырының хуусаазын [illegible] [illegible] [illegible]

П. ЖЕЛТОБРЮХ.

СОВЕТ КӨДЭЭНИҢ КИЖИЛЕРИ

КЕЛДИРТИИШКИН

[illegible] орни [illegible] дораан-на тоннап калдым. [illegible] Дамбылович Донгак болду. Оон [illegible] чайпаан, хурең-шокар [illegible] мени оштуттуңар.

— Кажан келдиңер, чүү ыйтайлыг чорудуңар ол?— деп, оон айтырдым.

Чүве чугаалаарының мурнунда албан хулумзурүп, карактарының оду чайнай бээр кижи чүве. Он талазы кармаанда [illegible] келгеш, [illegible] дургузунда [illegible], [illegible] болгаш, мендеп чугаа эрээр хевирлиг.

— Мен-даа бо Кызылга үр болур боор мен—деп, кижим чугаалады.— Кол-ла херээм—эмчээ баар. Шаанда аар ааарааш, Кызыл эмчизинге сегзээш кижи болбаалык мен бе. Оон бээр үр-үе эрткен. Мени эмнеп турган эмчимниң келдирткен бижии бо-дур — дээш, костюмунуң карманындан танмалыг бижиин уштуп көргүстү. Совет кижиниң [illegible] бистиң чурттувуста кайы хире сагыш салып турарын аңаа билдим турдум.

Ырак-узак Мөңгүн-Тайгадан келген боорга, оон хоочар-чылдар черни болган келгеш, айтырдым:

— Кызыл-оол Дамбылович, кайда доктаан алдыңар?

— Аалчылар бажыңынга [illegible] турал болуп турар. [illegible] [illegible] эвес боллу — дээш, кижим база [illegible] [illegible] бажыңның дугуп ынай бээр [illegible].

— [illegible] чем шагы-дыр [illegible].

— Чө, [illegible]— дээш, кижим [illegible] колунга туткаш, мээн-биле калды базып.

Оон [illegible] Кызыл-оол Дамбылович [illegible] чугаалаан — [illegible]

— Бо [illegible] бажыннар турар ирги?

— Анаак [illegible] төвү — Кызыл улам-на чаартывын турар болдур ийин. Хоорайның каяң-даа таламе көрүнер даан, чаа тудуглар эндерик. Тос каът бажыннар Найырал кудумчузу-биле Титов кудумчузунуң [illegible] туттунар.

— Каш чыл бурунгаар мен бо [illegible] туттунган хой [illegible] бажыннар [illegible]. Ам бээри [illegible] болур апарган хоорай-дыр. Хоорем чок, бир эвес хүне болза, мен шуут азып болур кижи-дир мен.

[illegible] Кызыл-оол Дамбылович [illegible] [illegible] эмчиниң [illegible] эжиин алер соктааш, кире бээрге, шаанда эмнедип турган эмчизи Мария Ивановна кезек када өлче кайгап олургаш, айтырган:

— Чүү херектиг чор силер?

Кызыл-оол Дамбылович [illegible] ужуралгаш, дүрген-не сунап каапкан. Эмчи ону номчуп көргеш, олурган сандайындан туре халааш, Донгактың чанынга келгеш, чугаалаан:

— Үр үе эрткен. Силер ыяк-ла сегзэн-дир силер, Кызыл-оол Дамбылович. Артынта-ла семис, шыырак апарган. Ийи чаагыңарның оңу шуут-ла шокар чорлар дег кызыл апарган-дыр. Чаа, чүнү кылып тур силер?

Эмчизи ону стол чанында сандайже чалаарга, аңаа олура шаан алгаш, харыылаан:

— Малчын кижи мен, эмчи. «Малчын» совхозта ирт кадарып тур мен.

— Ол нениг эки-дир. Кызыл-оол Дамбылович. Хойжу болуру база бедик харысалга. Ажылыңарга улуг чедиишкин [illegible]. Ам чүгле чүве болза калыңнар байдалын эки тыңнадын алыр болур. Бир эвес оон түңнели эки болур болза, дораан чорудар силер. А бир эвес эмнери чугула болза, мооң эмнедер апаар — [illegible] бир сорулга келдиртеш. [illegible] рентгенге аппарып киирген. Каш хонганда бүгү анализтер [illegible]. Түңнели эки болган.

Кызыл-оол Дамбыловичтиң [illegible] [illegible] бистиң [illegible] бо чедип келди. «Даарта, [illegible] турар ирги бе?» деп айтырар болду. Ол аразында ам [illegible] айтырдым.

— Эрткен кыш берге болган. Аваа хамаарылгатар чүнү чорудуп болур силер?

[illegible] мынча деди:

— Бо кыжын Мөңгүн-Тайгада хар улуг чаткан. [illegible] бистер [illegible] тур эки [illegible]. [illegible] «Малчын» совхозтуң [illegible] [illegible] Мал чемин үзүктел чок сөөртүрүнге [illegible] чолаачы Успун Манок бодунуң ГАЗ-53 машиназы-биле кадыр-берт [illegible] эки ажылдаан. Аңаа [illegible] Кара-[illegible] тыг деп ышкаш черлер аңаа чүве-дир он. Мал эмчизи Кара-Сал Сувак бистиң аалывыска үргүлчү каап, арай аргаң дораан, аарыг малды сегелир эмнээн. Ам коданда 376 ирт бар. Оларның деңнели [illegible] алыр дээш олар солун кадарып тур мен.

Оон совхозта хой ажылының дугайында мынча диди:—Хой ажылын улам хөгжүдер, хой эътти болгаш дүктү алыр сорулгалыг бис. Бир коданда үжелээ комсомолчулар ажылдап турар бис. Боттарывыс бедик көргүзүгнү чедип алырынче чүткүп олаап үе-чергелеривисти хой ажылынче кыйгырып турар бис.

Ашаан тогдуг комсомолчулар Алексей Чамзы, Мария Чамзы, Кызыл-оол Донгак [illegible] «Малчын» совхозта мактап, оларга чоргааралып турар.

Т. ЫЫЫЛ-ООЛ.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: каникул чок школа

[illegible] болгаш өске-даа [illegible] оруктарын тывары — доктаамал ажылдап турар кампалга школаның [illegible] мидыг. Ленинград областа Волховтуң С. М. Киров [illegible] депутаттар бөлүүнүң эвилелдешкени-биле мидыг [illegible] Эгэтэн болгаш материалдарын [illegible] ол школада чогааттынган комплекстиг программаның цехтериниң ниити хуралдарынга чугаалажып көрген болгаш аңаа чогуур немелделерни киирген, оон соонда хоорай Совединиң сессиязынга ону чугаалаар деп көрген. [illegible] малгаштан кылган хептер өртедир күүсүт печкалар-

ны ам одалгага база ажыглап турар. Оон ужуунда чыл дургузунда муң-муң тонна маңгыт камнап ап турар. Школаның [illegible] бүдүрүп үндүрер агрегаттарга ишти-биле суг дамчып эргилип турар [illegible] Шак ындыг бир [illegible] батарейлалар [illegible] Амгы үеде Волховта үшкү квартира бүрүзү-ле ындыг артыкшылдыг чылыг-биле [illegible]

Ол школада [illegible] хоорай Совединде солуттурган металлург-депутаттар чорудуп турар. Цехтериниң тодаргай сорулгаларынга [illegible] тургузуунган кампалга [illegible] чогуур [illegible] алган.

УКРАИНА: улусчу талантыларның үнер дозу

Украинаның бир этнографтыг бөлүү болур [illegible] Прокурава суур болуп турар. Моон мурнунда билдинмейн турган куда [illegible]

баштары-биле болгаш чечектер-биле каастап турган, оон эштери [illegible] чурттап [illegible] кулей турарлар. «Яблуниңкой» дээр оол улустуң [illegible] таңныы уран чүүл талазы-биле [illegible] [illegible]

БЕЛОРУССИЯ: хемнерниң уннары калбарып турар

[illegible]

ТАДЖИКИСТАН: бедик тейлерниң уран аргазы

[illegible]

АРМЕНИЯ: хоорай шолунда музей

[illegible]

(СЭТА-ның корреспонденттери).

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

[illegible]

Г. ШИШКИН. (СЭТА).

ДЭЭРБЕЧИ ҮҮЛГЕДИИШКИННИ БУРУУ ШАПКАН

БЕЙРУТ. (СЭТА). [illegible] самолеттарынга удур [illegible] ливан [illegible] улуг [illegible] удурланыышкынның илередип турар.

[illegible] Национал политиктиг [illegible] Тон [illegible] тускай медеглел кылган [illegible] АКШ-тың ужар-херимнериниң агрессчи үүлгедиишкиннерин [illegible] буруу шапканын илереткен.

Вашингтоннуң гегемонунт чүткүлүнге шиитпиртеп турар курумнерге удур оон ажык агрессияны кылыр. Чурттар аразынга үүлгедиишкин болгаш [illegible] чорукгарым [illegible] кымбиктың [illegible] деп. Ол [illegible] чугаалап турар. [illegible] революция амгы үеде [illegible] болгап реакцияга удур [illegible] турар. [illegible] оон ужурундан АКШ, Израиль, Египет болгаш Ак бажыңның [illegible] чер [illegible] Ливия эрге-чагырганың [illegible] турар. [illegible] оон ужурундан Пентагон биле Каирниң [illegible] тал [illegible] катташкан шериг маневруун Ливияның кызыгаарларын хурааар чорудуп турар.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның даштыкы херектер министерствозу ливия самолеттарже америк шууржетинчилерниң халдаашкынын буруу шапкап медеглел кылган. Аңаа холбаштыр Иран чаңгыс-аай антиимпериалистиг, антисионистиг фронтунуң тургузарын база катап негеп турар деп медеглелде чугаалап турар.

[illegible] ФРГ. Бүгү [illegible]

[illegible]

АДН — СЭТА-ның фотозу.

КУБАНЫҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). 1945 чылдың август 6-да америк атомнуг бомбаны Японияның Хиросима хоорайынче октаапкан бээр 36 чыл болган хүнүнде америк президент Р. Рейган нейтроннуг бомбаны массалыг-биле бүдүрүп эгелээр дугайында шиитпир хүлээп алган чорук — бүгү кижи төрелгетенни кедергей куду көргени-дир деп, Кубаның Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айыткан.

АКШ-тың амгы чагырыкчылары өделегейде өлүрүкчү чорукка удур демиселчилер бис деп боттарын адап турар, а херек кырында америк чазактың политиказы — делегей аренузынга өлүрүкчү чоруктуң тодаргай илергейлээшкини болуп турар. Израильдиң шериг самолеттары Иракта ядролуг шинчилелдер төвүн араатаныг ёзу-биле чоокта чаа бомбалаан, а ол өлүрүкчү үүлгедигни кылырынга Каттышкан Штаттарның Израильге берген шериг самолеттарыг болгаш боо-чепсээн ажыглаан болуп турар деп, медеглелде демдеглээн.

Нейтроннуг бомбаны бүдүрер дугайында америк администрацияның шиитпири Кубаның Даштыкы херектер министерствозу шыңгыы буруу шаап турарын медеглелде айыткан. Тайбыңче болгаш делегейниң айыыл чок чорууңче ол чаа халдаашкын дээш хары-сагыгы Каттышкан Штаттарның чазаанга болгаш ону деткээп кижилерге бүрүн онаажыр апаар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

АДЕН. (СЭТА). Йемен Социалистиг партияның Чиңгыс секретары, Йемен Улус-демократтыг Республиканың Улусчу Дээди Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы болгаш премьер-министри Али Носер Мухаммедтиң болгаш Ливия революциязының удуртукчузу Муамар Каддафиниң база Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш ажылчын чоннар партиязын органнаастаар комиссиязының даргазы Менгисту Хайле Мариамның аразынга чугаалажыышкыннар доозулган. Ол чурттарның аразынга ниитилел болгаш калы ажыл-дажылга дугайында керээни чугаалажыышкынының түңнелинде чарган.

Политика, экономика болгаш өске-даа чүүлдерниң талазы-биле үш чурттарның аразынга калы ажылдажылганы [illegible]

Чугаалажыышкыннарның түңнелдеринге сеткил ханыышкыннын [illegible] киржикчилери бир ле-сеткилдиг илергейлээн.

ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

ӨРТ ӨЖҮРЕР УЖАР ПЛАТФОРМА

НЬЮ-ЙОРК. Бедик бажыңнар өртүнүң үезинде үстүкү каттарда артып калган кижилерни камгалап [illegible] дыка берге. Ынчангаш «Макдоннел-Дуглас» дээр америк фирма ужутар платформаны чогаадып тургускан. Ону вертолет адаанга азып алгаш, өрттенген бажыңның долгандыр чүс метр черге ажыглап болур.

Ол платформада 210 ааът [illegible] Платформаны [illegible] черже чавыгадырып өрттенген бажың кырынга 30 метр бедикке турар вертолеттуң пуузазы-биле боттандырар. [illegible] радио азы телефон-биле харылзаажып, платформаның [illegible] Ортаа [illegible] платформа [illegible] турув ап болур.

ПАССАЖИРЛЕРГЕ ТЕЛЕФОН ХАРЫЛЗААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК: [illegible] фон системазы бар.

[illegible]

ХҮН ЭНЕРГИЯЗЫ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

ЖЕНЕВА. [illegible]

[illegible]

АВТОМОБИЛЬ КӨДҮРУКЧҮЗҮ

НЬЮ-ЙОРК. 12 [illegible]

[illegible]

ДЕНДИИ УЛУГ САМОСВАЛ

ТОКИО. [illegible]

БКП — ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫННЫҢ ПАРТИЯЗЫ

[illegible] турары деп. БКП-ның XII съездиниң резолюциязында [illegible]

Болгарияның Социалистиг партиязының тургузуу съездиниң делегаттары Бузлудж даанга чыылгаш үндүрген бээр ам 90 чыл эртен. Болгарияның пролетариязының марксистиг-ленинчи ре[illegible] [illegible] Баштайгы марксистиг бөлүктерден эгелээш, амгы үеде 826 муң коммунистерниң күжүлүг партия кылдыр БКП алдарлыг оруктан эрткен.

[illegible] чорууну бедик-биле үнелээн. Партия массаларның удуртукчузу [illegible] 1919 чылда бодун Коммунистиг партия кылдыр чарлаан болгаш [illegible] Болгарияның ажылчы [illegible] тап. 1944 чылдың сентябрь 9-тун тооуулуг тиилелгезинге — монарх-фашистиг [illegible] эрге-чагырганы [illegible] Болгарияның Коммунистиг партиязы [illegible]

[illegible] Л. И. Брежнев чугаалаан.

— БКП — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эң хоочун болгаш кончуг ондар [illegible] Болгарияның [illegible] делегейниң социализминиң эргелиг [illegible] бедик авторитетти чаалап алган.

«Болгария Улус Республиказының социал-экономиктиг хө[illegible]

[illegible] бартырының политиказын чайгылыш чокка чорудуп турар. Бистиң партияларывыстың Төп Комитеттериниң бот-бот таңынга [illegible] политиктиг чаңгыс эви бистиң чурттарывыстың [illegible] болуп турар». Т. Живков баштаан Болгарияның партия-чазак делегациязы 1977 чылдың май-июнунда ССРЭ-ге, СЭКП ТК-ның Чиңгыс секретары Л. И. Брежневтиң 1979 чылдың январьда Болгарияга [illegible] ССРЭ-ниң болгаш Болгария Улус Республиказының [illegible]

[illegible] Л. И. Брежневтиң [illegible] Т. Живков-биле [illegible] Варшава Керээзиниң киржикчи [illegible]

[illegible] 1979 чылда хүлээп алган Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның аразынга садыг [illegible] тургузар машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң ортаа кезиинден хөй [illegible] — 85 хуузун, тракторлар [illegible] — 93 [illegible]

[illegible] «Козлодуй» деп атомнуг электростанцияның тургузуунда [illegible]

Бузлудж съездиниң болганындан бээр 90 чылдың Болгарияга [illegible] БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Болгария Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Филипов [illegible]

Болгар коммунистерге алдар болдурган [illegible] Партияның хоорунарының [illegible] чүү турул кылган.

БКП ТК-ның Чиңгыс секретары, Болгария Улус Республиказының Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, партия болгаш чазактыг өске-даа удуртукчулары [illegible] ол байырлалга киришкен.

И. ПАНОВА. (СЭТА).

Ном болгаш номчукчу

„ЧИРГИЛЧИННИ" НОМЧААШ

Шулук деп чувениң ужуру [illegible] тыва дылга [illegible] ажылдаттыг бижикчиниң, хөй чылдарда башкы, советтер ажылдакчызы болуп келген Борис Баадановичи Чюдюктуң шулуктеринин [illegible] ному — «Чиргилчин» ажып көрүп ора, ооргаан мындыг одуруглары тып алдым:

. Шыджаа чораан шулуктерим
Чымдаа кылдыр уңуп кээрге,
Оюн ойу — биче шаам дег,
[illegible] бээр.

Мында түгулаа чуве чуве, автор, чамдык дестунмес аныяк шулукчулер ышкаш, чогаалды сомалап ал-ла, ону парладырынче далашпайн, ооң бодунуң бижип турары дег, «ыылагзынмайн, түвексинмейн, шыгап, түүлеп, шимчип, сиирер», таваар, бодамчалыг [illegible] чымныда барык-ла шулук бүрүзү быжыккан, дуржулгалыг хол-биле бижиттингенин баш бурунгаар демдеглеп каайн.

[illegible]

Тывада чурагтыг ажылдар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Үргүле Кандан биле Моңгуш Чоланың, Меңгүс-Тайганың малчыннары хой-жулары Донгак Биче-оол биле Хертек Хунан-Караның, колхоз даргазы Хертек Кудурушпайның, композитор Алексей Чыргал-оол биле уран даш чонукчузу Хертек Тойбуханың күш-ажыл болгаш угаан-бодал чаяалгазын «Кандан-биле чаржыр сен бе?», «Моңгуш Чола оглаа ааъды», «Каргы хемде» «Алексей Чыргал-оолга», «Тойбуханың чонар-дажы» деп шулуктерде ханы миниышыг болгаш хүндүткел-биле йөрээген. «Оскал-оолдар ойнап турлар» деп шулукте чүгле делегейде сурагжаан тыва цирк бөлүүн алдаржыдып турар эвес, харын шулукчу-даа болза, кижи бүрүзүнүң белен-не тып шыдавазы, чараш, национал бүдүш-чаңы-ла [illegible] тыр, солун.

[illegible]

Оттуңуушкун, хоолгалааш-кын-даа эвес. Б. Чюдюктуң чамдык шулуктеринде ооҗниг уян дөөннер чытталып эээп турарын эскерип болур. Ол чорук Б. Чюдюктуң өөренип, башкылап-даа чораан үелеринде улуг орус шулукчуну [illegible] саалдары [illegible] болуп чадавас. Чижектерни бо [illegible]

[illegible]
Хамнап-самнап аян туткан,
[illegible]
Карак четпес хову-шөлүм
Агы, кулчаң чыдып тынып
Амыр-шөлээн чоруксаар мен
(«Хараганныг хову-шөлүм»).
[illegible]
«Чеди кижи чемге хора — деп чугаа бар бол,
Чемгербес дээш, тели каннаар, ажыл баным:
Согааш, бала — халгаа кээм картаачыны.
Согушкан дег, өөрүге дин миттелир. (Өөвүс»).

«Чиргилчинде» кирген ача, ава, кырган-ава, дириг амытаннар дугайында база «Кара-Чода», [illegible]

раан районнары, хоорай, суурлар, аралашкан чону, кижилери чогаалчының [illegible] маадырлары апарганын ол шулуктен көрүп болур. Бөгүнгү ийи-чаңгыс арагачылар [illegible] ажылга болгаш аажы-чаңга ээ-харыысалга чок кижилерге Б. Чюдюктуң «Кымыыдай», «Чуттугбай», «Боданыңар» деп шоодуглуг шулуктерин [illegible] болбушаан, оларны ниитилелге шаптыктыг, хоралыг [illegible] галап турар.

«Чиргилчинде» чамдык четпестерни Хосттайн» турар. Карак чивеш дээр турбуже, «Карак базым» («Хөмүр-даш» дугайында», чаттыы чаттыы дээриниң орнунга «бараан болду» («Шапшаалы») деп чүү деп тайылбырлаар деп? Мөңгүлек бедик-ле харын [illegible] «Мөңгүн-Тайга мурнунда бо чавыс [illegible]

номчуурга [illegible] ону бодумнуң дуржулгамдан көрген мен. Автор мээң-биле чөпшээрежир боор деп бодайдыр мен.

Кижи бодаарга, чуруун чуламывааны безин. авторнуң дугайында медээ номнуң эгезинге тургу дег. «Чиргилчинде», чуге-ле чуве ийик, ол чок болду. Номчукчу чүгле номну эвес, ооң авторун база сонуурганы билдилир. Чогаалчының ажыл, амыдыралын билбейн чыткаш, ооң чогаалын [illegible] бээри берге. Номнуң үндүрүкчүлери ону бодаар ужурлуг турган-дыр ийин. Үстүнде эскерттинген үүрмек четпестерни авторнуң кичээнгейинге арттырып кааш, түңнээр бетинде, мындыг чүүлдү чугаалаары артык эвес.

Чечен чогаалга куюун шенеп чоруур партия, совет ажылдакчыларының аразында Б. Чюдюк чаңгыс эвес. Эргинде А. Моңгуш, Кызылда К. Шулуу, Тожуда В. Тамдын-оол, Бай-Тайгада Н. Тыртык-Кара олардың баштайгы [illegible]

[illegible]

Тывада биживес [illegible] ады [illegible] амыдыралдан суурадып чурталгаже шилчилгезин, совет кодээниң чаартылгаларын, ийи-ги шулуктен республиканың амгы индустриалдыг овуршиннерин көрүп болур, тывып өннер-биле уран-чечен чуруп-ларын тода көрүп болур.

ры, мөңге ногаан пөжү оон шулуктеринде чаңгыс эвес удаа алгаттынган. Оларны «Бедик Ахун», «Крым», «Кара-Далай хартыгазы», «Кара хорум көшкелерже дожуй берген» чергелиг пейзаж лириказы улам-на чаражыдып, өндүр-чаагай болдуруп турар.

[illegible] га салым-чаяанныын херечилеп турар.

Чыындыда эң эки шулуктернин бирээзи «Кабинетте кара чаасказ бижип ор мен» деп шулуктуң хөөн, тыпыжы чогум-на мындыг. Оон хой-ле ажылдап, чурттап чо-[illegible]

Салчак МОЛДУРГА.

ШЕВЕР-ЛЕ-ДИР

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, Тываның уран-шевер даш чонукчуларының бирээзи Саая Көгелдиниң чонар-даштан кылган ажылдарының делгелгези улуг сонуурганы болдурган. Көрүкчүлерниң аразында мындыг чугааларны дыңнап болур.

— Шаандакы Тываның амыдыралын көргүскен ажылдары тергиин-дир.

— Ча адып [illegible] арат. бар[illegible] тарга [illegible] шарыны көөрге, кошкун чораан амыдырал каракка көступ кээр-дир.

— [illegible]

адыгны аваангыр аңчының [illegible] бадды-биле соп дүжүргенин көрбес сен бе?

— Тыва хол-шыдыраа дег чүвең бо-дур, көр. Хевирлерни чазааның шевергинин.

Шынап-ла бо чонар-даш чазактызының өскелерге дөмейлешпес, бодунуң онзагай аа-хевири чүгле дашты шевергик, чараш чазааңында эвес, шилип алгаш темаларында база бар. Чонар-даштан чүве кылырлар холдунда-ла аргылак, сарлык, тева, аът, тө хой чазап турар болза бо чурукчуда амгы үе биле эрткен үени холбап көргүзерип оралдашкан чүүлдер солун.

Чурукчунуң тоол маадыраа [illegible] орар аът, сер[illegible] кудурууп [illegible]

[illegible] алдыг, аввластыы-биле базып бар чоруур дилги. [illegible] чүктүр [illegible] өөредип турар мунукчу дээн ышкаш ажылдар [illegible] тура [illegible]-дир.

Амгы амыдыралды көргүскен «Сакманщик», «Аңчының [illegible]» деп ажылдары [illegible] көргүскен деп болур. Бүгүдеге билдингир «Аңчының товуу» деп турасканды чонар-даштан Саая Көгелдиниң чазап кылганы солун. [illegible]

Т. КОКУУЛЕП.
С. АДЫГ.

В. КАРА-САЛДЫН «Суг дувүнде даштарның чаражы!» деп фотоэтюду.

КАИ дыңнадыы

ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛУҢАР

Бо чылдың август 15-тен сентябрь 15-ке чедир «Кичээнгейлиг болуңар, уруглар!» деп Бүгү-эвилел рейдизи чарлаттынган болгай. Моон-биле холбаштыр уругларның орук-транспорт травматизминиң дугайын чугаалажып көөрү оон чугула болур. Уругларның таваржып турар кемдел-кертиишкиннеринден эң-не аары болгаш хөй орук-транспорттуу болуп турар.

Авариялар болу бээрининң хөй чылдагааннары кудумчунуң азы оруктуң машина чоруур черинче уругларның хенертен үнүп келири болуп турар. Чеди харлыг Люда аваның холундан ушта халааш, кудумчуну кежир маңнап бар чорааш, машинага таварткан. Эмчилерниң күжениишкиниң ачызында уруг амы-тынындан чарылбаан. Хөй машина аргыыр телецентр чанынга беш харлыг Леня кудумчуну кежир маңнап бар чорда машина ужур таварааш. Оон солагай талакы дөмжү сынган болган.

Уруглар автомобильди ийи янзы көрүп турар: бир талазында олар оон сестир, ийи талазында, болдуна бээр айылды билбес, ынчангаш кудумчуну мырынай-ла машина мурнундан маңнап кежерип оралдажыр. Бистиң уругларывыс кудумчуга чоруурунуң чурумун хөй таварылгаларда ол билбес болгулаар. Оон-биле чергелештир чамдык улуг кижилер оларга багай үлегер көргүзүп, кудумчуну туралаап-на черинден кежир маңнажыр чоруу бар. А бичии кижилер оларны өттүнер боор-дур. Ынчангаш улуг кижилер, ылаңгыя ада-иелер кудумчу шимчээшкининиң чурумун сагыырынга уруглары үлегер-чижек болбушаан, аңаа оларны өөредири чугула дээрин рейдиде база айыткан.

Бистиң республиканың оруктарында болгаш кудумчуларында автомашиналарның, мотоциклдерниң, мотороллерлерниң саны үргүлчү өзүп турар. Оон-биле кады чолаачыларның, машина эдилекчилериниң саны база көвүдеп турар. Оларның аразында дуржулгазы биче кижилер база эвээш эвес. Ол ышкаш ширик чолаачылар автоорук озал-ондаан болдурар таварылгалар база бар. [illegible] Чижек кылдыр алырга, сес харлыг Люданың ачазы [illegible] рульдун артынга олуруптарган. Малгаштыг черге машиназы таарга, ол башкарып шыдаваанындан [illegible]

[illegible]

[illegible] тарарлыры ховар эвес апарган. Олар чадаг-терге башкарарынга эки чаңчыкпаан болганындан, оон уштап азы автотранспортка таварткаш, ховар эвес кемдеп турар. Моон ужурунда школаларга тускай программа-биле, уруглар сагыштарынга оон хевирн-биле кудумчу шимчээшкининиң чурумун өөренирин Бүгү-эвилел рейдизинде көрүп турар. Мону күштелдерери-биле бистиң хоорайывыска уругларга автохоорайжытаптан организастаар болза чогумчалыг болгу дег.

Н. ВЛАДИМИРОВ.

«Шынга» харыылавышаан

ДЕМДЕКТЕРНИ БАРЫМДААЛААР

Бо чылдың август 16-да «Шын» солуннуң «КАИ [illegible]» парлаттынган бижикчи С. Иргиттиң «Демдектен тургусса чүл?» деп эгелиг материалын Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң КАИ килдизинге сайгарып көрген. Ол материалда Кызылдың Ленин кудумчузу биле Каа-Хем кудумчузунуң [illegible] машиналарның дүрген чорууп турарын бижээш, ол черге [illegible] орук демдектеринден тургусса кандыгыл деп саналдаан.

Ук чүүлдү сайгарып көргениниң редакцияга дыңнатпышаан, ИХМ-ниң КАИ килдизиниң начальниктиниң оралакчызы, милицияның подполковниги О. С. Отун-оол мынды [illegible]

га школа чаны-биле эртер апаарын сагындырып турар.

База Ленин кудумчузунда, № 2 школаның чанында, «Чадаг үлүс эртер чер» деп демдек бар. Ол база Ленин кудумчузу-биле өрү чоктаан, парк аксының чаны-биле Каа-Хем кудумчуже кирген база ол-ла кудумчуда магазин чанынга эртер чолаачыларга ында чадаг кижилер эртер чер барын сагындырган. Каа-Хем кудумчузунуң парк аксының үстүү талазында, магазин үстүү дужунда база «Чадаг үлүс эртер чер» деп демдекти аскан. Бо үш демдектен аңгыда парк аксынче углай база магазин дужунуң адаанда кудумчуну кежир «Зебра» дээр чадаг кижилер эртер черлерин ак будук-биле демдектеглеп каан.

[illegible]

назын харын-даа доктаадыр ужурлуг. Ынчангаш үстүнде айыткан үш демдек болгаш «Зебра» турда, ам аңаа дүрген [illegible] 20 километрден эртпес [illegible] билдингир. Ынчангаш маңаа кызыгаарлаар демдек тургузары артык болур.

Чамдык чадаг кижилер кудумчуларны кежер черни демдектеп каан, ынаа-ла кудумчулар белдиринден кежер ужурлуг турбуже, душкан-на черинден, харын-даа кварталдар ортузундан, хериим-штакетниктерни артавышаан, кудумчу кежер чоруктар ам-даа хөй болгаш олар кудумчу шимчээшкининге, ылаңгыя машиналар чоруурунга шаптыктап, чамдыкта озал-ондакты-даа болдуруп турар.

[illegible]

Чагаада айыттынган черни болгаш хоорайның өске-даа [illegible] чадаг кижилер эртер черлерниң демдектерин кескү кылдыр чаарты бүдүрүр ажылдарны КАИ болгаш хоорайның коммунал ажыл-агый чери чорудуп турар.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!
«Ш Ы Н»
солунну чагыдып алыңар.

АВГУСТ 25-ТЕН 27-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — В. Дельмар — «Ооң мадымнаар» мырыным-дыр». Курүшкин Моссовет аттыг академиктиг театрының фильм-шииизи. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Чер кырында кижи». Кинопрограмма: «Волга мадының чаартылгалары», «Шөл четчележип ор», «Виноград ораны». 15.20 — Д. Шостакович. Оркестрлиг скрипкага № 2 концерт. 15.55 — Уругларга фильм. «Но[illegible]» [illegible] ментальдыг телефильмнер программазы. 15.45 — В. А. Моцарт. Оркестрлиг скрипкага № 4 концерт. 16.15 — «Орус чугаа». 16.45 — «Горнистер, харыылаңар». 17.15 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр. 18.00 — «Педагогика эртеми — школага». ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң Академиязының президентизи М. И. Кондаковтуң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Нейтроннуг бомба: кижи төрелгетенге удур сүлчээ». [illegible]

[illegible] фильм. 11.10 — «Александр Гриннин Крымга турганы» Документалдыг телефильм. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Совет кинонуң эвези». Документалдыг фильм. 15.00 — «Юность» ансамбльның концерти. 15.25 — Уругларга фильм. «Ак ыт». Уран-чечен фильм. 16.30 — «ПТУ-га чүү чүвеге, канчаар өөредип турарыл?». «Кузбасстың шыдырачылары-ның салгалы». 17.00 — «Ыры биле амы тудуш».

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Ужуп чоруур эник». Мультфильм. 17.55 — «Мал чемиинин белеткелиниң хүн демдеглели». 18.05 — «Кадаг амыдырал». 18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

[illegible]

[illegible] фильмнер. 9.45 — «Шынаа». Уран-чечен фильм (ЧССР). 10.50 — «Кино аян-чорукка чалалга». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң доку[illegible]

[illegible] (Москва) — «Торпедо» (Кутаиси). «Локомотив» стадионундан дамчыдылга. Чапсарда — документалдыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы 15—20 градус чылыыр.

Кызылга база-ла өскерилии турар агаар болур. Соңгу-чөөн чүкче угланыышкынныг хат секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс 18—20 градус чылыыр.

Кино

АВГУСТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузун бодуңуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (уламкан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Сен чүгле мээңийн мен» 10.00, 11.30, 15.10, «Оолдарым кыстар чалап тур» 17.00, 18.40 (уламкан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ферфакстың ийи миллионнары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уламкан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шилчиишкин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уламкан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы хүлээлгени, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга даразында мергежилдерге өөренир студентилерни хүлээп ап турарын чарлап тур:

Автотранспорт факультеди («Автомобильдер болгаш автоажыл-агыйы»).

Тудуг факультеди («Үлетпүр болгаш хамаатыы тудуг»).

Билдириишкиннерни хүлээп алыры болгаш кирериниң экзаменнериниң хуусаалары:

КЕЖЭЭКИ БОЛГАШ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫНГА

Билдириишкиннерни хүлээп алыры — август 31-ге чедир.

Кирериниң экзаменнерин аразында хуусааларда чорудар:

Үлетпүр болгаш хамааты тудугнуң факультединге бир бөлүк-биле: сентябрь 1-ден 10-га чедир:

Автотранспорт факультединге ийи бөлүк-биле: бирги бөлүк — август 1-ден 10-га чедир, ийиги бөлүк — сентябрь 1-ден 10-га чедир.

Институтка кирерин күзээннер даразында эртемнерге экзаменнерни дужаар: физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литератураа (чогаадыг).

Шилип алган факультедин айытпышаан, институттуң ректорунуң адынга билдириишкинни бижиир. Бүдүрүлгеге узуртукчузундан, партия организациязының профэвилел организациязының даргазының ат салганы характеристика-рекомендацияны билдириишкинге кожар. А ортумак школаларның доозукчулары — директорнуң, класстың удуртукчузу башкызының болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристика-рекомендациязын кожар (шериглен келгеннерге ол документилер хамаарышпас); ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), тускай ортумак өөредилге черлерин дооскаппар — дипломун (демдектери биле), 3×4 хемчээлдиг алды фото-чурук (бөрт чокка); күш-ажыл дептеринден ушта бижилге; 286 майык хевирлиг эмчи справказын кожар.

Паспортун болгаш шериг билетин боду экзаар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын езугаар (бүдүрүлгениң стипендиязы-биле) үлетпүр, тудуг, транспорт бүдүрүлгелериниң, совхозтарның өөредип чорутканы абитуриентилерни ийи чыл ажыл стажтыг-даа болза [illegible] хүлээп алыр, шеригге ийи чыл-дан эвээш эвес албан эрттирген [illegible] хүлээп алыр.

Документилерни, почтаа билдириишкиннерни даразында адреске чорудар: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 4. Хүлээп алырының комиссиязы.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 [illegible] секретарьның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдыстериниң 2-37-13, пропаганда килдыстериниң 2-35-75, культура килдыстериниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдыстериниң 2-21-47, үлетпүр килдыстериниң 2-31-75, чагаа килдыстериниң 2-41-27, информация килдыстериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннче долгаар.

Тираж 17866. [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) [illegible]

Бугу чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 198 (11696) | 1981 чылдың август 26, среда | 1925 чылдан үнүп эгелээн | Өртээ 2 көп.

ЧАРЫШТЫ ДЭЭШТИГ ОРГАНИЗАСТААР

Партияның XXVI съездизи ажылын дооскан соонда каш хонук эртеенде «Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиннииг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыштың дугайында» доктааалды СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК хүлээп алган.

Социалистиг чарыш массаларның беттүг чегаадылгазы, совет кижилерниң бедик медереллдиинге болгаш идепкейлиинге үндезилеттинген патриоттуг шимчээшкин, коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннарны мобилизастаарының күчүлүг болгаш шынарын бедидеринге дузалаар, ажылчы чоннарны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга киириштиреринин, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидеринин дээштиг аргазы болурун ук доктаалда айыткан.

Республиканың ажыл-ишчилери XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чер болганда социалистиг чарышты калбарткан. Шалыпчы ажылдап турарлар, ында ниитизи-биле 93 муң хире кижи хаара туттунган. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкиннин киржикчилериниң саны 43 муң кижи ашкан.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының чеди айы доозулган. Бо үениң дургузунда күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң кежигүннери чарышка идепкейлиг киришкениндеч планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер бүгай ээвес күүсеттинген.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүреринин чеди айлар планын 102,6 хуу күүсеткен, 59,6 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган, ол бердинген онаалдадан 2,2 хуу хөй. Көдээ ажыл-агыйның ишчилери эртген чылдың бо үезинге деңнээрге күрүнеге сүт, эът, дүк, дагаа чуургаларын садарын көвүдеткен. 1980 чылдың июль 1-ге деңнээрге 1,8 муң бызаа, 1,7 муң хаван оглу, 59,2 муң анай, хураганны хөйнү бөрүктүрүп өстүрген.

Республиканың районнар, хоорайлар, үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг черлериниң, чоннуң коммуналдыг ажыл-агыйжы хандырылга коллективтериниң аразында бо чылдың бирги чартыының социалистиг чарыжынга Улуг-Хем район, «Каа-Хем» разрез, «Кызыл электри тудугнуң» тудугмонтаж эргелели, Тыва авиабүдүрүлге, Кызыл райпозу, «Тыва облбыт» каттыжышкыны тиилекчи болган.

1980—1981 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир, малды болгаш оон чаш төлүн камгалап алырын хандырар талазы-биле социалистиг чарышка зона аайы-биле Бай-Тайга, Каа-Хем районнар, «Бай-Тал», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар бирги черни ээлээн.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле чарышка бо чылдың бирги чартыында Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Эрзин районнар, «УТКА 25 чылы», «Саян», «Мерген» совхозтар шылгараан.

Республиканың дыка хөй бүдүрүлгелеринде, совхозтарында партия, профэвилел, комсомол организациялары, политинформаторлар, агитаторлар күш-ажылчы маргылдааның тиилекчилериниң эки дуржулгазын хандыр көрүп, ону бодунуң коллективинге нептередир, чарышты дээштиг организастаар дээш тодаргай хемчеглерни ап турар. Оон түңнелинде оларның күш-ажылчы көргүзүглерин экижиткен.

Ынчалза-даа социалистиг чарыштың күжүн чедир үнелевес чөрүнтер ам-даа бар. Ону организастаарының ленинчи принциптерин чамдык коллективтер сагывайн, чарыштың түңнелин хүннүң, чеди, он хонуктап, айлап үндүрбейн турар. Аразында чарыштыг ажыл-ишчилерниң, бригадаларның, фермаларның, бүдүрүлгелерниң, совхозтарның күш-ажылчы көргүзүглери кандыг болганын айлап азы кварталдап дээштиг таамал үндүрерин ам-даа чедип албаан болгаш өске-даа чамдык четпестер бар, ону чайладыр дээш партия организациялары чарышка партийжи удуртулганы экижидер ужурлуг.

Социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан республиканың 11 үлетпүр бүдүрүлгези продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының чартык чыл планын күүсетпээн, «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг», «Шагонартэнстрой» тресттер, Чадааның, Бай-Хаактың заводтары четпес ажылдаан.

Эрткен кышка белеткелге, ону эрттиреринге, социалистиг чарышты организастаарынга турган шыңгыы четпестерниң уламындан Улуг-Хем, Кызыл, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнарга эът бүдүрери болгаш ону күрүнеге садары кызырылган, малды чидирери, самчыгдаазы болгаш өске-даа чылдагааннардан хоралыры көвүдээн.

Амгы үеде социалистиг чарыштың кол сорулгазы болза, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш туруштуг демиселчиби болур. Ынчангаш чарышты күш-ажылчы коллективтерге калбартырынче онза кичээнгей салыр. Бригадага, сүт-бараан фермазынга, цехке, салбырга бирги ээлчегде бүдүрүлгениң ажыктыы, ажылдың шынары дээш демисел эгелээр, ындыг болганда партия организациялары ында чарышты дээштиг организастаар херек.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының ажыл-ишчилери чылдың ийиги чартыының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш социалистиг чарышты дээштиг организастап тургаш, бүгү эрга-курлавырларны долу ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, кол фондуларны эки ажыглаар, оваага-энергия курлавырларын камгалаар хүлээлгелиг.

Малдың баш санын бүрүн камгалап алыр, оон продуктулуун бедидер, эът, сүт, дүк бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, келир кышка чогуур үезинде хынамчалыг белеткенир, ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг чемнерни белеткеп алырының кемчээлдиг хемчеглерин боттандырар талазы-биле чарышты улам калбартыр дээш СЭКП райкомнары, партбюролар, партия организациялары тодаргай хемчеглерни алыр сорулгалыг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери коллектив бүрүзүнге дамычы программа, ону күүседир дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаазы хүннүң чугула сорулгазы болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

ЧУГУЛАЛАП КӨРГЕШ...

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң сиген шөлдеринде ниитиниң малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузуп алыр дээш ажыл-ишти хайнылдыкынныг үргүлчүлеп турар.

Хоочун тудугжу, коммунист Василий Канзанның удурткан бригадазының 31 тудугжузу совхозунга 50 тонна сигенни [illegible] белеткээр [illegible] бүрүн күүседир дээш, түс-түс звеноларга үстүп алгаш, Сарыг-Булун, Күзег деп черлерниң машина-биле кестинмес харагаа, чыраа араларынын кара суглар кыдыгларының сигенин хол кадыыры-биле дамыштап кезип тургаш, 73 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн, дужаалганнар. А тудугжу Карбы Сундактың будук-бүрү белеткээр звенозу 85 тонна будук-бүрүнү боомдактап шараан. Хөлегелиг черлерде хураалын белеткээн.

[illegible] ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээр ажылга киржирин көөрүг чугулалап көрүп турарын медээледи.

• • •

Ак-Туруг ортумак школазының Бадына-Салы Монгушка удурткан алды кижи составтыг сиген кезер звенозу партия обкомунун кыйгырыынга харыы кылдыр идепкейлиг ажылдаан.

Олар «Ак-Туруг» совхозка 2[illegible] тонна сигенни кезип белеткээн. Сарыг-Булуннуң Улуг-Алаак, Күзег деп черлериниң хараганнар араларының ниитиниң сигенин хол кадыыры-биле кескеш, беш [illegible] ка хүлээткен. Сигенчилер Кара-оол Дамбуу, [illegible] Монгуш, Хөлчүк [illegible] олар мурнакчы ажылдаан.

С. СОТПАМ.

Михаил Гаврилович Дьяченко Кызылдың авиабүдүрүлгезинге ажылдаа-ла он ийи чыл чедип чоруур. Баштай ол ужудукчу болуп он хире чыл ажылдаан. Соолгу чылда звено командири апарган. Ажыл немешкен, харыысалга улгаткан. Ынчалза-даа дуржулгалыг ужудукчу аңаа торулбайн, звенозунуң кежигүннерин билдилиг удуртуп турар. Оон звенозунда анныяк ужудукчу, «АН-2» самолёттуң командири П. С. Белеклен база бар. Ол кыска үениң иштинде техника талазы-биле хамы билиглиин, [illegible] мөзү-шынарлыын көргүскен.

ЧУРУКТА: звено командири М. Г. Дьяченко биле «АН-2» самолёттуң командири П. С. Белеклен ээлчеглиг рейсче ужуп үнериниң мурнунда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МУРНУНДА — «МУРНАКЧЫ»

ТЭЭЛИ. Бай-Тайга районунуң ажыл-агыйларының аразында мал чеми белеткээриниң талазы-биле кылдырган социалистиг чарыштың соолгу он хонукта түңнелин үндүрген СЭКП райкомунуң бюрозу районда мал чемиин белеткелиниң [illegible] демдеглээн.

Август 20-ге чедир районда 3625 тонна сиген белеткеттинген. Ол планның 34 хуузу болгай. Социалистиг чарыштың бирги черин 2300 тонна сиген кезер планын 1216 тонна кылдыр азы 54 хуу күүсеткен «Мурнакчы» совхоз алган болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл туну-биле шаңнаткан. Ук совхоз будук-бүрү белеткээр планын 115 хуу күүсеткен, сенаж салырының планы база күүсеттинер чоокшулаан. Че[illegible] [illegible] күүседирин шиитпирлээн ажылдап турар.

Ол хонукта сиген белеткээр онаалдазын «Бай-Тал» совхоз [illegible] социалистиг чарыштың ийиги черин алган. Ол совхоз сиген белеткээр планының [illegible] күүседип алган. «Кара-Хол» совхоз планының чугле 16 хуузун белеткеп, бо ажылга хожудап турар. Сенаж салырын «Мурнакчы» биле «Тээлиден» өске совхозтар эгелевээн. Силостуң чаңгыс-даа совхоз салбайн турар.

СЭКП обкомунуң чарлаан мал чеми белеткээриниң шалыпчы ийи айы доостур чоокшулаан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары [illegible] четпестерни адыр ужурлуг.

Б. БАРБА.

«Шамбалыг» совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр агрегадының оператору Иван Чыргал-оол бодунуң дааңган ижинге ак сеткилдиг чорууну көргүзүп турар. Оон АВМ-и тура душпейн ажылдап, ээлчегде дөрт тонна[illegible] эвээш эвес хоолуг чемнени белеткеп турар.

ЧУРУКТА: АВМ 0,65-тиң оператору И. Чыргал-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ПЕРКО — ДУЖУТКУР ҮНҮШ

Сибирьде перко дээр кара-ногаан өңнүг үнүш бир дугаарында үнген шөлче кирип бар чораан, «Омский» совхозтуң механизаторлары арай дүвүреккеп чорааннар. А кадаан ажаалган соонда, гектар черден ол хөй бедиктиг ногаан массазы 600 центнерни алганы кайгамчык болган.

Мал чемиин ол чаа культуразын бо чылдың мурнунда эки суггаттыг участокка, чемиштичидилгени көвүдедир таксөп черге тараан. Ам баштайгы ажаалдаазы кылганы ол, а ийигизи — удавас болур.

Чемиштичидилгеге эки өзер ындыг культура Сибирьде амдыызында чок. Бир гектардан ийи катап кезерге бир муң ажыг центнерни бээр. Перкону фермаларже сөөртсе, чаңгыс черге оваалай тептерге, чаа хээндектээн рапстап ылгалбас. Ынчалза-даа аңаа бодаарга бо культура дужуткур-даа, кыжын шыдамыктаа. Чаа мал чеми тарааннар [illegible] Сибирьде [illegible] ол.

В. ЛОБОДА,
СЭТА-ның корр.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев хүн Крымдан Москвазе ээп келген.

Внуково аэродромунга ону эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның кежигүннери А. М. Александров, Б. М. Боголюбов, О. Б. Рахманин, С. К. Цвигун, Г. К. Ценев, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар Г. А. Голиков, А. М. Поплавский, Ю. М. Чурбанов олар бары уткаан.

(СЭТА).

ШЫЛГАРАҢГАЙ БОЛУУШКУННАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дуңма партияларының болгаш чурттарының удуртукчулары-биле Крымга ужуражышкыннары — делегей амыдыралынга шылгараңгай болуушкуннар болган деп ВСАП ТК-ның органы «Непсабадшаг» солун бижээн.

Кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылгага хамааржыр [illegible] ужуражышкыннарга бердинген, оон кол сорулгалары болгаш херек кылдеи[illegible] ниниң уламчылашкыннары [illegible] онзалап демдеглээн. Социалистиг [illegible] ы политиктиг ажыл-чорудулгазын дайылдаштырарынга ол ужуражышкыннар [illegible] улуг рольду ойнаар. Социалистиг дем каттыштырылгазының коммунистиг болгаш [illegible] ның Крымга хоорлушкан чугаа[illegible] харын оон уламындан бүгү делегейниң улуг сонуургалын хайныктырган.

Социалистиг күрүнелерниң политиказынче ындыг сонуургал хамыктың мурнунда ол [illegible] ның болгаш айныг чок чоруун чаңгызарынче углаттаны-биле тайылбырлаттынар. Конфронтацияның болгаш дайынның империалистиг политиказы-биле холбаштыр дүвүрээзин чер бөмбүрзээнде өскүшкен. Ортумак мөөрөгүнуң америк ракета-ядролуг [illegible] болгаш Европага сааптар турузар дугайында НАТО-нуң шиитпири, нейтронгун бомбаны бүдүрер дугайында Рейган администрациязының хүлээп алган шиитпири, АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң шериг бюджеттерин үрдүлдүрүң тураны, стратегиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш [illegible] дугайында чугаалажылгалар [illegible] администрацияның ара үскен чергелиг ындыг болуушкуннар [illegible] хайныктыра берген. Ол бүгү чүүлдер болза, Вашингтон [illegible] дагын тыылдырарының оралдажыышкыннарын кылып, дышкүрүүт чорукту саларын-биле [illegible] турган, ССРЭ-ге болгаш оон [illegible] турарын херечилеп турар-дыр.

[illegible] социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс [illegible] улам быжыглаарынга, найыралчы күрүнелериниң аразында ажыктыг кады ажылдажылганың аргаларын улам калбак ажыглаарынга кайы [illegible] бээри билдингир. Ол чорук богун социализм чурттарының хөй янзылыг боттарының экономиказын бедик бүдүрүктүг [illegible] ниже бараан болур сорулгазын [illegible] чурттар оңза ужур-дузазын кылдыр көрүп турар.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле Крымга найыралчы ужуражышкынының түңнелдерин ЧКП ТК-ның Президиуму бедик үнелээн.

Бо ужуражышкынга чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайты үзел-бодалдарының долу чаңгыс эптиин бадыткаан болгаш ийи чурттуң коммунистиг [illegible] Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң [illegible] эвилелиниң, акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазының ханылаашкынынга чаа чугула идигни берген деп ЧКП ТК-ның Президиуму айыткан дээрзин Прагада парлаан хыналдада чугаалаан. СЭКП [illegible] болгаш Совет Эвилели [illegible] чок үндезинни болуп турар. [illegible] дамыжыганың, харылзааларын улам калбартып [illegible] улам ыяңгы чедиишкиннииг бурунгаарлаашкынының курүнде бистиң улустарывыстың [illegible] га дүүштүр социалистиг дем [illegible] чаңгыс ээн болганы сырый [illegible] деп чехословак коммунистерниң ЧССР-ниң бүгү [illegible] быжыг шиитпирлиин ЧКП ТК-ның Президиуму онзалап демдеглээн.

ДЕМДЕГЛЭЭН

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Чурттуң [illegible] ның 37 чыл оюн Румынияның [illegible] Байырлалы-биле демдеглээн.

Байырлалдың чыскаалы болган. РКП-ның Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, РКП ТК-ның Политисполком кежигүнү, РСР-ниң чазааның Премьер-Министри И. Верден, Румынияның [illegible] ниң өске-даа удуртукчулары, румын ажылчын болгаш коммунистиг [illegible] чуннары, эштиргы эалыдар [illegible] турган.

ХАРЫЫСАЛГАЗЫН, СОНУУРГАЛЫН БЕДИДЕР

Чадаана АТБ-зиниң коллективи 1981 чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш районунуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка киржип, ажыл-херекти экижидеринге эвээш эвес күжениишкиннерни кылып, ажылдап келген.

Бүдүрүлгениң ажыл-херээниң дугайында чугаалажыр бээрин АТБ-ның начальниги В. И. Федоровтан бистиң корреспондентивис дилээн.

— Ниитизи-биле алыр болза, бистиң АТБ багай эвес ажылдап турар. Чүък сөөртүлгезиниң-даа, сайгарылгазының-даа планы күүсеттинген. Эрткен 7 айларда бүдүрүлгениң коллективи 20[illegible] тонна чүъкту сөөрткен, 72[illegible] муң тонна-километрни ажылдап кылган. База 1102 муң пассажирни аргыштырган.

Бистиң АТБ-ның удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары күш-ажылдың [illegible] быжыглаарынче [illegible] планныг онаалдаларны күүседиринге [illegible] ажылдады [illegible] чарышты [illegible]

[illegible] турарлар бистиңде эвээш эвес. Бригадирлер, коммунистер Н. Н. Шоев, Х. Д. Ооржак олар ажыл-ишчиге [illegible]

[illegible] ажылдап [illegible] турар. Хоочун бригадир Николай Николаевич Шоевтиң бригадазы чарышка тиилекчи болгаш «Эң эки бригада» деп атка төлептиг болган. «Эң эки чолаачы» деп атты автобус чолаачыларындан Домаадың Монгуш база чүък машиналарының [illegible] Бочкарёв, [illegible] Чечен Кара олар чедип алган. [illegible] Сарыг-Суу Ондар, Маадыр-оол Ондар база мурнакчы [illegible] ажылдап турарлар.

Ажылывыста [illegible] чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар [illegible]. Бүдүрүлгениң партия, профэвилел организацияларының талазындан социалистиг чарышты дээштиг организастап шыдаваанындан чолаачыларның [illegible] 55 хуу [illegible]

[illegible] Чарыштың түңнелин ай, квартал санында үндүрүп турар [illegible] бис. Ынчалза-даа чарыш [illegible] чолаачыларның [illegible] чок ажыл [illegible] эвес. База [illegible] Бо бүгү четпестер [illegible]

[illegible] социалистиг чүге камгыг болуру чугула [illegible] бисти бөдүрүп [illegible]

Автомашиналарның, автобустарның үрелири хөй, септелири үр турарының бир чылдагааны орус[illegible] багай болуп турары-биле хамааржыр. Чадаана — Хандагайты аразында шуут чок [illegible] оруктар [illegible] машиналар [illegible] бээр. Чадаана — Суг-Бажы аразы [illegible] турар. Ында кадыр черни оюп эртер оруктуң 4,5 км [illegible] кылдынмаан.

[illegible] бүдүрүлгениң база [illegible] 25 кижини [illegible] Механиктер база [illegible]

ТАЙЫЛБЫР

АТБ-ның ажылында [illegible] чедиишкиннер бар-даа болза, чогуур деңнелге чедир кылдынмаан ажылдар болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар.

Бо бүдүрүлгениң техниктиг [illegible] көргүзүглери [illegible] автомобильдерниң шугумче үнериниң коэффициентин планда 0,82 бээр, херек кырында 0,66 (88,7 хуу) четкен; а техниктиг белениниң коэффициентин база күүсеттинмээн, 92,9 хуу. Автобустарның [illegible] көргүзүглер база [illegible] Автобустарның [illegible] үнериниң коэффициентин 92,1 хуу, техниктиг белениин 94 хуу чедир турар. [illegible]

Бүдүрүлгениң партия [illegible] организациязының 41 кежигүнү [illegible] Ынчалза-даа [illegible] эвес. Ында комсомол организациязы [illegible] ажыл чорудуп болзаа, чыл [illegible] комсомолчуларның ниити хуралы чаңгыс-даа болбаан. Партия организациязының [illegible] ниң салдары, негелдези кадыг [illegible]

[illegible] сагылга-чуруму кошкак, чолаачыларның талазындан орага-дарга хамаарышпыр чорууктар бар. Бо талазы-биле профэвилел организациязы, эш хуралы [illegible] ажылдап турар.

Мооң ап көөрге, ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылы кошкак, онаашкан ажылынга кижи бүрүзүнүң харыысалгазы дээш бедик тайылбырны чорутпайн турар. Мастерлерниң, бригадирлерниң [illegible] тургузуп [illegible] контрольдавайн турар [illegible].

Партия, профэвилел, комсомол организациялары бодунуң бүдүрүлгези [illegible] ниити организациялары [illegible] бригадаларга [illegible] сагылга-чурумну экижидер дээш бир демниг ажылдаар болза көргүзүглерни экижидер [illegible]

[illegible stamp]

Профэвилелдер болгаш чарыш

ИДЕПКЕЙНИ КӨДҮРЕР

Республиканың автотранспорт бүдүрүлгелеринде болгаш оруктуг ажыл-агыйларында профэвилел организацияларында партия организацияларының удуртулгазынга даянгаш, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, ынаа үндезилээш, он биргиги беш чылдың база оон бирги чылының онааларын күүседир дээш чарышта хаара туттунган. Оон мурнуку одуруунда Кызылдың № 2, Шагаан-Арыгның, Хову-Аксының АТБ-лери, № 3 оруктудут участогу, Абазаның оруктуг септелге-тудуг участогу кирген. Олар 1981 чылдың чеди айларының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннг күүсеткен.

Кызылдың № 3 АТБ-зинде 36 чолаачы чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп бедик хүлээлгелерин алган. А чолаачылар В. Васильев, Ю. Потапов, В. Панкратов, А. Холоша, А. Лукин олар бо [illegible] планын күүседипкен болгаш ам 1982 чылдың [illegible] ажылдап бергеннер. Эштер Захаров, Жданов, Щетинин, Югов оларның удурткан бригадалары чыл эгезинден [illegible]

застаан. Ол чарышка М. Сухорослов, Ю. Щетинин, өске-лер-даа эки көргүзүглерин чедип ап турар.

Чадаана АТБ-зинде профэвилел комитеди администрация-биле кады социалистиг чарышты организастаарынче кичээнгейин салган. Ында бригадалар, түс-түс чолаачылар аразында чарыштыг. Оон [illegible] көрүп, идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирген. Чарышты [illegible] биллдингир болдурарының хемчеглерин ап, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаазының [illegible] ургулчу чүгаалажып турар. «Мергежилдиниң аайы-биле эң эки» деп ат дээш чарышты организастаан. Ол атты автобус чолаачызы Д. Д. Ондарга, чүък сөөртүр автомобильдиң чолаачызы О. Хүлер-оолга, В. Сатка «Эң эки кондуктор» деп атты тывыскан.

Орук ажылдакчыларының ортузунда социалистиг чарышка Н. Ильченконуң удурткан бригадазы чорун, чыл планын ноябрь 7-ге чедир күүседирин [illegible]

[illegible]

С. ДУШИНИНА.
Автотранспорт болгаш чагдаг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң секретары.

ЧИДИГ СӨСТҮ — БУЛУҢ САНАЙ

Республиканың ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезинге улуг ажылды партия организацияларының хөй санныг идепкейжилери, идеология кадрлары чорудуп турар. Бодунуң эки туразы-биле болгаш хостуг үези-биле масса-политиктиг ажылды партия комитеттериниң 16 муң ажыг агитаторлары, политинформаторлары, илеткелчилери, «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери кылып турар.

«Массаларга партияның оалдарын чедирип, оон политиканы [illegible] турар кижилерни улуг арминязынга — коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге — өөрүп четтиргеннивни сөзүн илергейлээйн. Олар дээрге лекторлар болгаш пропагандистер, агитаторлар [illegible] ажылдакчылар, эмчилер, башкылар, албан-хаакчылар, партия, совет ажылдакчылары бүдүрүлгениң мурнакчылары дыр.

1980 чылдың январь 1-ден декабрь 30-ге чедир янзы-бүрү темаларга олар 1295 лекцияны чон ортузунга номчаан турган болза, бо чылдың бир-[illegible]

[illegible] Ылангыя СЭКП ТК-ның Чиигиче секретары эш Л. И. Брежневтиң «СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелиниң болгаш шиитпирин, даштыкы политика талазы-биле партияның чугулаар [illegible]галары» деп илеткелин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң «1981—1985 чылдар-[illegible]

Лекция пропагандазы

[illegible]

[illegible] ажыл-агыйн бүдүрүлгезинге чаңгыланып [illegible] беле Кызыл районнуң «Билиг» ниитилел организациязы база хөй эвес ажылдап, чурттап турар.

В. САТ.
«Шынның» корр.

Хову-Аксында даараныгга цегиниң № 2 бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Ында мурнакчы даараныкчы Зинаида Монгуш октябрьның үлүүнде ажылдап турар. Оон хөрек чуруун Хову-Аксының бүдүрүлгелериниң мурнакчыларының хүндүлел стендизинде киирген.

ЧУРУКТА: даараныкчы З. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

ВОЛГОГРАД. Эң төрүмел дүжүт алган ажыл-агыйларының дуржулгазын бо хүннерде Волгоградтың тараажылары ажыглап эгелээннер. Олар күскү тараа чаштырмаганынче кирипкеннер. Ол культуралар областың төөгүзүнде эң улуг шөлдү ээлээр. Көк-тарааның болгаш кызыл-тастың эң дүжүткүр сорттарын олар 1,7 миллион гектар черге тарыырын көргеннер.

Бо чылгы күскү тарылга агаар-бойдустуң берге байдалдарында эгелээн. Областа эмин эртир изиг хүннер турупкан. Мындыг байдалды өөренип көрүп, тараажылар шөл бүрүзүнүң шыгын кичээнгейлиг-биле көрүп, тарылганың агротехниказын шыңгыы сагып турарлар. Черге шак ындыг хамаарылгалыг ажылдаар болза, бедик дүжүттү ап болур дээрзин Михайловск районнуң тараажылары көргүзүннер. Олар тараа культураларының дүжүткүрүнүң талазы-биле областа бир дугаар черин ээлээннер.

Суровикин тараажы И. Киселёвтуң звенозу болгаш оон-биле чарыштыг коллективтер [illegible]

МЕРГЕЖИЛДИНИҢ АЙЫ-БИЛЕ

ЛЕНИНГРАД. [illegible]

— Бисте эдуп боор кирип каап турар студентилерниң саны кызырлып турар — деп, Ленинградтың дээди өөредилге черлериниң ректорат чөвүлелиниң чанында хүлээп алыышкын комиссиязының даргазы бисте чугаалады.— Эртемге сундулуг элээдигрни тывар болгаш оларны хаара тудар система Ленинградта тургустунган.

Беш-алды класстап эгелеп оолдарны болгаш кыстарны дээди өөредилге черлериниң кафедраларының ажылдакчылары чалап эгелээр. Ол кафедраларның чанында организастаттынган физика, математика, химия, биология, география бөлгүмнеринге чаштар киржип турар. Оон ангыда үже өөредилгезиниң ажылдакчылары-биле кады эртемнер чыл санында-ла районнарга, хоорайларга, областарга янзы-бүрү олимпиадаларны эртирип турар. Оон сламындан салым-чаянныг чаштар чурттуң кайы-даа булуңунда тывдып каап болур.

(СЭТА)

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ЧАМДЫКТАРЫН АЖЫГЛАЛГА КИИРЗЕ-ДАА...

[illegible]

М. ОНДАР.

АЖЫКТЫГ

[illegible]

Д. КУУЛАР,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң кол мал эмчизи.

ТУРА-СОРУКТУГ

[illegible]

С. СОТНАМ

Эрес-оол Хертек тудуг ажылынга баштайгы базымнарын Бай-Тайга районга эгелээн. Найысылал Кызылга келгеш, ол «Кызыл тудуг» эргелелинде дуржулгалыг бригадир А. Воронинниң бригадазынга ажылдай берген. Ам Эрес-оол бригаданың мурнакчыларының бирээзи, [illegible] маңын ажып күүседип аңаа чаңчыл болган.

ЧУРУКТА: дашчы Э. Хертек.
А. ЗАЙЦЕВТИН фотозу.

Редакцияга чагаалар

ОРГАНИЗАСТААНЫ ЧЕТПЕС

[illegible]

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

ҮҮЛЕ БҮТПЭЭН

[illegible]

О. ДАЛБЫЙ.

КҮШ-АЖЫЛ — НИИТИЛЕЛ — КИЖИ

Социалистиг ниитилелде күш-ажылга кижилерниң хамаарылгазы ...

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

КАЛБАК ЧЫРЫДЫЛГА

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румыния Социалистиг Республиканың национал делегациязының Москвада байырлаадыг ажыттынганын румын парлалга калбаа-биле чырыдып, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң болгаш РКП ТК-ның Политкүүсекомунуң кежигүнү, РСР-ниң чазааның Премьер-Министри И. Верделтиң делгиирин ажылдыг турда чугааларын парлап, оларның аразынга эвилең найыралдыг беседа болганының дугайын дыңнаткан.

Румынияның фашистиг дарлалдан хосталганының 37 чыл оюнда ажыттынган бо делегейге совет-румын бүгү талалыг найыралдың ... чыгтыг болуушкуну-дур деп, солуннар онзалап демдеглээн.

Амгы беш чылда совет-румын садыглажыышкынының хемчээли эрткен беш чылдыңга деңнээрге, барык ийи катап улгадыр. Румынияның даштыкы садыг хармааларынга ССРЭ бирги черни ээлеп турар деп, солуннар демдеглээн.

АМЕРИК ДЭЭРБЕЧИ ХАЛДААШКЫН ДУГАЙЫНДА

Ливияже удур америк ... хоорайлаашкынга ...

КНО-НУҢ КОМИТЕТТЕРИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Кеш-соок ылгай ...

В. ВАСИЛЕЦ

БУРУУ ШАВЫЫШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). ...

САДЫГ-ЭКОНОМИКТИГ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ...

АЖЫЛЫН ДООСКАН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). ...

АКШ. Ужар чугулары ... ажылчыннары ...

А. БОЛЕСЛАВИЧ

Премьер-министрниң чугаазы

СОЛСБЕРИ. (СЭТА). ... Р. Мугабе ...

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● ГАВАНА. АКШ-тың Кубадан ...

● ИСЛАМАБАД. ...

● ЛИССАБОН. ...

(СЭТА).

Янзы-бүрү медээлер

ЭРГИ ПАРОВОЗТУҢ РОЛЬДАРЫ

Октябрь демир-оруунуң деполарының бирээзинде ОВ-324 дээр эрги паровозту демир-орукчулар баштактаныш «бистиң киноартизивис» дээр болгаш ооң дугайында хөйнү чугаалап болур. Ол «Фрам»—полярлыг «Ямы» деп фильмге тырттырган, ээп келген дораан-на дараазының аянорууинче, бо удаада белорус кинематографистерже, чоруптарынга белеткенип турар.

Хоочун паровоз он шаа канога тырттырган. Ол чеден беш чыл чедип турар локомотивти үргүлчү-ле «артистиг ёзу-биле белен болгун дээш» депонуң ажылдакчылары доктаамал сагыш салып турар. Эргежок чугула апараа, кино тургузукчузунуң кузээнин ёзугаар «гримнеп-будуур». Чижээ, бир-ле катап, «Брестиң тулчуушкуну» дээр киноңу тырттырарда, паровозтуң даштыкы хевирин таныттынмас кылдыр өскертипкеннер. Паровозту, вагоннарны болгаш платформаларны шуугай-биле шыпкаш, ону куяк-демир хевирлиг кылдыр будупкан болгаш пулемёттарның [illegible] үннерин оон коргунчуу сүргей кылдыр кестип турар кылып каан.

Паровоз бүрүзү-ле тускай салым-чолдуг болур. Оларның хөй кезиин каң оруктарга чоруур хууссазын эртир маңнап кааптарга, үндүр бижиттинген катап эзилдирери-биле чоруткулапкан. А бо паровоз [illegible]. Кинематографистерниң [illegible] Ленинградтың машинист В. Соловьев [illegible] бүргеткен «артисти» ээлчеглиг кино тырттырылгазынче чорупта.

Л. ФРОЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Ленинград.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНГА БЕЛЕН

Ак-Туруг школазының ажыл-ишчи коллективи эрткен өөредилге чылы доостуру билек септелгеже органнзаастыг эгелеп киргеш чогуур үезинде шыңарлыг доосокан. Септелгеге херектээр будук, олифа, туйбу болгаш өске-даа материалдарны баш удур белеткээн турган.

Школаның бүгү класстарының иштин чуглап, шалазын, ажыктерин [illegible], соңгаларын шилдээн. Парталарны септеп, будааш класстарда кирип тургускулаан. Ол ышкаш интернаттың, мастерскаяның, столоваяның септелгезин бүрүн доосокан. Интернаттың одалга системазының [illegible] чаарткан. Чангыс сөс-биле школа өөреникчилер хүлээп алырынга белен.

Септелгеге школаның техниктиг ажылдакчылары Долума Араажы, [illegible] Монгуш, [illegible] Монгуш, [illegible] Дамбуу, Хелчук Доржу [illegible].

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ТУРАСКААТКАН

Тывазы улусчу революциязының «[illegible]» болган Тыва Арат Республиканың туруксургуттанганының 60 чыл оюнга тураскааткан херээженнер чыыжы Сарыг-Сеп суурга болуп эрткен.

[illegible]

М. КАРА.

МОСКВА. Японияда Го Китаваның удурткан сураглыг ансамблиниң репертуарында Чайковскийниң, Танеевтиң, Варламовтуң чогаалдары, совет композиторларының ырлары калбаа-биле кирип турар. Ук ансамбль «Хадынчыгаш» дээр, ол дыка хөй чыл дургузунда совет музыканы нептередип келген.

Амгы бо хүннерде «Хадынчыгаш» бистиң чурттувуста аалдап келген. Совет көрүкчүлер япон артистерниң оюнун улуг сонуургал-биле көрүп турарлар.

ЧУРУКТА: Японияда келген «Хадынчыгаш» ансамблиниң найысылалдың Төп концерт залында оюн көргүзүп турары.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроника-зы.

БҮДҮРҮЛГЕ ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ БААЗАЗЫ

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ чайгы үеде, өөредилгеден дашкаар дыштаныылгазында, оларның чурттап турары девискээринде [illegible] ажыктыг бүдүрүкчү [illegible] болуп турар. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын органнзастап турары болгаш оларның кылып чорудар ажылдарын, [illegible] ның болгаш өске-даа хөй-нинтиг, албан черлерниң талазындан дуза чедирерниң дугайында айтырыглар чанғыс удаа эвес тургустунуп келген.

Бодунуң тургустунуп келген үезинден бээр, ону деткип, дузалап турар ажыл-агыйларга тарып өстүрүп турары продукция-биле, кылып турары ажылдары-биле, мал чемин белеткээр талазы-биле улуг дузаны чедирип турар бригадалар бар.

Бистиң республиканың школаларында 62 бүдүрүлге бригадалары бар. Ында 1884 га черни быжыглаан болгаш көвүдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү культураларын тарып өстүрүп турар. Ол бригадаларның [illegible]

Олар холдуунда картофель, [illegible] чамдык бригадаларда мал чеминге херегээр кукуруза-

ны-даа тарыглаан. Бо [illegible] улам ынай сайзыраан [illegible] баштайгы базымы болуп турар. Чижээлээрге, Тожу кожууннуң Адыг школазының бригадазы картофель болгаш өске-даа ногааларны [illegible] ону интернатка ажыглаар болур.

Школаларның бүдүрүлге бригадаларында [illegible] 36 тракторлары, 20 автомашиналары, 3 автобузу, 4 суггарылга машиналары ажыглаан болуп турар. [illegible] өөреникчилер боттары каргылап турар.

ЧАМДЫК школаларда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары чылдан чылче [illegible] чемнерин белеткежип турар. Оларның чижээ Бии-Хем районнуң Туран № 1 школазының, Бай-Тайга кожууннуң Бай-Тал школазының, Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Алаак школазының болгаш Кызылдың № 4 школазының Ильинкада бүдүрүлге бригадалары [illegible] турупта Бай-Тал школазының баштыңы С. С. Тойбу, Баян-Алаак школазының баштыңы Д. Х. Дугаржап. Кызылдың № 4 школазындан

А. Л. Ермаков болгаш [illegible]

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ бүдүрүлге бригадаларын тургуступ [illegible]

[illegible]

А. АРАПЧОР.

Айтырыңар, харыылап берээл

УРУГЛАРНЫҢ САНЫНДАН ХАМААРЖЫР

«Үш уруглуг мен. Уругларым адазы аараш мөчээн. Садик өртээнин чартыын төлеп турдум. Бо чылдан эгелеп садик өртээн долузу-биле төлээр апардым. Чегум бот-ие ниии садик өртээн чартыын төлээр үжүр-лүг бе азы долузу-биле бе? деп Таңды районда Кочетово суурнуң чурттакчызы Л. П. Куулар айтырган. Тыва профоблчевүлелдиң юристконсультантызы А. Х. Ажының үстүнде айтырыгга харыызын мооң адаанда парлаадывыс.

[illegible]

Сонуургактарга

КАЖАР ӨДҮРЕК

Вологдадан ырак эвес Лукьяново суурнуң чоогунга уя тудуп алган черлик өдүрек кайгамчыктыг тывынгыр болгаш часпас чорукту көргүскен.

Воскресенье эртенинде ол черниң магазининиң садыгжылары шаараш демирни дамчыштыр садыг залынче бир-ле черден кирип келген өдүрек оолдарын көрүп каан-нар. Өзүп орар салгакчыларга магазин шыдыг-ле таарымче чок болурга, аазы чок чашнарны чоогунда турар бажыңның чурттакчыларынга оки-жиилдерин-биле дужаап каан-нар. Аңаа өдүрек оолдарын ыяк ашкарып-чемгергеш, доскаар иштинде сугга эжиндирип-эжиндирип, хааржак иштинче чиктирген, хааржак-биле шып каан.

Чогум-ла ол үеде ие-өдүрек коступ келгеш, бодунуң оолдарының ыштаныпп турганы ол бажыңны чазыг чок шилип алган. Ол доскаар чаныкта кээп хонупкаш, ыыгыыр, каргыраалай аарак эдип эгелээн. Өдүрек оолдары ону дораан-на дыңнап кааш, хааржак иштинден үне маңнажып келгеш, иезинче чорупканнар. Өдүрек кодзанчуда чүү-даа чогунга бүзүрел көргеш, бодунуң оолдарын садтан үндүр эдерткеш, далаш чогу-биле суур артынче чорупкан.

В. ЖУКОВ,
СЭТА-ның корр.
ВОЛОГДА.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, диңмирээр. Хаттың дургени секундада 9—15 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 15—25 градус чылыыр.

Кызылга бүргег аязыр. Чаъс чагбас, хат секундада 9—15 метр чедер. Хүндүс 14—22 градус чедир чылыг болур.

КИНО

АВГУСТ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузун бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кинотывыңы 10.00, «Часкы олимпиада азы ыр начальнигн» 11.30, 13.00, «Оолдарны кыстар чалап тур» 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыңактаалыпардиң чарылбаңар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң эге школаларының эстетиктиг кижизидилге болгаш өөредилге башкыларының республика конференциязынга уткуштур август 27-де республиканың хөгжүм-шии театрынга, Бүгү-российниң «Сочи-81» конкурузунуң лауреады ыры-хөгжүмнүң «Аян» ансамблиниң улуг байырлал концерти болур.

Билеттерни филармонияның, хөгжүм-шии театрының кассаларында, «Саян» универмагында садып турар. Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

Концерт 19 шак 30 минутада эгелээр.

«Шын» солунга I—II класстың дуржулгалыг чолаачызы негеттинип турар.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!
«Ш Ы Н»
солунну чагыдып алыңар.

АВГУСТ 28-ТЕН 30-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги суга шимчээшкин. 9.05 — «Эң-не улуг эртемниг койгун». Мультфильм. 9.20 — «Хуу айтырыг талазы-биле ээзин [illegible]». [illegible]

[illegible] 16.25 — «Балдыргыр-даа бол, элдептиг». 17.25 — «Челээш». Улустуң чогаадыгларының IV делегей фестивалының телепрограммазы. «Часкы аялгалар». (Вьетнам Социалистиг Республика). 17.50 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 18.20 — «Шупту үе [illegible]» [illegible]

[illegible]

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, хоочу ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1612.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың 29/1)

ТЕ—00612

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 199 (11697) | 1981 чылдың август 27, четверг | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 2 кеп.

АЖААЛДА СООНДА — ТАРЫЛГА

Саратов областың хову-шөлдеринде ажаалдаының тыпыжы ам-даа адактавайн, ол хиреде күзүн чажар культураларны олуртурунуң чогуур хуусаалары чедип келген. Үрезиннерин шөлдерге таарыштыр чажарының аргаларын ажыл-агыйлар дилеп тып турар. Көк-тарааны болгаш кызыл-тасты ам бээшки барык 400 муң гектарда чаштырган.

Күзүн чажар культуралар бистиң тараа шөлдеривистиң дөрттүн биринден бичии-ле ажыг черни ээлеп турар-даа болза, олар тараа чыылдазының чартын хандырып турар деп, СЭКП Калинин райкомунуң бирги секретары Н. Зубрилин чугаалаан. Күзүн чажар тарааларның шөлүн 20 муң гектарга улгаттырарын шиитпирлээн бис. Кандаай-даа улаштыр үш чыл бисти ындыг аргаже шилчиириниче албадап келген. Бо берге чайын күзүн чажар тараалар часкыларындан ийи катап ажыг дүжүткүр болган. Чамдык участоктарга механизаторлар гектарның 30 центнер чедир тарааны бастырган.

Бо районда кызыл-тасты болгаш көк-тарааны чаштырып турары шыңгыы болгаш дүрген.

«Борец» совхозтуң механизаторлары күскү тарылганы эки белеткээн шөлдерге чорутканнар. Участоктар көк-тарааның кол-бенинзээ көк сыптары-биле шыптыгган. Ону ажыл-агыйда 100 гага тургаанындан 500 га чедирген.

Августуң ийиги чартыы тарылгаларга эң-не бачым үе. Шөлдерде ажылдар шупту капсырлаашкын: тарааажаалдазы, силос салыры, шөлдерни саваңдан арыгдаары болгаш... күскү тарылга.

Саратовтуң механизаторлары эртемденнерниң болгаш специалистерниң сүмелерин кызымаккайы шенеп турарлар. Бо чылын күзүн чажар тарааларны миллион 200 муң гектарда олуртканы, саратовчулар келир чылдың бедик дүжүдүнге үндезинин тургузуп турар.

СЭТА-ның корр.

Саратов.

КОММУНИСТИҢ АТ-АЛДАРЫ БОЛГАШ НҮҮРҮ

Калбак делгем улуг Төрээн чурттуң хоорайларында болгаш кодаазында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын боттандырары дээш бүгү улустуң эрес-маадырлыг ажылчыны хайнып кайнаан. Оон бирги өөрүүгээрлинда кажан мезээзэгизи дег коммунистер чорып турар.

«Партия кежигүннери энергиязының-даа база күш-ажылдың сагылга-чурумунуң-даа талазы-биле бүгүдениң мурнунга чоруур ужурлуг» — деп, В. И. Ленин айтып чораан. Улуг баштыңчының чагыын үдуртулга болдурган, коммунистер, күш-ажылга-даа, хөй-ниити амыдыралынга-даа, өөредилгеге-даа база хууда амыдырал-чурттаалгазынга-даа кажан кезээде, кала-даа бистиң ленинчи партиявыстың кежигүнүнүң адын бедик эдилээриниң үлегер-чижээн көргүзүп чоруурлар.

Коммунистиң ат-алдары, эш-өөрүнге хүндүткели ала-чайгаар эмаа бөду чедип келбес. Ону хамыктың мурнунда ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, партияның база чоннуң мурнунга харыысалганы бедик медереелдиг көөрү, бодунуң ажыл-херээн кончуг эки билири-биле, өскелерни баштап, организастап билири база оларга үлегер-чижээн көргүзери-биле чедип алыр. Кезээде коллективтиң эргe-ажы дээш ол ажылдап чурттаар, аңаа партияның ёзулуг төлээлекчизи, бедик идейлиг политиктиг дайынчызы кылдыр бодун көргүзер хүлээлгелиг.

Ангы үеде коммунистерниң аразындан чүс-чүс ындыг чижектерни көргүзүп болур. СЭКП обкомунуң кежигүнү, Кызылда 48-ки тудуг эргелелинде штукатурщуктар бригадири Е. С. Бизяеваның инициативазы-биле коллектив бо чылдың бирги кварталының планын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде күүседир деп эгелээшкинни кылгаш, сөзүн алдарлыы-биле тудуп шыдаан, а бирги чартык чылда эргелелде бригадалар аразынга чарышка бирги черни алган. Коммунист бригадир хамыктың мурнунда ында партбелүүк, оон кежигүннеринге даянып тургаш, коллективти сырый каттыштырганындан, күш-ажылды организастаарын экижидип, тудугжулар өртүзүнга идей-политиктиг кижизидилгени күштелдиргениниден ону чедип алган.

Бодунуң эрес-шудургу күш-ажылы, билдилиг организаачы чоруу-биле коммунист Екатерина Сергеевна Бизяева Тываның тудугжуларында сураглыг кижилерниң бирээзи апарган. Ол ышкаш ат-алдары бүгү республикада сурагжаан «Большевик» совхозтуң саанчызы К. Д. Таан, Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачызы А. И. Галайко, «Чодураа» совхозтуң хойжузу И. С. Данзурун, Чаа-Шагаан-Арыг хоорайның тудугжузу А. Ф. Ягозин ышкаш ленинчи партия кежигүнүнүң бедик адын алдарлыы-биле бөзүредип чоруур коммунистерниң аттарын чүс-чүзү-биле адап болур. Ындыг кижилер найгамчыы ак сеткилдиг болгаш быжыг принципиалдыг, бичe сеткилдиг база эш-өөрүнге эвилең-ээлдек бөлүрү-биле ыналанып турарлар.

Ындыг болза-даа ийи, чаңгыс коммунистерниң талазындан дүрген-не ат-алдар чедип алырын бодааш, плаан күүселдезинге хоозун, мөге немей бижилге кылып, күрүне мегелээр чоруктар бар, а чамдыктары хуузунда байынсаар, оон кедерезе күрүне күсели-биле чайлагы азы бажыңны безин туттуруп ап, арын-нүүр чок байдалга чедип турарлар. Хоолургап, сайзыргаар болгаш чашпалаар, албан-дужаалын соора ажыглаар, ажыл-агыйжы эвес база арагалаар чоруктар ам-даа эчизинге чедир узуткаттынмаан. Ындыг кижи шыдажыр аргажок фактылар дугайында партия комитеттеринге, улусчу контроль органнарынга чагаалар ой-ойде кээп турар.

СЭКП Уставының негелделерин күүсетпейн база партийжи моральдың нормаларын кармызы-биле хажыткан болгаш төлеп чок үүлгедиглерни кылган коммунистерге эптеш чок байдалды тургузуп, партия организациялары оларны партийжи хүрээлеңден үндүреринге чедир хемчеглерни ап-даа турар. Сөөлгү чылдарда № 5 КМК-ның кол бухгалтери турган М. С. Сагаандайны мөге немей бижилге кылганы дээш, «Кара-Хаак» совхозтуң директору турган В. А. Бутенкону ажыл-херекке харыысалгазын чидиргени дээш, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның культура килдистериниң эргелекчилери тургулаан Н. Б. Куулар биле С. С. Монгуш оларны арагалап, сагылга-чурум үрээни дээш болгаш өске-даа эштерни партиядан үндүрген. Ынчанмыже чамдык партия эге организациялары ындыг кижилерге хамаарыштыр эптеш чок, принципиалдыг чорукту тургуспас, олар-биле дыка үр «сөөртүнчүп» кээр таварылгалар база бар.

Маңаа хамаарыштыр СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде мынча дээн: «Партияның Уставын болгаш партийжи моральдың нормаларын үрээр, боттарын төлеп чок эп чоруур кижилерге хамаарыштыр бистер кезээде эптеш чок бооп келген болгаш болур-даа ужурлуг бис дээрзин онзалап демдеглээр херек. Бистиң партиявыстың ат-алдарының, авторитединиң болгаш оон хүрээлениниң арыының дугайында чугаа чоруп турда, кымга-даа чиигелде турбас ужурлуг». Маңаа кол роль партия эге организацияларынга хамаарыжыр. Ынчалзажок оларның чамдыктары ийи, чаңгыс коммунистер Устав негелделерин хажыдып, төлеп чок үүлгедиглерни кылганын билип турза-даа, чогуур өйүнде хемчег албас, а удуртукчу эштерге хамаарыштыр «устуңнуң» чөпшээрел хемчег алырын манап олурарлар. Ындыг бээ барымдаалаашкынын болдурбас болза чогуур. Чүге дизе администрацияның азы аппараттың ажыл-чорудулгазын партия эге организациялары контрольдаар эргезин бүрүн доозу ажыглаар ужурлуг болгай.

Оон ангызы Устав негелдезин күүседип турарының дугайында коммунистерниң дыңнадыгларын алырын, олар-биле эш-өөрүнүң бeседээларын кылырын база партия хуралдарын эптиг [illegible] эрттирерин маңаа калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Партия хуралдарынга-даа база коммунистерниң дыңнадыгларын алырда-даа, бүдүрүлгечи айтырыглар-биле кады оларның политиктиг билиин бедидип турарының, моральдыг мөзү-шынарының, ог-бүлеге амыдыралының, уругларының өөредилге-кижизидилгезиниң айтырыгларын бүгү талазын сайгарып көөр херек. Партия кежигүнү бүрүзүнүң бүгү ажыл-херээнден, оон моральдыг мөзүзүнден, амыдырал-чурттаалгазындан ниитизи-биле парторганизацияның ат-алдары база авторитеди улуу-биле хамаарыжыр чүве-дир, кезээде, коммунист бүрүзү ол дугайын кезээде бедик харыысалга-биле медереп билир хүлээлгелиг.

ОМСК: ТЫВАНЫҢ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

Фоторепортаж

Омск областың ангы-ангы районнарында ажылдап турар Тывадан барган мал чеминиң белеткекчилериниң хөй кезии бичии-даа чай чок ажылдап турар. Оларның бир чамдыызы [illegible] апарган хову-шөлдерниң саваңын прессээш, а өскелери оон машинага чүдүргеш, демир-орук станцияларынче сөөртүп [illegible] бо хүннерде саваң прессээп алырының талазы-биле планнарын күүседириниң [illegible] агыйларга Бии-Хемниң «Хадын», «Шивилиг», Кызыл районнуң «Шамбалыг», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик», Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозтары хамаарыжыр.

Бо хүннерде мал чеми белеткеп турар совхозтарның ажылчыннары прессээн саваңын демир-орук станцияларынче сөөртүр ажылче бүгү күжүн мөөннеп турарлар. Чүге дээрге демир-орук станцияларының ажылдакчылары бистиң чаңгыс чер чурттугларывыска улуг дузаны көргүзүп, дыка хөй вагоннарны саваң чүдүрери-биле берип турар. Ынчангаш ол бүгүнү шын ажыглап, вагоннарның бичии-даа үеде хос турар чоруун болдурбас дээш чүдүрүкчүлер ажылын орай кежээге чедир соксатпайн турар.

Москаленск районнуң «Советская Россия» колхозунга чеде бээривиске ук черде Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң мал чеминиң белеткекчилери ажылдап турар болду. Ук бригаданы Алексей Монгуш удуртуп турар. Оон-биле ужурашкаш, ажыл-иштиң кандыг чоруп турарын сонуургап айтырарывыска, ол мынчаар харыылады:

— Бистиң совхоз бо черден 400 тонна саваңны прессеп алыр дээн сорулганы салган. Ынчангаш ол планывысты чогуур хуусаазында күүседир дээш бүгү күжүвүстү олче углаңдырып, эртен эртеден орай кежээге чедир ажылдап турбис. Амга чедир 300 ажыг тонна саваң прессеттинген, оон [illegible] ажыг тоннаазын сөөртүп чорудуптувус. Алган планывысты август айның [illegible] ге чедир күүседир бүгү барымдаалар бисте бар.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозу Омск областан 1300 тонна саваңны белеткеп алыр сорулганы [illegible] мурнунда салгаш, ынаар 20 [illegible] Совхозтуң төлээлери ук черге баргаш баштайгы хүннүнден эгелээш организастыг [illegible] ажылдап тургаш, августуң 24-ке чедир 500 ажыг тонна саваңны прессеп алганнар. Мал чеминиң белеткекчилериниң аразында калбарган социалистиг чарышка саваң прессекчилери Багай-оол Чопаа, Хүлер-оол Хепчи, Владимир Намчал эки түңнелдерни чедип ап, шаңнап, макталып турарлар.

Демир-орук станцияларының ажылдакчылары Тывадан барган совхозтарның төлээлери-биле кээрээни база чарган. Бир эвес оларның берген вагоннары айыттынган хуусаазында чүдүртүнмес болза оон соонда 1 шак тутканы дээш 27 рубльди ажыл-агый төлээр. Моон алгаас көөрге ол бистиң совхозтары ыска таарымча чок. Бир эвес кандыг-бир чылдагаан-биле бир вагонну айыттынган хуусаазындан 3 шак оожум тудуп болза 81 рубльди төлээр апаар.

А ындыг таварылгалар эвээш эвес. Дыка хөй совхозтарның [illegible] турар мал чеминиң белеткекчилери эвээш болганындан вагоннарны үе[illegible] чүг оожум теминиг чорупажылчыннар хонуларда саваң прессээр-даа, ону демир-орук станциязынче чүдүрер-даа ажылын четтикпейн турар. [illegible] удуртукчулары төрээн черинден, аал-оранындан ырак черле ажылдап турар улузунче сагыш салып, ынаар кемелде күштүг чорудар болза эки. Оон башка күс дүжүп, соок үе келир чоок-тур.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтан Омск областа чеде берген мал чеминиң белеткекчилериниң аразында социалистиг чарыштың сөөлгү 7 хонукта тииилекчи болган саваң чүдүрүкчүлери А. Ооржак, С. Сарыглар болгаш С. Куулар (үстүнде) олар залчеглиг вагонну чүдүргеш, оларның дыштанып турар үезинде бо чурукту тырттырган; «Ак-Туруг» совхозтуң хоочун чолаачыларының бирээзи Ким-оол Даңдай-оол (ортузунда чурукта) хову-шөлдерде прессээн саваңны демир-орук станциязынче сөөртүр талазы-биле хүн бүрүнүң планын 140—160 хуу күүседип турар; чүдүртүнген вагоннарны көрткен электровоз Омск — Абакан деп маршрут-биле үнүпкени.

Авторнуң фотолары.

ААЛ-ОРАНЫНДАН ЫРАКТА...

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫҢ КЫЖАНЫЫН БОЛДУРБАС!

Американ атомнуг бомба Хиросиманың кырынга чазылган 1945 чылдың август 6-дан бээр кижи төрелгетенниң кырынга [illegible] айылдыг кыжанышкын нейтронну[г] [illegible] деп шиитпирни АКШ-тың администрациязының хүлээп алганы-биле дыка озуп турар [illegible] деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Чөөн чүк шинчилелдериниң [illegible] директору академик Е. М. Примаков чугаалаан. Совет болгаш даштыкы журналистерге совет хөй-ниити төлээлекчилериниң парлалга конференциязынга август 25-те Москвага, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер [illegible] Парлалга төвүнге, совет хөй-ниитиниң мурнундан ол чүве чугаалаан. АКШ-тың президентизиниң нейтронну бомбаны бүдүрериниң эгелээр дээн шиитпирниң уржуктарынга ол конференцияны тургускан.

Вашингтоннуң нейтронну чепсекти «арыг», хамын-даа [illegible] казы «тайбың» быжыглап шылаар аргалыг чепсек кылдыр көргүзер дээр ийи арынныг оралдажышкыннары харын кижилерниң хайныктырып келир-дир деп, [illegible] Нейтронну бомба — олүмге чедирер хемчеглеттиниң кижи[illegible] [illegible] ның араатанныг чепсээ-дир.

Каттышкан Штаттар бо[...] [illegible] улам-на [illegible] бүдүрериниң айыылдыг [illegible]

ыының планнары болдурар сорулганы база салып алган. Америк империализм баштаан империалистиг бөлүктерниң ол үүлгедиишкиннери чүгле ядролуг чепсекти ажыглаан дайынныг меселдежиишкинниң чалап чогун улгаттырып турар эвес болдур ийин. Ол үүлгедиишкиннер ниитизи-биле делегейниң политиктиг байдалынга бак салдарын база четирип турар. СЭКП ТК-ның Чиигиче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң акы-дуңма социалистиг [illegible] биле 1981 чылдың июль — августа Крымга эрттирген ужуражылгаларының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң көргенинде дугайында [illegible] бүгү дөрт-биле база [illegible] демдеглээн.

Оон-биле кады ол айтырыгны көрүп тура, социалистиг чурттар делегей херектериниң ангы байдалы-биле холбаштыр сагыш човаан болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынче чугула салып турар бүгү-ле күштер биле чугаалажылгага болгаш кады ажылдажылгага белен дээрзин онзалап демдеглээн.

[illegible] рынга харыылавышаан, совет хөй-ниитиниң төлээлекчилери нейтронну чепсекти кептереп [...] хири ядролуг дайынның кыжанын улгаттырарынга чедирер дээрзин демдеглээн.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛ АЙЫНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының улам-на быжыгып орар найырал болгаш кады ажылдажылга харылзааларының чырыткызы [illegible] найыралдың бистиң чурттуңта чедиишкиннерин эртип турар айы болу берген. Ол айны ийи чурттуң аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 10 чыл оюнга база Индияның хамаарыштыныс доктаашкынының 34 чыл оюнга тураскааткан.

Совет-индий найырал — [illegible] байлаа-дыр деп, хуралдарга, митингилерге, кежээлерге чүве чугаалаашнар онзалап демдеглеп турган. Ийи чурттуң хөй талалыг кады ажылдажылгазы янзы-бүрү социал системалыг күрүнелерниң [illegible] [illegible] улустарның [illegible] айыыл чок чоруун быжыглаарының чугула фактору болуп турар.

Индияның тооргузунуң болгаш оон бөгүнгү хүнүнүң дугайын совет болгаш индий чуруктуларының делгелгелери, уран чараш болгаш документалдыг фотографияның, литератураның [illegible] шиирлерни чугаалап турар. Айның программазынга кирип тир эртем сессиялары, кинофестивальдар, концерттер болгаш шиилер эртип турар.

Айның хемчеглеринге [...] найырал культура [...] линиң делегациязы, дыка хөй [...] кирижип келген.

(СЭТА).

Мал чеми белеткелиниң шалыпчы ийи айы чоруп тур

КАПСЫРЛАШТЫР УЛАМЧЫЛААР

Бо чылдың үргүлчүлелдиг кандаашкыны кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезинге бергедээшкиннерни таварыштырган. Чер болгаш мал ажылының бүгү-ле продукталарын бичии-даа чидирбес чок ажаап, белеткеп алырынче, кыштаглаашкынга өй-шаанда эки белеткенип, ниитилиг малынга быжыг чем баазазын тургузарынче, келир чылдың хову ажылдарын чедиишкинниг чорударының материалдыг үндезинин тургузуп алырынче, агаар-бойдустуң болдурган берге байдалынга кажангызындан-даа артык организастыг, бир демниг, туруштуг харылзааларынче, бар-ла арга-курлавырларны хову ажылдаарынче бүгү коммунистерни, комсомолчуларны, ажыл-ишчилерни СЭКП обкому кыйгырган. [illegible] ишчилери, үлетпүр бүдүрүлгелер, албан организациялар коллективтери аңаа боттуг ажыл-херек биле харыылаар дээш боттарының арга-курлавырларын санап көрүп, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илеп, белиткен хүлээлгелерни ап турар.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозунуң коммунистериниң хуралынга ол дугайын чугаалажып, кыштаглаашкынга белеткелдe, мал чемнери белеткелинде болгаш өске-даа участоктарда бар четпестерни чайладырының хемчеглерин тодараткан.

Бо хүннерде совхозта мал чеми белеткээринде механизастаттынган бригада (Ак-Чыраалда), хойжу үш бригада, сүт-бараан фермазының [illegible] [illegible] кижи ажылдап турар. Ынчал[...] [illegible] Сөөлгү медээ ёзугаар, 1114 тонна сигенни, 23 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Ол дээрге плаан[...]ның 47 болгаш 21 хуузу-дур. Ам-даа 1236 тонна сигенни, 87 тонна будук-бүрүнү белеткээри арткан. [illegible] кирер үе келген.

Бо айның [illegible] [illegible] айтыр апаар. Ылангыя кыштаглаашкынга кирер хөй малды каларып турар мал чемнерин четтир[...]

кылдыр белеткээн азыраарынга кымдан-даа артык сонуургалдыг малчыннарның, хойжу бригадаларының [illegible] Бора-Шайның хойжу бригадазы баштайгы планнаан турганынга чедир ам-даа 61 тонна [illegible] бригадазы [illegible] тонна [illegible] Хам-Дыт бригадазының [illegible] ла 30 тонна чедирген. [illegible] будук-бүрү [illegible] Ынчангаш августуң арткан хүннерин [illegible] [illegible] [illegible] ажыглавас болза, немелде доолгалар хамаанчок, баштайла бердинген планнарны бежин ажыглап-даа [illegible] [illegible] ажылдап [illegible] совхозтуң удуртукчуларындан [illegible] Чимээ [illegible] Моңгуш [illegible] [illegible] [illegible] хүлээнген ажыл-херээнге харыысалгазы кошкак малчыннар кайы-даа бригадага [illegible]

зы мынчаар организастаар херек. Кодарган малын кыш ужур азыраар сиген-шир[...] малчын бүрүзү ыяап-ла киржир ужурлуг. Ол дээрге ниити негелде-дир.

Сиген, будук-бүрү белеткелинге Сүлчүр суурда [...] квартиралдарның чурттакчылары, албан организациялар [...] ажылдаар [...] Сүлчүр ортумак школазының [...] С. Ховалыг [...] бригадазының [...] келген. Ында сес кижи [illegible] тонна [illegible] 10 тоннаны [illegible] [illegible] хүлээнген. Ол ышкаш Бүжүр-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективи мал чеми белеткээринге [illegible] ам 13 тонна сигенни [illegible] белеткээн.

Бо хүннерде [illegible] бир [illegible] шөлдерде кескен сигенни белдип, [illegible] сөөртүр ажылдары багай организастаны. [illegible] [illegible] бригадаларга [illegible] чамдык [...] чыларның ажылга шалыпкыы эвес, малчыннарның негелде[...] шала тоомча чок чоруунда өске талазында, [...]

чыларының боттарының бир дем, организас чок, кижи бүрүзү болуп өдүмчүүн бораларга хөөннүүнден болуп турар. Оон эрткеш, нескен сигенни белдип, хепээннеп албайн чыткан [illegible] кижилер бар. Ону кандыг бүдүрүкчүнүң [illegible] Чамдык улус машина-техниканы шаа чорудар [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бакcырап, хонук-хонуу-биле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар.

Оон-биле чергелештир мал чемнериниң кадагалалында база улуг четпестер бар. Суур[...] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] сигенни [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] тургузуп турар.

Ажыл-агыйның хойжулары кыштаглагларының [illegible]

ла кылып алгылаан турган. Ындыг-даа болза, ангы байдалда өөрүнчүг чүве чок: чамдык кыштагларда бажыңнарның, кажааларының [illegible] ның шилдерин буза шапкылаан, [illegible] [illegible] [illegible] Чамдыы-на ындыг. Бо дээрге за [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дээп турбайн, чамын [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] сиген [illegible] артык. Таңга черлерде, ылангыя Өвүрде, оон тылыжы ам безин эскертинип турар. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ынчангаш аңаа база бүрүнгаар эки белеткенип, [illegible] чемнерни болдунар-ла [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] улам[ч]ылаары уеи кот сорулгазы болуп артылып.

Х-Б. МОНГУШ

Кижизидилге ажылын комплекстиг чорудар

ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериң болгаш СЭКП ТК-ның идеологтуг, по- ... ажылын улам ыңай эмнелер дугайында доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле партия райкому, район ...

Масса-политиктиг ажылдың ... бедидер, чоннуң идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинге оон салдарын улгаттырар талазы-биле ажылда чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ажыл районнуң идеологтуг активиниң кичээнгейиниң төвүнде. ...

...

Д. НАТСАК.

СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Чоннуң байлаан хумагалаар

ХАРЫЫСАЛГАНЫ УЛАМ БЕДИДЕР

...

А. ООРЖАК.

Тыва АССР-ниң прокурорунуң дузалакчызы.

САЯННЫҢ ЭНЕРГЕТИКТИГ ЧҮРЭЭ

Саянның девискээр - бүдүрүлге комплекизиниң кол объектизи — Саян-Шушенск ГЭС-тиң плотиназы 170 метр бедип келген. Гидробелдирнин кол тудуунче 6 миллион 200 муң кубометр бетонну тудугжулар куткан.

Тудугжуларның болгаш монтажниктерниң коллективтери алдыгы агрегатты бо чылдың ноябрь 7-ге ажыглаашка киирерин чугаазынган.

ЧУРУКТА: алдыгы гидроагрегаттың суг дамчыдыкчызын эптеп турары.

Ю. БАРМИНИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

...

Михаил КУБЕЕВ.

ТМА-ның корр.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

...

— Бо чыл кандаашкынныгдаа болза, кезер сиген барлыр. Бар күштү мооннеп турган, көрдүнген планны күүседириниң аргазы бисте бар ...

С. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

БОК ҮНҮШТЕРНИ УЗУТКААРЫ — АГРОТЕХНИКТИГ НЕГЕЛДЕ

Чер ажылының бедик культуразы дээш

...

Н. ШАГИН.

республиканың улуг кижизидилгелиг станциязының кол агроному.

ТАЙБЫҢ — БҮГҮДЕҢИҢ ХЕРЭЭ

Шериг күчүзүнүн талазы-биле удур туржуушкуннуң демнелин чавыгаадыр. Чоннарның маргылдаазын сайзырадыр, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы калбартыры — ССКП-ның XXVI съездизинге кедирген 80 чылдарда Тайбынның программазында тодаргайлаан политика ындыг болуп турар.

Янзы-бүрү политиктиг бөлүктер ол программаны бүгү тала-биле билип, делегейниң калбак хөй-ниитизиниң талазындан деткип турар.

Тайбың бүгү-ниитиниң байлаа, ону камгалаары, быжыглаары бүгү чүрүнелериниң ниити херээ болур ужурлуг.

СОФИЯ. АКШ-тың агрессивчи империализминиң ... [illegible]

[illegible]

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

АФГАНИСТАНДАН МЕДЭЭЛЕР

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). ... [illegible]

ДЕТКИИШКИН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязының болгаш АДР- ... [illegible]

ПАТРИОТТАРГА ТУРАСКААДЫП

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). ... [illegible]

ПАРИЖ. (СЭТА). ... [illegible]

Нейтроннуг бомбаны делу хемчээлинге бүдүрүп кириптер дугайында Р. Рейганның администрациязының шиитпири делегейниң демнигейлиг хөй-ниитизиниң килеңнээшкинин хайныктырып үндүрген. Делегейниң янзы-бүрү чурттарында митингилерниң болгаш чыскаалдарның киржикчилери делегей байдалын улам чидиглендирериниң, ядролуг дайынның дескуп үнериниң кызаныын күштелдирериниң агар чыдар ол кем-буруулуг араатан шиитпирин каргаашкын, килеңнээшкин-биле буруу шаап турар.

ЧУРУКТА: Голландияның эң улуг Амстердам хоорайынга болган чыскаалдың киржикчилери.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ЭКИ БҮДҮШТҮГ ХАРЫЛЗААЛАР

ТРИПОЛИ. (СЭТА). ... [illegible]

ШИИТПИРЛИГ БУРУУ ШАПКАН

БЕЙРУТ. (СЭТА). ... [illegible]

ПМА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЭФИОПИ КӨДЭЭНИҢ ЧАА АМЫДЫРАЛЫ

[illegible]

Александр ДОБРОВОЛЬСКИЙ,
ПМА-ның корр.
Аддис-Абеба.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның иштики херектер министриниң оралакчызы В. Пожога «Трибуна люду» солунга берген интервьюзунга мынча деп медеглээн: туристер болгаш журналистер болуп, бистиң чуртувуска келген турар дашкыы кижилер Польшага ... [illegible]

ДАЙЫНЗЫРАК БӨЛҮК ТУРГУЗУП

ГАВАНА. (СЭТА). Каттышкан Штаттар ... [illegible]

Бөгүн — Совет кинонуң хүнү

ЧАҢГЫС УГЛУГ, ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ

Чуртта миллион-миллион кижилерниң сагыш-чоуу болган колболуушкуннар дугайын төөгүүрү — хөй национал дыг совет кинонуң чаңчылы. 30 муң ажыг актёрлар, режиссёрлар, операторлар, чурукчулар, экранның өске-даа мергежилдериниң ажылдакчылары бөгүн Совет кинонуң хүнүн демдеглээр.

Чүгле эрткен беш чылда уран-чечен 750, документалдыг, эртем-өнтерелдиг болгаш өөредилгениң чеди муң ажыг фильмнерин кылып үндүрген 39 студиялар чуртта бар. Ол үениң дургузунда кинотеатрларга 20 миллиард кижи барган. Ындыг көргүзүг делегейниң чаңгыс-даа чуртунда чок. Кино мастерлериниң кичээнгейиниң төвүнде — бистиң үеивис, оон маадырлары ажылакчылары. СЭКП-ның XXVI съездиниң шиитпирлерин боттандырары дээш бүгү улустуң демнигели турар.

Кинематографистерниң чаа ажылдарының болгаш чогаадыкчы планнарының дугайында СЭТА-ның корреспондентилери дамчыткан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ КАЛБАРЫЫШКЫНЫ

Революцияның коргуш чок маадырлыг камгалакчызы Ф. Э. Дзержинскийге тураскаатканаа лентаны «Террор» операцияның буураазы» деп адаан. Ону «Мосфильм» студиязы Польшаның болгаш ГДР-ниң экран мастерлери-биле кады тургускан.

Чурттуң эң улуг студиязы [illegible] -биле чогаадыкчы харылзааларының чаңчылын ол уламчылап турар. Сөөлгү чылдарда маңаа көрүкчүлерниң [illegible] он-оң кино чогаалдарын кады тырттырган. Оларның аразында фашизмге удурлашкан политиктиг «Тегеран-43» деп фильм база бар. Оон режиссёрлары А. Алов, В. Наумов. Делегейниң Москвага сөөлгү кинофестивалынга [illegible] демдеглеткен ол фильмни Францияның болгаш Швейцарияның кинофирмаларының киржилгези-биле тырттырган. Режиссёр С. Бондарчук бо хүннерде совет-мексикан «Кызыл [illegible]» деп фильмни доозуп турар. Ону «Делегейни кайгаткан он хонуктар» деп сураглыг номнуң автору Джон Рисстиң амыдыралынга тураскааткан. Кинода итальян кинематографистер база киржип турар.

«[illegible]» деп фильмни чехословак, «Гоби болгаш Хинганны таварттыр» деп фильмни моол кинематографистер-биле кады амгы үеде тырттырып турар.

Н. ВЕКСЛЕР.

Москва.

ЧАА АТТАР

Таджик [illegible] тырттырып доозуп турары «Революция [illegible]» [illegible]

[illegible] 20 чылдарның [illegible] дугайын төөгүп турар.

Ол киноторук оон тургузукчуларының дыка хөйүнге баштайгы ажыл болган. Бүгү — [illegible], режиссёр О. Тулаев болгаш Таджикистанның уран [illegible] институдун доозукчузу, кинода кол рольдун күүседикчизи М. Рахманов олар эки [illegible] кинога көргүскен [illegible].

— Сөөлгү чылдарда таджик кинода салым-чаянныг хөй [illegible] немешкен — деп, республиканың [illegible] эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары В. Ахадов чугаалаан. — Бистиң үеге дугжуп турар нарын темалар талазы-биле олар дидим ажылдап кирген. Нефть тывыкчыларының, чер өрүмнекчилериниң дугайында уран-чечен фильмни аныяк режиссёр А. Кудусов тырттырып турар. Памирге совет эрге-чагыргазының тургузуушкунунуң дугайында «Чалыы [illegible]» деп фильмни база бир аныяк режиссёр Д. Худоназаров тур[illegible]. [illegible] Рогун ГЭС-тиң, алюминий [illegible] заводтар дугайында фильмнерни кылган.

Л. ПИЛЬМАН.

Душанбе.

АМЫДЫРАЛДЫ ШИНЧИЛЕП ТУРАР

«Беларусьфильм» студияда [illegible] деп фильм үежем ажылдарынга тураскааттынар. Публицист чогаалчы А. Борисниң сценарийи ёзугаар фильмни режиссёр А. Карпов тырттырып эгелээн.

— Бистиң фильмниң маадырлары дөскел чок, шудургу кижилер. Олар чаа чүүлдерни [illegible], сорук чок кижилер-биле демисежип турарлар. Фильмге көргүзүп турар техниктиг, бүдүрүлге айтырыгларының аразында [illegible] көргүзүксээн бис — деп, режиссёр чугаалаар.

[illegible] рафистер тырттырып турар «Мергежил талазы-биле хыналда» деп фильмни Витебск областың суурларының бирээзинде тырттырып эгелээн. Ол [illegible] чаңчылдарының дугайын көргүзер. Республиканың документалистери 80 чылдарның ком[illegible] фильмнерин белеткеп турар.

Е. ГОРЕЛИК.

Минск.

КИНЕМАТОГРАФИСТЕРНИҢ ӨҢНҮКТЕРИ

«Бичииледи бижээн ийи одуруг» деп төөгү-революстуг фильм-биле бир-ле дугаарында «Ижорск заводу» каттыжышкының ажыл-ишчилери таныжар.

Ажылчын аудиторияга чаа лентазын бараалгаткан «Ленфильм» студияның режиссёру В. Мельниковка ол көргүзүг соңгукчулары-биле ужуражылга база болган: Ленинград [illegible] ижоржулар ону будун чартык чыл бурунгаар соңгаан. Ол [illegible] харылзааны тудуп турары чурттуң хоочун студиязының коллективинге хүндүткелиниң илерели болган.

Бүдүрүлге чериниң четтери [illegible] шөл болу бээри чаңгыс удаа эвес таварылга. «Дүшкен эштер», «Бистиң бажыңывыс чыңда», «Ижор батальону» деп фильм[illegible] болуушкуннар кирген.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ.

Ленинград.

МОСКВА. Документалдыг фильмнерниң Төп студиязында «Тайфун» операциязының бурунгаар» деп фильмни тургузуп турар. Оон автору болгаш режиссёру, РСФСР-ниң [illegible] В. Худяков [illegible] Москва чоогунга чылга шапкының 40 чылынга тураскааткан.

[illegible] кыйгырып, амгы Москваны [illegible]

ЧУРУКТА: фильмден бедо. СЭТА-ның фотохроникази.

СОВЕТ КИНО НЕДЕЛЯЗЫ

Бистиң республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга, кинотеатрларынга, Культура бажыңнарының кинозалдарынга совет фильмнериниң неделязы эгелээр.

Бистиң чуртка кино неделязын август 27-ден эгелеп эрттирип турар. Бо неделяның программазында чүгле чаа совет кинолары эвес, эрткен чылдарның: «Дарга», «Щорс», «Дөрткү бедик», «Бирги классчы» дээн ышкаш киноларны база көргүзер. Кызылдың чурттакчылары болгаш кээп турар аалчылары А. Погорельскийниң тоолу-биле тургускан «Кара дагаа азы Чер алдының чурттакчылары» деп уран-чечен фильмни көөрлер. Чоокта чаа Москвага болуп эрткен делегейниң XII кинофестивалынга ол алдын шаңналды алган. Тооллу совет режиссёр В. Гресь тургускан.

Бо хүннерде «Найырал» кинотеатрга «Бодувуска шуптузун алдывыс» деп кинофильмниң көргүзүү уламчылаар. Мында рольдарның бирээзинде бистиң чаңгыс чер чурттуувус Тываның хөгжүм-шии театрының артизи Алексей Ооржак ойнап турар.

Районнарга «Чүүден артык үнелиг» деп документалдыг кинонопеяны көргүзер. Мында дайын соонда улуг ажылагыйын катап тургузарынга совет улустуң маадырлыг күш-ажылының дугайында амгы салгалга бүзүреддиг-биле чугаалап турар. Ол ышкаш совет кинонуң тургустунуп келгениниң дугайында, оон маадырлыг кинорепортёрларының болгаш артистериниң, кино-режиссёрларының, кинокамералары-биле кады холунга чепсээн туткаш дайынче кирип турганнарының дугайында «Совет кинонуң тургустунган баштайгы чылдары», «Владимир Шнейдеров», «Лариса», «Кинокамера — оларның чепсээ» деп кинолар амгы программада онза черни ээлеп турар.

Кызылдың кинотеатрларынга сентябрьда үнер фильмнерниң дугайында чугаалап турар кинопанорамаларны көргүзер. Кызылдың кинотеатрлары артист Марина Неёлова-биле ужуражылга кежээлеринче кыйгырыкчыларны чалап тур.

Н. БОЛЬШИШИНА, кинопрокат конторазының улуг редактору.

ТУРА-СОРУК

Башкы, оон ажыл-херээ

1955 чылда Ырак Горький [illegible] башкы училищезин доосткаш Тоня Уставщикова Тывага ажылдаары-биле чедип келген. Облоноога кээрге, ону Тере-Хөл [illegible] Сыстыг-Хем школазынга башкылаары-биле чоруткан. Сыстыг-Хемге чедип келгеш школа [illegible] ам Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы А. В. Самодурова башталган [illegible]

«Чүден эгелээрил?» деп, ол [illegible] чок тандыкып, быжыг харылзааны тудар. Ылангыя, тыва чоннуң эрткен болгаш амгы амыдыралы, чаңчылдарын талазы-биле өөренип, билип алыры — ол мениң кол чүүлдериим [illegible] бээрге мен тыва сеткилдиг орус дылга өөредир. Билиглер-биле чепсеглээр, чаа [illegible] кижилер болгай мен. Оон ыңай тыва школаның өөредилге программазын киченгейлиг-биле өөренип, эрткен чылгы класс [illegible] нинги өөредилгезин база [illegible] дилгелиг өөреникчилерни билип алыры артык эвес, ажылга улуг чиигелде болур деп [illegible] ренген чүүлдерин катаптап, өөреникчилерниң билиин хынап көөрүнге, элээн чүүлдер [illegible] шору болду. Уруглар эртемнерни [illegible] Орус, тыва чоннуң кады эп-[illegible] тап турары — тыва уруглар-ның орус дылды шиңгээдип [illegible] чедир көрүп, билип келдим. Өөредилге херекселдериниң, уругларның идик-хевиниң четчири — школа коллективиниң [illegible] билген мен. Ол мениң оон соңгаар ажылымга эргежок чугула дуржулга болган. Бо [illegible] берген. Мынчалдыр амыдыралчо эге базымым — бирги кижилериниң [illegible] дем аар чүъкту ап [illegible] уйгу келдим. Ам бодап орарымга, мынчап аажок-ла сураадап чорупп турган кижи мен ийин — деп, Антонина Петровна [illegible].

— Силерниң [illegible] ге өске-даа бергелер база турган боор але? — деп [illegible].

[illegible]

па амыдыралының судалыдыр. Ылангыя, өөредилге чылының сөөлгү айы — маңаа өөреникчилер-биле [illegible] байдал сандараар.

Бистиң школа майның ортаа үезинде чаңгыс хүнүг походтарны чылдың-на организастап турар. Ындыг походтарга уруглар улуг сонуургалдыг. Оларның бойдус эртемнерге өөренип материалдарын быжыглаар, төрээн чериниң бойдус, байлаан шинчилээринге хоңнактаныр. [illegible] Бо ажыл бисте баштайгы туруп чаңчыл апарган. Мындыг ажылдарга школада пионер, [illegible] активиниң ролю кончуг черле элеп турар. [illegible] өөреникчилерге немелде ажылдар база туруп келир. Шымырак эпчерг-биле кожуп-даа кагза, ынаап-ла хынап, нарактаар апаар болгай.

Материалды алыс [illegible] шиңгээдир өөреникчилер база турар. [illegible] салбайн, нарак ажыт дараазында класстарже [illegible] каар болза бир-ле үстүкү класска катап олурар азы [illegible] оон үнер. Кижилер чаар [illegible]

[illegible]

— Ниити, мени деп болбаа [illegible]

А. АК.

Өөредилге номнары

Онгу беш чылда ажыглалга кирген Смоленскиниң полиграфия комбинады офсет парлалгазының депшилгелиг аргаларын ажыглап турган бүгү класстарның өөреникчилеринге хөй өңнүг номнарны парлап үндүрүп турар. Бо өөредилге чылынга ол 27 миллион экземпляр номнарны парлаан.

ЧУРУКТА: номну дептерлеп үндүрер автоматтыг шуушкурулга шугумунуң бүдүрүкчүлүү — минутада 70 ном.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникази.

телевидение

АВГУСТ 27-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММ МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — [illegible] [illegible]

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Ужуп чоруур ээн». Мультфильм. 17.55 — «Мал чеминиң белеткелиниң хүн демдеглели» 18.05 — «Кедээ амы-[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible] «Москва чоогунга ужуражылгалар». 13.35 — Вертолёт спорту [illegible] Польшадан дамчыдылга. 14.10 — «Шупту Леонид Марягин [illegible]». 14.50 — «Дезинишкин» «[illegible]» тур». Мультфильмнер. 15.45 — [illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

[illegible] — документалдыг фильм.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага эдир булуттаар, чамдык черлерге [illegible] Соңгу-барыын [illegible] хат секундада 9—14 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы 14—24 градус чылыг болур.

Кызылга база-ле [illegible] булуттаар, чагбас.

Кино

АВГУСТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузун бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыындыы 10.00. «Часкы олимпиада азы [illegible] ныр начальнигн» 11.30, 13.00. «Оолдарны кыстар чалап тур» 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Туманнытда үш увун медэю» 15.00, 17.10 (узаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИКЧИ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң [illegible] институдунуң Кызылда филиалы хүлээп, кежээки болгаш бот-өөредилге салбыраазынга дараазында мергежилдерге өөренир студентилерни хүлээп ап турарын чарлап тур:

Автотранспорт факультеди («Автомобильдер болгаш авто-ажыл-агыйы»).

Тудуг факультеди («Үлетпүр болгаш хамаатыг тудуг»).

Билдириишкиннерни хүлээп алыры болгаш кирериниң экзаменнериниң хүусаалары:

КЕЖЭЭКИ БОЛГАШ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫНГА

[illegible] ге ийи бөлүк-биле: бирги бөлүк — август 1-ден 10-га чедир, ийиги бөлүк — сентябрь 1-ден 10-га чедир.

Институтка [illegible] дараазында эртемнерге экзаменнерни хүлээр: физикаге [illegible], математикага (ам болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литератураже (чогаадыг).

Шилип алган факультедин айтпышаан, институттуң ректорунуң адынга билдириишкинни бижиир. Бүдүрүлгениң удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының, [illegible] болгаш комсомол организациязының солуштарының аттарының тайлбырлыг характеристика-рекомендациязы кожар (шериглеп халашканнарга ол документилер хамаарышпас); ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), тускай ортумак өөредилге черлерин доосканнар — дипломун (демдектери-биле), 3×4 хемчээлдиг алды фото-чурук (бөрт чокка); күш-ажыл дептериниң ушта бижиктери; 286 майык ёзугаар эмчи справказын кожар.

Паспортун болгаш шериг билетин боду эккээр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар (бүдүрүлгениң стипендиязы-биле) үлетпүр, тудуг, транспорт бүдүрүлгелериниң, совхозтарның өөредип чоруткан абитуриентилерин ийи чыл ажыл стажтыглар-биле деңге [illegible]

[illegible] 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 4. Хүлээп алышкын комиссиязы.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ХҮН ЧУРУМУ

Кажинни школачы назыны [illegible] олуп сайзыраарынга онза чугула үе болур. [illegible] школачы чылдарында үевирлеттинер. Школачыларның хүн чурумун деп чул? Хүн чурумун дээрге өөреникчиниң бурунгаар хар-на [illegible]

[illegible] бүп, дадыктыраары онза чугула.

Эге класстарның өөреникчилери арыг агаарга 3 шак, а ааздилер 2 шак хире серүүстээри албан. Школа назылыг уруглар хүнде 4-5 катап чемненир чогуур. Чемнер [illegible] ажыктыг. Дүште эъттен азы балыктан кылган чемнерни, ногаа аймаан чиртир ужурлуг. Дөрт шак үезинде кефир, сүт, сдоба, печенье чергелиг чемнерни ажыглаар апаар. Сметана, чигирлиг ааржы, дагаа чуургазы, кефир, сүт, ки[illegible] ге 2-2,5 шак, үстүкү класс-чыларга 3-4 шак хире үеде кылыр онаалга онаажыр. Оларга онаалга кылыр түскан бөлүкву тургузары албан. Ол өрээл эң-не чырык, чылыг, таарымчалыг стол, сандайлыг болуру чугула. 40-50 минута [illegible] шак, 8-9 харлыглар 9,5-11 шакка чедир, 13-16 харлыг уруглар 9-9,5 шак удуурун эмчи дүрүмүнде көрүп турар. Телевизорну доктаамал көөрү уругларга хоралыг. Өөреникчилер дамчыдылгаларны хүнде 1-1,5 шак иштинде ийи, үш катап көөр ужурлуг. Хоо[illegible]

З. ТЫРТЫК-ООЛ, санитар чырыдыышкынының башкы инструктору.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Редакцияның адреzi: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларынын 2-15-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарынын 2-23-35, секретарьлардын 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринин 2-37-11, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетпүр килдизинин 2-31-75, [illegible] 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларнын 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-46, [illegible] 2-22-75 телефоннар болгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1914.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектерлиниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00875

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 200 (11698) | 1981 чылдың август 28, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртэ 2 кап.

ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Теп солуннарның, журналдарның, ном үндүрер черлерниң, информация агентилелдериниң, [illegible] болгаш радио [illegible] ның, идеологтуг албан черлериниң удуртукчуларының чөвүлел хуралы СЭКП ТК-га болган. Массалыг информация болгаш пропаганда чепсектериниң партийның XXVI съездиниң шиитпирлерин, улус ажыл-агыйынга камналга болгаш хумагалал дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң айтышкыннарын, «Чиг-эт, одалга-энергетика болгаш материалдыг өске-даа курлавырларны камныг болгаш чоп ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседиринге хамаарышкан ажыл-чорудулгазының айтырыгларын көрген.

СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих илеткел кылган. Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин киришкен.

Үлетпүрге, кожо [illegible], транспортка, тудугга, бүдүрүлге болбайн турар черлерге бүгү хемчег-биле камналга дээш ажылчы чоннарның шимчээшкинин чуртта калбарганын демдеглээн. «Хумаарлыг ажылчыннарлыг — ол [illegible] циязы бээр. «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп уран-чечен кыйгырыгның утказы-биле камналганың орук-тарын болгаш методтарын чогаадыкчы бөдүүн тыпкаш, кандыг-даа кыйгырыгларның аайы-биле үнелиг эгелээшкиннер тывылган. Ол айтырыгларже парлалга улам улуг кичээнгейни салып турар.

Курлавырларны улам долу болгаш [illegible] чонның ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле массалыг информация болгаш пропаганда чепсектериниң күжениишкиннериниң түңнелдиин дыка бедигениң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Камналга дээш мурнакчы коллективтерниң [illegible] болгаш ажыл-херектиг эгелээшкиннерин, бүдүрүлгениң курлавырларын чуткуулдуг илередип тывар, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарының фактыларын дугайты чидиг болгаш оперативтиг бижиир, чонгулуг байлаан сагыш човангыр нөөртүнге кижизидер — парлалганың эң чугула сорулгазы ол.

(СЭТА).

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

Бригадирге сөс

КЫМ КАНЧААР АЖЫЛДААН БОЛДУР

Улаатай бригадазының малчыннары он бирги беш чылдың баштайгы чылында малдың баш санын мени тургузар, чаш төлүн чидириг чок камгалап, өстүрер дээш кызымаккай ажылдап келгеннер. Эрткен кыжын бистиң районнуң девискээринге хар улуг дүшкен болгаш кыштаглаашкынны элээн берге болган. Ынчалза-даа малчыннар анаа баш бурунгаар эки белеткенип, кышкы үеде малдың кадарылгазын, чемгерилгезин болгаш суггарылгазын багай эвес организастап турганы, өлүм хораарын эвээжеткен. Оон түңнелинде улуг малдың баш саны 98,1 хуу камгалаттынган. Бригада төрүүр 100 хойга онаалтыр 83 хураганны ап, менди доругурган. [illegible] дүк садар планын база чедиишкинниг күүседип. Ынчангаш хойжу бригадалар аразында чарышка чартык чыл түңнели-биле тиилекчи болган.

Бисте чыл санында эки көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчы малчыннар база эвээш эвес. Чижээ, хойжу Монгуш Кызыл-оол бо чылын 100 хойга онаалтыр 101 хураганны камгалап, бир хойдан 1,7 кг дүктү кыргып алган. [illegible] Сесер-оол [illegible] төрүүр 100 хойдан-на 95 хураганны ап, хой бүрүзүнден 1,8 кг дүктү кырган. Оон ыңай Монгуш [illegible], [illegible] Монгуш, Күнзенмаа Монгуш олар база-ла багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар. Бо малчыннар эрткен кышка эки белеткенгеш, кижи бүрүзү 15 тонна элээш эвес сигенни, 5 тонна көк-суланы белеткеп алган турган. Мал кадарган кижи бодунуң кызымаккайы, [illegible] харыысалгалыг болурга, [illegible] база эки болурун бо чижектер тодаргай херечилеп турарлыр.

Бригаданың малчыннары кадарган малын чайын эки семиртип алырынче сагыш салып. Улаатай-Бажы, Оргу-Зыт, Хөрлети, Чалама дээн [illegible] тайгаларга чайладып, ам [illegible].

Бо чылын каан болганы-биле совхозтуң девискээринде [illegible] үнелиг херелиг. Ынчангаш малчыннар боттарының сиген [illegible] турган болгаш багай эвес дүжүттү өстүрген. Ам ону кезип, ажаагаш, кыштагларында чедирип турарлар. Бо хүннерде хойжу Кызыл-оол Монгуш 16 тонна сигенни, Күнзенмаа Монгуш, Базыр-оол Сесер-оол олар 15—15, Монгуш Торлук — 13, Монгуш Доржу — 10 тоннаны кезип белеткеп алганнар.

Малчыннарның хөй кезии кыштагларының чамдык үрелген септелгезин чазып-на кылып [illegible]. Артык чамдык ажылдарны кылыры-биле тудуг улузундан бир звенону тургускан, ол ам ажылдап эгелээр деп турар. Малга чем каап, сүт кудуп бээр дериг-херекселдер [illegible] кадарында четчелдетпейн.

Ынчалза-даа бистиң ажылывысте четпестер база чок эвес. Бригаданың малчын эш-өөрүнүң бүдүрүлге көргүзүглерин кууй-базып, бодунуң харыысалга чок, чалгаа-шушпаң чоруу-биле хойге коскуй ийи-чаңгыс мал [illegible] томудайчыг. Аныяк хой кадарчылары Елзаш Кызыл-оол, Монгуш Ходуп-оол олар бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр чүгле 60 хураганны, Тюлюш Калзын-оол, Чымбалак Кан 78 хураганны камгалап [illegible] көргүзүг кудулаткан. Оон кадында Ч. Кан — 38, К. Маргыт-оол — 13 баш улуг [illegible].

Совхоз дирекциязы чайгы [illegible] чергилерин эң-не четпес организастап келген. Малдың ялы-бурунгарылгалары-биле демисел кошкак. Аарааш хойларны, хураганнарны чаңгыс черге салып [illegible] кылбайн турар. Мал эмчилери ай санында шынзыдыгны-биле чүгле өлген малдарга акт бижиирин-биле ойлажып турар.

С. ШОЙДАК.

Өвүр районнуң «Коммунизмче оруку» совхозунуң бригадири.

ҮЕ МАНАВАС

Мал чеминиң белеткели бөгүнгү ам чугула айтырыгларның бирээзи дээрзи кымга-даа билдингир. Чугула ажылда чер-черде хөй санныг кижи күжү мөөңнеттинген болгаш өлче улуг кичээнгейни партия, совет органнар салып турар. Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң партия организациязының секретары Эртине Делгер-оол мал чеминиң белеткелиниң ук совхозта канчаар чорупп турарының дугайын моон адаанда чугаалап турар.

СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бисте улуг кичээнгей салдынган. Бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин белеткээр талазы-биле салдынган сорулгаларны боттандырып чорударының хемчеглерин ап турар бис.

[illegible] байдалы кандаашкынныг болганындан сигенниң үнүжү багай болган. Ак-Чыраага бир бригада ажылдап турган. Оон чоорту мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү мөөңнеп эгелээн бис. Хойжу бригадалар, бода мал бригадазы, хову бригадазы, [illegible] малчыннар мал чеминиң белеткелинге [illegible] кижи турар. Ол ышкаш түс-түс коллективтер база ук ажылга [illegible]. Ынчалзажок иштизи-биле чугаалаарга, планныг онаалдаларны [illegible] темпизи ам-даа кошкак. Бо хүннерге чедир 1300 тонна ажыг сиген белеттеттинген. Ол дээрге кончут эвээш.

Мал чеминиң белеткелинде чедиишкинниг ажылдап турарлары база адап болур. Ылангыя Кызыл-оол Чыргалга удурткан звено, ол ышкаш № 1 хойжу бригада (бригадири Дивии Дөмүр) планныг онаалдаларын күүседир дээш [illegible] ажылдап турарлар.

[illegible] организастаттынган социалистиг [illegible] олар каш удаа шаңнадып мактадып келгеннер. Оон аңгыда бода мал бригадазы (бригадири Дөвүт Буталдай) база өскелерге үлегерлиг ажылдап турар. Чарыштың түңнелдерин он хонуктап үндүрүп, тиилекчилерин түс-түс аайы-биле шаңнап, мактап турар бис. [illegible] стендилерни кылган, агиттуустарны үндүрүп турар. Аъш-чем хандырылгазын эки организастап тургускан.

Коллективтерниң аразында [illegible] онаалдаларын эки күүсеткеннер база бар. Школа коллективи шупту 40 кижи 160 тонна бүдүк-бүрүнү совхозка белеткеп берген. Кодээ Совет, контора аппарады дээш өске-даа организациялар ук ажылга багай эвес киришкен. Ынчалза-даа масса чонну эң-не калбаа-биле хаара тудуп, мобилизастап турарывыс ам-даа сула дээрзин айтыр апаар. Сиген белеткелинде хаара туттунган звено, бригадаларда ажыл-херектерни башкарып турары ам-даа четпес. Оон уламындан [illegible] чедир күүсеттинмейн турар.

Мал чеминиң белеткелиниң участок бүрүзүнге коммунистерниң, кижи бүрүзүнүң харыысалгазы [illegible] кончуг чугула болуп турар-дыр.

Политмассалыг ажылды кошкатпазынче моон соңгаар-даа сагыш салып апаар бис. Мал [illegible] пейи, харын улам хөй кижини [illegible] ийи айның арткан хонуктарында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Белеткеттинген мал чемин ажаап шыгжаарынче кичээнгей салыр, оон төтчеглелин болдурбас дээш чуткуулдуг ажылдаар ужурлуг бис.

«Шын» солун «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» коммунист Маажый БААДЫРНЫҢ сигенчи бригадазының чедиишкининге алдар болдуруп көдүрдү.

Эрзинде «Нарын» совхозтуң он тос кежигүннүг бо бригадазы 1200 тонна сиген белеткээр планының 950 тонназын кылып алган. Бригада кежигүннери планын шалыпчы ийи айда күүседирин шиитпирлээн ажылдап турар.

Мал чеминиң белеткекчилери! Мурнакчы коллективтен үлегер алынар!

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕННЕР

Бурттрактың ажылдакчылары дыштаныр хүннерин ажыглап тургаш, «Тээли» совхозка дузалажып турганнар. Олар Суглак-Бажының Узун-Терек-Арыындан он беш тонна сигенни болгаш бүдүн-чартык тонна бүдүк-бүрүнү белеткээш, совхозка хүлээдип бергеннер. Ону чугаалаарга-ла белен, а херек кырында ындыг эвес. Ынчалзажок олар организацияның онаалдазын ажыр күүседип шыдааннар.

Ук коллектив бичии. Оон кежигүннериниң профэвилел комитединиң даргазы Хертек Долчан, Сат Сарыг-оол, Ламажык Хүлер-оол, Александра Өлчей кызымак болгаш идепкейлиг ажылдааннар. Комсомолчулар Тамара Балдар-оол, Чүлдүм Чечек, Любовь Доңгак база хей-аъттыын болгаш эрес-кежээзин көргүскеннер. Чапаа дениг болгаш организастыг чоруу ажылдың бүдүрүкчүлүүнге деткимче болган.

Район төвүнде бүдүрүлге, албан организацияларындан эки ажылдаан коллективтер хөй. Ылангыя СЭКП райкому, кижи эмнелгези, район ажыл [illegible] онаалдаларын ажыр-ажыр күүсеткеннер. Кодаанның ишчилеринге чылдың-на ынчаар [illegible] күзээр.

С. САРЫГ-ООЛ.

ЧАЙГЫ ХҮННҮҢ ҮНЕЗИ

Чайгы хүннүң үнези бедик — ол чылды чемгерер деп чугаалап турары тааарылга эвес болгай. Өстүрүп алдынган дүжүттү бичии-даа хоранчы чокка ажаап алыр, ону кадагалалга салыр болгаш херэглекчилерге чедирер — ам кодээниң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилин хаара тудкан чүүлдер ол-дур.

Ажыл-агыйларда тараа ажаап алышкынны эртенчылдагазындан элээн организастыг болгаш оон темпилери өзүп орар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү сан-медээлерин ёзугаар алырга, тараа болгаш тараа-бобы культураларны (кукуруза чокка) 84,4 миллион гектардан кескен. Ол — планның 70 хуузу-дур. Кескен шөлдерниң хөй нуруузундан тарааны бастырып алган.

Сибирьниң, Казахстанның кур черлер областарының, Прибалтика республикаларының механизаторлары эрткен неделяда тараа ажаалдазынга болгаш бастырылгазынга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Ниитизи-биле чуртка тарааны чеди хүн дургузунда 14,4 миллион гектардан ажааган — мурнундагы неделядаазындан ол дыка хөй-дүр.

Кур черлерниң ажыл-агыйлар күрүнеге тарааны садып кирипкен. Ставропольде колхозтарының болгаш совхозтарының үлегерин ёзугаар олар күрүнеге шыгжамырлаарынче тараа чорудар онаалдаларын дыка ажыр күүседир болдудлар.

Чурттуң мурнуу талазында тараазын алыр кукуруза ажаалдазы эгелээн. Кукурузалыг шөлдериниң 40 хуузунуң кукурузазын ажаап алган.

Лён-долгунецтиң, коноплян ажаап алыры уламчылавышаан. Хөй чылдарда үнер өът-сигеннерниң үрезин чемиштерин бастырып ап турар.

Азербайджанның, Грузияның, Арменияның болгаш мурнуу талакы өске-даа республикаларының ногаажылары шудургу ажылдап турар. Олар садыг черлеринче-даа, сайзырадыр ажылдаар бүдүрүлгелерже-даа продукциязын дүрген чорудуп турарлар.

Чамдык областарда картофель ажаалдазынче кирген. Бо чылын агаар-бойдус аажок болганындан оон дүжүдүн өстүрүп алыры чиик эвес болган. Ынчангаш ону бүрүн ажаап ап, кадагалалга салыры чугула.

Ажыл-агыйлар келир чылдың дүжүдүнүң дугайында база ынак кичээнгей салып турар. Дыка хөй шөлдерге күзүн чажар культураларны чажып тарыырының таарыштырган үе-хуусаалары келген. Оларны ам безин 8,7 миллион гектарга чаштырган. Оларга минералдыг чемиштиглелерни база хары үеде төп турар.

Аңгыг аңдарылгалары уламчылавышаан. 15 миллион гектардан ажып турар шөлдерни аңдарган.

(СЭТА-ның корр.).

ИЙИ УДАА ТИИЛЕКЧИ

Август 20-ге чедир 3240 тонна сенажты Таңды районда «Россия» совхозтуң механизаторлары салган. Олар планда көрдүнген 3600 тонна сенажты сентябрь бирге чедир доозуптарын шиитпирлээш, шудургу ажылдап турарлар.

Сенаж салып ажылдап турар мурнакчылар хөй. Оларга комбайнер Б. Казаков, «Кировецтиг» Г. Ерецкин база хамааржыр. Мурнакчыларның үлегерин өске ажылчыннар эдерип турарлар.

Совхозта силос салыры база массалыг эгелээн. Август 20-те чедир 1500 тонна силос салдынган. Бо чылын белеткээр ужурлуг 6800 тонна силостуң планын күүседип бээр арга бар.

Ол-ла үениң иштинде мeханизаторлар хүнде ортумаа биле 25—30 тонна сигенни белеткеп ап турар. Мында социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Сергей Енлактың звенозу ээлеп келген. Ук звено бо хүннерге чедир 1600 гектар черниң сигенин кестирген. Звено кежигүннериннен Олег Чыртак, Саңчат Баазыр-оол, Валерий Сүрүн чаптаныг ажылдап турар. Мурнакчыларның ачызында «Россия» совхоз районнуң социалистиг чарыжынга ийи удаа улаштыр тиилекчи болган.

С. ОЮН.

НОГАА АЖААЛДАЗЫ

Кодээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының огородунда чаа дүжүттүң ажаалдазы эгелээн. Аңааның чаагай огурецтерниң баштайгы дүжүдү Таңдының магазиннеринче, столоваяларынче, уруглар албан черлеринче, эмнелгелерже кир гилээн. Ол ногааларны ажаарынга Дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары идепкейлиг киржип, ногаажыларга улуг дузаны көргүзүп турарлар.

Ажыл-агыйның дуржулгалыг ногаажызы А. В. Харловага удурткан бригадазы бо чылын күрүнеге 6 тоннадан эвээш эвес огурецтерни, ол ышкаш хөй помидорну, капустаны, морковьту садар сорулганы салган ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: ногаажыларның мөге ажылчы түңнелдери (үстүнде); огурецтер ажаалдазы (адаанда).

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААР

Мал чеминиң белеткелинге мурнуу зонада районнар аразының чарыжынга Тес-Хем район сөөлгү он хонукка чедир мурнакчыларның одуруунга чорупп. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугунуң эдилекчизи турган. Ынчалза-даа сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле алырга, олар шалыпчы оннын темпизин кудулаткан, ынчангаш Кызыл тукту мөңгүн-тайгажыларга бээр ужурга таварышкан. Чоокта чаа СЭКП Тес-Хем райкомунуң бюрозунга районда ажыл-агыйлар, бригадалар, түс-түс кижилер аразында калбарган социалистиг чарыштың дөрткү он хонуунуң түңнелин үндүрүп тура, мал чеминиң белеткелинде четпестерни партийжи, принципиалдыг ёзу-биле чугаалажып көрген.

Районнуң [illegible] мал чемин чогуур хуусаазында бедик шынарлыг белеткээринге [illegible] организас-политиктиг ажылдарны партия райкому, улус депутаттарының район Совединиң [illegible] багай эвес чорудуп келген. Оон түңнелинде район сиген планын 40 хуу чедир күүседип берген. Ааң [illegible] 175 тонна бүдүк-бүрүнү, [illegible] тонна витаминниг сиген далганын база белеткээн. Хиреп-биле бурунгаар базымнар кылдынган. Ынчалза-даа эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинге 265 тонна сигенни [illegible] белеткээн.

Хамык [illegible] мал [illegible] сиген районнуң девискээринде [illegible] багай эвес, мал чеминиң [illegible] бурунгаар тургузар [illegible] органнары бар. [illegible] СЭКП райкомунуң районнуң күүсекчи комитединиң шилчиир Кызыл тугун бүдүрүкчүзү-биле чаалап алган. Совхоз август 10-таң 20-те чедир 723 тонна мал чемин белеткээн. Ол дээрге, эрткен он хонуктуң деңнелинден 85 тонна өзүлделиг болганы ол. Ниитизи-биле олар планын 66,8 хуу чедир күүсеткен.

[illegible] бедик бүдүрүкчүлүг чорудуп олар [illegible] Санаа Сүге-Маадыр удурткан механизастаттынган бригадазы көргүзүп турар. Олар 1500 тонна мал чемин белеткээш, дөрткү он хонуктуң түңнели-биле ындыг бригадаларның аразынга тиилекчи болган. Оон-биле чергелештир районнуң дыка хөй [illegible] хуузу [illegible] көргүзүглерин кудулаткан. [illegible].

тонна сигенни белеткээн.

Ниитизи малынга чем белеткээри — [illegible]. Районнуң партийжи организациялары, [illegible] организациялары түс-түс коллективтерниң, школаларның шеф ажылынче багай эвес организастап турарын айтыр апаар. Дыка хөй коллективтер бо чугула камгалалга [illegible] киржип, боттарының алган хүлээлгелерин күүседип турар. Бо бүгү чедиишкиннер бар-даа болза, районда мал [illegible] доожуннаап. Маңаа кол-ла четпейн турар чүүл — ажылды [illegible]. Чамдык сан-фактыларны ап көрээли.

Районда 30 бригада, 21 [illegible] ол, оон иштинде механизастаттынган 9 бригада ажылдап турар. Бо хире күш турда, ажылдың бүдүрүкчүзү [illegible]. Ажыл-агыйлардан «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарның удуртукчулары мал чеминиң белеткелинче эң кошкак кичээнгей салып турар. Ажылды шын, шалып организаставаанындан бо хүннерге чедир олар планын чүгле 24,3—26,5 хуу күүсеткен [illegible]. Ыланғыя «Кызыгаар» совхоз 2285 тонна сиген белеткээр турган, 311 тоннаны август 20-те чедир кылган. Ол хире [illegible] чаңгыс килограмм-даа [illegible] алваан.

[illegible] четтерин чедир ап шыдавайн турар. Эрткен чылдарның түңнелдери оларны канчап дүвүретпес деп?

Совхозтуң сиген кылыр бригадаларындан дээрезин Шара-Нуурда № 2 хойжу бригада. Оон кежигүннери бо хүннерге чедир 120 тонна сигенни белеткээш, [illegible] чедирген. Бригадир СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү, коммунист Эрендей Оюус-оол мынчаар чугаалаар:

— Бистиң «Кызыгаар» совхозтуң бо бригадазы 270 тонна сиген белеткээр [illegible]. [illegible] дээш малчыннар боттары сигенни хол-биле кезип турар. Малчыннар Хады-Хөө Балчыр 11 тонна, Сояң Хайын 26 тонна сигенни белеткээш, ажылын ам-даа уламчылап турар. Сиген кезер черивис ам-даа бар, оон кырынга немей хырбаашының база кезер бис.

Совхозтуң ниити байдалы [illegible]. Оон кол бригадазы — механизастаттынган № 1 бригада Ак-Чыраада [illegible] 25 тонна сиген кескен. [illegible]. Бүдүн бригаданың көргүзүглери чаңгыс кадарны [illegible]. «Чодураа» совхоз база моон мурнунда чонардарга [illegible] белеткелинде [illegible]. Ол канчап барганы ол? Чылдагааны чаңгыс. — [illegible].

Ш. КУУЛАР.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Африка диптиң мурнуу чүгү [illegible] Мурнуу-Африка Республиканың (МАР) [illegible] МАР-ның агрессиязы Ангола Улус Республикага [illegible].

Бо чылдың август 21—23 [illegible] кирген турар. Ангола [illegible] өлүм чидиге таварышканнар-даа бар. Кара [illegible] ол агрессияга ангола черлерин сиртур шырышкын [illegible] турар.

МАР-ның бо дээрбечи [illegible] чаартылгаларының оруунда. [illegible].

Ийи арыннығ, хоп-нүгүлчү кандыг-даа чылдактар-биле чаап-чажырар-даа дээр чүве болза, Преторияның түлээзиннериниң ёзулуг алыс сорулгалары ангола улустуң [illegible] нарын хоралаары, ол чуртта социалистиг ёзу-чурумну [illegible].

Преторияның чарыкчылары дайынзырак чаа түлээзиннерин [illegible] турганы шыразап илден.

Найырал болгаш каты ажылдажылга дугайында керээ ёзугаар ССРЭ-ниң холбаалыы Ангола Улус Республикаже Преторияның расистиг ёзу-чурумунуң чепсектиг халдаашкынын Совет Эвилели шиитпирлиг буруу шаап. Ангола-биле [illegible] тыштырып турарын бадыткап, агрессияны доп-дораан [illegible].

Партийжи амыдырал

АКТИВ ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

Сөөлгү чылдарда республиканың чер-черлеринде партия организацияларының активи теоретиктиг билиглер-биле ... практиказынга ... айтырыгларынче кичээнгейни улам күштелдирген. Партия активиниң школаларынга ... үре-түңнелдиг доозулган. Оларның дыңнакчылары СЭКП-ниң XXVI съездинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин болгаш съездиниң өске-даа материалдарын улуг сонуургал-биле өөренип турган. Оон-биле кады олар партия тургузуунуң, иштики партийжи ажылдың партия эге организацияларынга организастаарының ... өөренген ...

[illegible]

... «СЭКП-ниң XXVI съездизи партийжи организацияларның ... база ... «Партияның идейжи-теоржу ... ажыл-агыйның сорулгалар-биле тудуш холбаштырарының дугайында» болгаш өске-даа айтырыгларны улуг сонуургал-биле өөренгеннер.

... Тожу районнуң «Мөң Баглар» ... партком секретары В. Т. Монгуштуң «Отчет-соңгуулдалыг хуралдарга коммунистерниң шүгүмчүлелдерин болгаш саналдарын боттандырар ... дугайында», «Элегес» совхозта партком секретары Э. В. Ударгының «Аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында» ...

[illegible]

... да СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын партийжи организакчы болгаш политиктиг ... куржулгазын чижектерге ...

[illegible]

М. ООРЖАК,
СЭКП обкомунуң партийжи организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

КЫЙГЫРЫЫ—КАМНАЛГАЛЫГ АЖЫЛДААР

Грузин ССР. Тбилисиниң В. И. Ленин аттыг электровозтар тудар заводунуң партия организациязы «Ажылдаар чер бүрүзүнге камналга» деп ...

Заводтуң чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары, үлегер контролёрлары болгаш прожектор ... бо чылын бүдүрүлгениң ...

... чылында 1080 муңдан ажыг ... алыр сорулганы салганнар.

Эрткен чылын заводка ... 777 муң киловатт-шак электри энергиязын, 660 тонна кара болгаш 29 тонна өңнүг металлдарны камнап алыр аргазын олар алганнар.

ЧУРУКТА: улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери — заводтуң төп лабораториязының начальниги А. Бедошвили, материалдар нормалаар бюронуң начальниги В. Иттин, инженер-конструктор Л. Хатиашвили, конструкторлар килдизиниң электриктиг машиналар бюрозунуң начальниги С. Абрамов болгаш кол металлургия килдизиниң дуңзаалаашкын бюрозунуң начальниги А. Келаурадзе оларның ээлчеглиг рейдизиниң планын чугаалажып турары.

В. МОРГУНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЬ. Камышинскиниң А. Н. Косыгин аттыг хөвең-саазын комбинадының бүдүрүлгеге каттыжышкыны хонукта бир миллион метр пөсту бүдүрүп турар. Кол мергежилдиң 4390 ажылчыны «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп кыйгырыгның ады-биле чарыш-каш, он бирги беш чылдың планныг сорулгаларын хуусаадан эрте күүседир деп хулээнгеннер.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле хүү чегааданчы планныг 822 инженер-техниктиг ажылданчы ажылдап турар. Олар бүдүрүлгеге технологияны улам чаартып болгаш механизацияның база автоматизацияның херекселдерин ажылдап кылып база шиңгээткеш, 700 муң рубльди камнап алыр сорулганы салган.

Күш-ажылдың телевизин бригада аргазынче киирер дээш комбинатта кол кичээнгей угланган. Амгы үеде 52 бригада чыл планын ноябрь 7-ге чедир күүседир дээш аргазында чарыжып турар.

ЧУРУКТА: бөдүүн пөс цехиниң контролёрлары комсомолчулар Галина Малышева биле Анна Шеханова оларның белен продукцияның шынарын хынап турары.

З. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

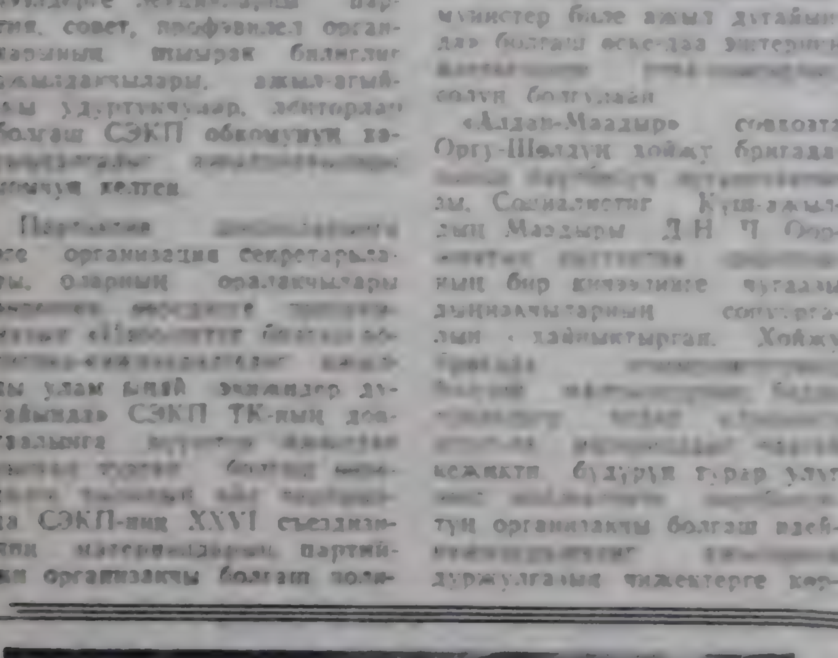

Авай Самбыя Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ... саанчыларының бирээзи. Ол ам 18 чыл ... фермада ажылдап, үргүлчү эки көргүзүглерни чедип ап турар. Мурнакчы саанчы бо хүннерде бир инек-тен-не 9—10 килограмм чедир сүттү саап ап турар.

ЧУРУКТА: А. Самбыя.

В. ШАЙФУЛИНИҢ фотозу.

КЫШТАГЛАРДА ЧЕДИРГЕН

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» ... СЭКП обкомунуң ... мал чемининң белеткелинге ... турар.

Совхозтуң мурнакчы малчыннары Өнер-оол Хаван-оол ...

... иштиг эвээжи он тонна сиенни кескеш, совхозтуң бода мал фермазында аккеп сарааттап берген. Дашты-Тей, Дургалыг, Шыйдаазы бригадаларының хойжулары мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алганнар.

[illegible]

Х. КАРА-ООЛ.

ҮЛҮҮ БАР

[illegible]

С. МОНГАЛ.

ШЫНГА ХАРЫЫ

ЭКИЖЭЭН

[illegible]

МӨГЕН-БҮРЕНГЕ ЧОРААШ...

[illegible]

Л. МОНГУШ.

Хүннүң темазынга

КАРТОФЕЛЬДИ АЖААП АЛЫРЫНГА БЕЛЕТКЕНИР

[illegible]

П. ШАГПИ,
республиканың ...

Башкыларның август хуралдары

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ — ШКОЛА, КИЖИЗИДИЛГЕ

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде огту беш чылда улус өөредилгезиниң айтырыгларының талазы-биле партияның XXV съездизиниң шиитпирлери бүрүнү-биле күүсеттингенин демдеглээн. Бүгү-ниити ныы-да ортумак өөредилгеже шилчилгени боттандырган. Ол дээрге политиктиг болгаш социал хөгжүлде талазы-биле канчаар-даа ажок улуг ужур-дузалыг болур турар.

Кыдыгдың башкыларының август хуралынга эртken өөредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, тодаргай анализти кылган. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП хорааномунуң секретары Г. Ш. Монгуш кылган.

Бистиң чуртувуска огту беш чылдың дургузунда сес [illegible] ортумак эртемни 20 млн. [illegible] Бо дээрге улус өөредилгезиниң [illegible]

[illegible] ра тутуушун турар.

1980-1981 өөредилге чылында [illegible] улус өөредилге [illegible] школаларының башкылар коллективтери СЭКП-ниң XXV, XXVI съездилериниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның [illegible]

[illegible]

А. АРАПЧОР.

КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). [illegible]

КОЛ АЙТЫРЫГЛАР ДУГАЙТЫ ЧУГААЛАЖЫЛГА

СОФИЯ. (СЭТА). СКП ТК-ның Чингиис секретары, [illegible] Л. И. Брежневтиң [illegible]

[illegible]

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ПБФ-НИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ПРАГА. (СЭТА). Амыр чорталдар чорукта удур, [illegible]

[illegible]

АНГОЛАЖЕ АГРЕССИЯ

ЛУАНДА. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

А. МАЙДАНАНЫ ХОСТАЗЫН ДЭЭШ!

ЛИМА. (СЭТА). Парагвайда генерал Стресснерниң [illegible]

[illegible]

ФАМ ВАН ДОНГТУҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республиканың [illegible]

[illegible]

ЧӨҢГЭЭЛИГ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕР

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

ПОРТУГАЛИЯДА

ЛИССАБОН. СЭТА-ның корреспондентизи С. Старосельскийниң [illegible]

[illegible]

Делегейниң найысылалдарында, хоорайларында

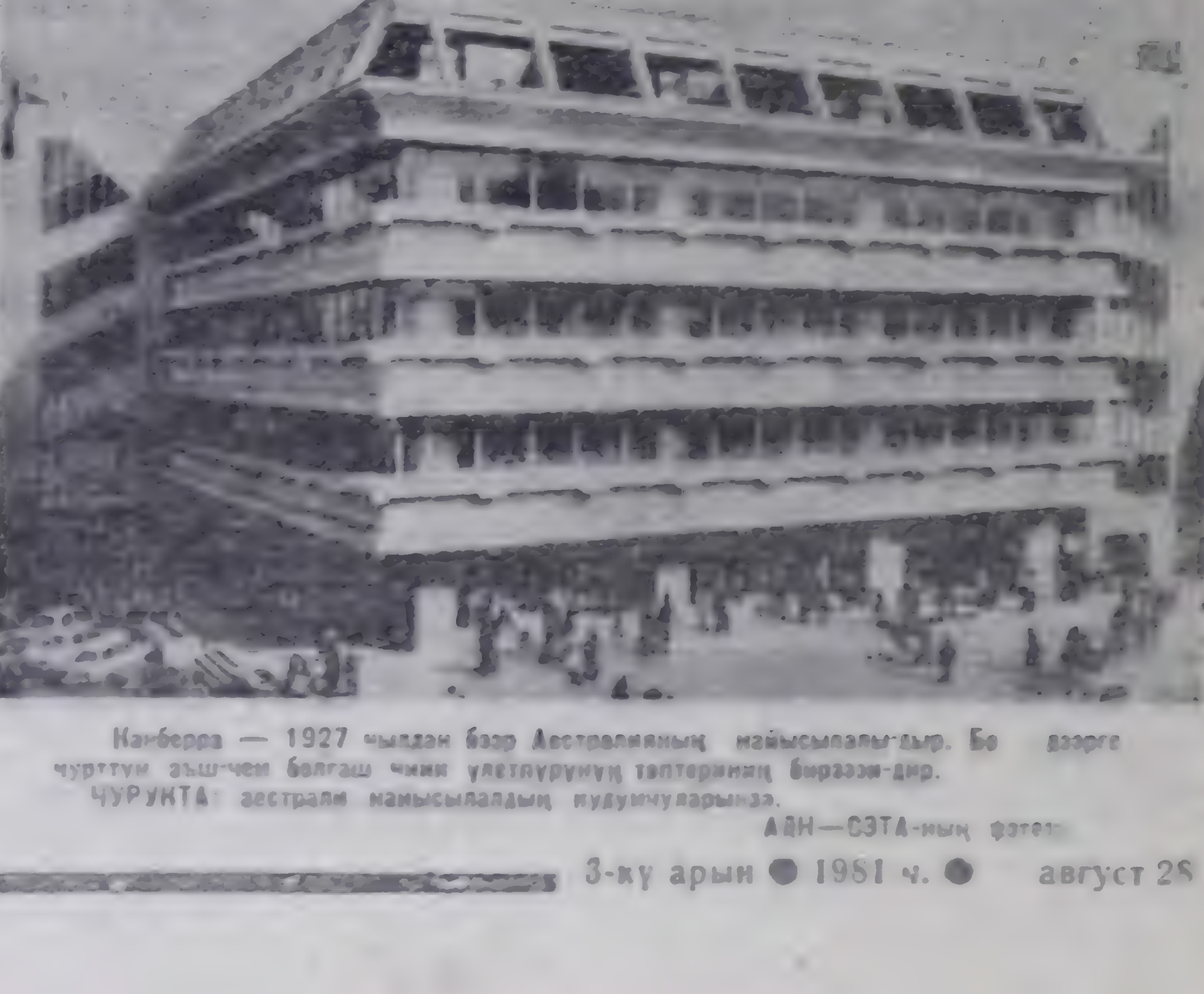

Канберра — 1927 чылдан бээр Австралияның найысылалы-дыр. Бо дээрге чурттуң эң-чем болгаш чиик үлетүрүнүң төптериниң бирээзи-дир.

ЧУРУКТА: эстрадам найысылалдың кудумчуларынга.

АПН—СЭТА-ның фотозу.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сан-Сальвадордан 30 километр [illegible]

[illegible]

Чаа өөредилге чылынга уткуштур

БАШТАЙГЫ КИЧЭЭЛДЕР БҮДҮҮЗҮНДЕ

ЧЫРГАЛАНДЫ ортумак школазы. Очур-Хөө Сагдыевнаның төрээн школазы. Маңаа өөренип турган, бо школага [illegible] 1965 чыл. Ынчан бир-ле дугаар эге класстарга ажылдап эгелээн. Оон бээр он алды чыл эрткен. Ам он чеди дугаар өөредилге чылы эгелеп турар. Чаңгыс-ла школага ол хире үр ажылдааны башкының бодунга хөлчок таарымчалыг болбайн аан. Коллективтиң караанга көзүлдүр-ле бүт [illegible] ажылының харысаалгалыг берге чымыжынче шымныга берген. Бүгү назынында эге класстарга ажылдап келген, РСФСР-иниң школаларының алдарлыг башкызы Алыма Бадыргыевна Маскыр ышкаш ооң дагдынныкчылары боон кады ажылдап турганнар кайы хөй. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг [illegible] Сандыковна Тараачы, Делгермаа Чоодуевна Кочага база Нимак Иргитович Тараачы бо школага ажылдаан. Очур-Хөө Сагдыевнага байлак арга-дуржулгазын дамчыткан.

Үш-ле хонгаш, школаларга чаа өөредилге чылының баштайгы коңгазы уруглары класстарже чалаптар. Башкыга-даа, өөреникчиге-даа өөредилге дээп харысаалгалыг ажыл эгелээр. О. С. Эртинениң үшкү классчылары башкызы-биле ужуражылганы четтикпейн манап турарлар. Билиглер делегейинде чаа, солун чүүлдерни башкызының дузазы-биле хөйнү билип алырлар. Бир эвес ол солун, бедик [illegible] эртер болза, кичээл бүрүзү-ле амыдыралдың бир кезии болур. Ылангыя эге классчыларга ол кайы хире салдарлыг. Хензиг бичезинде эки, багай [illegible] деп билиглерден эгелээш [illegible], математика талазы-биле билиглер, бойдус талазы-биле таныжылгалар берле кайгамчык ол дээр.

Уруглар түс-түс эртемнерниң эге үндезиннерин шиңгээдип [illegible] хамаатылары болуп [illegible]. Чогум-на башкы кижиниң маңаа ролю кайы хире улуг дээрзинден бүгү чүүлдер хамааржыр-дыр. Чараш аажы-чаңның, хүндүлээчел, [illegible]

биле кады өг-бүлезинге, уруглар ясли-садынга эгелээр. Ын- [illegible] ның ролю бо бүгү-биле черге- [illegible] харысаалгалыг. Шак ындыг бодал-биле Очур-Хөө Сагдыевна Эртине бо удаада база-ла чаа өөредилге чылын эгелеп турар. Чоокта [illegible] аргалыг болган мен. Өөредилге, кижизидилге дугайында ол хөй-ле солун [illegible]. Чаа өөредилге чылы дээрге-ле чаа сагыш човаашкыннар, чаа сорулгалар-биле башкы кижиниң ажылын тодарадып турар дээрзин кижи улам ханы билип алыр.

[illegible] ажылдап кириптеринге башкы ылак белеткенип алган. Чаа түрлүг эгелээрде, оон мурнунда чүнү чедип алган болдур, ынаа ынаа-ла даяныр апаарын башкы эки билир, ынчаар ажылдап турар кижи. Белеткел клазындан эгелээш, амгы үшкү клазы-биле ам дөрт дугаар чыл улаштыр ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылын ооң нийти клазы эки дооскан. Класста багай өөредилгелиглер чок, уругларның бежен хуузу 4—5 демдектерге өөренип турар.

Он бирги беш чылдың эгези Очур-Хөө Сагдыевнага [illegible] гай болган. Партияның XXVI съездизи болуп эрткен. Улуг Төрээн чурттуң хөгжүлдезиниң чаа сорулгалары тодарадтынган. Ленин, партия, Төрээн чурт дугайында билиглерниң [illegible] класстарга-ла чедип алган билиглерин улам ханылаткан. Коммунистер деп кымнарыл ол деп билигни уругларга таныштырары-биле башкызы «Чодураа» совхозтуң хоочуннарын, коммунистерни [illegible] эккелген. Шак ындыг мактаалдыг, кежээ кижилер оларның төрээн совхозунда база бар деп чүвени билип алганнар. Күш-ажыл кижиниң каастаары ол — алдар, хүндүнүң үндезини деп билиг база катап бадыткаткан.

КЛАССТАН дашкаар кижизидилге ажылынга бо башкының ажыглап турар материалдары байлак, хөй чүүлдерни ол боду чыып ап чорууп. Демдеглелдер кыдыраажтарыла хөй. Утренниктер, [illegible]

тар. Ол бүгүнү чылдан чылче чаартып, немелделерни киирип ап турар.

Төрээн чурт чүден эгелээрил деп теманы Очур-Хөө Сагдыевна бүгү-ле өөредилге [illegible] лап, ону класстан классче улам ханыладып бар чыдар. «Тыва» — бистиң төрээн кра- [illegible] агаары, эрткен төөгүзүнден эгелээш, нийти класска экономика, [illegible] таныштырган. Бо ажылга таарымчалыг, чединтир аргаларны башкы ажыглап чаңчыгып калган. Ам үшкү классчылар улуг Төрээн чурттуң чүрээ — Москва-биле, [illegible] Тайбың [illegible] темазын база-ла өөп эртпес.

ССРЭ Конституциязы, хоойлу-дүрүм, хүлээлгелер, эргелер дугайын база хире-чергези-биле уругларга өөредип, ону билип алырынга башкы дузалап турар.

Үшкү классчылар бо чылдың ноябрь айда пионерге кирериниге белеткенип турарлар. Аныяк ленинчилер деп бедик атты чедип алыр телээде, кончуг эки өөренир, үлегер-чижектиг болурун бичии кижилер ханызы-биле билип алыр ужурлуг. Бо талазы-биле класстан дашкаар кижи- [illegible] чүүлдерин кылырын башкы планнап алган. Ат-сураглыг чогаалчы, партия, күрүне ажылдакчызы Салчак Тока-ның дугайында уругларга таныштырар. Бо чылдың декабрьда ол сезен харлаар. Чыр- [illegible] классчылары Тока аттыг отряд деп атты чедип алыр [illegible] шагда-ла белеткенип эгелээннер.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылы О. С. Эртинеге онзагай болган деп үстүнде демдеглээн болгай бис. Ол шынап-ла ындыг болган. Башкы ажылынга хөй чылдарда ачы-хавыязы дээш ол «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп [illegible]. Чоокта чаа районнуң башкыларының август чөвүлел хуралынга ажыл-ижинге бердинген мурнакчы башкыга ук шаңналды тывыскан. Эш-өөрү аңаа чылын-биле байыр чедирип, чагаг күзээшкиннерин [illegible]

Б. ДИРЧИН.

Бистиң калбак-делгем Төрээн чурттуң кайы-даа булуңундан Москвага аалдап келген туристер-даа, аңаа чорумал кижилер-даа [illegible] биле таныжылгазын Кремльден эгелээр.

Москваның Кремли — совет кижи бүрүзүнге, бөмбүрзектиң бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүзүнге [illegible].

Совет эрге-чагырганың тургустунганының баштайгы [illegible] Кремль чурттуң нийтилел-политиктиг [illegible] лының кол төвү апарган. Делегей пролетариадының баштынчызы В. И. Ленинниң чурттап база ажылдап турган бажыңын, ооң кабинедин болгаш квартиразын келген кижилер улуг сеткил [illegible] көөр.

Москва Кремли москвачыларның болгаш [illegible] алдарлыг бодунуң национал байлаа, чараш скульптуразы, [illegible] кадыр. Ол орус архитектураның онзагай турасгаалы болуп арткан Кремльдиң «Хаан-коңга» «Хаан-пушка» дээн ышкаш сураглыг тудуглары бурунгу орус төөгүнүң эң-не солун арнын келгеннерге ажыдып берип турар.

МОСКВА КРЕМЛИ БО-ДУР

ЧУРУКТАРДА: Кремльдиң «Хаан-коңгазы» **(солагай талазында)**; ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бажыңы болгаш Спасск башнязы **(оң талазында)**.

В. ЯЦИННЫҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛДАВЫШААН, ДЫШТАНМЫШААН...

Чурттуң аңгы-аңгы хоорайларындан келген студент тудугжу 14 отрядтар Улуг-Хем районнуң тудугларында ажылдап чайлаан. Оларның бежи шалыпчы тудуг Чаа Шагаан-Арыгның тудугларында боттарының эвээш эвес улуг-хуузун кирип [illegible] ажылдап турар. Бо чылын ол отрядтар ниитизи-биле 1068 муң рубльдиң капитал салыышкыннарын шиңгээдип алыр кередиг. Бир эвес «Шагаанарыгэнергострой» трестиң дудуукчулары студентилерниң тудугжу отрядтарын хүлээп алырынга ылак белеткенгеш, ажыл биле чогуур ой-шаанда хандырган турган болза, дыка хөй [illegible] болур турган.

Чаа Шагаан-Арыгның тудугла тудугларының бирээзи район котельназынга «Сыгдыкэ», «Аалита», «Найырал» отрядтарының ажылы шуглаан. Удавас бир ай ажыг болгаш ажылдалга кирер 324 өөреникчи [illegible] ла Куйбышевтиң ужар чүүл институдунуң «Айыл» тудугжу отряды шалыпчы ажылдыг. Волжанина аттыг Куйбышевтиң [illegible] институдунуң студентилери эмнелге комплекзинде багай эвес ажылдап турарлар.

Студентилер районнуң болгаш [illegible] ажылдарынга база [illegible] киржип турарлар. Эрткен дыштаныр хүннерде беш отряд мал чеми белеткээринге киришкен. Олар ол хүн 15 тонна будук-бүрүнү белеткээн болгаш ам-даа 30 ажыг тонна будук-бүрүнү дыштаныр хүннерде белеткээрин хүлээнген.

Ол отрядтарның дайынчылары Аза-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин, [illegible] школаларны шефке алган. Уруглар салтарын, школаларны септээринге студентилер [illegible] белеткеп бергеннер. Бичии [illegible] «Спарта» [illegible] отрядтың [illegible] киржип, тывызыр [illegible]. Отряд бүрүзү берге кижизи [illegible] та бызыглаан. Оларның кижи [illegible] чепрери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона айыы-биле фестивальынга киришкеннер. Аңаа эң эки агитбригада [illegible] эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона [illegible] жир эргени чаалап алган. Ол [illegible] стадионну ажылдалга киирген. Ол [illegible] ларга оларның белээ болур. [illegible] Чаа Шагаан-Арыгның чонунга солун программалыг концерттерни барааннаткан. [illegible] ажылчылары, чогаадыкчы чаа [illegible] бис.

А. ОНДАР.

ТӨРЭЭН ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

«Заря» деп теплоходка
Ырбап суурлап бадып орду
Төрээн Тывам чараш-каазын.
Тоттуннес хөй байлактарын
«Заря» деп теплоходтан
Ынчан ылап көрүп чордум.
Енисейже — Улуг-Хемче
Эгиш алган харап турар
Ыттар, поштер бисти база
Дыка-ла үр кайгаан ышкаш.

ЧЕМПИОННАР КАНАДАЖЕ ЧОРУПКАННАР

Делегейниң болгаш Европаның чемпионнары — ССРЭ-ниң шилиндек командазының хоккейжилери [illegible], август 28-да, Соңгу Америкаже чорупканнар. Олар аңаа сентябрь 1-ден 13-ке чедир «Канаданың кубогу» дээш ийиги ужуражылгага киржирлер.

— Бо маргылдаага киржир [illegible] 24-үн шилип алган бис — деп, ССРЭ-ниң шилиндек [illegible] тренери В. Тихонов СЭТА-ның корреспондентизинге [illegible]. [illegible] клубтарының (ЦСКА-ның, «Спартактың», «Динамонуң») хоккейжилери болгаш Горькийниң «Динамозунуң» ойнакчылары-дыр. Вратарьлар: Третьяк биле Мышкин, курлавыр — Тыжных (ол Москвага артар); камгалакчылар: Касатонов — Фетисов, Васильев—П. Гимаев, Билялетдинов — Первухин, Бабинов — Зубков; халдакчылар: Макаров — Ларионов — Крутов, Шалимов—Шепелев — Капустин, Мальцев — В. Голиков—Дроздецкий, Хомутов — Жлуктов — Скворцов олар. Ол ышкаш командов-биле кады курлавырда халдакчы Светлов ужуткан.

Август 29-та Эдмонтонга Канаданың [illegible] ойнаарыбыс, [illegible] ойнаарын эрттирер бис, а ооң соонда «Канаданың кубогу» [illegible] эгелээр бис.

— Бо маргылдааны чугула, делегей ужур-дузалыг ужуражылга деп көрүп турар бис—деп, ол уламчылаан.— Бөмбүрзектиң барык бүгү шыырак дээн хоккейжилериниң киржир маргылдаазынга аттыг сыкпас дээш ойнаар бис. Оон аңгыда «Канаданың кубогу» дээш маргылдаа апрельде Финляндияга болур делегей болгаш Европа чемпионадының [illegible] эше болур. Ынчангаш, шилиндек [illegible] са элээн каш аныяк, перспективалыг [illegible] алганывыс таварылга эвес.

Август 26-да Канадаже аъттанган бистиң хоккейжилеривистен Шведцияга болган делегей болгаш Европа чемпионадынга алдын медальды он тос кижи чаалап алган.

Ларионов, Зубков болгаш Гимаев олар Петровту, Лебедевти болгаш Макаровту солааннар. Олардан [illegible] кижи беш чыл мурнунда «Канаданың кубогу» [illegible]. Оларга Третьяк, Васильев, Билялетдинов, Бабинов, Капустин, Сальцев, Шалимов, Жлуктов болгаш Скворцов олар хамааржыр.

«Канаданың кубогу» маргылдааның расписаниезин база катап сагындырар: Сентябрь 1-де — ССРЭ—ЧССР (Виннипегеге), Канада—Финляндия болгаш Швеция — АКШ (Эдмонтонга); сентябрь 3-те — ССРЭ—Швеция (Виннипегеге), ЧССР — Финляндия болгаш Канада — АКШ (Эдмонтонга); сентябрь 5-те— ССРЭ — АКШ (Эдмонтонга), Канада — ЧССР болгаш Швеция — Финляндия (Виннипегеге); сентябрь 7-де —ССРЭ— Финляндия (Виннипегеге), Канада — Швеция болгаш АКШ — ЧССР (Монреальга); сентябрь 9-та — ССРЭ — Канада болгаш Финляндия — АКШ (Монреальга). Швеция — ЧССР (Квебек-Ситиге) болур.

[illegible] финал, а сентябрь 13-те — Монреальга түңнел оюннар [illegible] соонда арткан дөрт эң [illegible] финалга киржир. Ооң соонда [illegible] — ушкуг-биле ужуражыр. Чартык [illegible] Хайым болза, таварылгада [illegible].

(СЭТА)

Арылар халдаашкыны

[illegible] ры эң-не шоо деп санадын турар. Бо бүгүн Какамега [illegible] бүрээннер. Хоорайның бир районунуң амыдыралын өөр улчумал арылар долузу-биле буглалдырган. Ылангыя ол кыдыгның чоогунда почта салбырынче ол арылар улуг халдаашкын [illegible] олуттарындан дезип, чаштынар чер диленир ужурга таварышканнар.

Почта бааразының хөй кижилер [illegible] минутада бүргүлап калган. [illegible] арыларны [illegible] кан. Арылар халдаашкынынга [illegible] эмнелгеге дораан чедирген [illegible] арызында Кенияның медээлер [illegible] тиви база бар болган.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүкте угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 8—10 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

телевидение

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртеңги [illegible] шимчээшкин. 9.05 — «Эң-не улуг эртемниг кон-гуно. Мультфильм. 9.20 — «Хуу аптыры талазы-биле элээн каш интервью». Уран-чечен фильм. 10.50 — «Композитор А. Касьянов». Фильм-концерт. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — [illegible] Документалдыг фильм. 15.25 — «Шыдыраа школазы». «Шыдыраа оваадаңы дээш дээ- [illegible] 1-ги [illegible]. [illegible] — «Москва болгаш москвачылар». 16.25 — «Ыдыктыг дуңгүрү». Фильм-концерт. [illegible] — «Орлёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилери [illegible] «Светлый путь» колхозтуң даргазы А. И. Акимов-биле ужуражылгазы. 17.35 — [illegible] оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 18.00 — Дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга чаа өөредилге чылының эгелээринге. ССРЭ-ниң дээди [illegible] В. П. Елютинниң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «Таңмыр чер-дир. оваарымчазы». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Чеве, кыстар!» Москва облазының [illegible] болгаш совхозтарының ажылдакчыларының конкурзу. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.30 — Волейболга делегей маргылдаазы. Түңнел белүктүң оюну. Эр улус. Ригадан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «[illegible]». 3-кү сериязы. — «Ыт эдериксен ооң». 13.05 — Волганың Куруненин орус улустуң [illegible]. 13.50 — «Кайгамчыктыг маадырлыг чоруктар», «Ам база кады бис». Мультфильмнер. 14.20 — «Ильинский Зощенко [illegible]». Фильм-концерт. 15.25 — «Тозан алды дугаар чаа». Документалдыг фильм. 15.55 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Өрт айыылының [illegible]». Документалдыг фильм. 17.20 — «Римциңи деп адыжыгаш». Өңнээректер фильми. 18.00 — Тыва филармонияның артизи Сат Дамба-Доржу ырлаар. 18.20—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.55—[illegible]

МОСКВАДАН

19.00 — В. Заболотный дөшпүлүүр ойнаар. Харьковтан дамчыдылга. 19.10 — «Кино аян-чоруктар клуву». 20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!» «Петя болгаш Кызыл бөрттүтеш». Мультфильм. 20.15 — Концерт. 20.50 — «Самашыш-даа, кулел-даа». Эрттем-таныштырылга фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 00.00 — «Маршкелик». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серияларлы.

КИНО

АВГУСТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузун бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (улаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара дагаа азы чер адааның чурттакчылары» 10.00, «Силерниң дужуңнерге-даа кирбээн боор» 16.30, 18.30 (улаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Туманныгга ийи узун медээ» 15.00, 16.50, 18.20, 20.30 (улаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Кинонуң ыш [illegible] «Ыдлараны эртир чалап тур» 13.00, 16.50, 18.30, 20.30 (улаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Алтайның болгаш Красноярскиниң медицина институттарының белеткел салбырынга кирерин күзээн аныяк оолдарга болгаш кыстарга!

Ортумак эртемниг ажылчыннары, колхозчулары, ССРЭ-ниң чепсектиг Күштеринден [illegible], ол ышкаш аарыг кижилерниң хаңгаарлаар ажылга турган медицинаның бичии ажылдакчылары — санитаркалары белеткел салбырынга хүлээп алыр. Аңаа кирерин күзээн аныяк ажылчыннар болгаш колхозчулар бир чыл [illegible] эвес, а бичии медицина ажылдакчылары — ийи [illegible] бир чылы үзүктел чок болза чын.

Белеткел салбырынче шилилгени үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугларының, транспорттуң болгаш [illegible] совхозтарының, эмнелге албан черлериниң удуртукчулары, шериг кезектериниң [illegible] болгаш чорудар. Оон аңгыда [illegible] профэвилел организациялары база чорудар бижикти бээр.

Белеткел салбырынче кирериниң күзээннер дараазында документилерин аккаар:

1. Ректорнуң адынга билдириишкин (доктааттынган хевир езугаар).
2. Ортумак эртем дугайында документ. (Бодунуң).
3. Ажылдап турар черинден характеристика. (Аңаа бүдүрүлгениң удуртукчузу, местком даргазы, ВЛКСМ комитединиң секретары — үш кижи ат салыр).
4. 286 майык бүргээн эмчи шинчилгезы, [illegible] дугайында терапевтиң, [illegible] туң, невропатологтуң, [illegible] боостаа эмчизиниң, [illegible] эмчизиниң (караан чедер [illegible], флюорография болгаш рентген эртер) түңнелдери. Медицина [illegible] дугайында кол эмчиниң түңнелдери.
5. Бөрт чокка тырттырган 3×4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук.
6. Чоруткан бижикти турар хоорага доддурар болгаш бүдүрүлгениң удуртукчузу ат салыр. Аңаа штамп болгаш тегерик таңма база херек.
7. Күш-ажыл дептеринден [illegible] удуртукчузу ат салыр, тегерик таңма база «Амгы үеде ажылдап турар» деп бижиир.

Паспортун, шериг биледин, [illegible] болгаш профэвилел билеттерин боду бээрде уезинде [illegible].

Документилерин дараазында адреске хүлээп алыр: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 40. Республиканың Кадык камгалал [illegible] хыдаазы.

• • •

Тудуг мастерлериниң республика школазы

1981—1982 өөредилге чылынга [illegible] 17 харлаан оруннарлыг, 7-8 классты кудумчу эвес билиглиг [illegible] тудуг организацияларының болгаш өске-даа организацияларының чоруткан бижиктиг эр, херээжен [illegible] күзели-биле-даа [illegible] школа хүлээп алыр.

Школага кирериниң экзаменнери чокка кирер.

Суртуулдар айда 14 рубльдиң стипендиязын алыр, общежитие болгаш оруп-дожек херекселдери-биле хандырар.

Өөренир хуусаазы — 1 чыл. Кичээлдер октябрь 1-ден эгелээр.

Автобиографиязын, [illegible] документилерин, [illegible] дугайында справканы [illegible] бижикти дараазында адреске чорудар:

668510. Туран хоорай, Дружба кудумчузу, 13. Тудуг мастерлериниң школазының директорунга.

• • •

«Тыватранссергелелдиң» [illegible] курстарга өөренирин күзээннерни чалап тур. Курсантыларны совхозтар боттарының күзели-биле чорудуп болур, боттары хандырттының өөренирин күзээннерни база хүлээп алыр. Курстар Чадаанада, Минусинскиде, Ак-Довуракта, Кызылда ажылдап турар.

Кызылга кичээлдер сентябрь 1-де тывa дылга эгелээр.

ӨСКЕ АДРЕСТЕР: Чадаанада Лихачёв кудумчузунда, № 6, кв. 2. Минусинскиде — Кравченко кудумчузу, № 66. Ак-Довуракты автошколада. Кызылда— Щетинкин 113 [illegible]

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редактор оралакчыларының 2-35-24, 2-31-73 [illegible] 2-23-54, [illegible] 2-31-47, [illegible] 2-31-73, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун көзээ [illegible] 2-32-75 телефоннар доктаар.

Тираж 17866. Чакы. № 1610.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 202 (11700) | 1981 чылдың август 30, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

КАЗАХ ССР. «Караганда хөмүр-даш» каттыжыышкынында Октябрьның 60 чылы аттыг шахтаның дагжылары он бирги беш чылдың бирги чылында улуг чедиишкинниг ажылдап турарлар. Чыл эгезинден бээр олар 713 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпканнар. Ооң иштинден 43 муң тоннаны пландан ажыр бергеннер.

Шахтаның коллективи — оңгу беш чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Ол бүдүрүлгеде күш-ажылдың мурнакчы методтарын калбаа-биле ажыглап турар. Техника ажыглалы база эки. Айда бир ажылчынга хамаарыштыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 92 тонна болуп турар.

ЧУРУКТА: шахтаның мурнакчы дагжылары (солагай таладан) М. Костюков, Б. Карымов, Ш. Аухадиев, С. Оспанов, Г. Петряков, Н. Гельф, Ф. Базулдинов болгаш Р. Хисматулин оларга Караганда хоорайда шефтеп турар школазының пионерлери байыр чедирип турлар.

В. ПЕТУХОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДООЗУКЧУЛАРНЫ — ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЛЕРЖЕ

Улус ажыл-агыйын бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар-биле хандырарының үндезин баазазы профессионал-техниктиг өөредилге черлери болуп турар. Он бирги беш чылда бистиң чуртувуска улус өөредилгезиниң улам ыңай хөгжүлдезин улус ажыл-агыйынга четчир санныг специалистерни болгаш мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткеп үндүрери-биле ханы холбаштырып турар. Ажылчын мергежилдерни чедип алырының эң-не чогумчалыг аргазы аныяк өскенни профтехучилищелерге өөредири болуп турар. Кандыг-бир ажылга кирериниң мурнунда шак ындыг тускай белеткелди эрткен оолдар, кыстарга каяа-даа ажылдаарынга орук ажык, күш-ажылчы коллективтерге турумчуп, амыдыралчы оруун шын шилип алырлар.

Бистиң чуртувуста ажылчын ангының ат-алдары эң-не бедик. Ажылчын ангының аныяк салгалының профессионал белеткели улам экижип олурарын партияның XXVI съездизинге Отчёт илеткелге эш Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээни-даа таварылга эвес. Оңгу беш чылда бистиң республиканың улус ажыл-агыйынга 11,4 муң мергежилдиг кадрларны белеткеп үндүрген. Оларның бүдүн чартык муң хирези ортумак эртемни чедип алган. Өөредилге черлериниң баазалары быжыгып, эки дериттинген кабинеттер, мастерскаялар, лабораториялар немежип, эң чаа дерилгелер-биле хандырттынып турар.

Республиканың профтехучилищелери бааза-бүдүрүлгелер-биле харылзаачы элээн быжыглаан, өөредилге-кижизидилге ажылын тускай өөредилге-методика кабинеди башкарган. Сургуулдарның эстетиктиг, күш-дамыр кижизидилгезинче онза кичээнгей салдынган. Бот-тывынгыр уран чүүлдү сургуулдар ортузунга калбаа-биле нептередип, ырының болгаш танцының ансамбли тургустунган, спортчу секциялар, техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери организастаттынган, сургуулдар ынаа боттарының күзел-чүткүлүнүң аайы-биле кирип ап болурлар. Чамдык мергежилдер аайы-биле өөредилгени спортчу угланыышкын-биле чорударын база көрдүнген. Спорттуң кандыг-бир хевиринге мергежилди бедидеринге ол база онзагай ужур-дузалыг.

Бистиң республиканың экономиказы шапкын темпилиг хөгжүп турар. Ынчангаш улус ажыл-агыйынга мергежилдиг кадрлар белеткели эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп артпышаан. Кызылдың № 1, Балгазынның № 2 профтехучилищелери механизаторларны белеткеп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинатка мергежилдиг ажылчын кадрларны Ак-Довурактың № 3 ПТУ-зу, тудугга ажылдаар мергежилдиг кадрларны Кызылдың № 4, Чадаананың № 6 училищелери белеткээр.

Тудугга ажылдаар мергежилдиг кадрларның ыраккы районнарга чедишпейн турарын барымдаалааш, Ак-Туругда чаа профтехучилищени ажыдып турар. Аңаа «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынга ажылдаар кадрларны белеткээр. Ол ышкаш Чаа Шагаан-Арыгга ажылчыннар белеткээр техниктиг училищени чаа өөредилге чылындан эгелеп ажыдар. Бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган, ажылчын кадрларның квалификациязын бедидери-биле Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың, Элегес-Аксының хана болгаш керамиктиг материалдар заводунун баазазынга кежээки (ээлчеглиг) профтехучилищелер бо хүннерде ажыттынар.

Профтехучилищелерге өөренир чогуур сургуулдарны четчелээр айтырыг чыл санында-ла болур-чогуур-биле шиитпирлеттинмейн келген. Ооң бир чылдагааны школачылар ортузунга профугланыышкын айтырыын эки шиитпирлевейн келгенинде. Училищелерниң материалдыг баазаларын быжыглаары база-ла кошкак болуп келген. Бааза-бүдүрүлгелер бо айтырыгны багай шиитпирлеп келген. Бо хүннерге чедир республиканың ортумак профтехучилищелеринде четчелээшкин чүгле чартык хуу чедип турары байдалдың дүвүренчиин көргүзүп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Чырыдыышкын министерствозунуң болгаш профтех-өөредилге эргелелиниң тускай айтышкынын ёзугаар училищелерни четчелээриниң хуусааларын райкүүскомнарга, улус өөредилге килдистеринге, бааза-бүдүрүлгелерге болгаш профтехучилищелерге дааскан турбуже, ооң күүселдези оожум темпилиг шиитпирлеттинип ажыл-херек кырынга боттанмайн турар. Нийти билиг школаларының доозукчуларын профтехучилищелерге өөредип чорудар талазы-биле планнарын республиканың чаңгыс-даа районну бо хүннерге чедир күүсетпээн. Сес болгаш он класс доосканнарны училищелер хүлээп ап турар. Быжыг сагылга-чурумнуг, эки өөредилгелиг, мергежилдиг ажылчын болурунга быжыг бүзүрелдиг оолдар, кыстарны училищелерге хүлээп ап турар. Ол ышкаш Совет Армияның хүрээлецинден халашканнарны база оларның күзел-чүткүлүн барымдаалап өөредилге черлеринге хүлээп алыр.

Кым болурул, кандыг мергежилди шилип алырыл деп айтырыгны үзе шиитпирлеп алыры аныяк өскенге ындыг-ла белен эвес болуру чугаажок. Маңаа улуг кижилерниң — башкыларның, ада-иелерниң арга-сүмези онза рольдуг. Кижи бүрүзүнүң күзел-сонуургалын олар эки билир. Бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агыйлар, тус-тус черлерде улус депутаттарының Советтери профтехучилищелерже сургуулдар өөредип чорудар айтырыгны шиитпирлээринге тодаргай үлүг-хуузун киирери чугула. Бо айтырыгны бичии-даа озал чокка дүрген шиитпирлээр негеттинип турар.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

БҮДҮРҮМЧЕЛИГ АЖЫЛДАП ТУРГАШ...

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кезээ ажыл-агыйны, ооң иштинде мал ажылын сайзыраңгайжыдарынче доктаамал кичээнгейни салып келген. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчет илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев кезээде мал ажылы бо хүннерде шалыпчы фронт деп демдеглээн. Аңаа харыы кылдыр районнуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында күрүнеге эът, дүк, сүт садар планын ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге эът бүдүрери 42 хуу, ону садары 25,4 хуу, дүк бүдүрери 55, садары 25,3 хуу, а сүт садары 3,7 хуу өскен. Ооң уламындан бистиң район малдың алыр продукция бүдүрерин база ону күрүнеге садарын көвүдеткени-биле барын зонада районнардан тиилекчи болгаш, СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдер чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Оңгу беш чылда районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары малга быжыг чем баазазын тургузар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чорутан. Тарылга шөлүнүң структуразын хандыр өөренип көрүп, мал чемин көвүдедип, оон иштинде хөй чылдыг меде шөлүн улгаттырган болгаш мал чеми культураларны чүгле суггаттыг черге тараанының түңнелинде, тоску беш чылга деңнээрге, оңгу беш чылда мал чеминиң белеткели 2,5 катап, хөй чылдыг сиген 1,9 катап өскен. Тоску беш чылда-хөй [illegible] ... ыжыдыи бир гектардан-на он чеди центнерни ап турган болза, оңгу беш чылда ол сан 21 четкен. Ам сорулга — он бирги беш чылда оон-даа көвүдедири болур.

Суггаттыг черни шын ажыглап, ыяңгыя меде шөлүн чоорту улгаттырып, оон агротехниктиг негелделерин сагыыр талазы-биле «Барлык» совхозтуң парткому, дирекциязы тодаргай ажылды чорудкан. Ынчангаш соолгу чылдарда ук совхоз сиген планын үргүлчү күүседип келген болгаш эрткен чылдың кыштаглаашкынының организастыг эрттирген. Малдың хоранчалыы дыка кызырылган, продуктулуу көвүдээн. Төрүүр 100 баш хойдан 87 хураганны камгалап алган.

Партия обкомунуң республиканың бүгү ажыл-ишчилеринге кыйгырыын деткип, районнуң партия, совет, ажыл-агый органнары мал чеминиң белеткелин шапкынчыдып, 1981—82 чылдың кыштаглаашкынынга чедиишкинниг белеткенир дээш бүгү хемчеглерни ап турар. Партия райкомунуң бюрозунга 11 кижи составтыг штабты тургускан. Штабтың [illegible] удаа-дараа эттинип, мал чеми белеткелиниң байдалын анализтеп турар. Ол ышкаш ажыл-агыйларның сиген болгаш бригадаларында, звеноларында чарыш салгалдыг кижилер быжыглаттынган.

Мал чеми белеткеп турар кижилер ортузунга ап чорудар масса-политиктиг, организакчы хемчеглерниң планын ажылдап кылган. Мал чеминиң белеткелип коску агитацияның бүгү хевирлери: көргүзүг самбыралы, Күш-ажылчы алдар тугу, агитхуудустар, районнуң радио дамчыдыгазы болгаш «Хемчиктиң сылдызы» солун хүн бүрү чырыдып турар. Социалистиг чарышты бригада, звеноларда 5—7, районда 10 хонуктап түңнеп турар.

Бо хүннерде районда мал чеминиң белеткеп багай эвес: 5870 т. сиген, 190 т. витаминниг далган, 1370 т. будук-бүрү белеткеттинген болгаш 1190 т. сенаж салдынган. Районнуң ажыл-агыйларындан мал чеми белеткелиниң «Хемчик», «Дөн-Терезин», «Барлык» совхозтар организастыг киирген. «Хемчик» совхоз бо хүннерде 4900 т. сиген белеткээр планын 1500 т. чедирген. «Барлык» 6000 т. планын 2980 т. чедирген, а «Дөн-Терезин» 2050 т. сигенниң 761 т. чедирген. Районда механизастаттынган тос бригадалардан дээре көргүзүгнү «Барлык» совхозтуң Ак-Барлык салбырында К. Саая удурткан бригадазы алган.

Районнуң агиткультбригадалары, көжер кино, библиотека, автолавка, кижи эмчилери бригада тоннерин эргип чедип турар.

Мал чеми белеткелинге район товуңун болгаш Ак-Довурак хоорайның бүдүрүлгелер, албан организациялар черле ... [illegible] Ыяңгыя районнуң херектиг хемчеглерни ... ажыл-агый чери, районнуң тудуг эргелели, «Тыва даг-дүгү» комбинат, АТП планын ажыр күүседип турар.

Келир кыштан шиитпирлиг малдың хүр ажырар дээш мал чеми белеткелиниң ажылынче бүгү күштү мобилизастаар ажыл районда бо хүннерде соксаш дивейн турар.

Ч. ОЧУР.
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

КАМНАЛГА — КОЛ АЙТЫРЫГ

«Экономика камналгалыг болур» деп дозук бүгү чуртта калбарган. Ону амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдар Улуг-Хем районда база чорупп турар.

Камналга дугайында айтырыгны, чоокта чаа «Найырал» совхозтуң чолаачылары боттарының бир бүдүрүлге хуралынга чугаалашкан. Олар аңаа машина-техниканың эдилелинде болгаш кадагалалында четпестерин демдеглээннер. Дыка хөй чолаачылар машиназының техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылбас, чорук чоразында машиназын кам-хайыра чок, оон кедерезе болуунун чоруун кылыр, машинаны ээрии башкарар, ынчап чорааш озал-ондакка таваржыр чоруктар дугайында шыңгыы чугаа болган.

Чолаачы Михаил Будуп авария кылгаш, машиназын үрээн. Үрелген машинаны бодунун күзели-биле чеди хонук дургузунда ажыглалга киирерин, машинаның халас турган үезин чолаачының бодундан тодаттырерин хурал шиитпирлээн. Чолаачылар Константин Опуд, Николай Сагаалдай, Долур-оол Чамзырың оларның херээн сайгарып көрген, тус-тузунда чогуур хемчег көргүскен. Машиназы-биле хуу херек кылыр, кывар-чаар, материалдар камнавас, машина-трактор мастерскаязының чанынга машиназын хондурбас болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чамдык чолаачыларны эш-хуу судунче шилчиткен.

Л. ШУУРУКУ.

АМДЫГААШТАН САГЫШ САЛЫР

«Коммунизмче орук» совхозта комсомолчу-аныяктарның Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазы. Өвүр районнуң өске-даа ажыл-агыйларында ышкаш, саар мал хөй эвес, механизастаттынмаан, ортумак хемчээлдиг фермаларның бирээзи. Ынчалза-даа ол чылда байы-даа фермазындан хөй сүттү: бүдүрери 96 тонна болгаш күрүнеге 80 тоннаны садар планныг.

Коллектив бодунуң мурнунда салдынган сорулганың бедиин эки билип, планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседир дээш күжениишкиннинг ажылдап келген. Статистика эргелелиниң август 16-да медээзин ёзугаар, күрүнеге сүт садарының тос айлаар планын совхоз 84,3 хуу күүседип алган, азы 58 тонна сүт садар турган. 68,9 тоннаны дужааган. Ол дээрге «Ак-Чыраанындан» 34,5 тонна, «Кызыл тук» совхозтуундан 21,5 тонна, «Торгалыгнындан» 16,1 тонна хөй. Ниитизинге бир немелде холуксалыг чем ... [illegible] тэлмейн турган чүве болза, сүт саалдазы оон-даа хөй болур ужурлуг турган. Бо айтырыг ам-даа чогумчалыг шиитпирлеттинмээн болгаш сүт бүдүрерин бедидер арганы бербейн турар.

Ынчалза-даа ферманың коллективи фермалар аразында социалистиг чарышка бирги чартык чылдың түңнели-биле тиилекчи болгаш, шаңнаткан. Кызыл тугун холдан салбайн турар. Сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының тос айларда планын, оон соонда чыл планын бүрүн күүседиринге бүзүрелдиг, ол хынамчалыг кылган санаашкынныг бар курлавырларга үндезилеттинген.

Кайы-даа коллективте ышкаш, доктаамал эки түңнелдерни чедип ап, кады ажылдап турар эш-өөрүн чарышка мурнап турар кижилер бо фермада база бар. Чиже саанчы Иргит Нордуп бирги чартык чылда инек бүрүзүнден 828 кг сүттү саггаш, эң бедик көргүзүгнү чедип алган. А саанчы Урап Моңгуш 712 кг, Дамдецмаа Моңгуш 710 кг сүттү бир инектен саггаш. Бызаа ажаакчызы Куңзецмаа Моңгуш, инек кадарчызы Чамыяа Моңгуш дээш өскелер-даа коллективтиң нийти чедиишкиннеринге боттарының талантыг үлүүн киирип, мурнакчыларның аразында чоруп турар.

Ферманың ажыл-ишчилери бо хүннерде мал чемнерин белеткээринге идепкейлиг киржип, кезип алыр ужурлуг 80 тонна сигенниң хөй кезиин Ак-Чыраадан болгаш совхоз адвисктарындан белеткеп алган.

Кужур-Чыраа фермазының коллективи келир кышка баш удур эки белеткенип алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Чаңгы мал кажааларының, чуртталга бажыңнарының үүрмек септелгезин кылган, 40 тонна едекти белген, өске-даа ажылдарны кылып чорутан. Ынчалдажок чүгле ферма ажылдакчыларының эвес, а харын совхозтуң удуртукчуларының болгаш специалистериниң шимчээзир чоруун негеп турар чедир кылынмаан чүүлдер хөй. Эрткен кыжын ажылдап турган үрелген кормоцех болгаш бодуун чемнер хаандыкточер машина ам-даа кылдынмаан. Улуг кажаа иштин арыглап аштаарын чиңгедири-биле кылган транспортёр шагда-ла ажылдавастаан. Ол ышкаш кыжын аңы-бүрү ажылдар кылырынга херегтээр бичежек трактор эрткен чылдың августа-ла үрелген болгаш амга чедир ажыглал чок турун келген. Ооң аңгыда сүттүң шынарын хынаар лаборатория фермада бар-даа болза, дериг-херекселдери четче эвезиниден ажылдавайн турар. А сүт соодар херексел фермада мыңчага чедир тургустунмаан болгаш ыяңгыя ийиг чайын продукцияның шынарлыг ажаап кадагалаарынга таарымча чок байдалды тургузуп келген.

Кыш дужеринге манап орбайн, бо бүгү чүүлдерни, ыяңгыя мал чемин болбаазырадыр дериг-херекселдерин дарый септеп, ажылдадырынга белеткеп бээрин ферма ажылдакчылары совхозтуң удуртукчуларындан чаңгыс эвес удаа дилеп келген. Ынчалдажок аңаа тодаргай харыы-даа, үрелген техниканы холга ап, септеп эгелээн кижилер-даа мыңчага чок.

Х-К. МОҢГУШ.

АДАЛАРНЫ ТӨЛЕПТИГ САЛГААР

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет кижилерниң маадырлыг чоруунуң дугайында эң үнелиг фактбарымдааларны келир үениң салгалынга арттырары, хоочун бүрүзүнге сагыш човангыр болуру — Ленинчи комсомолдуң патриотчу эгелээшкини ол. Бо чылдың сентябрьда эгелээр «Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзү» деп Бүгү-эвилелдиң истекчи экспедициязын комсомол удуртуп эгелээн.

Август 28-те Москвага болган парлалга конференциязынга ол экспедицияның сорулгаларының дугайында дайын хоочуннарының совет комитединиң даргазы армия генералы П. И. Батов болгаш ВЛКСМ ТК-ның секретары Д. А. Охромий олар чугаалааннар.

Экспедицияның киржикчилери бажын бүрүзүнге кирерлер, фронтучуларның болгаш партизаннарның, антифашист чажыт организацияларның киржикчилериниң болгаш тылдың ажыл-ишчилериниң дугайында медээлерни чыып, оларның сактыышкыннарын бижип алырлар. Кызыл истекчилерниң бөлүктери эрткен дайынның дугайында, оларның киржикчилериниң бөгүнгү амыдыралының база ажылының дугайында кинога, чурукка тырттырарлар.

Хоорайларга болгаш суурларга, күш-ажылчы коллективтерге аныяктар хоочуннар-биле ужуражырлар. Ада-чурттуң Улуг дайынының уттундурбас хүннеринге ол турасказтыгар.

Совет улустуң революсчу, дайынчы база күш-ажылчы оруктары-биле эртер комсомолчуларның Бүгү-эвилел походу фашизм-биле демиселдиң кадыг-дошкун чылдарында адаларның болгаш кырган-ачаларның маадырлыг чоруунуң дугайында аныяк салгалга ам-даа хөй чүүлдерни бээр.

(СЭТА-ның корр).

СЭТА-ның дыңнадыы

«ВЕРТИКАЛЬ-9»

Октаргай делгемин тайбың сорулгаларга ажыглаар болгаш шинчилээр талазы-биле социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының программазынга дүүштүр 1981 чылдың август 28-те Москва шагы-биле 6 шак 40 минута турда, ССРЭ-ниң Европа кезээнден «Вертикаль-9» деп геофизиктиг ракетаны 500 километрже ортумак широталыг салып үндүрген.

«Вертикаль 9»-ту салып үндүрген чылдагааны — хүн херелдериниң кыска чалгыын шинчилээриң уламчылаары болур. Польша Улус Республиканың, Совет Эвилелдиң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың специалистериниң кылганы эртем аппаратуразы тускай астрофизиктиг зондуда салдынган.

Ужуп үнер участоктан 100 километр бедикке зонд ракетадан хоорулган, хүнизерек черлин шилип алган болгаш эртем аппаратуразын ажылдаткан. Бадар участокка, 95 километр черге, астрофизиктиг зондудан эртем аппаратуралыг камгалал контейнери адырылган, ол парашют системазының дузазы-биле хонупкан.

Шинчилелдиң киржикчилери чурттарның специалистери эртем аппаратуразын салып үндүреринге белеткеп эгелээн.

ПУР-нуң, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң эртем организациялары алдынган медээлерниң сайгарылгазын кылып эгелээн.

КАРА-ХААК: НОГААЛАР БАР, АЖААЛДАЗЫ...

Күс — черниң кежиин четтирер, чер ажылының ажылдакчыларының ажылының түңнелин көөр үе. Бо үе — кижи бүрүзүнге өөрүнчүг байырлал. Ынчалза-даа ногаа өстүрериинге тускайлаттынган «Кара-Хаак» совхозта ол арай-ла ындыг эвес. «Шын» солуннуң болгаш улусчу контрольдуң каттышкан рейд бригадазы ол дугайын эрткен четверг хүнүнде илереткен.

Паромга кээривиске, ол-бо талада машиналар эмгежок болду: хуу-даа, албан черлериниң-даа бар. А паромда доктааттынган чаңчыл — бир дугаарында чиик машиналарны кежирер. Ындыг болганда ногаа чүдүрген машина шак-үезин аңаа чидирип турар. Ногаа чүдүрген машиналарны бир дугаарында кежирер талазы-биле хемчегни совхозтуң удуртукчулары алыр ужурлуг.

Оон ыңай паром бедик, көвүрүү чавыс болганындан аар чүъктүг машина аңаа сирлендээр болгаш шелецнээр. Помидорларның чуурлур чери база ол хире. Паром-биле суур аразының оруу база багай кидирээштиг. Көвүрүг аксында деңзи чок болганындан ногаа чүдүрген машина ол багай оруктап суур четкеш, дедир ээр. Ынчангаш орукту дарый дескилээри чугула. Ногаа шөлүнде оруктарны сугалганындан машиналар муңгашталып турар.

Июнь айда дүшкен долуунуң болгаш кандаашкынының уржуктары турза-даа, ногааның дүжүдү багай эвес болган. Баш удур кылган саналгалар-... 170 центнер капустаны, 80 центнер помидорну болгаш барык-ла ол хире огурецти ажаап ап болур. Ол дугайын ногаажылар боттары-даа, совхозтуң кол агроному Михаил Петров-даа чугаалап, салам-салам ногааларны көргүзүп-даа турду. А чугаа ногааның ажаап алыышкынынче шилчий бээрге, оларның өөрүшкүзү дораан-на өжүп калды. Чүге дээрге чүгле эрткен чылын безин чүс ажыг тонна ногааның чамдыызы сыпка, чамдыызы оваага чыда үрелип калган. А бо чылын ол чаржылчыг каражадан чайлаарының аргазы бергедеп келген: кижи болгаш техника чедишпес.

«Кара-Хаак» совхозка дуза чедирер хүлээлгелиг 29 организация бар. Оларның аразында министерстволар, автобаазалар, эргелелдер, өөредилге черлери чижектиг улуг коллективтер хөй. Ынчалза-даа олар-биле совхозтуң харылзаазы кошкак.

— Мээн өг-бүле звенонда беш кижи бис. Дөрт гектар огурец ажаап чайладывыс. Бо даналыда кирген хөй организа-... дал эргелели чартык гектар черниң бок үнүжүн чулчуп берди. Бүгү ажаалданы бежээлээн-не кылып келдивис — дээш, Моңгуш Соскур дагызын биске көргүстү. Кызыл хоорайның болгаш районнуң хөй организацияларындан четвергте райкүүском биле районнуң культура килдизиниң 40 хире кижизи келген. Ол-ла. Чаъс чагганындан дуъш соонда ажылдаваан. Шефчилер ногаа шөлүнге орайтап чедип, эрте чанып турар.

Рейд

— Бо ийи-үш хонук мурнунда ажааган шөл-дүр, бөгүн база катап ажаап тур бис, огурецтерниң быжыганы ол хире дүрген-дир. Ам бо шөлдүң огурезин ийи-үш хонгаш катап-ла ажаар бис. Ындыг болганда кижи хөй херек. Чүгле ажаар эвес, ону ылгаар, саваалаар болгаш чүдүрер улус база херек — деп, звеночу Соскур дүвүрел-биле чугаалады.

Бо хүннерде ногаажыларның дүвүревес аргазы чок. Чүге дээрге, бир эде, чамдык ногааларның ажаар үези эртип турар. Чижээлээрге, капусталар чарлып, огурецтер саргарып турар апарган. Сыпта-даа, оваалардa-даа ажаар ...

Ийде, дүне соогу аажок апарган, довал болуру магат чок.

Ногааны ажаап-даа, өстүрүп-даа турары кончуг оожум. Оваалап каан ногаа чурт-кымыскаякка, довурак-доозунга чаашкынга алзып турар. Ындыг турбуже, понедельникте чаңгыс-даа машина келбээн. Черле ынчаш, совхозту транспорт-биле хандырар кероолиг организациялар-биле харылзаа кошкак, ол организацияларның төлээлери келбестээн. Салыг министерствозундан бир кижи келзе-даа, дораан дедир чанышкан. Ооң уламындан чогуур документилер долдуртунмайн турар. Чүдүрүп чорутан чүс ажыг тонна ногаадан чүгле 4,5 тоннаның ийи-ле квитанциязын деңзичи Мария Караванцева биске көргүстү, оон өске бижиттинген квитанция чок.

Рейд кежигүннери ногаа шөлүнге чорупп турда, дөрт машина чорупкан, беш машина чүдүртүнүп турган. Эң-не хөй машина келген хүн ол. Машина хөй болурга-ла, эки ышкаш, ынчалза-даа чамдыкта ийи-үш-даа машина чүък чок ээр ужурга база таваржып турар. Ооң чылдагааны база-ла кижи күжүнүң чедишпезинде.

— Эртен тос шакта-ла ногаа шөлүнге чедип келдим. Кижи эвээш болгаш, машина... де ийи катап бээр черле келдилмес-тир — дээш, № 14 механизация эргелелиниң чолаачызы Владимир Вовшянко имиртинией бергенде шөлден чорутту.

База бир элдептиг чүве — ногаа чүдүрүп алыр дээш келген чолаачылар чамдык ногааларны албастаашттың туруп бээри. Ыяңгыя помидор сөөртүксээр кижи ховар. Ону садыг организациялары база алыксавас — дадлаар. Бис аңаа турувуста, кол агроном район тэлээзин помидор ал деп чадашты.

— Чамдык организациялар шуут сөөртүп чедирип бээрге безин албастай бээр. Өстүрери база берге, өстүрүп ааргa база берге культура-дыр ийин бо. Ам канчап-чоор моон адырлып алыр улус ийик бис, соок база дужуп келди — деп, ногаажылар муңгарап турду. Черниң кежиин четтирер үе Кара-Хаактың ногаажыларынга чүге өөрүнчүг эвезил?

Рейд бригадазының кежигүннери:

С. МОҢГУШ — ногаажы.

К. МОҢГУШ — районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

А. МОҢГУШ — кедээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспектору.

К. ЧООДУ. — «Шынның» ...

... им. А. С. Пушкина

ДАГЖЫЛАРНЫҢ БЫЖЫГ СӨЗҮ

ТЫВАНЫҢ хөмүр-даш үлеттүрүүнүң ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, бүгү совет улус-биле бир демей, бедик кедурлуушкуннуг деткээннер. Ол бирги беш чылче кирип тура, бистиң шахтёрларывас эрткен онгу беш чылда кылып бүдүрген ажылдарының түңнелдерин шүгүмчүлекчи ёзу-биле хандыр сайгарып көрбүшаан, моон сонгаар улам күжениишкиннинг ажылдаар сорулганы салган.

Эрткен онгу беш чылда «Каа-Хем» разрезиниң коллективи дөрт миллион ажыг тонна хөмүр-дашты казып тывылкаш, херегленкчилерге садып сайтарган. Ол-ла үениң дургузунда разрезтиң ажылчыннарының күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 67 хуу бедээн. Разрезтиң найыралдыг коллективи бүдүрүлге планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннинг күүсеткишаан, республикада мурнакчы бүдүрүлгелерниң санынга доктаамал кирип келген. Ол ышкаш, ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлеттүрүүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң санынга база хөй удаа кирген.

Амгы үеде Тываның шахтёрларының күш-ажылының техниктиг чепсегленишкиниң үндезини-биле чаартынган. Ооң түңнелинде «Каа-Хем» разрез республикада эң бедик механизастаттынган бүдүрүлгелериниң бирээзи апарган. Разрезтиң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидеринче угланган улуг хемчээлдиг ажылдар кылдынган. Разрезтиң коллективиниң социал экономиктиг хөгжүлдезиниң планын ёзугаар Тываның шахтёрларының бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга болгаш культурлуг дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле хөй-хөй тодаргай хемчеглерни чогаадып кылгаш, ону беш чылда чедиишкиннинг боттандырган. Ол чорук разрезке доктаамал ажылдаар кадрларны быжыглаарынга улуг идигни берген. Амгы үеде разрезтиң коллективинде ажылдап үнер-кирер чоруктар кончуг ховар апарган. Ынчангаш разрезтиң ажылчыннарының алдап ажыт хуулу хөмүр-даш үлеттүрүүнге беш-он чыл ажылдаан, бедик мергежилдиг кадрлар болуп турар. Оларның аразында бүдүрүлгениң мурнакчылары хөй.

Разрезтиң администрациязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларны шахтёрларның социалистиг чарыжының дээштиин болгаш бедик үре-түңнелдиин күштелдиреринче доктаамал кичээнгейни салып турар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи бистиң республиканың үлеттүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың элээн каш чаа-чаа хевирлериниң эгелекчизи болуп турган. Чижээлээрге, Ростов областың үлеттүр бүдүрүлгелериниң «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп лозуң адаа-биле эгелээн чарыжын «Каа-Хем» разрезиниң коллективи бистиң республикага бир-ле дугаарында деткээн. Ол чарышка кирериниң мурнунда разрезке хөй-хөй белеткел ажылдарын кыпамчалыг кылып чорутан. Хамыктың мурнунда, бүдүрүлгениң планнаашкынының чурумчуткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының хемчеглерин ажылдап кылган. Социалистиг чарыштың чаа чадазының негелделерин тайылбырлаар болгаш кескү агитацияны экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырган. Коллективке экономиктиг өөредилгени организастаан. Социалистиг чарыштың түңнелдерин үнлүрерин эде чаартып кылган.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезтиң коллективи «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп лозуң ёзугаар чарышка киргенден бээр ам ийи чыл эрткен. Ол үениң дургузунда кылдынган ажылдарның чамдык түңнелдерин тодарадып болур. Амгы бо хүннерде, кажан Тываның шахтёрлары ол бирги беш чылдың планының онаалдаларын чедиишкиннинг күүседир дээш бүгү совет улустуң социалистиг чарышынче кирип турда, разрезтиң экскаваторларының, өрүмнээр станоктарының, хөй чүък сөөртүр автомашиналарының экипажтарында болгаш бригадаларында план күүсетпейн турар кижилер барып-ла чок. Ол дээрге кончуг өөрүнчүг түңнел дээрзин бөгүн, шахтёрларның байырлалында онаалап айтыры чугула.

Эрткен 1980 чылда разрезтиң коллективинден 26 кижи «ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлеттүрүүнүң министерствозунуң ажылдакчыларының аразынга социалистиг чарыштың тергиини» деп демдектер-биле шаңнаткан. Тываның шахтёрларының аразында 107 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп хүндүлүг атты тележти-биле эдилеп турарлар. Онгу беш чылда күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш дөрт кижиниң чазактың ордеиннери болгаш медальдары биле шаңнаан. Оларның аразында хоочун чолаачы Яким Егорович Чебодаев «Улустарның Найыралы» орден-биле шаңнаткан.

Тываның шахтёрларының социалистиг чарыжының тугун бедик тудуп, коллектив кежигүннериниң чаа-чаа чедиишкиннерже сорук кирип турар мурнакчыларының саны улам көвүдээн. Оларга хамыктың мурнунда экскаватор машинистери В. Е. Строкин, В. М. Гончаров, өрүмнээр станоктар машинистери Ю. В. Прокопенко, В. Э-К. Ооржак, чолаачылар Н. И. Кудачин, Н. Ф. Рябок болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бөгүн, Шахтёрнуң хүнүнде, разрезтиң коллективи мурнакчыларга чоргаарланып, чүректиң ханызындан изиг байырны оларга чедирип турар. Ол ышкаш разрезтиң хоочун ажылчыннары Леонид Кузнецовка, Иван Козыревке, Сергей Федченкога, Александр Семечкинге Тываның шахтёрлары байырлалдың чылыг сөстерин сөглеп, моон сонгаар күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп турарлар.

Он бирги беш чылда Тываның шахтёрларының мурнунда улуг сорулгалар салдынып турар. 1985 чылда республикага хөмүр-даш тыварының хемчээлин 850 муң тоннага чедирери планнаттынган турар. Ол дээрге нарын сорулга. Ынчалза-даа ол сорулганы чедиишкиннинг боттандырарының бүгү-ле аргалары болгаш курлавырлары бар. Шахтёрнуң сөзү быжыг. Тываның шахтёрлары боттарының чаңчыл болган байырлалының хүнүнде моон сонгаар улам күжениишкиннинг ажылдаар дээш тура-соруктуун илергейлеп турарлар.

Д. САРЫКАЙ,
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде ээлчег начальниги

ХОЖУДААШКЫННАР ЧОККА

Донбасстың «Коммунист» шахтазының коллективи боттарының профессионал байырлалын хожудап турар участок-даа, бригада-даа чокка уткуп турарлар. Шахтёр хүнүнүң бүдүүзүнде олар херегленикчилерге одаар чүүлдү 100 муң тоннаны пландан ажыр чүдүрүп чоруткаңнар.

Транспортёрнуң калбак лентазынче хая дег хөмүр-даш кээп хужуп турар. Ол шуушкан хөмүр-даштың маңы чүгле кежээликтей, казыкчыларны септелге ээлчээ солуп турда, доостур. Күш-ажылчы хүннүң түңнелин үндүргеш, дежурный диспетчер журналынга «3000» деп санны бижип алган.

Шахтаның дагжыларының бо беш чылдың эгезинден бээр чедип алган чедиишкиннери бүдүрүлгениң телевизии күчүзүнден безин ийи катап ажып турар. Ол чедиишкиннерниң үндезини — сөөлгү чылдарда бүдүрүлгени комплекстиг механизастааны болур. Чиңге черни казар комбайннарны, амгы үениң чер үттээр агрегаттарын, бедик бүдүрүкчүлүг конвейер шугумнарын ажыглаан чорук база аңаа улуг идиг болган. Шахтаның дагжылары чүгле КМ-88 деп механизастатынган быжыглаашкынны шиңгээдип алган эвес, ону моон соңгаар чаартырының талазы-биле дыка хөй үнелиг саналдарны конструкторларга берген.

Шахтёрлар техникага дыка камныглар. Хөмүр-даш конвейерин доткаатпайн, машиналарның болгаш механизмнерниң септелгезин чогуур үе-шаанда чорудуп турары — немелле курлавырларны дилеп тыварынга база идиглиг болган. Ындыг аргаларны Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Гончаруктуң болгаш С. Новацкийниң бригадалары шиңгээдип алганнар. И. Банкаускастың, С. Мурмилянның, А. Новоскийниң чер казар коллективтери хөмүр-даш тыварының талазы-биле улуг ажылдарны база кылып турарлар. Бо чылдың эгезинден тура олар даалгага немей 300 погон метр черни касканнар.

Техникти ажыктыг ажыглап турар чорук бир айда ажылчын бүрүзүнге хамаарыштыр 52 тонна хөмүр-дашты казып тывар арганы берген. Хөмүр-даш бүдүрүлгелеринде ол дээрге, эң-не бедик көргүзүглерниң бирээзи болур.

Бо мурнакчы коллектив Улуг Октябрьның 64 чыл оюнга уткуштур чыл планын бүрүн күүседир дээш, салган сорулгаларны чедиишкиннинг боттандырар дээш шудургу ажылдап турар.

Ю. ЮРИС,
СЭТА-ның корр.
Харцызк,
Донецк область.

ФАКТЫЛАР

● Геолог И. И. Рачковскийге удурткан тускай отряд 1921—1927 чылдарда Тываның казар байлактарының шинчилелдерин чоруткаңнар. Ол отрядтың киржикчилери З. Лебедев болгаш М. Пейбург олар 1933 чылда ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының чылдыларынга Межегейниң болгаш Онгачаның хөмүр-дажының дугайында медеглелди кылганнар.

● 1935—1940 чылдарда ТАР чазаанын шиитпирип ёзугаар Кызыл хоорайның чоок кавызындан хөмүр-даш дилеп тывар талазы-биле тускай шинчилел ажылдарын органиастаан. Ол ажылдарны О. Тапаш-оол удуртуп турган.

● 1942—1944 чылдарда Тываның хөмүр-дажындан кывар-чаар материалдар үндүрүп ап болурун тодарадыр талазы-биле шинчилелдерни чорутсан. Ол ажылдарны геолог Н. Педашенко удуртуп турган.

АМЫДЫРАЛГА БАДЫТКААРЛАР

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинге чоокшулап келгенивисте, кады чораан эживис магадай-дыр:

—Маңаа чоокта чораан эвес. Оруктуң бир талазында кончуг улуг чал шөйлүп чоруй барган ышкажыл. Машина-техника сайзыраан бо үеде шуут магалыг чүве аа. Хол-биле кылыр ажылдар ам чок чүве ыйнаан бо?

—Ындыг-ындыг — деп, чолаачы-биле барык деңге харыыладывыс:— Ам чүгле техника ажылдап турар болдур ийин. Күчүлүг «БелАЗ-тар», күчүлүг экскаваторлар, чер үттээр станоктар аан.

Карьерге келдивис. Ооң иштинде өрү-куду, оң, солагай талаже шөйлүп чоруткан оруктар мырыңай эңмежок. Чырык хүндүс безин аза берип болур хире. Ынчалза-даа бисти үдеп чораан даг мастери Сергей Иннокентьевич Чемезов орукту айтып, ужуражып, чугаалажыр дээн ажылчыннарывыска дүштүрүп чорду.

Элээн бедик кадыр чал мурнунда чер үттээр бир станок ажылдап тур. Аңаа келгеш, ооң машинизи Александр Васильевич Смирновка ужуражы бердивис. Ол бистиң-биле кады келген М. А. Рашбиле хол тутчуп мендилешкеш, оюн-баштаа-биле хөөрежи бердилер. Чугааның чажыдын билип аптывыс. Олар кайызы-даа чер үттээр станоктарның машинистери болганда аразында күш-ажылчы маргылдаалыг улус чорду. Ынчангаш үргүлчү бо-ла айтыржып, хынажы бээр. Амдызында олар ачыр-дачыр тутчуп турар. Тиилекчиниң адын Шахтёр хүнүнде билдиние бээр. Оларның чай-хөзүн ажыглап, А. В. Смирновтуң ажыл-ижин сонуургадым.

—Шахтёрларның профессионал байырлалын 21 катап уткуп тур мен — деп, ол каттыргаш уламчылай-дыр: — Аныяк шаамда токарьның өөренikчизинден күш-ажылчы намдарым эгелээн. Шеригден халажып келгеш, Элегес-Аксының Кызыл-Хавак шахтазынга кирип алдым. Даг иштинге ажылдап, аңаа каскан хөмүрнү идер тергелерге үндүрүп турдум. Он чыл ажылдадым. Ооң соонда маңаа келгеним бо. Ам он бир чылдың иштинде көрүп тур мен.

—Хүнде чер үттээр нормаңар чежел? Күүселдезн кандыгыл?

—Норма 82 метр чүве. Бистер ону 100-105 метр чедиргилептер-дир бис. Эжим база аңаа эвес эр болдур ийин. Юрий Васильевич Прокопенко Красноярск хоорайга эртер мурнакчылар слёдунче чорупту. Аңаа байырлааш келир кижи бо.

Ол аразында даг мастери С. И. Чемезов дүштеки чем үези четпээнде экскаватор машинистеринге баар-дыр дээш бисти далаштырган тур. Кыска чугаавыс төндүргеш, карьерниң адакы каъдынче хаптывыс. Бичии болганда улуг экскаватор көстүп келди.

Репортаж

—Гончаров ол-дур — дээш, даг мастери өске участокче чоруй барды.

Машинист биске уткуй кылаштап келди. Таныштывыс. Ооң далажып турары илдең көзүлдү. Ооң дузалакчызы Александр Жуков экскаваторнуң чамдык кезектерин үзепчаап, өске черлерни дыңзыткан — кончус чай алынмайн тур. Дуржулгалыг машинист Валерий Михайлович бо разрезке 1969 чылдан бээр ажылдаан. Экскаватор башкарар ажылдан ол үе дургузунда салдыкпаан. Чугаалажып турар аравыста күчүлүг «БелАЗ» маңнап келди. Удаваанда база бирээ. Ооң соондан үшкү машина көстүп келди. В. М. Гончаров шагынче көре-дир. «Үр тутпаан болзуңарза» деп дилээнзиг ышкаш болду. Мен база-ла ооң аайынга кирип, хүнде чеже кубометр даг породазын чүдүрүп турарын айтырдым:

—Хүнде нормавыс 1680 кубометр чүве. Бистер бир ээлчег дургузунда ону 1800-1900 кубометр чедириптер улус бис. Ындыг-даа болза, чамдыкта бодувустуң-даа, чолаачының-даа бүдүрүкчүлүг ажылдаарындан кончуг хамааржыр. Экскаватор, азы «БелАЗ-тарның» кайы бирээзи үрели бээр болза, ынчан ам түңнел эвээш апаар.

Ынча дээш ол чадалап далаш-биле үнгеш, кабиназынга барып олуруп алды. Медээлей кааптарга, бир «БелАЗ» барып кожа туруп алды. Бир минута ажыг хире үеде дөрт «хымыш» иштиг хая-даштыг довуракты «БелАЗ-ка» чүдүре каапты... 27 тонна чүък сөөртүр күчүлүг машиналар соңнуг-мурнуг чоруп, удатпаанда үзүтпел чок ээп кээп турду.

В. М. Гончаров үш чыл бурунгаар «Шахтерлиг алдар» орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан. Ол «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп херек демдээн эрткен чылдың түңнелинде чаалап алган.

Кудургайны куду баткаш, ээптеривис билек база бир экскаватор көстүп келди. Ооң чанында «БелАЗ» тур. Ол болза мурнакчы чолаачы Я. Е. Чебодаевтиң машиназы. Ооң кабиназында аныяк оол олур. «Кайызыл?» — деп айтырдым. «Дузалакчым-дыр» — деп, Яким Егорович харыылады.

Яким Егорович шоолуг чугаакыр эвес болгаш чүгле мээң айтырыгларымга кыска-кыска харыылап каар, бо-ла. Ооң билип алганым бо: олар үш кижи чаңгыс машинада ээлчежип ажылдап турар. Дүне база ажылдаар. Хүнде улуу — 310 кубометр даг породазы сөөртүр. Олар ону 333—335 кубометр чедирип эки ажылдап келгеннер.

Экскаватор машинизи туруш чок ажылдап, келген машиналарны долдур чүдүргеш, чорудуп-ла тур. Ажыл кайда-даа ындыг: бичии-даа када доктааш дивес. Карьер иштинге даап-шимээн уэулбес. Хүнзедир ындыг. Ол «аңгадүне база читпес. Кырында породазын ап каапкан черниң хөмүрүн база бир экскаватор бистиң адаа талавыста өске машиналарда чүдүрген тур. Мында, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң карьеринде, ажыл-ишчи дүрүм бар. Ол болза, хожудап турарлар чок ажылдаар дугайында ростовчуларның эгелекчи санаалы-дыр. Каа-Хемчилер ону деткээннер, ону уламчылап турарлар.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

Боттарының профессионал байырлалын Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң дагжылары күш-ажылчы чаа чедиишкиннинг уткуп алганнар. Оларның аразында экскаватор машинистери В. Гончаров биле ооң дузаланчызы А. Жуков база бар. Валерий Михайлович бо бүдүрүлге черинде ам он ийи чыл ажылдап турар. Ол коллективте организастаан социалистиг чарышка киришкеш, чаңгыс эвес удаа тиилеп келген.

ЧУРУКТАРДА: дуржулгалыг машинист В. М. Гончаров дузалакчызы аныяк ажылчын Александр Жуков-биле (оң талазында) дүштеки чапсар соонда; хөмүр-дашты машинага чүдүрүп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

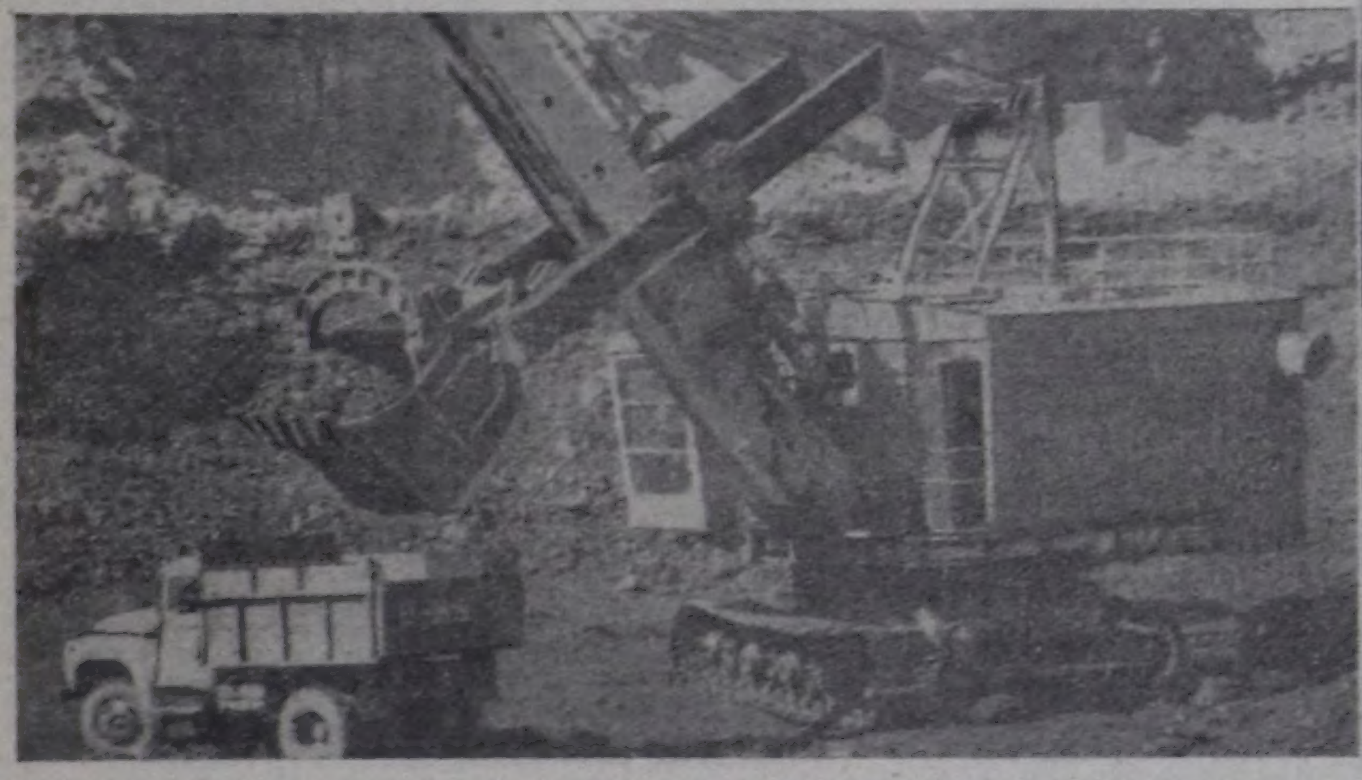

Партия болгаш экономиктиг өөредилге системазының пропагандистеринге методиктиг сүмелер

ПАРТИЯНЫҢ КҮЖҮ—ЧОН-БИЛЕ ЧОННУҢ КҮЖҮ—ПАРТИЯ-БИЛЕ ЧАҢГЫС

Партия өөредилгезиниң болгаш экономиктиг өөредилгениң системазынга 1981—1982 өөредилге чылы «Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эвинде. Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эвинде, ооң удуртулгазында» деп теманы өөренири-биле эгелээр.

Ол тема талазы-биле кичээл дыңнакчыларының дараазында бүгү айтырыгларны сайгарып көөрүнге барык дүлгүүр болган турар ужурлуг. Кол сорулгазы — марксистчи-ленинчи теорияны СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идеяларының болгаш түңнелдериниң бүгү байлаан ханы шиңгээдири болуп турар бүгү өөредилге чылынга салдарны ол чедирер ужурлуг.

Ленинчи партияның удуртулгазы-биле совет улус коммунистиг тургузуушкунуң канчаар-даа аажок улуг программазын чыйгылып чок боттандырып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери сайзыраңгай социалистиг ниитилелди улам ыңай хөгжүдеринге чаа-чаа делгемнерни ажыткан. Съездиниң айытканы чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын бистиң кижилеривис хан-дамырындан тудуш херээ кылдыр хүлээп алганнар. Хоорайның болгаш кодээниң миллион-миллион ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы энтузиазмының күчүлүг кедурлуушкуну партияның сорулгаларын боттандырарынга оларның шиитпирлиг бүзүрелдиг көргүзүп турар. Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын ажылчы чоннар массаларының бүрүн болгаш долузу-биле деткиишкинин болза ооң хажык чок быжыгып турар удуртукчу ролюн дээди деңнелге хүлээп көргени, партия биле чоннуң чаңгыс эвиниң кескү херечизи болуп турар.

Бирги кичээлдиң сорулгазы болза партия биле чоннуң чаңгыс эвиниң үнер дөстерин илередип тайылбырлаары. Ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң улам быжыгып турар сырый каттыжылгкынының чүде боттуу-биле илерeп турарын демдеглээри болур. СЭКП ажылчы чоннар массаларының амыдыралчы үндезин эрге-ажыктарын илередип, чонга ол шынчызы-биле бараан болуп турар. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус бүгү-ле тиилелгелерни чедип ап турар дээрзин пропагандист тайылбырлап көргүзер ужурлуг.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, 1981 чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, партия кежигүнүнүң ат-алдарын болгаш ужур-дузазын улам бедик көдүрер дээш ленинчи негелдени күүседир талазы-биле күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң болгаш ооң партия организациязының ажыл-чорудулгазының дугайында ажыл-херекчи болгаш принципиалдыг чугааны чорударынга бо сүмелеп турар теманы өөренири улуг аргаларны бээр.

Ол темага кичээлдер чорудар талазы-биле чижек планны болгаш сүмелерни пропагандиске дуза кылдыр моон адаанда парладывыс.

1. СЭКП — совет ниитилелдиң организакчы болгаш углакчы күжү

Бирги айтырыгны тайылбырлап тура, хамыктың мурнунда марксизм-ленинизминиң үндезилекчилери социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң айтырыын канчаар шиитпирлеп турганынче пропагандист кичээнгейни углаар ужурлуг.

Партия болза чоннуң хан-дамыры-биле тудуш, бистиң ниитилелдиң бүгү ангылары болгаш социал бөлүктери-биле быжыг дазылдашкан деп чүве партия биле чоннуң чаңгыс эвиниң үндезини болуп турар. Бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдези-биле, ооң социал-политиктиг болгаш культура хевириниң чаартынары-биле кады коммунистер партиязы өзер, быжыгар, дадыгар дээрзин XXVI съезд демдеглээн болгай. СЭКП болза чаа күштү чоңдан ап турар, ооң эң тележтиг төлээлекчилерин, хамыктың мурнунда бистиң ниитилелдиң кол күжү, идеологиязы болгаш моралы бүгү чоннуу болу берген ажылчын ангының төлээлекчилерин бодунда ол хаара тудуп турар. Сайзыраңгай социализмниң үе-чадазында бүгү совет улустуң партиязы болбушаан, СЭКП болза ажылчын ангының партиязы болуп артышаан. Бистиң ниитилеливистиң амыдыралында ажылчын ангының ролюнуң бедээни, ооң сан талазы-биле чайгылыш чок өскени, идей-политика талазы-биле бышкан чоруу болгаш культуразы ооң хүрээлелинден партийжи немелдениң улуг кезээниң кээп турарында база илереп турар. Партия бодунуң хүрээлелинге тараачыннарның болгаш интеллигенцияның мурнакчы төлээлекчилерин хүлээп ап турар. СЭКП болза 100 ажыг националдарның төлээлекчилерин бодунуң хүрээлелинге каттыштырбышаан, бистиң чуртувустуң улустарының аңы-дүңма найыралының, пролетаржы интернационализмниң дириг илередикчизи болуп турар.

Ленинчи партия бодунуң оруунуң бүгү-ле үе-чадаларында ажылчы чоннарның эрге-ажыктарының ёзулуг илередикчизи болуп келген болгаш болуп-даа турар. Партия биле массаларның сырый каттыжылгкыны, оларның ажыл-чорудулгазының чаңгыс эвин чоруу эртемге үндезилеттинген политиканы ажылдап кылырынга, коммунистиг ниитилелди тургузары дээш демиселдиң перспективазын болгаш оруктарын баш удур тодарадып көөрүнге арганы берип турар кара чаңгыс шынчы өөредилге болур марксистчи-ленинчи революсчу теорияның быжыг баазазынга үндезилеттинип келген болгаш үндезилеттинип-даа турар. Марксистчи-ленинчи теорияны доктаамал удуртулга болдуруп, ону ажыл-херекке удуртуга кылдыр көрбүшаан, Коммунистиг партия ооң-биле чоннуң күзел-соруун болгаш эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Кичээл чоруп турда, чаа ниитилелди тургузары дээш, кижилерниң аас-кежии дээш демиселдиң болгаш кызымак күш-ажылдың он-он чылдарында ужукталып тывылган партия биле чоннуң чаңгыс эвиниң төөгүлүг үндезиннерин тодаргай тайылбырлап илередир херек. Совет кижилерниң шылгараңгай чедиишкиннери, чурттуң материалдыг болгаш угаан-бодал потенциалы партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш шүүрү деп ленинчи формуланың ханызын база бүзүрелдиг барымдаалыы бүгү талазы-биле көргүзүп турар.

Ооң чайынналчак бадыткалы СЭКП-ниң XXVI съездизи болган. Ооң төөгүлүг шиитпирлери — бистиң ниитилеливистиң коммунизмче оруунга улуг базым. Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң талазы-биле ооң айыткан угланыышкыннары, совет кижилерниң тургузукчу күш-ажылынга таыбык байдалдарны хандырарының херээнге чаа-чаа инициативалары — бүгү чоннуң эрге-ажыктарының болгаш күзел-бодалдарының дээш илергейлээшкини. Амгы байдалдарда партияның удуртукчу болгаш угланкчы ролюн бедидериниң чаа оруктарын илередип ажыткан XXVI съездиниң партия дугайында ленинчи өөредигни улам ыңай хөгжүткенин болгаш байытканын пропагандист онзагай демдеглээр апаар. Съездиниң хаап тура, эш Л. И. Брежнев чугаазынга мынча деп демдеглээн:

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы — күчү-шыдалдыг, кадык-чаагай, бышкан коллектив дээрзин XXVI съезд база катап көргүскен. Коммунистер — ол дээрге бистиң ниитилелдиң ёзулуг чайгылыш чок ээзи, ооң дириг мээ-медерели-дир. Олар — чоннуң ёзулуг революсчу авангарды-дыр.

Ниитилелдиң башкарыкчы күжүнүң ролю боду-ла чедип келбес деп чүвени эрткен-даа болгаш амгы-даа үениң дуржулгазындан эки билир бис. Ол рольду ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш үргүлчүнүң, соксаал чок демисели-биле хөделиин, ажылдап турган чедип алыр. Партия улус массалары-биле бодунуң харылзааларын үргүлчү хайылалып, оларның негелде-херектелдерин болгаш сагыш-сеткилин барымдаалап ажылдап турган, ол рольду быжыглап турар».

СЭКП-ниң төөгүлүг хөгжүлдезиниң бүгү үе-чадаларында ооң ажыл-чорудулгазының кол принциптериниң алыс утказы ол үстүнде сөстерде моону-биле илергейлеттинген. Бистиң ниитилелдиң коммунизмче чайгылыш чок бурунгаарлаашкынының сорулгаларын шиитпирлээринге ол үе-чадалар онзагай ужур-дузалыг болуп келген. Бышкан социалистиг ниитилелдиң байдалдарынга партияның удуртукчу болгаш углакчы ролюнуң өзүүшкүнү — ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болур чоруу-дур. Пропагандист ол дүрүм ёзугаар болур чорукка теория талазы-биле барымдааны берип, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң практиказындан ооң бадыткалын көргүзер ужурлуг.

Партияның удуртукчу болгаш углакчы ролюнуң суларааны, партия биле чоннуң чаңгыс эвиниң ленинчи принциинден аткаарлаары чаа ниитилелди тургузарының бүгү херээнге-даа, партияның бодунга-даа шыңгыы айыылдыг уржуктарга чедирер дээрзин төөгү талазы-биле дуржулга херечилеп турар. Ынчангаш социализмниң болгаш коммунизмниң бүгү-ле дайзыннары чаа ниитилел тургузуушкунга удур демиселдиң кол чепсээн партияның удуртукчу ролюн кошкадырынче, чон-биле ооң чаңгыс эвин башкаландырарынче углап турарының ужуру-даа ол.

Пропагандистиң сорулгазы — ындыг оралдажыышкыннарга чайгылыш чок удур хөделиишкинниң чорударының эргежок чугулазын көргүзери, аңгы талазы-биле оларның бүдүш чок утказын илередири.

2. Партияның планнары — чоннуң планнары

Бо айтырыгны сайгарып көрүп тура, партияның политиказының ёзулуг улусчу характерин, бүгү-ле чүвени кижиге, бүгү-ле чүвени кижиниң чаагай чоруунга деп партияның программныг негелдезин ооң чайгылыш чок боттандырып турарын илередиринче кол кичээнгейни углаар.

Ол чорук XXVI съездиниң чиге демдеглээни-биле алырга, экономиканы партийжи политика талазы-биле көөрүнүң эге чүүлү болуп, он бирги беш чылче съездиниң идип үндүргени тодаргай онаалдаларда ол илергейлеттинген. Беш чылдың кол сорулгазын тодараттынышаан, съезд болза улус ажыл-агыйын чайгылыш чок шапкын хөгжүдеринге үндезилээш, совет кижилерниң чаагай амыдыралын улам ыңай өстүрерин хандырары ол болур деп демдеглээн. Аңаа хамаарыштыр экономиканы интенсификастаарының, эртем-техниктиг деңнилгениң темпилерин дүргедедириниң, ажыл-агыйны чорударының методтарын сайзыраңгайжыдарының айтырыгларының онза чугулазын пропагандист демдеглеп чугаалаар ужурлуг. Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, курлавырларның бүгү хевирлерин камнаары, бүдүрүлгеге күчүзүн чеп ажыглаары дээш демиселге социалистиг чарышты чайгылыш

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

ПРАГА. Словак национал тура халышкынның 37 чыл оюн таварыштыр Прагага байырлыг хурал болган. ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-нин Федералдыг хуралының Даргазы А. Индра, чурттуң өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары аңаа кириржкен.

ЧССР-нин Федералдыг хуралының Даргазының оралакчызы, Чехословак-совет найырал эвилелиниң ТК-зының даргазы В. Давид ындыг улуг күчүлүг чепсектиг тура халышкын гитлерчи Германияга удур Совет Эвилелиниң маадырлыг демиселиниң ачызында болдунар аргалыг болган деп бодунуң чугаазынга онзалап демдеглээн. ССРЭ-нин болгаш Чехословакияның улустарының найыралы база эвилели дем каткан тулчуушкуннарга каңналган.

Чехословак улустуң тайбың амыдырал-чуртталгазы болгаш ЧССР-нин хөгжүлдези кезээде ССРЭ-биле болгаш акы-дунмалышкы өске-даа чурттар-биле бузулбас найыралга база эвилелге үндезилэнир деп, оратор чугаалаан. Үрелүнниелдиг демниг экономиктиг харылзааларның кол хемчээкчиин бүдүрүлге коопераcтаашкыны болу бээр деп, эштер Л.И. Брежневтиң болгаш Г. Гусактың Крымга чоокта чаагы ужуражылышкының үезинде онзалап демдеглээни ышкаш, янзы-бүрү адырларга кооперастаашкынны хөгжүдериинге эки үндезиннер бар болуп турар.

Делегей байдалының дугайын чугаалап тура, В. Давид АКШ-тың администрациязы нейтронуг бомбаны бүдүрер дугайында шиитпирин хүлээп алгаш, боо-чепсекти улам ынай эндере бүдүрериниң оруунга айыылдыг базымны кылганын демдеглээн. Ол шиитпирден ойталаарын болгаш совет тайбың инициативаларының ёзузунга чугаалажылышкыннарны эгелээрин шиитпирлиг негеп турар бис. Тайбынга ынак совет политиканың уламчылалдыының херечизи болур «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-нин Дээди Совединиң Кыйгырыын деткип турар бис.

Тура халышкынның оюн таварыштыр ол-ла хүн Братиславага байырлыг хурал болган. ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Словакияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары И. Ленарт, республиканың өске-даа удуртукчулары ол хуралга олурушкан.

Прагада К. Готвальдыга, Я. Швермага тураскаалдарга, ол ышкаш Жижков тейинде Национал пантеонга венок чечектерни салган. Чехословакияга хостаары дээш тулчуушкуннарга амы-тынын берген Словак национал тура халышкынның маадырларынга тураскаалга болгаш совет дайынчыларга тураскаалга венок чечектер салырының ёзулалы Братиславага база болган.

(СПА).

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВА

НЬЮ-ЙОРК. Кандыг-даа хевириниң боо-чепсээн космос делгемиинге сайгара тургузарын хоруур дугайында керээ чарар деп, Совет Эвилелиниң көдүрген саналын Каттышкан Нацияларның Организациязының бөлүктеринде улустарның тайбыңын быжыглаарынче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарынче чугула базым кылдыр үнелеп турар. Ындыг керээни ажылдап кылыр дугайында айтырыгны ССРЭ-нин инициативазы ёзугаар КНО-нуң Кол Ассамблеязының сентябрь 15-те ажыттынар XXXVI сессиязынга чугаалажыр.

Чепсегленишкинниң дужүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязынга КНО-нуң тускай комитединиң даргазы Шри Ланка чурттуг И. Б. Фонсеканың медеглээнин ёзугаар алырга, совет саналга чүгле байыр чедирип болур. Чер чоогунуң делгемин бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглап болурунуң улуг аргаларын ажыттынганы Юрий Гагаринниң космосче ужудуушкунунуң соонда бүгүдеге тодаргай апарган. Ону чедип алыр төлээде, космос шуут-ла тайбың кады ажылдажылганың ораны болган турары чугула.

Кандыг-даа хевириниң боо-чепсээн космос делгемиинге сайгара тургузарын хоруур дугайында керээни ажылдап кылыры болгаш чарары — шиитпирлээн турарынга делегейниң бүгү улустары сонуургалдыг көөчүг чугула сорулга-дыр деп, Фонсека онзалап демдеглээн.

Вашингтоннуң дайынзырак соксаал чок кыйгылары, нейтронуг бомбаны долу хемчээлге бүдүрер, «МХ» дээр ракета системазын нептередир дугайында АКШ-тың шиитпири, Ливияга удур чепсектиг чегээлер — ол-ла бүгү үүлгедиишкиннер делегейниң хөй-ниитизиниң ханы дүвүрээзинин хайныктырып турар-дыр деп, Вьетнам Социалистиг Республиканың КНО-нуң чанында доктаамал төлээлекчизи Ха Ван Лау демдеглээн. Ол байдалда совет санал мырыңай чогуур үезинде кылдынган болгаш үнелиг инициатива болуп турар-дыр деп, ол онзалап демдеглээн. Ол чорук тайбыңның совет политиказының чүгле өскерлиш чогун бадыткап турар эвес, харын чарылбас кезээ — тайбың космос делгеми болуп турар тайбыңны камгалаар дугайында улустарның бүгү-ниити чүткүлүн база көргүзүп турар.

Чаа инициативаны үндүргени, Совет Эвилели Черниң бүгү кижилериниң эрге-ажыктарынга таарышкан базымны кылган деп. «Кижи төрелгетенге тайбыңны камгалап бээриниң ууруунде мобилизастажылга» дээр америк хөй-нииити организациязының КНО-да төлээлекчизи Э. Гарц чугаалаан. «Чепсегленишкинниң дужүрериниче болгаш улустарның айыыл чок турар байдалын быжыглаарынче ССРЭ-ниң ниити угланыышкынының илерели болуп турар совет саналды КНО кежигүннери күрүнелер деткиир боор дээрзинге идегел салып турар бис» деп, ол демдеглээн.

«Ындыг турбуже Рейганның администрациязының политиказында чепсегленишкинниң дужүрериниң сорулгаларынга шиитпилежир чүү-даа чогу харааданчыг-дыр. Нейтронуг чепсекти долу хемчээлинге бүдүрерин эгелээр дээш Рейганның шиитпирин угаан-сарыызын ышкынган чорук кылдыр үнелеп көөр ужурлуг» деп, Гарц медеглээн.

В. ВАСИЛЕЦ,
СЭТА-ның корр.

ССРЭ ДУГАЙЫНДА НОМ

ФРАНКФУРТ-НА-МАЙНЕ. (СЭТА-ның корр.). «ССРЭ дугайында ном бе? Совет Эвилелиниң дугайында ынча хөй чүнү бижип болурул? ССРЭ-ге удур бүгү-ле чүүлдер бижиттинген-не болгай. ССРЭ-ге ажыктыг кылдыр бүгү чүүлдерни база бижип кааптан». Ол номну өжегерээн ынчаар бижип эгелээн. Оон ады безин элээн элдептиг — «Большевизм чуртунга аян-чорук» деп адаан.

Барыын Германияда сураглыг хөй-нииити ажылдакчы болгаш публицист Эмиль Карлебах «1955—1980 чылларда ССРЭ-ден репортаждар» деп иштики эгелиг чыынды номну парлап үндүрген.

Быжыг турушлуг болгаш ханы бүзүрелдиг коммунист делегейниң ийиги дайынның чылдарында болгаш оон мурнунда-ла фашизмге удур эрес-маадырлыы-биле демисешкен. Бухенвальдының өлүм лагеринге ол хөй чылдарны база эрттирген. «Франкфуртер рундшау» болгаш «Тат» солуннарның организакчыларының бирээзи. Германияның Коммунистиг партиязындан Гессен ландтагының депутады турган, профэвилелиниң активчизи... Эмиль Карелбахтың долчу намдары ындыг. Оон бижээн чүүлдери бистиң чуртувуска эки билдингир: ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң В. В. Воровский аттыг шаңналын бо чылын аңаа тывыскан.

Чээрби беш чыл дургузунда Москвага болгаш Ленинградка, Сибирьге болгаш Прибалтикага, Закавказьениң болгаш Ортаакы Азияның республикаларынга оон аян-чоруктары, совет ажылчыннар-биле, студентилер болгаш парламентарийлер-биле, чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери-биле журналистиң ужуражылгаларын чыынды номнуң үндезини болган. «Дойче фольксцайтунг» солун Эмиль Карлебахты «Совет Эвилелиниң шынчы өңнүү» деп адаан.

«Совет Эвилели-биле бистиң харылзааларывыс Германияның Федеративтиг Республиказының хамаатылары бистерниң салым-чолувусту тодаргайлап турар дээрзинге бүзүрээн мен. Журналист болгаш профэвилел ажыл-чорудулгалыг кижи болганымда, ССРЭ ышкаш ындыг улуг чуртка хамааржыр ГФР-ниң хамаатыларының аразында хөй айтырыглар, улуг сонуургал, а ол ышкаш идегевес хөөннер бар дээрзин база билир мен» деп, корреспондент-биле беседазынга ол чугаалаан. Ынчангаш ССРЭ-ге чүнү көргенин, дыңнаанын, билгенин Барыын Германияның хамаатыларынга, хамыктың мурнунда аныяктарынга ном чогаалып дамчыштыр чугаалап бээрин Эмиль Карлебах шиитпирлээн.

Номнуң автору чүнү-даа немевейн, казывайн, чүвениң боттуг шынын бижээн. Коммунистиг тургузуушкуннуң оруу-биле совет улустуң бурунгаар шимчээшкинин соксаал чок болгаш өндүр-чаагай планнарны боттандырарынга совет кижилерге тайбың эргежок чугула деп түңнелди ол кылган.

А. ГРИГОРЬЕВ.

АКШ-тың президентизи Р. Рейганның нейтронуг чепсекти хөйү-биле бүдүреринче кирер дээн шиитпиринге удурланган күчүлүг манифестация (чурукта) Француз найысылалга болган. Парижтиң болгаш Францияның Париж районунуң муң-муң чурттакчылары америк элчин черниң бажыңының чанынга кээп, Пентагоннуң айыылдыг планнарынга удурланып турарын илереткеннер.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары С. Каня Познань воеводствозунуң партия активинге чуве чугаалаан болгаш чурттуң хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларынга доктааган.

Польшада байдал нарын хевээр болуп турар деп, ол чугаалаан. Экономиктиг кудулааашкынны доктаадыры амдызында чедип алдынмаан. Иштики рынокта берге байдал тургустунуп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам-на өстүрериниң, ажыл-агыйны амгызындан артык дээре чорудары түңнелинде экижиишкинни чедип ап болур. Чурттуң бойдус байлактарын улам долу ажыглаар дугайында хамыктың мурнунда чугаа чоруп турар. Ам эң чугула сорулга — хөмүр-дашы болгаш черниң байлаан казып тывар өске-даа адырларның ажылының ажыктыын хандырары болур. Экономика адырларының деңнешкээн чедип алыр, акша эртилдезин болгаш бараан садырылгазын дүүштүрер сорулга туруп турар.

Польшаның хөй өрези-биле холбашкан нарын айтырыглар даштыкы садыгда бар болуп турар. Чүгле немелде хуузун ёзугаар безин бо чылын 2,6—2,7 миллиард доллар өрени төлээри негеттинип турар. Даштыкыже үндүр садарының күчүлүг аргазын тургузары эргежок чугула, бистерни кым-даа алыралынга албас деп, С. Каня онзалап демдеглээн.

Кризистен уштунарының программазы партияда бар. Социалистиг системаның артык күштүүн көргүзер экономиктиг реформаны чорударынга байдалдарны партия тургузуп турар.

Партияның IX съездизиниң ажылдап кылганы угланыышкын-биле оон удуртукчу ролюн, марксистчи-ленинчи мөзү-бүдүн быжыглаар угланыышкын-биле Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының чайгылыш чок бурунгаарлаар дээн шиитпирлерин НКАП ТК-ның Бирги секретары онзалап демдеглээн. Ол угланыышкын болза бистиң чуртувуста социализмге кыжанышкынныг бүгү күштер-биле демиселдиң база угланыышкыны болган турар ужурлуг. Ындыг кыжанышкыннар эвээш эвес. Польшада социализмниң чагалары алышкыннары уюткаттынган турарын болдурбас ужурлуг бис.

В. Ярузельский-биле кады Крымга барып чораашы база эш Л. И. Брежнев-биле болгаш совет удуртулганың өске-даа кежигүннери-биле чугаалажылышкыннар Польшада бергелерни билгени-биле демдеглеттинген деп, С. Каня медеглээн. Польша Улус Республикада болуушкуннарның хөгжүлдези-биле холбаштыр совет талада сагыш човаашкынны база илергейлээн. Польша болза социалистиг дем каттыштырылгазының кежээ, Варшава Керээзиниң киржикчизи болуп турар. Польшаның кошкаары социалистиг бүгү дем каттыштырылгазының камгаланыр аргазынга таарымча чок салдарлыг болур. Бүрүн эргелиг болгаш күштүг социалистиг Польшаның бар болуру Совет Эвилелиниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп кады кылган дыңнадыгда тодаргай демдеглээн. Совет Эвилелиниң күчүзү болгаш делегейге бедик авторитеттиг улусчу Польшаның эрге-ажыктарынга, оон айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүгжүп, ПУР-га социалистиг хөгжүлдениң чугула түңү болуп турар деп дыңнадыгда айыткан.

Польша Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң хуралы В. Ярузельскийниң даргалаашкыны-биле Варшавага болуп эрткен болгаш чуртта социал-экономиктиг байдалды аңаа чугаалажып көрген. Хөмүр-даш тывызыының эвээжээни-биле холбаштыр одаар чүүл-биле улус ажыл-агыйында эң чугула адырларны бирги ээлчегде хандырарын шиитпирлээн. Соок оолга чүүлүн хереглээрин кызырар дугайында шиитпир хүлээп алдынган, автобустарның, пассажир самолёттарының болгаш поездилериниң чамдык рейстерин соксаткан. Чыл төнчүзүнге чедир чаңгыс-даа чаа тудугну эгелевес.

Чуртта политиктиг байдал сөөлгү үеде баксыраанын Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга демдеглээн. «Солидарность» деп профэвилел каттыжышкынының удуртукчуларының харысаалга чок хей делиишкиннери аңаа дорт салдарны чедирген.

КУБАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Анголага удур Мурнуу-Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумунуң чепсектиг агрессиязын Куба Республиканың чазаа шыңгыы буруу шапкан. Африканың күрүнелери, каяа-даа каттышпас чурттарның шимчээшкини болгаш демократтыг бүгү кижи төрелгетен Мурнуу-Африканың расистериниң тайбыңның херээнге айыылдыг болган өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглерин ханы килеңнээшкин болгаш шыңгыы буруу шавышкын-биле уткаан. Мурнуу-Африканың расистерин Каттышкан Штаттарның талазындан экономика, политика, дипломатия болгаш шериг талазы-биле деткивээн болза, олар Анголага удур айыылдыг болгаш өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглерин кылып шыдавас турган деп, Кубаның чазааның медеглелинде айыткан. Чогум-на АКШ-тың чазаа чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин боттандырбышаан, чаа дайын айыылын тургузуп турар-дыр. Америк империализм эң-не реакцылыг күштерин деткивишаан, Анголада болгаш өске-даа чурттарда байдалды баксыралыр дээш калчаалыг оралдажышкыннарны Мурнуу-Африканың расистериниң холу-биле кылып турар.

Мурнуу-Африканың агрессорлары Анголаның девискээринче улам ханылаар болза, Кубаның шериглери Анголаның акы-дуңма улузунуң мурнунга эп-сеткил каттыштырар бодунуң хүлээлгезин күүсетпишаан, агрессорга удур тулчуп кирер апаар деп медегледе айыткан.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ирактың болгаш Иранның аразында дайын чорудулгалары үргүлчүлеп турар. Абаданның чанынга кадыг-дошкун тулчуушкуннарның түңнелинде 170 иран солдаттарын өлүртенин Ирактың кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Ноусуд, Меймак, Гилане-Гарб, Сумар хоорайларның чоогунга база тулчуушкуннар болган. Ол бүгү дайын чорудулгаларының үезинде ниитизи-биле 200 ажыг иран солдаттар өлүрткен.

Ирактың Басра хоорайын Иранның артиллериязы боолаанын дыңнадыгда айыткан. Иранның шериг самолёттары Ирактың Аль-Бакр болгаш Аль-Омейя районнарынче халдаашкын кылган. Ирактың агаар камгалалының күштери дайзынның самолёттарын база боолаан.

Ирактың Аль-Бакр болгаш Аль-Омейя районнарында нефть болбазырадып кылыр черлерин иран самолёттары бомбалаанын Иранның чепсектиг күштериниң каттышкан штавының дыңнадыында айтып турар. Иранның девискээри Барыын Азербайджанны Ирактың самолёттары база бомбалаан. Оон түңнелинде элээн каш кижилер өлүрткен болгаш балыглаткан. Хузестан можунуң чурттакчылыг суурларын Ирактың артиллериязы боолап турган. Дайын чорудулгаларының түңнелинде 85 ирак солдаттар өлүрткенин дыңнадыгда демдеглээн.

ЧАҢГЫС ЭВИНДЕ, ЭВИНДЕ, ООҢ УДУРТУЛГАЗЫНДА

чок калбартырының база ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын хөгжүдериниң эргежок чугулазынче дыңнакчыларның кичээнгейин углаар херек.

Күш-ажылдың кижизиниң эрге-ажыктары партияга кол чүүл болуп келген болгаш болуп арткан-даа дээрзин эртемге үндезилеттинген, тодаргай, үр үедеги социал политиканы съездиниң ажылдап кылганы чайынналчаа-биле көргүзүп турар. Бистиң ниитилелдиң күш-ажылчы бүдүжүн, амыдыралдың социалистиг хевириниң материалдыг болгаш угаан-бодал үндезиннерин быжыглаар база хөгжүдер, социалистиг демократияны хаңыладыр талазы-биле партияның ажылдап кылганы хемчеглер чогум-на ол эрге-ажыктарны боттандырарынче угланган. СЭКП-нин XXVI съездизиниң материалдары ол бүгү айтырыгларны янзы-бүрү хевириниң бак салдарлыг болуушкуннары-биле, партияның айытканы демиселди чорударының чугулазы-биле холбаарынга пропагандистке байлак аргаларны берип турар.

Совет кижилериниң коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларынче партияның кичээнгейиниң күштелгениниң дугайында айтырыгга кичээл үезинде тускай доктаары чугула. Ниитилел хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнели бүгү талалыг сайзыраңгай кижини ададыктырып кижизидилгениң дугайында айтырыгның практиктиг ажыл-чорудулгаже шуут шилчидер арганы партияга берген. Бо талазы-биле сорулга кылдыр тодаргай угланыышкынныг хемчеглерни ап чорударының эргежок чугулазын теөгүлүг дуржулгага бадыткап турар. Маңаа хамаарыштыр «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның 1979 чылдың апрель 26-дагы доктаалын сайгарып көөру, оон ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, идеология ажылын сайзыраңгайжыдарының үр хуусаалыг программазы болуп турар ужур-дузазын көргүзери чугула.

Партияның тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкыны улустуң эң ханы эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. СЭКП-нин XXVI съездизи Тайбының программазын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүткен. Съездиниң идип үндүргени чаа инициативалар — ол дээрге чавырлышкынның уламчылаарының болгаш ханыладырының, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыры дээш демиселдиң тодаргай оруу-дур.

Совет улусту коммунизмче оруукка партияның бүзүрелдиг баштаары, иштики болгаш даштыкы политикага чедиишкиннерни чедип алыр аргалары партийжи иштики амыдыралга ленинчи принциптерниң эң шыңгыы сагааны-биле, партия организацияларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методтарын шудургу сайзыраңгайжытканы-биле колдуунда чедип алдынып тура деп онзалап демдеглээри чугула. Партияның ажылчын angы-биле, бүгү ажылчы чоннар-биле харылзаазын улгаттырар болгаш быжыглаар дугайында ленинчи чагыгларны турушпуг боттандырар дээш СЭКП-нин чайгылыш чок сагыш салышкынын XXVI съезд көргүскен. Партия массаларның бүзүрелинге шынчы, оларның-биле улам ханы харылзаалыг болурун оралдажып, оларның политиктиг медерелин көдүрүп, чогаадыкчы энергиязын бүгү талалыг хөгжүдүп турар. Партия массаларның үнүн кичээнгейлиг дыңнап, оларның сеткил-сагыжын ылаптыг билип ап, оон негелде-хереглелдеринге чогуур өй-шаанда харылап турар. Чоннуң амыдыралының ханы дөстеринден чаа бодалдарны болгаш дуржулганы партия доктаамал ап турар. Оон кадында партияның идип үндүрүп турар идеялары массаларның тургузукчу чогаадылгазының күчүлүг чепсээ болуп турар. Массаларның хүлээп алганы ол идеялар материалдыг күш апаар.

Партийжи амыдыралдың нормаларын болгаш партийжи удуртулганың принциптерин сагырының талазы-биле ленинчи негелделерни XXVI съезд канчаар боттандырганын пропагандист кичээл үезинде көргүзер ужурлуг. «Массаны хандырар, оон шын билгени эрге-ажыктарын илередир дээш мурнакчы отряд, организация бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын массага чорудар ужурлуг...—деп В. И. Ленин өөреткен.— Массалар-биле харылзаа тудуп турар бе, ол амыдыралчы бе деп чүвени базым бүрүзүнде ынак, боттуг хынап турган чорудар ужурлуг» (ЧДЧ. Т. 2[illegible], арын 37). Партияның улам ыңайты сайзыраар, партия кежигүннеринге бедик негелде, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдери, партия организацияларының ажылының кескүү, дайынчы арга-шинээзин болгаш инициативалыын бедидери, удуртукчу кадрларның шывар составын болгаш оларны таарыштыр тургузарын экижидери, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң хыналдазы ышкаш өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр съездиниң айтыышкыннары чогум-на олче угланган. Хөй-ниитиниң санал-оналын, бодалдарын өөрениин көөрүнүң, ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды экижидериниң айтырыгларын съездиге кичээнгейге алганы база оон-биле тайылбырлаттынар.

Бодунуң политиказынга массаларның дуржулгазын, ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның чогаадыкчы энергиязын мөөңнээвишаан, СЭКП коммунистиг тургузуушкунунуң планнарының чедиишкинниг күүселдезин хандырып турар. Партияның болгаш улустуң чаңгыс эви —социализмниң төөгүлүг тиилелгелериниң үнер дөзү.

3. Коммунистер — партияның политиктиг дайынчылары, массаларның организакчылары болгаш кижизидикчилери

Айтырыгны тайылбырлап тура, пропагандист партияның болгаш улустуң чаңгыс эви чүгле бүгү ниитилел хемчээлинге илереттинер эвес, а харын партия организациязы бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң амыдыралынга илерээр, партияның политиктиг шүгүмүн ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга бүгү коммунистер идепкейлиг киржир ужурлуун онзалап демдеглээр херек. Чогум-на олар массаларның организакчылары болгаш, кижизидикчилери боор турар.

Коммунист бүрүзү партияның политиктиг дайынчызы. Оон ат-алдары—идейлиг быжыг турушлуун, партияның планнарын боттандырары дээш шудургу демиселдиң, кижилерни хайныктырып турар айтырыгларны шиитпирлээринге турушкуунуң, бодунуң ажылы дээш, партияда болгаш чуртта кылдынып турар бүгү чүүлдер дээш харысаалгалыының ат-алдары-дыр. Ол дээрге коммунистиг тургузуушкунунуң херээнге чаа чедиишкиннерже кижилерни сорук киирип турар, оларга үлегер болур база мобилизастаар ат-алдар-дыр.

Күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралындан фактыларга даянгаш, пропагандист партияның даалгаларын боттандырарынга, СЭКП-нин XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүселдиринге коммунистерниң авангардчы ролюн тодаргай көргүзер, беш чыл планнарын хуусаа бетинде күүседири дээш чарыштың эгелекчилери коммунистер болуп турарын, ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазының улуг көдүрээшкинүнге оон улуг идиг берип турарын илередир ужурлуг. Партия кежигүннериниң хөй-нииити организацияларының ажыл-чорудулгазынга, Советтерниң, улусчу контроль органнарының ажылынга киржилгезин сайгарып көргүзер апаар.

Чурттуң кайгамчык улуг материалдыг болгаш угаан-бодал күштерин улам чөп ажыглаар, бар курлавырларны дилеп тып ажыглаарының дугайында, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның янзы-бүрү хевирлери-биле, сагылга-чурумнуң хажыдыышкыннары-биле демисел дугайында партияның негелделери бүгү совет кижилериниң, ажыл-ишчи бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Коммунист бүрүзүнүң ажыл-чорудулгага турушкуу, партияның бүгү негелделерин боттандырарынга, амыдыралдың социалистиг хевириниң нормаларындан хажыдыышкыннар-биле демиселге принциптиг болгаш шудургу-ау — оон массаларның мурнуку олуруунга негээде чоруурунун, оларның идегелин шыңгыдарының бүрүн үндезини болур.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге коммунист бүрүзүнүң ролюн, оон идейлиг болгаш мөзү-шынарлыг үлегериниң ужур-дузазынга доктаары база чугула. Кижизидилге ажылының чедиишкини ол ажылды чорудуп турар ленинчи партияның кежигүннеринден шиитпирлиг-биле хамааржыр. Партия коммунистерге эң чугула, эң кол чүүлдү — совет кижилерниң — чаа ниитилелдиң тургузукчуларын кижизидер херектиг бөгүн-даа бүзүреп турар. Ол дээрге коммунист бүрүзүнге эң бедик үнелел, оон-биле кады гончуг улуг харысаалга-дыр. Партияның политиказын, оон шиитпирлериниң ужур-утказын тайылбырлаары, буржуаз болгаш маоисчи пропаганданың хоозун суртаалдарын сойгалаары, партия организациязы бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазы-биле партияның политиказының боттанышкынының харылзаазын көргүзери —коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези. Коммунист кижи кандыг-даа байдалдарга, кымнарның-даа аразынга партияның идеяларының нептередикчизи болур.

Кичээлди доозуп тура, теманың утказындан илерэп үнер түңнелдерни үндүрери чугула. Совет ниитилелдиң күжү, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга, партияның болгаш күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкынын боттандырарынга бистиң чедиишкиннеривистиң үндезини партияның болгаш улустуң чаңгыс эвинде деп чүвени төөгүлүг дуржулга болгаш амгы хөгжүлде ылаптыг херечилеп турар. СЭКП улустуң бүзүрелин үнелеп билир болгаш ону бодунуң эң улуг политиктиг чаалап алышкыны деп санап турар. Оон-биле кады ол массалар-биле харылзааны быжыглаарын доктаамал хөгжүп турар чорудулга кылдыр көрүп, бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын совет улустуң идейлиг сырый каттыжышкынының бедидеринче угландырып турар.

Кичээл СЭКП-нин бүзүрелин шынзыдар, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин хөгжүдер, оларның политиктиг культуразының болгаш идейлиг бүзүрелиниң бедидеринге, коммунизмни тургузарынга тура-соруктуг болгаш билдилиг, белен болурунга кижизидери дээш шудургу ажылдаарынче дыңнакчыларның чүткүлүн бедидеринге салдарлыг болур ужурлуг.

Бо тема талазы-биле кичээлди эрттирериниге партия активин, партия комитеттериниң секретарьларын болгаш кежигүннерин калбаа-биле хаара тудары чугула.

Пропагандистер семинарларынга партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчу ажылдакчыларының киржип, илеткелдер кылырын организастаарын, СЭКП-нин XXVI съездизиниң шиитпирлерин, 1981 чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң талазы-биле партия организацияларының ажыл-чорудулгазының дугайында материалдарны белеткээрин партия комитеттеринге, политиктиг чырдылышкын бажыңнарынга болгаш кабинеттеринге сүмелеп турар.

ТЕМАГА ХАМААРЫШТЫР ЛИТЕРАТУРА

В. И. Ленин. Чүнү кылырыл? ЧДЧ. Т. 6,78—95, 111—127 арыннар.

В. И. Ленин. Коммунизмде «чоониээриниң» уруглар аарыы. ЧДЧ. Т. 41, 22—29, 74—90 арыннар.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында. СЭКП ТК-ның 1979 чылдың апрель 26-дагы доктаалы. М., Политиздат, 1979.

Л. И. Брежнев. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары. СЭКП-нин XXVI съездизиниң материалдары деп номда. М., Политиздат, 1981, 68—79 арыннар.

М. А. Суслов. Сайзыраңгай социализмниң тургузукчу стратегиязы. «Партийная жизнь» журнал, 1981, № 8 12—27 арыннар.

К. У. Черненко. Ленинниң-биле шуушуурбушаан, ленинчи ёзу-биле ажылдаар, чурттаар. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 111 чыл оюнга тураскаатпал Москвага байырлыг хуралга илеткел. М., Политиздат, 1981.

И. В. Капитонов. СЭКП— совет улустуң авангарды. «Коммунист» журнал, 1981, № 9, 10—23 арыннар.

Уран чүүлдүң кижилери

СИИЛБИРЛЕКЧИ

Даш чонуп, сиилбирлээр уран шеверлер Бай-Тайганың Кеп-Сөөкте эвээш эвес. Оларның бирээзинге Саая Көгел Мижитеевичиниң хамаарыштырып болур. Ооң амыдыралы, ажыл-ижи-биле таныжар дээш чоруптум.

Уран-шевер даш чонукчузунуң аалынга чеде бээрге, кандыг-ла бир чүвени кылып орар, холу куруг орбас кижи деп дыңнаан мен. Дөрбелчинней хирээлеп каан ак чонар-дашта бир-ле чүве дүрзүзүн Саая сомнап алган, ынаар кончуг хынамчалыг көрүп, дыка-ла хандыр боданып олур. Мээң келгенимни-даа эскербеди.

Иштинде чугаалангаш, холда тудуп алган дажын салып каапш, мени көрүп кагды.

Кандыг ажылдарны кылып турарын сонуургай бердим.

—Колдуунда-ла азырал болгаш черлик дириг амытаннар чазап, сиилбир кижи болгай мен. Делгелгеге киирер дээш элээн мал, аң-мең дүрзүлерин кылып алдым — деп, Көгел Мижитеевич чугаалааш, оларны көргүсту. «Теэ», «Чуңма», «Аът», «Буга» болгаш өске-даа ажылдарын холга тудуп алгаш, ону магадап көрдүм. Оларны көөрге, кандыг-ла бир хуулгаазын күш чонар-дашты мал, аң-мең хевири кылдыр хуулдурупкан ышкаш сагындырар чорду.

Көгел Мижитеевичиниң чогаалдары-биле таныжарга солун, ханы уткалыг. Ажыл бүрүзү-ле бир онзагай хевирлиг, бот-боттарынга дөмейлешпес. Дириг амытаннар онза сергек шиитчилиг, шимчээшкинниң ылаптыы-биле илеретген, оларны уран-шевер, тывынгыр болгаш сагынгыр кылган болур. «Теэ», «Чуңма», «Аът», «Өшкү» деп ажылдарны көөрге, ол дириг амытаннарның эрестиин, кадыр-бертке, хаядашка торулбазын, чоргаарын тодаргай көргүскен. «Буга» деп чогаалда ооң күштүг мөчү-шынары ылаптыг илереттинген. Өске-даа ажылдарга шак-ла ындаар түс-түзүнда характеристиканы берип болур шынарлыг. Моон алгаш көөрге, уран сиилбирлекчи дириг амытаннарның тургузуун, шимчээшкиннерин, аажы-чаңын, амыдыралын кончуг эки билип алган, ооң түңнелинде ажылдарынга оларның овур-хевирин чогаадыкчы ёзу-биле көргүзүп турар.

Талантылыг уран сиилбирлекчи дириг амытаннарны тоолзуг кылдыр көргүскени бир онзагай кестүр, ол болза даш чонукчузунуң мергежилиниң бедиин, чогаадыкчы өзүлдезиниң херечизи-дир. Аътты, хойну болгаш өске-даа дириг амытаннарны тоолзуг кылдыр сиилбип көргүскени эки.

Кижилерниң амыдыралын, ажыл-херээн көргүскен овур-хевирлерни сиилбирлекчи сөөлгү үеде кылып турар. Тыва улустуң төөгүзүнге холбашкан ажылдарны кылганы амыдыралды билирин чугаалап турар. Аңчыларга хамаарыштыр элээн каш чогаалдарны кылган. Ооң шаандагы тыва аңчы араттар кандыг идик-хептиг, чепсектиг чораанын билип алыры берге эвес. «Чалыг аңчы» деп сиилбирлелдеи (скульптурадан) ону тодаргай көрүп болур. «Чүъктүг шары» деп ажылды улуг сонуургаар. Шарыда ийи улуг барба тарааны чүдүрүп каан турар. Ону топтап көрүп орарга, дериг-херекселдери тода кестүр: ынгыржак, кудурга, аргамчы, барба... Бо болза амгы үениң аныяк салгакчыларынга тыва улустуң амыдыралын, дериг-херекселдерин билип алырынга дузалаары чугаажок.

Чонар-даш чонуп, сиилбирлээр ажыл кылып турар Көгел Мижитеевичиниң чогаадыкчы ажылдары-биле кыска таныжарга мындыг-дыр. Ол чүгле даштап янзы-бүрү хевирлерни кылыр эвес, ыяштан, демирден болгаш алгыдан дериг-херекселдерни кылып шыдаар мергежилдиг. Көгел Мижитеевич бурун дерилгелиг ээрни, мөңгүн чүгени, чуларны, оттукту, тыва угулзаларлыг деспени, соруулду, чүстүктү болгаш өскелерни-даа кылып шыдаар, ховар дээн шевер кижилерниң бирээзи.

Тыва улустуң эрте бурунгу уран чүүлүнге канчап хандыкшый бергенин даш чонукчузундан сонуургай бердим.

—Бистиң аалывыс-биле кожа Салчак Диртээки дээр ыяштан, демирден, даштан янзы-бүрү тыва дериг-херекселдер кылыр кижи чурттап чораан. Ооң өөнге баргаш, чүнү канчаар кылырын сонуургап көрүп турарымга, сөөлүнде мени бодунуң мергежилиниң чажыттарынга ол өөреткен — деп, уран сиилбирлекчи чугаалады. Ынчангаш аныяанда-ла дериг-херекселдерни ыяштан, демирден кылырынга мергежий берген. Ооң соонда чоорту даш чонарынга ол хандыкшаан. РСФСР-ниң Репин аттыг болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады, Тыва улустуң чурукчузу Хертек Коштайович Тойбу-Хаа Саяны чонар-дашты чонуп, сиилбирлээринге өөредип, бодунуң уран мергежилиниң чажыттарын дамчыдып берип, ёзулуг мастер кылдыр өөреткен. Сураглыг даш чонукчузунга сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илередип чоруур.

Көгел Мижитеевичиниң чонар-даштан кылган чүс-чүс ажылдарының эң тергиинери республика, зона, бүгү-россия делгелгелеринге каш удаа киириштирген, аңаа багай эвес үнелелди ап келген, ону сиилбирлекчиниң шаңнатканы хөй санныг медальдары, дипломнары херечилеп турар.

В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга тураскааткан «Совет Россия» делгелге болган. Россия Федерациязының шимелде болгаш сиилбирлел уран чүүлүнүң экспонаттарын аңаа делгээн. Мөңгүн, өң-баазын даштардан, сөөктен уран чазаныглга кылыр мастерлерниң ажылдары-биле кожа чонар-даштап кылган тыва сиилбирлекчилерниң кылыглары ынчан онзаланып кестүр турган. Көгел Мижитеевичиниң ол делгелгеге киирген ажылдарын бедик-биле үнелээш, хүлер медаль-биле шаңнаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 болгаш 60 чылдарынга тураскааткан РСФСР-ниң автономнуг республикаларының болгаш зоналар делгелгелеринге сиилбирлекчиниң ажылдары каш удаа эки үнелелди ап, шаңнал-макталга четкен. Чонар-даштан дириг амытаннарның хевирлерин чогаадыкчы ёзу-биле сиилбип кылганы дээш К. М. Саяаны ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгези хүлер медаль-биле шаңнааны база бедик үнелел.

Уран сиилбирлекчиниң кылган ажылдарын Москваның, Ленинградтың, Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Улан-Удэниң болгаш өске-даа хоорайларның музейлеринден көрүп болур. Кызылдың чурттушчулал музейинде ооң кылганы 100 хире хевирлер бар.

Талантылыг даш чонукчузун ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге 1964 чылда хүлээп алган, аңаа телептиин ооң өзүп орар мергежили, чогааткан ажылдарының уран-чечени долузу-биле херечилеп турар.

Көгел Мижитеевич бодунуң сиилбирлекчи мергежилин аныяктарга дамчыдып бээр дээш ажылдап турар. Каш чыл мурнунда Сергей Ооржакты, Валерий Ооржакты, оглу Саая Хүлер-оолду тыва улустуң бурунгу уран чүүлүнге хандыкшыдып, өөредип эгелээн. Олар ам дагдыныкчызындан дудак чок мастерлер болган, каш удаа Сибирь зоназының, республиканың делгелгелеринге кылган ажылдарын киирген, үнелели багай эвес болган. Үстүнде адаан аныяк даш чонукчуларын ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге хүлээп алган. К. М. Саая күш-ажылы халас барбааның аажок өөрээн. Уран сиилбирлекчи Кызыл-Дагда даш чонар күзелдиг аныяктарны өөредип турар. Оларның аразында оглу Семен база бар.

«Тээли» совхозтуң хойжузу Көгел Мижитеевичиниң чогаадыкчы планы улуг, ооң уран ажылдары бистерни ам-даа өөртүр.

Т. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

ТАШКЕНТИГЕ ОЙНААРЛАР

Шыдыраага «Ташкентиниң чүзү» деп бүгү-эвилел фестивалы Узбекистанның найысылалынга болуп эртер. Аңаа эвилелдешкен республикаларның, Москва, Ленинград хоорайларының, Россия Федерациязының шыырак шыдыраачылары киржирлер. Ук фестивальга киржир чалалганы бистиң республиканың шыдыраачылары база алган.

Аңаа Тываның спортчу адын камгалаар эргени бо чылдагы республика чемпиону Виктор Лукашов, Чыргал-оол Оюн болгаш Николай Онуфриев олар чаалап алганнар.

Ташкентиге болуп эртер шыдыраа фестивалы швейцар система-биле ойнаттынар болгаш аңаа 9 эльчегни ойнаар. Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс ук маргылдаага киржип, арга-дуржулгазын байыдып, ажыктыг солун чүүлдерни билип алыры чугаажок.

О. НИКОЛАЕВ.

ЫРЛЫГ-БУЛАК

(Үзүндү)

Кодандан ыратпас өртег аъды апарган Чакпыыл-Сарыын калгытпышаан, Лапчар Ирбижеевич үр-ле боданып чортуп чораан. Чаа ажылдагый чери бүгү херектерни чаазы-биле көрүп эгелээр ужурлуг. Мурнунда орта чер ажылын бирги черге кылдыр көрүп турган. Канчалдыр-даа кызыдарга, совхозка хөй орулганы мал ажылы берип турганын бүгүде билир. Тываның агаар-бойдузунуң байдалдарынга мал ажылы черле бирги черге турар ужурлуг. Бир эвес тарымал болгаш чайгаар үнер чем-сүүрну эки белеткеп алыр болза, чер ажылынга бодаарга, мал ажылы магадылалдыг орулганы берип шыдаар. Төөгүже база хандыр бакылаар херек. Тыва кижилер чүс-чүс чылдарда чурттап келгеш, чүс-чүс чылдарның дуржулгазын чыып келгеш, чүге ылап-ла мал ажылын колладып чораанын өөренип көөр херек. Тываның агаар-бойдузу мал өстүреринге тааржыр болганы ол-дур, оон башка чер ажылын база мурнады берген турар-ла ыйнаан. Чүс-чүс чылдарның дуржулгазы мал ажылын тыва черге тааржыр деп көргүскени ол-дур. Ол чүл дээрге тыва черге чүгле мал азыразын дээни база ол эвес. Херек чүл дээр болза, мал ажылы чер ажылының мурнунга чорзун дээни ол-дур. Ынчап кээрге, бисте чүү боол турарыл? Кур чер шиңгээдип алыр чүве дээш-ле, бир кезек када хая-даштыг-даа, элезин-довурактыг-даа, даг-даштыг-даа, суг-суггат чок-даа черлерни душпу-келбиже часпарлап каапкан, олардан тараа-даа үнмээн, оът-сиген-даа үнмээн. Хамык черни хейле үрегдеп каан. Ам малга одар-белчиир чедишпестээн. Малчыннарны даглар арazынче кызып үндүрүпкен. Ылаңгыя мал чайлаглады р чер тывылбастаан. Андазын бизи дегбээн бичии хемнер унунда хөй мал мөөңнежип, семиртилге айтырыы нарыыдап турар. Ындыг черлерде үш-дөрт совхозтарның кодан-нары сынмарлажып чайлаар таварылгалар кайы көвей. Чаңгыс айтырыг чүс хойдан чүс хураган алыры эвес-ле болгай, кандыызын ол дээр: хойжуларның амыдырал-чуртталгазы, уруг-дарыының өөредилге, кижизидилгези дээш чүү чок боор. Чер ажылы-биле домчуижип алгаш, четчир чем-сүүрну белеткеп тургаш, хой бажын ам-даа өстүрер, хойжуларның амыдырал-чуртталгазының байдалын улам экижидер сорулга-биле оларга чаа төптүг тудар—хоочун хойжунуң он-он чылдарда сагыш сеткилин саргыдып чораан күзели ол болгай. Амыдырал ындап-ла бурунгаар хөгжүүр ужурлуг.

Лапчар Ирбижеевич Чакпыыл-Сарыын дап бергеш Ырлыг-Булакче халдып чорупкан. Болур болбас-даа бол, ынча хөй чылдарда дөгүдүп чадап каан бодалдарын чаа директорнуң мурнунга төп каап бээр дээн.

Ындыг таварылга база туруп болур. «Октябрьның» дирекциязының чаа бажыңының чанынга Эрес Оюнович биле Лапчар Ирбижеевич, болчашкан аныяктар дег, деңге душкеннер. Ылгалы-ла ол—бирээзи эжиинге, бирээзи—баглаашка.

Менди солушкан соонда айтыржырга, келген херээ безин чаңгыс болган:

— Кайыын келдиң, Эрес?

— Шөлдерден. Сен кайыын келдиң, Лап?

— Даглардан.

— Кайнаар баарың ол, Эрес?

— Директорга кирейн дээш. Сен чүге чор сен, Лап?

— Директорга.

Эрес Оюнович биле Лапчар Ирбижеевич, бүгү назынында эдержип келгени ышкаш, ийилээ сүрүкүп алгаш, Бичелдей Кыргысовичиниң кабинединче кирип келгеннер.

Оларны көрүп каан дораан директор мынча дээн:

— Совхозтуң ийи чалгыны. Эрес Оюнович, силерниң ынак чугааңарны дыңнаан мен. Ылап-даа сөглээн силер. Ийи чалгынның деңге келгени база шын, черле ындыг болгай. Чаңгыс кушта сонуг, мурнут чалгын чок.

Бичелдей Кыргысовичиниң тайылбырын дыңнап алгаш, Эрес Оюнович бичии эдилте киирген:

— Совхозтуң ийи чалгыны — чер ажылы биле мал ажылы. Ол шын харын. Бистер директорга ийи чалгын болурун шынзыдар апаар бис, Бичелдей Кыргысович.

— Ынчаарга чүл моонар, чалгыннар? Силерни мен манап ордум. Силер чокка ужуп чадап ор мен. Бистер «Октябрьның» арын-шырайын доктаадыр ужурлуг бис. Амдыгаанштан ылап тодарадыр. Чер ажылдыг бе? Мал ажылдыг бе? Ооң соонда үстүкү черлерге боттарывыстың саналывысты экономиктиг санаашкыннар-биле хажык чокка бадыткап киирер ужурлуг бис.

Чүл ынчаш, ийи бригадирниң бирээзи шөлге, бирээзи дагга боданып чорда, директор кабинединге база аңаа орбаандыр. Бодалдары дүгжүп турар эштер-дир. Угаанныг эрлер-дир.

Чугаалап билириндеи аңгыда, дыңнап база билир херек. Ол дээрге база уран чүүл-дүр. Чамдык удурткучу эштериниң аксап чоруур чери мында.

Бичелдей Кыргысович айтырыг салбаан, үзе кирбээн, Эрес Оюнович биле Лапчар Ирбижеевичиниң шаанга кирр дыңнаан. Олар аразында мырыңай маргыжып эгелээннер.

— Силер төрээн черниңерни төтчеглекчи ёзу-биле эдилеп турар силер, Эрес Оюнович — деп, Ирбижей чугаалаан.

— Ийиңден көргеш-ле иштим аарыыр—дыр. Ажылыңар ам-даа четпес. Ынчаар-мынчаар деп үрүңайынчып-ла турар, чогум кылыпкан чүвеңер эвээш. Үреп каан хамык черлериңерни эдиңер, эштер. Малчыннарга одар-белчиир чедишпейн тур.

— Эки-дир, Лапчар Ирбижеевич — деп, Херел база үнүн көдүрүп алган чугаалаан.— Хажызындан чүү-даа көскү. Чер чер-ле болгай, силер дириг хоюңарны канчаар хилинчектеп келген ийик силер. Бирде меринос, бирде каракуль, ооң соонда нарын дүктүг, чартык нарын дүктүс. Ам мен ийн-чаңгыс көргеш, чамдык хойларыңарны билбес-тир мен. Чүү деп уксааныы чүвел? Харый мырыңай үнгүр кирер аңчы ыттарда-даа ышкаш.

Ийи хоочун өнүк кезээде Лап, Эрес дижир эрлер болгай, бир тээ хүндүлежип адажы бергенин бодаарга, шыныы чугаалажып турарлары ол.

Шаанга кирр дыңнап-дыңнап алгаш, Бичелдей Кыргысович ам-на эгелээн:

— Келген дораан кижилер бериңер, тракторлар экелиңер, кажаалар тудуңар дээр эрлер деп бодап ордум. Ындыг эвес, ёзулуг ажыл-агыйжы күрүне угааныг эштер-дир силер. Кады бодангаш, кады шиитпирлеп алыылы. Чаа совхоз тургустунган эң эптиг үе бодур. Чарыш аъттарын салып үндүрер черде тур бис. Мээң бодалым мындыг — деп, директор аар мага-боду-биле олурган сандайын уу базып кагты дег, шимченгилээн.

— Чер ажылын сайзырадыр бис. Чугаа чок — индустрияның оруу-биле чоруур бис. Үрегдеттинген черлерни шимчедип, сиген тарыыр арганы ажыглап, ширикчидип тургаш эдер. Ооң күзели-биле одар-белчиир шөлүн катап улгаттырар. Совхозту эъткир мал углаңнышкыныг ажыл-агый чери кылыр. Орта мал ажылы бирги черге турар. Мал ажылы боорда, хой ажылы. Хой ажылы боорда тыва хойну катап өстүрер, ооң уксаазын экижидер. Кол чүве бажын өстүрер, дензизин аартадыр, дүгүн көвүдедир. Бо сорулга-биле Кулузунга «Октябрьның» хой ажылдыг салбырын тургузаар. Комплекстиг, бүдүрүлге үндезининге. Бичелдей Кыргысович кезек боданган.

— Мээң программам бо-дур эштер.

Эрес Оюнович ылаптыг чугаалаан:

— Чүгле күүседири арткан-дыр.

Лапчар Ирбижеевич мырыңай тура халаан:

— Ол-дур! Ынчаар Көржең-оолдаар херек. Суурдан шаап барып малчыннаар бис дээрге канчап боор.

(Улалчылыг).

(Эгези № 201 «Шында»).

Чоокта чаа Москваның кудумчуларынга чаа троллейбус көстүп келген. Аңаа чогум пассажирлер аргыштырбайн, ону шенеп, ажыглаар аргазын өөренип көрүп турар. ЗИУ-683 Б деп бо машинаны Москваның энергетика институдунуң, «Динамо» электромашина тудуушкун заводунуң, Запорожьениң электроаппараттар заводунуң болгаш Урицк аттыг (Энгельс) хоорай заводтуң специалистери кады кылганнар.

ЧУРУКТА: Москваның кудумчуларында чаа троллейбус.

А. ШОГИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникалы.

БӨДЕЙ ӨГНҮҢ ЭЖИИН ДАМЧЫП

Сарыг-кидис чудун сурап,
Самдар болгаш соогун
дагдап,
Өзүп алган өрүм ол дээш,
Өгнү бактаар эрге чок мен.
Алды хана ынаалар ның
Ажыдынга үнүм хонуп,
Авам, ачам эргелелдиин
Аңаа билип, доруккан мен.
Дүймээзинниг чашкы үем
Түрегделге боглуп
чытпаан—
Бөдей өгнүң эжиин дамчып
Бөмбүрзенти таныл алдым.
Байларның ак өглериниң
Бажын ажыр эртине бол,
Ырымы бак, чилби чорук
Ыраваанын улус билир.

Улуг чаагай кезүлзежок,
Ала-чайгаар дидиренчиг:
Үе-човуур, базымчаның
Алыс дөзү ында болур...
Өңү кара, бөдүүн өгден
Өңнүктерниң экизин тып,
Найыралдыг тыва аян
Нары-шээр чок мени
бүргээр.
«Аалчы-ла эки хонза,
Аал иштти канчаар!»
дижиеш,
Эптиг, чылыг шуглак-
дөжээн
Эжеп салыр — төрелээм
чон.

Мөңгүш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 —«Эртенги сула шимчээшкинче чыскаалыңар!» 9.00 — «Будильник». 9.30 — «Совет Эвилелинге бараан болуп-тур мен!» 10.30 — «Кадыкшыл». 11.15 — «Эртенги почта». 11.45 — Чадаг-терге спортунга делегей чемпионады. Аңгы-аңгы чарыш. 108,7 км. Эр улус. 12.15 — «Көдээден дамчыдылга». 13.15 —«Музыкалыг киоск». 13.45— «Финтиң кестүп келгени», «Финк угааның апарганы». Мультфильмнер. (ЧССР). 14.00 — «Бөгүн — Шахтёр хүнү». Хемүр-даш үлетпүрүнүң министри Б. Ф. Братченко-биле беседа. 14.15 — «Бистиң байыр чедиишкиннеривисти хүлээп ап көрүңер». Шахтёр хүнүнге музыкалыг программа. 15.15 — «Улуг амыдырал». Уран-чечен фильм. 16.30 — «Кино аян-чорукчулар клуву». 17.30 — «Делегей панорамазы». 18.15 — «Эки кижини камгалаарының хүнү». Телешии. 19.30 — 19.45 — Чапсар. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Джаз контрастары». Фильм-концерт. 22.20 — Шахтёр хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: «Шахтёрнуң горизонтылары». «Кузбасстан келген директор». 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак». «Динамо» Топ стадиондан дамчыдылга. Төнгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Актёрнуң уран чүүлү». ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Анджапаридзе болгаш Ф. Раневская олар дамчыдылгага киржирлер. 15.30 — «Композитор Б. Чайковский». Фильм-концерт. 16.20— Документалдыг фильмнер программазы: «Мен, сен, ол». «Кады бе азы аңгы бе». 16.55 — «Челээш». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: Ирак. 17.20 — «Куртизанкаларның бай-шыраа болгаш ядыы-түреңгизи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 19.05 — Даштыкы эстраданың аялгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кино көрүкчүнүң демдеглели». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Нюанс» ансамбли ырлаар. 21.45 — Шыгжа хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Индияның шилиндек командазы. 2-ги ужуражылга. Эр улус. 22.20 — 22.55 — «Балыкчы болгаш ооң кадайы». Кыска метражтыг уран-чечен фильм. (Финляндия).

АВГУСТ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Уругларга фильм. «Алпамыс школаже чорупкан». 10.15 — «Билдингир-даа бол, эдеп-тиг». 10.15 — 11.10 —Лириктиг ырлар концерти. 11.45— Медээлер. 11.50 — 14.15—Чапсар. 14.15— Медээлер. 14.35— «Көдээниң күш-ажылчы хүннери». Кинопрограмма. 15.05— Уругларга фильм. «Чай эрткени ол ышкажыл». 16.15 — «Телестадион». 16.45 — «Эдээлдериниң чогаадыкчы ижи». 17.10 — «Бистиң садывыс». 17.40 — «Чаа өөредилге чылының эгелээринге чедир». ССРЭ-ниң чырыдыышкын министри М. А. Прокофьев-биле беседа.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — 18.20 — Телемедээлер. 18.20 — «Школаның коңгазы ыыттыргып тур».

МОСКВАДАН

19.00 — Футбол тайылбыры. 19.30— «Дон Карлос». Фильм-шии. Ф. Шиллерниң шиизин ёзугаар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Дон Карлос» деп фильм-шииниң уламчызы. Төнгенде— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Кылып билип, өөрен». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 12.50 — «Башкыга—музыка кичээли». 13.50 — «ПТУ-да чүү чүвеге, канчаар өөредип турарыл». 14.30 — «Эртем дугайында». 15.00 — «Драматургия болгаш театр». 15.45 — «Виноград сывы». Телефильм. 16.00—16.45—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Аян-чорукка эрткен чылдар». Фильм-шии. 1-ги сериязы. 18.00 — «Мал чемин белеткелиниң хүн демдеглели». 18.15—18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга» («Орбита-3»). 19.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Европада шериг күчүзүнүң деңнелиниң дугайында». 20.40 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ф. Лузанов ойнаар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Үнү чок херечи». Уран-чечен телефильм. 22.25—23.25 — «Таңцыже чалалга». Фильм-концерт.

КИРЖИП КЕЛГЕН

Бистиң Тес-Хем районда спорт ажылы сөөлгү үеде элээн чүзээр чоруп турар. Ажыл шагындан хосту үеде, дыштаныр хүннерде янзы-бүрү спортчу маргылдааларны план ёзугаар совхозтарда, район төвүнде эртирип, ынаар дыка хөй аныяктарны хаара тудар ажылды база чорудуп турар.

Район иштинде сайгырап турар спорттуң хевирлеринге бокс, хостуг хүреш, хаак, шыдыраа болгаш оон-даа өске хевирлер хамааржыр. Бокска бистиң районнуң спортчулары республика хемчээлдиг маргылдааларга киришкеш, команда талазы-биле шаңналдыг черни ээлеп келген. А чамдык деңзилерниң боксёрлары Тываның чемпиону атты эдилеп чоруур.

Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге эки көргүзүглерин чедип ап, боттарының арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдиг-биле дамчыдып берип турарларга бокска хөй-ниитиниң тренер Валерий Оюн, волейболга Михаил Самдан, хоочун шыдыраачы Павел Артемонов болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бистиң районнуң спортчулары бо чылын республика хемчээлдиг маргылдааларга доктаамал кирип келген.

Т. КУНГА.

АЖЫКТЫГ НОМ

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказы «Тываның төөгүлүг болуушкуннар хүннери» деп методиктиг болгаш библиографтыг материалдарны чыгган дептержигешти орус дылда парлап үндүрген.

Бо номну үндүреринге библиотеканың чурт-шинчилел болгаш национал литератураның база тайылбыр-библиографтыг килдистериниң ажылдакчылары А. С. Калга-оол, Л. М. Соболева улуг үлүүн киирген.

Номда Тываның 1981 чылда төөгүлүг ай-хүннерин, болуушкуннарын демдеглеп көргүскен. Ында колдуунда-ла юбилейлиг болуушкуннар кирип турар болгаш кол-кол төөгүлүг болуушкуннарга тайылбырны бижээш, орус база тыва дылда литератураларның даңзызын берген.

Номда кирген материалдар январьдан эгелээш декабрь айга чедир үени хаара тудкан. 1981 чылда Тываның улусчу революциязының болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга, Тыва АССР-ниң 20 чылынга, Тываның колхозчуларының бирги съездизиниң 50 чыл оюнга болгаш республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының 50 чылынга тураскааткан солун чүүлдер кирген. Тываның Чырыдыышкын, Кадык камгалал министерстволарының тургустунганындан бээр 40 чыл оюн база демдеглээн.

Бо чылын республиканың хоочун, алдарлыг кижилериниң юбилейлиг чылдары, хүннери демдеглеттинген. Декабрь 15-те Тываның ат-сураглыг партия болгаш күрүне ажылдакчызы, тыва литератураның үндезилекчизи, Күрүне шаңналының лауреады чораан Салчак Калбакхорекович Токаның 80 харлаарын демдеглээринге методиктиг сүме болгаш өске-даа материалдар бар.

Ол-ла айның 25-те Совет Эвилелиниң Маадыры Леонид Николаевич Ефимовтуң 80 харлаарын демдеглеп эртирер. Декабрь 31-де 80 харлаар, тыва революцияның хоочуну, Аныяктарның революсчу эвилелиниң кежигүнү чораан, Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы, персоналдыг пенсионер Седип-оол Токпак-оолович Тановтуң дугайында тайылбырны төөгү эртемнериниң кандидады М. Х. Маннай-оол берген. Тановтуң бодунуң болгаш ооң ажыл-херээниң дугайында литератураны база ында киирген. Тываның алдарлыг малчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чораан Ооржак Чыыаажыкович Лопсанчаптың 80 харлаарынга тураскааткан материалдарны номчукчулар база сонуургаар.

Методиктиг болгаш библиографтыг материалдарны республиканың бүгү-ле район, хоорай, уруглар болгаш өөредилге черлериниң база өске-даа ведомстволарның библиотекаларынче тарадып чорутткан. Ону чүгле библиотека ажылдакчылары эвес, а политинформаторлар, агитаторлар, лекторлар, Тываның чурт-шинчилел темазы-биле ажылдап турарлар бодунуң ажылынга ажыглап болур. Оон ынай культура албан черлеринге, культура бажыңнарынга тематиктиг, литературлуг кежээлерни эртиреринге, стендилер, делгелгелер кылырынга, плакаттар үндүреринче ында берген литератураның даңзызын база тайылбырларны ажыглап болур.

С. ШИМИТ,
республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының директорунуң оралакчызы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

АВГУСТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузун бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара дагаа азы чер адааның чурттакчылары» 10.00, 11.30, 15.20, «Силерниң дүжүңерге-даа кирбээн боор» 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынды 10.30, «Шилчиишкин» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.00, «Оолдарны кыстар чалап тур» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

АВГУСТ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кайда сен, ынакшылым?» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 10.00, «Шуптузун бодувуска» 11.40, 15.20, 17.00, 18.40, 20.20 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Оолдарны кыстар чалап тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара дагаа азы чер адааның чурттакчылары» 15.00, «Силерниң дүжүңерге-даа кирбээн боор» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага кежер булуттаар, чамдык черлерге ол хар чаар. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаар 11—16, чамдык районнарга 17—22 градус чылыыр.

Кыдылга кезек чаъстаар, хаттың күжү кошкак. Агаар 14—16 градус чылыыр.

Республиканың автоорукталарынга туманнаар. 500—1000 метр хире черге чүвениң көстүрү эки.

«Шын» солун редакциязы I—II класстың дуржулгалыг чолаачызын болгаш курьерни ажылче чалап тур.

Владимир областың Собинка хоорайда «Комавангард» фабриказының профессионал училищези сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур. Аңаа он беш хардан өрү назылыг кыстарны аргыкчыларның, пөстаавычыларның, быжыкчыларның, удазын дүргектекчилерниң, дескилекчилерниң, өзектекчилерниң, дыракчыларның мергежилинге өөредир. Ол-ла мергежилдерге 1 ай хуусаалыг аңгы-аңгы база өөредип турар.

Училищеге өөренир хуусаазы — 1 чыл. Сургуулдарны общежитие-биле хандырар. Хүнде үш катап халас чемгерер болгаш 70 рубль түңнүг стипендияны төлээр. 4 ай өөренген соонда телевизорлуг черже ажылдаары-биле шилчидер. Бедик мергежилдиг ажылчыннарның айда шалыңы 200—250 рубль.

Сургуулдар ажылчын аныяктарның школазынга, техникумнарга база өөренип болур, өөренген үезин күш-ажыл стажынга кирр санаар. Документилерни почта дамчыштыр-даа чорудуп, боду-даа экээп болур. Бөлүктерни чыл дургузунда четчелээр. Демир-орукка чорааның хөлезин төлээр.

Кирерин күзээннер дараазында документилерлиг болур: бдадырыышкын, паспорт азы төрүттүнгенин дугайында херечилел, билиинин дугайында шынзылга, чурттап турар черинден шынзылга, кадыының дугайында 286 майык ёзугаар шынзылга.

Училищеге кирерииниң экзаменни дужаавас.

Фабриканың төлээлери Кызыл хоорайда, «Кызыл» гостиницазының № 213 өрээлде 9 шактан 18 шакка чедир көөп болур.

Училищениң адреси: 601210 Владимир область, Собинка хоорай, «Комавангард» фабриказының профучилищези.

Редакцияның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет күргузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1817.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ҮС—00884.